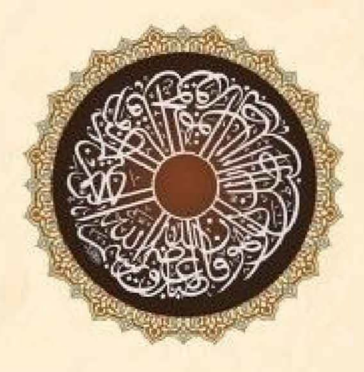
HAKK'IN DÂVETİ

KUR'ÂN-I KERÎM

MEÂLİ VE TEFSÎRİ

Prof. Dr. Ömer ÇELİK

İSTANBUL 1434 / 2013

HAKK’IN DAVETİ
KUR’AN-I KERİM MEALİ
VE TEFSİRİ

Prof. Dr. Ömer Çelik

1. CİLT

HAKK'IN DAVETİ KUR'AN-I KERİM
MEALİ VE TEFSİRİ
Prof.Dr.Ömer Çelik

Yayın Yönetmeni: Salih Zeki Meriç
Kapak: Altınoluk Grafik / Muzaffer Çalışkan
Yayın Ofset Hazırlık: Altınoluk Grafik / Mustafa Erguvan
Arapça Metin Tashihi: Hâfız Musa Turhan
ISBN No: 978-9944-83-956-3
Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891

Baskı - Cilt: Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.
İkitelli Organize San. Bölg. Mah.
Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım
No: 60/3 Başakşehir / İstanbul
Tel: (0212) 671 07 00
Faks: (0212) 671 07 48

Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Kapak Hattı:

وَقُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُۜ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا

De ki: "Hak geldi; bâtıl yıkılıp gitti.
Zâten bâtıl yıkılmaya mahkumdur." (İsrâ 17/81)

Fotoğraf: Prof. Dr. Murat Sülün
(İstanbul Küçük Ayasofya Camii Kubbesi)

Takrîz

Bizleri iman ile şereflendiren; kalplerin hayatı, ruhların gıdası ve gönüllerin şifâsı Kur'ân-ı Kerîm'e muhatap kılan; rızâsı istikâmetinde yaşanan fânî dünya günlerini, ebedî gufrân ve sonsuz ikramlarına vesîle eyleyen Cenâb-ı Hakk'a nihâyetsiz hamd ü senâlar olsun!

Kalb-i pâkine inzâl edilen Kur'ân-ı Kerîm'i büyük fedakârlıklarla tebliğ buyurarak biz ümmetini cehâlet ve gaflet karanlıklarından iki cihânın saâdet ufuklarına çıkaran Fahr-i Âlem, Habîb-i Hüdâ, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimiz'e sonsuz salât ü selâm olsun.

Şüphesiz ki Rabbimizin biz âciz kullarını muhatap almaya tenezzül buyurarak yüce kelâmını lutfetmiş olması; mü'minler için nâiliyetlerin, mazhariyetlerin, iltifatların, şeref ve izzetlerin en yücesi, en muhteşemi ve en müstesnâsıdır...

Zira;

• Kur'ân-ı Kerîm; kullarını seven, rahmet ve mağfiretiyle esirgeyen, sayısız nimetleriyle perverde kılan Yüce Rabbimizin, katından lutfettiği, iki cihânın huzur ve saâdet haritasıdır.

• Bu yüce kitap, ilâhî imtihanlarla dolu hayat dershânesinin yegâne ders kitabıdır.

• Bu yüce kitap, nefsânî ve şeytânî marazların kıskacında gaflet ve cehâlet illetine müptelâ olmuş çâresizlerin şifâ reçetelerini veren ilâhî hikmetler eczâhânesidir.

• Bu yüce kitap, insanoğluna ebedî kurtuluş ufuklarını göstermek üzere, Rabbimizin en emîn ve azîz elçileriyle gönderip bir harfi bile tahrif edilmemek üzere hıfz u emânına alarak muazzam bir şan ve şeref bahşettiği, mûcizelerle dolu bir hidâyet ve istikâmet mektubudur.

Düşünmek îcâb eder ki, herhangi birimize resmî makamlardan bir mektup gelse ve o mektup -faraza- mâlî bir konuyla alakalı olsa, onu tekrar tekrar okur, anlayamadığımız veya ihmâl ettiğimiz hususlar var mı diye bir de mâlî müşâvire veya muhâsebeciye danışırız. Gelen mektup şâyet hukûkî bir belge ise daha da titiz inceler, bir hukuk müşâvirine danışır, işin aslını esâsını en ince teferruatına kadar büyük bir ciddiyetle tedkik ederiz. Fânî dünya hayatımızda bir sıkıntıya düşmemek için bu kadar ciddî bir alâka gösteririz.

Yine gurbet diyarında yaşayan çok sevdiğimiz bir büyüğümüzden gelen mektupları, merak ve iştiyakla, hiç bekletmeden açıp okur, onu öper koklar, yüzümüze-gözümüze sürer, ömürlük bir hâtıra kıymetinde görüp îtinâ ile saklarız.

Kur'ân-ı Kerîm ise bizleri yoktan var eden, yegâne Hâlık'ımız, sahibimiz ve kendisine döneceğimiz mutlak merciimiz Allah Teâlâ'dan gelen bir mektup. Hem bir ebedî saâdet dâvetiyesi, hem de ebedî azap ihtârı... Dolayısıyla fânî mektuplarla kıyaslanmayacak kadar büyük bir dikkat, ciddiyet ve gayretle anlayıp mûcibince amel etmemiz zarûrî.

Kur'ân-ı Kerîm, fânî bir beşerin sözü değil, en fasih ve beliğ beşer sözlerini bile âciz bırakan Kâinâtın Hâlıkı'nın mûcize hitâbı, katından gönderdiği en mukaddes emânetidir. Onun menbaının tamâmen ilâhî olduğu ve onda hiçbir beşer izi olmadığını ifâde sadedinde âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur:

"Rasûlüm! Sen, bu kitap sana indirilmeye başlamadan önce ne bir kitap okuyor, ne de onu elinle yazıyordun. Eğer bunları yapmış olsaydın, Kur'an'la ilgili bâtıl iddialar peşinde koşanların, onun Allah'tan geldiği gerçeği konusunda şüphe duymaya bir mazeretleri olabilirdi." (Ankebût 29/48)

Bütün muhabbetlerin mutlak menbaı olan Rabbimizin bu ilâhî fermânına, bâkî olanın fânî olana üstünlüğü nisbetinde yüksek bir îtinâ ve ihtiram göstermek gerektiği muhakkaktır.

Nitekim Rabbimizin bizlere örnek nesil olarak takdîm ettiği ashâb-ı kirâm, Kur'ân-ı Kerîm'e muazzam bir hürmet ve muhabbet göstermiş ve onun tebliği uğrunda fedakârlıkta bulunmayı canlarına minnet bilmişlerdir.

Hz. Ömer ve Hz. Osman (r.a.), her sabah kalktıklarında Mushaf-ı Şerîf'i hürmetle öpmeyi âdet hâline getirmişlerdi.

Hz. Ömer'in oğlu Abdullah (r.a.), her sabah Mushaf-ı Şerîf'i eline alır, büyük bir tâzîmle öper ve duygulu bir şekilde:

"– Rabbimin ahdi, Rabbimin apaçık fermânı!" diye bağrına basardı. (Kettânî, *et-Terâtübü'l-idâriyye,* II, 196-197)

İkrime (r.a.) Mushaf-ı Şerîf'i alır, yüzüne-gözüne sürerek ağlar ve:

"Rabbimin kelâmı! Rabbimin kitâbı!" diyerek Cenâb-ı Hakk'a olan tâzîm ve muhabbetini ifade ederdi. (Hâkim, *el-Müstedrek,* III, 272/5062)

Bu bakımdan, Rabbini gerçekten seven bir mü'min, Kur'ân-ı Kerîm'i bir ömür elinde, dilinde, kalbinde ve hayatının merkezinde tutar. Onu gözünün nûru, gönlünün sürûru bilir, başının tâcı eder. Böyle mü'minlere de ebedî âlemde yıldızları kıskandıran ziyâsıyla nurdan taçlar lutfedileceği, hadîs-i şerîfte şöyle müjdelenmektedir:

"Kim Kur'ân-ı Kerîm'i okur ve onunla amel ederse, kıyâmet günü o kişinin anne ve babasına bir taç giydirilir. Bu tâcın ışığı, güneş dünyadaki bir eve konulduğunda onun vereceği ışıktan daha güzeldir. Öyleyse Kur'ân-ı Kerîm'le bizzat amel edenin ışığı nasıl

olur, dü ünebiliyor musunuz?" (Ebû Dâvûd, Vitir 14/1453)

En büyük örnek şahsiyetimiz olan Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in Kur'ân-ı Kerîm'le ülfet ve ünsiyeti zirve seviyedeydi. Her vesîleyle Kur'ân-ı Kerîm okurdu: İslâm'ı tebliğ ederken, "emr bi'l-mârûf ve nehy 'ani'l-münker"de[1] bulunurken, ashâbı ile sohbet edip onlara dinî meseleleri anlatırken, hep âyetlerden misal verir ve âyetleri îzah ederdi. Ayrıca gece ibâdetlerinde ve bilhassa teheccüd namazlarının kıyamlarında uzun uzun Kur'an okur ve buna her gün düzenli bir şekilde devam ederdi.

Ashâb-ı kirâm da, Kur'ân-ı Kerîm'i çokça okur; onu okumadıkları ve sayfalarına bakmadıkları bir günün geçmesini istemezlerdi. Günlerine Kur'an ile başlar, göz rahatsızlığı olanlara da Mushaf-ı Şerîf'e bakmayı tavsiye ederlerdi. (bk. Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid,* VII, 165) Allah aşkıyla dolu gönüllerindeki ilâhî vuslat iştiyâkını, ancak Rabbimizin kelâmıyla bir nebze olsun tesellîye çalışırlardı.

Hakîkaten bu dünya şartlarında Rabbimizle beraberliğin en sağlam yolu, O'nun kelâmı vesîlesiyle O'na yönelmektir. Nitekim hadîs-i şerîflerde şöyle buyrulmuştur:

"Kur'an, bir ucu Allah'ın, diğer ucu da sizin elinizde olan sağlam bir ip gibidir. Ona sıkıca sarılın. İ te o zaman sapıtmaz ve helâk olmazsınız." (Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid,* IX, 164)

"Sizden biri, Rabbine yalvarıp O'nunla konu mayı severse kalp huzuruyla Kur'an okusun." (Süyûtî, *Câmi'u's-sağîr,* I, 13/360)

Allah Rasûlü (s.a.v.)'in mânevî terbiyesi altında yetişen ashâb-ı kirâmın Kur'an'a muhabbetle bağlılıkları, bizler için örnek olmalıdır. Onlar, maddî bakımdan fakr u zarûret içinde olsalar da, Kur'ânî hakîkatlerin cennet iklîminde gerçek huzuru yaşadılar. Canlı bir Kur'an olabilmenin gayret ve heyecanı içinde amellerini muhabbet ve fedakârlıkla îfâ ettiler. Kur'an'ın ulvî sadâsını dünyanın dört bir yanına ulaştırmak için mallarını ve canlarını cömertçe fedâ etmeyi en büyük saâdet bildiler.

Sahâbe-i kirâm, Kur'ân-ı Kerîm'in peyderpey nâzil olan âyetleriyle böylesine içli dışlı, böylesine kalbî irtibat hâlinde, feyz ve rûhâniyetle dolu bir hayat yaşıyorlardı. Onların ana gündemi Kur'ân-ı Kerîm'di. Kadın-erkek, genç-yaşlı, zengin-fakir herkesin gündeminde Kur'ân-ı Kerîm vardı.

Sahâbe hanımlar akşam eve gelen beylerine: "Günün nasıl geçti, eve ne getirdin?" diye sormak yerine, o gün nâzil olan âyetleri ve örnek şahsiyetiyle canlı bir Kur'an olan Peygamber Efendimiz'in hadislerinden neler öğrendiklerini sorarlardı.

Nâzil olan âyet-i kerîmeler, yeni teşekkül etmekte olan genç İslâm

toplumunun dünya görüşünü, fikriyât ve hissiyâtını, akıl ve gönül dokusunu inşâ etmekteydi. Zâten Kur'an'ın gönderilişindeki büyük gâye de buydu: Yani fert ve toplumu dâimâ hakka ve hayra istikâmetlendirerek huzura kavuşturmaktı. Nitekim asr-ı saâdet toplumu da geçtiği merhaleler ve ulaştığı mânevî seviye neticesinde insanlık tarihine fazîletler medeniyeti armağan eden örnek bir nesil hâline geldi.

Fakat onların Kur'an ile münasebetleri, sadece lafızların telaffuzundan ibaret bir okuma seviyesinde değildi. Onların **"Oku!"** (Alak 96/1) emr-i ilâhîsinden telakkî ettikleri; Kur'an'ın hikmet ve esrârına vukûfiyet kesbederek, ondaki ilâhî nükteleri kavrayıp hayata tatbik ederek yapılan bir okuyuş idi. Onlar her bir âyet-i kerîmeyi, âdeta dipsiz bir kuyuya bakarcasına derin bir nazarla okur, böylece ruhlarına incelik, zarâfet ve derinlik kazandırırlardı. Bunun içindir ki Hz. Ömer (r.a.):

"Bakara sûresini on iki senede tamamladım ve ükrâne olarak bir deve kurban ettim" buyurmuştur. (Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 40) Yani Hz. Ömer, bir bakıma bu sûrenin ancak on iki senede tatbikâtına muvaffak olabildiğini ifade etmektedir.

Hz. Ömer'in oğlu Abdullah (r.a.) da, Bakara sûresini öğrenip hayatına tatbik etmek için âyetleri üzerinde tam sekiz sene çalışmıştır. (*Muvatta'*, Kur'an 11)

Bir zat, Zeyd b. Sâbit (r.a.)'a gidip, Kur'ân-ı Kerîm'in bir haftada hatmedilmesi hususunda ne düşündüğünü sormuştu. O da; "İyi olur" dedikten sonra şöyle devam etti:

"–Fakat ben onbeş veya yirmi günde bir hatim yapmaktan daha çok hoşlanırım. Neden diye sorarsan, bu takdirde Kur'an âyetlerindeki hikmet ve ibretleri daha iyi tefekkür edip mânalarını daha iyi idrâk ederim." (*Muvatta'*, Kur'an 4; İbn Abdilberr, *İstizkâr,* II, 477)

Süleyman Dârânî (k.s.) da, Kur'ân-ı Kerîm hakkındaki duygu derinliğini şu sözleriyle ifade eder:

"Ben bir âyet okurum, dört-beş gece onu düşünürüm, onu iyice hazmetmeden başka bir âyete geçemem." (Gazâlî, *İhyâ*, I, 374)

Tâbiîn neslinin âlimlerinden Iyâs b. Muâviye (r.h.) de Kur'ân-ı Kerîm'i tefekkürsüz okuyanlar için şu teşbihte bulunur:

"Kur'an'ı okuyup da onun mânalarını, inceliklerini bilmeyen ve düşünmeyen kimse, karanlık bir gecede hükümdardan kendisine bir mektup gelen, fakat mektupta ne yazdığını okuyup öğrenmediği için kendisini korku saran kimse gibidir. Kur'an'ın mâna ve inceliklerine intikâl eden kimse de, ışık getirip ortalığı aydınlatarak mektubun içindekileri okuyan kimse gibidir." (Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 26)

Demek ki sahâbe-i kirâm ve onların izinden yürüyen sâlih zatlar, Kur'an'ı sadece okumakla kalmıyor, tefekkür ve duygu derinliği içinde anlayıp yaşamaya çalışıyorlardı. Onların Kur'an tilâvetleri, -maalesef günümüzde çoğunlukla yapıldığı gibi- muhtevasına vâkıf olmadan sadece okuyup geçmek şeklinde değildi.

Fudayl b. Iyâz (r.h.)'in şu ifadeleri ne kadar da mânidardır:

"Kur'an kendisiyle amel edilmek üzere indirildi. İnsanlar ise onun sadece okunmasını amel edindiler!"

Fudayl b. Iyaz Hazretleri'nin bu sözü üzerine ona:

"–Kur'an ile amel nasıl olur?" diye soruldu. Hazret şu cevabı verdi:

"–Helal kıldığı şeyleri helal, haram kıldığı şeyleri haram kabul edip onları hayata tatbik etmek, emirlerine tâbi olmak, yasaklarından kaçınmak ve hayranlık verici ifadeleri üzerinde durup tefekküre dalmakla olur." (Hâtîb el-Bağdâdî, *İktizâu'l-ilmi'l-amele,* s. 76)

Demek ki Kur'an'dan gerçek mânada feyz alabilmek; onun hikmet ve hakîkatlerinin tefekküründe derinleşerek telkin ettiği ahlâk ile ahlâklanmak ve muktezâsınca amel etmekle mümkündür.

Bu sebepledir ki bir âyet-i kerîmeyi tefekkür ve tedebbürle okumak, tefekkürsüz okunan bir hatimden daha hayırlı kabul edilmiştir. Zira Kur'an'ın her kelimesinde hesaba gelmeyecek sırlar mevcuttur. Kişi ancak derin tefekkür, yüksek ahlâk ve amel-i sâlihlerle elde ettiği musaffâ bir kalp ve rakik bir gönülle o sırlara muttalî olabilir. Bu kalbî kıvama erebilenler için Kur'an hakkı bâtıldan, doğruyu eğriden, hayrı şerden ayıran bir hayat rehberidir. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur:

"Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan şu yüce kitap, müttakîler için bir yol göstericidir." (Bakara 2/2)

Yani kalbimizin, Kur'an mânevîyâtından feyz alabilmesi, onu okurken sahip olduğumuz kalbî seviye ile yakından irtibatlıdır. Bu sebeple kalbe mânen irtifâ kazandırmak îcâb eder. Zira bir hidâyet rehberi olan Kur'ân-ı Kerîm, kendisine yaklaşanın kalbî niyet ve durumuna göre hem irşâda hem de idlâle[2] götürebilecek bir mâhiyet taşır. Nitekim avâm-havâs bütün mü'minler aynı rahle önünde diz çöküp Kur'an okurlar; fakat herkes kendi kalbî seviyesi ölçüsünde ondan hisse alır.

Kur'an; ilâhî sırlarını, kudsî hikmetlerini, hakikî renklerini ancak takvâ sahibi kulların gönül gözlerine açar. Dolayısıyla Kur'an'ın asıl kalben okunması gerekir. Akıl ve göz, ilâhî hakikatleri kalbin daha net idrâki için gereken yardımcı vasıtalardan ibarettir. Asıl idrâk etmesi gereken, imanın karargâhı olan kalptir.

Zira iman; dil ile ikrar, kalp ile tasdikten oluşur. Akıl ile tasdikten değil. Akıl, kalbin hizmetinde ve ona bağlı olarak okuduğu takdirde Kur'an'dan gerçek mânada istifâde eder. Böyle olmadığı takdirde insan, kalben ilâhî gerçekleri kabul etse bile, nefsânî menfaatlerin kıskacında kalarak o Kur'ânî gerçeklere lâyıkıyla teslim olamaz. Aklı ve kalbi Kur'an'a râm etmeden de sâlih bir mü'min olunamaz.

Bu sebeple Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'in gereği gibi idrâk edilip hayat, kâinat ve hâdisâtın Kur'an mantığı ile tefekkür edilmesini emretmektedir. Bu bakımdan, saâdete de sefâlete de vesîle olabilen aklı, vahyin muhtevâsında istikâmetlendirmek şarttır.

Velhâsıl Kur'ân-ı Kerîm'i yalnızca kıraat etmek kâfî değil, onun mâna iklimine girmek, tefekküründe derinleşmek, ahlâkıyla ahlâklanmak, ona hürmet ve muhabbet dolu bir kalbî kıvam ile yönelmek ve hayatın her ânında onun tâlimatları istikâmetinde yaşamak îcâb eder.

Fakat bu noktada mühim bir mesele karşımıza çıkmaktadır: Kur'an'ın mâna iklimine lâyıkıyla girebilmek için Arapçayı bilmek de kâfî değildir. Lisanın alet ilimleri, yani daha yüksek bilgiler edinmeye vesîle olan belâgat, dilbilgisi, maânî, edebî sanatlar, mantık gibi ilimlerin yanısıra, asıl **"tefsir ilmi"**nin zemin kültürüne sahip olmak gerekir.

Bunu sağlayabilmenin pek çok usûlü bulunmakla birlikte şüphesiz ki bunun en güzel yolu, Kur'ân-ı Kerîm'in açık ve anlaşılır bir şekilde şerh ve izahı demek olan tefsirlere müracaat etmektir.

Bu meyanda meâl okumak da akla gelebilir. Fakat belli bir ilmî altyapıya ve Kur'an kültürüne sahip olmayan kimseler için bunun bazı mahzurları mevcuttur. Zira Kur'ân-ı Kerîm, bütün ilimlerin hikmet tarafını ifade eden kaynak kitaptır. Yaş ve kuru ne varsa hepsinin ilmi Kur'ân-ı Kerîm'de gizli bir hazine gibi meknuzdur. Bütün ilim ve hikmetlerin şifreleri ve her meselenin çözümü Kur'an'dadır. Lâkin bunlar tafsilâtıyla değil, veciz bir üslûpla ve hulâsa olarak bildirilmiştir.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de sayıları hayli fazla olan müteşâbih, yani tam olarak ne mânaya geldiğine karar vermenin zor olduğu âyetler de bulunmaktadır. Bazı ifadeler mecazî, bazıları hakikî mânadadır. Nâsih-mensûh âyetler vardır. Ferd ve toplum hayatını tanzim eden ibâdet, ahlâk, muâmelât ve hukuka dâir ahkâm mevcuttur. Sebeb-i nüzûlü ve sünnetteki izahları bilinmeden anlaşılamayacak telmihler, hurûf-i mukattaa gibi tamâmen Rabbimiz ile O'nun bildirdikleri arasında sır kalan âyetler vardır.

Ayrıca Kur'ân'ı Kerîm, Efendimiz'in kalb-i pâkine indirilmiş, oradan ümmete

tebliğ edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.)'e ilâhî emirler bazen mücmel olarak, yani mânası özlü ve kapalı olduğundan şerh ve izah edilmedikçe maksadı tam olarak anlaşılamayan ifadeler halinde gelirdi. Efendimiz (a.s.) 23 senelik nübüvvet hayatıyla bu icmâlî beyanları Rabbimizin dilediği kadarıyla tafsil ve tefsîr etmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın ilk müfessiri, Peygamber Efendimiz'dir. Bu sebeple Kur'an'dan lâyıkıyla feyz alabilmenin en mühim şartı, Efendimiz'in hayatı üzerinde yoğunlaşarak O'nun gönül dokusundan hisse alabilmektir. Zira âyetlerde bildirilen pek çok hükmün aslî mâhiyetini ve hayata ne şekilde tatbik edileceğini, ancak sünnetten öğrenebiliriz.

Bunun gibi daha nice Kur'ânî incelikler bilinmediği takdirde âyetlerin sadece meâlini okuyanın kendi aklıyla yanlış bir yorumda bulunması kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple belli seviyede bir Kur'an kültürüne sahip olmayanların meâl ile iktifâ etmeleri son derece mahzurludur. Bütün bu Kur'ânî inceliklerin sâlih ve takvâ ehli âlimler tarafından şerh ve izahına, yani tefsîrine ihtiyaç vardır.

Bu ihtiyaç kıyâmete kadar hiç bitmeyecek ve bugüne kadar pek çok tefsir kaleme alındığı gibi bugünden sonra da nice tefsir yazılacak, fakat yine de Kur'an'ın mâna zenginliklerinin nihâyetine varılamayacaktır. Nitekim hadîs-i şerîfte:

"...Kur'an'ın her an ortaya çıkan bediî (daha önce ke fedilmemi) mânaları tükenmez..." (Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'an 14) buyrularak Kur'ân-ı Kerîm'in bu husûsiyeti dile getirilmiştir.

İnsan sözünün beşerî kâbiliyetlerle çevrilmiş belli bir hudûdu vardır ki; her akıl sahibi lisan âlimi onu kolayca kavrayabilir. Allah Teâlâ'nın kelâmında ise sınır tanımayan bir genişlik, derinliklerine varılamayan bir enginlik, ka'bına varılamayan bir yücelik, tadına doyulamayan ezelî bir âhenk ve târif edilemez bir ebedî lezzet vardır.

Bu itibarla, Kur'an'ın mânalarını şerh ve izah etmek için yapılan sayısız tefsirler bile, sahili olmayan bir okyanustan alınmış birkaç damla mesâbesinde kalmaya mahkûmdur. İslâmî edebiyatta 1400 küsur seneden beri yazılan bütün eserler, bir kitabın ve bir insanın izahı mâhiyetindedir. O kitap, her iki cihanın saâdet anahtarı Kur'ân-ı Kerîm, o insan da emsalsiz örnek şahsiyetiyle canlı bir Kur'an tefsîri olan Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'dir.

Dolayısıyla ilâhî kelâmın muhtevasını beşer kelimelerindeki darlığa hapsetmek doğru değildir. Nitekim âyet-i kerîmede:

"Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa, arkasından buna yedi deniz daha eklense, imkânı yok, Allah'ın kelimeleri

yazmakla bitmez. Muhakkak ki Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır” (Lokmân 31/27) buyrulmaktadır.

Yani Cenâb-ı Hak, ilâhî hakîkatlerin sonsuzluğunu beyân ederek âdeta Kur’an’dan beşer kelimeleriyle ifade edilemeyecek derinlik ve yücelikte nasipler ve hisseler alınmasını da murâd etmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm, kâinattaki bütün hakîkatlerin kâmil bir manzûmesidir. Fakat daha önce ifade ettiğimiz gibi bütün bu gerçekler onda birer nüve/öz hâlinde bulunmaktadır. Zira bu tür bilgi ve gerçeklerin Kur’ân-ı Kerîm’deki mevcûdiyeti, açık ve detaylı bir sûrette olsaydı, onun muhtevası sonsuz bir hacme ulaşırdı. Bu da onun -bırakınız ezberlenerek muhâfaza edilmesini- başından sonuna kadar bir defa okunmasını bile imkânsız hale getirirdi.

Ayrıca pek çok gerçek, ancak ilmî seviye müsâit olduğu zaman kavranabilecek bir şekilde Kur’ân-ı Kerîm’de yer almış bulunmaktadır. Yani Kur’an, kıyâmete kadar her asrın ilmî seviyesi ve insanların idrâkine göre hakîkatlerini peyderpey sergilemektedir. Şüphesiz bu keyfiyet de merhamet-i ilâhiyye îcâbıdır.

Çünkü insan yaratılışındaki hârikulâde husûsiyetler, büyük tıbbî buluşlar, semâ haritasındaki ve yeryüzündeki zihni dehşete sevk eden ilâhî nizam gibi daha nice hakîkatler, şâyet ilmen keşfedilmeden evvel Kur’an’da açıkça ve detaylarıyla ifade edilmiş olsaydı, insanlar o zamanki aklî ve ilmî seviyeleriyle bunları kabullenip tasdik etmekte zorlanır ve neticede inkâr yoluna saparlardı. Allah Teâlâ, rahmet ve merhameti gereği, bu hakîkatleri zamanla anlaşılabilecek bir perdeleyişle kullarına lutfetmiştir.

Bu yönüyle de Kur’ân-ı Kerîm, sanki derinliğine inildikçe defîne çıkan kadîm ve bereketli bir toprak gibidir. Kur’ân-ı Kerîm dâimâ önden gitmekte, her asırdaki beşerî ilimler ise yaptıkları keşiflerle onu tasdîk ve tefsîr ederek takip etmektedir.

Yine Kur’ân-ı Kerîm, mâna derinliği nihâyetsiz bir kitaptır. Tıpkı yerin altına doğru tabaka tabaka uzanan altın mâdeni gibi, her âyetin ifade ettiği farklı mâna mertebeleri vardır. Bunlar zâhirden bâtına, dıştan içe, satıhtan derine doğru gider. Nasıl ki bir denizin sahili ve yüzeyi yanında bir de inci, mercan ve çeşitli bitkilerle ziynetlenmiş dip tarafları varsa, Kur’ân-ı Kerîm de böyledir. Denizin sahilinden ve yüzeyinden belki kalabalık insan toplulukları istifade edebilir; kıyısında oturup kenarında yüzebilir. Fakat onun dibine dalıp inci ve mercan çıkarabilenler, ancak yüksek derecede mahâretli dalgıçlardır. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’in hikmet, hakîkat, gâye ve maksadını en iyi bilen âlimler de, tıpkı denizin dibine dalabilen dalgıçlar gibidir. Onlar kâbiliyet, istidat ve imkânları nisbetinde Kur’an’ın ilâhî sır ve güzelliklerini ortaya çıkarıp insanların

istifadesine sunarlar.

Bu bakımdan, kıyâmete kadar sürecek ilâhî bir mûcize olan Kur'ân-ı Kerîm'in mâna iklimine lâyıkıyla girebilmek için, ilim ve irfanda belli bir seviyeye ulaşmış, incelikleri kavramaya istîdatlı, takvâ ehli, sâlih müfessirlerin tefsirlerine mürâcaat etmek zarûrîdir.

İşte bu ulvî gâyeye hizmet niyetiyle akademisyen kardeşlerimizden **Prof. Dr. Ömer Çelik**'in hazırladığı bu tefsîr vesîlesiyle kendisini tebrik eder, bu hizmetinin şahsı için bir sadaka-i câriye teşkil etmesini, Kur'ânî hakîkatler ikliminde yaşamak isteyenlere de faydalı olmasını Cenâb-ı Hak'tan niyâz ederim.

Yüce Rabbimiz, Kur'ânî hakîkatleri idrâk etmek, yaşamak ve yaşatmak yolunda hizmet eden bütün mü'min kardeşlerimize muvaffakıyetler ihsân eylesin. Bizleri de Kur'an'ın ilmi, irfânı ve ahlâkıyla kemâle erdirsin. Huzûr-i ilâhîsine Sevgili Rasûlü'nün ve Yüce Kitabı'nın güzel şâhitliği ve şefaatiyle varabilmeyi nasip ve müyesser eylesin.

Âmîn!..

Osman Nûri Topbaş
Üsküdar 2012

. **Emr bi'l-mârûf:** İyiliklerin yapılıp yayılmasını emretme. **Nehy 'ani'l-münker**: Kötülükleri yasaklayıp insanları ondan uzaklaştırma.

İrşad: Doğru yolu göstermek. **Idlâl:** Doğru yoldan saptırmak.

Giriş

Bizleri Peygamberlerin Efendisi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in ümmeti, ezelî ve ebedî kelâmının talebesi yapan Yüce Rabbimize sayısız hamd ü senâlar olsun.

Rabbinden vahyen alıp tebliğ ettiği Kur'ân-ı Kerîm'le ve onun hem sözlü hem de fiilî en mûteber tefsîri olan sünnet-i seniyyesiyle yolumuzu aydınlatan, cennete ve cemâlullaha götürecek yolu bize gösteren Fahr-i Kâinat Efendimiz'e sonsuz salât ü selâm olsun.

Kur'an ve sünnet esasları üzerine yükselen yüce İslâm dinini bütün ihtişamıyla hayatlarında tatbik edip Allah yolunda emsalsiz bir can ve mal infakıyla tüm dünyaya öğreten sahâbe-i kirâma ve onların izinden yürüyenlere selâm olsun.

Allah'ın kelâmı Kur'ân-ı Kerîm... Sözlerin en güzeli... Risâlet vahyini taşıyan kitapların son altın halkası... Din adına göklerin yere son hitabı... Ebedî ilâhî düstûr... Hak katında yegane makbul din olan İslâm'ın ana kaynağı... Her şeref sahibinin şerefini kendinden aldığı izzetli kelâm... Âyetlerinden hakla bâtılı ayıran hükümlerin süzüldüğü hikmetli kelâm... Kıssaları, misalleri, ikazları, müjdeleri, yoklayışları ve dokunuşlarıyla gönülleri mestedip ten kafesini can kuşuna dar kılan muhteşem kelâm... İnsanlığın her türlü mânevî ihtiyacını karşılayacak tüm kâide ve esasları ihtivâ eden tek ve şumüllü kitap...İnsana iki cihan mutluluğunun, cennetin ve cemâlullahın yolunu gösteren emsalsiz kitap...

Kur'ân-ı Kerîm Rabbimizin bize mukaddes mektubudur. Bu mektup, okunmak, anlaşılmak ve yaşanmak için geldi. O, Allah Teâlâ'dan Peygamberimiz (s.a.v.)'e 23 yıl boyunca vahyedildi. Neticede vahiy sona erdi, din tamamlandı, Peygamberimiz (s.a.v.) Refîk-ı A'lâsı'na, En Yüce Dostu'na gitti. Geride Kur'an gibi çok mübarek, çok mukaddes, bir o kadar da mesuliyeti çok ağır bir emânet bıraktı.

Şunu belirtelim ki, Peygamberimiz (s.a.v.)'e olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'in mü'min gönüllere nüzûlü hükmen ve mânen devam etmektedir. İnanan gönüllerde o kelâm-i ilâhînin bambaşka bir tesiri vardır. Her âyet o günüllerde bambaşka bir yankı bulur. Her âyet okundukça, dinlendikçe imanla tertemiz hale gelmiş o musaffâ gönüllere yeniden, yeniden taptaze olarak nüzûl eder. Şu âyet-i kerîmeler Kur'an karşısında o gönüllerin halini ne güzel aksettirir:

"...Onlara Kur'an okunduğu zaman derhal yüzüstü secdeye kapanırlar ve şöyle derler: «Rabbimiz, şüphesiz sen her türlü noksanlıktan pak ve yücesin. Eğer Rabbimiz bir şey va'detmişse, o mutlaka gerçekleşir." Yine ağlayarak yüzüstü secdeye kapanırlar; kendilerine ne zaman Kur'an

okunsa, bu onların Allah'a olan saygılarını artırır." (İsrâ 17/107-109)

Kur'an'ın gönüllere nüzûlü açısından onun hem lafzının hem tertille okunuşunun hem de sesi ve teğannîsinin çok önemli tesiri vardır. Ama unutulmamalıdır ki bunlar zarftır, kabuktur. Esas gönülleri etkileyecek olan; o lafızlardan, Kur'an'a mahsus o lahûtî ses ve sadâdan gönüllerin derinliklerine bal gibi süzülecek olan mânalardır.

Dolayısıyla Kur'an'ın gönüllere nüzûlünden maksat; tilâvetiyle, kırâatıyla, teğannî ve hoş sadâsıyla, bunlarla birlikte ama bunların ötesinde gönülleri en tesirli şiirden, en etkili kıssa, hikâye ve romandan daha fazla etkileme gücüne sahip olan mânalarıyla kalplere nüfûz etmesidir. İşte bu noktada Kur'ân-ı Kerîm'in her bir dile edebî bir güzellik ve incelik içinde, fevkalâde bir belâgat ve fesâhatla yapılacak tefsirleri devreye girmektedir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'in ve ashâb-ı kiramın böyle bir problemi yoktu. Onlar Arap oldukları ve çok yüksek seviyede Arapçayı anlama maharetine sahip bulundukları için inen âyetler, bir annenin çocuğuna hitap ederken şefkat ve merhametle söylediği "Evladım! Dikkatli ol. Şunu yap, şunu yapma. Şöyle davran, böyle davranma!" sözünden daha iyi anlaşılmakta ve daha çok tesir etmekteydi.

Şu misaller ne kadar dikkat çekicidir:

Kinde kabilesinin temsilcileri gelip, Mescid'de bulunan Peygamber Efendimiz'in huzûruna çıkmışlardı. Rasûlullah (s.a.v.):

"–Allah beni hak bir dinle peygamber gönderdi ve bana bir de kitab indirdi. O kitaba bâtıl ne önünden, ne de ardından yakla abilir!" buyurdu. Kinde temsilcileri:

"–Bize ondan biraz okuyup dinletebilir misin?!" dediler. Rasûlullah Sâffât sûresinin başından okumaya başladı:

"Yemin olsun saf saf dizilenlere, haykırıp sürenlere, zikir okuyanlara ki sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. O, göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunan her şeyin Rabbi, aynı şekilde doğuların da Rabbidir." (Sâffât 37/1-5)

Allah Rasûlü (s.a.v.) bu âyetleri okuyup susmuştu. Hiç kımıldamadan duruyordu. Gözleri yaşarmış, gözyaşları sakalına doğru akmaya başlamıştı. Kindeliler:

"–Biz senin ağladığını görüyoruz!? Yoksa seni gönderen zattan korktuğun için mi ağlıyorsun?" dediler. Peygamber Efendimiz:

"–Beni korkutan ve ağlatan, Allah'ın beni kılıcın ağzı gibi ince ve keskin olan dosdoğru bir yol üzere göndermi olmasıdır ki, ondan azıcık eğrilsem helâk olurum!" buyurduktan sonra:

وَكِيلًا ۙ ﴿٨٦﴾ وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِى اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا

“Eğer istesek elbette sana vahyettiğimiz Kur’an’ı hafızalardan ve yazıldığı sayfalardan tamâmen silip yok ederiz; sonra bize karşı onu yeniden elde etmene yardımcı olacak bir destekçi bulamazsın” (İsrâ 17/86) âyetini okudu. Bunun üzerine Kinde temsilcileri müslüman oldular. (bk. İbn Hişam, *es-Sîre,* IV, 254; Ebû Nuaym, *Delâil,* I, 237-238; Halebî, *İnsânu’l-uyûn,* III, 260)

Hz. Ebûbekir (r.a.) kendi halini şöyle anlatıyor:

“Bir gün Rasûlüllah (s.a.v.)’in yanında bulunurken:

مَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهٖۙ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾

«Gerçek şudur ki; kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görecektir. O kişi, Allah’tan başka da ne bir dost ne de bir yardımcı bulabilecektir» (Nisâ 4/123) âyeti nâzil oldu. Efendimiz:

«- Ebûbekir, bana indirilen bu âyeti sana okutayım mı?» buyurdu. Ben:

«- Tâbii ki ya Rasûlallah» dedim. Bana bu âyeti okuttu. Sanki belimin kırılıp ayrıldığını hissettim ve öylece kasılıp kaldım. Peygamberimiz:

«- Neyin var, ne oldu?» diye sordu. Ben:

«- Anam babam sana fedâ olsun ya Rasûlallah, hangimiz günah işlemez ki! Şimdi biz işlediklerimiz yüzünden mutlaka cezalandırılacak mıyız?» diye üzüntümü ifade ettim. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.v.) şu açıklamayı yaptı:

«- Ey Ebûbekir! Sen ve diğer mü’minler hatalarınız sebebiyle dünyada bazı sıkıntı ve me akkatlere uğratılarak cezalandırılırsınız. Öyle ki Allah’a günahsız olarak kavu ursunuz. Diğerlerine gelince onların yaptıkları biriktirilir ve cezaları kıyâmet gününe bırakılır.»” (Tirmizi, Tefsir 4/3039)

Bir misal de Hz. Ömer (r.a.)’den:

Bir gün Hz. Ömer, bir evin önünden geçerken, hâne sâhibinin, evin dışına taşacak kadar yüksek bir sesle Tûr sûresini okuduğunu işitti. Adam:

اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌۙ ﴿٧﴾ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍۙ ﴿٨﴾

“Rabbinin azabı mutlaka vuku bulacaktır! Onu önleyebilecek hiçbir güç yoktur” (Tûr 52/7-8) âyet-i kerîmesine gelince, Hz. Ömer bineğinden indi, bir müddet duvara yaslanarak dinledi. Sonra bu âyetin îkâzındaki şiddetin tesiriyle evinde bir müddet hasta yattı. (İbn Recep, *et-Tahvîf mine’n-nâr*, s. 30)

Gerçekten de Allah kelâmının, anlayış ve kavrayış melekelerini kaybetmemiş, sâfiyeti ve selîmiyeti bozulmamış hassas gönüllerde meydana getirdiği tesirler, ınkılaplar, hercümerçler, allak bullak olmalar ne müthiştir!...

Hangi temiz bir gönül ve sağlam bir idrak sahibi kişi Kur’an’ın şu dokunuşları

karşısında sarsılmaz, heyecanlanmaz, uyanıp kendine gelmez:

“Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyâmetin sarsıntısı gerçekten çok korkunç bir şeydir. Onu göreceğiniz gün, dehşetten her emzikli anne emzirdiği yavrusunu unutup terk eder, her hâmile dişi de karnındakini düşürür. İnsanları sarhoş görürsün, halbuki onlar şarap içip sarhoş olmuş değillerdir, lâkin Allah’ın azabı pek şiddetlidir.” (Hac 22/1-2)

Ya kıyâmetin şu korkunç manzaraları:

“Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman, yıldızlar kararıp döküldüğü zaman, dağlar yerlerinden sökülüp yürütüldüğü zaman, doğurması yaklaşmış gebe develer başıboş bırakıldığı zaman, vahşi hayvanlar bir araya getirildiği zaman, denizler ateşlenip kaynatıldığı zaman, nefisler bedenleriyle ve amelleriyle eşleştirildiği zaman, diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman: Günahı neydi de öldürüldü?” (Tekvîr 81/1-9)

Peki bizler!...

Bizlerin iman, ilim, irfan, amel, ihlas ve takvâ bakımından Kur’ân-ı Kerîm’in sonsuz güzellik, nûraniyet ve ruhâniyetteki iklimine doğru yolculuk etmeye çok ihtiyacımız var. Bu bakımdan doğru bir İslâm bilgisine, imanlarımızı yeniden tazelemeye, amellerimizi güzelleştirmeye, ihlas ve takvâmızı artırmaya ihtiyacımız var. Bu noktada yine, lâzım gelen diğer çalışmalarla birlikte, Kur’ân-ı Kerîm’in kendi dilimizde yapılan doğru, güvenilir, seviyeli ve kolay okunup anlaşılabilir meâl ve tefsirleri devreye girmelidir.

Elinizdeki esere böyle bir niyetle başlandı. Eserin ortaya çıkmasında muhterem Osman Nûri TOPBAŞ hocamızın yönlendirme, dua ve himmetlerinin çok özel bir yeri olduğu şüphesizdir. Hocamızın da teşvikleriyle hareket noktası şu oldu:

“Türkiye’de geniş halk kitleleriyle beraber özellikle gençliğin, lise ve üniversite öğrencilerinin, Kur’an Kursu ve İmam Hatip talebelerinin okuyup bitirebileceği, anlayıp doğru bir Kur’an bilgisine sahip olabileceği muhtasar bir tefsire ihtiyaç bulunmaktadır...”

Zira zamanın değişmesiyle ortaya çıkan gelişme ve ihtiyaçlar telif ve tercüme tefsir sahasında yeni çalışmaları zarûrî kılmaktadır. Azim, gayret ve güzel niyetlerle yapılacak yeni çalışmalar bu mânada mevcut boşlukları dolduracak ve istifadeye medâr olacak hususiyetleri hâiz olmalıdır. Bu yüzden, kaleme aldığımız tefsirimizde aşağıdaki kıstaslara mümkün olduğu ölçüde riayet etmeye çalışarak, kolay okunan ve faydalanılan bir çalışma olmasına gayret ettik:

Muhterem Osman Nûri TOPBAŞ hocamız, Kur’ân-ı Kerîm’in mâna ve

ehemmiyeti, ebedî mucize oluşu, gönüllere tesiri, zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak Kur'an'ın tefsirinin yapılmasının ve okunmasının önemi, yeterli derecede Kur'an bilgisine sahip olabilmek için sadece meâl okumanın yetersizliği konularına temas eden bir takrîz yazısı kaleme aldı.

Tefsirde, Kur'ân-ı Kerîm'in indiriliş gâyesine uygun olarak insanları dâimâ iman-ı kâmil, amel-i sâlih, ihlâs, takvâ, ihsân, güzel ahlâk ve âdâba teşvik eden bir dil ve uslûb kullanılmaya çalışıldı.

Her sûrenin girişinde, o sûreyi ve muhtevasını tanıtan kısa bir açıklama yapıldı. Bu açıklamanın muhteva ve uzunluğu, sûrenin büyüklüğüne göre şekillendi. Çalışmada, belli başlı tefsir kaynaklarından istifade edilmekle beraber, nakilden ziyade telif üslubu tercih edildi. Tefsirde Mushaf tertibine riayet edildi. Âyetler olabildiğince tek tek tefsir edilmeye çalışıldı. Konu birliği olan âyetler ise grup hâlinde ele alındı.

Tefsir kaleme alınırken meâl, tefsir, hadis, siyer, fıkıh, kelâm, tasavvuf, lügat kaynaklarından çok sayıda esere müracaat edildi. Tefsir içinde gerekli görülen yerlerde bu eserler kaynak gösterildi, gerek görülmeyen yerlerde okuyucunun dikkatini dağıtmamak maksadıyla kaynak adreslerine yer verilmedi. Ancak âyetlerin, hadislerin, nüzûl sebeplerinin, rivâyete dayanan başka bilgilerin ve tefsirlerden aktarılan orijinal yorumların kaynakları özellikle gösterilmeye itina edildi.

Ele alınan âyet veya âyet grubuyla alakalı olarak mânanın anlaşılmasına yardımcı olacak nüzûl sebepleri zikredildi. Bu hususta rivayetlerin güvenilirliğine önem verildi. Âyet içinde kapalı kelime ve ıstılahlar açıklandı. Tefsir kısmında ise derleyici ve toparlayıcı bir üslup kullanılmaya çalışıldı. Konunun anlaşılmasına yardımcı olacak hususlara gerektiği kadar yer verilmeye fakat dağınıklığa düşülmemeye özen gösterildi. Özellikle fayda sağlamayacak teferruat bilgilerden uzak duruldu. Her mevzuyu, geçtiği her yerde yeniden açıklamak gibi lüzumsuz bir tekrara düşülmemeye çalışıldı.

Sûreler ve âyetler arası münâsebete önemli ölçüde değinildi. Konudan konuya geçerken yerinde ve anlamlı ifadeler kullanılmaya çalışıldı. Başarılabildiği ölçüde bu özellik, tefsirin okunabilirliğine elbette apayrı bir akıcılık kazandıracaktır. Yer yer serpiştirilen menakıp, kıssa ve şiirlerle esere edebî bir incelik katmak ve eseri okuyup anlamaya olumlu tesirde bulunmak hedeflendi.

Ülkemizde, özellikle Türkçe kaleme alınmış "İşârî Tefsîr" alanına giren çalışmalar oldukça azdır. Bu neviden tefsirler, daha çok büyük tefsir eserleri içinde aralara serpiştirilmiş vaziyette bulunmaktadır. Eserde, bu tür işârî tefsirler ve mânevîyatı kuvvetlendirecek izahlara mümkün mertebe yer

verilmeye gayret edildi. Âyetlerin tefsirinde, mevzu ile alakalı diğer âyetlere, hadislere, sahâbe kavline ve evliyâullâhın sözlerine öncelik verilmeye çalışıldı. Fezâilü'l-Kur'an ile alakalı rivayetler değerlendirildi ve bunlara gerektiği kadar yer verildi.

Bu temel kâidelere riayetle birlikte bir kısım mühim mevzularda şu usuller takip edilmeye çalışıldı:

Ahkâm Âyetleri

Âyetlerin beyân buyurduğu hükümler dilin, siyak ve sibakın yani âyetlerin bağlamının müsaade ettiği çerçevede açıklandı. Detaylar, mevzu ile alakalı kaynak eserlere havale edildi. Âyetlerden çıkarılabilecek hükümlerle ilgili olarak mezheplerin tercih edilen ve günümüz şartlarında tatbike en münasip olan görüşlerine yer verildi. Okuyucunun, Kur'ân-ı Kerîm'in ahkâmının cihanşumüllüğü ve ebedîliği hakkındaki itikadına şüphe düşürecek açıklamalardan ve tartışmalardan uzak duruldu. Miras, faiz, kadın hakları, örtünme vb. gibi son dönemde yaygın bir şekilde tartışılan konularda Kur'an'ın, sahih sünnetin ve günümüzdeki sâlih ülemanın açıklamaları doğrultusunda en mutedil olabilecek izahlara yer verildi. Meselenin hem takvâ hem de ruhsat tarafı insanların faydasına olacak tarzda açıklanmaya çalışıldı.

İtikâdî Âyetler

İtikâdî âyetler, bizâtihî âyetlerin beyân buyurduğu mânalar çerçevesinde tefsir edildi. En mühim maksad, âyetin ne buyurduğunu anlamak ve anlatmak olduğundan, Kur'ân-ı Kerîm'e mezheplerin bakışıyla değil, mezheplerin görüşlerine Kur'an nazarıyla bakılmaya çalışıldı. İtikadî meselelerle ilgili görüşlerin en güzel olanı tercih edildi ve cumhur tarafından tercih edileni göz önüne alınıp açıklandı. Bu neviden âyetlerin tefsirinde muhatabın imanını kuvvetlendirecek delillere ve zaman zaman aklî izahlara yer verildi. Gerek ahkâm âyetleri gerek itikadî âyetler olsun bunların aşırı sayılabilecek bir mezhebî taassupla izahından bilinçli bir şekilde uzak duruldu.

Kavramlar

Kavramlar, ilk geçtikleri yerlerde tefsirin hacim ve muhtevasına uygun tarzda izah edildi. Sonraki yerlerde ya sadece tercümesiyle iktifa edildi veya siyak sibaka uygun tarzda ilave bir mâna vermek mümkünse o verildi. Ya da o kavramın ifade ettiği mânayı açacak, faziletini beyân edecek bir hadis-i şerife veya ibretli bir hâdiseye yer verildi.

Nesih Meselesi

Şu an elimizde bulunan Mushaf-ı Şerif'in içinde neshedilmiş bir âyetin bulunmadığı görüşü esas alınarak tefsir yapıldı. Kur'ân-ı Kerîm'in, kendinden

önceki kitapların bir kısım hükümlerini neshettiği, diğer bir kısmını ise ibka ettiği, ilgili âyetler geldikçe açıklandı. Okuyucunun zihnini karıştırmamak için, Peygamberimizin sağlığında vuku bulan neshlere de fazla temas edilmedi. İslâm ümmetinin terbiyesi bakımından nesihden ziyade tahsis ve tedricilik prensibine vurgu yapıldı.

Müteşâbih Âyetler

Kur'ân-ı Kerîm'in müteşâbih âyetleri, muhkem âyetlere nispeten oldukça fazladır. İtikadi meselelerle alakalı müteşâbihler olduğu gibi yaratılışın pek çok vechesiyle alakalı da müteşabihler bulunmaktadır. İtikadi meselelerde ehl-i sünnet ve'l-cemaatin çizgisi takip edildi. Fen bilimlerini ilgilendiren âyetlere ise, günümüzdeki bir takım ilmî gelişmeleri dikkate alarak, Kur'an'ın i'caz ve azametini beyân edecek tarzda yeri geldikçe kısaca izahlar getirildi.

Mezhepler

Amelde olsun itikatta olsun mezhepler arasında ihtilafı, anlaşmazlığı ve uyuşmazlığı tahrik edecek yaklaşımlardan uzak duruldu. İslâm dünyasında hayatiyeti devam eden mezheplerin hassasiyetleri göz önünde bulunduruldu. Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyye merkezli yakınlaşmaya vesile olacak bir usul ve üslup takip edildi.

Meâldeki Ölçüler

Tefsire özgün bir meâl yapılmaya çalışıldı. Meâl yapılırken mevcut meâllerden istifade edildi. Daha çok işin ehli olan zevatın hazırladığı hüsn-i kabul görmüş kıymetli çalışmalardan yararlanıldı. Bunların başında, Hasan Basri Çantay meâli, Marmara İlahiyat Vakfı'nın komisyon meâli, Hayrat Neşriyatın komisyon meâli, Suat Yıldırım meâli, Ali Ünal meâli, Yaşar Kandemir ve arkadaşlarının meâli, Süleyman Ateş meâli gelmektedir. Meâl çalışması yaparken, tefsirlerden de istifade edildi. Ayrıca meâlin, yaptığımız tefsire uygun düşmesine dikkat edildi. Meâlde, açıklayıcı mâhiyette parantez içi izahlar yerine, mânayı açıklayıcı mâhiyette parantezsiz açıklamalara gerektiği kadar yer verildi.

Tefsirde yer alan haritalarda, Dr. Şevki Ebû Halil'in "Atlasu'l-Kur'ân" isimli eserinin Türkçe tercümesi olan ve Enver Arpa tarafından tercüme edilip Fecr yayınları tarafından basılan "Kur'an Atlası" isimli eserden, yayınevinin müsaadesiyle istifade edildi.

Eserin vücuda gelmesi sürecinde bize kıymetli fikirleri ve teşvikleriyle yardımcı olan başta muhterem Osman Nûri TOPBAŞ hocamıza; Bakara 82-105 ve Âl-i İmrân 149-200. âyetlerin tefsirinin telifine yardımcı olan, elindeki mevcut döküman ve şahsî eserleriyle çalışmamıza desteğini esirgemeyen Dr. Murat KAYA kardeşimize; çalışmanın proje olarak şekillenmesinde emeği geçen

muhterem Abdullah SERT, Ahmet TAŞGETİREN, Dr. Âdem ERGÜL, Dr. Alican TATLI ve Musatafa ERİŞ beylere; tefsirden bir kısım sûreleri okuyup değerlendirerek bizi gayretlendiren ve heyecanımızın tazelenmesine vesile olan Ali Hüsrevoğlu, Prof. Dr. Abdülaziz HATİP, Prof. Dr. Mustafa ALTUNDAĞ, Prof. Dr. Ramazan ÖZEY, Prof. Dr. Gulfettin ÇELİK, Prof. Dr. Necdet TOSUN, Prof. Dr. Hidâyet AYDAR, Prof. Dr. Murat SÜLÜN, Y. Doç. Dr. Halil İbrahim ÇELİK, Y. Doç. Dr. Erdoğan BAŞ, Y. Doç. Dr. Muhammed ABAY, Dr. Cüneyd KÖKSAL, Dr. Abdullah Hikmet ATAN, M. Lutfi ARSLAN, Selman TAN, Murat KARAMAN, Mehmet TOPRAK, Sedat NAMDAR, Mustafa KÖSEOĞLU, Yusuf Kadri ÜNAL, Ercan ŞEN, Emel YAVUZOĞLU ve Şükrü MADEN'e; tefsirin yazımı esnasında bize her türlü hizmeti cömertçe sunan İlam ve Hüdayi Vakfı idareci ve görevlilerine; tefsiri büyük bir titizlik ve ciddiyetle yayına hazırlayıp neşreden başta yine muhterem Abdullah SERT, Doğan GÖKMEN ve Salih Zeki MERİÇ beyler olmak üzere tüm Erkam matbaası idareci ve çalışanlarına en kalbi duygularımızla teşekkür ederiz.

Yüce Rabbimiz, kusurlarımızı affederek, âcizane gayretlerimizi dergahında kabul buyursun. Bu mütevazı çalışmayı sonsuz merhameti, lutfu ve keremiyle sadaka-i câriye kılsın. Hem müellifin hem de okuyucuların Kur'ân-ı Azimüşşân'ın nihâyetsiz feyiz ve bereketinden istifade etmelerini, bu ilâhî füyûzatla gönül ve ruhlarını lebâleb doldurmalarını nasip eylesin. Kelâm-i İlâhisinin hidâyetiyle doğru yolu bulmayı, onu tebliğ eden Âlemlerin Efendisi'nin izinden yürüyüp onun ahlâkıyla ahlâklanmayı, kemâlatıyla olgunlaşmayı nasip eylesin. Kur'ân-ı Kerîm ve Rasûlullah (s.a.v.)'in şefaatiyle iman, İslâm ve ihsân istikâmetinde dünya hayatında huzur ve saâdet, âhiret hayatında da ebedî cennet ve cemâlullahı lutf u ihsân buyursun!

Bu duamızın kabulünü niyazla birlikte ilâhî rahmet kapısını aralamak üzere Yüce Allah'tan izin isteyip her türlü kötülükten O'nun sınırsız kudretine sığınmak için söze istiâzeyle başlamanın gerekliliği haber verilerek buyruluyor ki:

İstiâze

Nahl sûresindeki:

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

“Kur’an okuyacağın zaman kovulmuş şeytandan hemen Allah’a sığın!” (Nahl 16/98) emri gereğince Kur’ân-ı Kerîm okumaya başlarken:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

“Kovulmu eytandan Allah’a sığınırım” deriz. Bu sözü söylemeye “istiâze” *denilir.* “Eûzü”, sığınırım, emân dilerim, yardım taleb ederim, gibi anlamlara gelir.

“İstiâze”, Kur’an okumaya başlamadan önce olmalıdır. Zira âyetteki “Kur‘an okuduğun zaman” sözü, “Kur‘an okumak istediğin zaman” mânasına gelir. (Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, I, 3)

“İstiâze”, huzûra girmek için kapıyı vurup izin istemeye benzer. Kur’an okumak isteyen kimse, Allah Teâlâ ile konuşmaya başlayacağından, kendini ilgilendirmeyen konulardan uzak kalmalı, dedikodu, çekiştirme ve iftira gibi günah kirlerinden dilini temizlemelidir. Dilin, bu tür kirlerden temizlenmesi ise ancak “eûzü” çekmekle yani bunların tümünden Allah’a sığınmakla mümkün olabilir.

İstiâze, Rabb ile kul arasında bir sözleşmedir. Allah Teâlâ: **“Siz bana olan sözünüzü tutun ki, ben de size olan sözümü tutayım”** (Bakara 2/40) buyurmaktadır. Sanki kul “Eûzü” çekerken, “Allahım, ben bir insan olarak noksanlarımla birlikte kulluk sözümü yerine getirdim; sana sığındım ve senden bağışlanma diliyorum. Sen ise iyilik ve ikramda kemâl sahibisin. Şanına yakışan, rabbim olarak bana verdiğin sözü yerine getirerek beni koruman ve himâyene almandır” demektedir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* I, 85-86)

Allah’a sığınmak, yaratılandan Yaratan’a, halktan Hakk’a dönmektir. Her türlü iyiliği elde edip her türlü kötülükten uzaklaşma kastıyla hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Allah’a yöneliştir. Böyle bir şuurla yapılan istiâzede **“Allah’a koşun!”** (Zâriyât 51/50) âyetinin sırrı tecellî eder.

“Allah” lâfz-ı celâli kelime yapısı itibariyle türemiş değildir. Çünkü bu kelimenin aslına vakıf olmak ve ne mânaya geldiğini tam olarak bilmek mümkün değildir. Nitekim İmam Teftâzânî bu hususa işaret ederek “Akıl, Allah’ın zât ve sıfatını bilmede nasıl şaşkınlığa düşmüşse, O’na isim olan kelime hakkında da aynı şaşkınlığa düşmüştür. Allah kelimesi «İsim mi, sıfat mı? Türemiş mi, değil

mi? Alem yâni özel isim mi, değil mi?» soruları kolayca cevap verilecek cinsten değildir" demektedir.

"Şeytan", Allah'ın rahmetinden kovulup lânete uğradıktan sonra bu ismi almıştır. Şeytan lâfzından açıkça anlaşılan İblîs ve yardımcılarıdır. Ancak bunun insan ve cinlerden doğru yolu bırakıp sapıklığa düşenler hakkında kullanılan genel bir isim olduğu da bir gerçektir. Nitekim Allah Teâlâ: **"İnsan ve cin şeytanları"** (En'âm 6/112) ifadesiyle buna işaret buyurmaktadır.

"Racîm", lânete uğraması sırasında, melekler tarafından göğün katlarından atılarak kovulan şeytan demektir. Yahut göğe yükselmek isteyen şeytanın yıldız kayması şeklinde taşlanarak kovulmasıdır. Göğün katlarına yükselip Levh-ı Mahfûz'dan bilgi çalmaya yeltenmesi, şeytanın kötü sıfatlarından biridir. Kur'an'da şeytanla ilgili daha bir çok kötü isim ve sıfat vardır. Bunlar içinde onun tüm kötülüklerini ifade eden kelime "racîm"dir. Çünkü "racîm" şeytanla ilgili tüm cezaları kapsar. Bu yüzden Kur'an okumaya başlarken şeytanın isim ve özellikleri arasından bu vasfı husûsî olarak seçilmiştir.

Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarına, fiillerine ve zâtına yapılabilecek istiâze olmak üzere üç çeşit istiâzeden söz etmek mümkündür. Bunlara işaret etmek üzere Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Allahım, senin öfkenden ho nutluğuna, ceza vermenden affina, senden yine sana sığınırım."* (Müslim, Salât 222; Ebû Dâvûd, Vitr 5; Tirmizî, Deavât 112)

İstiâze yapan mü'min;

İnanç, amel ve bedenle ilgili bütün kötülüklerden; bütün haramlardan; hastalık, yangın, suda boğulma, fakirlik, körlük ve sakatlık gibi sayısız belâ ve musîbetlerden; insan, cin ve hayvanlardan gelebilecek her türlü şerlerden; korkulacak her türlü âfet, belâ ve musibetlerden her şeye gücü yeten Allah'a sığınmış olur.

Gerçek istiâze, sadece sözle gerçekleşmez. İstiâzenin gerçekleşebilmesi için kalb, dil ve fiil uygunluğu gereklidir. Diliyle "Allah'a sığınıyorum" dediği halde hâli ve fiili ile şeytana sığınanın istiâzesi makbûl bir istiâze sayılmaz. Belki bu, nefs ile şeytanın günah ve azgınlıkta birbirleriyle işbirliği yapması olarak telakki edilebilir.

Bu bakımdan insanlar, ancak mânevî durumlarına göre istiâze yaparlar. Sıradan insanlar, mânasını anlamadan sadece sığınma cümlelerini tekrar eder dururlar. Âriflerin istiâzesi ise, Allah'tan başkasını görmemek, böylece birliğe erip çokluktan uzak durmaktır. Zâten şeytan, ârifin nûruna yaklaşamaz, hatta ondan kaçar. Ebû Said Harrâz (k.s.)'un şu hali bunun en güzel bir misalidir: Hazret, rüyâsında İblîs'i görür ve ona elindeki asâyla vurmak ister. İblîs ise ona:

“Yâ Ebâ Said, ben asâdan değil, ârifin kalb semâsında doğan mârifet güneşinin ışığından korkarım” der.

Hasan Basrî (k.s.): “Allah Teâlâ, kalp huzuruyla istiâzede bulunan kimse ile şeytan arasına üçyüz perde koyar. Her perdenin kalınlığı, yer ile gök arası kadardır” buyurur.

İstiâze yaparken göz önünde bulundurulması gereken bir kısım edep kâideleri vardır. Bunlara dikkat edilince elbetteki sığınma duygusunun insan üzerindeki etkisi daha fazla olacaktır:

• Allah’a sığınmada, yaratılmışlardan yaratana, mümkün varlıklardan varlığı kendinden olan Zât’a yükselme vardır. Kul muhtaç, Allah ise ganî ve müstağnîdir. Sığınan kul, Allah’ın bütün iyilikleri yaratmaya ve kötülükleri savmaya gücünün yeteceğine inanır ve bütün kalbiyle O’na yönelir.

• Sığınan kul, nefsinin âcizliğini, Rabbin kudretini itiraf etmiş olur. Zira Allah’a yaklaşmanın en kestirme yolu acziyet ve gönül kırıklığıdır.

• Hayırlı ve sâlih ameller işlemek ancak şeytandan kaçmakla kolaylaşır. Bu kaçış da ancak Allah’a sığınmakla olur.

• Şeytan insanın apaçık düşmanı (Fâtır 35/6), Rahmân olan Allah ise insanın yaratıcısı, efendisi ve bütün işlerini düzenleyenidir. İnsanın düşmanından dostuna sığınması ne güzel bir davranıştır.

• Şeytanın vesvese verdiği işlerin en başında Kur’an okumak gelir. Zira Kur’an okuyan Allah’ın emirlerini hatırlar ve tutar, yasaklarından da kaçar. Bu hikmete dayalı olarak özellikle bilhassa Kur’ân-ı Kerîm okumaya başlarken istiâze çekilmesi istenmiştir.

• Mü’minin biri açık diğeri gizli iki düşmanı vardır. Açık düşmanı kâfirler, gizli düşmanı ise şeytandır. Kâfirlerle mücadelede savaş emri varken, şeytanla mücadelede ise istiâze emri vardır. Her iki cihâdda da Allah mü’minin yardımcısıdır. Açık düşmanı tarafından öldürüldüğünde mü’min şehîd olur, gizli düşmanı tarafından öldürüldüğünde ise kişi Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılır. Bu sebeple gizli düşmanın şerrinden kaçınmak daha önceliklidir.

• Mü’minin kalbi en şerefli ve en temiz yeridir. Mü’min kalbini şeytanın her türlü vesvesesinden temiz tutmalı ve oraya Allah’ın mârifetini yerleştirmeli ki, Allah da âhirette en temiz ve en güzel yer olan cenneti ona nasip kılsın. Yani kul kalbini bütünüyle Allah’a adamalı ki, Allah da ona âhirette cenneti nasip kılsın. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* I, 81-83)

İşte biz, istiâze bereketiyle şeytanın bütün vesvese, tahrik ve kötülüklerinden Yüce Rabbimize sığınma fırsatı buluyor, peşinden okuyacağımız besmeleyle de yeryüzünde Allah’ın ismiyle ve Allah adına yapacağımız gerçek bir kullukla

sorumluluğumuzu beyân ediyoruz:

Besmele

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

"Besmele", Kur'ân-ı Kerîm sûrelerini birbirinden ayırmak üzere gelmiştir. Hanefilere göre Fâtiha dâhil hiçbir sûreye ait olmayan müstakil bir âyettir. Neml sûresi 20. âyette yer alan besmele ise o âyetin bir bölümünü oluşturur. Besmele, Kur'an'ın anahtarıdır. Teberrük olarak, yani bereketinden istifade etmek maksadıyla her sûreye onunla başlanmaktadır. Bu vesileyle Rasûlullah (s.a.v.) her hayırlı işe besmele ile başlamamızı tavsiye buyurmakta, besmele ile başlanmayan işlerin neticesinin sonuçsuz kalacağını şöyle haber vermektedir:

"Besmeleyle ba lanmayan her mühim i in sonu eksiktir." (Ali el-Müttekî, *Kenzu'l-ummâl,* I, 555, no: 2491)

"Bismillâhirrahmânirrahîm" sözü, **"Rahmân Rahîm Allah'ın ismiyle"** anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla Kur'an okumaya başlarken besmele çeken mü'min, "Kur'an okumaya Allah'ın ismiyle başlıyorum" demiş olur. Diğer güzel ve hayırlı amellere başlarken çekilen besmele de, o işe Allah'ın ismiyle başlandığını gösterir.

Besmelede Yüce Rabbimizin üç güzel ism-i şerifi zikredilir. Bunlar Allah, Rahmân ve Rahîm isimleridir:

"Allah", Yüce Rabbimizin en büyük ismidir. "Kendisine kulluk edilen en yüce zât, yegâne ilâh" demektir. Bu isim, Cenâb-ı Hakk'ın, Kur'ân-ı Kerîm'de ve diğer ilâhî kitaplarda geçen bütün isim ve sıfatlarının hepsini kendinde toplamıştır. Cemâl ve celâl sıfatlarının hepsini içine alır. Tercih edilen bir görüşe göre Allah ismi, İsm-i Âzam'dır." (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* I, 101)

"Rahmân", rahmet kökündendir. Rahmet, sözlükte kalp inceliği ve şefkat anlamındadır. Anne rahmi de bu köktendir. Çünkü anne; rahminde taşıdığı yavruya karşı şefkat ve merhamet duyar. Burada rahmetten kastedilen, ikrâm ve ihsândır. Buna göre mâna: "Yaratıklarına rızık veren, onlardan belâ ve âfetleri uzaklaştıran, takvâsı sebebiyle takvâ sahibinin, günahı sebebiyle günahkârın rızkını artırıp eksiltmeyen, aksine herkese ve herşeye dilediği ölçüde rızık veren" demektir. Diğer bir tarifle: "Bütün yaratıklara rızıkları, hayatı devam ettirme vesileleri ve her türlü faydaları temin hususunda rahmeti yaygın olan rahmet sahibi demektir. Rahmeti, mü'min ya da kâfir, iyi veya kötü herkesi kuşatandır." (Beyhakî, *Kitâbu'l-esmâ ve's-sıfât,* s. 52)

"Rahîm"; acıyan, esirgeyen, istendiğinde veren, istenmediğinde öfkelenendir. İnsanoğlu kendisinden bir şey istendiğinde öfkelenir. Allah Teâlâ ise istenmediği

zaman öfkelenir. Zira rahmet, kendisinin zâtî sıfatı olup Allah'ın iyiliği ulaştırmayı, kötülüğü uzaklaştırmayı istemesidir. Allah'ın kullarına en büyük rahmeti, onları yaratmak sûretiyle varlık nimetini onlara ulaştırması, yokluğun kötülüğünü de onlardan uzaklaştırmasıdır. Zira yok iken varolmak, en büyük iyilik ve benzersiz bir nimettir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanışlarına baktığımız zaman Rahmân'a, "rahmetle sıfatlanmış olan", Rahîm'e ise "rahmetiyle merhamet edici olan" mânası verilebilir. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: "Rahmân, refîk olan, Rahîm ise yaratıklarını rızıklandırmakla şefkatini gösterendir." (Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî,* I, 161)

Nakledildiğine göre sâlih zâtlardan biri, bir kağıda **"Bismillahirrahmanirrahîm"** diye yazmış, öldüğünde bu kağıdı kefeninin içine koymalarını yakınlarına vasiyet etmişti. "Bunun sana ne faydası olacak" diye sorduklarında ise şu cevabı vermişti:

"Kıyâmet günü Rabbimin huzuruna varınca, «İlâhî! Sen bize bir kitap gönderdin, bu kitabın açılış sözünü ve başlığını da **"Bismillahirrahmanirrahîm"** yaptın. Şimdi senden bana o yüce kitabının başlığına ve orada zikrettiğin Rahmân ve Rahîm gibi sonsuz rahmet sıfatlarının gereğine göre davranmanı istiyorum» diyeceğim." (Ayıntâbî, *Tibyân Tefsiri,* I, 13-14)

Yüce kitabının başında kullarına nihâyetsiz rahmet sahibi olduğunu ilân eden, bu vesileyle onlara da merhametli olmayı tavsiye buyuran Allah Teâlâ, insanlık âlemine en büyük rahmet tecellisi olarak lutfettiği kitâbını Fâtiha sûresiyle açarak buyuruyor ki:

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ

1-FÂTİHA SÛRESİ

1. FÂTİHA SÛRESİ

Fâtiha, Kur'ân-ı Kerîm'in birinci sûresidir. Mekke döneminin ilk yıllarında müstakil bir sûre olarak inmiştir. Bazılarına göre "besmele" dâhil yedi âyettir. Bazılarına göre ise "besmele" hâriç yedi âyettir. İkinci görüşe göre "اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ" altıncı âyetin sonudur. Ebû Hanîfe bu görüştedir.

Konusu

Fâtiha sûresi, Allah kelamının bir mukaddimesi, bir girişi ve mükemmel bir hülâsasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de beyân edilen bütün mevzu ve mânalar onda ana hatlarıyla özetlenmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in bütün muhtevası, "ilim, iman ve amel" şeklinde üçlü bir çerçeve içerisinde değerlendirilebilir. "İlim", Kur'an'ın bir vasfı olarak onun verdiği her türlü bilgi için geçerlidir. Dolayısıyla ortada iki husus kalmaktadır:

Bilinip inanılması gerekenler. Bunlar; ulûhiyet, nübüvvet, âhiret ve kaza ile kaderin Allah'tan olması gibi gaybî hususlar; öğütler, misaller, hikmetler ve kıssalar gibi diğer konulardır. Bilinip amel edilmesi gerekenler: Bunlar ise ibâdet, muamelât ve ahlâkî mevzulardır. Fâtiha sûresi bu hususlara özet olarak temas eder.

Diğer bir açıdan Fâtiha sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'in gerçekleştirmek istediği maksatları ihtiva eder. Bu maksatlar; tevhid, nübüvvet, âhiret, ibâdet, adâlet ve geçmişten ibret almadır:

Hamdin her türlü övgüye lâyık varlık olan Allah'a ait kılınmasında tevhid,

Kur'an'ın bize kadar ulaşmasında nübüvvet,

Bütün amellerin karşılığının verileceği, iyilerin mükâfat ve kötülerin azap göreceği hesap ve ceza gününün açıklanmasında âhiret,

Yalnızca Allah'a kulluk ve sadece O'ndan yardım talebinde ibâdet,

Sırat-ı müstakîm yani her türlü hükmünde aşırılıktan uzak dosdoğru yol olan İslâm'ın haber verilmesinde adâlet,

Nimet verilenler ile nimetten mahrum kalanların hallerinde ise geçmişten ibret alma vardır.

Fâtiha sûresi ile ondan sonra devam eden Kur'ân-ı Kerîm arasındaki münâsebet, bir giriş ve kitap ilişkisi değil, bir dua ve ona cevap keyfiyetinde bir ilişkidir. Bu sûre aslında, Allah'ın kendi kitabını okumak isteyenlere öğrettiği bir duadır. Samimi olarak Kur'an'ın hidâyetinden istifade etmek isteyenler Âlemlerin Rabbi'ne bu şekilde dua etmelidir. Zâten sûre, okuyucunun kalbinde Âlemlerin Rabbi'nden hidâyet dileme konusunda kuvvetli bir istek uyandırmayı

hedeflemektedir.

Hâsılı Fâtiha kulun duası, bütün Kur’an ise Yüce Allah’ın kuluna verdiği cevaptır. Kul, kendisine doğru yolu göstermesi için Allah’a yalvarır; Allah Teâlâ da duaya icâbet olarak, tüm Kur’an’ı onun önüne koyar ve sanki şöyle buyurur: “İşte, benden istediğin hidâyet budur!”

İsimleri

Fâtiha’nın pek çok ismi vardır. Bu isimlerin her biri onun farklı bir yönünü ve ihtiva ettiği mânaların derinliğini haber verir. Bunlardan bir kısmı şöyledir:

1. Fâtihatü’l-Kitâb: Fâtiha ismi bundan kısaltılarak alınmıştır. Fâtiha; açan, açış yapan, anahtar, ilk, başlangıç gibi mânalara gelir. Bütün olarak gelen ilk sûre olması, Kur’ân-ı Kerîm’in okunmasına ve yazılmasına bununla başlanılması, yine namazda kıraate bu sûre ile başlanması gibi sebeplerle bu ismi almıştır.

2. Ümmü’l-Kitâb: Fâtiha diğer Kur’an sûrelerinin aslı, esası, kökü ve çekirdeği gibidir.

3. el-Kur’ânu’l-Azîm: Bu ismin veriliş sebebi Fâtiha’nın özet olarak Kur’ân-ı Kerîm’in bütün ilimlerini ihtiva etmesidir.

4. es-Seb‘u’l-Mesânî: Her namazda en az iki kere okunan ve her rekâtta kendisine fiilen veya hükmen bir başka sûre eşlik eden, günlük hayatta başka vesilelerle de sık sık tekrar edilen yedi âyettir. Bu sûre, istisna olarak yalnızca bu ümmete verilmiştir, bundan önce hiçbir ümmete böyle bir sûre indirilmemiştir.

Bunların dışında Esâs, Vâfiye, Kâfiye, Salât ve Hamd gibi isimleri vardır.[3]

Fazileti ve Şifa Oluşu

Fâtiha, pek faziletli bir sûredir. Bununla alakalı rivayetlerden bazıları şunlardır:

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Allah Teâlâ, ne Tevrat’ta ne de İncil’de Ümmü’l-Kur’an olan Fâtiha gibi bir sûre indirmi tir. es-Seb‘u’l-Mesâni odur. Yüce Allah:*
ş *«O, benim ile kulum arasında ikiye taksim edilmi tir. Kuluma da istediği verilecektir» buyurmaktadır.”* (Tirmizî, Tefsir 15, 4)

Peygamberimiz (s.a.v.), sahâbeden Ebû Sâid el-Mualla’ya:*“Mescitten çıkmadan önce Kur’ân-ı Kerîm’deki en büyük sûreyi sana öğreteceğim”* buyurmuş ve onun es-Seb‘u’1-Mesânî ve Kur’ân-ı Azîm isimlerini taşıyan Fâtiha sûresi olduğunu haber vermiştir. (Buhârî, Tefsir 1, 1)

Kur’ân-ı Kerîm, en büyük şifa kaynağıdır. O, insanlığın mânevî dertlerine devâ olduğu gibi, maddî hastalıklara da şifa olmaktadır. Kur’an’ın bu hususiyeti, Fâtiha sûresinde daha çok kendini göstermektedir. Konu ile ilgili rivayetlerde şu bilgiler yer alır:

Allah Rasûlü (s.a.v.) buyurdu ki: *"Fâtihatü'l-Kitâb, bütün hastalıklara şifadır."* (Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an 12)

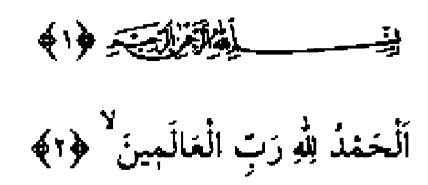
Sahâbeden Ebû Sâid el-Hudrî (r.a.), bir sefer esnasında kendisini yılan ısırmış bir kabile reisine Fâtiha sûresini okumuş ve o da iyileşmiştir. (bk. Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an 9)

İşte muhtevası, isimleri, faziletleri ve hususiyetleri itibariyle Fâtiha sûresi, Kur'an'ın özü ve dinin esasıdır. Şimdi sıra, o özün açıklanmasına ve o esasın tefsirine gelmiştir:

Esâs: Dinin temel kâidelerini ve asıllarını açıklayan. **Vâfiye, Kâfiye**: Umûmî hatlarıyla İslâm'ı anlatan, nasıl bir din olduğunu ortaya koyan. **Salât**: Namaz. **Hamd**: Övgü ve senâ.

Bütün Hamdler Allah'a Mahsustur

1. Rahmân ve Rahîm Allah'ın ismiyle...

2. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Fâtiha sûresi baştan sona bir duadan ibarettir. Kul bu sûreyi okuyarak Rabbine yalvarır, O'na istek ve ihtiyaçlarını arz eder. Fakat kulun bu isteklerini dile getirirken güzel bir girizgâhla söze başlaması gerekir. En güzel girizgâh ise, sınırsız kudreti karşısında boyun büküp el açarak yalvardığı zâtın yüceliğini, güzelliğini ve nimetlerini dile getirmektir. Bu sebeple Fâtiha sûresi, "Elhamdülillâh" diyerek âlemlerin Rabbi Allah'a hamdle başlar. Bu dua, kulun Allah'ın yüceliğini kabul ettiğini ve O'nun lutfettiği sayısız nimetlere şükrettiğini gösteren büyük bir tâzim ifadesidir.

اَلْحَمْدُ (hamd); sözlükte övmek, senâ etmek, şükretmek ve methetmek gibi mânaları içine alır. Fakat tarif edildiklerinde bu kelimeler arasında bir kısım anlam farklarının bulunduğu görülür.

"Hamd"; hür iradesiyle verdiği nimetler ve yaptığı iyilikler karşılığında birini övmek, bütün iyiliklerin sahibi olması sebebiyle de ona gönülden teşekkür etmektir. Yani birinin hamde lâyık olması için, yaptığı iyilik ve güzelliklerin rastgele değil, irade ve istekle hâsıl olması gerekir. Hamd ederken, hamdettiğimiz varlığın iyilik ve nimetlerinin bize ulaşıp ulaşmaması önemli değildir. Önemli olan o şahsın böyle bir hamde liyakatidir.

Hamd; söz, fiil ve hâl ile olur. Sözlü hamd, dille yapılan övgüdür. Hak Teâlâ'yı, kendini övdüğü sözlerle ve nasıl övülmek istiyorsa o şekilde senâ etmektir. Fiille hamd, Allah'ın rızâsını umup O'nun yüce katına yönelerek ibâdet, hayır ve hasenat kabilinden bedenî amelleri yerine getirmektir. Halle hamd ise kalbî duygularla gerçekleşir; ilmî ve amelî olgunlukla bezenmek ve üstün ahlâkî vasıflarla donanmak sûretiyle kazanılır.

"Şükür", bize ihsân edilen nimetlerin ve iyiliklerin sahibine yapılan teşekkürdür. Bu, yalnız nimete karşı olur. Hamdde olduğu gibi şükür de hem dil hem fiil hem de kalple yapılır. "Sana şükürler olsun Rabbim" demek dille, "namaz kılmak" fiille, Cenâb-ı Hakk'ın nimetleri karşısında eziklik duyarak kalbin teşekkür hissiyle dolması ise kalple şükre örnek teşkil eder.

“Medih” de bir iyilik ve güzellik karşısında yapılır. Fakat hamdde olduğu gibi, sahibinin bu iyilik ve güzelliklerde iradesinin ve tesirinin olup olmaması şart değildir.

Allah’a hamdin faziletiyle ilgili Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: *“Allah’ın kullarından birisi,*
يَا رَبِّ! لَكَ الْحَمْدُ كَمَا يَنْبَغِي لِجَلَالِ وَجْهِكَ وَلِعَظِيمِ سُلْطَانِكَ *«Rabbim, zâtının yüceliğine,*
ş ş *saltanatının büyüklüğüne yakı acak ekilde sana hamd ederim» dedi. Yazıcı meleklere bunun sevabını yazmak zor geldi. Bunu nasıl yazacaklarını bilemediler. Göğe çıktılar ve: «Rabbimiz, senin kulun öyle bir söz söyledi ki onun sevabını nasıl yazacağımızı bilemiyoruz», dediler. Azîz ve celîl olan Allah kulunun ne söylediğini daha iyi bildiği halde: «Kulum ne dedi?» diye sordu. Melekler onun hamd sözünü tekrar ettiler. Bunun üzerine Yüce Allah cş iki meleğe: «Kulumun sözünü, söylediği ekilde yazınız. Bana kavu tuğunda o sözün kar ılığını ona ben vereceğim» buyurdu.”* (İbn Mâce, Edeb 55)

Cenâb-ı Hak, bütün hamdlere lâyıktır. Çünkü O, Allah’tır. Bütün kemâl sıfatlarının sahibidir. Yine **“O, âlemlerin Rabbidir.”** (Fâtiha 1/1) “Rabb”, “terbiye eden” mânasına gelir. Terbiye ise, bir şeyi adım adım geliştirmek, tedrîcî olarak kemâline erdirmek demektir. Yani terbiyede, bir şeyi en iptidai durumundan alarak en mükemmel noktasına ulaştırmak mânası vardır.

Âyet-i kerîmede اَلرَّبُّ (rab) kelimesi, “mürebbî: terbiye edici” anlamında kullanılmıştır. Rabb, Arapça’da “itaat olunan efendi, işleri yoluna koyan kimse, bir şeyin mâliki, sahibi” gibi anlamlara gelir. İslâm’la birlikte “Benzeri olmayan efendi, verdiği nimetleriyle yaratıklarını terbiye eden, onların durumunu idare eden, düzelten, yaratma ve emretme yetkisine sahip olan” gibi mânalar kazanmıştır. Mürebbi yerine “Rabb” kelimesinin kullanılması ise; hükümranlık, yardım, yönetme, doğru olana ulaştırma, istediği şekilde tasarrufta bulunma, emretme, yasaklama, özendirme, korkutma, ödüllendirme ve cezalandırma gibi terbiyenin bütün gereklerine sahip, kuvvetli ve mükemmel bir mürebbi anlamına işaret eder. Yani Allah, terbiye fiilini en iyi ve en mükemmel mânasıyla gerçekleştiren varlık demektir.

الْعَالَمِينَ (âlemîn), “âlem” kelimesinin çoğulu olarak “âlemler” mânasına gelir. “Âlem”, “ilim” veya “alâmet”ten gelir. “İlim” kökünden geldiği düşünüldüğünde ve kullanılan sîga dikkate alındığında âlemler; melekler, cinler ve insanlar gibi akıl sahibi varlıkları ifade eder. “Alâmet”ten gelmesi durumunda ise, kendini yaratanın varlığına ve birliğine işaret eden bir nişâne demektir. Buna göre “âlemîn”den, Cenâb-ı Hakk’ın bildiği görülebilen ve görülemeyen, sayısız ve sınırsız bütün âlemler kastedilir.

İşte Allah Teâlâ, bütün bu âlemleri var eden, iptidai hallerinden alarak adım adım olgunluğa erdiren, her türlü ihtiyaçlarını karşılayan ve işlerini idare edendir. Yokluk karanlığından varlık aydınlığına geçen bütün mahlukâtı terbiye eden Cenâb-ı Hak'tır. Her varlık bizzat Yüce Rabbimiz tarafından kendi fıtrat sınırları içinde terbiye edilmektedir. Bu ilâhî terbiye çerçevesi dışına çıkan bir yaratığın olması mümkün değildir. İnsanı terbiye eden de O'dur. Onu yoktan yaratan, büyüyüp gelişmesi için her türlü imkânı var eden, ihtiyaçlarını karşılayan, bedenî, ruhî ve aklî kemâline yönlendiren Hak Teâlâ'dır. Ona kitap ve peygamberler göndererek, gereğini yerine getirmek şartıyla fıtratını kemale erdireceği nizamı öğreten de yine O'dur.

Allah, bütün hamdlere lâyıktır. Çünkü:

اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِۙ ﴿٣﴾

3. O, Rahmân ve Rahîm'dir.

Allah sonsuz merhamet sahibidir. İki güzel isim birlikte âdeta, **"Rahmetim her şeyi kuşatmıştır"** (A'râf 7/156) mânasını tefsir ve teyid etmektedirler. Daha çok celâl tecellisi ifade eden Allah ve Rab isminden sonra, bu iki isim Allah'ın cemâlini hatırlatmakta ve kulu yaratıcısı karşısında korku ile ümit arasında tutmaktadır. Terhib yani korkutmadan sonra terğib yani teşvik mânası taşımaktadır.

Diğer bir açıdan Rahmân ve Rahîm isminde terbiyenin iki mühim esasına işaret edilmektedir. Bunlardan biri faydalı olanları celbetmek, diğeri ise zararlı olanları defetmektir. Rezzâk yani bol bol rızık veren mânasına da gelen Rahmân birinci esasa, Gaffâr yani hataları bağışlayan mânasını da taşıyan Rahîm ise ikinci esasa işaret eder.

Allah'ın rahmet sıfatını zikrederek dua edenin, duasına icâbet edileceğini Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle haber verir:

"Allah Teâlâ'nın, يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ *diyerek dua eden kuluna vekil kıldığı iki melek vardır. Bunu üç kez tekrar edene melek: «Merhametlilerin en merhametlisi olan Allah seni dinliyor, dilediğini iste!» der."* (Hâkim, *el-Müstedrek,* I, 728-729)

Yine Allah, bütün hamdlere lâyıktır. Çünkü:

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِۜ ﴿٤﴾

4. O, hesap ve ceza gününün tek sahibidir.

اَلدِّينُ (din) kelimesi, pek çok mâna ifade etmekle birlikte burada "hesap ve ceza" anlamındadır. مَالِكِ (mâlik) kelimesi ise مَلِكِ (melik) olarak da okunmuştur.

“Milk” kelimesinden gelen “mâlik”, “mala sahip olan ve onun üzerinde istediği gibi tasarruf eden” demektir. “Mülk” kelimesinden türeyen “melik” ise “hükümdar, padişah, devlet reisi, devletin işlerini yürütüp yöneten” mânasına gelir. Her iki kelimede de “kuvvet” anlamı vardır. Allah Teâlâ, zâtını hem mâlik hem de melik olarak vasıflandırmaktadır. (bk. Âl-i İmrân 3/26; Mü’minûn 23/116)

الْيَوْمِ (yevm), gün demektir. Tan yerinin ağarmasından itibaren güneşin batışına kadar olan vakittir. Burada “din”e izafe edilerek, kıyâmetin başlangıcı ile, cennet ve cehennemliklerin her birinin yerlerine varacakları vakte kadarki zaman için kullanılmıştır.

“Din” sözlük anlamı olarak “bir işin karşılığı, muhasebe, yargı, hüküm, siyaset, adet, hal, şeriat, itaat” gibi mânalara gelir. Burada daha çok “bir işin karşılığı, ceza ve muhasebe” mânası kastedilmektedir. **“O gün Allah onlara hak ettikleri cezayı eksiksiz verecek…”** (Nûr 24/25) âyetinde din bu mânada kullanılmıştır.

Cenâb-ı Hak, kıyâmetten önce ve sonra her dâim yegâne mâlik ve meliktir. Buna rağmen âyet-i kerîmede O’nun mâlikliği ve melikliği özellikle hesap günü olan kıyâmet gününe tahsis edilmiştir. Bunun hikmeti şu olabilir:

• Bütün dikkatleri hesaba çevirmekte ve kıyâmet gününün zorluğu, şiddet ve dehşetiyle yürekleri titretmektedir. Geçici hayattan maksadın ne olduğuna işaret ederek, insanlığın önündeki en büyük hedefi netleştirmektedir. Allah’ın rahmetine güvenip şeytana aldanarak o günde perişan olmamayı öğütlemektedir.

• Dünya hayatında kullara ait bir kısım geçici mâlikiyet ve melikiyet söz konusu olabilir. Bunlara aldanılmamalıdır. Zira hesap günü bunlar zâhirî bakımdan da ortadan kalkacaktır.

• “Din günü”nün bir mânası da “dinin dünyada emrettiklerinin akıbeti ve âhiret ahvaliyle ilgili verdiği haberlerin açıktan açığa ortaya çıkacağı gün”dür. Biz dünya hayatında inanılması emredilen hususlara iman ediyoruz. Dinin ibâdet, muamelât ve ahlâka dâir hükümlerini yerine getirmeye çalışıyoruz. İşte bütün bu inandıklarımız ve yaptıklarımız, orada hakîkî mâna ve mâhiyetiyle zuhur edecektir.

Şu âyet-i kerîmeler bu mânada “din gününü” ne güzel tarif etmektedir:

“Rasûlüm! Hesap ve ceza gününün ne olduğunu sen bilir misin? Sonra bilir misin sen, nedir o hesap ve ceza günü? O, kimsenin kimseye faydası olmayacağı bir gündür. O gün bütün emir, hüküm ve yetki yalnız Allah’ındır!” (İnfitâr 82/17-19)

Cenâb-ı Hakk’ın bazı sıfatları ile alakalı yapılan bu açıklamalar, O’nun bir

taraftan hamde, diğer taraftan kulluk edilmeye lâyık ne kadar büyük bir zât olduğunu izah etmektedir. Dolayısıyla bu gerçeği okuyan ve duyan kulların kalbinde Allah Teâlâ'ya ibâdet, dua ve niyaz için bir sevgi, şevk ve heyecan oluşmaktadır. İmanın hakikatine ve kulluğun zevkine eren gönüller hep birlikte aynı dilden şöyle demektedirler:

Yalnızca Sana Kulluk Ederiz

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَع۪ينُؕ ﴿٥﴾

5. Rabbimiz! Sadece sana kulluk eder ve sadece senden yardım isteriz.

Kulluk edilecek ve yardım istenecek tek varlık Allah'tır. Çünkü kulun ibâdetini kabul buyuracak ve istediklerini yapabilecek güç ve kuvvet sadece Allah'a aittir. Kullar bu hitapla, her şeyi işiten, her şeyi bilen tek merci olan Allah'a yönelmekte ve böylece tevhidin hakikati ortaya çıkmaktadır.

Âyette söz konusu edilen اَلْعِبَادَةُ (ibâdet) kelimesi "abede", "ubûdet" ve "ubûdiyet" köklerinden gelir. "Abede", bir işi azim ve istekle yapmaktır. "Ubûdet", tevâzu göstermek, yüzü yerlere sürmek demektir. "Ubûdiyet" ise kulun tanıdığı Rabbine düzenli olarak, belli şartlar çerçevesinde kulluk yapması, boyun büküp tâzimde bulunmasıdır. Dolayısıyla "ibâdet"; itaat ve zilletle, hudû ve huşû içinde büyük bir azim ve ısrarla boyun eğmek demektir. İbâdet Allah'ın râzı olduğu şeyi yapmak, ubûdiyet ise Allah'ın yaptığına râzı olmak şeklinde de tarif edilmiştir.

Şeriat dilinde ibâdet; hâlis bir niyetle, mükâfatını bekleyerek, Allah'a yakınlaşmayı arzu ederek Cenâb-ı Hakk'ın istediği tarzda kulluğu îfâ etmektir. İnsanın ruh ve bedeni, dış ve iç âlemiyle yani bütün varlığıyla yalnız Allah için yaptığı şuurlu bir itaat ve yakınlıktır. Görüldüğü gibi bunda ilk önce niyet şarttır. Niyet ise yapılacak işin îfâ edilmesinde ancak Allah'a itaat ve yaklaşmayı kastetmek demek olan yeni bir istektir. "Azmetmek" bir işi yapmadan önce, "kastetmek" yapmakla beraber olduğu gibi "niyet" de niyet edilen şeyi bilmekle beraber onu yapmaya bitişiktir. Hem bilgi hem de isteği ihtiva eden bu tam şuur hali, ruh ve kalbin işidir. İkinci olarak, bir amelin ibâdet olması için Allah katında itaat olarak kabul edilen bir amel ortaya koymak gerekir. Yoksa yalnız bir şeyi yapmayı istemek, düşünmek ve hatıra getirmek gibi iç duygularla ilgili ameller, itaat ve yakınlığa sebep olsa da ibâdet sayılamaz. Aynı şekilde niyet edilmeden yapılan ameller de ne olursa olsun ibâdetin şümûlüne giremez. (Elmalılı, *Hak Dini,* I, 96)

اَلْاِسْتِعَانَةُ (istiâne), yardım talep etmektir. Bütün hayırlı işlerde başarılı olmamız, ibâdetlerimizi ihlasla ve kolaylıkla yapabilmemiz ve karşılaştığımız bütün zorlukların üstesinden gelebilmemiz için Allah'tan yardım dileriz. Kul yardım isteyecek, Allah da kuluna yardım edecektir.

Allah'ın yardımı iki türlüdür: Birincisi zarûrî olan, ikincisi zarûrî olmayandır.

Zarûrî olan, rahmetinin bir tecellisi olarak bizi yaratan Allah'ın, mâhiyetimize emânet ettiği ve yaşamamızı mümkün kılan alet ve edevat kısmından sayılacak hususlardır. Bunlar el, ayak, göz, kulak, akıl ve idrak gibi şeylerdir. Mesela biz gözümüzle görür, gözlerimizin aldığı mânaları fikir laboratuarında değerlendirir, bunlarla adeta bal yapıyor gibi mârifet petekleri oluşturmaya çalışırız. Bunu ise kalp ve beyin yapar. Fakat Rabbimiz önceden kalp ve kafamıza bu fakülteleri yerleştirmiş, mekanizmalar arasında hassas bir münasebetler zinciri tesis etmiş ve her şeyiyle işleyen mükemmel bir fabrika haline getirmiştir. Bunlardan bir tanesi eksik veya arızâlı olsa insan, istenilen şeyleri tam olarak yapamaz.

Zarûrî olmayan yardımı ise, bu temel yardıma ilave olarak Allah'ın kulunu melekleri ile teyid etmesi, ona rahmeti ile hayır yollarını göstermesi ve Hâdi ismiyle imdadına yetişmesidir. İşte biz yaptığımız bütün işlerimizi, Allah'ın bu şekilde yardım etmesiyle yaparız. Onun için sadece Allah'tan yardım dileriz. Zira kuvvetin ve kudretin olduğu gibi, yardımın da yegâne kaynağı Yüce Rabbimizdir.

Allah'a ibâdetimizi ve yardım talebimizi arzederken "yalnızca sana", "yalnızca senden" diyerek, Rabbimizi sözümüzün başına alıyoruz. Böylece bütün varlığımızla masivâdan uzaklaşıp Allah'a yöneliyoruz. Uzaktan yakına, gaybetten hitaba geçerek, sanki Allah'ı görürcesine bir kulluk ve ihsân kıvamı elde ediyoruz. Sadece O'na kulluk edeceğimizi, O'ndan başkasına kulluk etmeyeceğimizi beyân ediyoruz.

Âyette önce ibâdet, sonra yardım talebi dile getirilmiştir. Çünkü kulluk, ilâhî yardımın gelmesine sebeptir. Nitekim **"Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım isteyin! Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir"** (Bakara 2/153) buyrularak bu gerçeğe vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla ihtiyaç beyânından önce, ona vesile olacak şeyi zikretmek talebin karşılanmasını kolaylaştıracaktır. Ayrıca, Allah'ın yardımı olmadan hiçbir şey yapılamayacağı gibi, kulun ibâdete de güç yetirmesi mümkün değildir.

Burada "ben ibâdet ediyorum, ben yardım diliyorum" şeklinde değil de "biz ibâdet ediyoruz, biz yardım diliyoruz" şeklinde çoğul sîgası kullanılmıştır. Bunun hikmeti şu olabilir:

• Mü'minler kardeştirler; bir bütünün parçalarıdırlar. Dolayısıyla birbirlerine kardeşçe muamele etmeli ve "ben" değil "biz" şuuruyla hareket etmelidirler. İslâm dininin emrettiği çerçeve içinde fert ve toplum arasındaki dengeyi kurmalı ve korumalıdırlar. Mü'minleri ve İslâm toplumunu birbirine bağlayan en önemli bağ, bir Allah'a iman ve O'na kulluktur. Bu kulluk, bir cemaat neşvesi içinde yapılacaktır. Dolayısıyla burada cemaatle ibâdete, özellikle cemaatle namaza

dikkat çekilmektedir.

• Âyette “biz” sözüyle üç guruba işaret edilmiş olabilir. Birincisi insan vücudundaki bütün azalar ve hücrelerdir. Dil onların hepsi adına konuşur ve “biz” der. İkincisi tevhid ve iman ehli bütün fertlerdir. Üçüncüsü kâinatın ihtiva ettiği bütün mevcudattır. Mü’min, bütün bu sayılanlar nâmına, hayret ve muhabbetle kudret ve azametin arşı altında kulluk eder ve secdelere kapanır. (Bedîuzzaman, *İ âratü’l-İ‘câz,* s. 21)

Mü’min, ihlasla ibâdetini yapıp yardım talep edince âlemlerin Rabbi, adeta “Ey kulum, sana nasıl yardım edeyim, hangi hususta yardım istersin?” buyurur. Onlar da şöyle derler:

Bizi Doğru Yola Eriştir

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَۙ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْۙ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالِّينَ ﴿٧﴾

6. Bizi dodoğru yola eriştir;

7. Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna. Gazaba uğrayanların ve azıp sapanların yoluna değil.

"Hidâyet", istenilen hedefe ulaştıracak şeye lutuf, letâfet ve nezaketle kılavuzluk etmektir. Bu kılavuzluk, yolu sadece göstermek veya yola götürüvermek ve hatta sonuna kadar götürmek şekillerinden biriyle gerçekleşebilir. Birincisine açıklayıcı kılavuzluk veya irşat, ikinciye ulaştırıcı kılavuzluk veya tevfîk denilir. Bu kılavuzlukta lutuf ve letâfet esastır. Lutuftan maksat, sertlik ve şiddetin karşıtı olan tatlılık ve yumuşak huyluluktur. Letâfetten maksat ise nezâket ve inceliktir.

Kur'ân-ı Kerîm'in beyânına göre Allah'ın kula hidâyeti beş kademede gerçekleşir:

• Birincisi, Allah'ın akıl ve sorumluluk sahibi varlıklara kabiliyetleri nispetinde akıl, anlayış ve gerekli bilgileri vermesidir. Bunların dışındaki yaratıkların da varlıklarını sürdürmek için gerekli yaşama şartlarını ve vesilelerini var etmesidir. (bk. Tâhâ 20/50)

• İkincisi, Cenâb-ı Hakk'ın, insanları peygamberlerinin lisanıyla dâvet ettiği hidâyettir. (bk. Enbiyâ 21/73)

• Üçüncüsü, peygamberlerle gönderilen bu hidâyeti kabul edenlere Rabbimizin ikram ettiği tevfik hidâyetidir. (bk. Hz. Muhammed 47/17)

• Dördüncüsü Allah'ın mü'minleri âhirette cennetin yoluna hidâyet etmesidir. (bk. A'râf 7/43) Bu mertebelerden bir sonraki bir öncekini gerektirir ve ona terettüp eder. (Râğıb el-Isfahânî, *el-Müfredât*, hidâyet md.)

• Beşincisi ise vahiy, ilham veya sâdık rüyâlar gibi olağanüstü yollarla kalplere sırları keşfetmek ve eşyanın hakikatini göstermektir ki bu husûsî hidâyettir.

İşte biz "hidâyet ver" duamızla Rabbimizden bütün bu güzellikleri istemekteyiz. Bunlar içinde de hususiyle "sırât-ı müstakîm"e ulaştırmasını niyaz etmekteyiz. "Sırât-ı müstakîm", kelime olarak "eğriliği ve sapması olmayan dosdoğru yol" demektir. Bundan maksat, yegâne hak din olan İslâm dinidir.

Rasûlullah (s.a.v.), Allah Teâlâ'nın sırât-ı müstakîmi şöyle bir misalle tarif

ettiğini haber vermektedir:

"Sırât-ı müstakîm dosdoğru bir yoldur. Yolun iki tarafında iki duvar, duvarlarda açılmış perdeli kapılar ve yolun başında da bir dâvetçi var. O dâvetçi: «Ey insanlar! Hepiniz doğru yola giriniz, dağılıp parçalanmayınız!» diye sesleniyor. Birisi perdeli kapılardan birine girmek istediğinde yukarıdan bir başka dâvetçi: «Sakın o perdeyi kaldırma! Kaldırırsan çıkar gidersin!» diye sesleniyor. Bu yol İslâm'dır. Duvarlar Allah'ın koyduğu sınırlardır, kapılar haramlardır, yolun başındaki dâvetçi Allah'ın kitabıdır. Yukarıdaki dâvetçi ise müslümanın vicdanıdır." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 182-183)

İşte müstakîm yol, Allah Teâlâ'nın **"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur, öyleyse ona uyun. Başka yollara uymayın ki, o yollar sizi grup grup parçalayarak Allah'a giden yoldan ayırmasın"** (En'âm 6/153) buyurduğu yoldur. Yine "sırât-ı müstakîm", Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine nimet verdiği kimselerin yoludur. Bunlar peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihlerdir. (bk. Nisâ 4/69)

Bu doğru yol, **gazaba uğramayanların ve dalâlete düşmeyenlerin yoludur.** Dolayısıyla kendilerine nimet verilenler, gazaba uğramaktan ve sapmaktan selâmette olanlardır. Gazaba uğrayanlar ve sapanlar ise, nimetten mahrum kalanlardır. Bunlar birbirinin zıddıdırlar.

اَلْغَضَبُ (gazap), nefsin çirkin ve kötü bir davranış karşısında intikam isteğiyle heyecanlanmasıdır. Kalpteki kanın öç alma arzusuyla galeyana gelip kaynamasıdır. Rızânın zıddıdır. Buna ufak farklarla öfke, hiddet ve hışım da denilir. Allah'a nispet edildiği zaman gazap, nefsî etkilenmelerden arındırılarak neticesi itibariyle intikam iradesi, hoşnut olmama, şiddetle yakalama veya ceza verme mânasına gelir.

الضَّلاَلُ وَ الضَّلاَلَةُ (dalâl ve dalâlet), bilerek veya bilmeyerek, kasten veya hata ile doğru yoldan sapmaktır. Hidâyetin zıddıdır. Dalâlete düşmenin en mühim sebebi gaflet ve şaşkınlıktır. Kelimeden ilk olarak hissedilen mâna, maddî yoldan sapmaktır. Sonra din ve mânevîyatla ilgili hususlarda kullanılmıştır.

Âyet-i kerîme, gazaba uğrayan ve dalâlete düşen bütün fertleri ve grupları şumûlüne almaktadır. Bunlar kâfirler, müşrikler, asiler ve Allah'ı tanımayan sapıklardır. İman, ilim, amel ve istikâmet yolunu terk edip küfür, cehâlet, isyan ve fasıklık yolunu tutanlardır.

Peygamber Efendimiz: *"Gazaba uğrayanlar yahudiler, dalâlete düşenler de hıristiyanlardır"* (Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 1, 2) buyurmuştur. Yalnız burada maksat, gazabın özellikle yahudilere, dalâletin de özellikle hıristiyanlara has bir şey olduğunu ifade etmek değildir. Çünkü âyet-i kerîmelerde gazab-ı ilâhî bâzan

hıristiyanlara nisbet edildiği gibi, bâzan da dalâlet yahudilere nisbet edilmektedir. Bazan da bu ifadeler, yahudi ve hıristiyanların dışında kâfir, münafık, günahkâr ve fâsıklar için de kullanılmaktadır. Dolayısıyla âyet umûmi mâna ifade etmektedir.

Fâtiha sûresini okuyan veya dinleyen kişi, sûre bitince “âmîn” der. Âmîn, “duamızı kabul buyur, elimizi boş çevirme” mânasında bir dua sözüdür. Kur’an nazmının bir parçası değildir. Bu sebeple Mushaf’a yazılmamıştır. Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“İmam «veleddâllîn» dediği zaman hepiniz «âmîn» deyiniz. Çünkü melekler «âmîn» derler. Âmîn demesi, meleklerin âmînine rastgelenin geçmi günahları affedilir.” (Buhârî, Tefsiru’l-Kur’an 1) Bu sebeple “âmîn” demek sünnettir. Namazda imam ve cemaat tarafından gizlice söylenir.

Kur’ân-ı Kerîm’in getirdiği mâna ve mesajlara güzel bir giriş ve şumüllü bir özet mâhiyetindeki Fâtiha sûresinden sonra, Kur’an’ın zirvesi mesabesindeki (bk. Tirmizî, Fezâilü’l-Kur’an 2) Kur’an’ın en uzun ve en muhtevalı sûresi olan Bakara sûresi gelmektedir. Kur’an hayat sahibi bir varlığa benzetilecek olursa Fâtiha sûresi bunun başı, Bakara sûresi gövdesinin en önemli kısmı, diğer sûreler o varlığın diğer azaları ve cihazları mesâbesindedir:

سُورَةُ الْبَقَرَةِ

2- BAKARA SÛRESİ

2. BAKARA SÛRESİ

Bakara sûresi 286 âyettir. Medine'de on senelik bir müddet içinde peyderpey nâzil olmuştur. Mushaf tertîbine göre 2, nüzûl sırasına göre 87. sûredir. İsmini, 67 ile 71. âyetler arasında bahsedilen, İsrâiloğulları'nın sığır kurban etmeleri kıssasından almıştır. Sûreye, içinde Âyetü'l-Kürsî bulunduğundan Kürsî, Kur'an'ın zirvesi olduğu için Senâmu'l-Kur'an, hidâyet nûrunun parlaklığı sebebiyle de Zehrâ ismi verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in en uzun sûresidir. Bu hâliyle sûre, Kur'an'ın geniş bir özeti mâhiyetindedir. Rasûlullah (s.a.v.): *"Bu sûre, neredeyse dînin tamamını ihtivâ eder"* buyurmuştur. (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an 2/2876)

Sûrede bahsedilen temel konulardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

• Kur'an'ın Allah tarafından gönderilen hak bir kitap olduğu,

• Tevhîd, nübüvvet ve âhiret gibi iman esaslarının delillerle beyân edilmesi,

• Mü'min, kâfir ve münafıkların vasıfları,

• Hz. Âdem'in diğer yaratıklar arasındaki konumunun belirlenmesi, şeytanla imtihanı ve cennetten indirilmesi,

• İsrâiloğulları'nın tarih içindeki durumları, Kur'an'a ve Peygamberimize karşı tavırları, hidâyete dâvet edilmeleri, yanlış itikad ve davranışlarının tashihi,

• Kâbe'nin inşâsı ve kıblenin Mescid-i Aksâ'dan Mescid-i Harâm'a çevrilmesi,

• Müslüman şahsiyetin inşası ve İslâm toplumunun teşekkülü için: Namaz, oruç, zekât, hac ve cihâd gibi ibâdetlerle ilgili hükümlerin; adâlet, ahde vefâ ve infak gibi ictimâî hayata dâir esaslar ile âile hukûku, devletlerarası ilişkiler, iktisadî ve siyâsî düzenlemelerin getirilmesi,

• Ferd ve cemiyeti bozulup dağılmaktan korumak için sihir, içki, kumar ve faiz gibi yasaklara dikkat çekilmesi,

• Allah'ın birliğini, her şeye kâdir olduğunu ve ölüleri diriltip hesap soracağını çeşitli misallerle ortaya koyarak insanları iman ve itaate çağırması,

• Kulluğun özü olan ve mü'mini Rabbine bağlayan bazı duaların öğretilmesi.

Sûrenin Fazileti

Ele aldığı mevzulara bakıldığında Bakara sûresinin çok önemli, faziletli ve büyük bir sûre olduğu görülür. Sûrenin faziletini beyân eden pek çok rivayet nakledilir. Bunların ikisi şöyledir:

• *"Kur'an'dan uzak kalarak evlerinizi kabirlere çevirmeyin. Şunu bilin ki şeytan, içinde Bakara sûresi okunan evden ürküp kaçar."* (Müslim, Müsâfirîn 212)

• *"Kur'an'ı okuyun; çünkü o, kıyâmet gününde kendisiyle hemhâl olanlara şefaatçi*

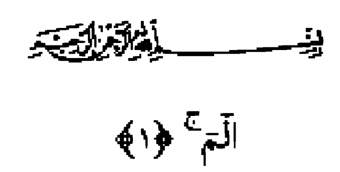
olarak gelecektir. Zehrâvân'ı yani Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini okuyun;[4] *çünkü onlar, kıyâmet gününde iki büyük bulut veya iki gölgelik ya da iki kuş sürüsü hâlinde gelerek kendilerini okuyanları savunacak ve koruyacaklardır. Bakara sûresini okuyun; çünkü ona sarılmak bereket, terketmek ise hasret ve pişmanlıktır; ona sihirbazların gücü yetmez."* (Müslim, Müsâfirîn 252)

Şimdi, bütün mâna, hikmet ve sırlarından kalbe yansıyan miktarıyla o sûrenin tefsiri başlamaktadır:

Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerine, hidâyet nûrlarının parlaklığı ve okuyanlara verilecek ecrin büyüklüğü sebebiyle Zehrâvân ismi verilmiştir.

İşte O Kitap!

Rahmân Rahîm Allah'ın ismiyle...

1. Elif. Lâm. Mîm.

"Elif. Lâm. Mîm.", tefsir ilminde "hurûf-i mukattaa" diye bilinen ve "ayrı ayrı okunan harfler"dir. Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi dokuz sûresine bu harflerle başlanır. Bazıları sûre başlarında müstakil bir âyet iken, bazıları da âyetin bir bölümüdür. Buradakiler ise müstakil bir âyettir. Bu harfler, Kur'an'ın müteşâbih âyetlerindendir. Müteşâbih, birden çok mâna ifade etmesi sebebiyle hangisinin kastedildiği okuyanların çoğu tarafından tam olarak anlaşılamayan âyetlere denir. Bu harflerin mâhiyeti ve hangi mânaya geldiği hususunda pek çok görüş bulunmaktadır. Bunlar arasında tercih edilen görüşler şunlardır:

@ Bu harfler, Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelâmı olduğuna inanmayanlara meydan okumak için bazı sûrelerin başına getirilmiş ve âdetâ şu mâna kastedilmiştir: "Kur'an-ı Kerîm, şu gördüğünüz ve işittiğiniz harflerden oluşan kelime ve cümlelerden meydana gelmektedir. Siz bu harfleri biliyorsunuz. O halde gücünüz yetiyorsa haydi siz de bu harfleri kullanarak Kur'an'a benzer bir kitap ortaya koyun!"

@ Hurûf-i mukattaa, Allah ve Rasûlü arasında husûsî şifrelerdir. Mânasını ancak Allah ve Rasûlü bilir.

@ Cenab-ı Hak, tek tek okunan bu harflerle muhatapların dikkatlerini çekerek, bir an için her işi bırakıp vahyedilen muazzam ilâhî hakikatleri can kulağıyla dinlemelerini temin etmektedir.

@ Başında bulundukları sûrelerin muhtevalarına dikkat çekmek üzere Allah Teâlâ bu harflerle yemin etmektedir.

Bu sırlı harflerin kalpleri derinden sarsan uyarıcı ve uyandırıcı sadasının peşinden insanlığın kurtuluş muştusu olacak yüce bir kitaba işaret edilerek şöyle buyruluyor:

ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾

2. Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan şu yüce kitap, müttakîler için bir

yol göstericidir.

“Kitap”tan maksat, Kur’ân-ı Kerîm’dir. Arapçada “yazılı belge” anlamında da kullanılan kitap ismi, Kur’an’ın Allah Rasûlü (s.a.v.) zamanında yazıldığını gösterir. Kur’an elimizde olmasına rağmen, ona uzağı gösteren ذَٰلِكَ (zâlike) edatı ile işaret edilmesi, onun yüceliğine ve anlamlarının derinliğine dikkat çekmek içindir. Gerçekten Kur’an’ın şanı pek yücedir. Beşerî gücün muttali olamayacağı birçok ilim ve hikmetleri de ihtiva ettiğinden, her ne kadar kitap olarak elimizde ise de, taşıdığı sırlar ve hakikatler itibariyle bizim idrakimizden yüce bir ufuktadır, her şeyiyle kolayca keşfedilir bir mâhiyette değildir. Bu sebeple ona, uzakta olan bir şeyi gösterir gibi işaret edilmiştir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* II, 12)

Şüphe diye tercüme ettiğimiz اَلرَّيْبُ (rayb) kelimesi, “yakîn”in yani kesin bilgi ve kanaatin zıddıdır. Kişinin bir konu hakkında kararsız ve tereddüd içinde olmasını ifade eder.

Bu kadar izzet ve şerefe sahip olan Kur’an’da hiçbir şüphe yoktur. Yani akl-ı selîm ile ve ön yargılardan arınmış bir şekilde incelendiğinde onun:

• Allah Teâlâ’dan geldiğinde,

• Vermiş olduğu bilgilerde,

• En doğru yola götüren bir kılavuz ve rehber olduğunda hiçbir şüpheye yer yoktur. Bu bakımdan Kur’an hakkında asla şüpheye düşmeyiniz.

Fâtiha sûresi 6. âyetin tefsirinde de işâret edildiği üzere hidâyetin iki temel mânası vardır. Birincisi delâlet etmek, rehberlik yapmak ve yol göstermektir. Kur’ân-ı Kerîm’in, Peygamberlerin ve İslâm dâvetçilerinin hidâyet etmeleri bu anlamdadır. (bk. Şûrâ 42/52) İkincisi, tevfîk, yâni dosdoğru yola eriştirip hedefe ulaştırmaktır. Bu mânada hidâyet yalnızca yüce Allah’a mahsustur. (bk. Kasas 28/56)

Kur’ân-ı Kerîm, “bütün insanlar için hidâyet” olmakla birlikte (bk. Bakara 2/185) onun hidâyetinden gerçekte müttakîler istifade eder. Bu sebeple Kur’an’ın müttakilere hidâyet rehberi olduğu özellikle vurgulanmıştır. Kur’an dünya ve âhirette insanlara faydalı olacak, Allah’ın rızâsını kazandıracak ve nihâyet cennet ve cemâl-i ilâhîye eriştirecek dosdoğru yolu gösterir.

Kur’an’ın hidâyeti, inkârdan imana, sonra da imandan ihsân ve takvâya doğru bir hidâyettir. İmandan sonraki hidâyetin gerçekleşmesi, ancak ona uymakla ortaya çıkar. Kur’an’ın Hak kelamı olduğunu kalben kabul etmeyen kâfir ve münafıklar ise onu gereği gibi tefekkür ve tedebbür etmediklerinden, hidâyetten mahrum kalırlar. Kur’an, her bir gruba, inanç, düşünce ve amellerine göre bir âkıbet belirler. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“Hiç şüphesiz bu Kur’an, insanları her hususta en doğru yola, en sağlam ve en isabetli tutuma iletir. Sâlih ameller yapan mü’minlere, kendilerini çok büyük bir mükâfatın beklediğini müjdeler. Âhirete inanmayanlar için ise, can yakıcı bir azap hazırladığımızı haber verir.” (İsrâ 17/9-10)

Âyette Kur’an’ın müttakîler için rehber olduğu haber verilmektedir. Müttakî, takvâ sahibi olan kimsedir. Takvâ; sakınmak, korunmak, hoşa gitmeyen şeylerden uzak durmak demektir. Arapça’da bu kelime, canlı bir varlığın kendini her türlü tehlikeden korumasını ifade eder. Dolayısıyla müttakî:

• Kalbini küfür, şirk, nifak gibi îtikâdî hastalıklardan,

• Uzuvlarını büyük ve küçük günahlardan,

• Nihâyet gönlünü Cenab-ı Hakk’ın râzı olmayacağı her türlü menfî düşünceden koruyan, diğer taraftan:

• Farz ve nâfilelerle ilâhî muhabbeti elde etme gayretinde olan, böylece âhirette cehennem azabından kurtulup cennetle mükâfatlandırılan mü’min kimsedir.

Mânevî dünyamızın en önemli azığı takvâdır. (bk. Bakara 2/197) Takvânın alt sınırı küfür ve şirkten korunmak ise de, üst sınırı yoktur. Her müttakînin önünde devamlı olarak terfi edebileceği daha yüksek bir takvâ mertebesi her zaman var olacaktır. Bu mânevî yolculuk ölüme kadar devam eder. Allah katında kulun şeref ve mertebesini belirleyen yegâne ölçü de takvâdır. (bk. Hucurât 49/13) Bu îtibarla takvâ, kulun mânevî yücelikler kazanmasına ve nihâyetinde Allah’ın dostluğuna ermesine en büyük vesiledir. (bk. Câsiye 45/19)

Allah Rasûlü (s.a.v.), gerçek takvâya ermenin yolunu şöyle gösterir:

“Kul, harama dü erim korkusuyla yapılması sakıncalı olmayan, fakat vicdanını rahatsız eden bazı eylerden bile uzak durmadıkça gerçek takvâ sahibi olamaz.” (Tirmizî, Kıyâmet 19; Buhârî, İman 1)

Âyet-i kerîme ve hadis-i şeriflerin beyân buyurduğu takvâ gerçeğini şu örnek ne güzel izah etmektedir: Hz. Ömer, Übey b. Ka‘b’a takvânın mâhiyetini sorunca, o:

“–Dikenli bir yolda hiç yürüdün mü?” diye sordu. Hz. Ömer: “Evet” deyince bu sefer Übey (r.a.):

“–Peki böyle bir yolda yürürken ne yaptın?” diye sordu. Hz. Ömer:

“–Paçalarımı sıvadım ve mümkün olduğu kadar kendimi korumaya çalıştım” dedi. Bunun üzerine Übey:

“–İşte takvâ da böyledir” cevabını verdi. (İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’an,* I, 40)

Kur’an hidâyetinden gerçek mânada istifade edebilecek müttakîlerin sahip olduğu belli başlı vasıflar, devam eden âyet-i kerîmelerde şöyle haber

verilmektedir:

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۙ ﴿٣﴾

3. Ki onlar gaybe iman eder, namazı dosdoğru kılar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden harcarlar.

Müttakîlerin birinci vasfı gaybe iman etmeleridir. İman, kalp ile tasdik yani bir şeyin doğruluğunu kalben kabul etmek ve bunu dil ile ikrâr etmektir. Tasdik olmazsa iman olmaz. Tasdik bulunur, fakat kişinin tutum ve davranışları buna aykırı ve tutarsız olursa bu, imanın zayıflığına bir işaret sayılır. Dine göre iman esaslarını kalp ve diliyle tasdîk etmeyen kâfir; kalbiyle tasdik etmediği halde diliyle kabul ettiğini söyleyen münafık; kalp ve diliyle tasdik ettiği halde ameli olmayan ise mü'min fakat fâsık sayılır. Gerçek iman, âhirette cehennemden kurtularak cennete girmenin yegâne şartıdır.

اَلْغَيْبُ (gayb) sözlükte, gerçekte var olup da görme, işitme, dokunma ve tatma gibi duyularımızın algı sahasına girmeyen, bunların ötesinde kalan şeylerdir. Âyetteki "gayb"den maksat ise, Allah'ın ve Rasûlü'nün var olduğunu veya meydana geleceğini haber verdiği, insanın duyularıyla algılayamadığı fakat inanılması lâzım gelen varlıklar ve olaylardır. Bunlar Allah, melekler, kader, kıyâmet, âhiret, cennet ve cehennem gibi hususlardır.

Esasen gayb âlemine bir sınır çizmek mümkün değildir. Bununla beraber genel mânada iki türlü gaybden söz edilebilir. Birincisi, Allah Teâlâ'nın hiçbir varlığa bildirmediği, ancak zâtına mahsus kıldığı mutlak gaybdir: **"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; başkası onları bilemez."** (En'âm 6/59) Diğeri ise izâfî gaybdir ki, Allah Teâlâ'nın yarattıklarından dilediğini dilediği kadar bilgilendirdiği ve diğerlerinden gizli tuttuğu gaybdir. Buna göre her bir varlığa göre gayb alanı farklıdır. Ancak Kur'an ve sünnette varlığı bildirilen fakat insanın duyularıyla tam idrak edemediği hususlara iman, mü'min olmanın şartıdır. Üzerinde durduğumuz âyette de bu nevi gaybe işaret edilmiştir.

Görülemeyen ve hissedilemeyen varlıklar, görüp hissettiklerimize nispetle kıyas edilemeyecek derecede fazladır. Bu gerçeği kabul eden kişi, Allah'a imana ve böylece hayatın derin bir mânası ve gayesi olduğu inancına erişir. Gözü maddeden başka bir şey görmeyen ve tüm varlığı görüp hissettiklerinden ibaret zanneden düşünce ve sistemler, insan muhayyile ve tefekkürünü âdetâ dondurarak onu geniş ufuklardan mahrum bırakmaktadırlar. Bu mânada gaybe iman, insan tefekkürünün ve muhayyilesinin önündeki izâfî engelleri kaldıran bir hürriyet iksîridir.

Müttakîlerin ikinci vasfı, namazı dosdoğru kılmalarıdır. Âyet-i kerîmede "ikâme-i salât" ifadesi geçmektedir. الصَّلٰوةُ (salât), Kur'an'da namaz ibâdetinin yanı sıra dua, övgü, kıraat ve rahmet mânalarında kullanılmıştır. Namaz ibâdeti bu mânaların hemen hepsini ihtiva eder. Nitekim namazın kıyâmında kıraat, kâdesinde senâ ve dua nihâyetinde ise namaz kılan kimseye rahmet vardır.

"İkâme", bir şeyi ayakta tutmak, ayakta durur hale getirmek demektir. "İkâme-i salât" ise namazı dosdoğru edâ etmektir. Yani namazı, Allah Rasûlü (s.a.v.)'in öğrettiği şekilde âdâb ve erkânına riâyetle, vaktinde, aksatmadan, ona gerekli rağbeti göstererek, hem şeklî şartlarını hem de huşû ve tâzim gibi kalbî ve ruhî yönlerini gözeterek kılmaktır. "İkâme-i salât" tabiri, ayrıca, namazı cemaatle kılmanın önemine ve onu îfâ için lâzım gelen şartların hazırlanmasının gereğine de işaret etmektedir.

Namaz ibâdeti, dinî hayatın omurgasını teşkil eder. Ferdin zihnî, kalbî ve fiilî hayatının Allah ve Rasûlü'nün iradesi çerçevesinde ihyası için vazgeçilmez bir esas olan namaz, toplum hayatının inşa ve ıslahı için de aynı derecede bir öneme sahiptir. Namazın bu yönüne işaretle Peygamber Efendimiz: *"Dinî hayatın ana direği, namazdır"* buyurmuştur. (Tirmizî, İman 8)

Müttakîlerin üçüncü vasfı, Allah'ın kendilerine verdiği rızıklardan infak etmeleridir. Onlar, Allah'ın ikram ettiği her türlü rızıktan, O'nun muradına uygun olarak başkalarının faydasına harcamada bulunurlar. "Rızık", bütün canlıların maddî mânevî her türlü ihtiyaçlarını karşıladıkları nimetlerdir. Yiyecek, içecek, giyecek, mal ve benzeri her türlü maddî nimet ve imkânlar rızık olarak adlandırıldığı gibi ilim, iman ve ahlâk gibi mânevî ihsânlar da rızık kapsamında değerlendirilmiştir.

"İnfak", kulun, Allah'ın rızâsına nâil olma niyetiyle O'nun kendisine verdiği rızıklardan ailesine, akrabasına, diğer insanlara ve hatta tüm canlılara fayda sağlamak üzere sarfetmesidir. Kur'ân'da infak kavramının kullanıldığı yerlerden biri de "fî sebîlillah" yâni Allah'ın dînini korumak, yaymak ve yüceltmek adına yapılan her türlü harcamalardır.

Âyetteki infaktan hem farz hem de nafile harcamalar kastedilmiştir. Farz olanlar zekât ve ailesi için yaptığı zarûrî masraflardır. Bunların haricinde hayır niyetiyle yapılan tüm harcamalar ise nafile kısmına girer.

Mânevî rızıklar açısından "infak", kişinin sahip olduğu ilim, irfan ve güzel ahlâk gibi ilâhî ikramlardan başkalarını da istifade ettirmesidir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.): *"İstifadeye sunulmayan ilim, Allah yolunda infak edilmeyen hazîne gibidir"* buyurur. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 499; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid,* I, 184)

Görüldüğü üzere âyet-i kerîmenin emir ve tavsiye buyurduğu infakın şumûlü oldukça geniştir. Bu sebeple tasavvuf âlimleri, farklı mertebelerde bulunan insanların infakları hususunda bir kısım izahlar yapmışlardır. Onlardan bazıları şöyledir:

Zenginlerin infâkı mallarından olup onu ihtiyaç sahiplerinden kıskanmazlar. Âbidlerin infâkı nefislerinden olup kendilerini hizmetten esirgemezler. Âriflerin infâkı gönüllerinden olup hiçbir zaman kendilerine bahşedilen ilâhî feyizlerden Hak taliplerini mahrum bırakmazlar. Hak aşıklarının infakı ise daha farklıdır. Nitekim Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (k.s.) bunu şu beytiyle dile getirir:

Sehâvet ehli olan kimseye yakı an, fakîre ihsândır

Â ıklara yakı an da Cânân yolunda fedâ-yı cândır.[5]

Kur'an'ın infak emri, ferd ve cemiyet açısından pek büyük bir öneme sahiptir. İctimaî hayatın intizamlı olması ve toplumda sosyal adâletin sağlanabilmesi için, maddî imkânlar ve refah itibariyle insan tabakaları arasında boşluk kalmamalıdır. Zenginlerin fakirlerden, aradaki irtibat kopacak derecede uzaklaşmamaları lâzımdır. Bu tabakalar arasında irtibatı sağlayan yegane vasıta, zekât başta olmak üzere her türlü infak ve yardımlaşmadır. Cemiyet içinde zekâtın farz, faizin ise haram kılınışının hikmetleri dikkate alınmaz ve bu ilâhî emirlere harfiyen uyulmazsa, tabakalar arası bağlar kopar. Aşağı tabakadan yukarı tabakaya hürmet, itaat, muhabbet yerine ihtilal sadâları, haset alevleri, kin ve nefret feryatları yükselir. Aynı şekilde yüksek tabakadan aşağı tabakaya merhamet, ihsân, taltif yerine zulüm ateşleri, baskılar ve şimşek gibi hakaretler yağar. Hülasa toplumdaki insan tabakaları arasında barış ve huzurun temini, ancak İslâm'ın temel şartlarından biri olan zekât, sadaka ve diğer yardımların herkes tarafından en güzel şekilde edâ edilmesine bağlıdır.

Müttakîlerin dördüncü önemli özelliklerini açıklamak üzere buyruluyor ki:

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَۚ
وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَۜ ﴿٤﴾

4. Yine onlar, hem sana indirilene hem de senden önce indirilenlere iman ederler. Âhiret gününe ise yakînen inanırlar.

İlâhî risâlet ve vahiy, tarihî akış içerisinde birbirinden kopuk bir vaziyette değil, birbirini tasdik ve tasvip ederek gelmiştir. İnsan hayatı, kültür ve medeniyeti geliştikçe Allah Teâlâ yeni peygamberler ve yeni dinler göndermiş, önceki ümmetlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik amelî hükümlerden bazılarını yenilemiştir. Nihâyetinde yegâne din olan İslâm, Peygamberimiz ve

Kur’an ile son şeklini alarak tamamlanmıştır. Bu bakımdan biz, **“Allah’ın peygamberleri arasında hiçbir ayırım yapmayız”** (Bakara 2/285) düstûrunca hepsine inanırız.

“Sana indirilen”den maksad, bu âyetin indiği zamana kadar gelen ve daha sonra gelecek olan kısımlarıyla birlikte Kur’an’ın tamamı ve Peygamberimizin Kur’an’ın beyânı sadedinde ortaya çıkan sünnetidir. Mü’minlerin buna tafsilatlı olarak inanması, emir ve nehiylerini öğrenerek gereğince amel etmesi gerekir. “Senden önce indirilen”den maksad ise, önceki peygamberlere indirilen ilâhî vahiyler ve kitaplardır. Bu kitaplara da icmâlî yani bir bütün halinde iman etmek farzdır. Allah Teâlâ, bizi önceki kitaplarda bulunan hükümlerle mesûl tutmadığından onları tafsilatlı olarak bilmemiz gerekli değildir.

Âyetin dikkat çektiği önemli hususlardan biri de şudur: İnsanlığın doğru hayat tarzını öğrenip yaşamaları için vahye dayanan bilgi bir zarurettir. Bu bilgi herkese tek tek değil, sadece Allah’ın insanlar arasından seçtiği peygamberlere indirilmiştir. Dolayısıyla istikâmet üzere bir hayat sürmenin yolu, ancak o peygamberlere indirilen kitaplardan öğrenilebilir. Bugüne kadar tahrif edilmeden gelmiş Kur’an’dan başka ilâhî kitap bulunmadığından, böyle bir hayatın yegâne müracaat kaynağı odur. O halde doğru yolu bulmak isteyenler, Kur’an’a inanmak ve ona tâbi olmak mecburiyetindedirler.

Müttakilerin beşinci vasfı, âhiret gününe yakînen, yani şeksiz, tereddütsüz inanmalarıdır.

الْاٰخِرَةُ (âhiret), “birinciden sonra gelen” mânasındadır. Birinci hayat dünya olup, âhiret ondan sonra gelmektedir. **“Âhiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur”** (Ankebût 29/64) âyetinde “âhiret”, ebedî kalınacak diyarın bir sıfatı olarak kullanılmıştır. Onun, yarını olmayan “son gün” mânası da vardır.

“Yakîn ve îykan”, bir şeyi kesin ve sağlam bilmek demektir. Araştırma ve gerekli delillerden hareketle her türlü şüphe, ihtimal ve tereddütten uzak olarak bir şeye tam inanmaktır. Yakînin; bilme, görme ve hakikatine erme şeklinde üç derecesi vardır. Cennete girileceğini bilmemiz “ilme’l-yakîn”, cenneti görmemiz “ayne’l-yakîn”, Allah’ın izniyle cennete girip nimetlerinden istifade etmemiz ise “hakka’l-yakîn”dir. (Râgıb el-Isfahânî, *el-Müfredât,* “yakîn” md.)

Âhirete iman, ona hazırlanmayı gerektirir. Hesabın, sevap ve cezanın varlığına yakînî iman, kişiyi azaptan ve hazin akıbetten korunmaya ve nimetlere erdirecek hayırlı ameller yapmaya sevkeder. Kısacık ömrünü lüzumsuz uğraşlardan arındırarak, onu en anlamlı ve en kazançlı bir şekilde değerlendirmeye yönlendirir. Âhirete iman, insanların dindarca yaşamalarının ve sıhhatli bir dünya düzeni kurmalarının temel unsurlarından biridir. Dünya

gelip geçici, âhiret ise ebedîdir. Dünyada kesintisiz bir saâdet ve mutluluk aramak boşunadır. Esas saâdet nihâyetsiz olan âhiret saâdetidir. Kul, o saâdete erişmenin yollarını bulmalıdır. Fânî dünyaya ve boş hayallere aldanmamalıdır:

أُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

5. İşte Rablerinin gösterdiği yolda yürüyenler onlardır, kurtuluşa erecek olanlar da yalnızca onlardır.

Hidâyet, felâhın anahtarıdır. Önce hidâyet olacak, peşinden felâh gelecektir.

اَلْفَلَاحُ (felâh), sözlükte "arzu edilen şeyleri elde etme, istenmeyen şeylerden kurtulma, zafer ve başarı" gibi mânalara gelir. İnsanın, önündeki engelleri bir bir aşarak kendini kurtarması, arzu ettiği gayeye ulaşması ve zafer elde etmesidir. Felâhın dünyevi ve uhrevi olmak üzere iki boyutu vardır. Dünyada felâh; zenginlik, izzet ve şeref gibi hayatı güzelleştirecek ve mutluluğa vesile olacak hususları elde etmektir. Âhirette felâh ise yokluğu olmayan bir bekâ, fakirliği olmayan bir zenginlik, zilleti olmayan bir izzet ve cehâleti olmayan bir ilim elde etmektir. (Râgıb el-Isfahânî, *el-Müfredât,* "felâh" md.)

Bakara sûresinin ilk beş âyetinde Kur'an'ın hidâyetinden faydalanan müttakîlerin vasıfları açıklandıktan sonra şimdi de Kur'an hidâyetine karşı âdeta kör ve sağır davranan kâfirlerin bir kısım temel özelliklerine dikkat çekilmektedir:

Sehâvet ehli: Cömert olanlar; **Cânân**: Sevgili, kula en sevgili olan Allah Teâlâ; **Fedâ-yı cân**: Can vermek

Kalbi Mühürlü Kâfirler

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

6. Şu bir gerçek ki, inkârlarında ısrar eden kâfirleri başlarına gelecek elim bir azâb ile uyarsan da uyarmasan da hiç farketmez; onlar iman etmezler.

اَلْكُفْرُ (küfür), sözlükte "örtmek", "kâfir" ise "örten" mânasına gelir. Nitekim Arapça'da varlıkları örtüp görünmez hale getirdiği için geceye, tohumu toprağa gömdüğü için çiftçiye "kâfir", içindeki çekirdeği gizlediği için meyve tomurcuğuna da "kâfûr" denilir. (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "küfr" md.) En büyük ve en açık bir gerçek olan Allah'ı ve âyetlerini, körü körüne saplandığı ön kabulleri sebebiyle âdeta örtüp yok farzeden inkârcılara da bu sebeple "kâfir" denilmiştir. Dilimizde kullanılan "nankörlük" ifadesi de, kendisine verilen nimetleri görmezlikten gelerek onları yok saymak ve şükrünü edayı terk etmek anlamında kullanılagelmiştir.

Dinî bir terim olarak "küfür", imansızlık demektir. Yani Peygamber Efendimiz'in getirdiği ve inanılması zarûrî olan şeylerin hepsini veya herhangi birisini kabul ve tasdik etmemektir. Bu bakımdan Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatlarını, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nübüvvetini, Kur'ân-ı Kerîm ve onun hükümlerini inkâr eden kimse kâfir olur.

اَلْإِنْذَارُ (inzâr), sözlük olarak "korkutucu bir haber vermek" demektir. Sakındırmak niyetiyle bir işin sonundaki tehlikeyi açıkça anlatmak ve o tehlikeye dikkat çekmektir. "Gittiğin yolun sonunda seni şöyle şöyle bir fenalık beklemektedir, dikkatli ol ve ondan sakın!" irşadında bulunmaktır. Âyetteki inzârdan maksad, kâfirleri Allah'ın azâbı, cehennemi ve isyânkârlara vereceği cezası ile korkutmaktır.

İnsan, ne derece derin bir küfür ve şirk içinde bulunsa, ne kadar büyük günahlar işlemiş olsa da, ölüm vakti gelinceye kadar iman ve tevbe etme imkânı vardır. Hatta kâfirler, iman ettiklerinde önceki bütün günahları affedilecektir. (bk. Enfâl 8/38) Dolayısıyla âyette bahsedilenler; Allah'ı, Peygamber'i ve onun getirdiği hak dinî inkâr edip küfürlerinde ısrar edenler; kalplerini, göz ve kulaklarını ilâhî irşada kapatanlardır. Bunlar, netice itibariyle iman edip hidâyete erişmeleri mümkün olmayanlardır. Böyle durumda olanlara, nebevî uyarı hiçbir fayda sağlamayacaktır.

Allah Rasûlü (s.a.v.), âlemlere rahmettir. Bütün insanlara karşı son derece

şefkat ve merhamet sahibidir. Onun yufka yüreği, hiçbir kulun ebedî nimetlerden mahrum kalmasına, üstelik nihâyetsiz bir azaba düçar olmasına râzı değildi. Bu sebeple Efendimiz, insanları hidâyete erdirmek için büyük bir aşkla gece gündüz çalışmıştır. Hatta bu hususta gösterdiği fevkalade arzu sebebiyle zaman zaman uyarıldığı olmuştur. (bk. Kehf 18/6)

Bu sebeple, âyette küfürde ısrar edenlerin iman etmeyeceklerinin beyânı, bütün gücüyle tebliğe devam eden Peygamberimizi teselli etmektedir. Çünkü böyle bir neticenin ortaya çıkmasında, suç Peygambere değil, kâfirlere aittir. O halde tebliğde de itidalli olmalı ve Allah'ın takdir ettiği neticeye teslimiyet göstermelidir.

Bahsedilen kâfirlerin bir daha inanamayacak olmalarının sebebine gelince:

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ط وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ز وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

7. Allah, küfürdeki inatları yüzünden onların kalplerine ve kulaklarına mühür vurmuştur. Gözleri üzerine de kalın bir perde gerilmiştir. İşte böyle kimseler için pek büyük bir azap vardır.

Âyette geçen اَلْخَتْمُ (hatm) kelimesi, lügat olarak "mühürlemek" ve "mühür" mânasına gelir. Mektup mühürlemek, kapı ya da oda mühürlemek gibi giriş ve çıkışa engel olmak sûretiyle bir şeyi emniyete almak da "hatm" kelimesiyle ifade edilir. "Kalp" ise, Kur'ân-ı Kerîm'de iki mânada kullanılmıştır. Bedenin orta bölgesinde yer alması ve maddî varlığımızın hayatiyetini sürdürmesinde çok önemli bir öz olması itibariyle bir et parçası olan yüreğe kalp denildiği gibi, mânevî varlığımızın özü ve insanî hakikatin merkezi olması yönüyle de nûranî ve rabbânî latifeye kalp ismi verilmiştir. Çam kozalağı şeklindeki zahirî kalple, insanın bütün duygularının hayat kaynağı olan mânevî kalp, bir hakikatin iki yüzü denebilecek şekilde iç içedir.

Kalbin ve kulağın mühürlenmesi ise, mânevî istidatlarının sona ermesi ve içine imanın giremeyeceği bir hale gelip, üzerlerine "bu kalbin inanması ve bu kulağın hakikat sözünü duyması mümkün değildir" damgasının vurulmasıdır. Bu haliyle kalp ve kulağın, ilâhî hakikatler karşısında tamâmen duyarsız, idraksiz ve anlayışsız bir hâle gelmesidir. Böyle kimselerin gözleri üzerinde de, hakikati görmelerine engel olan kalın bir mânevî perde vardır; Hakk'ın varlığını gösteren âfâkî ve enfüsî delilleri göremezler.

Yüce Rabbimiz, hakka dâvet için peygamberler göndermiş, kitaplar indirmiştir, onları iman veya küfrü tercihte serbest bırakmıştır. Onları zorla imandan alıkoymadığı gibi, küfre de zorla yönlendirmemiştir. (bk. Kehf 18/29)

“Allah’a ve Rasûlü’ne iman edin” (Nisâ 4/136) âyeti bütün insanların imana muhâtap olduğunu gösterir. **“Onlara ne oluyor ki inanmıyorlar?”** (İnşikāk 84/20) kınaması ise, imandan men, küfre de zorlama olmadığının açık delîlidir.

Âyet-i kerîmede “mühürleme” fiili, Cenâb-ı Hakk’a nispet edilmektedir. Zira vuku bulan bütün hâdiseler Allah’a dayanmakta ve O’nun kudreti ile meydana gelmektedir. Bir davranış ve amelin ortaya çıkması, isteme ve girişimde bulunma cihetiyle kula, yaratma yönüyle de Allah’a nispet edilmiştir. Bu bakımdan amellerin neticesinden kul sorumludur. Nitekim inkârda ısrar edenlerin kalplerinin mühürlenmesi, yaptıklarının bir sonucu olarak gerçekleştiğini âyet-i kerîmeler şöyle haber vermektedir:

“Aslında Allah, onların kalplerini inkârları yüzünden mühürlemiştir.” (Nisâ 4/155)

“Önce dilleriyle inandıklarını söyleyip, sonra kalpleriyle inkâr ettiklerinden dolayı kalpleri mühürlenmiştir.” (Münafıkûn 63/3)

Allah Rasûlü (s.a.v.), büyük küçük her türlü günahın, nihâyetinde kalbin mühürlenmesine olan tesirini şöyle izah eder:

ş *“Günah ilk defa yapıldığı zaman, kalpte kara bir leke olur. Eğer sahibi pi man olur, tevbe ve istiğfâr ederse kalp yine parlar. Etmez de günah tekrarlanırsa, o leke de artar.* ş *Sonra arta arta bir dereceye gelir ki, leke bir kılıf gibi bütün kalbi kaplar. İ te* ***«Aslında onların i ledikleri günahlar, kalplerini bütün bütün paslandırmı tır»*** (Mütaffifîn 83/14) *âyetinin mânası budur.”* (İbn Mâce, Zühd 29; Tirmizî, Tefsir 83)

Şunu da ifade etmek gerekir ki, hiçbir insan bir diğeri hakkında kalbinin mühürlü olduğu bilgisine sahip olamayacağından, bu yönde bir hüküm vermesi doğru değildir. Yine bilinmelidir ki, mühürlenen bir kalbe sahip olan kişinin, Allah’ın dilemesi hariç, imana gelmesi imkânsızdır.

İman etmeden ve kalpleri mühürlü olarak âhirete göçenlere ağır bir ceza, büyük bir azap hazırlanmıştır. “Azap”; tatlılığın yok olması, acı, elem ve ızdırap demektir. Çünkü azap, hayatın tatlılığını, lezzet ve halâvetini yok eder. Azabı tavsif eden “azîm” kelimesinde “büyüklük, çokluk ve devamlılık” mânaları vardır. Dolayısıyla bu, cehennemde dâimî olarak azâba uğramak; dehşeti, korkusu büyük; ateşten halkaları, susuzluğu, acı ve ızdırabı çok olan azâba mahkum olmaktır.

Sûrenin başında önce şeref ve faziletleri sebebiyle müttakîlerden, sonra onların tam zıddı olan kâfirlerden bahsedildi. Şimdi de bu iki grup arasında gidip gelen ve hastalıklı bir şahsiyet sergileyen münafıkların durumuna dikkat çekilmektedir. Yüce Allah, İslâm toplumu için son derece tehlikeli olan bu zümre hakkında mü’minleri uyanık tutmak, münafıkları da ihtar etmek üzere onları ele

verecek belli başlı vasıfları şöyle beyân buyuruyor:

Münafıklar

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنٖينَۘ ﴿٨﴾

8. İnsanlardan bir grup da vardır ki, gerçekte mü'min olmadıkları halde "Allah'a ve âhiret gününe iman ettik" derler.

Kur'ân-ı Kerîm'de münafıkların îtikâdî, amelî ve ahlâkî bakımdan pek çok vasıfları yeri geldikçe açıklanmıştır. Bu âyetlerde onların daha çok îtikâdî yönden hastalıklarına dikkat çekilmiştir.

Münafıkların burada zikredilen birinci vasfı, kalben iman etmedikleri halde dilleriyle Allah'a ve âhiret gününe iman ettiklerini söylemeleridir. Münafık denildiğinde anlaşılması gereken esas mâna da budur.

Bu âyet, nifaklarında ısrar eden ve müslümanları kandırmaya çalışan münafıkların üzerindeki gizlilik örtüsünü parçalamış ve iman konusundaki aldatıcı beyânlarının arka planını deşifre etmiştir.

Mü'min olmak için sadece söz kâfi değildir. İmanın aslı ve kökleri kalptedir. Önce kalp tasdik etmeli, dil ikrârda bulunmalı, ameller de bunu desteklemelidir.

İman etmediği halde münafığı mü'min olduğunu söylemeye sevkeden iki temel sâikten bahsedilebilir:

Birincisi; İslâm toplumuna daha büyük zarar verebilmek için kendini gizlemesi,

İkincisi; korkaklık ve menfaatperestlik gibi zaaflarından dolayı safını netleştirmeyip nereyi güvenli ve menfaatli görürse kendini oraya nisbet etmesidir.

Münafıkların ikinci vasfı, "inandık" şeklindeki yalan beyânlarıyla Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışmalarıdır:

يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذٖينَ اٰمَنُواۚ وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَۜ ﴿٩﴾

9. Bu halleriyle güyâ Allah'a ve iman edenlere oyun ediyorlar. Halbuki onlar, sadece kendilerini aldatırlar da, bunun farkına varmazlar.

Münafıkların, bütün gizlilikleri bilen ve her şeyden haberdar olan Allah'ı aldatmaları asla mümkün değildir. Onlar, Allah'ın zâtını ve sıfatlarını hakkiyle tanımadıklarından dolayı Allah'ı aldatabileceklerini düşünmüşlerdir. Âyetteki "Allah'ı aldatma" ifadesiyle, Allah'ın Rasûlü'nü aldatma da kastedilmiş olabilir. Çünkü rasûl, Allah adına söz söyleyen, O'nun emir ve nehiylerini tebliğ eden kişidir. Dolayısıyla burada Allah lafzının zikredilip Peygamber'in kastedilmesi,

Peygamberi aldatmaya teşebbüsün Allah'ı aldatmaya kalkışmak kadar büyük bir cür'et olduğuna işaret etmektedir.

Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere münafıklar, görünürde mü'minleri aldatmaya çalışmaktadırlar. Onlar, yanlış düşüncelerine göre, kendilerini mü'minlerden gelebilecek zarardan korumak, onlara yapacakları kötülüğü gizlemek ve maddî-manevî bir kısım menfaatler elde etmek üzere aldatma yoluna başvurmaktadırlar.

Münafıklar, mü'minleri aldatmaya kalkışmakla gerçekte kendilerini aldatmaktadırlar. Bu gayr-i ahlâkî tutumlarının zararı nihâyetinde kendilerine dönecektir. Zira Allah Teâlâ Peygamberi'ne onların gerçek yüzlerini haber verecek, böylece dünyada rezîl-rüsvâ olacaklardır. Âhirette ise can yakıcı bir azâba uğrayacak, cehennemin en alt tabakasına gireceklerdir. Allah'ın rızâsını ve ebedî olan âhiret hayatını kaybetmekten daha büyük bir ziyân düşünülemez. Onlar bu hakîkati, içinde bulundukları bâtıl duyguları sebebiyle fark ve hissedemeyecek kadar şuursuzdurlar.

Münafıkların üçüncü vasfı, kalplerinde hastalık olmasıdır:

يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًاۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا

10. Kalplerinde bir hastalık vardır; Allah, hastalıklarını daha da artırmıştır. Yalan söylemeleri sebebiyle onlar için can yakıcı bir azap vardır.

Münafıkların kalplerinde bulunan hastalıktan maksat, maddî kalplerine arız olan bir hastalık değil, şahsiyetsizlik ve inkârlarından kaynaklanan yalan başta olmak üzere nifak, cehâlet, şüphe, haset gibi insanı helâke sürükleyen mânevî kalbin hastalıklarıdır. Onların sergiledikleri her türlü kötü tutum ve davranışların temelinde sahip oldukları söz konusu hastalık yatmaktadır.

Esâsen münafıklar da, her insan gibi, fıtraten kalpleri temiz ve hastalıksız olarak yaratılmışlardır. Sözü edilen hastalık bizzat kendilerinden kaynaklanmıştır. Yanlış düşünce, tutum ve davranışları sebebiyle kalplerinin sâfiyetini kaybetmesine ve hastalanmasına kendileri yol açmışlardır. Aslında bu hastalığın tedavisi mümkündür. Fakat bunu samimiyetle talep etmek gerekir. Halbuki münafıklar böyle bir talep ve gayrette bulunmadıkları, gönüllerdeki hastalıklara şifa olan Kur'an'a sarılmadıkları gibi, tam aksine hastalıklarını artıracak yollara tevessül etmektedirler. Erken teşhis ve tedavi edilmeyen maddî hastalıkların zamanla daha da ilerlemesi gibi, mânevî hastalıklar da vaktinde tedavi edilmedikleri sürece artar ve derinleşir. Cenâb-ı Hakk'ın, insanların iman-küfür gibi kalbî hallerine ve psikolojik durumlarına yönelik koymuş

olduğu kanun (sünnetullâh) böyle cereyan etmektedir.

Münafıkların hastalıklarını artıran sebepler arasında, İslâm dâvetinin günden güne yayılıp gelişmesi ve bunun karşısında toplum içindeki mevkilerini kaybetme endişesi, başta savaş olmak üzere nefse zor gelen bir takım sıkıntıların ortaya çıkması ve inen her yeni âyetin ilâve yükümlülükler getirmesi sayılabilir. Daha da önemlisi onların ilâhî lutuf ve inâyetten mahrum bırakılmış olmalarıdır. Bu durumda olan kimseler, kalbî sıkıntılardan, ruhî bunalımlardan ve çeşitli keder ve endişelerden bir türlü yakalarını kurtaramazlar.

Münafıkları, acı veren azaba sevkeden temel sebep, onların "inandık" sözlerinde yalancı olmalarıdır. Yani gerçekte inkârcı olmaları sebebiyle bu duruma düşmüşlerdir. Yalan, mutlak olarak, dinî, insanî ve ahlâkî yönlerden çirkin bir fiil olarak görülmüştür. Bir hadis-i şerifte, yalancılık, insanı yoldan çıkarıp günahlara sevkeden ana âmil olarak gösterilmiştir. (Buhârî, Edeb 69; Müslim, Birr 103-105) Bir başka hadis-i şerifte ise yalancılık, bu ve benzeri âyetlerden mülhem olarak münâfığın üç alâmetinden biri olarak zikredilmiştir: *"Münafığın alâmeti üçtür: Konu tuğunda yalan söyler, söz verdiğinde yerine getirmez ve kendisine bir   ey emânet edildiğinde hıyânet eder."* (Buhârî, Şehâdât 28; Müslim, İman 107)

Münafıkların dördüncü vasfı, bozguncu olmalarıdır:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾

11. Onlara: "Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın!" dendiği zaman, "Hayır! Biz ancak ıslah edicileriz" derler.

12. Dikkat edin! Onlar bozguncuların ta kendileridir; fakat bunun farkına varmazlar.

Türkçe'ye genelde "bozguncu" olarak çevrilen الْمُفْسِدُ (müfsid) kelimesi "fesâd" kelimesinden gelmektedir. Fesâd, bir şeyin faydalı olmaktan çıkması, normal hâlinden uzaklaşması ve bozulması mânalarına gelir. Ayrıca doğru olanı bırakıp yanlış olana geçmek, gerçeğe teslim olmamak ve bozgunculuk yapmak anlamları da vardır. Bu kelimenin zıddı "sulh" ise barış, ıslah etmek, bozulan bir şeyi tamir etmek, bir şeyi iyi ve sağlam yapmak anlamınadır. Buna göre fesat, her türlü zararı, sulh ise her türlü faydayı içine alır. Âyette geçtiği şekliyle "müfsid", bozgunculuk yapan; bir şeyi bozup faydalı olmaktan çıkaran, daha açık bir ifadeyle işi gücü fesat çıkarmak olan kimsedir.

Münafıkların yaptıkları bozgunculuk, insanlar arasındaki münâsebetleri bozarak toplumda düzensizliğin meydana gelmesine sebep olmaktır. Meselâ onlar, mü'minlerin sırlarını kâfirlere söyleyerek onları mü'minlere karşı kötülük yapmaya yönlendiriyorlardı. Ayrıca kâfirlerle dostluk kurarak, insanları hidâyet yollarından uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Böylece münafıklar, tarih boyunca içinde yaşadıkları toplumlarda fitne unsuru haline gelmişler, sulh ortamını bozarak insanları birbirine karşı kışkırtmak sûretiyle neticesi savaşlara kadar varan düşmanlıklara sebep olmuşlardır.

Toplumda fesat ve kargaşaya sebep olan münafıklara bozgunculuk yapmamaları söylenince "Biz sadece ıslah edicileriz" derler. Yapılan şiddetli bir uyarıya karşı, vicdanlarına dokunduğundan dolayı psikolojik olarak o nispette tepki gösterirler. Nasihat edeni benimsemez; ona kulak verecek yerde tam aksi bir istikâmette cevaba yeltenirler. Esasen gururlarını rencide eden bu nasihatin muhtevasına uymanın, hastalıklarını tedavide ne kadar önemli olduğunu bilselerdi, böyle demezlerdi. Yine onlar, kalplerinde bulunan hastalık sebebiyle, idrakleri köreldiğinden yaptıklarının güzel bir şey olduğuna inanmış ve ifsadı ıslâh olarak tasavvur etmişlerdir. Yahut böyle söylerken, inkâr etmek sûretiyle yaptıkları fesat ve bozgunculukları örtmeye çalışmışlardır.

Hangi yola girerlerse girsinler, hangi mazeretin arkasına sığınırlarsa sığınsınlar, kendilerini ne kadar tezkiye ederlerse etsinler ilâhî fermanın beyânıyla onlar, bozguncuların ta kendileridir. Zira kalpleri bozuk, itikatleri bozuk, söz ve fiilleri de bozuktur. Bu kadar bozukluktan nasıl bir ıslah zuhur edebilir? Bu sebeple âyet, oldukça tekitli bir üslupla onların kanaatlerini ve söylediklerini yalanlamakta; onları kelimenin tam mânasıyla "müfsit" olarak nitelemektedir.

Münafıkların beşinci vasfı, onların sefih yani aptal ve beyinsiz kimseler olmalarıdır:

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُۜ
اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

13. Onlara: "Şu mü'minlerin iman ettiği gibi siz de iman edin!" dendiği zaman: "Şu aptal ve akılsızlar gibi mi iman edeceğiz?" derler. Şunu bilin ki, asıl aptal ve akılsız olan kendileridir; fakat bunu da bilmezler.

Âyetteki "insanlar" dan maksat, Peygamberimiz ve ona inanan mü'minlerdir. Zira iman, akıl ve idrakleri itibariyle gerçek insanlık şerefine lâyık olanlar, onlardır. اَلسَّفِيهُ (sefîh) kelimesinin aslı olan "sefeh" sözlük olarak görüş ve

gidişatta hafiflik, yufkalık, fikirsizlik ve temkinsizliktir. Bunlar akıl noksanlığından doğar. Dolayısıyla sefehin zıddı, ağır başlılık ve akıllı olmaktır. Terim olarak sefeh ise, akıl ve dinin gereklerinin zıddına hareket etmektir.

Münafıkların "süfehâ" yani akılsız ve beyinsiz olarak niteledikleri kimseler genel anlamda kâmil insanlar, mü'minler veya iman etmiş belli şahıslardır.

Menfaatlerini her şeyin önünde gören münafıkların böyle söylemeleri, şu iki sebepten kaynaklanır. Birincisi, Allah'a ve âhirete imanları olmadığından, kendi akıllarınca böyle bir iman uğruna her türlü fedakârlığa katlananlar, sefih kimselerdir. İkincisi ise kendilerine örnek gösterilen mü'minlerden birçoğunun fakir ve çaresiz kimseler olmasıdır. Onlara göre, müslümanların imanları uğruna inanmayan bütün insanları kendilerine düşman edinmeleri ahmaklık ve akılsızlıktan başka bir şey değildir. İşte bu sebeple onlar, İslâm'ı samimiyetle kabul edip, kendilerini her türlü eziyet, zorluk ve tehlikelere atan kimseleri aptal ve sefih olarak nitelerler.

Münafıkların altıncı vasfı, ikiyüzlü olmalarıdır:

وَاِذَا لَقُوا الَّذٖينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطٖينِهِمْۙ قَالُوا
اِنَّا مَعَكُمْۙ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿١٤﴾

14. İman edenlerle karşılaştıklarında "inandık" derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise: "Emin olun! Biz sizinle beraberiz, onlarla sadece alay ediyoruz" derler.

الشَّيَاطٖينُ (şeyâtîn) kelimesi "şeytanlar" demektir. Şeytan ismi, özelde Allah'a isyan ederek O'nun lânetine uğramış İblîs'e verilen bir isim olmakla birlikte, ayrıca kibirli, âsi, zarar verici, hak yoldan saptıran insan ve cinler için de kullanılmıştır. (bk. En'âm 6/112) Burada "şeytanlar"dan maksat özellikle münafıkların reisleri ve küfrün elebaşlarıdır. "İstihzâ" kelimesi ise hafife alma, alay etme, izzet ve haysiyetini kırma ve karşıdakini câhil sanma gibi mânalara gelir.

Âyette, hastalıklı bir karaktere sahip olan münafıkların, yaşadıkları toplum içinde menfaatlerini koruyabilmek ve farklı inanç gruplarına eşit mesafede durabilmek için nasıl bir uğraş içine girdikleri görülmektedir. "İnandık" sözüyle mü'minlerin gözlerini bağlamak isterler. Mü'minlerden ayrılıp dostlarıyla baş başa kaldıklarında ise: "Biz sizin dostunuzuz ve sizinle beraberiz. Hiçbir şekilde sizden ayrılmayız" derler. "Niçin kelime-i şehâdet getiriyor, mü'minlerle beraber oluyor, onların topluluklarına katılıyor ve onlarla birlikte hacca gidiyor ve cihâd ediyorsunuz?" gibi sorulara da: "Biz bunu ancak onlarla alay etmek için

yapıyoruz. Gerçek mânada iman etmek gönlümüzden dahi geçmiyor. Onlara hem dışımızın hem de içimizin dinlerine uygun olduğunu göstermeye çalışıyoruz. Gayemiz, müslümanların ganimetlerine ortak olmak, kızlarını nikâhlamak, sırlarını öğrenmek, malımızı, çocuklarımızı ve âilemizi onların ellerine düşmekten kurtarmaktır" derler.

Münafıkların, zâhiren inandıklarını beyânla müslümanlarla alay ettiklerini söylemeleri üzerine, onların bu sözleri şöyle reddediliyor:

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾

15. Asıl Allah, onlarla alay etmekte ve azgınlıkları içinde basîretsiz bir halde dolaşıp durmalarına mühlet vermektedir.

"Allah'ın alay etmesi"nden maksat, münafıkların mü'minlerle alay edip şeref ve haysiyetleriyle oynamalarının cezasını vermesidir. Dolayısıyla burada benzer lafızla farklı mâna kastedilmiştir.

Allah Teâlâ'nın, nifak ehlinin alaylarına mukabelesi şu yollarla olabilir:

Mü'minlerle alay etmelerinin zararını kendilerine döndürür. Neticede hor ve hakir olarak alay edilecek perişan bir duruma düşerler. Mü'minlere ise ciddi bir zarar veremezler.

Dünyada onlara müslüman muamelesi yapılmasını emreder, onların azgınlıklarına mühlet verir, mal ve nimetlerini artırır. Pek çok lutuf ve ihsânda bulunur. Böylece onlar, Allah'ın kendilerinden râzı olduğunu sanırlar. Halbuki Allah, onları derece derece azaba yaklaştırmaktadır. Âhirette de kesinlikle onlara azap edecektir. Münafıklar cehennemin en alt tabakasında azap görmekte iken cennet nimetleri içinde yaşayan mü'minler de onlara gülecektir. (bk. Mutaffifîn 83/34-36)

Âyette اَلطُّغْيَانُ (tuğyân) kelimesi, küfre iyice dalmak, azgınlık yapmak ve isyanda haddi aşmak mânalarına gelir. Bu vasfın münafıklara izâfe edilmesi; tuğyanın onlarda gâlip bir sıfat olduğunu gösterir. اَلْعَمَهُ ('ameh) kelimesi ise, hangi yöne gideceğini bilememek, şaşkınlık ve tereddüt içinde olmaktır. Basîret ve fikir körlüğü demektir. Allah Teâlâ, onlara mühlet verir de, alay etmelerine bir ceza olarak dünyada şaşkınlık, tereddüt ve basîret körlüğü içinde bocalayıp dururlar. Yahut, Allah onların azgınlıklarını artırır da işe yarar bir duygu ve düşünceleri olmaksızın basîretsiz bir halde dolaşır dururlar. Küfür içerisinde şaşkın şaşkın gidip gelirler.

Münafıklar, hür iradeleriyle doğru yolu bırakıp sapıklığı almışlar, iman yolunu terk edip küfür yolunu tercih etmişlerdir. İnsan, ancak sevdiği şeyi satın alır.

Dolayısıyla onlar, küfrü imandan daha çok sevmişlerdir:

كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا

16. Doğru yola karşılık sapıklığı satın alanlar işte onlardır. Bu sebeple ticâretleri kâr etmemiş ve doğru yolu da bulamamışlardır.

Ticâretten maksat; kâr elde etmekle beraber, sermâyeyi korumaktır. Onların sermâyeleri selîm fıtrat ve temiz bir akıldır. Yaratılışta ilâhî bir mevhibe olarak kendilerine bu bahşedilmişti. Bu sermayeyi kullanarak, yine ilâhî bir ihsân olarak kendilerine lutfedilen Kur'an ve Peygamber hidâyetini kabul etmiş olsalardı büyük bir kazanç elde edeceklerdi. Fakat bunlar, yanlış îtikâtlara saplanınca fıtrat-ı selîmeleri yâni hidâyeti kabul edebilme melekeleri arızâlanmış ve böylece akılları da bozularak tam bir sefih olmuşlardır. Neticede cennet ve ebedî nimetleri kazandıracak hidâyeti vererek dünyada zilleti, ukbada ise ebedî azap mekanı olan cehennemi satın almışlardır.

Buraya kadar münafıkların birtakım ayırıcı vasıfları anlatıldı. Gelecek âyetlerde ise, muhatapların zihnine iyice yerleşmesi için onların mânevî durumları misallerle izah edilmektedir:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ
بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾

17. Münafıkların misâli, karanlıkta ateş tutuşturmaya çalışan bir insanın hali gibidir. Ateş o kişinin etrafını aydınlatınca Allah, aydınlıktan faydalanması gerekenlerin nurlarını söndürür, onları karanlıklar içinde ve hiçbir şey göremez halde bırakır.

Bu âyetteki temsille, münafıkların hayret verici durumları gözler önüne serilmektedir. Burada "ateş yakan bir insan"dan bahsedilir. Ateşi yakan münafıkların reisi veya bütün münafıklardır. Onlar sadece dilleri ile müslüman olduklarını söyleyince kanlarını, mallarını ve çocuklarını emniyet altına almışlar; ganimet mallarından ve müslümanlara tatbik edilen diğer İslâmî hükümlerden faydalanmışlardır. Bu da iman nurunun dünya hayatında onlara sağladığı geçici bir faydadır. Fakat bu, öldükten sonra kendilerine bir fayda vermeyecektir. Dünya hayatının kısalığı ve geçiciliği, âhiretin ise ebedîliği ve kalıcılığı nazara alınarak böyle bir münafığın durumu, ateş yakıp ondan pek az istifade eden ve hemen ateşi bir daha yanmayacak şekilde kökünden sönüveren ve böylece ebedî karanlıklar içinde kalan adamın durumuna benzetilmiştir. Esasen onların iman nurundan dünyadaki istifadeleri de görünüşte bir

istifadedir. Hakikatte ise iç âlemleri itibariyle şüphe ve küfrün karanlıklarında ızdırap içinde bocalamaktadırlar. Dinî ve itikadî bakımdan şaşkınlık ve karanlıklar içinde olmak ise dünyevî karanlıklar içinde kalıp yolu şaşırmaktan daha kötüdür. Nitekim gelen âyet, onların mânevî açıdan içinde bulundukları hazin durumu daha net bir şekilde aksettirmektedir:

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾

18. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Bu sebeple artık gerçeği kabule dönemezler.

Burada mecazi mâna vardır: Onlar, Allah'tan gelen gerçeklere karşı sağırdırlar; ona asla kulak vermezler ve kabul etmezler. Onlar bu hakikatleri ifade etmek bakımından dilsizlerdir. Onlar, hakikate karşı kördürler. Kendilerini hidâyete götürecek ve ibret almalarını sağlayacak bakıştan ve basîretten mahrûmdurlar. Çünkü gönüllerinde, imanın tam zıddı olan nifak yer etmiştir. Hâsılı onlar, anlatılan özelliklere sahip olduklarından dolayı sapıklıktan kurtulup doğru yola asla dönemezler.

İnsanı hidâyetten uzaklaştıran basîret körlüğünün üç sebebi vardır:

• Bedeni, Allah Teâlâ'ya isyân sayılabilecek işlerde kullanmak,

• Allah'a tâatta samimiyetsiz ve riyakârane davranmak,

• Ümitlerini Allah'a bağlayıp ihtiyaçlarını O'na arzetmek yerine, yaratıkların elindekilere göz dikmektir. İşte bu şekilde basîret körelince kul, Hak'tan yüz çevirip halka yönelir ve hakikat yollarına dönüş zorlaşır.

Münafıkların dehşet ve korku dolu iç dünyalarını beyân eden ikinci misal şöyledir:

أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ
أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ
بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ
مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ
وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

19. Yahut onların misâli, semadan boşanan ve içinde karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek bulunan sağanağa yakalanmış kimselerin hâli gibidir. Yıldırımların saçtığı dehşetle ölüm korkusundan parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Halbuki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.

20. Çakan şimşek, neredeyse gözlerini kör edecek! Şimşek önlerini aydınlattıkça ışığında yürürler; üzerlerine karanlık çöktüğünde ise çakılıp kalırlar. Allah dileseydi, onların kulaklarını sağır ve gözlerini kör ederdi. Çünkü Allah'ın her şeye gücü yeter.

Bu temsili de iki türlü ele almak mümkündür: Onların hali "şiddetli yağmura" veya "böyle bir yağmura tutulmuş kimselerin durumuna" benzetilmiştir.

Birincisine göre; İslâm dinî hayat sebebi olmakta kuvvetli bir yağmura, Peygamberimiz'in gönderildiği zamanda dünyanın hali ve her zaman İslâm'a karşı olan kâfirlerin şüpheleri karanlıklara; dinin müjde ve uyarıları şimşek ve gök gürültüsüne; kâfirleri ve münafıkları bekleyen musibetler ve cezalar yıldırımlara benzetilmiştir. Bu tabloda münafıklar, İslâm'ın kendilerine yönelik uyarı ve tehdit dolu âyetlerine ve içinde öldürülme tehlikesi bulunan cihâd ve benzeri ilâhî emirlere karşı kulaklarını tıkıyorlar. Yine bir taraftan namaz, zekât ve oruç gibi ibâdetlere, diğer taraftan da ellerinde bulundurdukları makam, mevki ve bir kısım dünyevî menfaatleri terkederek her konuda Hz. Peygamber'e ittiba gibi nefislerine zor gelen mükellefiyetlere karşı da aynı tavrı sergiliyorlar. Bunu yaparken Allah Teâlâ'nın onları her cihetten kuşattığını, içlerinden geçenleri bile bildiğini ve kendilerinde istediği tasarrufta bulunabileceği gerçeğini unutuyorlar. Bununla birlikte canlarının ve mallarının korunması, ganimetlerden kendilerine pay verilmesi ile ilgili hükümleri görünce de bunlara rağbet ediyorlar. İşte âyette "şimşeğin ışığında yürümeleri" buna benzetilmiştir. Yine âyetteki "başlarına karanlık çökünce çakılıp kalırlar" sözü ise, bu gibi menfaatlerinin bitip yok olması halinde eski imansızlıkları ve şaşkınlıklarına dönmelerini ifade eder. Halbuki Allah dilerse, onların işitme ve görme hislerini tamâmen alır da ne İslâm'ın dünyevî menfaatlerine dâir olan hükümlerini işitebilirler; ne de bunları görebilirler. (bk. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* II, 77-78)

İkincisine göre ise münafıkların kendileri, yağmura tutulan kimseler gibi; küfür ve hile ile karışık imanları, içerisinde karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek bulunan yağmur gibidir. Yağmur her ne kadar faydalı bir şey ise de insanı bu halde yakalayan yağmur zararlı olabilir. Müslümanların saldırılarından ve diğer kâfirlere yaptıkları muamelelerden sakınmak ve emin olabilmek için sergiledikleri nifakları, ölüm korkusuyla yıldırımlara kulak tıkamaları gibidir. Fakat bu kulak tıkamaları Allah'ın takdirinden hiçbir şeyi geri çevirmeyecek ve kendilerine erişecek zararı defetmeyecektir. İslâm'ın emirlerinin şiddeti karşısında hayrette kalmaları ve içinde bulundukları durumun farkında olmamaları ise, şimşeğin ışığını fırsat bilerek azıcık yürümeleri ve şimşeğin

parıltısı kaybolunca da oldukları yerde çakılıp kalmaları gibidir. (bk. Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl,* I, 13)

Görüldüğü üzere bu temsiller, önceki âyetlerde vasıfları anlatılan münafıkların iç âlemlerini dikkat çekici bir tarzda ortaya koymaktadır. Böylece onların İslâm dinî karşısında takındıkları menfî tavırları sebebiyle içine düştükleri sıkıntıları ve yaşadıkları zehir dolu hayatı herkesin anlayabileceği tarzda haber vermektedir.

Sırasıyla mü'min, kâfir ve münafıkların özellikleri beyân edildikten sonra şimdi de ilâhî hitap bütün insanlara yönelmekte ve hepsini topluca kulluğa dâvet etmektedir:

Allah’a Kulluk Edin

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ وَالَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿٢١﴾

21. Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki, takvâya erebilesiniz.

“Ey insanlar! Rabbinize kulluk ediniz!” hıtâbı çeşitli anlam katmanları bulunan bir emir olarak, kâfir olsun mü’min olsun, âsi olsun münafık olsun bütün insanları içine almaktadır. Şöyle ki:

• Kâfirlere, Rablerine iman edip O’nu yegâne ilâh kabul etmelerini,

• Münafıklara, Rablerini tanıyarak tevhitte samîmî olmalarını,

• Âsilere, Rablerine itâat etmelerini,

• İtâat ve iman ehline ise Rablerine itâatte devamlı olmalarını emretmektedir.

Bu ilâhî hitâbı duyan gafiller gaflet uykusundan uyanır, tembeller ve uyuşuk halde bulunanlar harekete geçer, masivayla meşgul olanlar kulluğa yönelir, gerçeklerden yüz çevirenler hakka döner. Hak âşıkları ise gönülleri okşayan bu rabbânî nidayla coşarlar. (Semerkandî, *Bahru’l-ulûm,* I, 101)

İbâdet “kulluk etmek” demektir. Aynı kökten gelen ubûdiyet, benliğini hiçe sayıp kendini alçaltmak anlamındadır. İbâdet ise benliğini hiçe saymanın zirve noktasını teşkil ettiğinden böylesi bir saygıya da üstünlük ve yüceliğin zirvesinde bulunan Allah Teâlâ dışında hiçbir varlık lâyık değildir. Kulluk, hayatın tüm safhalarını; itikadî, ahlâkî, hukukî, iktisadî ve siyasî her türlü ilişkileri kuşatan bir kavramdır. Ancak, dine uygun tutum ve davranışlar “Allah’a kulluk” kapsamına girerken, aykırı tutum ve davranışlar, “tâğûta, nefse, hevâ ve hevese kulluk” kapsamına girmektedir.

Âyette Allah Teâlâ’nın ne kadar büyük bir kuvvet ve kudrete sahip olduğu anlatılarak insanların gaflet uykusundan uyanması istenmektedir. Önceki nesillerin yaratılmasına temas edilirken, verilen öğüdün daha etkileyici olması hedeflenmektedir. Yüce Allah, bizim sonumuzun da onlar gibi olacağına dikkatimizi çekmek için öncekileri hatırlatmaktadır. Adeta şöyle demektedir: “Sizden öncekiler de yeryüzünde yaşıyorlardı, belki sizden çok daha güçlü, müreffeh bir hayat sürüyorlardı; fakat şu an toprağın altındalar. Demek ki, onları öldüren, sizi de öldürecek... Bu sebeple, siz de dönüp dolaşıp oraya varacağınızı; O’nun huzuruna çıkacağınızı unutmayın. O’na karşı kusur işlemekten vazgeçin. Sadece O’na ibâdet ederek hidâyete, felâh ve kurtuluşa eren muttakîlerin yoluna girin.”

Neticede hâlisane ibâdetin insana sağlayacağı fayda “umulur ki takvâya

erersiniz” ifadesiyle belirtilmektedir. Takvânın gerçek anlamı, ilâhî emir ve yasaklara riayet ederek uhrevî azaptan korunmaktır. Nihaî derecesi ise, Allah dışındaki her şeyden uzak durmak; yani onlara gönül bağlamamaktır. Bu mânasıyla takvâ, mü’minlerin varabileceği en son makamdır.

Aşağıdaki âyet, yüce Allah’ın şirkten uzak, hâlisane bir kulluğu neden hak ettiğini bu kez âfakî nimetlere vurgu yaparak tekrar açıklamaktadır:

الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءًۖ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ

مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْۚ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

22. O Rabbiniz, sizin için yeryüzünü bir döşek, göğü de bir binâ yaptı. Gökten yağmur indirip onunla size rızık olarak çeşitli meyveler, ürünler çıkardı. O halde, siz de gerçeği bile bile Allah’a ortak koşmayın!

Âyette geçen ilk kelime اَلْاَرْضُ (arz)dır. Toprak için de kullanılan arz kelimesi, sözlükte “yiyip bitirme”, “sarsma” ve “çiğneme” anlamlarına gelmektedir. Hz. Ali’nin ifadesine göre, “içinde bulunan her şeyi yiyip yok ettiği için”; bir başka görüşe göre ise, “ayak ve tırnaklarla çiğnendiği için” toprağa arz ismi verilmiştir. Üzerinde yaşadığımız gezegene de yukarıdaki kök anlamlarından hareketle arz denmiştir.

Allah Teâlâ, şu anki yerküreyi meydana getirirken, onu üzerinde rahatça hayat sürdürebileceğimiz bir döşek şeklinde düzenlemiştir. Aslında kararsız, sebâtsız, oynak bir ateş koru olan yerküre, zamanla suyun fevkinde ve yumuşaklıkla sertlik arası bir kıvama erişmiş; canlıların, üzerinde yerleşip yaşamasına, huzur ve karar bulmalarına elverişli hâle gelmiştir. Yeryüzündeki dağlar, sert kayalıklar ve denizler gibi “döşek” mefhumuna aykırı gözüken kısımlar ise, yeryüzünün döşek gibi kullanılmasını sağlayan bölgelerdir.

Âyette geçen ikinci kelime اَلسَّمَٓاءُ (semâ)dır. Arapçada, “üstte olan her şeye” semâ denir. Cenâb-ı Hak, semâyı yani başımız üzerindeki müzeyyen gök kubbeyi de bir “binâ” yapmıştır. Burada, aynı zamanda gökyüzü sağlam, süslü bir çatıya benzetilmektedir. İnsan olup da bu kubbe altında yeryüzü döşeğine kurulmayan hiç kimse yoktur. Büyük küçük, zengin fakir, yaşlı genç bütün beşeriyet aynı evde oturup aynı döşekte yatan bir aile gibidir. Dolayısıyla insanlar, kimin binasında kalıp, kimin döşeğinde yattığını bilirlerse, hangi Rabbin kulu olduklarını veya olmaları lâzım geldiğini de bilirler.

Dile getirilen üçüncü nimet sudur: Yüce Allah, gökyüzünde dolaşan bulutlardan yağmur yağdırarak bununla canlılara rızık olmak üzere çeşitli ürünler; sebze ve meyveler bitirir. Suda etken, toprakta ise edilgen bir kuvvet

vardır. Aynen erkek ve kadının birleşmesinden neslin dünyaya gelmesi gibi, su ile toprağın birleşmesinden de bütün mahsulât neşvünemâ bulmaktadır.

Bütün bunları yoktan yaratan ve yapan Cenâb-ı Hak'tır. Aklı olan herkes bunu anlar ve bilir. O halde, bütün bunları bilip dururken Allah'a asla ortak koşmamak; Allah'a ibâdet eder gibi başka şeylere ibâdet etmemek gerekir. Aklını çalıştırarak kâinattaki kudret akışları üzerinde tefekkür edenler, ilim, kuvvet ve kudret başta olmak üzere bütün kemal sıfatlarıyla Allah Teâlâ'nın varlığını ve birliğini kabul edeceklerdir.

Âyette geçen أَنْدَادًا (endâd) kelimesi, "nidd"in çoğuludur. Nidd ise denk, misil, emsal ve benzer demektir. Ayrıca "tartışan, münakaşa eden muarız" mânası da vardır. Yukarıda birkaç fiil ve sıfatı zikredilen Allah Teâlâ karşısında, bunlar hiç mesabesinde, vehme dayalı varlıklardır.

Bu âyetten şöyle bir ibret ve öğüt çıkarmak mümkündür:

Kıyâmet günü Allah Teâlâ: "Ey insanlar! Ben sizin için şunları şunları yaptım. Peki siz, benim için ne yaptınız?" diye sorarsa, bu suale nasıl cevap verebiliriz? Rivayete göre Şiblî (k.s.) bir gün halka vaaz etti. Kıyâmetten, kıyâmetin dehşetinden, hesabın son derece çetin, meşakkatli, zor bir merhale olduğundan bahsetti. İnsanları ağlattı. O esnâda yanlarına Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî geldi ve şunları söyledi: "İnsanları bu kadar korkutmana gerek yok! Çünkü o günün hesâbı bu kadar uzun değildir; iki kelimeden ibârettir: O gün Allah Teâlâ kullarına sadece: «Men türâ bûdem tû ki râ bûdî: Ben seninle idim, sen kiminle idin?» diye seslenerek buna cevap isteyecektir."

Yüce Allah, önceki iki âyet-i kerîmede, kendi birlik ve kudretine dâir delilleri zikrettikten sonra, aşağıdaki âyet-i kerîme ile de Kur'ân-ı Kerîm'in Peygamberimiz (s.a.v.)'in kendiliğinden söylediği bir söz olmadığını, yani onun tarafından uydurulmadığını ortaya koymaktadır:

وَاِنْ كُنْتُمْ ف۪ي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِه۪ۖ
وَادْعُوا شُهَدَٓاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٢٣﴾

23. Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunda şüpheniz varsa, haydi onun bir sûresinin benzerini de siz getirin! Şayet iddianızda haklıysanız, Allah'tan başka bütün şâhitlerinizi yani dil ustalarını ve âlimleri de çağırın!

Sûrenin hemen başında; ikinci âyette, **"İşte bu kitap ki, onda asla şüphe yoktur..."** buyrularak, Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî kelâm oluşunda ve onun ortaya koyduğu hakikatlerin doğruluğunda hiçbir şüphenin bulunmadığı

vurgulanmıştı. Gerçek böyle olmakla birlikte, Allah'a kulluğa dâvet edilen insanlardan bir kısmı, hidâyetten nasipleri olmadığı için Kur'an hakkında şüpheye düşmüşlerdir ve hâla da düşebilmektedirler. İşte bu âyet-i kerîme, kelâm-i mübîn ile alakalı küçük veya büyük herhangi bir şüphesi bulunanlara hitap etmekte ve onlara meydan okumaktadır:

"Eğer mümtaz kulumuz, doğruluğuna ve eminliğine bu ana kadar herkesin inanmış olduğu sevgili Rasûlümüz (s.a.v.)'e verdiğimiz peygamberlikten ve bunun fermanı olmak üzere parça parça indirmekte olduğumuz Kur'an'dan en ufak bir şüpheniz varsa, mesela: «Vahiy nedir, inanılır şey midir?», «Allah kitap gönderecek olsa böyle parça parça, âyet âyet, sûre sûre mi gönderir?», «Bu bir şiir değil midir? Bunu insan kendiliğinden yapamaz mı? Muhammed de diğer şairler gibi ara sıra bazı şeyler hissedip bunları şiirî bir eda ile dile getiriyor, sonra da 'Allah gönderdi' diye hem bizi hem de kendini aldatıyor olamaz mı?» gibi birtakım kuşkular taşıyorsanız, bunun ispatı kolaydır:

Bu hususta derin derin düşüncelere, hayallere dalmanıza ve ne yapacağız diye telaşlanmanıza gerek yoktur. Sandığınız şekilde Kur'an'ı bir insan olan Peygamber getirdiğine göre, bunu bir insan yapabiliyorsa, haydi durmayın «onun denginden» bir sûre getirin."

Âyette geçen مِنْ مِثْلِهِ kaydı iki şekilde anlaşılabilir:

• Üslupta, belagat ve güzellikte Kur'an sûrelerinden en az birine denk bir sûre getirin.

• Kur'an sûrelerine tam benzemesi ve denk olması için, Kur'an'a nazîre yapacak olanlar da aynen o kulumuz gibi olmalıdır; yani hem okur-yazar olmamalı, şiir ve edebiyatla uğraşmamalı, hem de onun kadar ahlâklı olmalıdırlar.

Fakat âyetin devamı bu son şartı da kaldırarak şöyle demektedir: "Haydi, size izin verelim de kimden olursa olsun herhangi bir şahıstan Kur'an'dakine denk bir sûre getirin. Hatta, Allah'tan başka bütün şâhitlerinizi; güvendiğiniz ne kadar yardımcılarınız, tanıdığınız ne kadar mabutlarınız, iktidarını farz ettiğiniz ne kadar putlarınız, şairleriniz, edipleriniz, bilginleriniz, filozoflarınız, âmirleriniz, hâsılı size baş, el, ayak olmak isteyecek ne kadar yardakçılarınız ve önderleriniz varsa, hepsini bu işte yardıma çağırın." (Elmalılı, *Hak Dini,* I, 269)

Eğer Peygamber'e ve Kur'an'a karşı koyma ve düşman olma dâvanızda sadık iseniz; hiç şüphe edilmeyecek böyle bir hususta şüphe olduğu fikrinde haklıysanız, bunu yapabilmeniz gerekir. Zira, herhangi bir insanın kendiliğinden yapabildiği bir şeyi, hatta ondan daha iyisini başka herhangi bir insan da yapabilir. Hele hele, o işin uzmanı sayılan çok sayıda insan kafa kafaya verip elbirliği yapacak olursa... Fakat aşağıdaki âyetin açıktan meydan okuduğu gibi,

kıyâmete kadar asla ona benzer bir söz, benzer bir sûre getiremeyecek ve Kur’an’ın, bir insan sözü olmadığını yakînen bileceksiniz:

فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِى وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۚ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

24. Buna rağmen yapamazsanız, ki asla yapamayacaksınız, o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan cehennem ateşinden kendinizi koruyun.

Âyette yer alan “ki asla yapamayacaksınız” kaydı, açık bir mûcizedir. Çünkü istikbâlde meydana gelecek ve sadece Allah’ın bildiği bir hâdiseyi haber vermektedir. Bu hakikati sadece Allah Teâlâ bilmekte iken, daha sonraki gelişmeler bu bilgiye uygun olarak vuku bulmuştur. Kur’an’a benzer bir kitap, Kur’an’ınkine benzer bir sûre getirilememiştir. Bu âyetin nüzûlünden bu yana Kur’an’ın bir sûresine denk bir söz söylenebilmiş veya yazılabilmiş olsaydı, bu muhakkak nakledilir ve kayıtlara geçerdi. Fakat böyle bir şey olmamıştır.

Âyette geçen اَلْوَقُودُ (vekûd); ateş yakılan kibrit, ot, çöp, çıra, paçavra, odun gibi şeylerin hepsinin ortak ismi olup yakıt demektir. Sakınılması istenilen bu ateş öyle bir ateştir ki yakıtı, âsi insanlar ve taşlardır. Çünkü bunlar kolay tutuşup alevlenir ve yavaş söner. Ateşi harâretli ve pis kokulu olduğundan, bedenlere iyice yapışır. Bir başka görüşe göre ise, taşlardan maksat, müşriklerin taptığı putlardır. Ateşin yakıtı arasında putların da sayılmasının sebebi müşriklerin, azametlerine inanarak karşısında boyun eğdikleri bu varlıkların ileride böylesine zelîl ve hakîr bir duruma düşeceklerini ihtar etmek ve bu sembolik varlıklar yüzünden azâba dûçâr kaldıklarını onlara anlatmaktır.

Cenâb-ı Hak, Kur’an’da tekerrür eden âdeti gereğince, şüphe girdabında küfre düşenleri ateşle uyardıktan sonra, şimdi de iman ve amel-i sâlih sahiplerini şöyle müjdeliyor:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ۜ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا ۜ وَلَهُمْ فِيهَٓا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

25. Rasûlüm! İman edip sâlih ameller işleyenleri şöyle müjdele: Altlarından nehirler akan cennetler onlar içindir. Ne zaman kendilerine cennet meyvelerinden bir şey ikram edilse, her defasında: “Bu, daha önce

dünyada yediğimiz şey!" derler. Oysa bu rızıklar, renkte ve şekilde birbirinin benzeri, fakat tatta ve keyfiyette çok yüksek kıymette olmak üzere kendilerine ikram edilecektir. Orada onlara tertemiz eşler verilecek ve orada ebedî kalacaklardır.

Korkutmak ve müjdelemek Kur'an üslubunun iki esas mihverini teşkil eder. Zira kulları nihâî olarak iki netice beklemektedir: Cennet ve cehennem. Kur'an, insanları hem cehennemden sakındırmakta, hem de cennete girmeye teşvik etmektedir.

Tebşîr, "deri" anlamındaki "bişre" ile aynı kökten gelen bir kelime olup "birisine, derisi üzerinde tesiri görülecek kadar sevindirici bir haber ulaştırmak; müjde vermek" demektir. Sâlihât kelimesi "sâliha"nın çoğuludur. Sâlih "aslında iyi, yarayışlı, aklen ve naklen doğru, hayırlı, maksad ve ihtiyaca en uygun" mânasına gelir. Çoğul ekiyle sâlihât, "sâlih ameller, hayırlı işler, güzel davranışlar" mânasında kullanılmıştır. Sâlih amellerin kalbî, bedenî, malî olmak üzere üç çeşidi vardır.

Âyetteki müjde, sadece iman edenler için değil, imana amel-i sâlihi ekleyenler için söz konusudur. Zira iman temel, sâlih amel de o temel üzerine inşâ edilen binâ gibidir. Üzerine binâ yapılmayan temel bir işe yaramaz. Bu yüzden amel yapmadan cennete tâlip olmak akıl kârı değildir. Çünkü Allah Teâlâ amel-i sâlihi, cennete girme ve orada yüksek derecelere erme vesîlesi kılmıştır. Ameller imanın tabii neticesi olup mü'minin imanını kuvvetlendirmekte, kalbini nûrlandırmaktadır.

Örtme ve gizleme anlamındaki "cenne" kökünden gelen cennet kelimesi, "bir kere örtmek" demektir. Bu mânadan hareketle cennet, "dalları birbirine girmiş, zemini görünmeyecek kadar girift ve gölgeli ağaçlarla örtülmüş bir bahçe" anlamına gelmiş olmaktadır. Ağaçlarının sıklığı sebebiyle cennet, üzeri adeta yemyeşil tek bir örtü ile gözlerden korunmuş, gizli saklı bir yerdir. Burada, hiç kimsenin içine girmeden göremeyeceği, aklından bile geçiremeyeceği, son derece gönül alıcı nimetler vardır. Ancak âyette tek bir cennetten değil, "cennetler"den söz edilmektedir ki bunlardan maksat, âhiretteki ebedî mükâfat yurdunun tamamıdır. Aslında tek bir mükâfat yurdu olup bu yurt, mükâfata hak kazanmış olanların mânevî makam ve derecelerine göre tanzim edilmiş çok sayıda cenneti ihtiva etmektedir.

Cennet nehirleri, kendileri için yapılmış özel ark ve hendekler olmaksızın bahçeler arasında uzunlamasına akıp dururlar. Cennet ehli su nehrinden içtikleri zaman, ebedî hayatı bulurlar ve bir daha ölmezler. Süt nehrinden içtikleri zaman, vücutları dengeli bir biçimde beslenir ve bir daha zaafa

uğramazlar. Bal nehrinden içtikleri zaman, şifa ve sıhhat bulurlar; bir daha hasta olmazlar. Şarap nehrinden içtikleri zaman, neş'e ve sevinç bulurlar; ondan sonra hiç mahzûn olmazlar.

Cennet ehline, oradaki nimet ve meyvelerden ikram edildiğinde, bunlar kendilerine, dünyada yiyip içtikleri şeylermiş gibi gelir. Çünkü cennet meyveleri renk ve şekil olarak dünya meyvelerini andırmaktadır. Fakat yedikleri zaman, farklı tatta, çok daha güzel meyveler olduğunu görürler. Bu özellik, insan için ayrı bir ikramdır. Zira insan, önceden tanıdığı ve bildiği bir şeyi elde edip onun öncekilerden daha kıymetli olduğunu görünce sevinç ve mutluluğu artar.

İkinci hikmet ise, insanların görmediği, bilmediği, tatmadığı, hayal bile edemediği şeyleri onlara anlatmanın tek yolu, onları aşina oldukları şeylere benzetmektir. Bu bakımdan, Allah Teâlâ, cennet ve nimetlerini bildiğimiz kelime ve kavramlarla anlatmıştır. Arada bir benzerlik vardır, ancak asla biri diğerinin dengi değildir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v.) cenneti anlatırken, *"Orada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın i itmediği ve hiçbir kimsenin hayalinden geçmeyen eyler vardır"* buyurmuş, ardından da Secde sûresi 15-17. âyetleri okumuştur. (Müslim, Cennet 5)

Önceki âyetlerde Kur'ân-ı Kerîm'in mûcize olduğu delillerle izah edildikten sonra, gelecek âyette Kur'an'ın bir üslup özelliğine dikkat çekilmekte ve hakikatleri açıklamak üzere sivrisinek dâhil, her türlü misali vermenin bir sakıncası olmadığı haber verilmektedir:

Allah Sivrisineği Örnek Vermekten Çekinmez

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْـيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَاۜ فَاَمَّا الَّذٖينَ

اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۚ وَاَمَّا الَّذٖينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَٓا

اِلَّا الْفَاسِقٖينَۙ ﴿٢٦﴾ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًاۢ يُضِلُّ بِهٖ كَثٖيرًا وَيَهْدٖي بِهٖ كَثٖيرًاۜ وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ

26. Allah, hakikatleri beyân için bir sivrisineği, hatta küçüklük ve kıymetsizlikte ondan daha aşağı bir şeyi misal getirmekten çekinmez. İman edenler, bunun Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu hemen bilirler. Kâfirler ise: “Allah böyle bir misal ile ne demek istiyor, acaba?” derler. Allah onunla bir çok kimseyi sapıklığa düşürür, yine onunla pek çoklarını da doğru yola erdirir. Aslında Allah, onunla ancak fâsıkları sapılığa düşürür.

Allah Teâlâ, müşriklerin putlarının âcizlik ve değersizliklerini ortaya koymak için sineği misal verip (Hacc 22/73), putlara ibâdet etmeyi de örümcek ağına tutunmaya benzetince (Ankebût 29/41) yahudiler güldüler ve: “Sineğin ve örümceğin ne değeri var ki, Kur’an onları misal getiriyor. Böyle Allah kelâmı olmaz!” dediler. Bu hâdise üzerine bu âyetler nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu’n-nuzûl,* s. 26-27) Diğer taraftan Araplar, sivrisinekten daha zayıf bir şey tasavvur edemezlerdi. Kur’ân-ı Kerîm, sivrisinek ve örümcek misalleri ile putların bunlardan daha âciz olduğuna işaret etmiştir.

“Hayâ”; ayıplanma ve zemmedilme korkusu ile bir kimsede beliren değişme, utanma ve çekingenlik hâlidir. Böyle durumlar Allah için imkânsızdır. Dolayısıyla kelime burada “terk etmek, vazgeçmek” mânasında kullanılmıştır. Allah Teâlâ, çok küçük ve basît bir varlık oluşuna bakarak, sivrisineği örnek olarak vermekten vazgeçmez. Bilâkis tevhid ve şirk gibi temel dinî gerçeklerin kolaylıkla anlaşılmasını temin maksadıyla sivrisineği, onun bir kanadını, ondan büyük veya daha küçük varlıkları misâl olarak verir. Bu, o kadar garip karşılanacak bir durum değildir. Üstelik hiçbir güç, O’nun iradesini bağlayamaz.

Cenâb-ı Hak, zaman zaman zayıf varlıklardan bahsederek zayıf kullarının kalplerini tesellî ve takviye etmiştir. Yerine göre âciz ve küçük gibi görülen o yaratıkların, kuvvetliler üzerinde ne gibi tesirler icrâ edebileceklerini göstermiştir. Meselâ sivrisinek, küçüklüğüne rağmen, filde bulunmayan iki kanada sahiptir. Cenâb-ı Hak takdiri îcâbı birine vermediği bir şeyi, diğerine vermiştir. Biri çok iş yaptığı halde diğeri az iş yapar. Daha garibi bu küçük

yaratık, küçüklüğüne bakmadan diğer büyük yaratıklara eziyet verir. Üstelik kimse de kendini ondan kurtaramaz.

Allah'ın hikmetine bakın ki, aslanı gâyet kuvvetli, sinek ve sivrisineği gâyet zayıf yarattığı halde sivrisineğe insanlara karşı bir cür'et ve cesâret, aslana da bir korku vermiştir. Sivrisinek ne kadar defedilmeye çalışılsa insanın üstüne üstüne gelir. Aslan ise koğulmadığı, uzaklaştırılmadığı halde yuvasını insanlardan uzak yerlere yapar. Allah insanlara karşı sinek ve sivrisineğe verdiği cür'et ve cesâreti, aslana vermiş olsaydı, insanlar helâk olurdu. İşte Allah yerine göre, zayıf yaratığa karşı insanı âciz kılar, yerine göre de kuvvetli yaratığa karşı güçlü kılar. (Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, I, 86)

Rebî' b. Enes'in ifadesine göre, Cenâb-ı Hak dünya ehline ibret olsun diye sivrisineği misâl vermiştir. Çünkü sivrisinek aç kaldığı sürece yaşar ve doyunca ölür. Dünya ehli de böyledir. Karnını tıka basa doyurunca isyâna ve azgınlığa kalkışır. Evvelâ kalbi ölür, sonra mânen gerilemeye devam eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de verilen misallere insanlar kalbî durumlarına göre bir karşılık verirler. İman edenler, bu misallerin Rableri tarafından indirildiğini, açık ya da gizli büyük hikmetler ihtiva ettiklerini ve inkâr edilmelerinin mümkün olmadığını bilirler. Bu misâller üzerinde derin derin tefekkür ederek hikmetlerinden faydalanmaya çalışırlar. Kâfirler ise, verilen misâlleri küçümseyerek: "Allah, bu basît ve değersiz misâlle ne demek istiyor, acaba?" diye alay ederler. Bunlardan öğüt alacak yerde itirâzda bulunurlar.

Âyette geçen "fısk" kelimesin lügat anlamı "çıkmak" demektir. Araplar taze hurmanın kabuğundan çıkmasını bu kelime ile ifade ederler. Dinî bir terim olarak, "Allah'ın emirlerini terk ve O'na isyan etmek sûretiyle doğru yoldan çıkmak" mânasına gelir. Bu fiilleri yapan ve bu vasıflara sahip olanlara da fâsık denilir. Fıskın üç derecesi vardır:

• Günahı çirkin saymakla beraber, ara sıra günah işlemek.

• Üzerine düşerek devamlı yapmak.

• Çirkinliğini inkâr ederek, yani günahı güzel görerek yapmaktır. Bu üçüncü kısım küfür derecesidir. Fâsık bu noktaya gelmediği sürece Ehl-i sünnete göre mü'minlikten çıkmaz.

Şu halde fâsık vasfı içinde kâfirler bulunabileceği gibi, imanını kaybetmemiş olanlar da bulunabilir. Fakat bu âyet-i kerîmede bahsedilen fâsıkların küfürlerinde ve dinden çıktıklarında şüphe yoktur. Çünkü burada üç vasıf zikredilmiştir: Allah'a verdiği sözden dönüp inancını bozmak, ilâhî emrin aksini yapmak, yasakları işlemek sûretiyle de yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak. Bu üç husus birleşince de küfür gerçekleşir. İşte Allah bu nevi misâllerle

başkalarını değil, ancak kendisini inkâr eden ve emrinden çıkan böyle fâsıkları saptırır.

Fâsık olarak isimlendirilen bu kimselerin küfre girmelerine ve ebedî hüsrana uğramalarına sebep olan vasıfları şöyle haber verilir:

اَلَّذٖينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مٖيثَاقِهٖۖ وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

27. O fâsıklar ki, Allah'a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler, Allah'ın korunup gözetilmesini emrettiği bağları koparırlar ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. En büyük zarara uğrayanlar işte onlardır.

Onlar:

Birinci olarak, Allah'a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler: Bozmak mânasında kullanılan اَلنَّقْضُ (nakz); sağlam bir şekilde yapılmış bir binayı yıkmak, yahut bükülen bir ipi çözmek veya verilen bir ahdi yerine getirmemek gibi anlamlara gelir. اَلْمِيثَاقُ (mîsâk) ise yemin ile pekiştirilmiş ahit demektir. Düğümleme ve bağlama işinin oldukça sağlam yapıldığını ifade eder. Araplar, ahit yapanlar arasında birleşmeyi sağlaması bakımından ahde "ip" derlerdi. Bu yüzden âyette, yapılan anlaşmayı bozmak, çözmek mânasına gelen "nakz" kelimesiyle ifade edilmiştir. Sağlamlaştırıldıktan sonra bozulan ahitten maksat şunlardan biri veya hepsi olabilir:

• Âdem'in zürriyetinden aldığı rubûbiyeti ikrâr şeklindeki ahittir,

• Allah Teâlâ'nın peygamberleri ve kitapları vasıtasıyla insanlara yaptığı tavsiyeler, emirler ve yasaklardır. Bunlara uygun amel etmemek, ahdi bozmak demektir.

• Cenab-ı Hakk'ın, gökleri, yeri ve diğer mahlukâtı yaratıp, bunlara tekliğini gösteren deliller koymuş olması, varlığını ve birliğini kabul etme hususunda insanlardan ahit alması mânasındadır. Bu ilâhî sanat hârikalarına ve kudret akışlarına bakıp tefekkür ederek tevhide erememek, ahdi bozmak demektir.

• Allah'ın Ehl-i kitaptan Peygamberimiz'in peygamberliğini gizli tutmayıp açıklamaları hususunda almış olduğu ahittir.

• Yüce Allah'ın, peygamberlerden ve iman edenlerden son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman ve yardım edeceklerine dâir almış olduğu sözdür. (bk. Âl-i İmrân 3/81)

İkincisi; Allah'ın korunup gözetilmesini emrettiği bağları koparırlar: Korunup gözetilmesi emredilen hususlar şunlar olabilir:

• Bunlar sıla-i rahim; akrabalık ve dostluk bağlarıdır. Onlar, akraba ile alâkayı,

ziyâretleşmeyi, müslümanlar ile ülfeti ve dostluğu keserler.

• Söz ile amelin birbirine uygun olmasıdır. Onlar amel etmedikleri halde söyleyip durduklarından dolayı bu iki şeyi birbirinden koparırlar.

• Kesintisiz ve bir bütün olarak peygamberlerin tasdik edilmesidir. Onlar peygamberlerin bir kısmını tasdik etmek, bir kısmını yalanlamak sûretiyle bitiştirilmesi emredilen şeyi kesmiş olurlar.

• Burada Allah'ın dinine, O'na ibâdet etmeye, şerr'î hükümlerini uygulamaya ve koyduğu sınırları korumaya işaret edilmektedir. Dolayısıyla bu, yüce Allah tarafından yapılması emredilen her şey hakkında geçerli olan genel bir ifadedir.

Üçüncüsü; yeryüzünde bozgunculuk yaparlar: Allah Teâlâ'dan başkasına taparlar. İnsanları Allah'a ve Peygamber'e itaatten alıkorlar. Yaptıkları işlerde haksızlık ve zulüm işlerler. Onların işleri Allah'ın emrine göre değil, hep şehvet ve arzularına göredir. Fesadın en ileri derecesi de işte budur.

Terazi veya başka bir şeydeki eksiklik ve zararın adına "hüsrân" denilir. Kelimenin sapıklık ve yok olma mânaları da vardır. "Hâsir" ise, kendinin felâh ve kurtuluştan payını azaltan, helâk olan kimsedir. Hüsrâna uğrayanlar; kazançtan mahrum, işi gücü zarar ve ziyan olanlardır. Çünkü böyle bir kişi kıyâmet gününde hem kendisini hem aile halkını kaybedecek, cennette kendisi için ayrılmış olan yere gidemeyecek ve helâk olacaktır.

Böyle doğru yoldan ayrılmış, küfre saplanmış ve hüsrana dalmış nasipsizleri uyandırmak, ibret nazarlarını yaratılışlarına çevirerek Allah'ın azametini düşündürmek üzere gelen âyetlerde şöyle buyrulur:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْۚ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾

28. Ey kâfirler! Allah'ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz ki, ölü idiniz de sizi O diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek, sonra da O'na döndürüleceksiniz.

Allah'ı asla inkâr edemezsiniz. Çünkü:

Başlangıçta hepiniz ölü haldeydiniz, hayatınız yoktu. O zaman şahsınıza ait hiçbir şeyiniz yoktu. İlk olarak bir toprak ve nihâyet babanızın belinde bir nutfe olduğunuzu hatırlayın. Böyle iken Allah sizi diriltti, size bir hayat verdi. Nefes alıp verir, gıdalanır, ürer, duyar, düşünür, ister, istediği yere gider, istediği işi yapar, çevresindeki olaylara fizikî ve ruhî kuvvetleriyle dayanır, karşı koyar, etli, canlı, akıllı, fikirli birer insan yaptı. Bunları yapan varlık kim ise, işte Allah odur. O halde bu hayatı size bahşeden Allah Teâlâ'yı asla inkâr edemezsiniz, etmemelisiniz.

Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek. Unutmayın ki, Allah'ın size ikram

ettiği hayat nimeti, ömür ebedî değildir. Geçici ve kısa bir müddettir. O, sadece imtihan olmak için verilmiş bir süredir. Allah bundan sonra sizi yine öldürecektir. İlâhî kanun böyle işlemektedir ve ölümden kurtuluş hiç kimse için mümkün değildir. Fakat iş bununla da bitmemektedir. Daha ötesinde ciddi safhalar bulunmaktadır. O sizi öldürdükten sonra tekrar diriltecektir.

Nihâyet Allah'a döndürüleceksiniz. Âyetin bu kısmı insanın yol güzergâhındaki son safhayı haber verir. Yaratılan herkes nihâyetinde Allah'a döndürülecektir. Dünya hayatında ne yaptı ve nasıl yaşadı ise ona göre tartıdan geçecek, mükâfat veya cezasına kavuşacaktır.

Gelen âyette de, Allah'ın insanlara olan büyük nimetleri sayılmaya devam etmekte ve şöyle buyrulmaktadır:

هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَم۪يعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ
فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍۜ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿٢٩﴾

29. Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra semâya yönelip onları yedi kat gök olarak tastamam tanzîm eden O'dur. O, her şeyi hakkıyle bilendir.

Cenâb-ı Hak şu altımızdaki yeri ve bu yerde bulunan şeylerin hepsini; denizleri, karaları, dağları, dereleri, ovaları, çölleri, ormanları, ırmakları, pınarları, madenleri, otları, ağaçları, çiçekleri, meyveleri, hayvanları, kuşları, geceleri, gündüzleri hâsılı zikredilen veya edilmeyen unsurların hepsini bizim için, hayatımız ve ölümümüzde faydalanmamız için yaratmıştır. Bütün bunlar, insanı yaratmak ve yarattıktan sonra mesut yaşatmak içindir.

Yeryüzü ve içindekiler insan için yaratıldığı gibi, yedi kat gökler ve orada bulunanlar da yine insana müsahhar kılınmıştır. Bu bakımdan âyet-i kerîmenin devamında Rabbimizin yaratma iradesinin gökyüzüne yöneldiği, orasını yedi kat gök olarak yarattığı ve en mükemmel şekilde tanzim ettiği bildirilir. Âyette geçen "istivâ" lügat olarak "bir şeyin üzerine çıkmak, yükselmek ve kurulmak" mânalarına gelir. Güneşin tepeye yükselmesi ve kuşun havalanıp yukarı uçması Arap dilinde bu kelime ile anlatılır. Yine kelimenin "kişinin olgunlaşması, gençliğinin ve gücünün kemal noktasına ermesi" mânasının yanı sıra "bir şeye yönelmek" mânası da vardır. Ehl-i sünnet âlimleri, bu âyette istivâya "kasdetme ve yönelme" mânası vermişlerdir. Yani Allah gökleri yaratmayı murad etmiş ve ona yönelmiştir. (bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 254-255)

Bu vesileyle insanlara sayısız faydalar sağlanmıştır. Bu sayede insanlar, bu görkemli bina içinde yer, içer, nefes alır, ısınır, aydınlanır ve hayatlarını devam

ettirirler. Allah'ın bu kâinata koyduğu kâideleri keşfederek ilim, fen, kültür ve medeniyet yolunda ilerleme kaydederler. Şeyh Sadî der ki: "Toprak, su, bulut, rüzgar, ay, güneş ve felek hepsi durmadan işlerinde çalışıyorlar. Tâ ki sen eline bir ekmek geçirebilesin ve onu gafletle yemeyesin."

Allah Teâlâ'nın gökleri "yedi sema" olarak yaratıp düzenlediği beyân edilir. Bu yedi göğü dünyanın gökleri veya uzayın gökleri olarak kabul eden tefsirciler, eski Aristo ve Batlamyus nazariyesine göre Ortaçağ'dan sonra da Kopernik, Galile, Kepler, Newton, Einstein, S. Hawkiag çizgisinde gelişen güneş ve kâinat sistemleriyle ilgili bilgilere göre açıklamalar yapmışlardır. Ancak bu yedi gökten maksadın ne olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Arap dilindeki kullanıma göre bunun çokluktan kinaye olarak düşünülüp birçok gök şeklinde anlaşılması da mümkündür.

Diğer bir görüşe göre ise dünyanın üstünde bütün yıldızların süslediği maddî âlemin hepsi bir semadır. Yedi semanın birincisidir. Bunun ötesinde bundan başka altı sema daha vardır. Bunlar arasında son derece bir nizam, insicâm ve uygunluk bulunmaktadır. Büyük tefsir âlimlerinin kanaatleri bu istikâmettedir. Mirac hâdisesinde de semaların böyle ruhanî mânalarına işaret vardır. Cenab-ı Hak her an bunların çeşitli durumlarını tesviye etmektedir. (Elmalılı, *Hak Dini,* I, 292-294)

Şüphesiz Allah Teâlâ "alîmdir"; her şeyi bilmektedir. "Alîm", bilgi sahibi, çok bilen anlamındadır. Allah'ın ilmine sınır yoktur. O, her şeyi bilir. Olmuşları olduğu gibi, olacakları da, olmuşlar kadar açık-seçik bir şekilde bilir. O'nun ilmi zamanla ve mekânla kayıtlı değildir. Hiç bir şey, O'nun ilminin dışında kalamaz.

Önceki âyetlerde, insanın Allah yanındaki değerine, bunun bir gereği olarak bütün mahlukâtın ona hediye edilmesine yer verildikten ve Hak Teâlâ'nın ilmine vurgu yapıldıktan sonra, gelecek âyetlerde insanın halîfe kılınması ve hâiz olduğu ilim sebebiyle meleklerden bile üstün olması beyân buyruluyor:

Bir Halîfe Yaratacağım

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَل۪يفَةًۜ قَالُٓوا اَتَجْعَلُ
ف۪يهَا مَنْ يُفْسِدُ ف۪يهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَٓاءَۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ
لَكَۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

30. Hani Rabbin meleklere: “Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım” dediğinde onlar: “Orada fesat çıkaracak ve kanlar dökecek birini mi yaratacaksın? Halbuki biz, seni övgüyle tesbih ve takdîs ediyoruz” demişlerdi. Allah da onlara “Ben sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim” buyurmuştu.

Halîfe’den maksat, Hz. Âdem ve onun daha sonra gelecek zürriyetidir. “Halîfe” hilâfet kelimesinden gelmektedir. Hilâfet, “bir kimsenin diğerinin yerini alması, onu temsil etmesi, onun yetkilerini kullanması” mânasındadır. Dolayısıyla halîfe kelimesinde iki mühim mâna vardır. Kur’ân-ı Kerîm, iki mânaya da yer vermektedir:

Birincisi; kendinden önce bulunan bir kısım varlıklardan sonra gelen ve onların yerini alan kişi veya kişiler. Mesela Yûnus sûresi 14. âyette “halâif” bu mânadadır. Gerçekten Hz. Âdem ve zürriyeti, yaratılış itibariyle diğer varlıklardan sonradır. Ondan önce yeryüzünde pek çok canlı bulunmaktadır. İnsan nesli, düzen kurulup sistem tamamlandıktan sonra yeryüzüne teşrif etmiştir.

İkincisi; bir yetkili tarafından kendi adına iş görmek üzere görevlendirilen kişi. Dolayısıyla bu âyette halîfe, Allah’ın iradesini yeryüzünde temsîl eden, O’nun adına hareket eden, emir ve yasaklarını tatbîk eden kimse demektir. (bk. Sâd 38/26; Nûr 24/55)

Meleklerin, ileride insan neslinin neler yapacağına dâir bildiklerini ortaya koyarak buna rağmen Âdem’in halîfe olarak yaratılmasının hikmetini sormaları, Allah Teâlâ’nın da Âdem’in buna lâyık olduğunu onlara anlatmak üzere yaptığı imtihan, Âdem’e verdiği bilgi ve kabiliyet, buradaki hilâfetin Allah ile ilgili olduğunu, Âdem’in ve zürriyetinin yeryüzünde Allah’ın halîfesi olacaklarını göstermektedir. Gerçekten de insan, ilâhî bir sanat hârikası olup sahip bulunduğu aklî melekeleri, sıfat, istidat ve kabiliyetleri ile halîfeliğe en uygun varlıktır. Yaratıklar içinde bu vazîfeyi üstlenecek ve yerine getirebilecek en mükemmel varlık odur.

Ancak insanoğlunun bu mânadaki halîfeliği, kendi mâhiyeti ve sıfatlarına uygun olarak kısıtlı ve mahduttur. Bu halîfelik, Allah'ın mülkü bulunan yeryüzünde O'nun iradesine uygun yaşamak ve talimatı doğrultusunda tasarrufta bulunmaktan ibarettir. İnsanoğlu Allah'a kul olsun diye yaratılmış, yeryüzündeki çeşitli nimetler de bu maksadı gerçekleştirsin diye ona tahsis edilmiştir. İnsanoğlu kendisine verilen imkân ve nimetlerin Allah'ın mülkü olduğunu, bir maksada ve şarta bağlı olarak kendisine emânet edildiğini, bunlar üzerinde sahibinin irade ve rızâsına uygun bir şekilde tasarruf etmekle yükümlü bulunduğunu bilecek ve bu şuur içinde davranacaktır. (bk. Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu,* I, 101)

Burada Cenâb-ı Hakk'ın meleklerle bir çeşit istişaresinden bahsedilir. Allah Teâlâ bir halîfe yaratacağını söylediğinde melekler âdeta kendilerinin buna daha lâyık olduklarını sezdirmeye çalışarak: **"Halbuki biz seni övgüyle tesbih ve takdîs ediyoruz"** (Bakara 2/30) derler. Yâni biz seni şânına lâyık olmayan şeylerden pak ve uzak tutuyoruz. Bize verdiğin pek çok nimet sebebiyle sana hamdediyoruz. Tesbih, celâl sıfatlarını açığa çıkarmak, hamd ise nimet verici sıfatlarını hatırlatmak içindir. "Biz seni takdîs ederiz" ifadesi, "Seni yücelik, izzet, şeref gibi sana yakışan sıfatlarla vasfeder; sana lâyık olmayanlardan da seni tenzih ederiz" demektir. Bir başka yoruma göre tesbih; Allah'a lâyık olmayan şeyleri O'ndan uzak tutmak, takdîs ise O'nu şanına lâyık olan şeylerle anmaktır.

Meleklerin, Âdem'in hilâfeti hususunda Cenâb-ı Hakk'a suâl sormalarının bir takım hikmetleri şöyle izah edilebilir:

• Melekler, insanın yaratılış hikmetinin ne olduğunu öğrenmek istemişlerdir. Yoksa bunu îtiraz olsun diye veya Âdem'e hasetlerinden dolayı yapmamışlardır. Zira nasların bildirdiğine göre meleklerde Allah'a isyan ve îtiraz etme özelliği, haset ve kin gibi kötü huylar bulunmaz.

• Meleklerin, insanın yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökeceğini levh-i mahfuzdan öğrenmiş olabilecekleri ihtimâli bulunmaktadır. Bu yüzden böyle bir suâl sormuş olabilirler. Nitekim bâzı kelâm âlimleri, meleklerin levh-i mahfûzu görüp okuyabildiklerini söylemişlerdir. (bk.Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* XXXI, 114)

• Hak Teâlâ daha önce bu durumu onlara bildirdiği için böyle bir suâl sormuş da olabilirler.

• Bir başka görüşe göre de melekler, cinlerin bozgunculuk ve fesad çıkardıklarını daha önceden bildikleri için bu suâli sormuşlardır.

Meleklerin bu ifadelerine karşılık Cenâb-ı Hak, **"Ben sizin bilmediğiniz**

şeyleri bilirim” (Bakara 2/30) buyurarak bir bakıma onların bu tesbih ve tenzih özelliklerinin halîfelik için yeterli gelmediğini, kendisinden bir sır yâni rûh üflenmesi keyfiyetinin ve isimleri öğretmesinin buna vesîle olacağını ifade etmiştir.

Gelen âyetlerde bir bakıma Âdem’in hangi özellikleri sebebiyle halîfeliğe lâyık görüldüğünü beyân etmek üzere şöyle buyrulur:

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُ۫ن۪ي
بِاَسْمَٓاءِ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا
اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَاۜ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٓا اٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ
بِاَسْمَٓائِهِمْۚ فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ غَيْبَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۙ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

31. Allah Âdem’e isimlerin tamamını öğretti, sonra da onları meleklere gösterip: “Haydi, doğru söylüyorsanız bunların isimlerini bana haber verin” buyurdu.

32. Melekler: “Seni tesbih ve her türlü noksanlıktan tenzîh ederiz! Senin öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. Elbette her şeyi hakkıyla bilen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olan ancak sensin!” dediler.

33. Allah: “Ey Âdem, bunların isimlerini onlara söyle” dedi. Âdem isimleri onlara bildirince, Hak Teâlâ: “Size, «Göklerin ve yerin gaybını ben bilirim; ayrıca sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim» dememiş miydim?” buyurdu.

Âdem’in[6] yeryüzünde Allah’ın halîfesi olarak seçilmesinin en mühim şartı, sahip olduğu pek çok istidatla beraber onun ilmî yönüdür. Kendine lutfedilen duyu organları, kalp, akıl ve anlama kabiliyetiyle bilmediğini öğrenebilmekte ve varlığın hakikatini keşfedebilmektedir. Bu özellik, yaratıklar içinde sadece insana aittir. Burada Allah Teâlâ, Âdem’in meleklerden daha üstün kabiliyetlere sahip ve bu sebeple hilâfete lâyık olduğunu açıkça ortaya koymak üzere bir imtihan yapmaktadır. Fakat henüz imtihan başlamadan önce Cenab-ı Hak, bütün isimleri Âdem’e öğretti. Ya o isimleri bizzat kendi koyup Âdem’in ruhuna nakş ve ilham etti. Veya Âdem’e bunları gerektiğinde koyup kullanacak özelliğe sahip bir ruh üflemeyi takdir buyurdu. Birinci mâna açık, ikincisi de ihtimal dâhilindedir.

Âdem'e öğretilen "bütün isimler"den maksadın ne olduğu hakkındaki görüşleri şu şekilde hülasa etmek mümkündür:

• Bu isimler, insanların birbirleriyle tanışma ve anlaşmasına vesile olan bütün isimlerdir. Bunlar; insan, hayvan, bitki, yer, gök, deniz, dağ, nehir, kuş, güvercin, deve, inek, koyun, hatta kamçı ve kapkacağa varıncaya kadar bütün varlıkların isimleridir. Bundan kıyâmete kadar olmuş ve olacak bütün şeylerin isimleri mânasını anlamak da mümkündür.

• Bu isimlerden maksat meleklerin veya Âdem'in zürriyetinin isimleridir.

• İsimlerden murat, eşyanın sûretleridir.

• Allah, Âdem'e sadece mahlukâtın isimlerini değil, kendi isimlerini de öğretmiştir. Âdem, mahlukâtın isimlerini bilmekle meleklerin secdesine lâyık olmuştur. Hak Teâlâ'nın isimlerini bilmesiyle ne gibi yüksek derecelere lâyık olacağı buna kıyâs edilerek düşünülmelidir. Mahlukâtın ismini bilmede Âdem'le eşit seviyede olmayanların, Hakk'ın isimlerini ve gaybın sırlarını bilmede ona yaklaşmaları nasıl mümkün olabilir?

İşte Yüce Rabbimiz, bütün bu isimleri ve suretleri Âdem'e öğretti. Sonra da bu isimlerin delalet ettikleri zatları meleklere göstererek, bunları isimleriyle kendisine haber vermelerini istedi. Halbuki Allah, onların bu işe güç yetiremeyeceklerini bilmekteydi. Allah'ın Âdem'e eşyânın isimlerini önceden öğretip, sonra meleklere arzetmesinin hikmeti, Âdem'i taltîf etmek, bilmediği sırları ve gizli ilimleri ona öğretmek; diğer taraftan da meleklerin, sahip oldukları özelliklerle Âdem'e karşı gelmelerini önlemekti. Allah'ın meleklere, **"Haydi, doğru söylüyorsanız bunların isimlerini bana haber verin"** (Bakara 2/31) şeklindeki hıtâbı, onları azarlamak, âcizliklerini göstermek, onların gerçeği görerek işin aslını Hak Teâlâ'ya bırakmalarını sağlamak içindir.

32. âyet, meleklerin önceki sualleriyle Allah'a itiraz maksadı taşımadıklarını, bilakis bilmediklerini öğrenmeye çalıştıklarını gösterir. Zira onlar, kendi âlemlerine ve kabiliyetlerine uygun olmayan ilimlere sahip olmadıklarını, kabiliyetlerine uygun olan ilmi ise zâten Allah'ın kendilerine öğreteceğini söylemektedirler.

Şüphesiz Allah Alîm'dir; herşeyi öylesine bilir ki, ona hiçbir sır gizli kalmaz. Meleklerin, verdikleri cevaplarından Allah'ın **"Ben sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim"** (Bakara 2/30) sözünün mânasını kavradıklarını anlıyoruz. Hakîm'dir; herşeyi hikmetle yaratır, hikmeti olmayan hiçbir iş yapmaz. Yaptığını muhkem ve sağlam yapar. Hüküm verenlerin en yücesi de O'dur.

Meleklerin isimleri bilememesi ve Allah karşısında acziyet ve tezellüllerini ortaya koymaları üzerine Cenab-ı Hak Âdem'e hitap ederek, eşyanın isimlerini

meleklere haber vermesini istemiştir. O da bu vazîfeyi başarıyla yerine getirmiştir. İmtihan tamamlanmış, hikmet tecelli etmiş ve Âdem'in meleklerden üstünlüğü açık bir delille ispat edilmiştir. Meleklerin bilmediği, fakat Allah'ın kesinlikle bildiği gerçeklerden bir kısmı ortaya çıkmıştır.

Âyetlerin işaret ettiği mühim noktalar şunlardır:

• İnsan, şerefli bir varlıktır.

• İlim, ibâdetten üstündür. Zira meleklerin ibâdeti Âdem'inkinden fazla olmasına rağmen, halîfeliğe lâyık olamamışlardır.

• Halîfe olabilmek için aranan temel şartlardan biri, ilim sahibi olmaktır.

• Âdem ilmi sebebiyle meleklerden üstündür. Zira Allah **"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"** (Zümer 39/9) buyurmaktadır. İlim, özü itibariyle daha şerefli olmakla birlikte, ilimle beraber ibâdet de gereklidir. Zira ilim ağaç, ibâdet meyve gibidir. Ağaç asıl olduğu için şerefli olmasına rağmen, faydalanılan kısım daldaki meyvedir.

Düzenlenen imtihanla Âdem'in meleklere üstünlüğü ve hilâfete liyakâti tespit edilince, bu kez ilâhî hikmetin ikinci adımı gerçekleştirilmek üzere meleklere Âdem için secde emri gelmektedir:

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾

34. Meleklere: "Âdem'e secde edin!" dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secdeye kapandı. İblîs ise direnerek bundan kaçındı, kibirlendi ve kâfirlerden oldu.

اَلسَّجْدَةُ (secde), sözlükte eğilmek, boyun bükmek ve tezellül mânalarına gelir. Dinî bir terim olarak "Allah'ın huzurunda ibâdet kastıyla alnı yere koymak"tır. Secde, sadece Allah'a tezellül ve ibâdet mânasında kullanılır. İhtiyârî ve teshirî olmak üzere iki türlü secde vardır. İhtiyârî olan, sadece insanın yapacağı bir secdedir ve onunla sevap kazanır. Teshirî secde ise insan başta olmak üzere hayvanların, bitkilerin, cansız varlıkların, ay, güneş ve yıldızların mecburen yaptıkları secdedir. Yani durumlarına göre Allah'ın emrine itaat etmeleridir; vazîfelerini aksatmadan yapmalarıdır. (bk. Ra'd 13/15)

Meleklerin Hz. Âdem'e yaptıkları secde, ona ibâdet maksadıyla yapılan secde değildir. O, sadece Allah'ın emrine uygun olarak hareket etmeleridir. Onların secdesi, Allah'ın emriyle olduğu için, bizâtihî Allah'a ibâdettir. Allah Âdem'in şânını yüceltmek için onu meleklerin kıblesi yapmıştır. Dolayısıyla buradaki secdeyi, meleklerin Âdem'e tevâzu ve saygı göstermeleri olarak anlamak gerekir. Kardeşlerinin Yûsuf'a secde etmelerinde de aynı mâna kastedilmiştir. (bk. Yûsuf 12/100) Selâmlamak için yapılan secde yani ayaklara kapanma önceleri câizdi.

Fakat Peygamberimiz (s.a.v.) Selmân-i Fârisi (r.a.) kendisine secde etmek isteyince: *"Hiçbir kulun Allah Teâlâ dı ında birine secde etmesi câiz değildir. âyet bir ki inin diğerine secde etmesini emretseydim, hanımın kocasına secde etmesini emrederdim"* (Ebû Dâvûd, Nikâh 40; Tirmizî, Radâ 10) buyurarak bunu yasaklamıştır. Dinimizde baş eğerek selâmlama da mekruh sayılmıştır.

Meleklerin Âdem'e secde etmesinde bizler için iki mühim ibret ve ders bulunmaktadır: Birincisi; insan, melekleri örnek alarak onlar gibi Allah'a ibâdet edecek, onlar gibi edeplenecektir. Şeytanın büyüklenip isyân ederek Allah katından kovulması gibi, lânetlenmiş bir duruma düşmeyecek, aksine melekler gibi değerli, övgüye lâyık ve şerefli bir kul olacaktır. İkincisi; Allah Teâlâ, insana olan sonsuz rahmet ve ihsânından dolayı itâat, tesbih ve hamd husûsunda melekleri onun yardımına göndermiştir. Onların insana himmet etmesini sağlamıştır.

Âyette geçen إِبْلِيس (İblîs), "iblâs" masdarından Arapça bir isimdir. "İblâs" iyilik ve hayırdan ümit kesmek, pişmanlık ve üzülmek mânalarına gelir. Dolayısıyla İblîs, Allah'ın rahmetinden ve bütün hayırlardan umudunu kesen, uzak olan demektir. Allah Teâlâ, emrine isyan etmesine karşılık İblîs'i, bütün iyiliklerden ümitsiz, taşlanmış ve koğulmuş bir şeytan kılmıştır. Kehf sûresinin 50. âyetinde İblîs'in cinlerden olduğu bildirilmektedir. İbn Abbas (r.a.): "Cinler, meleklerin ateşten yaratılmış bir koludur. İblîs de onlardandır. Öteki melekler nurdan yaratılmışlardır" demektedir. (Kurtubî, *el-Câmi',* I, 294)

Yine İbn Abbas'tan rivayete göre İblîs, cennet muhafızı olmaları sebebiyle kendilerine Cin denen bir melek grubunun başkanı, yakın göğün ve dünyanın sultanı idi. Bilgisinin çokluğundan dolayı gurura kapıldı. (İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'an,* I, 77) Buna göre İblîs'in cinlerden olması, meleklerden olmasına aykırı değildir. Çünkü gözden gizli varlıklara cin denir. Melekler de görünmez varlıklar grubundan olduğu için cin adı, her türlü görülmez ruhî varlıkların ortak adıdır. Yalnız cin denen bu ruhî varlıkların iyileri ve kötüleri vardır. İyilerine melek, kötülerine şeytan, iyiliği gâlip olanlarına da sadece cin denilmiştir.

Meleklerle beraber bulunan İblîs, Allah'ın emrine karşı gelerek Âdem'e secde etmedi. Kalbi ile imtina etti, çekindi, direndi. Kendisine verilen emri kabul etmedi. Nefsine mağrur olarak kibirlendi, secde etmeyi gururuna yediremedi. "İstikbâr", kişinin kendisini büyük görmesi demektir. O, kendisinin secde edecek olmasını hoş karşılamamış, Âdem'e secde etmeyi de büyük bir iş olarak görmüştür. Bu sebeple Allah'ın Âdem'e secde emrini ve bu emirdeki hikmetini mânasız bulmuştur. Allah Rasûlü (s.a.v.)'in: *"Kalbinde hardal tanesi ağırlığı kadar kibir bulunan kimse cennete giremeyecektir"* (Müslim, İman 148) hadisinde bu

mânada bir büyüklenme kastedilmiştir. Dolayısıyla İblîs bu tavrıyla kâfirlerden olmuştur.

Peygamberimiz (s.a.v.), İblîs'in Allah'a karşı isyanına duyduğu pişmanlığı mecâzen şöyle haber verir: *"Âdemoğlu secde âyetini okuyup secde ettiği takdirde eytan uzakla ır, ağlar ve: «Vay benim halime! Âdemoğluna secde etmesi emrolundu, o da secde etti, buna kar ılık ona cennet verilecektir. Ben de secde etmekle emrolundum, fakat kabul etmedim, dayattım. O bakımdan bana da cehennem var» der."* (Müslim, İman 133)

Âdem, halîfe seçilip, imtihandan sonra meleklerin secdesine nâil oldu, fakat karşısına İblîs gibi amansız bir düşman çıktı. Devam eden âyetler, Âdem'in eşiyle birlikte cennete yerleşmesini ve İblîs'le imtihan olmasını anlatmaktadır:

وَقُلْنَا يَاۤ اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ
شِئْتُمَاۖ وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَاَزَلَّهُمَا
الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِۖ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ
لِبَعْضٍ عَدُوٌّۚ وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقّٰى
اٰدَمُ مِنْ رَبِّه۪ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِؕ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿٣٧﴾

35. Âdem'e de: "Ey Âdem, eşinle beraber cennete yerleşin, oradaki nimetlerden istediğinizi bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zâlimlerden olursunuz" dedik.

36. Fakat şeytan, o ağaç yüzünden ikisinin de ayağını cennetten kaydırdı ve içinde bulundukları nimetten onları ayırdı. Biz de onlara: "Haydi, birbirinize düşman olarak yeryüzüne inin! Siz orada belli bir zamana kadar kalacak ve ondan faydalanacaksınız" dedik.

37. Sonra Âdem, Rabbinden öğrendiği sözlerle Allah'a yalvardı, tevbe etti, Allah da tevbesini kabul buyurdu. Doğrusu O, tevbeleri çok kabul eden, nihâyetsiz merhamet sahibi olandır.

اَلزَّوْجُ (zevc) kelimesi, "çift" mânasına gelir. Arapça'da çiftin her birini yani hem erkeği hem de hanımı ifade eder. Burada, bu kelime ile Âdem'in eşi olarak yaratılan Havva kastedilmektedir.

Âdem ile eşinin yerleştiği cennet, pek çok müfessirin ortak kanaatine göre öldükten sonra mü'minlerin varacağı ebedîyet yurdudur. Âhiretteki cennettir. Allah Teâlâ, o ikisini yerde yaratmış, ruh üflemiş, sonra da cennete

yerleştirmiştir. Bunlar oraya devamlı kalmak için değil, misafir olarak girmişlerdir. Bu sebeple, bazı yasakların konması, şeytanın oraya girebilmesi, vesvese verebilmesi gibi husûsî durumlar söz konusu olmuştur.

Cenab-ı Hak, Âdem ve eşine cennete yerleşmelerini söylemiş ve meyvelerinden istedikleri yerde, istedikleri zaman ve arzu ettikleri kadar bol bol yemelerine müsaade etmiştir. Meyveler bitecek diye sıkıntıya düşmemelerini tavsiye buyurmuştur. Onlara büyük bir hürriyet vermekle beraber, yine de bir sınır tayin etmiş, yasaklanan ağaca yaklaşmamalarını istemiş, aksi takdirde zâlimlerden olacakları ihtarında bulunmuştur. Bu gerçek, insana verilen hilafetin mutlak olmadığını göstermektedir. Bunun belli bir sınırı vardır ki, o sınırı aşmak zulümdür.

Âyette "ağaçtan yemeyin" değil de "ona yaklaşmayın" buyrulması, bu yasağa uymanın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Yasaklanan ağaçtan maksadın, buğday, üzüm veya incir olduğu nakledilir. Sûfîler bunun, buğday ve buğday başağı olduğunu kabul ederler. Çünkü bunun, insanoğlunun beslenmesinde çok mühim bir yeri vardır. Ancak en güzeli, kesin bir nass olmadığı için bu ağacın ne olduğunu tayin etmemektir. Allah Teâlâ bunu Kur'an'da bize ismiyle bildirmemiş, ancak cennette belli bir ağaç olduğunu, Âdem'in kurtuluş ve saâdetinin bozulmasına sebep olabilecek bir özellik taşıdığını haber vermiştir. Bu ağaç cennete yenilmek için değil, tahdit ve kulluk için konulmuştur. Ona yaklaşmak zulmü gerektiren bir durumdur. Zulüm ise haddini aşıp bir hakkı, olması gereken yerden başka bir yere koymaktır. **"Yasak ağaca yaklaşırsanız zâlimlerden olursunuz"** (Bakara 2/35) ifadesi, Âdem ve eşinin, bu yasağı çiğnemeleri durumunda işledikleri günahın ve uğrayacakları cezanın büyüklüğünü açıklamaktadır.

Gerçekten de cennetteki huzur ve saâdet hayatı uzun sürmedi. Düşmanlığını açıkça ilân eden İblîs, oraya girerek vazîfesini yaptı. Âdem ve eşini yanılttı, yasak ağaca yaklaştırarak günah işlemelerine ve ayaklarının kaymasına sebep oldu. Sahip oldukları itaat halinden ayırıp masiyete yönlendirdi. Böylece ikisini de her türlü nimet, bolluk ve refah içinde yaşadıkları cennetten uzaklaştırdı. Zira o zaman kovulmuş bulunuyor olsa da kendisine Âdem'i ve neslini azdırması için imkân ve mühlet tanınmıştı. İnsanın yaratılış hikmeti asıl bununla ortaya çıkacak ve hilafet tasarrufu bizzat bu yolla gerçekleşme imkânı bulabilecekti.

Yasak ağaca yaklaşmakla Âdem ve eşinin fıtratlarında bir değişme ve bir bozulma meydana geldi. Bu halleriyle cennette kalabilmeleri imkânsızlaştı. Sonunda ilâhî hikmet, onların birbirlerine düşman olarak yeryüzüne inmelerini gerektirdi. İnenler; Âdem, Havva, şeytan ve bunların potansiyel olarak içlerinde

taşıdıkları zürriyetleridir. Bunlar, yeryüzünde birbirlerine düşmanlık yapacak şekilde indirildiler.

"Adüvv", düşman demektir ve dostun zıddıdır. Zulmetmek ve haksızlık yapmak mânasındaki bir kökten gelmektedir. "Udvân" da, apaçık zulüm, haddi aşmak ve haksızlık mânasındadır. Karşı tarafın hoşuna gitmeyecek işlerde haddi aştığından dolayı düşmana "adüvv" ismi verilmiştir. Kişinin, bizzat kendine düşman olması da mümkündür. Dünya hayatında şeytan insana düşmanlık yapacak, insanları birbirine düşman edecek, müspet ve menfî karakterler ortaya çıkacak, kardeş kardeşi öldürecek ve insanlık tarihi boyunca bu düşmanlık asla bitmeyecektir. Hatta insan, şeytana tâbi olup Rabbine isyan etmek sûretiyle bizzat kendine düşmanlık yapacaktır.

Âdem ve eşi, insan neslinin devam etmesi, bunlara çeşitli mükellefiyetler yüklenerek imtihan edilmeleri ve içlerinden kimin daha güzel amel işleyeceğinin belirlenmesi için yeryüzüne indirilmişlerdir. Yine bu sayede Rabbimizin, **"Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım"** (Bakara 2/30) va'di gerçekleşmiş ve Âdem'in halîfe olması mümkün olabilmiştir.

Şeytanın aldatmasıyla büyük bir hata işleyen ve bu sebeple dünyaya inmesi emredilen Âdem, Rabbinin kendine vahyettiği bir kısım dualarla hemen tevbe ve istiğfar etti. Âyetin başındaki ki "fâ" harfi; Âdem'in yeryüzüne inmesinin emredilişinin hemen ardından, hatta daha yeryüzüne inmeden tevbe ettiğini gösterir. Buradan; Âdem'in önce tevbe ettiği daha sonra yeryüzüne indiği mânasını çıkarmak da mümkündür. Zâten bir sonraki âyette ikinci kez tekrar edilen **"İnin"** (Bakara 2/38) emri buna işaret etmektedir.

Âyette zikredilen اَلتَّلَقِّي (telakki) kelimesi, belleyip almak, farkına varmak ve kabul etmek gibi mânalara gelmektedir. Bu kelime Kur'an'ın vahyedilmesi mânasında da kullanılmıştır. (bk. Neml 27/6)

Âdem'in Rabbinden aldığı kelimelerin neler olduğu ise A'râf sûresinde haber verilir:

"Rabbimiz! Biz kendi kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen hiç şüphesiz ebedî kaybedenlerden oluruz." (A'râf 7/23)

İşte Âdem ve eşi bu ilticâ ve niyâz dolu kelimelerle tevbe edince, Allah da onların tevbesini kabul buyurdu. اَلتَّوْبَةُ (tevbe), lügat olarak dönmek ve yönelmek anlamındadır. Kulun vasfı olarak tevbe, günahtan taata yönelmek; Allah'a izâfe olunduğunda ise O'nun kulu cezalandırmaktan vazgeçip affa yönelmesi mânasına gelir. Şüphesiz Allah, tevbeleri çok kabul eden ve kullarına nihâyetsiz merhamet edendir.

Kulun tevbesi şu şartlarla tamam ve makbûl olur. Bunlar; işlediği günaha pişman olmak, hâlihâzırda günahı terketmek, ileride aynı günahı tekrar işlememeye azmetmek ve üzerinde hakkı bulunanların haklarını ödeyerek helâlleşmektir. Tevbe sabun gibidir. Sabun zâhirî kirleri temizlediği gibi, tevbe de bâtınî kirleri ve günahları temizler. Kul, günahtan vazgeçip amellerini düzeltirse Allah da onun hâlini ıslah eder. Elden kaçırdığı nimetleri tekrar ona ihsân eder.

Gelen âyet-i kerîmelerde, yeryüzüne inip orada yerleşen insanoğluna doğru yolu gösterecek rehberlerin gelmesi ve bu rehberlere yapılan muameleye göre birbirine zıt iki farklı neticenin ortaya çıkması ele alınır:

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَم۪يعًاۚ فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنّ۪ي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ۟ ﴿٣٩﴾

38. Onlara şöyle dedik: "Hepiniz oradan inin! Benden bir doğru yol rehberi gelir de kim benim o doğru yol rehberime uyarsa, onlara hiçbir korku yoktur, onlar asla üzülmeyeceklerdir."

39. İnkâra saplanıp âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliktir ve orada ebedî kalacaklardır.

"Hepiniz oradan inin!" (Bakara 2/38) emri ikinci kez tekrarlanmaktadır. Halbuki hitap, yine aynı kişilere yapılmaktadır. Bunda bir takım incelikler ve hikmetler mevcuttur. Şöyle ki:

• Birisine "Kalk, kalk!" demek gibi burada iniş emri ikinci bir defa vurgulanmak ve pekiştirilmek üzere tekrar edilmiştir.

• İkisinde farklı hükümler vardır. Birincide düşmanlıktan, ikincide ise doğru yolu gösterecek rehberden bahsedilmiştir.

• Birincisi, "Ebedî olmayan, kavga ve mücâdelelerle dolu olan bir dünyaya imtihan için inin!" mânasına gelirken ikincisi, "Emir ve yasaklardan sorumlu olmak için dünyaya inin!" mânasına işaret etmektedir.

Allah'tan gelen doğru yol rehberinden maksat, Allah'ın emirlerini insanlara getirip açıklayan peygamberler ve kitaplardır. Bunların tebliğ ettikleri hükümlere tâbi olan ve gösterdikleri yolda gidenlere hiçbir korku yoktur. Bunlar asla üzülmeyeceklerdir ve pişman olmayacaklardır. اَلْخَوْفُ (havf), korku demektir ve gelecekle ilgili olur. اَلْحُزْنُ (hüzün) ise, sevincin zıddı olup, üzülmek

ve kederlenmek demektir. Bu ise ancak geçmişe ait hususlarla ilgili olur. Dolayısıyla âyetin mânası şöyledir: “Allah’tan gelen doğru yol rehberine uyan kimseler için âhirette karşılaşacakları hususlarda korkulacak bir şey yoktur. Önceden yaptıkları ve dünyada geri bıraktıkları şeyler için de kederlenmeyeceklerdir.” Nitekim cennetlikler şöyle diyeceklerdir:

“Bizden her türlü üzüntüyü ve endişeyi gideren Allah’a hamdolsun. Şüphesiz Rabbimiz çok bağışlayan, her güzel iş ve davranışın karşılığını bol bol verendir.” (Fâtır 35/34)

Âdem’in zürriyetinden doğru yolu bulup ona uyanlara karşılık bir de tam aksine hareket edenler, böylece küfre saplanıp Allah’ın âyetlerini yalanlayanlar olacaktır. Bunların akıbeti çok fenâ ve pek hazindir. Onlar, cehennemin arkadaşları, ateşin dostları olacaklardır. Âyette geçen اَلْاَصْحَابُ (ashâb) kelimesi “sohbet”ten gelir. Sohbet, herhangi bir halde ve herhangi bir zamanda bir şey ile birlikte olmak anlamındadır. Bunun sürekli ve her şeyiyle iç içe olunduğu durumlar, arkadaşlığın en yüksek derecesini teşkil eder. İşte ateş ashâbının cehennemle arkadaşlığı böyle olacaktır. Bu sebeple onlar hakkında اَصْحَابُ النَّارِ (ashâbu’n-nâr) ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca sohbet kelimesinde vuslat mânası da vardır. Dolayısıyla kâfirler, cehennemde toplanacak, orada ebedî kalacak ve âdeta cehennem onların mülkü olacaktır.

Dolayısıyla mü’min Allah’a ve Rasûlü’ne itâat ederek cehennemden kendini kurtarıp cenneti kazanma durumundadır. Mâlik b. Dînâr (r.h)’in anlattığı şu olay ne kadar ibretlidir:

“Bir gün bir çocuğun yanından geçiyordum. Çocuk toprakla oynuyor, bir gülüyor, bir ağlıyordu. Şuna selâm vereyim dedim, nefsim büyüklüğe kapılıp beni bundan vazgeçirdi. Sonra dedim ki: Ey nefis! Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.) büyüklere de selâm verirdi, küçüklere de. Vardım, selâm verdim.

“- Ve aleyke’s-selâm ve rahmetullahi ve berekâtüh ey Mâlik b. Dînâr!” diye mukabelede bulundu.

Şaşırdım, dedim ki:

“- Bugüne kadar görüşmediğimiz halde beni nereden tanıdın?”

Dedi ki:

“- Rûhum rûhuna melekût âleminde karşılaştığında Hayy u lâyemût olan Allah seni bana tanıttı.”

Sordum:

“- Akıl ile nefs arasındaki fark nedir?”

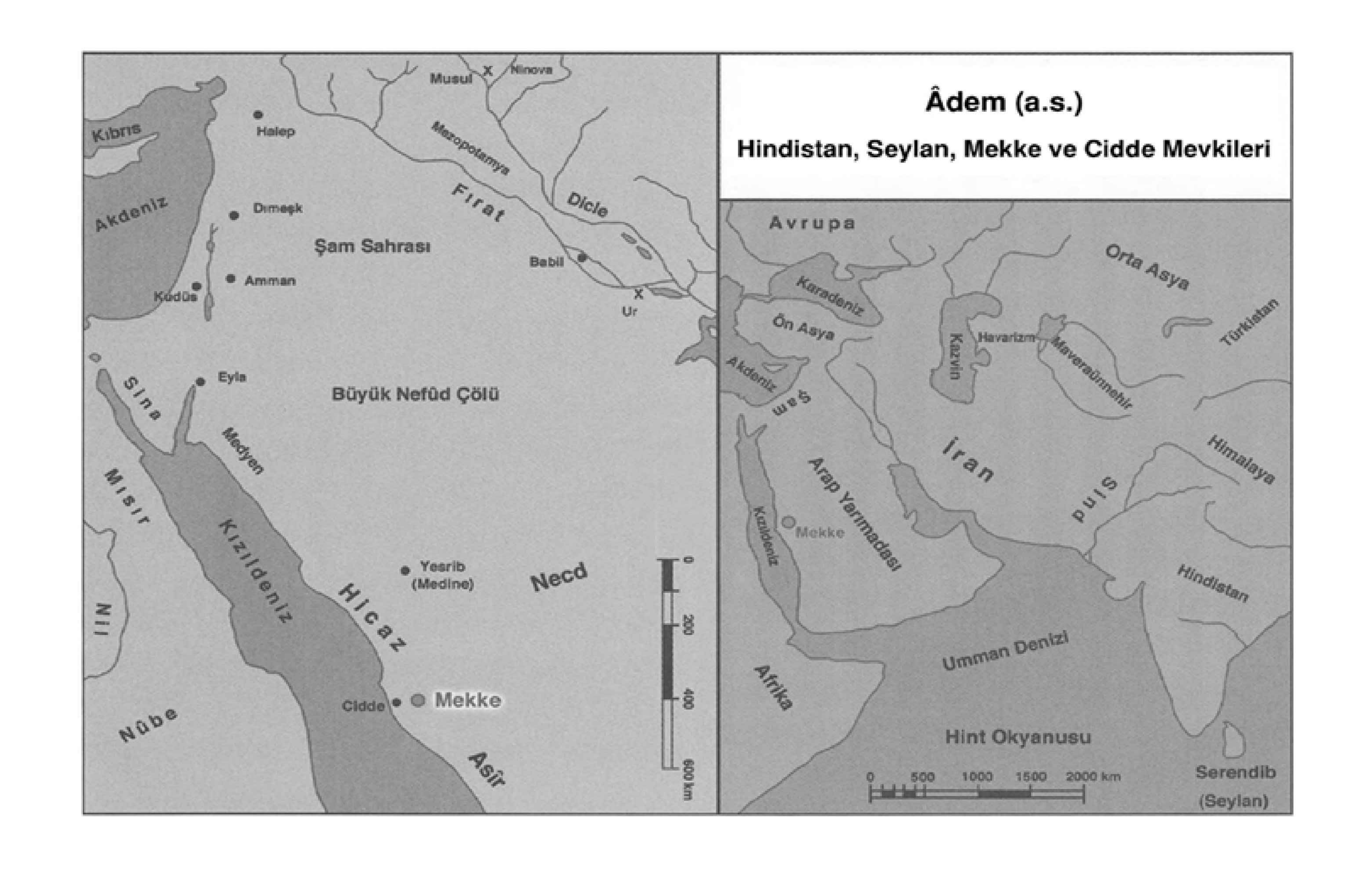
Dedi ki:

“- Bana selâm vermeni önleyen nefsindir, selâm verdiren aklındır.”

Hayretle sordum:
"- Derdin nedir, bu toprakla oynuyorsun?"
Dedi ki:
"- Çünkü biz ondan yaratıldık; yine ona döneceğiz."
Tekrar sordum:
"- Görüyorum ki onunla oynarken bir gülüyor bir ağlıyorsun?"
"- Evet," dedi, "Rabbimin azâbı gözümün önüne geliyor, ağlıyorum, rahmetini hatırlayınca da gülüyorum."
Dedim ki:
"- Yavrum daha senin ne günahın olsun ki ona ağlayasın?"
Bana:
"- Böyle deme ya Mâlik! Her vakit görüyorum, annem büyük odunları yakarken onları küçük dallarla tutuşturuyor. Onun için ağlıyorum" dedi.
Bakara sûresinin 1-39. âyetleri, bütün insanlara hitap eden, insanlığın başlangıcını açıklayan, inanç ve amellerine göre farklı insan gruplarını anlatan bir giriş mâhiyetindedir. Buradan itibaren 123. âyete kadar, özellikle İsrâiloğulları'na hitap eden ve onların daha önceden devam edegelen bir kısım yanlışlarını ortaya koyup düzelten bir bölüm yer almaktadır:

"Âdem" kelimesi "yeryüzü" anlamındaki "edeme"den gelmektedir. Böylelikle Hz. Âdem'e yaratıldığı asıldan gelen bir isim verilmiştir. Bu kelimenin "esmerlik veya beyazlık" anlamını taşıyan "udme"den geldiği de söylenir ki bu da Âdem'in ve oğullarının rengini gösterir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 279-280)

Âdem (a.s.)
Hindistan, Seylan, Mekke ve Cidde Mevkileri
Kıbrıs
Akdeniz
Halep
Dımeşk
Amman
Kudüs
Şam Sahrası
Musul
Ninova
Mezopotamya
Fırat
Dicle
Babil
Ur
Eyla
Sina
Medyen
Büyük Nefûd Çölü
Mısır
Kızıldeniz
Nil
Yesrib
(Medine)
Necd
Hicaz
Cidde
Mekke
Nûbe
Asîr
0
200
400
600 km
Avrupa
Karadeniz
Ön Asya
Akdeniz
Şam
Kazvin
Havarizm
Maveraünnehir
Orta Asya
Türkistan
İran
Sind
Himalaya
Hindistan
Arap Yarımadası
Kızıldeniz
Mekke
Afrika
Umman Denizi
Hint Okyanusu
0
500
1000
1500
2000 km
Serendib
(Seylan)

İsrâiloğulları'na Hatırlatmalar

يَا بَنٖى اِسْرَٓائٖيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتٖٓى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا بِعَهْدٖٓى اُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾

40. Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana olan sözünüzü tutun ki, ben de size olan sözümü yerine getireyim. Bir de benden, yalnızca benden korkun!

اِسْرَٓائٖيلُ (İsrâîl) kelimesi İbrânîcede "Safvetullah" yani "Allah'ın seçkin kulu" ve "Abdullah" mânalarına gelir. Yâkub (a.s.)'ın lakabıdır. Onun torunları, bu lakaba nispetle "İsrâiloğulları" ismini almışlardır. Yahudilere bu şekilde hitap edilmesi, onlara bir peygamber ve Allah'ın seçkin bir kulu olan atalarını hatırlatmak sûretiyle onları imana teşvik içindir. Âyette hitap edilen İsrâiloğulları, din âlimleri başta olmak üzere, özellikle Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında yaşayan yahudilerdir. Böyle olmakla birlikte kıyâmete kadar gelecek olan yahudileri de muhatap kitlesi içine almaktadır.

Öncelikle onlardan, Allah'ın kendilerine olan nimetini hatırlamaları istenmektedir. Bu nimet, Allah Teâlâ'nın geçmişte İsrâiloğulları arasından peygamberler göndermesi, onlara kitaplar indirmesi, onları Firavun ve onun zâlim halkından çektikleri pek çok sıkıntı ve belâlardan kurtararak mukaddes topraklara yerleştirmesi gibi ilâhî yardımlardır. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 356) Bunlara ilave olarak en büyük ilâhî nimet ise şüphesiz onları doğru yola dâvet eden yeni bir Peygamber'in gelmesi ve ona Kur'an gibi bir kitabın inmesidir. (bk. Elmalılı, *Hak Dini,* I, 334) Bu nimetleri hatırlamaktan maksat, onların varlığının farkında olmak, kıymetlerini bilmek ve onlara en iyi şekilde şükretmeye çalışmaktır.

İkinci olarak Allah'a olan sözlerini tutmaları talep edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'nın yahudilerden ne tür sözler aldığına dâir açıklamalar yer almaktadır. Buna göre Cenâb-ı Hak onlardan Tevrat'a sımsıkı sarılacaklarına (bk. Bakara 2/63), namazı kılacaklarına, zekâtı vereceklerine, peygamberlere inanacaklarına, muhtaçlara Allah rızası için borç vereceklerine (bk. Mâide 5/12), kendilerine indirilen kitabı gizlemeyip insanlara okuyacaklarına (bk. Âl-i İmrân 3/187) dâir söz almıştır. Fakat buradaki ahitten maksat daha ziyade, yahudilerden, kutsal kitaplarında hakkında önemli bilgiler verilmiş olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini tanıyıp ona inanmaları ve bu hakikati insanlara da açıklamaları hususunda alınan sözdür. Bir sonraki âyet de buna

delâlet etmektedir. (Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* I, 357; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* I, 65; Elmalılı, *Hak Dini,* I, 334) Onlar Allah'a olan sözlerini yerine getirdikleri takdirde Allah da onlara yardım edecek, yaptıkları amel-i sâlihlere bol bol mükâfat verip onları cennetine ulaştıracaktır. O halde sadece Allah'tan korkmak, emir ve yasaklarına dikkat etmek ve verilen sözün gereğini yerine getirmek lâzımdır. Nitekim zamanın vezirlerinden biri, büyük mutasavvıf Zünnûn-ı Mısrî Hazretleri'yle görüşür ve:

"–Bana himmet buyur, gece-gündüz pâdişahın hizmetiyle meşgulüm, iyiliğini umuyorum, fakat darılıp azarlamasından da korkuyorum" der. Zünnûn Hazretleri ağlar ve şu ibretli cevabı verir:

"–Eğer ben, senin pâdişahtan korktuğun kadar Allah'tan korksaydım sıddîklar zümresinden olurdum."

Ukayl-i Menbicî (k.s.), çeşitli mertebedeki insanların Allah'tan korkusunu şöyle izah eder:

"Korku her işin başıdır. Ama korku şekli herkeste bir başkadır. Şöyle ki:

Âriflerin korkusu, ilâhî fiil tecellileri arasında bir rahat arzusu beslemek. İşte bundan korkarlar. Velîlerin korkusu, bir ilâhî emrin icrâsında nefsânî bir korku duymak. Onlar, bu yanlış duygudan çok korkarlar. Müttekîlerin korkusu, halka bakarken nefislerine bir payın çıkmasıdır. Baktıklarına Hak için bakarlar. Bunun aksi onları çok korkutur." (Şârânî, *Velîler Ansiklopedisi,* II, 488)

İmam Kuşeyrî âyete şöyle bir mâna vermektedir: "... Siz bu perdelerle örtülü ve gizli dünyada sözünüzü yerine getirin. Ben de yakınlık âlemi olan âhirette sözümü yerine getireyim. Sevgi ve hoşnutluğuma kavuşma sergisi üzerinde benimle ünsiyet ve cemâlimi görmenin devamını size ikrâm edeyim. Siz her iş ve hâlinizde «Rabbim, Rabbim!» deyin. Ben de her an size «kulum! kulum!» diyeyim. Aksi halde benden korkun." (Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, I, 41)

Allah Teâlâ'nın İsrâiloğulların'dan aldığı sözlerin başında Rasûlullah (s.a.v.)'e ve ona indirilen Kur'an'a inanmalarıydı:

وَاٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُٓوا اَوَّلَ كَافِرٍ بِهٖۖ
وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتٖي ثَمَنًا قَل۪يلًاۘ وَاِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾

41. Elinizdeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak indirdiğim Kur'an'a inanın. Onu ilk inkâr eden siz olmayın. Âyetlerimi küçük bir dünya menfaati için satıvermeyin. Ve benden, yalnız benden sakının.

Kur'ân-ı Kerîm, yahudilerin elinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak indirilmiştir. Kur'an onun Allah kelâmı olduğunu vurgular; ondaki tevhid

akidesi, peygamberlere ve âhirete iman, Allah’ın emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmak gibi temel esasları tanır ve muhataplarına öğretir. Tevrat gibi Kur’an da Allah’tan gelen ilâhî bir kitaptır. Bu vesileyle yahudiler Tevrat’a inandıkları gibi Kur’an’a da inanmaya dâvet edilmektedirler. Peygamberliğin, vahyin ve kutsal kitabın ne olduğunu iyi bildiklerinden onların Peygamberimiz’e ve Kur’an’a inanmalarının, böyle bir alt yapıya sahip olmayan müşriklerden daha kolay olması gerekir. Bu sebeple “**Onu ilk inkâr eden siz olmayın”** (Bakara 2/41) buyrularak, Kur’an âyetleri üzerinde tefekkür etmeleri, onun Tevrat’ın mâhiyetine uygunluğunu düşünmeleri ve onu herkesten önce acelece inkâr etmemeleri öğütlenmektedir.

“Âyetlerimi küçük bir dünya menfaati için satıvermeyin” (Bakara 2/41) emri, Allah’ın indirdiği âyetlerin ifade ettiği hakikatlerin hiçbir şekilde değiştirilmesinin, gizlenmesinin veya eğilip bükülmesinin câiz olmadığını bildirir. Bu hitap, daha çok âyetleri anlayabilecek, onların tefsirini yapabilecek ve âyetler hakkında söz söyleyebilecek âlimleri hedef almaktadır. Onlardan, nimetlerin en büyüğü olan Allah’ın âyetlerini, onların açıkladığı gerçekleri terk edip âhiret kurtuluşundan mahrum kalma pahasına, bunlarla mukayese edildiğinde hiçbir değer ve anlam ifade etmeyen dünya malı, dünyevî mevki ve itibar peşinde koşmamaları istenmektedir. Gerçekten de Allah’ın âyetleri ve ilâhî hakikatlerin bilinmesi, olduğu gibi dosdoğru bir şekilde tebliğ edilmesi, yaşanması ve yaşatılması yanında, ne kadar çok olsa da dünya malının fazla bir değeri yoktur. Bu son derece ulvî gerçeğe göre çok olan az, büyük olan da küçük ve değersiz hükmündedir. Öyleyse gerçeği olduğu gibi kabullenmek ve ona göre davranmak gerekmektedir:

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

42. Hakkı bâtılla örtbas etmeğe kalkışmayın ve bile bile gerçeği gizlemeyin.

43. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rukû edenlerle beraber siz de rukû edin.

“Hak”, Allah’tan geldiği şekilde Tevrat’ın ve Kur’an’ın verdiği bilgilerdir. “Bâtıl” ise, bilinçli bir şekilde bu ilâhî bilgilere aykırı olarak ortaya konulan nefsânî görüşlerdir. Âyet-i kerîme, bunların birbirine karıştırılmasını ve gerçeğin gizli tutulmasını yasaklamaktadır. Bununla birlikte Allah’ın âyetlerinin tefsiri, tercümesi ve açıklanmasında, diğer ilmî hususların incelenip ortaya

konmasında tâkip edilmesi gereken en doğru ve güvenilir yolu beyân etmektedir. Buna göre Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme ve tefsirini yaparken, Kur'an'ı Kur'an, tercümeyi tercüme, tefsirini de tefsir olarak öğrenmek ve öğretmek farz mesâbesinde mühim bir vazîfedir.

Rivayete göre bir kısım yahudi âlimleri, şahsî fikir ve kanaatlerini kaleme alır, bunları Tevrat'ın aslı ile karıştırır ve birbirinden seçilmez hale getirirlerdi. Böylece doğru ile yanlış birbirine karışır ve doğrunun ne olduğunu tespit etmek güçleşirdi. Bazan da Peygamber Efendimiz'in vasıflarını anlatan âyetleri ve dünyevî çıkarları açısından işlerine gelmeyen bir kısım hususları gizlerlerdi. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 363-365)

Nitekim bu hususta bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"Yazıklar olsun şu kimselere ki, kitabı kendi elleriyle yazarlar, sonra da küçük bir dünya menfaati için: "Bu Allah tarafından gönderilmiştir!" derler. Yazıklar olsun elleriyle yazdıkları yüzünden onlara, yazıklar olsun kazandıkları yüzünden onlara!" (Bakara 2/79)

Bilinen gerçeklerin gizlenmesinin uhrevî cezasıyla alakalı olarak da Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimseye bildiği bir konu sorulur da cevap vermezse, kıyâmet günü Allah onun ağzına ate ten bir gem vurur." (Ebû Dâvûd, İlim 9/3658; Tirmizî, İlim 3/2649)

Bile bile hak ile bâtılın karıştırılmaması ve hakkın gizlenmemesi talep edildikten sonra, insanın bu hususta sağlam bir ihlas ve dinî şuura sahip olmasına vesile olacak ibâdetlere devam istenmektedir. Bunların da başında namazın dosdoğru kılınması, mümkün mertebe cemaatle edâ edilmesi ve zekâtın tam olarak verilmesi gelir. Zira bedenî ibâdetlerin en önemlisi namaz, mâlî ibâdetlerin en önemlisi de zekâttır.

Cenâb-ı Hakk'ın şu suali ise gerek Ehl-i kitap âlimlerini gerekse Allah'ın kelamını okuyup anlayabilen herkesi derinden sarsacak ve içinde bulundukları çelişkili durumun farkına varmalarını sağlayacak bir keyfiyettedir:

اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾

44. Siz insanlara iyilik yapmayı emredip kendinizi unutuyor musunuz? Halbuki ilâhî kitabı da okuyup duruyorsunuz. Hiç aklınızı çalıştırmıyor musunuz?

Âyet-i kerîmenin nüzûl sebebi ile alakalı şu rivayetler vardır: Peygamberimiz zamanında Medine'deki yahudi âlimlerinden bazıları, kendilerine gizlice gelip: "Muhammed hakkında ne dersin?" diye soranlara: "Doğrudur, haktır" derler, Rasûlullah'a uymalarını emrederlerdi. Fakat kendileri, emirleri altında

bulunanlardan ellerine geçmekte olan hediye ve vergilerden mahrum kalmak endişesiyle ona uyma arzularını açıklamazlardı. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* III, 43) Bazıları da insanlara: "Allah'a itaat edin, O'ndan korkun ve iyilik yapın" diye öğütler, fakat kendileri buna aykırı davranırlardı. Onların bu yanlış ve çarpık davranışlarını ayıplamak üzere bu âyet-i kerîme inmiştir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 368)

İniş sebebi bu şekilde olmakla birlikte âyet-i kerîme, kendini unutup ihmal ederek insanlara iyiliği ve doğruyu emretmeye çalışan herkesi şumûlüne almaktadır. Âyet-i kerîmede "iyiliği emretmek" değil, başkalarına iyiliği emrederken kendini ihmal etmek ve söylediklerine ters düşmek yasaklanmakta ve bunun akılla bağdaşmayacak bir tutum olduğu bildirilmektedir. Çünkü:

• İyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamaktan maksat, doğru olanı göstermek sûretiyle başkalarını bundan istifade ettirmektir. Halbuki başkasını irşad edip de kendisini unutmak ve kendisini iyilikten, irşattan mahrum etmek, başkalarını selamete çıkarmaya çalışıp kendini ateşe atmak demektir. Bu, selîm aklın kabul etmeyeceği çelişkili bir durumdur.

• Bir kimsenin, insanlara ders ve öğüt vererek ilmini ortaya koyup da, kendi söylediğini bizzat kendisinin dinlememesi, söylediklerini fiilen yalanlamak mânasına gelir. Bu, çelişkili bir durum olduğundan, insanları bir taraftan aydınlatmak isterken, diğer taraftan onların sapmasına, mâsiyete düşmesine ve dinî emirlerini hafife almasına sebep teşkil edebilir.

• Söylenen sözün ve verilen nasihatin bir kıymeti ve kalplerde bir tesirinin olması arzu edilir. Boşu boşuna konuşmak, emir vermek ve gevezelik etmek akla uygun bir iş değildir. Kişinin verdiği emir ve öğüdün tersini yapması, onun kıymetini azaltmaya ve herkesi ondan nefret ettirmeye sebep teşkil eder. Daha açıkçası bu, bindiği dalı kesmek ve oturduğu evi yıkmaktır. Bundan daha büyük akılsızlık ve budalalık olmaz. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* III, 44)

Peygamber Efendimiz, bu hususta şu ibretli hâdiseyi haber vermektedir:

"Kıyâmet günü bir adam getirilir ve cehenneme atılır. Bağırsakları karnından dı arı çıkar ve onlarla birlikte değirmen döndüren merkeb gibi döner durur. Cehennem halkı onun ba ına toplanır ve:

«–Yahu sen dünyadayken iyiliği emredip kötülükten sakındırmaz mıydın?» diye sorarlar. O da:

«–Evet, iyiliği emrederdim, fakat kendim yapmazdım, kötülüklerden sakındırırdım, fakat kendim yapardım» der." (Müslim, Zühd 51; Buhârî, Bed'ü'l-halk 10)

Yine Rasûlullah (s.a.v.) Miraç gecesindeki bir müşâhedesini şöyle nakleder: *"İsrâ gecesi dudakları ate ten makaslarla kesilen bir grup insan gördüm. «Ey Cebrâil!*

Bunlar kimdir» diye sordum. «İlâhî kitabı okuyup ba kalarına iyiliği emrettikleri halde kendilerini unutan dünya ehli hatiplerdir» buyurdu.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 120, 231, 239)

Allah Teâlâ’ya verilen kulluk sözünü lâyıkıyla yerine getirebilmenin zor bir iş olduğu anlaşılmaktadır. Bunu başarmanın yolunu göstermek üzere buyruluyor ki:

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِؕ وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَۙ ﴿٤٥﴾

اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

45. Sabır ve namazla Allah’tan yardım isteyin. Doğrusu namaz çok ağır ve çetin bir iştir. Ancak o, Allah’a duyduğu derin saygıdan kalbi ürperenlere ağır gelmez.

46. Onlar, kendilerinin Rablerine kavuşacaklarını ve günün birinde O’na döneceklerini kesinlikle bilen kimselerdir.

Sabır, ahlâkî güzelliklerin temelidir. Kalbî amellerin en zorudur. Nefsin arzularını frenleyebilmenin, günahlardan uzak durabilmenin ve her türlü bela ve musibetlere göğüs gerebilmenin yegane ilacıdır. İmandan sonra takip edilecek yolun başı sabır, ahlâkın başı sabır, ilmin başı sabır, amelin başı sabır, kısaca bütün başarıların başı sabırdır. İnsan hem rûhen hem de bedenen nefsini terbiye edecek; sabır ve tahammüle, kararlı ve metin olmaya alışacak, böylece Allah’ın yardımının ilk sebeplerinden birini elde etmiş olacaktır. Aksi halde en ufak bir sıkıntı ve acı karşısında korkmak, sızlanmak, ümitsizliğe ve gevşekliğe düşmek gibi ahlâki zaafiyetler baş gösterir.

Sabır iki yönlüdür. Birincisi hoşa gitmeyecek durumların acısına tahammül göstererek onların güzel neticelerini beklemektir. Bu, acı ilaçlarla tedavi olmaya benzer. Hoşumuza gitmese de onları kullanırız. İkincisi ise çabucak gelecek olan lezzet ve şehvetlerden uzak durarak onların hazin sonuçlarından sakınmaktır. Bu ise zehirli tatlılardan sakınmak gibidir. Görüldüğü üzere sabır kalbî amellerin, namaz ise yapılması emredilen zahirî amellerin en önemlisi ve aynı zamanda en zorudur. Namaz, mü’minin miracıdır. İlâhî yardımın celbi için en mühim vasıtalardan biridir. Bu sebeple yüce Rabbimiz, bu iki yolla sonsuz kudretinden yardım talep edilmesini emir buyurmaktadır. Bu sayede kula ilâhî yardım ulaşacak, dinin emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmak daha kolay hâle gelecektir. Nitekim namazın bu hususiyeti ile alakalı olarak âyet-i kerîmede:

“Namazı da dosdoğru kıl! Çünkü bütün şartlarına riâyet edilerek

hakkiyle kılınan namaz, insanı her türlü hayasızlıktan, dînin ve aklın kabul etmediği şeylerden alıkoyar” (Ankebût 29/45) buyrulur.

Şu kadar var ki sabır ve namaza devam edebilmek ve bu yolla Allah’tan yardım isteyebilmek sanıldığı kadar kolay bir iş değildir. Bilakis son derece büyük, ağır, çetin ve zor bir durumdur. Ancak “huşû” sahiplerine ağır ve zor gelmez. “Huşû”, “Allah’a gönülden saygı duyup bağlanmak, boyun eğip itaat etmektir.” “Huşû”, Allah korkusunun ve saygısının kalbe iyice yerleşmesi, vücudun dışına da aksederek sahibini edepli, mütevâzı ve boynu bükük yapmasıdır. Dolayısıyla huşû sahibi olanlar, dâimî bir kulluk şuuru içinde ve Rablerine hep niyâz hâlinde olduklarından, ibâdetlerin yorgunluk ve meşakkatini hissetmezler. Onlar, bir gün mutlaka Rablerine kavuşacaklarına ve O’nun huzûruna döneceklerine yakînen inanmaktadırlar. Bütün tutum ve davranışlarının temelinde hep bu köklü düşünce yer almaktadır.

Nitekim Abdullah b. Zübeyr (r.a.), sahâbe-i kirâmın çokça ibâdet edenleri arasında sayılırdı. Namazda o kadar huzura dalardı ki, dikilir kalırdı... Secdeye varır, dalar giderdi... Serçe kuşları onu duvar zanneder, üzerine konardı...” (Şârânî, *Velîler Ansiklopedisi*, I, 79)

Âyet-i kerîmede bu gibi mü’minlerin hâlleri şöyle haber verilir:

“Onlar, yaptıkları her iyiliği ve işledikleri her ameli, kalpleri her an Rablerine dönüyor olmanın haşyetiyle ürpererek yaparlar. İşte onlardır hayırlı işlerde koşuşarak yarışanlar ve onlardır bu işlerde hep önde gidenler!” (Mü’minûn 18/60-61)

Onlar işte bu inanç sayesinde Allah’a kavuşmayı, O’nun rızâsına ermeyi ve böylece âhiret kurtuluşunu dünyanın bütün nimetlerinden daha ehemmiyetli görerek, bu uğurda her türlü zorluklara kolaylıkla sabreder ve tahammül gösterebilirler.

Şimdi de İsrâiloğulları, önceden kendilerine ihsân edilen nimetleri hatırlamaya, bu nimetlerin ellerinden çıkmasının sebepleri üzerinde düşünmeye ve İslâm’ı seçmek sûretiyle gelecekte, husûsiyle hiç kimsenin kimseye bir fayda sağlayamayacağı âhirette daha büyük nimetlere ermeye dâvet edilmektedirler:

عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ

47. Ey İsrâiloğulları! Size ihsân ettiğim nimetlerimi ve bir zamanlar sizi bütün kavimlere üstün kıldığımı hatırlayın!

Allah Teâlâ, İsrâiloğulları’na bir kısım husûsî nimetler ihsân etmek sûretiyle onları, yaşadıkları dönemlerdeki diğer insanlara üstün kılmıştır. Bu konuyu açıklayan diğer âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur:

“Bir zamanlar Mûsâ kavmine şöyle demişti: «Ey kavmim! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın: O, içinizden peygamberler gönderdi; sizi hükümdarlar yapıp daha önce köle iken hür insanlar haline getirdi. Dünyada hiç kimseye vermediği şeyleri size verdi.»” (Mâide 5/20)

“Biz İsrâiloğulları’na kitap, hüküm ve peygamberlik verdik; onları temiz ve hoş nimetlerle rızıklandırdık ve kendilerini o zamanki diğer topluluklara üstün kıldık.” (Câsiye 45/16)

Bu ve benzeri âyet-i kerîmeler, diğer nimetlerin yanında özellikle peygamberlik ve kitap nimetine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla İsrâiloğulları, içlerinden peygamberlerin çıkması, onlara ilâhî kitapların indirilmesi ve bu vesileyle din nimetine erişmeleri sebebiyle, kendi dönemlerindeki inkâr ve sapıklık içinde yaşayan kavimlere üstün tutulmuşlardır. Din emânetine sahip çıktıkları sürece de bu üstünlükleri devam etmiştir. Bu kutsal emâneti terk edip peygamberlere karşı geldikten ve tevhid inancından uzaklaşmaya başladıktan sonra sözkonusu üstünlüklerini kaybettikleri gibi, Kur’an’ın da haber verdiği üzere zillete düşmüş ve lânete uğramışlardır. (bk. Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/112)

Kulun en çok gündemine alıp üzerine eğilmesi gereken konu ise zorluk ve dehşeti âşikâr olan kıyâmet günü olmalıdır:

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ
وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾

48. Hem öyle bir günden sakının ki, o gün kimse kimsenin yerine bir şey ödeyemez, kimseden bir şefaat kabul edilmez, kimseden bir kurtuluş bedeli alınmaz ve hiç kimseye yardım da edilmez.

Bahsedilen gün, son derece korkunç, şiddetli ve dehşetli kıyâmet günüdür. Burada, insanların o günde içine düşecekleri perişanlık, âcizlik ve çaresizlikten bir tablo sunulmaktadır.

“Şefaat”, “günahkâr bir mü’minin affedilmesi veya daha yüksek derecelere yükselmesi için mânevî mertebesi yüksek olan birinin ona dua etmesi ve dilekte bulunması” mânasına gelir. Bir kısım âyet-i kerîmeler ve hadis-i şerifler kıyâmet günü Allah’ın izniyle günahkâr mü’minler için şefaatin geçerli olduğunu haber vermektedir. (bk. Bakara 2/255; Tâhâ 20/109) İlgili âyetlerin tefsirinde bu hususa temas edilecektir. Dolayısıyla burada şefaatin kabul olunmaması, özellikle kâfirler hakkında olup âyetin hitâbı onlara mahsustur. (Kurtubî, *el-Câmi‘*, I, 379; Elmalılı, *Hak Dini,* I, 345)

Âyetin nüzûl sebebi şöyledir: İsrâiloğulları: “Bizler Allah’ın oğulları, dostları ve peygamberlerinin çocuklarıyız. Bu sebeple babalarımız bize şefaatçi olacaklardır” diyorlardı. Allah Teâlâ bu âyetle, kıyâmet günü onlardan fidyenin de şefaatlerin de kabul edilmeyeceğini bildirmiştir. (Kurtubî, *el-Câmi‘*, I, 381)

Âyette özellikle “şefaat, fidye ve yardım”ın olmayacağı sözkonusu edilmiştir. Zira bunlar, insanların dünyada çok önem verdikleri hususlardır. Zor durumda kalan bir kimse ya şefaat veya fidye yahut da birinin yardım etmesiyle ancak kendini kurtarma imkânı bulabilir. Bunların hiçbirinin bulunmadığı kıyâmet gününde, kâfirlerin asla kurtulma imkânı olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Allah Teâlâ’nın İsrâiloğulları’na verdiği diğer nimetlere gelince:

Sizi Firavun’dan Kurtardık

وَاِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ اَبْنَاۤءَكُمْ
وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاۤءَكُمْ ؕ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَاۤءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

49. Hatırlayın o zamanı ki, size azabın en kötüsünü revâ gören; oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı hayâ edilecek işler için sağ bırakan Firavun hânedânından sizi kurtarmıştık. Bunda da Rabbinizden size büyük bir imtihan vardı.

Mısır krallarına, zorbalıkları ve azgınlıkları sebebiyle “Firavun” lakabı verilmiştir. “Âl-i Firavun” ise, Firavun’un kavmi, hânedânı, etrafındaki şan ve şöhret sahibi kimseler ve özellikle onun her dediğini yerine getiren itaatkâr kimselerdir.

Firavun ve hânedânı, ülkelerinde yaşamak mecburiyetinde kalan yahudileri, çok kötü ve ağır şartlar altında köle gibi çalıştırmışlardır. Onları, her türlü işlerini gördürmek için çeşitli sınıflara ayırmışlardı. Güçlü kuvvetli olanların dağlarda taş kazımaktan, kazdıklarını taşımaktan boyunları, sırtları ve elleri yara oluyordu. Bir kısmı, taş ve çamur taşıyor, Firavun’a saraylar yapıyorlardı. Başka bir grup tuğla yapıp pişiriyordu. Kimine demircilik, kimine marangozluk, kimine çiftçilik yaptırılıyordu. Bu işleri yapamayacak durumda olanlara ise her gün ödemek zorunda oldukları bir haraç yani vergi konulmuştu. Güneş batmadan haracını ödeyemeyenlerin sağ elleri, bir ay boyunca boyunlarına bağlı kalıyordu. Kadınları da keten eğirip, kumaş dokuyorlardı. (bk. Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* I, 387)

Bu kadar işkence ve zorbalık yetmiyormuş gibi, Firavun’un gördüğü bir rüyânın kâhinler tarafından “İsrâiloğulları’ndan bir çocuk doğacak, seni ve mülkünü yok edecek” şeklinde tâbir edilmesi üzerine durum ayrı bir boyut kazandı. Firavun, İsrâiloğulları kabilelerinde doğan bütün erkek çocukların öldürülmesini emretti. Bu şekilde doğan erkek çocuklar hemen öldürülüyor, kız çocuklar sağ bırakılıyordu. Kızların ve kadınların sağ bırakılması ise hayır için değildi. Erkekleri öldürülmüş bir milletin kızları ve kadınları yabancıların elinde kalacak ve kısa bir müddet sonra nesil yok olup gidecekti. Ayrıca âyette “kadınlarınızın rahimlerini yokluyorlar, çocuk alıyorlardı” ve “kadınlarınıza utandıracak şeyler yapıyorlardı” mânaları da vardır.

Şüphesiz Allah Teâlâ, İsrâiloğulları’nı bu şekilde büyük bir imtihana tâbi tutmuştur. Burada hem azap hem de kurtuluş ile imtihan sözkonusudur.

Nitekim başka bir âyet-i kerîmede: **"Biz sizi, gerçek değerinizi ortaya çıkarmak için şerle de hayırla da imtihan ediyoruz. Sonunda zâten bize döneceksiniz"** (Enbiyâ 21/35) buyrulur. Azap ile imtihan, onları, kurtuluş sebeplerini hazırlamak için denemektir. Kurtuluş ile imtihan ise kendi başlarına bir millet ve devlet oluşturarak, yeryüzündeki diğer devletlere üstün bir şekilde güzel amel ve ahlâk ile yaşamalarına imkân tanımaktır.

İşte İsrâiloğulları'na verilen birinci nimet, onların Firavun'un zulmünden kurtarılmalarıdır. İkincisi ise denizin yarılıp Firavun ve hânedânının orada boğulmasıdır:

وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنَاكُمْ وَاَغْرَقْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾

50. Sizin için denizi ikiye ayırmış, sizi kurtarmış ve gözünüzün önünde Firavun hânedânını boğmuştuk.

Bahsedilen denizin bugünkü "Kızıl deniz" olması mümkündür. Mûsâ (a.s.), Allah'ın emri gereğince bir gece İsrâiloğulları'nı yanına alarak, Sina'ya geçmek üzere gizlice Kızıl denize doğru yola çıkar. Sabahleyin durumu öğrenen Firavun da kuvvet toplayarak peşlerine düşer. Cenâb-ı Hak, bir mûcize olarak denizi yarar, denizin ortasında yollar açılır. Böylece İsrâiloğulları selâmetle karşıya geçerler. Onların peşinden karşıya geçmeye çalışan Firavun ve beraberindekiler ise denizin azgın suları arasında boğulup giderler. (bk. Şuarâ 26/52-68) Âyet yahudilere, gözleri önünde cereyan eden bu mühim hâdiseyi ve kendilerine olan ilâhî yardımı hatırlatmaktadır.

Hatırlatılan bir diğer husus da şudur:

وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوسٰٓى اَرْبَع۪ينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِه۪ وَاَنْتُمْ
ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾

51. Tevrat'ı vermek üzere Mûsâ ile kırk gece sözleşmiştik. Siz de o ayrılıp Tûr'a gittikten sonra buzağıyı ilâh edinip zâlim olmuştunuz.

52. Bütün bunlardan sonra belki şükredersiniz diye yine de sizi bağışlamıştık.

Cenâb-ı Hak, Hz. Mûsâ'ya Zilkâde ayında otuz gün oruç tutmasını emretmiş, sonra bunun üzerine Zilhicce'den on gün daha ilâve etmişti. Nitekim **"Tûr dağında ibâdet etmesi için Mûsâ ile otuz gece için sözleşmiş, sonra ona on gece daha ilâve etmiştik. Böylece Rabbinin belirlediği süre kırk geceye tamamlanmış oldu...."** (A'râf 7/142) âyeti bunu haber vermektedir. Âyette

“gündüz” yerine “gece” denilmesinin sebebi, Arabî aylara göre güne gece ile başlanması ve gündüzün geceye tâbi olmasıdır.

Burada bir incelik daha vardır:

İlâhî tecelliler fecir gibi dâimâ geceleri takip eder. Kara günler de geceden sayılır. Tarikat erbâbı kırk günlük sülûkü bu âyetlerden almıştır. Dilimizde kullanılan ve Farsça kırk mânasına gelen “çile” tabirinin de aslı yine budur. Hz. Mûsâ kırk günlük bu süreyi oruç ve ibâdetle geçirmiş ve kendisine Tevrat levhaları inzal buyrulmuştur. Bu mevzu daha geniş bir şekilde başka sûrelerde gelecektir. (bk. A‘râf 7/142-145) Ne yazık ki, Hz. Mûsâ Tûr’da ilâhî emre uygun olarak çile çıkarırken onlar Samirî’nin yaptığı buzağıya tapmaya başlamışlardı. (bk. Tâhâ 20/91) Bu, son derece haksız, zâlimce ve nankörce bir davranıştı. Bununla beraber sınırsız merhamet sahibi olan Allah onları affetti. İşte burada onlara özellikle bu af nimeti hatırlatılmakta ve Allah’ın ihsânlarına şükretmeleri istenmektedir.

Tevrat, onlara verilen nimetlerin en büyüğünü teşkil eder:

وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

53. Doğru yolu bulmanız için Mûsâ’ya kitabı ve hakla bâtılı ayıran delilleri vermiştik.

Hz. Mûsâ’ya verilen kitap, Tevrat’tır. “Furkãn” aslında iki şey arasını kesin olarak ayırmak mânasına gelir. Bu sebeple hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı, küfür ile imanı, helâl ile haramı birbirinden ayıran her şeye furkãn denilir. Bu yönüyle “Furkãn”, Kur’ân-ı Kerîm’in özel lakabı olmuştur. (bk. Furkãn 25/1) Tevrat dahi esasen hak ile bâtılı ayıran ilâhî bir furkãndır. Dolayısıyla onun Tevrat’ın bir sıfatı olması veya Tevrat’taki şer‘î hükümler yahut “yed-i beyzâ” ve “asâ” gibi mûcizeler ya da bir zafer ve ferah olması da mümkündür. Burada atıf yapılmış olması sebebiyle furkãnın Hz. Mûsâ’ya kitap ile birlikte verilmiş olan “kudret ve hâkimiyet” lutfu olması daha münasip görünmektedir. (Elmalılı, *Hak Dini,* I, 353)

Buzağıyı ilâh edinen kavme Hz. Mûsâ’nın tepkisine gelince:

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ
الْعِجْلَ فَتُوبُٓوا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ
بَارِئِكُمْؕ فَتَابَ عَلَيْكُمْؕ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿٥٤﴾

54. O vakit Mûsâ kavmine: “Ey kavmim! Buzağıya tapmakla kendinize zulmettiniz. Hemen yaratanınıza yönelip tevbe edin ve nefislerinizi öldürün. Böyle yapmanız, Yaratanınız yanında sizin için daha hayırlıdır”

demişti. Bunun üzerine siz tevbe etmiş, Allah da tevbenizi kabul buyurmuştu. Çünkü O, tevbeleri çok kabul eden ve çok merhametli olandır.

A'râf sûresi 83-98. âyetlerin tefsirinde daha genişçe açıklanacağı üzere, Hz. Mûsâ, kardeşi Hârûn'u yerine vekil bırakıp Tûr'a Rabbiyle mülâkata gidince, Sâmirî adında biri, kavmin zînet eşyalarını ateşte eriterek altın bir buzağı yapmış, bunun hem Mûsâ'nın hem de kavminin ilâhı olduğunu söylemiş ve orada bulunanları buna iknâ etmişti. Hz. Hârûn, onları bu işten vazgeçirmeye çalışmış ise de muvaffak olamamıştı. Hz. Mûsâ Tûr'dan döndüğünde ise artık iş işten geçmiş, insanlar buzağıya tapmaya başlamışlardı. Buradaki âyet-i kerîme, işte bu hâdiseye işaret etmektedir.

Gerçekten de İsrâiloğulları, Sâmirî'nin sözünü dinleyip buzağıyı ilâh edinmekle açıktan açığa şirk gibi büyük bir günah işlemişler ve bu sebeple nefislerine zulmetmişlerdi. Toplum içerisinde müthiş bir bozulmaya ve karışıklığa sebep olmuşlardı. Bu günahtan tevbe etmeleri ve temizlenmeleri gerekiyordu. Bunun gerçekleşebilmesi için de "kendilerini öldürmeleri" isteniyordu. Âyetteki **"nefislerinizi öldürün"** (Bakara 2/54) ifadesine üç farklı mâna verilmiştir:

Birincisi; hakikat anlamı ki, herkesin kendi kendini öldürmesi, yani intihar etmesidir. Fakat böyle olduğu takdirde, emre karşı gelecek olan âsiler hâricinde ortada hiç kimse kalmazdı. Dolayısıyla bu mânanın kastedilmesi mümkün değildir.

İkincisi; kavmin fertlerinin birbirlerini öldürmeleridir. Müfessirlerin pek çoğu bu mâna üzerinde durmuşlardır. Buna göre Hz. Mûsâ hem buzağıya tapanlara, hem de tapanlara ses çıkarmayıp bekleyenlere, bu günahlarından dolayı hemen tevbe etmelerini ve tevbe edenlerin, etmeyenleri derhal öldürmelerini emretmiştir. Böylelikle kavim arasında vuku bulan bu iç savaş Allah'ın izniyle zaferle sonuçlanmış, İsrâiloğulları da hallerini ıslah edip uslanmışlardır. İşte burada bu hâdiseye bir hatırlatmada bulunulmuştur. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 408-409)

Üçüncüsü; işârî mânadır. Buna göre "nefislerinizi öldürün", işlediğiniz günahınıza son derece pişmanlık duyarak üzüntü, gam ve kederinizden canınızı çıkarın; yahut sıkı bir perhiz ve riyazât ile nefislerinizi şehvevî arzu ve isteklerden men edin, mânasına gelir. İmam Kuşeyrî nefsi öldürmekle yapılan tevbenin Muhammed ümmeti için de gerekli olduğunu, ancak İsrâîloğulları kendi canlarına kıyarken, bizim içimizdeki nefsi mânen öldürmemizle tevbenin gerçekleşeceğini söylemektedir. Bu hususta ilk adım Allah için insanın nefsinden sıyrılıp Rabbine yönelmesidir. İsrâîloğulları'nın tevbesi bizimkinden daha zor zannedilebilir. Ancak gerçek durum böyle değildir. Zira onlar nefislerini bir kez

öldürüp kurtuldular. Bu ümmetin seçkinleri ise nefislerini her an öldürürler. (Kuşeyrî, *Letâifü'l-i ârât*, I, 47)

Âyet-i kerîmede Allah Teâlâ'nın güzel isimlerinden özellikle "Bâri" ismi kullanılmıştır. "Bâri", eksiklik, noksanlık ve ayıplardan sâlim olarak yaratan, yarattıklarına değişik sûretler vererek onları birbirinden ayıran zat demektir. İsrâiloğulları'nın, kendilerini ayıpsız ve noksansız yaratan, alîm ve hakîm olan Allah'ı bırakıp, ahmaklığın timsali olan ineğe tapınmaya koşmalarından dolayı, bir taraftan içine düştükleri cehâlet ve aptallığı, diğer taraftan da yaptıkları işin fecaatini gözler önüne sermek için Allah yerine "Bâri" ismi kullanılmıştır. (Zemahşerî, *el-Ke âf,* I, 69)

İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ'ya karşı sergiledikleri büyük küstahlıklarından biri, Allah'ı açıkça görme istekleridir:

وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾

55. Hani bir de: "Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanacak değiliz!" demiştiniz de, gözünüz göre göre sizi yıldırım çarpmıştı.

56. Sonra ölümünüzün ardından belki şükredersiniz diye sizi tekrar diriltmiştik.

Bu hâdise A'râf sûresinin 155-156. âyetlerinde biraz daha teferruatlı olarak anlatılır. Buna göre Hz. Mûsâ, kavmini temsilen yetmiş kişiyi seçip Tûr dağına götürür. Bunlar orada Allah Teâlâ ile Hz. Mûsâ arasındaki konuşmayı işitince bununla yetinmez ve bu âyette ifade buyrulduğu üzere Allah'ı baş gözleriyle ve açıkça görmedikçe Mûsâ'ya asla inanmayacaklarını söylerler. Bunun üzerine orada şiddetli bir deprem olur. Bu âsi adamları da yıldırım çarpar ve bayılıp düşerler. Ölecek hale gelirler. Hz. Mûsâ'nın Allah'a yalvarmasıyla bu afet başlarından kalkar ve tekrar ayılıp kendilerine gelirler. İşte burada bu büyük ilâhî lutfa dikkat çekilmektedir.

Azgınlıklarına rağmen İsrâioğulları'na olan ilâhî lutuflar kesilmez:

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

57. Üzerinizi bulutlarla gölgelendirmiş ve size kudret helvası ile bıldırcın eti indirmiştik. "Size verdiğimiz rızıkların temiz ve helâl olanlarından yeyiniz" demiştik. Onlar bu nimetleri hiçe sayarak bize bir zarar

veremediler, fakat böylelikle sadece kendilerine zulmediyorlardı.

İsrâiloğulları, Mısır'dan göç edip Sina çölüne geldiklerinde çok zor durumda idiler. Değil ev veya çadır, başlarını sokabilecekleri en basit bir yerleri bile yoktu. Allah Teâlâ, onları güneşin kavurucu sıcaklarından korumak üzere bulutlar gönderdi. Bulutlarla onları gölgeledi. Eğer Cenâb-ı Hakk'ın bu yardımı olmasaydı, hepsi çölün ortasında yakıcı sıcaklar altında yanıp mahvolurlardı. Onların yiyecek bir şeyleri de yoktu. Allah onlara hem gökten beyaz kar taneleri gibi dökülen kudret helvası indirdi, hem de etlerini yemeleri için binlerce bıldırcın kuşu gönderdi. Bu şekilde karınlarını doyurup açlıktan kurtuldular. Ancak kendilerine bu nimetleri "temiz temiz, taze taze yemeleri" söylendiği halde, biriktirip yığmaya başladılar. Şükredecek yerde nankörlüğe ve haksızlığa yöneldiler. Bunun üzerine nimetler kesilmiş ve zaruret içinde kalmışlardır. Yaptıkları kötülüklerle, Allah'a hiçbir zarar veremezken, sadece kendilerine zulmetmişler, mahrumiyet ve sıkıntının içine düşmüşlerdir.

İsrâiloğulları'nın tâbi tutulup da başaramadıkları bir diğer imtihan da şudur:

وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا
وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۜ وَسَنَزِيدُ
الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا
عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَٓاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ۟ ﴿٥٩﴾

58. Bir zamanlar size: "Şu şehre girin de oradaki nimetlerden istediğiniz gibi bol bol yeyin; şehrin kapısından eğilerek girin ve «Hıtta: bizi affet!» deyin ki hatalarınızı bağışlayalım. Biz, iyilik yapanların mükâfatını fazlasıyla vereceğiz" demiştik.

59. Fakat o zâlimler, kendilerine söyleneni başka bir sözle değiştirdiler. Biz de, işledikleri günah sebebiyle zulmedenlerin üzerine gökten korkunç bir azap indirdik.

Bu konuya A'râf sûresi 161-162. âyetlerde küçük farklarla tekrar yer verilecektir. Şehirden maksat Beytü'l-Makdis veya oraya yakın bir yer olan Erîhâ'dır. İsrâiloğulları Tîh sahrasında kırk sene kaldıktan sonra buraya girmekle emrolunmuşlardır. Zira tarihi bilgilere göre onlar Hz. Mûsâ hayatta iken Beytü'l-Makdis'e girememişlerdir. "Kapı", ya o şehrin kapısı veya kendisine doğru namaz kıldıkları kubbenin kapısıdır. Bu kapıdan secde ederek, yani "boyun bükerek, tevâzu ile başlarını eğerek" girmeleri ve girerken de "Hıtta!"

yani “Ya Rabbi! Bizi affet, günahlarımızı bağışla!” demeleri istenmiştir.

Bu emir karşısında onlar iki gruba ayrılmışlardır. Muhsinler ve zâlimler:

Muhsin, yaptığı işi en doğru ve en güzel şekilde yapmaya çalışan, Allah’ın emir ve yasaklarına göre davranan ve yine tüm tutum ve davranışlarını Allah’ı görüyormuşçasına îfâ eden kimsedir. Burada muhsinler, Allah’ın emrettiği şekilde davrandıklarından âyet, onların mükâfatlarının fazlasıyla verileceğini müjdelemektedir.

Zâlimler ise, ilâhî emirleri istenildiği şekilde yapmayan, doğruyu eğri, eğriyi doğru yerine koyan ve hep haksız bir tutum içinde olanlardır. Âyetin ifadesiyle bunlar, kendilerine söylemeleri emredilen sözü değiştirmişler, rivayete göre bağışlanma mânası ihtivâ eden “hıtta” yerine, alay etmek üzere “arpa dânesi” mânasında “hınta” demişlerdir. Kapıdan girerken de emre uygun şekilde başlarını eğerek değil, bir kudret tecellisi olarak kapı aşağıya doğru daraltıldığından yine emre muhalefet olsun diye butları üzerinde sürünerek girmişlerdir. (bk. Buhârî, Enbiyâ 28; Müslim, Tefsir 1) Allah Teâlâ, bile bile zulüm ve haksızlık yapan bu kimselerin üzerine, itaattan uzaklaşıp günaha dalmaları sebebiyle gökten korkunç, çirkin ve fecî bir azap indirmiştir. Rivayete göre vebâ salgınına uğramışlar ve on binlerce kişi helâk olmuştur. (bk. Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* I, 436)

Taştan on iki gözenin fışkırmasına gelince:

وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى لِقَوْمِهٖ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَۜ فَانْفَجَرَتْ
مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًاۜ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْۜ كُلُوا وَاشْرَبُوا
مِنْ رِزْقِ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدٖينَ ﴿٦٠﴾

60. Hani Mûsâ kavmi için su aramaya çıkmıştı da, biz de kendisine: “Asanı taşa vur!” demiştik. Bunun üzerine oradan on iki pınar fışkırıvermişti. Böylece her kabile su içeceği yeri öğrenmişti. Onlara: “Allah’ın rızkından yeyin, için; fakat fitne fesat çıkarıp da yeryüzünde bozgunculuk yapmayın” demiştik.

On iki soydan oluşan İsrâiloğulları, Tîh sahrasında susuz kaldılar. Susuzluktan neredeyse helâk olacaklardı. A‘râf sûresinin 160. âyetinde beyân buyrulduğu üzere gelip Hz. Mûsâ’dan su istediler. Hz. Mûsâ, onlar için su aramaya koyuldu, tabii bir imkân bulamayınca, ellerini kaldırıp su göndermesi için Rabbine dua etti. **“Asanı taşa vur!”** emrine uyarak asasını taşa vurdu ve oradan Allah’ın izniyle on iki pınar fışkırdı. Muhtemelen su yüzünden aralarında bir münakaşa olmasın diye Cenab-ı Hak, her kabile için ayrı bir pınar akıtmış ve âyetin

ifadesine göre her birine hangi pınarın kendisine ait olduğu bildirilmişti. Önceki âyetlerde sayılan nimetlerde olduğu gibi bu da İsrâiloğulları'na Allah'ın büyük bir yardımı ve ikramı idi. Bu sebeple onlara: **"Allah'ın rızkından yeyin, için; fakat fitne fesat çıkarıp da yeryüzünde bozgunculuk yapmayın"** (Bakara 2/60) denilmişti.

Âyet-i kerîme, kuraklık zamanlarında ihtiyaç olduğu takdirde yağmur duasına çıkmanın mübah olduğunu gösterir. Böyle durumlarda kullar, ibâdetlerini eksiksiz yapmaya çalışmalı, ihtiyaç, züll ü inkisâr ve tevâzu içinde Allah'dan yağmur istemelidirler. Peygamber Efendimiz de Allah'dan yağmur istemiş, tazarrû, huşû, tevâzu içinde musallaya çıkmıştır. Rivayete göre bedevînin birisi Peygamber Efendimiz'in huzûruna gelerek: "Ya Rasûlallah hayvanlarımız helâk oluyor, toprağımıza kıtlık geliyor. Bize yağmur yağdırması için Allah'a dua et!" dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz ellerini kaldırıp Allah'a dua etti. Hz. Enes'in dediğine göre, cam gibi pırıl pırıl bulutsuz gökyüzünde hemen bulutlar toplanmış, ertesi cumaya kadar yağmur yağmıştır. (Buhârî, Cuma 34; Ebû Dâvûd, İstiskâ 2)

Bu âyet-i kerîme, aynı zamanda yer altında gizli olan rahmet hazinelerinden çeşitli teknik aletlerle istifade edilebileceğine işaret etmekte ve çalışılıp uğraşıldığı takdirde bu tür teknik aletlerin icadının mümkün olduğunu göstermektedir. Bu gün yer altından su çıkaran motorlara ve en nihai şekline yani külfetsiz masrafsız usullere parmak bastığı gibi aynı metotla madenlerin, petrolün ve diğer yeraltı kaynakların bulunması hususunda da, özellikle âyetin indiği dönemdeki teknik şartlar göz önüne alındığında, insanlığın ufkunu son derece açmaktadır. (Bedîuzzaman, *Sözler,* s. 237-238)

İsrâiloğulları'na yönelik ikazlar şöyle devam ediyor:

وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّٓائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَاۜ قَالَ اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذ۪ي هُوَ اَدْنٰى بِالَّذ۪ي هُوَ خَيْرٌۜ اِهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْۜ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّ۪نَ بِغَيْرِ الْحَقِّۜ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

61. Bir zamanlar siz de: "Ey Mûsâ! Tek çeşit yemeğe artık dayanamayacağız. Bizim için Rabbine dua et de bize yerin bitirdiği

şeylerden; sebze, kabak, sarımsak, mercimek ve soğan çıkarsın!" demiştiniz. Mûsâ ise: "Ne o! Yoksa siz değerli olan bir nimeti âdî şeylerle değiştirmek mi istiyorsunuz? Bir şehre inin, istediğiniz şeyler orda vardır" demişti. Böylece onların üzerine alçaklık ve aşağılık damgası vuruldu ve Allah'ın gazabına uğradılar. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor ve peygamberleri haksız yere öldürüyorlardı. Bütün bunlar, onların Allah'a isyan etmeleri ve haddi aşmaları yüzünden oldu.

İsrâiloğulları, Mısır'da uzun yıllar Firavun'un zulmü altında köleler gibi çalışmışlar, ikinci sınıf insan muamelesi görmüşler, üstelik putperest bir toplumun kültürüyle iyice bozulup şahsiyetlerini kaybetmişlerdi. İman, hürriyet, bağımsızlık, kendi inanç temelleri üzerinde ayakta durabilen müstakil millet ve devlet olabilme gibi ulvî gâyeler uğruna gayret gösterme ve sıkıntılara katlanabilme melekeleri zaafa uğramıştı. Günübirlik menfaat ve rahatlarından başka bir şey düşünemeyen basit, iradesiz ve korkak bir toplum haline gelmişlerdi. Hz. Mûsâ, onları bu düşük vaziyetten kurtarabilmek ve yepyeni bir heyecan aşılayabilmek için Allah'ın onlara olan husûsî nimetlerini hatırlatıyor, kendilerine va'dedilen Arz-ı Mukaddes'e girmelerini emrediyor, bu uğurda sabırlı ve dirençli olmalarını istiyor, önceden sahip oldukları millî değerleri yeniden ihyâ etmeleri için teşvikte bulunuyordu. (bk. Mâide 5/20-21) Fakat onlar istenilen metâneti gösteremiyor ve Hz. Mûsâ'ya karşı direniyorlardı. (bk. Mâide 5/24)

Durumları ve ruh halleri bu şekilde olan İsrâiloğulları, Tîh sahrasında Allah'ın kendilerine meccânen ikram ettiği nimetlere nankörlük etmeye başlamışlar, Hz. Mûsâ'ya **"Rabbine dua et"** (Bakara 2/61) şeklinde imansızlık kokan son derece edepsiz bir üslupla hitap ederek, ondan eskiden Mısır'da olduğu gibi bir kısım baklagiller ve sebzeler istemişlerdi. Bu talep, onların Mısır'daki bayağı hayatı özlediklerini gösteriyordu. Bu sebeple Hz. Mûsâ, onların bu isteklerini normal karşılamamış ve şiddetli bir tepki göstermiştir.

Burada İsrâiloğulları'nın dönem dönem işledikleri bir kısım günahları, isyanları ve haddi tecâvüzleri sözkonusu edilerek hem müslümanlara, hem de Rasûlullah (s.a.v.) zamanındaki yahudilere bir hatırlatmada bulunulmakta, bir bakıma onların, atalarının işlediği bu günahları tekrar etmemeleri, değersiz dünya menfaatleri uğruna Hz. Muhammed (s.a.v.)'e karşı düşmanlık duyguları besleyip, ona gönderilen âyetleri inkâr etmekten sakınmaları istenmektedir. (Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu,* I, 130)

Netice itibariyle:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

62. Sözde iman edenlerden, yahudilerden, hıristiyanlardan ve sabiîlerden kim Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işlerse, işte onların Rableri yanında mükâfatları vardır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır.

Âyetin nüzûl sebebi olarak rivayet edilen hâdise şöyledir: Ashâb-ı kirâmdan Selmân-ı Fârisî, önce hıristiyan iken Medine'ye geldikten sonra müslüman olmuştur. Bir defasında Peygamberimiz (s.a.v.)'e, kendileriyle arkadaşlık yaptığı hıristiyanların amellerinden, hal ve davranışlarından bahsedince Efendimiz: "Onlar İslâm dinî üzere ölmediler" buyurmuştu. Bunu duyan Hz. Selman son derece üzülmüş ve dünyası kararmıştır. Sonra Efendimiz'e tekrar tanıdığı bir kısım hıristiyanların dinî gayretlerini ifade etmeye çalışmıştı. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Ardından Allah Rasûlü (s.a.v.) Selmân'ı çağırıp şöyle buyurdu: *"Bu âyet senin arkada ların hakkında indi. Kim benim peygamber olarak geldiğimi i itmeden önce İsa'nın dinî ve İslâm üzere ölürse o hayırdadır. Fakat bugün kim beni i tir de bana iman etmezse o da helâk olmu tur."* (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 461)

Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli açıklamalarına göre ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'e kadar bütün insanlar, cennete girebilmek için -haberleri olmak şartıyla- kendi dönemlerinde gönderilen peygambere inanmak ve onun getirdiği ilâhî mesaja kulak vermek mecbûriyetindedirler. Varlığından haberdar olup bile bile inkâr yolunu tercih edenlerin âhirette kurtuluşları mümkün değildir. Hz. Âdem ve zürriyeti yeryüzüne indirildiğinde kendilerine hitâben gelen:

"Hepiniz oradan inin! Benden bir doğru yol rehberi gelir de kim benim o doğru yol rehberime uyarsa, onlara hiçbir korku yoktur, onlar asla üzülmeyeceklerdir. İnkâra saplanıp âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliktir ve orada ebedî kalacaklardır" (Bakara 2/38-39) buyruğu, bu hakikati dile getirmektedir.

Dolayısıyla ister yahudi, ister hıristiyan, ister sabiî[7] hangi din ve milletten olursa olsun, her bir fert, yaşadığı dönemdeki Peygamber ve kitaba ve onların öğrettiği iman esaslarına -ki bunların başında Allah'a ve âhirete iman gelmektedir- inanmalı ve o imanın gerektirdiği çerçevede sâlih amellerle bir ömür sürmelidir. Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) gönderildikten ve ona Kur'ân-ı Kerîm indirilmeye başlandıktan sonra ise, önceki peygamberler ve ilâhî

kitaplarla birlikte bunlara da iman kesinlikle şarttır. Kur'an, kendisinin doğru yol rehberi olduğu ve felâha ereceklerini müjdelediği müttakîleri: **"Onlar, hem sana indirilene hem de senden önce indirilenlere iman ederler. Âhiret gününe ise yakînen inanırlar"** (Bakara 2/4) şeklinde tavsif etmektedir.

Yine Kur'an, uzun bir dinî geleneğin varisleri olan İsrâiloğulları'na seslenirken de kurtuluş için Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Kur'an'a imanın zarûrî olduğunu beyân sadedinde: **"Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana olan sözünüzü tutun ki, ben de size olan sözümü tutayım. Bir de benden, yalnızca benden korkun! Elinizdeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak indirdiğim Kur'an'a inanın. Onu ilk inkâr eden siz olmayın..."** (Bakara 2/40-41) buyurur. O halde Peygamber Efendimiz'in bîsetinden sonra, neye ne şekilde inanırlarsa inansınlar, onu inkâr edenlerin makbul bir iman sahibi olmaları mümkün değildir. Bu hususta Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Muhammed'in nefsini kudret eliyle tutan Zât'a yemîn ederim ki, ister yahudi ister hıristiyan olsun bu ümmetten her kim beni i itir, sonra da bana gönderilene inanmadan ölürse mutlaka cehennem ehlinden olacaktır." (Müslim, İman 240)

Yahya b. Ca'de'den rivayete göre ashâb-ı kirâmdan bazı kimseler, yahudilerden duyarak bir kürek kemiğine yazmış oldukları bazı yazıları Peygamberimiz (s.a.v.)'e getirmişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.v.) onlara baktı, onları yere bıraktı ve: *"Kendi peygamberlerinin getirmi olduğundan, ba kalarına gelmi olan peygamberlerin getirmi olduklarına veya kitaplarından ba ka bir kitaba meylederek onlara rağbet etmeleri bir kavmin sapıklığına ve aptallığına yeter alâmettir"* buyurdu. Bunun üzerine **"Hem, kendilerine okunan bu kitabı sana indiriyor olmamız onlara mûcize olarak yeterli değil mi? Hiç şüphesiz bunda iman eden bir toplum için elbette bir rahmet ve öğüt vardır"** (Ankebût 29/51) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur. (Dârimî, Mukaddime 42; Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* XXI, 6)

Hâsılı Peygamber Efendimiz'in bîsetinden kıyâmete kadar bütün insanlar, Kur'an'ın tâlim ettiği şekilde diğer iman esaslarıyla birlikte Allah'a ve âhiret gününe gerçek mânada iman eder, sâlih ameller işler ve ölünceye kadar bunda sebât ederlerse uhrevî mükâfata ererler, kendilerine korku ve hüzün dokunmayacak bahtiyarlardan olurlar. Bu âyette, İslâm dininin dâvet ve hidâyetinin herkese şâmil olduğuna dâir açık delil bulunmaktadır.

Nitekim İsrâioğulları'ndan alınan şu söz de bu çerçevede değerlendirilebilir:

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ

وَاذْكُرُوا مَا ف۪يهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَلَوْلَا

فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾

63. Bir zamanlar Tûr dağını hemen düşüverecek şekilde üzerinize dikerek emre uyacağınıza dâir sizden söz almış ve: "Size verdiğimiz kitaba bütün gücünüzle sarılın ve gereğince amel etmek sûretiyle içinde olanları hatırınızda tutun. Belki böylece Allah'a karşı gelmekten sakınırsınız" demiştik.

64. Bunun ardından siz verdiğiniz sözden yine döndünüz. Eğer üzerinizde Allah'ın lutuf ve merhameti olmasaydı, mutlaka zarara uğrayanlardan olurdunuz.

Cenâb-ı Hak, İsrâiloğulları'ndan Hz. Mûsâ'ya itaat etmek ve ona verilen Tevrat'ın emirlerine uymak, yasaklarından da kaçınmak hususunda söz almıştır. Zira dünyada tehlikelerden korunup, takvâ üzere bir hayat yaşayarak âhirette cehennemden kurtuluş ancak bu yolla mümkün olabilecektir. Bu sözü ciddiye almaları için de, bir tehdit unsuru olarak Tûr dağını üzerlerine doğru kaldırmıştır. Dağ âdeta onların üzerine çökecekmiş gibi bir hal almış ve korkunç bir manzara oluşmuştur. Nitekim A'râf sûresi 171. âyette bu manzara daha açık bir şekilde tasvir edilir. Fakat onlar, bunun ardından sözlerini fazla tutamamış, iman ve itaat sözlerinden caymış ve hakikatten yüz çevirmişlerdir. Cenâb-ı Hak ise, kullarına olan sonsuz lutfu ve merhameti gereği onları hemen cezalandırmamış, bağışlamış, zaman zaman peygamberler göndermiş ve kurtuluşlarını temin için ilâhî irşâdını devam ettirmiştir. Böyle olmasa idi, hiçbirinin selâmete erme ihtimali kalmaz ve hepsi ziyan edenlerden olurdu. Bunun en ibretli misali Ashâb-ı sebt'in başına gelenlerdir:

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا

قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

65. İçinizden Cumartesi günüyle ilgili avlanma yasağını çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu yüzden onlara: "Aşağılık maymunlar olun" demiştik.

66. Bu cezayı, hem o devirde yaşayanlara hem de gelecek nesillere uyarıcı bir ibret, kötülükten sakınanlara da tesirli bir öğüt kıldık.

Bu hâdise A'râf sûresinin 163-167. âyetlerinde daha tafsilâtlı olarak anlatılmaktadır. Gerekli açıklama orada yapılacaktır. Burada sadece sözün akışı içinde yahudilere yapılan ihsânlar ve onların buna nankörlükleri münâsebetiyle kısa bir hatırlatmada bulunulmuştur. Âyette geçen "Sebt" kelimesi, Cumartesi günü mânasında bir isimdir. Bu güne saygı sebebiyle "onu ibâdetle geçirmek ve

diğer meşguliyetleri bırakmak" mânasını da taşır. Burada bu mânada kullanılmıştır. Nitekim yahudiler, Cumartesi günü bütün işlerini terk edip sadece Allah'a ibâdet etmekle emrolunmuşlardı. Fakat Cumartesi yasağını çiğneyip, o günde sahillerine bol miktarda akın eden balıkları tutmuşlar ve bu sebeple ilâhî azaba uğramışlardı. Allah Teâlâ onlara: **"Aşağılık maymunlar olun"** (Bakara 2/65) buyurmuştu. Müfessirlerimizin çoğuna göre, âyetin ifade buyurduğu zâhirî mânaya nazaran, onlar sûret değişikliğine uğrayarak tam anlamıyla maymuna çevrilmişlerdir. Mücahid ve onun izinden giden diğer tefsircilere göre ise, bu hüküm temsilî olup, onlar akıl, mantık, huy ve ahlâk bakımından maymunlar gibi olmuşlardır. Gerçekten de bu dikkat çekici hâdise, o zamanda yaşayanlar ve sonradan gelenler için son derece ibret verici ve Allah'ın emrine karşı gelmekten sakındırıcı bir keyfiyete sahiptir. Allah'tan korkanlar için de oldukça tesirli bir öğüttür.

Şimdi de sûreye ismini veren ve İsrâiloğulları'nın şahsiyetleriyle alakalı bir takım yönleri aydınlatan ibretli "Bakara Kıssası" geliyor:

"Yahudi" kelimesi, Hz. Yâkub'un on iki oğlundan dördüncüsü olan "Yahuda"dan gelmektedir. İsrâiloğulları zamanla bu isme izafeten "yahudiler" diye zikredilmeye başlamışlardır. Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın doğduğu yerin ismi olan "Nâsıra"dan dolayı, ona nispetle "Nasrânî" ve bunun çoğulu olarak "Nasârâ" olarak isimlendirilmişlerdir. "Sâbiî", "vaftiz olmak, suya dalıp yıkanmak" mânasından geldiği söylenmektedir. Bu kelime, Sâbiîlerin en belirgin özelliği olan akarsuya dalıp çıkmak sûretiyle vaftiz olmalarını ifade etmektedir. (bk. Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu,* I, 134) Sâbiîlere "ne yahudi ne hıristiyan hiçbir dinî olmayan", "Lâ ilâhe ilallah sözünden başka hiçbir amelleri, kitap ve peygamberleri olmayan", meleklere tapan" grup şeklinde farklı mânalar da verilmiştir. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 455-456)

Bakara Kıssası

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ٓ اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةًۜ قَالُٓوا اَتَتَّخِذُنَا
هُزُوًاۜ قَالَ اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْجَاهِل۪ينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا
رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَۜ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ
عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَۜ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَاۜ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَٓاءُۙ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ
النَّاظِر۪ينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَۙ اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ
عَلَيْنَاۜ وَاِنَّٓا اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا
ذَلُولٌ تُث۪يرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَۚ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ ف۪يهَاۜ قَالُوا
الْـٰٔنَ جِئْتَ بِالْحَقِّۜ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ۟ ﴿٧١﴾

67. Bir zamanlar Mûsâ kavmine: "Allah size bir inek kesmenizi emrediyor" demişti. Onlar: "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" dediklerinde ise Mûsâ: "Câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti.

68. Onlar: "Bizim için Rabbine dua et de kesilecek ineğin özelliklerini bize iyice açıklasın" dediler. Mûsâ da: "Allah onun ne çok geçkin ne de çok genç, ikisi arası orta yaşta dinç bir sığır olmasını istiyor" dedi.

69. Bunun üzerine: "Bizim için Rabbine dua et de onun renginin nasıl olacağını bize bildirsin" dediler. Mûsâ da: "Allah onun, bakanlara sürûr verecek parlak renkte sapsarı bir inek olmasını istiyor" dedi.

70. Yine onlar: "Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl olacağını bize daha açık seçik bildirsin. Çünkü bize göre bütün inekler birbirine benziyor. İnşallah, istenen ineği buluruz" dediler.

71. Mûsâ: "Allah onun yer sürmek ve ekin sulamak üzere boyunduruğa vurulmamış, her ayıptan temiz, hiçbir lekesi, alacası olmayan bir inek olmasını istiyor" dedi. Onlar: "İşte şimdi doğruyu anlattın" dediler ve hemen onu bulup kestiler. Fakat az kalsın kendilerine emredilen şeyi yapmayacaklardı.

Mısır'da uzun bir müddet ikamet eden İsrâiloğulları, Hz. Mûsâ'nın zuhuruna kadar geçen zaman içinde, orada yaygın olan hayvanlara ibâdet ve onları kutsal sayma inancının tesirinde kalmışlardır. Nitekim Mısır'dan çıkıp denizi geçtikten

sonra, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladıklarında: **“Ey Mûsâ! Bize de onların ilâhları gibi bir ilâh yapıver!”** demişlerdi. (bk. A‘râf 7/138) Sonra Hz. Mûsâ’nın Tûr dağında bulunduğu sırada Sâmirî’nin yaptığı altın buzağı heykeline tapmaya başlamışlardı. (bk. A‘râf 7/152; Tâhâ 20/85-96) Zira **“inkâr etmeleri yüzünden kalplerindeki buzağı sevgisi iliklerine işlemişti.”** (Bakara 2/93) Bu bakımdan onlar henüz ineği mukaddes bir hayvan görüyor ve onun kesilmesinin mümkün olabileceğini düşünemiyorlardı. Aynı gerekçe ile Hz. Mûsâ’nın bir inek kesme teklifine karşı **“Sen bizimle alay mı ediyorsun?”** (Bakara 2/67) demişlerdi.

Bundan itibaren emre hemen imtisal etmeyip, kesilecek sığırın mâhiyeti, yaşı, rengi ve diğer özellikleri hakkında üst üste sualler sormaları da onu kesmek istememelerinden kaynaklanıyordu. Nitekim 71. âyetin sonundaki **“fakat az kaldı kendilerine emredilen şeyi yapmayacaklardı”** beyânı, onu istemeye istemeye kestiklerini göstermektedir. Bütün bu gerçekler göz önüne alındığında, Allah Teâlâ’nın İsrâiloğulları’na, putperest milletlerden öğrendikleri ineği kutsal sayma ve ona tapma inançlarını yıkıp temizlemek için bir inek kesmelerini emrettiği anlaşılmaktadır.

İsrâiloğulları, bu hususta ilâhî emir gelir gelmez ona itaat etseydiler, sıradan herhangi bir ineği kesmekle mesuliyetten kurtulmuş olacaklardı. Fakat sual sordukça teferruatın ve istenen özelliklerin artmasına ve yapılacak işin daha da zor hâle gelmesine sebep olmuşlardır. Bu kıssada, insanların din mevzuunda kendilerine fayda sağlamayacak şekilde fazla soru sormalarının yararlı ve uygun olmadığına, soruların teferruatı arttıracağına ve işleri güçleştireceğine de bir işaret bulunmaktadır. (bk. Mâide 5/101)

Sığırın kesilme talebenin esas hikmetini açıklamak üzere şöyle buyruluyor:

وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ ف۪يهَاۜ وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾
فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَاۜ كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُر۪يكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ
اَشَدُّ قَسْوَةًۜ وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُۜ وَاِنَّ مِنْهَا
لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَٓاءُۜ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِۜ
وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

72. O vakit siz bir insan öldürmüş, bu konuda münâkaşa edip suçu üzerinizden atmaya çalışmıştınız. Halbuki Allah, gizlediğiniz şeyleri

mutlaka açığa çıkaracaktı.

73. "Kestiğiniz ineğin bir parçasıyla öldürülen kişiye vurun" dedik. İşte Allah, aklınızı çalıştırmanız için ölüleri böylece diriltir ve size âyetlerini gösterir.

74. Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı da taş kesildi, hatta taştan daha katı oldu. Çünkü öyle taşlar vardır ki bağrından ırmaklar çağlar. Öylesi de vardır ki, çatlar da arasından sular akar. Bazısı da Allah korkusundan yuvarlanıp düşer. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.

Rivayete göre Hz. Mûsâ zamanında hayli zengin ve yaşlı bir yahudi vardı. Çocuğu da yoktu. Kardeşinin çocukları ise oldukça fakir ve çaresiz bir durumda idiler. Amcalarının mirasına ve kan bedeline göz diken bu çocuklar, onu öldürüp bir tarafa attılar. Cinayeti de bir masumun üstüne yıkmaya çalıştılar. Katilin bulunamaması yüzünden toplumda neredeyse silahlı mücadeleye kadar varacak bir gerginlik doğdu. Hâdise Hz. Mûsâ'ya bildirilerek kendisinden bir çözüm bulması istendi. O da Allah'tan aldığı vahye uygun olarak bir inek kesmelerini ve bunun bir parçasıyla maktulün cesedine vurmalarını emretti. Denilenin yapılması üzerine maktul dirildi ve kendisini öldürenin kimliğini açıkladı. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 507) Bir mûcize eseri olarak ölünün dirilmesiyle bir yandan adâlet yerini bulup ihtilâf ortadan kalkarken bir yandan da yüce Allah'ın ölüleri diriltmeye muktedir olduğu gösterilmiş oldu.

Aslında ineğin kesilmesi ile birlikte İsrâiloğulları'nın kalplerinde bulunan ineği kutsal sayma düşüncesi ve ona karşı duyulan sevginin de kesilip ortadan kalkması gerekirdi. Gönüllerin tam mânasıyla Allah'a yöneltilmesi lâzım gelirdi. Ayrıca Allah'ın kudretini ve ölüleri dirilteceğini gösteren bir mûcize olarak ölünün diriltilmesi de, İsrâiloğulları'nın imanlarını pekiştirmeli ve kalplerini rakîk bir hale getirmeliydi. Bu gibi hâdiselerden sonra onlardan bu beklenirdi. Fakat böyle olmadı. Tam aksine kalpleri taş gibi katılaştı, hatta taştan daha katı hâle geldi. Onlar, kalplerinin mukayese edildiği taşı daha önceden tanıyorlardı. Taştan on iki pınarın fışkırdığını, Allah tecelli edince dağın lime lime eridiğini ve Mûsâ'nın yere düşüp bayıldığını onlar bizzat görmüşlerdi. Onların kalpleri ise bu taştan daha katıdır. Bütün olan bitene rağmen bir türlü yumuşamamakta, ilâhî korku ile titrememekte ve takvâ hisleriyle harekete geçememektedir. Bunlar, hayat emâreleri azalmış son derece kuru, çorak ve katı kalplerdir.

İşte İsrâiloğulları'nda sembolleştiği üzere kâfirlerin kalpleri, katılıkta mesel hâline gelmiş taştan daha katıdır. Âyet bunun gerekçelerini şöyle sıralamaktadır: Çünkü öyle taşlar vardır ki ondan tabiî veya teknik usullerle gürül gürül ırmaklar fışkırır. Kâfir kalpler ise hiçbir şeyden etkilenmez ve

kendilerinden hiçbir mârifet fışkırmaz. Öyle taşlar vardır herhangi bir etkilenme ile çatlar da aralarından sular akar; akmasa da süzülür, sızar. Kâfir kalplerde böyle bir çatlama ve sızma da yoktur. Bazı taşlar da vardır ki yağmur, kasırga, zelzele gibi ilâhî kudretin eseri olan olaylardan etkilenerek, Allah korkusundan yerinden oynar, düşer, yuvarlanır. Halbuki kâfir kalpler, bu kadar ayan beyân olan âyetler ve kesin açıklamalar karşısında bile zerre kadar tesir altında kalmaz, teşvikten ve korkutmadan etkilenmez. Hâsılı taşlar bile Allah Teâlâ'nın kendileri için koyduğu kanunlara uygun hareket edip bereketli ve faydalı olabilirken, böyle katı kalplerin sahipleri Allah'ın emirlerine kayıtsız kalarak ne kendilerine ne de başkalarına faydalı olabilmektedirler.

Allah Rasûlü (s.a.v.), kalp katılığına karşı bizleri uyararak şöyle buyurur: *"Allah'ı anmanın dı ında çok konu mayın. Çünkü Allah'ı anmanın dı ında sözün çokluğu kalp katılığına sebep olur. İnsanların Allah'tan en uzak olanı ise, kalbi katı olandır."* (Tirmizî, Zühd 62)

Bu sebeple göz yaşarmaması, kalp katılığı, bitmek bilmeyen arzular ve dünyaya karşı aşırı tamah bedbahtlık alâmeti olarak kabul edilmiştir.

Dolayısıyla müslümanların, kalpleri böylesine taşlaşmış kişilerin hemen doğru yola gelmelerini beklemeleri boşunadır:

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ
ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

75. Ey mü'minler! Şimdi onların size inanacaklarını mı bekliyorsunuz? Halbuki onlardan bir grup var ki, Allah'ın kelâmını işitirler de, düşünüp anladıktan sonra onu bile bile bozup değiştirirler.

Medine'de müslüman olan bazı kimseler, mevcut tecrübe ve birikimleri ışığında İslâm'ın getirdiği itikat, ibâdet, muamelât ve ahlâka dâir emir ve yasakları daha rahat anlayabilecek olan yahudilerin hemen İslâm'a girebileceklerini düşünüyorlardı. Âyet-i kerîme bu düşüncenin yerinde olmadığını ifade buyurmaktadır. Zira onların doğru yola ermelerine mâni olan başka mânevî hastalıklar ve kalbî marazlar vardı. Hakîkatleri bilmek, imansızlık düğümünü çözmeye yetmiyordu.

Onlardan bir grup, özellikle âlimleri, Allah'ın kelâmı olan Tevrat'ı okuyor, dinliyor, anlıyor fakat oradaki gerçekler istikâmetinde hareket edecek yerde, tam aksine o gerçekleri bile bile tahrife yelteniyorlardı. Hakikatleri tersyüz ediyorlardı. Bunu ya Tevrat nüshasının bizzat metnini ve lafzını değiştirip bozarak veya metin aynen kaldığı halde yanlış tefsir ederek yapıyorlardı. Onlar,

bilhassa Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'in peygamberliğiyle alakalı haberleri ve recim gibi bir kısım hukûkî hükümler ihtivâ eden âyetleri değiştiriyorlardı. Bu şekilde hem kendilerini hem de hitap ettikleri kitleleri doğru yolu gösteren vesilelerden uzaklaştırıyorlardı. Dolayısıyla kendi kitaplarını bile tahrif edecek kadar ileri giden yahudilerin, dünyevî menfaatlerine âlet ettikleri dinlerini terk ederek İslâm'a gelmeleri gerçekten zor bir durumdur.

Zira onlar:

وَاِذَا لَقُوا الَّذٖينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ قَالُٓوا اَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَٓاجُّوكُمْ بِهٖ عِنْدَ رَبِّكُمْۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾ اَوَلَا يَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

76. İman edenlerle karşılaştıklarında "İnandık" derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise: "Yarın Rabbinizin katında aleyhinizde kuvvetli bir delil olarak kullansınlar diye mi Hz. Muhammed hakkında Allah'ın size açıkladığı gerçekleri onlara anlatıyorsunuz? Hiç akıl erdirmiyor musunuz?" derler.

77. Yoksa onlar bilmiyorlar mı ki, Allah, gizlediklerini de açığa vurduklarını da elbette bilir.

Rivayete göre bir kısım yahudiler, aynen münafıklar gibi, müslümanlarla karşılaştıklarında iman ettiklerini söylerlerdi. Ayrıca Tevrat'ta ifade edildiği şekilde Peygamberimizin nübüvveti ve vasıfları hakkında, diğer taraftan atalarının isyanları sebebiyle uğradıkları musibetler ve çektikleri cezalar hususunda müslümanlara bilgi verirlerdi. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 525) Daha sonra bir araya geldiklerinde ise özellikle âlimleri, yapılan bu işin doğru olmadığını, verilen bu bilgilerin müslümanlar tarafından hem dünya hem de âhirette yeri geldiğinde aleyhlerinde delil olarak kullanılabileceğini, dolayısıyla bunun da kendileri hakkında pek hayırlı netice husûle getirmeyeceğini söylerlerdi.

Ehl-i kitabın âlimlerinin hali böyledir. Câhillerinin durumuna gelince:

وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ اِلَّٓا اَمَانِيَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾

78. Onlardan bir kısmı ümmîdir; kitabı bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeyler, bir takım kuruntulardır. Onlar sadece yanlış fikirlere kapılmışlardır.

Yahudilerin şüphesiz hepsi okur yazar ve kitabı bilen kimseler değildi.

Onlardan önemli bir kısmı ümmî idiler; okuma yazma bilmez ve kitabı anlamazlardı. Kendi dinleri ve kitapları hakkında bile yeteri bilgiye sahip değillerdi. Bütün bildikleri sağdan soldan duydukları boş saplantılar, kendiliklerinden ürettikleri asılsız hayal ve kuruntulardan ibaretti. Dolayısıyla bilgiye dayalı olarak doğruyu yanlıştan ayırıp, şuurlu bir tutum ve davranış içinde olmak yerine sadece zanlarının peşinden koşar, yanlış fikirlere kapılırlardı. Bütün yaptıkları zan ve taklitten başka bir şey değildi. Bunların vebâli de, kendilerine gereken bilgileri doğru bir şekilde öğretmeyen, hata onları yanlış yönlere yönlendiren âlimlere aittir. Fakat onların yaptıkları yanlarına kar kalmayacaktır. Zira Yüce Allah, dinî gerçekleri tahrife yeltenenleri şu şekilde uyarmaktadır:

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ
لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾

79. Yazıklar olsun şu kimselere ki, kitabı kendi elleriyle yazarlar, sonra da küçük bir dünya menfaati için: “Bu Allah tarafından gönderilmiştir!” derler. Yazıklar olsun elleriyle yazdıkları yüzünden onlara, yazıklar olsun kazandıkları yüzünden onlara!

Yahudi âlimleri, dinî mevzularda kitaplar yazıyor ve burada serdettikleri şahsi görüşlerinin Allah’tan gelen dinî hakikatler olduğunu söylüyorlardı. Böylece sözlerine kutsallık kazandırıp bu yolla insanlar üzerindeki tesirlerini artırmaya ve onları daha kolay sömürmeye çalışıyorlardı. Niyetleri halkı dinî hususlarda aydınlatmak değil, onları bir sömürü aracı olarak kullanmaktı. Bundan dolayı âyet-i kerîme onları sert bir dille tehdit etmekte, onlar gibi davranacak diğer insanları da ciddi mânada uyarmaktadır. Âyetin iniş sebebi ile alakalı şöyle bir rivayet nakledilir:

Yahudiler, Rasûlullah (s.a.v.)’in kendi kitaplarındaki vasfını değiştirdiler. Kitaplarında o, orta boylu, esmer olarak zikredilirken onu buğday benizli, düz saçlı ve uzun boylu yaptılar. Arkadaşlarına ve kendilerine tâbi olanlara da: “Âhir zamanda gönderildiğini iddia eden şu peygambere bakın; kitabımızda zikredilen vasıflara uymuyor” dediler. Yahudi âlimlerinin, diğer yahudiler için sözkonusu olmayan bir takım menfaatleri vardı. Peygamberimiz (s.a.v.)’in kitaplarında beyân edilen gerçek vasıflarını açıkladıkları takdirde bu menfaatlerinin elden gideceğinden korkmuş ve onu değiştirmişlerdir. (Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl,* s. 29)

Bununla birlikte yaptıkları kötülüğün kendilerini cehenneme götürecek büyüklükte bir günah olduğunu bildiklerinden içlerini rahatlatmak üzere şöyle

asılsız bir kuruntunun ardına sığınmaya çalışmışlardır:

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّٓا اَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهُٓ اَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

80. Bir de: "Sayılı birkaç günden başka bize ateş dokunmayacak" dediler. Onlara şöyle de: "Bu konuda Allah'tan bir teminat mı aldınız? Eğer öyleyse ne âlâ, zira Allah verdiği teminattan asla dönmez. Yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?

"Sayılı günler"le ilgili yapılan izahlardan bazıları şöyledir:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye geldiğinde yahudiler: "Bu dünya hayatı yedi bin senedir. İnsanlar âhirette, dünyadaki her bin sene için âhiret günleriyle bir gün azâb olunacaklardır. Bu da sadece yedi gün demektir ki bu yedi günün sonunda azap kesilecek ve sona erecektir" diyorlardı. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 30; Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 10)

Yahudilerin, âhirette kendilerine dokunacak azâbın ancak buzağıya tapındıkları gün sayısınca yani sadece 40 gün olacağını iddia ettikleri ve bu âyetin bu sebeple nâzil olduğu rivayeti de vardır. Yine onlar, Tevrat'ta, "cehennemin 40 yıllık yürüyüş genişliğinde olduğu, yahudilerin bir günde bir yıllık yol katederek cehennemi kırk günde geçecekleri ve böylece cehennemdeki kalışlarının sona ereceği" yazılı olduğunu iddia etmişlerdir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 10)

Halbuki gerçek şudur:

بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَاَحَاطَتْ بِهٖ خَطٖيٓئَتُهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾

81. Hayır! Kim bir günah işler, günahı onu çepeçevre kuşatır da kâfir olarak ölürse, işte onlar ateşe arkadaş olmuş kimselerdir, orada onlar ebedî kalacaklardır.

82. İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, onlar cennet yârânıdırlar, onlar da orada ebedî kalacaklardır.

Cehennemden kurtulup cennete girebilmek, bir kısım hayal ve kuruntuların peşinden sürüklenmekle değil, Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından tamâmen kaçınmakla mümkün olabilecektir. Dinin tâlimatlarını

dikkate almayıp, günahlara batan ve günahlardaki ısrarı sebebiyle tevbe imkânı bulamayıp küfür üzere ölenler, cehenneme girecek ve orada ebedî kalacaklardır. Zerre kadar imanı olanlar affedilmeyen günahları karşılığında ateşte yansalar da neticede bir kurtuluş kapısı bulacaklardır. Dinin tâlimatlarına uygun yaşayanlar ise cennete girecek ve orada ebedî kalacaklardır. (bk. Nisâ 4/123-124)

Allah Teâlâ'nın İsrâioğulları'ndan aldığı bir diğer söz de şudur:

Allah’a Kulluk Yaratılmışlara İyilik

وَاِذْ اَخَذْنَا مٖيثَاقَ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ لَا تَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا وَذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ
حُسْنًا وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلَّا قَلٖيلًا مِنْكُمْ وَاَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

83. Hani biz, İsrâiloğulları’ndan: “Sadece Allah’a kulluk edeceksiniz, anababaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilikte bulunacaksınız!” diye söz almış ve: “İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı hakkıyla kılın, zekâtı verin!” diye emretmiştik. Sonra sizden pek azı müstesna, sözünüzden döndünüz ve hâlâ yüz çevirmeye devam ediyorsunuz.

“Sadece Allah’a kulluk yapılması” emri aslında bütün insanlara yöneliktir ve onlar bunun için yaratılmışlardır. (bk. Enbiyâ 21/25; Nahl 16/36) Allah’a ait olan bu hak, hakların en üstünü ve en yücesidir. Sonra diğer varlıkların hakları gelir. Yaratıklar içinde ise en mühim hak, anne-babaya âittir. Bu sebeple Kur’an’ın pek çok yerinde ve hadis-i şeriflerde Allah’ın hakkı olan “şirk koşmamak”tan hemen sonra anne-baba hakkı zikredilir.

Anne-babadan sonra akrabaya iyilik gelir. Dinimiz sıla-i rahim denilen akrabayla münâsebetleri devam ettirip onlara yardımda bulunmayı ısrarla teşvik etmiş ve bu konuda vazgeçilmez haklar ve sorumluluklar koymuştur. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.), *“Allah’a ve âhiret gününe inanan kimse akrabasına iyilik etsin”* buyurmuştur. (Müslim, İman 74, 75)

Bir sahâbînin: “Ya Rasûlallah! Benim akrabam var. Ben kendilerini ziyaret ediyorum, onlar gelip gitmiyorlar. Ben onlara iyilik ediyorum, onlar bana kötülük ediyorlar. Ben onlara anlayışlı davranıyorum, onlar bana kaba davranıyorlar” demesi üzerine de af ve rahmet Peygamberi (s.a.v.): *“Sen böyle davrandıkça Allah’ın yardımı seninledir”* buyurmuştur. (Müslim, Birr 22)

Yetimler, kendilerine bakacak babaları olmayan küçük çocuklardır. Yetimlere iyilik ve yardımda bulunmak çok önemli bir içtimâî ibâdettir. Bu sebeple pek çok âyet ve hadiste insanlar yetimlere bakmaya teşvik edilirler. Yoksullar ise, kendileri ve âileleri için harcayacak bir şey bulamayan kişilerdir. Cenâb-ı Hak, yoksullara en güzel şekilde davranmayı, onlara iyilikte bulunmayı emretmektedir.

Cenâb-ı Hak, insanlara iyi davranmayı emrettikten sonra, yine insanlara güzel söz söylemeyi emrederek uygulamalı ve sözlü iyiliği büyük bir uyum içinde bir

araya getirmiştir. Yani insan hem diliyle hem de uygulamalarıyla iyilik üzere olmalı, devamlı iyilik düşünüp iyilik konuşmalı ve herkese güzel muamele etmelidir. Daha sonra âyette, Allah’a ibâdetle insanlara iyilik mevzûları birer misalle müşahhas hâle getirilerek namazın doğru kılınması ve zekâtın verilmesi emredilmiştir.

Allah Teâlâ, İsrâiloğulları’ndan bu şekilde söz almış, ancak onlar, pek azı hâriç, verdikleri sözlerinden dönmüşlerdir. Sonradan gelen yahudiler de atalarının izini tâkip ederek aynı isyan hâlini devam ettirdikleri için, hitap onlara yöneltilerek; **“Sözünüzden döndünüz!”** (Bakara 2/83) buyrulmuş ve geçmişlerin yanlış davranışı bunlara da nispet edilmiştir.

Hatta yahudiler insanlara verdikleri sözlerden döndükleri gibi doğrudan doğruya kendi hayatlarıyla alakalı sözleri husûsunda da aynı şekilde davranmaktadırlar. Bunu açıklama sadedinde şöyle buyrulur:

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَٓاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ اَنْفُسَكُمْ مِنْ
دِيَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾

84. Yine bir vakit sizden “Haksız yere birbirinizin kanını dökmeyecek; kendinizden olan insanları yurdunuzdan çıkarmayacaksınız!” diye kesin söz almıştık. Bu konuda siz de kesin taahhütte bulunmuş, bunu kabul etmiştiniz. Nitekim bugün de aynı şehâdette bulunursunuz.

“Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz!” ifadesi şu mânaya gelir: “Kendi milletinizden olan insanları, akrabalarınızı ve din kardeşlerinizi öldürmeyin! Haksız yere adam öldürüp, buna karşılık kısas edilerek kendi canınıza kıymayın! Bir de kanınızı mübah kılacak günahlar işlemeyin!”

İsrâiloğulları, Tevrat’ta mevcut olan ilâhî ahdi bildikleri için bu konuda Allah’a verdikleri sözü ikrar etmişlerdir. Bunun kesinlikle kendilerinden alınan bir söz olduğunu itiraf etmişlerdir. Önceki yahudiler, bu sözü kabul ederken birbirlerine şâhit olmuşlardı. Bugünküler de o sözün ikrar edildiğine şâhitlik yaparlar.

Bu ve devam eden âyet-i kerîmelerde geçmişle hâl iç içe sunulmakta, böylece geçmiş hâdiseler adeta şimdiki hâle getirilmekte ve hâl geçmişe girmekte, böylece tarih mânasız bir hâdiseler yığını olmaktan çıkıp, devam eden tesirleriyle hâlâ yaşanan ve ibret veren bir hayat olmaktadır. Ayrıca, burada anlatılan geçmiş olayların kahramanları ile, âyetlerin indiği anda yaşanan olayların kahramanları aynı karakterde birleşmekte, dolayısıyla geçmişten hâle bütün olaylar aynı karakterdeki kişiler etrafında dönmektedir. Böylece kuru tarihî hâdiselerden ziyâde karakterler, niyetler, sıfatlar, tutum ve davranışlar

öne çıkarılmakta, olaylar bu aslî unsurun ortaya çımasına yardımcı olan vasıta mevkiinde tutulmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, kıssaları ve tarihî olayları anlatırken bu etkileyici üslûbu fevkalâde başarılı bir şekilde kullanmaktadır. (bk. Ünal, *Meâl,* s. 56)

Ancak yahudiler yine sözlerinde durmamış, Allah'a verdikleri söze uymamış ve birbirlerini öldürmeye, yurtlarından çıkarıp sürgün etmeye ve kardeşleri aleyhine başkalarıyla ittifak kurup kötülük üzere yardımlaşmaya davam etmişlerdir:

ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَر۪يقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ
تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِۜ وَاِنْ يَأْتُوكُمْ اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ
وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْۜ اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ
بِبَعْضٍۚ فَمَا جَزَٓاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَاۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ اِلٰٓى اَشَدِّ الْعَذَابِۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾

85. Siz öyle kimselersiniz ki, bütün bunlardan sonra hâlâ birbirinizi öldürüyor, içinizden bir kısmını yurtlarından çıkarıyor, onlara karşı kötülük yapmada ve düşmanlık etmede birbirinizi destekliyorsunuz. Düşman elinde size esir olarak geldiklerinde ise fidye verip onları kurtarmaya kalkıyorsunuz. Halbuki onları yurtlarından çıkarmak size baştan haram kılınmıştı. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rezillik; kıyâmet gününde ise en şiddetli azaba uğratılmaktır. Allah yaptıklarınızdan asla habersiz değildir.

Medine'de Araplardan Evs ve Hazrec kabileleri bulunuyordu. Bunlar putlara tapıyorlardı. Aralarında son derece şiddetli bir düşmanlık hüküm sürüyordu. Ayrıca, Medine'de yirmibir yahudi kabilesi bulunuyordu. Bunlardan bir kısmı Evs'le, diğerleri de Hazrec'le anlaşmıştı. Evs ile Hazrec savaşa tutuştuğunda, yahudiler de müttefiklerinin yanında yer alır ve birbirleriyle savaşırlardı. Böylece dindaşlarını öldürür, kendi müttefikleri gâlip geldiğinde, karşı taraftaki yahudileri esir alır, yurtlarından sürer, mallarını da yağma ederlerdi. Halbuki Allah Teâlâ, bütün bunları yasaklamıştı. Savaş bitince de karşı tarafa esir düşen dindaşları için fidye verip onları kurtarırlardı. Bu da Allah'ın onlara emri idi.

Yine bir yahudi kabilesi, diğer yahudi kabilesinden savaş esiri aldığında, onları ancak fidye karşılığında serbest bırakıyor ve kitapta buna izin verildiğini

söyleyerek kendilerini haklı çıkarmaya çalışıyordu. Fakat onlar, kitaplarının kendi kardeşleriyle savaşmamaları husûsundaki emrine uymuyorlardı. İşte Cenâb-ı Hak, yahudilerin bu tür çelişkilerine dikkat çekerek: **"Yoksa siz, kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"** (Bakara 2/85) buyurmaktadır.

Böyle Allah'ın emrine itaat etmeyen isyankârların âkıbeti, dünyada rezil rüsvâ olmak, âhirette de daha şiddetli bir azâba mâruz kalmaktır. Nitekim Medine'deki yahudi kabileleri, ihânetleri sebebiyle kimi sürülerek, kimi de katledilerek dünyadaki rezilliği tatmışlardır. Çünkü Cenâb-ı Hak, insanların yaptığı her şeyi görüp bilmektedir. O'nun ilminden hiçbir şey gizli kalmaz. Bütün söz ve fiilleri kaydeder ve tam bir adâletle karşılığını verir:

أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِۘ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ
الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ۟ ﴿٨٦﴾

86. İşte onlar, âhireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu sebeple ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine yardım edilecektir.

Yahudilerin dünya ve âhirette azâba uğratılmalarının en mühim sebebi, âhireti fedâ ederek dünyevî bir takım menfaatlerin peşine düşmeleridir. Onlar, ölüm ve ötesini düşünmez, âhiret için hazırlık yapmazlar. Bilâkis üç günlük dünya için her türlü fenâlığı yapar, beş on kuruş için Allah'ın kitabını bile tahrif ederler. Bir de kalkar, **"Sayılı birkaç günden başka bize ateş dokunmayacak"** (Bakara 2/80) derler.

Böyle davrananlardan azabın kaldırılması bir tarafa, hafifletilmez bile. Onlara hiçbir sûrette yardım da edilmez. Çünkü hiçbir mâzeretleri kalmadığı gibi, işledikleri cürümler de had safhaya ulaşmıştır:

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ
مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِؕ اَفَكُلَّمَا جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا
تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْۚ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

87. Hiç şüphesiz biz Mûsâ'ya kitabı verdik ve ondan sonra birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da apaçık mûcizeler lûtfettik ve onu Rûhu'l-Kudüs ile destekledik. Ama size ne zaman bir peygamber gelip de nefislerinizin hoşlanmayacağı, hevâ ve hevesinize hizmet etmeyecek hükümler getirdiyse, hemen büyüklük taslayarak, kimini yalanlayıp kimini de öldürüyordunuz, öyle değil mi?

İsrâîloğulları'na Hz. Mûsâ'dan sonra gönderilen peygamberler Dâvûd, Süleyman, Uzeyr, İlyâs, Elyesa', Yûnus, Zekeriyya, Yahya ve diğerleriydi. Cenâb-ı Hak sonra da Îsâ (a.s.)'ı gönderip ona inkâr edilmesi mümkün olmayan apaçık mûcizeler lûtfetti. Onu Rûhu'l-Kudüs ile destekleyip kuvvetlendirdi.

"Rûhu'l-Kudüs" kelime olarak fevkalâde temizlik, nezahet, bereket rûhu ve mukaddes ruh mânalarına gelip, Cebrâil (a.s.)'ın bir ismidir. (bk. Nahl 16/102; Şuarâ 26/193; Meryem 19/17) Bu da gösteriyor ki, Rûhu'l-Kudüs, Hz. İsa'nın şahsiyetinden bir parça değil, sadece onun destekleyicisidir. Şu halde hıristiyanların, Rûhu'l-Kudüs'ü, Îsâ (a.s.)'ın öz şahsiyetinin bir parçası gibi tasavvur etmeleri, bâtıl bir inançtır.

Cebrâil (a.s.), diğer peygamberlere de vahiy getirmiş olmakla birlikte Hz. İsa'ya daha çok destek vermiştir. Hz. Meryem'e onun doğumunu müjdeleyen, Cebrâil (a.s.)'dır. Hz. İsa, onun üflemesi ile doğmuş, onun terbiye ve desteğiyle büyümüş, her nereye gittiyse Cebrâil (a.s.)'ı yanında bulmuştur.

Allah'ın insanlara peygamber gönderme âdeti ve bilhassa bu konuda İsrâiloğulları'na yönelik lutufları hatırlatıldıktan sonra, Allah'a ve peygamberlerine isyanı âdet hâline getiren yahudilerin inkâr ve zulümleri yüzlerine vurulmaktadır. Cenâb-ı Hak onları azarlayarak ve yaptıkları çirkinlikleri ayıplayarak şöyle sormaktadır:

"Benim peygamberlerim, sizin keyfinize uymayan ilâhî emirlerle geldiğinde, onlara tâbi olmayı kibrinize yediremeyip kafa tutacak, sonunda bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürecek misiniz?"

Yahudiler, Cenâb-ı Hakk'ın bu tesirli irşâdına, acı tatlı hatırlatmalarına, îkaz ve azarlamalarına karşı küstahça cevap verdiler:

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۜ بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

88. Onlar Peygamber'e: "Bizim kalplerimiz örtülüdür, söylediklerini anlamıyoruz" dediler. Aslında gerçeklerin üzerini bilerek örtmeleri ve inanmamakta direnmeleri sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir; bu yüzden pek azı iman eder.

Bu âyetten 121. âyete kadar, yahudilerin isyankâr tavırları anlatılarak bunlar on beş madde hâlinde sıralanmaktadır. (Draz, *en-Nebeu'l-azîm,* s. 289-293)

Yahudiler, tarihte olduğu gibi Peygamber Efendimiz zamanında da inkâr ve inatlarını sürdürdüler. Kibir, inat ve önyargıyla hareket ederek, İslâm'ın hakikatini öğrenmeden reddetme yoluna gittiler. Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in dâvetine karşı alaycı bir ifade ile; "Kalplerimiz perdelidir, kilitlidir, kaşarlanmıştır, söylediklerinden bir şey anlamıyoruz" dediler. Bu tavırlarıyla;

“Kendi dinimize o kadar bağlıyız ki, bizi inancımızdan uzaklaştıracak hiçbir sözü, üzerinde düşünmeye değer bile görmeyiz, hemen reddederiz” demek istiyorlardı.

Bir de böylece kalplerinin ilimle dolu olduğunu, başkalarının bilgisine ihtiyaç duymadıklarını ve bundan müstağnî olduklarını hissettiriyorlardı. Ehl-i kitap olmaları sebebiyle her şeyi kendilerinin bildiğini zannediyor ve semâvî bilgilerin yegâne mercii olduklarına inanıyorlardı. Yani onların ayağını kaydıran en büyük hastalık, şeytanı itaatten uzaklaştıran “kibir” idi.

Cenâb-ı Hak, yahudilerin bütün iddiâlarını reddetti. İman etmeyişlerinin, dinlerine bağlılıkları veya ilimleri sebebiyle değil, küfürde ısrar etmeleri neticesinde Allah’ın yardım ve rahmetinden mahrum kalmaları yüzünden olduğunu bildirdi. Bu tabiatları sebebiyle yahudilerden iman eden kimse pek azdır. (bk. Nisâ 4/155)

Kalbin kilitli olması; taassubu, ön yargıyı ve kendine güvensizliğin bir neticesi olarak yeniliğe ve farklı fikirlere kapalı olmayı da ifade eder. İlâhî rahmet ve hidâyetten uzaklaşan insanlar, bu tür hastalıklara müptelâ olurlar.

Yahudiler son derece akıl ve mantık dışı bir davranışta bulundular. Çünkü:

وَلَمَّا جَاۤءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ
يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاۤءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ
فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

89. Allah tarafından onlara ellerindeki Tevrat’ı doğrulayan bir kitap gelince, onu inkâr ettiler. Halbuki daha önce bu kitabı getirecek peygamberi bekliyor ve onun hürmetine inkârcılara karşı gâlibiyet ve fetih dileyip duruyorlardı. İşte Tevrat’tan öğrendikleri o bilgileri muşahhas halde karşılarında görünce, onu inkâr ettiler. Allah’ın lâneti bu kâfirlerin üzerinedir.

Aslında onlar, Âhirzaman Nebîsi’nin geleceğinden bahsediyor, bunu insanlara haber veriyor ve onunla kuvvetlenip düşmanlarını mağlup edecekleri zamanı bekliyorlardı. Hatta onun hürmetine Allah’tan, düşmanlarına karşı yardım istiyor ve onun bir an evvel gelmesi için dua ediyorlardı.

İbn Abbas (r.a.) şöyle anlatır:

Hayber yahudileri ile Gatafan kabilesi arasında savaş vardı ve Hayber yahudileri ne zaman Gatafan’la karşılaşsalar yeniliyorlardı. Sonunda:

“Ey Rabbimiz! Âhir zamanda göndermeyi va‘dettiğin o ümmî Peygamber hakkı için senden bizi muzaffer kılmanı istiyoruz!” duasına sığınmayı kararlaştırdılar ve

Gatafan'la karşılaşınca bu duayı yaptılar.

Savaşın netîcesinde Gatafan'ı bozguna uğrattılar. Fakat dualarında vesîle edindikleri Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamber olarak gönderilince onu inkâr ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Bakara sûresinin 89. âyet-i kerîmesini vahyetti. (Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 27; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 31; Hâkim, *el-Müstedrek,* II, 289/3042)

Hâsılı, Son Peygamber'in geleceğinden bahsedip dururken, o kendilerinden çıkmadığı için, bile bile ve inatla inkâra saplanan yahudiler, Allah'ın lânetine uğradılar ve kendilerini çok kötü bir şey karşılığında hebâ ettiler:

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖۚ فَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍۜ وَلِلْكَافِر۪ينَ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴿٩٠﴾

90. Onlar, Allah'ın dilediği kuluna lutufta bulunarak peygamberlik vermesini kıskandılar da, Kur'an'ı inkâr ederek kendilerini ne kötü bir şeye sattılar. Böylece onlar gazap üstüne gazaba uğradılar. Zâten kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.

Yahudilerin bu mantık dışı tavrı, Allah'ın taksimine rızâ göstermeyip, itiraz etme mânası taşımaktadır. Onları bu alçaklığa iten sebep de içlerinde kaynayan haset duygusu olmuştur. Târih boyunca pek çok peygamber onların soyundan geldiği için yine öyle olacağını düşünüyor, hatta buna kesin gözüyle bakıyorlardı. Peygamber Efendimiz, İsrâiloğulları'ndan değil de İsmâil (a.s.)'ın neslinden gelince, bunu kıskanarak azgınlığa ve taşkınlığa saptılar. Efendimiz'in peygamberliğine ve getirdiği kitaba iman etmediler. Bu küfürlerinin karşılığı ise onların ebedî olarak cehennem azâbına mâruz kalmalarıdır. Haset ve küfürleri sebebiyle düştükleri bu acı akıbet ne kötüdür. Zira daha önce uğradıkları ilâhî gazaptan, Peygamberimiz'e iman ederek kurtulabilecekken, inkârları sebebiyle bir gazaba daha uğradılar ve ebedî olarak cehennemde kalmaya müstahak oldular. İstikballerini ve âhiretteki ebedî saâdetlerini satarak, karşılığında zillet, meskenet ve gazab-ı ilâhîyi satın aldılar. Ne kötü bir alışveriş!

Bu sebepledir ki:

وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَٓاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْۜ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَٓاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٩١﴾

91. Onlara: “Allah’ın indirdiği Kur’an’a iman edin!” dendiği zaman, “Biz sadece bize indirilene inanırız!” derler; ondan başkasını inkâr ederler. Halbuki Kur’an, ellerinde bulunan Tevrat’ı doğrulayan ilâhî bir kitaptır. Onlara şöyle de: “Eğer Tevrat’a inanıyor idiyseniz, bundan önce Allah’ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?”

Yahudilere nasihat edilerek:

“–Kime gelmiş olursa olsun, Allah’ın indirdiği kitaplara iman edin! Kur’an da Tevrat gibi Allah tarafından gönderilmiştir. O halde Tevrat’a inandığınız gibi Kur’an’a da iman edin!” denildiğinde onlar:

“–Bizi Tevrat’a inanmaya sevk eden sadece onu Allah’ın indirmiş olması değil, bununla birlikte bize göndermiş olmasıdır. Oysa Kur’an bize indirilmiş değildir” cevabını verirler.

Tevrat’tan sonra indirilen İncil’i ve Kur’an’ı inkâr ederler. Tevrat’tan önce indirilenleri ise kabul ederler. Kur’an, efrâdını câmi ağyârını mâni olan **“Ondan başkası”** (Bakara 2/91) tâbirini kullanarak İsrâiloğulları’nın suçunu tam olarak sınırlamıştır. Bu da, insafın ve itham esnasında dürüstlüğün en ileri derecesidir.

Daha sonra onların iddialarına cevap verilmeye başlanmış, kendi kitaplarına inanmalarının, hak olan başka bir kitaba imanı engellemeyeceği ve tahrif ettikleri kitaptan yanlarında kalan doğrulara bakarak Kur’an’ın hak olduğunu anlayabilecekleri ifade edilmiştir. Tevrat’a iman ettikleri yönündeki iddianın asılsız olduğu, zira gerçekten iman etmiş olsalardı, onu tasdik eden Kur’an’ı kabul etmeleri gerektiği anlatılmıştır. Çünkü Tevrat’ta, Âhirzaman Peygamberi’nin geleceği ve hangi vasıflarda olacağı bildirilmiş ve ona inanma hususunda kendilerinden söz de alınmıştı. Buna rağmen, Cenâb-ı Hak son kitabını indirip: **“Elinizdeki Tevrat’ı doğrulayıcı olarak indirdiğim Kur’an’a inanın. Onu ilk inkâr eden siz olmayın!”** (Bakara 2/41) buyurunca **“Bizim kalplerimiz örtülüdür, söylediklerini anlamıyoruz”** (Bakara 2/88) dediler. Öyleyse onların; **“Biz sadece bize indirilene inanırız”** (Bakara 2/91) sözleri de yalandır. Bunun delili de, Zekeriya ve Yahya (a.s.) gibi Allah’ın peygamberlerini öldürmeleridir. Zira bırakın peygamber öldürmeyi, herhangi bir insanı bile haksız yere öldürmek Tevrat’ta yasaklanmıştır.

Yahudilerin bu tür çelişkili halleri ve inkârları çoktur:

ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ

92. Andolsun Mûsâ size apaçık mûcizeler getirmişti; fakat o kısa bir süreliğine yanınızdan ayrılır ayrılmaz, tutup buzağıya tapmıştınız. İşte siz o zâlimlersiniz.

İsrâîloğulları, Mûsâ (a.s.)’ın getirdiği çeşitli mûcizelere şâhit olmalarına rağmen bir müddet sonra en ağır günahlara bulaştılar. Hz. Mûsâ Allah Teâlâ ile konuşmak için Tûr dağına çıkınca, hemen altından bir buzağı heykeli yapıp ilâh diye ona tapınmaya başladılar. (bk. Bakara 2/51)

Bu, iman değil, zulümdür. Yani gerçeğe aykırı davranmak, bir şeyi olması gerektiği şekilde yapmamaktır. Siz, itaat etmeniz gerekirken isyan ettiniz, Allah’a ibâdet etmeniz gerekirken buzağıya taptınız. Hz. Muhammed (s.a.v.)’i herkesten önce siz kabul etmeniz gerekirken, ilk inkâr eden siz oldunuz. Dahası Allah’a verdiğiniz en sağlam sözü fazla zaman geçmeden hemen bozdunuz:

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَٓا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاُشْرِبُوا فٖى قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ
بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهٖٓ اٖيمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٩٣﴾

93. Bir zamanlar Tûr dağını üzerinize kaldırarak, Tevrat’a göre yaşayacağınıza dâir sizden söz almış ve: “Size verdiğimiz kitaba bütün gücünüzle sarılın ve ona kulak verin” demiştik. Onlar ise: “Duyduk, ama itaat etmiyoruz” dediler. Çünkü inkâr etmeleri yüzünden kalplerindeki buzağı sevgisi iliklerine işlemişti. Onlara de ki: «Eğer iddia ettiğiniz gibi mü’minseniz, bu inancınız size ne kötü şeyler emrediyor!”

İsrâiloğulları doğru yoldan ayrılınca, kendilerini altın buzağı sevdâsına kaptırdılar. Bütün düşünce, konuşma, hareket ve görünüşleri putperestlikle doldu. Boyanın elbiseye içirilmesi gibi, buzağı şeklinde yaptıkları altın puta tapmanın rengine boyandılar. Nasıl ki su, topraktan çıkan bitkilerin hayat kaynağıysa, aynen bunun gibi buzağıya tapma sevgisi de onlardan çıkan davranışların kaynağı oldu. İşte küfür, insanı bu şekilde durmadan alçaltır ve nihâyetinde aşağıların en aşağısına sürükleyip perişan eder.

İsrâiloğulları’nın altından bir buzağı yapıp onu ilâh edinmeleri, onların âhireti terk edip tamâmen dünyalık toplamaya yöneldiklerini göstermektedir. Bir müddet sonra, âdeta parayı ilâh edindiler. Bu yanlış yolda o kadar ileri gittiler ki, sonunda altından bir put yapıp ona tapınmaya başladılar ve böylece içlerindeki duyguyu herkesin göreceği şekilde müşahhaslaştırdılar. Bugün de “altın” denildiğinde yahudilerin akla gelmesi, herhalde bu anlayışın bir devamıdır.

Burada, sevgi cevherini yerinde kullanmanın önemi bir kez daha kendini göstermektedir. İnsan, sevgisini lâyık olan şeye yöneltirse yükselir; lâyık olmayan şeye yöneltirse zelil olur. Yani sevgi, ilâhî bir sermayedir. Mü’min,

sevgisini nereye sarfedeceğini ve nerede kullanacağını çok iyi bilmelidir. İlâhî iradenin bu lûtfunu ziyân etmemelidir. Yahudiler Allah'ı ve peygamberlerini sevmeleri gerekirken, dünyalığı ve putları sevdiler, böylece **"duyduk ama itaat etmiyoruz"** (Bakara 2/93) diyecek kadar dipsiz bir alçaklığa düştüler. Bile bile isyân etmek, nesiller boyu devam eden tabiatları hâline geldi. (bk. Nisâ 4/46)

Eğer bu halleriyle hâlâ iman ettiklerini iddia ediyorlarsa, onların imanı kendilerine ne kötü şeyler emrediyor! Allah'a ve peygamberlerine karşı yaptıkları rezillikleri imanın gereği zannediyorlarsa, bilsinler ki onlar yanlış ve kötü şeylerdir, kendilerine ebedî zararlar verir. O halde, bu hatalı davranışların kaynağı olan yanlış imanlarını derhal kontrol edip ıslâh yoluna gitmeleri gerekir.

Aynı şekilde, yahudilerin sahip olduğu âhiret inancının da düzeltilmesi lâzımdır. Bunu ifade için buyruluyor ki:

Allah Katındaki Yeriniz Garanti mi?

قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾

94. Onlara şöyle de: "Eğer âhiret yurdunun saâdeti, başkalarına değil de Allah yanında sadece size ait ise ve siz de bu inancınızda da samimi iseniz, haydi ölümü isteyin de görelim!"

Yahudiler ve hıristiyanlar, dünyada; **"Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz"** (Mâide 5/18) diye kendilerini diğer insanlardan üstün görmektedirler. Aynı şekilde âhirette de imtiyazlı olacaklarına inanarak şöyle demektedirler:

"Sayılı birkaç günden başka bize ateş dokunmayacak." (Bakara 2/80)

"Yahudi veya hıristiyanlardan başkası asla cennete giremeyecek ..." (Bakara 2/111)

Cenâb-ı Hak ise: **"Bu, onların boş kuruntularıdır"** (Bakara 2/111) buyurarak, işin gerçek yüzünü haber vermektedir.

Tefsiri sadedinde olduğumuz 94. âyet-i kerîme, onların yalan ve yanlışlarını en güzel şekilde ortaya çıkarmaktadır. Hakikaten, Cenâb-ı Hakk'ın va'dettiği; hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve akla hayâle gelmeyen âhiret nimetlerine kavuşacağı kesin olan bir insanın, bu meşakkatler âleminde çile çekip durması anlamsızdır. Onunla bu muhteşem nimetler arasında sadece bir ölüm perdesi vardır. O perdeyi aralayıp rahat ve huzûra kavuşması beklenir. Böyle kimseler en azından ölümden asla korkmamalıdırlar. Nitekim Aşere-i Mübeşşere (cennetle müjdelenen on kişi) başta olmak üzere pek çok sahâbi, ölmekten hiç korkmamış, âhirete kavuşmayı canlarına minnet bilmişlerdir.[8] Muhammed b. Münkedir (r.a.)'in şu sözü ne kadar ibretlidir:

"Câbir b. Abdullah (r.a.) vefat etmek üzereyken ziyâretine gittim ve:

«–Rasûlullah (s.a.v.)'e selâm söyle!" dedim. (İbn Mâce, Cenâiz 4)

Yani, ashâb-ı kirâm, cennete girecekleri ve Rasûlullah'a kavuşacakları inancıyla, ölümün zorluklarını unutuyorlardı. Yahudi ve hıristiyanlar böyle değildir:

وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾

95. Fakat onlar, daha önce işledikleri günahlar yüzünden hiç bir zaman ölümü isteyemezler. Allah, o zâlimleri çok iyi bilir.

Onlar, ölümü kesinlikle istemez, hatırlarına bile getirmezler. Yanlarında

ölümden bahseden biri olsa, “Huzurumuzu kaçırma!” diye onu hemen sustururlar. Çünkü pek çok günah işlemekte ve yaptıklarından Allah’ın râzı olmadığını bilmektedirler. Ancak hevâ ve heveslerine uydukları için yanlış davranışlardan vazgeçmeyip bâtıl itikatlarla tesellî bulmaya çalışmaktadırlar. Allah Teâlâ, bu zâlimlerin düşüncelerini ve hallerini çok iyi bildiği için, onlara “ölümü istemeyi” teklif etmiş ve böylece sözlerinin hakikatten ne kadar uzak olduğunu herkese göstermiştir. (bk. Cuma 62/6-7)

Günümüzde bazı inanç gruplarının büyük nimetlere kavuşma hayâliyle zaman zaman topluca intihar ettiklerini duyuyoruz. Onların bu davranışı, inançlarının doğruluğunu göstermez. Sayıları çok az olan bu insanlar, yaşadıkları buhranlar neticesinde, yanlış bir inanç uğruna ölüp gitmektedirler. Bu intiharları kendilerine fayda değil zarar verecektir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Yahudiler ölümü temennî etmi olsalardı, ölür ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 248)

Yahudilerin ölümü istemesi bir tarafa, aksine onlar dünya hayatına karşı insanların en düşkünüdürler:

وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍۚ وَمِنَ الَّذٖينَ اَشْرَكُوا يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍۚ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَؕ وَاللّٰهُ بَصٖيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ۟ ﴿٩٦﴾

96. Elbette sen onları, insanların yaşamaya en düşkünü olarak bulursun. Hatta onlardaki hırs müşriklerde bile yoktur. Her biri bin yıl yaşamak ister. Oysa ömrünün uzatılması onu azaptan uzaklaştıracak değildir. Çünkü Allah onların bütün yaptıklarını görmektedir.

Peygamber ve kitaptan haberdar oldukları için bazı şeyleri bilmesi gereken bu insanlar, ilâhî hakikatlerden hiç haberi olmayan câhil müşriklerden bile daha çok dünyaya sarılırlar.

Nitekim Mâlik b. Dinar, Hasan-ı Basrî’ye sorar:

“-Âlime verilen ceza nedir?”

“-Kalbinin ölmesi.”

“-Kalbin ölümü nedir?”

“-Dünya sevgisi ve hırsı.” (Attâr, *Tezkiretü’l-evliyâ,* I, 67)

Aslında onların bu uzun yaşama isteklerinin ardında, âhirete imanlarının zayıflığı ve yaptıkları zulümlerin cezasını çekme korkusu yatmaktadır. Diğer insanlara karşı, “Allah katında imtiyazlı olduklarını” söyleyerek övünürken,

kendi içlerinde Allah’ın azabından kaçmak için çareler ararlar. Ancak, ne kadar dünyaya sarılsalar, hatta bin yıl da yaşasalar, sonunda yine ilâhî azâba dûçâr olacaklardır. Asırlarca yaşamalarının, karşılaşacakları şiddetli azabı hafifletmede en ufak bir tesiri olmayacaktır. Çünkü Allah, onların yaptığı işlere her yönüyle vâkıftır. İşlerinin zâhirîni, bâtınını ve ledünniyâtını tam olarak bilir.

Yahudiler, Peygamber Efendimiz’e ve müslümanlara o kadar haset ederler ki, düşmanlıklarını Cebrâil (a.s.)’a kadar götürürler. Peygamberlik vazîfesini bize getirmedi diye ona kin güdecek kadar saldırganlaşırlar:

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقًا
لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾

97. O Yahudilere söyle: “Cebrâil’e kim düşmansa şunu iyi bilsin ki, daha önce gönderilen kitapları doğrulayan, mü’minlere bir doğru yol rehberi ve müjdeci olan Kur’an’ı Allah’ın izniyle senin kalbine o indirmiştir.”

Bu âyetler, yahudiler ve onlar gibi çeşitli bahanelerle Âhirzaman Peygamberi’ne iman etmemekte direnenler hakkında nâzil olmuştur. Yahudiler Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz’e gelerek bir takım sualler sordular. Peygamberden başka hiç kimsenin bilemeyeceği doğru cevapları alınca, bu sefer de vahyi getiren Cebrâil (a.s.)’a düşman olduklarını ileri sürdüler. “Vahyi Mikâil (a.s.) getirseydi sana iman ederdik” dediler. Kendilerince, Cebrâil (a.s.)’ın şiddeti, harbi, zorluğu, ağır mesuliyetleri, kıtlığı, azâbı ve kan dökmeyi getirdiğini; Mikâil (a.s.)’ın da rahmet, yumuşaklık, yağmur, bolluk ve kolaylaştırma meleği olduğunu söylediler. Hatta düşmanlıklarının asıl sebebini biraz daha itiraf ederek:

“Cibrîl bizim düşmanımızdır. Çünkü peygamberliği bizden birine getirmekle emrolunmuşken, başkasına götürdü” dediler. (Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl,* s. 34)

Onlar aslında Peygamber Efendimiz’in risâletine hased ediyor, onu kabul etmek istemiyorlardı. Halbuki Cebrâil (a.s.) sadece bir memur idi. Allah onu kime gönderirse ona giderdi. Kur’an’ı da Allah’ın emriyle Peygamber Efendimiz’in kalbine indirmişti. Böylece insanlığa en büyük hayrı getirmişti.

Vahiy hâdisesinde normalde Cebrâil (a.s.), vahyi Allah Rasûlü’ne okuyor, işittiği âyetler mânalarıyla birlikte Efendimiz’in kalbine iyice yerleşiyordu. (bk. Kıyâme 75/16-19; Tâ-hâ 2/114) Burada ise Kur’an’ın Peygamber Efendimiz’in “kalbine” indirildiği ifade edilerek, vahyin tesirine ve kuvvetine dikkat çekilmektedir. Vahiy, kalbin üzerine yani şuur ve şuuraltının bütün bölümlerine inerek oraya sağlam bir şekilde yerleşir. Böylece, kalbi her yönden tamâmen kaplayıp istilâ ederek büyük bir kesinlik ve karşı konulamaz bir hüküm ifade

eder. Vahiy, diğer bütün his ve idrakleri devre dışı bırakarak kalbe yerleşince onunla amel etmek ve onu diğer insanlara ulaştırmak bir zarûret hâline gelir. (bk. Şuarâ 26/193-194)

Allah ve meleklerine düşmanlık konusuna tekrar dönülecek olursa:

لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ

98. Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mikâil'e düşmansa, Allah da o kâfirlerin düşmanıdır.

Allah'ın lutfettiği elçilik vazîfesini yapan bir meleğe düşmanlık beslemek, hakikatte onun getirdiği vahye, vahyi gönderen Allah'a, peygamberlere, meleklere ve hatta yahudilerin çok sevdiklerini söyledikleri Mîkâil (a.s.)'a düşman olmak demektir. Kim böyle bir düşmanlıkta bulunursa, Allah da o kâfirlere düşman olur. Onlara bir müddet mühlet verse de sonunda şiddetle yakalar ve cezalandırır.

Âyetteki ifadeden anlaşıldığına göre Allah Teâlâ, iman etmeyen insanların şahsına değil, küfürlerine düşmandır. Küfrü bıraktıklarında onlara derhal dost oluverir. (Zemahşerî, *el-Ke âf,* I, 83)

Yahudilerin bahaneleri ve mantıksız tavırları bitip tükenmez. Onlardan biri de Rasûlullah (s.a.v.)'in hiçbir mûcize getirmediğini iddia etmeleridir. Nitekim âlimlerinden İbn Sûriyâ, Allah Rasûlü (s.a.v.)'e:

"–Bize bildiğimiz bir şey getirmedin ve sana apaçık bir mûcize verilmedi ki sana tâbi olalım" demişti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu: (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 34)

وَلَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ اِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾

99. Rasûlüm! Elbette biz sana apaçık âyetler indirdik; yoldan çıkmış olanlardan başkası onları inkâr etmez.

Yahudiler, iman etmemek için sonunda bu bahaneyi ileri sürdüler. Ancak Cenâb-ı Hak, Efendimiz'i tesellî ederek kendisine pek çok mûcizeler lutfettiğini ve bunları ancak inatçı kâfirlerin inkâr edebileceğini bildirdi.

Yahudilerin yerilen bir diğer sıfatları da sözleşme ve anlaşmalarına dikkat etmemeleridir:

اَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾

100. O fasıklar ne zaman bir anlaşma yaptılarsa, içlerinden bir gürûh her defasında onu bozup bir kenara atmadı mı? Aslında, onların çoğu zâten

inanmıyor.

Mâlik b. Sayf:

“–Allah’a yemin olsun ki kitabımızda bizden ne Muhammed’e iman edeceğimize dâir bir ahid alınmıştır ne de başka bir söz!” demişti. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Suyûtî, *Lübâbu’n-nukûl,* s. 18)

Rasûlullah (s.a.v.)’in nübüvvetini inkâr eden bütün yahudiler, bu âyetin hükmüne dâhildir. Zâten onların çoğu iman etmezler. (bk. Âl-i İmrân 3/110)

İsrâiloğulları, gerek daha önceki hayatlarında, gerekse Rasûlullah (s.a.v.) zamanında (bk. Enfâl 8/55-56; Mâide 5/13) verdikleri sözleri devamlı bozmuş, bu zulmü ve hâinliği âdet hâline getirmişlerdi. Âyet-i kerîme, soru ile başlayarak onların bu hâlini yadırgamış ve yaptıklarının ne büyük bir yanlış olduğunu göstermiştir. Zira bu tür bir ifade, bahsedilen şeyin çirkinliğini ortaya koyma ve bunu yapanları azarlama hususunda daha tesirlidir.

Yahudilerin peygamber ve kitaba olan düşmanlıkları ise pek sinsi ve derindir:

وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ
اُو۫تُوا الْكِتَابَۙ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

101. Ne zaman Allah tarafından onlara ellerindeki kitabı doğrulayan bir peygamber geldiyse, kendilerine kitap verilenlerin bir kısmı, sanki gerçeği hiç bilmiyorlarmuş gibi, Allah’ın kitabını umursamayıp kulak ardı ettiler.

Kendi dinlerine ve peygamberlerine karşı bu sadakatsizliği gösterenlerin, Allah Rasûlü’nün peygamberliğini reddetmesinde şaşılacak bir durum yoktur. Rasûlullah (s.a.v.), onların eski kitaplarını tasdik ettiği ve bu kitapları da Son Peygamber’e inanmalarını emrettiği halde, Medine yahudileri bunu bilmezlikten gelip, bir bakıma kendi kitaplarını da hiçe sayarak Allah Rasûlü’nün peygamberliğini kabul etmediler. Zâten onların âdeti; isyan, inkâr ve iftirâdır. Durmadan şeytana uyar ve onun peşinden giderler:

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَۚ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ
وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَۗ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَى
الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَۜ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَٓا
اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْۜ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ
وَزَوْجِهِۜ وَمَا هُمْ بِضَٓارّ۪ينَ بِهِ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا
يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْۜ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ

خَلَاقٍ قف وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ ط لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾

102. Onlar, Süleyman'ın saltanatı aleyhinde şeytanların uydurduğu yalanlara uydular. Oysa Süleyman hiçbir zaman kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü onlar, insanlara büyü yapmayı ve Bâbil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirilen bilgileri öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek: "Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın öğrettiğimiz bilgileri büyü yapmada kullanıp da kâfir olma!" demeden hiç kimseye bir şey öğretmezlerdi. Onlar ise bu iki melekten, karı ile kocanın arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Onlar, Allah'ın izni olmadıkça o büyü ile hiç kimseye zarar veremezler. Fakat onlar kendilerine fayda değil zarar verecek şeyi belliyorlardı. Elbette onlar, büyüyü satın alan kimselerin âhirette hiçbir nasibi olmadığını da çok iyi biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şey, ne kötüdür! Keşke bunu bilselerdi!

Kitap ehlinin büyük bir kısmı, Allah'ın kitabını ihmâl ve terk ettikleri için bâtıl inançlara sahip olur, şeytanların ve şeytanlaşmış insanların uydurduğu yalan yanlış sözlerin peşinden giderler. Tahrif edilen Tevrat'a bakarak Süleyman (a.s.)'ın sadece bir kral olduğu, hükümranlığını büyü ile sağladığı, kadınlara düşkünlüğü sebebiyle âhir ömründe putlara taptığı gibi iftirâlara inanırlar. (Kitab-ı Mukaddes, *1. Krallar*, 11; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 35-36)

Halbuki Hz. Süleyman bir peygamberdi ve büyü ile alakası yoktu. Onun ismi, Kur'ân-ı Kerîm'de on altı defa zikredilir. Keskin zekâsı, engin ilim ve hikmetinden bahsedilir. Bu meziyetleri sayesinde, girift hukûkî ve içtimâî meseleleri hallettiği, kendisine kuşların ve diğer hayvanların dilinin öğretildiği; bitkilere, rüzgâra, hayvanlara ve cinlere hükmettiği; erimiş bakırı kullanarak muhtelif âlet ve edevât yaptığı bildirilir. (bk. Enbiyâ 21/82; Neml 27/15-44; Sebe' 34/12-21; Sâd 38/30-40)

Allah Rasûlü (s.a.v.), Hz. Süleyman'ı peygamberler arasında zikredince bazı yahudi hahamları:

"–Muhammed, Dâvûd'un oğlunu peygamber sanıyor. Halbuki o sadece bir sihirbazdı" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmeyi indirdi. (Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 41-42)

Âyet-i kerîmede; "Süleyman sihir yapmadı" mânası kastedilerek **"Süleyman kâfir olmadı"** (Bakara 2/102) buyrulması, sihrin ne kadar tehlikeli ve büyük bir günah olduğunu göstermektedir. Sihir ve büyü, âdeta küfürle denk tutulmuş, sihri öğreten şeytanların kâfir olduğu ifade edilmiştir.

Sihir, ne olursa olsun, sebebi gizli olan ince şey demektir. Sebebi gizli olduğu

için hakikatin zıddına tahayyül olunan yaldızcılık, şarlatanlık, göz boyama ve aldatma şeklinde cereyan eden herhangi bir şeye sihir/büyü denir. Sihri iki kısma ayırmak mümkündür:

1. Sırf yalan ve aldatmadan ibaret olan söz ve fiillerle bir tesir icra etmek,

2. Az çok bir hakikati kötüye kullanarak bir tesirde bulunmak ve bir şey yapmaktır. Bu durumda, sebebi herkes tarafından bilinmeyen herhangi bir hakikat, insanları kandırıp aldatmak için kullanıldığında sihir olur. İslâm'a göre ilim değerlidir ve öğrenilmesi yasaklanan hiçbir bilgi yoktur. Hatta şerrinden korunmak için sihir bile öğrenilebilir. Ancak hiçbir zaman ilmi kötüye kullanmamak gerekir. Bu sebeple sihir yapmak haramdır. Peygamberimiz (s.a.v.) bunu *"insanı helâke sürükleyen yedi eyden"* biri olarak haber vermektedir. (bk. Buhârî, Vasâyâ 23; Tıb 48; Hudûd 44; Müslim, İman 145)

Cenâb-ı Hak, Hârût ve Mârût isminde iki meleği Bâbil'e indirmiş ve onlara bazı ince ilmî hakikatleri vermişti. Bu iki melek, hayırda kullanarak istifade etmeleri için ve bir de imtihan maksadıyla bu bilgileri İsrâiloğulları'na öğretmişlerdi. Hayır için öğrettikleri hakikatler, fesat ehli tarafından kötüye kullanılabilecek vasıfta olduğundan, melekler herkese kesin bir dille:

"–Biz imtihan için gönderildik, öğrettiğimiz şeyler fitneye müsaittir ve kötüye kullanıldığında insanı küfre götürür. Sakın bunlarla sihir yaparak küfre girme!" diye tavsiyede bulunurlardı. İnsanlardan ve cinlerden olan şeytanlar ise, böyle hayır telkin edip nasihatte bulunmak bir tarafa, meleklerin öğrettiği hakikatlerle insanlara sihir yapmasını öğretiyorlardı.

İşte yahudiler, gerek sihirbazlardan gerekse meleklerin öğrettiği hakîkatlerden, kişiyle hanımının arasını ayıracak şeyler öğrendiler. Görüldüğü gibi sihir o kadar büyük bir tehlikedir ki, âile gibi birbirine sıkıca bağlı en sağlam yapıyı bile bozabilmektedir. Dünyanın en yakın insanlarını birbirinden ayıran sihir, komşuları, akrabaları, toplumu ve milletleri ne hâle getirir?! Zira sihir her şeyden evvel ruhlar üzerinde tesir icrâ eder, fikirleri târumâr eder, kalpleri çeler, ahlâkı bozar ve cemiyetleri perişan eder.

Âilede koca ile eşinin arası iyi olursa, toplum da sağlam ve kuvvetli olur. Fakat ikisi arasındaki münâsebetler kötü olursa, bütün toplum bozulur. Bu sebeple yahudiler, en büyük kötülüğü yapıyor, kişiyle hanımının arasını ayırıyorlardı.

Ancak, söylenenlere bakarak sihri gözde büyütüp, sihirbazların her şeye kâdir olduğu zannına kapılmamalıdır. Hakîkî tesir ne sihirde ne sihirbazda ne tabiatta ne ruhta ne şeytanda ne de melektedir. Her şey Allah'ın kudret elindedir. Allah Teâlâ, imtihan îcâbı korumasını kaldırırsa sihirbazlar zarar verebilir, yoksa kendiliklerinden hiçbir şey yapamazlar. Bu sebeple, her şeyden evvel Allah'tan

korkmalı, O’na sığınmalı ve O’nun kitabı Kur’ân-ı Kerîm’e sarılmalıdır.

Sihir insanlara hep zarar verir, onlara hiçbir faydası olmaz. Bu sebeple, Allah’ın kitabını ve hayırlı işleri bırakıp da sihir gibi zararı büyük bir günahla meşgul olan insanların, âhirette hiçbir nasibi olmayacağı âşikârdır. Böyle insanlar, şeytana ve nefislerine uyup sihirle meşgul olarak aslında kendilerini helâke sürüklemektedirler. Uğruna, ebedî hayatın fedâ edildiği bir anlık dünya zevki, ne kötü bir kazançtır! İnsanlar yaptıkları yanlışın büyüklüğünü ah bir bilseler:

وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ۘ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

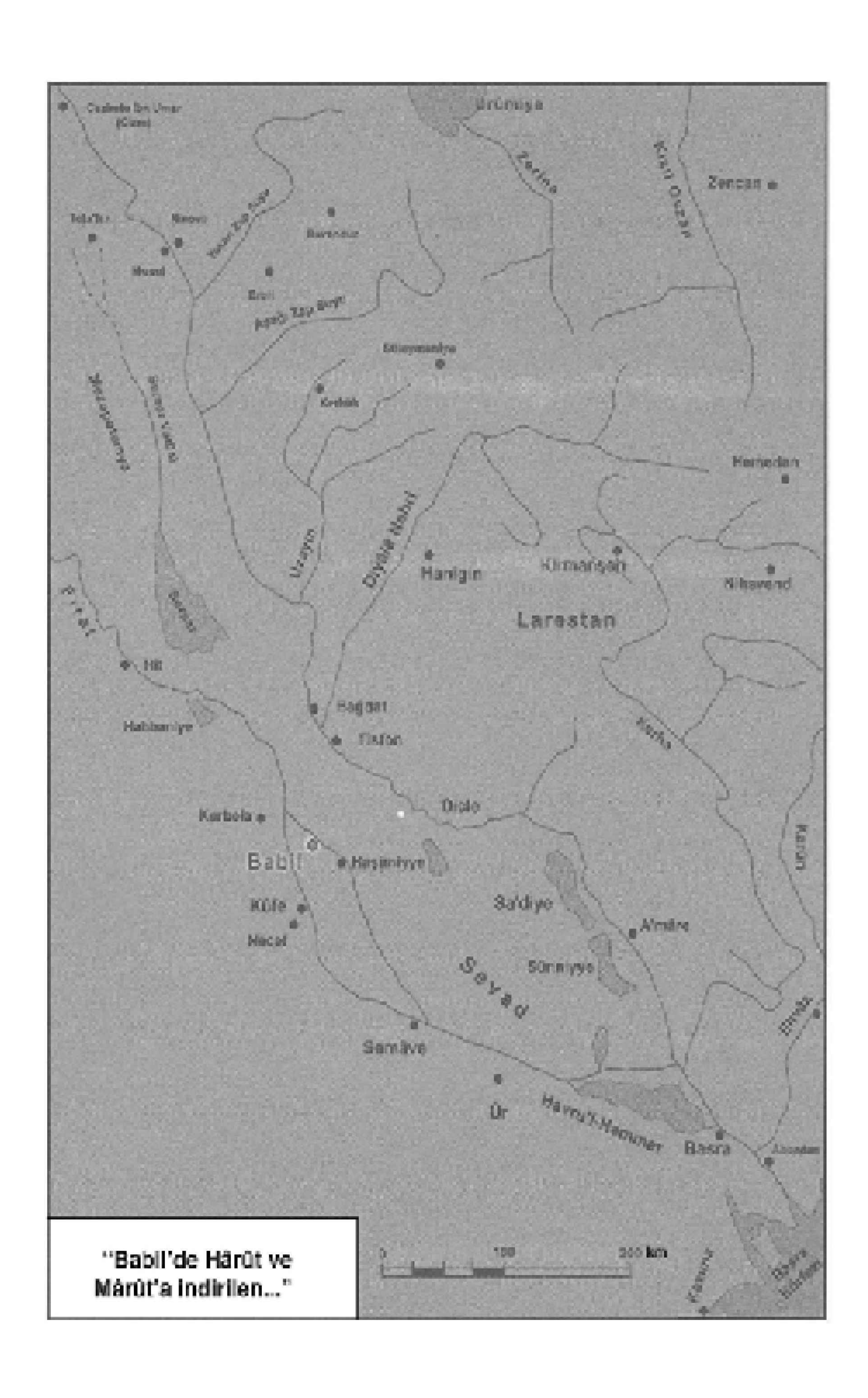
103. Eğer onlar iman edip Allah’a karşı gelmekten sakınsalardı, Allah’ın onlara vereceği sevap elbette daha hayırlı olacaktı. Keşke bunu bilselerdi!

Bu âyet-i kerîme, Cenâb-ı Hakk’ın rahmetinin genişliğini ve tevbe kapısının dâimâ açık olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, Allah’a iman etmekle birlikte, günahlardan sakınmanın da ne kadar mühim olduğu gözler önüne serilmektedir.

Görüldüğü gibi yahudiler, Allah Rasûlü’nün peygamberliğine iman etmemek için bitmez tükenmez bahaneler uydurmuş ve çeşitli yalanlara başvurmuşlardır. Bununla birlikte sihrin her çeşidini tatbik ederek insanları aldatmış, Peygamber Efendimiz’e hürmetle hitap ediyormuş gibi davranıp kendilerince ona hakaret etmeye çalışmışlardır. Binaenaleyh mü’minler, o hasetçilere uymayıp Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’e sahip çıkmalı ve kıymetini bilmelidirler. Bunu ifade sadedinde Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 349; Hâkim, *el-Müstedrek,* IV, 547/8533; Ebû Nuaym, *Hilye,* I, 142; Zehebî, *Siyer,* I, 359; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* I, 81.

"Babil'de Hârût ve Mârût'a indirilen..."

Rasûlullah'a Hitapta Edeb

يَآ اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُواۜ
وَلِلْكَافِرٖينَ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿١٠٤﴾

104. Ey iman edenler! Peygamber'e "Bize bakar mısın?" diyeceğiniz zaman "râinâ" demeyin, "unzurnâ" deyin ve söylediklerini dinleyip itaat edin! Kâfirler için pek elem verici bir azap vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, 88 yerde *"Ey iman edenler"* hitâbı geçer. Bu, müslümanlara şeref veren çok kıymetli bir hitaptır. Bu ilâhî hitâbın gereklerini yerine getiren mü'minler, dünyada emniyet ve huzur içinde yaşayacak, âhirette de büyük lutuflara nâil olacaktır.

Abdullah b. Mesûd (r.a.), kendisinden nasihat isteyen birine şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın: **«Ey iman edenler!»** buyurduğunu işittiğinde hemen kulak ver ve onu dikkatle dinle! Çünkü Allah Teâlâ, bu hitabın ardından ya bir iyiliği emreder ya da bir fenâlıktan sakındırır." (İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an,* I, 148; Ebû Nuaym, *Hilye,* I, 130)

Burada da Cenâb-ı Hak, mü'minlere, başta Rasûlullah (s.a.v.) olmak üzere büyüklerle münâsebetlerde dikkat edecekleri bir edebi öğretmektedir. Allah Rasûlü (s.a.v.) bir şey anlatırken, ashâb-ı kirâm zaman zaman:

"–Râinâ: Bizi gözet, teennî buyur, müsaade et ki anlayalım!" derlerdi. Ancak bu kelime, Arapça'daki "Bizim çoban" mânasına gelen ve İbrânice veya Süryânicede "Dinle a dinlemez olası, dinle a sözü dinlenmez herif!" gibi hakâret mânası ihtivâ eden kelimelere benziyordu. Yahudiler bunu fırsat bilerek ağızlarını eğip bükmeye ve kendilerince Peygamber Efendimiz'e hakâret etmeye başladılar. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 36-37)

Diğer taraftan, "râinâ" sözü genellikle iki kişi veya iki zümre arasındaki karşılıklı münâsebetleri, tutum ve davranışları ifade eder ve "Bizi kolla, gözet; sen bizi gözetmezsen biz de seni gözetmeyiz" veya "Bizi can kulağıyla dinle; sen bizi dinlemezsen biz de seni dinlemeyiz!" mânalarına gelir. Bu ise Peygamber Efendimiz'e karşı takınılacak bir tavır değildir.

Ayrıca bu kelime ahmaklık, kabalık, hayvânî bir murâkabe ve güdülme gibi hoş olmayan mânaları çağrıştırır.

Bu sebeple Cenâb-ı Hak, mü'minlere, "râinâ" demeyi yasaklamış ve daha nezih bir üslupla; "ünzurnâ: Bize bak, bize ilgi göster, bize tebliğde bulunurken mühlet

ver, durumumuzu gözet ki sözünü daha iyi kavrayıp anlattıklarını öğrenebilelim!” demelerini emretmiştir. Hatta, dikkatle dinleyip hemen itaat ederek, “ünzurnâ” demelerine bile ihtiyaç kalmamasını arzu buyurmuştur.

Cenâb-ı Hak, diğer bir âyet-i kerîmede şöyle buyurur:

“Yahudilerden bir kısmı kelimelerin yerlerini değiştirerek tahrif ederler. Peygamber’e de dillerini eğip bükerek ve din ile alay ederek: «Duyduk ama itaat etmiyoruz», «Dinle, dinlenmez olası» ve «râinâ: bizim çoban» derler. Eğer onlar «İşittik ve itaat ettik», «Dinle ve bizi gözet: ünzurnâ» deselerdi şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı. Fakat küfürleri sebebiyle Allah onları lânetlemiştir; artık onlardan pek azı inanır.” (Nisâ 4/46)

Demek ki Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz’e karşı saygısızlık bir küfür alâmetidir ve karşılığı elem verici bir azaptır. O halde bugünkü mü’minler, Peygamber Efendimiz’e ve onun sünnetine karşı son derece hürmetkâr davranmalıdırlar. Onun nazarına lâyık hâle gelmeye ve onun ruhaniyeti içinde yaşamaya gayret etmelidirler.

Burada, konuşup yazarken kelimelerin en güzelini ve mânaların en incesini tercih etmeye de işaret vardır. Anlaşılması zor, yanlış anlamaya müsait târizli sözlerden ve mahzurlu şeylere götüren mübahlardan uzak durmak gerekir. Ayrıca mü’minler, konuşma, davranış, giyinme, âdet, ibâdet gibi her hususta kâfirlere benzemekten şiddetle sakınmalıdırlar. Bunun da ötesinde onların hile ve düşmanlıklarına karşı uyanık bulunmalıdırlar. Çünkü:

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ ط وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَٓاءُ ط وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

105. Ehl-i kitap olsun, müşrikler olsun, kâfirlerin hiçbiri, Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler. Allah ise rahmetini dilediğine lutfeder. Allah çok büyük lutuf sahibidir.

Medineli müslümanlar, anlaşmalı oldukları yahudilere:

“Gelin Muhammed’e iman edin!” dediklerinde, onlar:

“–Şu bizi çağırdığınız din, bizim dinimizden daha hayırlı değildir. Aslında biz de onun hayır olmasını isterdik!” cevâbını verirlerdi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, onları yalanlamak ve mü’minleri îkâz etmek üzere Bakara sûresinin bu 105. âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu. (Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl,* s. 37)

Hem yahudi ve hıristiyanlar hem de diğer müşrikler, hasetleri sebebiyle Efendimiz’e peygamberlik vazîfesinin, mü’minlere de Kur’ân-ı Kerîm’in ihsân

edilmesini kabullenemediler. Kendilerinin buna daha lâyık olduğunu düşünerek büyüklendiler. Bu haset ve kibirleri onların imanına mânî oldu. Ebû Cehil, "bizim kabileden peygamber çıkmadı" diye inkârında inad etti. (İbn Kesîr, *el-Bidâye,* III, 113) Yahudiler, "Peygamber bizim soyumuzdan olmalıydı" diye düşmanlık ettiler. (bk. Bakara 2/89-90, 109; Nisâ 4/54; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 31)

Müşriklerin ileri gelenlerinden Velîd b. Muğîre:

"–Kureyş'in büyüğü ve efendisi olarak ben ve Sakîf'in efendisi Ebû Mesûd dururken Muhammed'e mi vahiy indirilecek?! Halbuki biz bu iki şehrin büyüğüyüz!" diye kibirlendi. (Zuhruf 43/31; İbn Hişâm, *es-Sîre,* I, 385) Yani onlar, Kur'an'ın gerçek olduğunu vicdanlarıyla kabul ettiler. Fakat nefsânî duyguların bastırması sonucunda, Allah'ın iradesinde yanlışlık bulacak kadar bir alçaklığa düştüler. Cenâb-ı Hak buna ne güzel cevap vermiştir:

"Ne o, Rabbinin rahmetini yoksa onlar mı bölüştürüyorlar da, dilediklerine peygamberlik veriyor, istediklerini ondan mahrum ediyorlar?" (Zuhruf 43/32)

Böylesine kötü ve tehlikeli duygular taşıyan insanların, müslümanların iyiliğini istemesi mümkün değildir. Dolayısıyla dikkatli olmak îcâb eder.

Gerek peygamberlik ve kitap gibi mânevî nimetler olsun, gerek dünya mülk ve saltanatı gibi maddî nimetler olsun, hepsi Allah'a âittir. Dilediğine dilediği gibi lûtfeder. İnsanların elindeki nimetlere haset etmek yerine akıllı kişi, Allah'ın fazlından istemelidir. Çünkü insan, Allah'a lâyık ihlaslı bir kul olmaya gayret ettiğinde, O'nun sayısız lûtfuna mazhar olacağı muhakkaktır. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v.) bu ilâhî lutfa nâil olanların başında gelmektedir:

Allah Zaman ve Şartlara Göre Din Gönderir

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَٓا اَوْ مِثْلِهَاۜ اَلَمْ تَعْلَمْ
اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٠٦﴾

106. Şayet biz herhangi bir âyeti nesheder veya unutturursak, ya ondan daha hayırlısını veya onun bir dengini getiririz. Bilmez misin ki, Allah'ın gücü her şeye yeter.

Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın kullarını tedricî olarak terbiye etmek, onların dünya ve âhiret işlerini düzene koymak için gönderdiği ilâhî dinlerdeki temel bir kâideyi dile getirmektedir. O da "nesih" gerçeğidir. "Nesih" sözlük olarak izale etmek, iptal etmek, değiştirmek, bir şeyin yerine başkasını geçirmek mânalarına gelir. Nitekim Nahl sûresi 101. âyette nesih, tebdil yani birini diğeriyle değiştirme olarak ifade edilmiştir.

Dinî bir terim olarak "nesih", bir âyeti başka bir âyetle, bir dinî hükmü başka bir dinî hükümle değiştirmek, sonrakini öncekinin yerine koymaktır. Allah Teâlâ'ya göre nesih, önceki hükmün süresinin sonunu beyândır. Bize göre ise zahiren ebedî görünen o hükmün değiştirilip ortadan kaldırılmasıdır. Nesih, sadece emir ve yasaklarda geçerlidir. Kur'an'da haber verilen ve emir ya da yasak özelliği taşımayan hususlarda nesih sözkonusu değildir.

"Âyetin unutturulması", vahyedilmiş, okunmuş ve ezberlenmiş bir kısım âyetlerin Allah'ın dilemesiyle zihinlerden silinip yok olmasıdır. "Ertelenmesi" ise o âyetin neshinin ertelenmesi veya değiştirilmeden olduğu gibi bırakılmasıdır.

Buradaki hüküm, önceki şeriatleri, kitapları, sahifeleri içine aldığı gibi, "âyet" kelimesi genel mâna ifade ettiğinden Kur'an âyetlerini de açıkça içine almaktadır. Şu halde Kur'an âyetleri için de nâsih, mensûh[9], unutturma ve erteleme mânaları geçerlidir. Kur'ân-ı Kerîm, önceki ilâhî kitapların bir kısım hükümlerini neshettiği gibi, Rasûlullah (s.a.v.)'in peygamberlik süresi içinde sonradan gelen bir kısım âyetler, önceden inmiş olan bazı âyetleri neshetmiştir. Bir kısım âyetler de unutturulmuştur. Fakat Peygamberimiz'in vefatı ile Kur'an vahyi gibi nesih ve unutturma hâdisesi de son bulmuştur.

Şu an elimizde mevcut bulunan Mushaf-ı Şerîf'te neshedilmiş âyetler bulunup bulunmadığı hususunda iki görüş vardır. Çoğunluk, bâzı âyetlerin sonradan gelen başka âyetler veya hadislerle neshedildiğini söyler. Bir kısım âlimler ise

elimizdeki Mushaf-ı Şerîf'te neshedilmiş herhangi bir âyetin olmadığını savunurlar. İki görüşü şöyle bir izahla bir birbirine yaklaştırmak mümkün olabilir:

Kur'ân-ı Kerîm'de bir konuda iki farklı hüküm içeren iki âyet olabilir. Bunlardan sonra gelenin öncekinin hükmünü tamâmen ortadan kaldırdığını kabul etmek yerine, her iki âyetin de kendi şartlarında geçerli ve yürürlükte olduğunu düşünebiliriz. Şöyle ki, zaman ve zemin itibariyle hangisinin indiği şartlar mevcutsa o âyetin hükmü uygulanır. Çünkü o, mütevatir[10] olarak bize ulaşmış ve Allah Kelamı olduğunda şüphe olmayan bir âyettir. Dolayısıyla duruma göre birinin veya ötekinin hükmü uygulanabilir. Eğer birinin şartları artık sonsuz olarak tekrar doğmazsa pratikte o hükmü uygulamaya da imkân bulunmaz. Sonraki âyetten, nihâî bir düzenleme getirme maksadı açıkça anlaşıldığı durumlarda ise neshi kabul etme zarureti ortaya çıkmaktadır. Bunda da dînen bir sakınca yoktur. Zira tefsir etmekte olduğumuz âyet-i kerîme bunu açıkça beyân etmektedir.

Cenab-ı Hak, âyetin devamında, neshettiği veya unutturduğu âyetten daha hayırlısını, en azından bir benzerini göndereceği müjdesini vermektedir. Bunun sebebi şudur:

Peygamberimiz'e Kur'an'ın vahyedilmesini ve böylece kendi dinlerinin neshedilmesini bir türlü hazmedeyen yahudiler, "Allah nesih yapamaz; şu halde böyle yeni yeni hükümler getiren bir kitap indiremez" diyorlardı. Halbuki Allah nesih yapabilir ve yapar. Yapmasında da kendisi için hiçbir noksanlık söz konusu değildir. Varlıklar âleminde bu gün yarattığını yarın yok ederek diğer bir şeye dönüştürmekle Cenab-ı Hakk'ın ilmine, kudretine, iradesine hiçbir noksanlık ârız olmadığı gibi, aynı şekilde kullarını terbiye etmek üzere gönderdiği şeriatlerde de başka başka zamanlarda başka başka hükümler koymakla, mesela geçmiş zamandaki bir emrin yerine, şimdiki zamanda yasak koyan bir nehiy indirmekle O'nun ilminde ve iradesinde bir noksanlık meydana gelmez. Tam aksine her birinde bir hikmetinin tecellisini ve kemalini göstermiş olur.

Âyetteki "daha hayırlısı" ifadesinden maksat, bir âyetin diğer bir âyetten daha hayırlı olması mânasında değil, bu âyetlerden kulların elde edecekleri sevap yönündendir. "Bir dengini", sözünün mânası ise, "sevap ve fayda bakımından onun bir dengi" demektir. Yeni getirilen hüküm öncekinden daha kolay olabileceği gibi, daha zor veya aynı seviyede olabilir. Daha kolay olanda, amel bakımından kolaylık vardır. Ağır bir hüküm kaldırılıp, yerine daha hafîfi getirildiğinde insanlar için kolaylık sağlanmaktadır. Boşanmış kadınların önceleri "bir yıl" (Bakara 2/240) olan iddet bekleme süresinin "dört ay on gün"e

(Bakara 2/234) indirilmesi buna örnektir. Öncekinden daha zor olan hükümde ise sevap bakımından fazlalık vardır. Nitekim savaş yasağının kaldırılıp, “savaşın meşrû kılınması” (Hac 22/39) buna örnektir. Bazan da sonra gelen hüküm, öncekinin benzeri ve dengi olabilir. Kıblenin Beyt-i Makdis’den Kâbe’ye çevrilmesi de (Bakara 2/144) buna örnektir.

Şüphesiz Allah, bunları yapacak güç ve kuvvet sahibidir. Zira O’nun kudreti sınırsızdır:

اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾

107. Yine bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkiyet ve hâkimiyeti yalnız Allah’ındır. Sizin için Allah’tan başka ne yakın bir dost ne de içten bir yardımcı vardır.

Göklerde ve yerde Allah’tan başka bir hükümran, bir yönetici, başka bir kural koyucu olmadığı gibi, bu yaratılış âleminde de sizin Allah’tan başka bir koruyucunuz ve yardımcınız da yoktur. Üzerinizdeki gerçek velâyet ve yardım yalnızca Allah’a aittir. Mülk O’nun, hüküm koyma yetkisi O’nun, kâinat O’nun ve söz söyleme hakkı sadece O’nundur. اَلْوَلِيُّ (velî) dost ve koruyucu, اَلنَّصِيرُ (nasîr) ise yardımcı demektir. İkisi arasında şöyle bir fark vardır: Velî bâzan yardımdan geri kalabilir veya yardım edemeyebilir. Nasîr ise bazan yardım ettiğine yabancı olabilir. Burada ikisinin birlikte zikredilmesinden maksat, Allah’ın mü’minlere hem dost hem de yardımcı olduğunu belirtmek, böylece onların kalbine tesellî vermektir. Mü’minlerin dostu ve yardımcısı sadece Allah’tır; O’ndan başkasına dayanıp ilticâ etmeleri doğru değildir.

Dolayısıyla mü’minler, nasıl gerekiyorsa öylece Allah’ı tanımalı, O’na dayanmalı, emsalsiz örnek şahsiyet olarak gönderdiği Peygamberi’ne de edeple itaat etmelidirler. Edebe aykırı sayılacak her husustan, özellikle mânasız sorular sormaktan uzak durmalıdırlar:

اَمْ تُرِيدُونَ اَنْ تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُۜ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾

108. Yoksa daha önce Mûsâ’dan istendiği gibi, siz de Peygamberinizi sorguya çekip ondan olmayacak şeyler mi istiyorsunuz? Kim imanı inkârla değişirse, yolun doğrusunu kaybetmiş olur.

Bu âyet-i kerîme, Kureyş müşriklerinden bir grubun, “Ya Muhammed! Bizim

için şu Safâ tepesini altın yap. Mekke arazisini biraz genişlet, etrafında da pınarlar fışkırt ki sana iman edelim" demeleri üzerine inmiştir. Yine rivayetlere göre yahudiler ve bir takım müşrikler Allah Rasûlü (s.a.v.)'den bir takım isteklerde bulundular. Bazısı: "Mûsâ'nın Tevrat'ı getirdiği gibi sen de bize gökten toplu halde bir kitap getir" dedi. Bunlardan biri olan Abdullah b. Ebî Ümeyye: "Bana gökten bir kitap getir. Onda, Âlemlerin Rabbinden İbn Ebî Ümeyye'ye hitaben, «Şunu bil ki ben Muhammed'i bütün insanlara peygamber olarak gönderdim» diye yazsın" dedi. Bir kısmı da: "Allah'ı ve melekleri kefil olarak getirmedikçe sana iman etmeyeceğiz" dediler. Bu hâdise üzerine bu âyet-i kerîme indi. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 37-38)

Nitekim yahudiler de Hz. Mûsâ'ya eziyet etmişler (Ahzâb 33/69), ondan olur olmaz şeyler istemişler, inek kıssasında olduğu gibi onu uzun uzadıya sorguya çekmişler (Bakara 2/67-72) hatta kendilerine bir ilâh yapmasını (A'râf 7/138) ve Allah'ı açıkça göstermesini (Nisâ 4/153) talep etmişlerdi. Bu tür sorular, samimiyetten ve gerçeği öğrenme gayretinden doğan sorular değildir. Bilakis küfür ve isyândan kaynaklanan sorulardır. Bu sebeple onların, olur olmaz isteklerle Peygamberi zor durumda bırakma teşebbüsleri, âyette "imanı küfürle değişmek" olarak beyân edilmiştir.

Peygambere gereksiz ve anlamsız soru sormanın doğru olmadığı ve sıkıntılara sebep olacağı konusunda Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Size açıkladığım hususlarla yetinin. Beni sorguya çekmeyin, kendi halime bırakın. Sizden öncekiler, ancak fazla soru sormaları ve peygamberlerine kar ı görü ayrılığına dü meleri yüzünden helâk olmu lardır. O halde size bir eyi emredersem onu gücünüz nispetinde yerine getirin. Sizi bir eyden menettiğim zaman ondan sakınıp uzakla ın." (Müslim, Hac 412)

Ehl-i kitabın, peygamberlerine karşı sergiledikleri edebe uygun olmayan tavırları bilinen bir gerçektir ve savunulacak tarafı yoktur. Hatta peygamberlerini öldürecek derecede bir cehâlet ve zulüm içinde olmuşlardır. Bu bakımdan İslâm ümmetinin daha dikkatli olmaları ve öncekilerin halinden ibret almaları gerekmektedir. Bu noktada dost ve düşmanlarının kimler olduğunu iyice bilmelidirler. Gelen âyetler bu hususta bizlere ışık tutmaktadır:

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِكُمْ كُفَّارًاۚ
حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّۚ فَاعْفُوا
وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾
وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَۜ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ

تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿١١٠﴾

109. Ehl-i kitaptan birçoğu, sizi imanınızdan vazgeçirip yeniden küfre döndürmeyi isterler. Onlar, Hz. Muhammed'in peygamberliği ile ilgili gerçeği apaçık gördükten sonra, sırf içlerindeki kıskançlık yüzünden böyle yaparlar. Artık Allah'ın emri gelinceye kadar onları kendi halinde bırakın ve serzenişte bulunmayın. Şüphesiz Allah'ın her şeye gücü yeter.

110. Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin. Kendiniz için önceden her ne iyilik yaparsanız, mükâfatını Allah'ın yanında bulacaksınız. Çünkü Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir.

Yahudiler, insanların Allah Rasûlü'ne inanmalarını, onun etrafında kenetlenmelerini ve böylece İslâm toplumunun güçlenmesini çekemiyorlardı. Bu sebeple müslümanları, imandan vazgeçirip tekrar küfre döndürmeye çalışıyorlardı. Âyet-i kerîmenin iniş sebebi olarak şöyle bir hâdise nakledilmektedir:

Uhud savaşından hemen sonra bir grup yahudi, Huzeyfe b. Yemân ve Ammar b. Yâsir'in önüne geçerek: "Başınıza geleni görmüyor musunuz? Eğer doğru yol üzere olsaydınız, hezîmete uğramazdınız. Siz, en iyisi bizim dînimize dönün, bu sizin için daha hayırlı ve daha faziletlidir. Gittiğimiz yol da doğruya sizinkinden daha yakındır" dediler. Ammar: "Sizce verilen sözü bozmak nasıl bir şeydir?" diye sordu. Onlar da: "Çok kötüdür" dediler. Bunun üzerine Ammar: "Ben, yaşadığım sürece Hz. Muhammed'i yalanlamayacağıma dâir söz verdim" dedi. Yahudiler: "Ammar, ebediyen dönmeyecek şekilde dinimizden çıktı. Peki sen ne dersin ey Huzeyfe, bize uymaz mısın?" dediler. Huzeyfe de: "Ben Rabb olarak Allah'ı, peygamber olarak Muhammed'i, rehber olarak Kur'an'ı, kıble olarak Kâbe'yi ve kardeşler olarak da mü'minleri seçtim" dedi. Bunun üzerine yahudiler: "Mûsâ'nın ilâhına yemin olsun ki, kalplerinize Muhammed'in sevgisi sindirilmiş" dediler. Ammar ve Huzeyfe daha sonra Rasûlullah'a gelip durumu haber verdiler. Bunun üzerine Allah Rasûlü: *"En güzel olanı yapmı ve kurtulu a ermi siniz"* buyurdu. (İbn Hacer, *Kâfî*, I, 176)

Âyette, **"Artık Allah'ın emri gelinceye kadar onları affedin ve serzenişte bulunmayın"** (Bakara 2/109) buyruğuyla, en sinsi düşmanları karşısında bile müslümanların kendi ahlâkî değerlerinden vazgeçmemeleri ve müsamahalı olmaları emredilir. اَلْعَفْوُ (af), "kasıtlı ya da kasıtsız kötülük ve haksızlık eden, suç işleyen birini bağışlamak, cezalandırmaktan vazgeçmek" demektir. Bu, suçluya karşı dille yapılacak kınamayı ve serzenişi içine almaz. İnsan bazan affeder fakat serzenişten geri duramaz. Bu sebeple âyette aftan sonra bir de "serzenişte

bulunmayın" buyrulmaktadır. Bu mânada kullanılan اَلصَّفْحُ (safh), "bir kimsenin kendine kötülük edene aldırmaması, ondan yüz çevirmesi, onu hoş görüp bağışlaması" anlamına gelmektedir. İşte Kur'an, mü'minlerden böyle seviyeli bir gönül, yüksek bir ruh ve üstün bir ahlâk sahibi olmalarını istemektedir.

Âyette **"Allah'ın emri gelinceye kadar"** (Bakara 2/109) ifadesi, "Allah hükmünü verinceye kadar" mânasına gelir. Bu hüküm ise, onlarla savaşmaya, üzerlerine cizye konulmasına veya Benî Kurayza ile Benî Nadîr'in ileri gelenlerinin öldürülmesine izin verilmesidir. Yahut kıyâmet günü büyük bir azaba düçar olmalarıdır.

Bu vesileyle mü'minler, faydasız uğraşları terkedip özellikle kendilerine âhirette fayda verecek namaz ve zekât gibi sâlih amellere yönlendirilirler. Zira insan hesap günü, dünyadayken oraya ne gönderdiyse onunla karşılaşacaktır. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) ashâbına: *"Hanginizin, mirasçısına ait malı öz malından kendisine daha sevimlidir?"* diye sorar. Onlar da: "Ya Rasûlallah! Bizden hiç birimizin mirasçısının malı öz malından daha sevimli değildir" derler. Bunun üzerine Sevgili Peygamberimiz: *"Hayır, hayır. Hepinizin de mirasçısnın malı, öz malından kendisine daha sevimlidir. Çünkü senin malın ancak önden Allah için gönderdiğindir. Mirasçının malı ise geriye bıraktığındır"* buyurur. (Buhârî, Rikâk 12)

Rivayete göre Hz. Ömer (r.a.), bir gün Bâkî kabristanının yanından geçerken: "Allah'ın selâmı üzerinize olsun ey kabir ehli! Buraları soracak olursanız, hanımlarınız evlendi, evlerinize başkaları oturdu, mallarınız mirasçılara dağıtıldı" dedi. Hâtiften bir ses "Ya Ömer! sen de buraları soracak olursan, önden ne göndermişsek burada onu bulduk, Allah yolunda harcadığınız şeylerin karşılığını fazlasıyla aldık, elimizden geldiği halde yapmadığımız şeyler konusunda da hüsrâna uğradık" diye seslendi. (Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 73)

Ehl-i kitabın asılsız iddialarından biri de şudur:

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰى تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ
قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾

111. Ehl-i kitap: "Yahudi veya hıristiyanlardan başkası asla cennete giremeyecek" dediler. Bu, onların boş kuruntularıdır. Onlara de ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, delilinizi getirin."

Âyetin, şöyle bir hâdise üzerine indiği rivayet edilmektedir: Hıristiyan Necran heyeti, Rasûlullah'ın meclisinde yahudilerle bir araya gelmişler ve cennete girip girmeme konusunda birbirleriyle tartışmışlardı. Yahudiler Necranlılar'a: "Cennete ancak yahudiler girecek" derken, Necranlılar da: "Cennete ancak

hıristiyanlar girecek” demişlerdi. (Bursevî, *Rûhu’l-Beyân,* I, 206)

اَلْاَمَانِيِّ (emânî), ümniye kelimesinin çoğuludur. اَلْاُمْنِيَّةُ (ümniyetü) ise, arzu edilen şey, delile dayanmayan söz, aldanma ve sapıklık mânalarına gelir. Çoğul gelmesinin hikmeti şudur: Ehl-i kitabın asılsız arzuları tek değildir. Önceki âyetlerde de geçtiği üzere mü’minlere Rablerinden bir iyilik gelmeyeceğini ve mü’minleri tekrar küfre döndürebileceklerini sanmışlar; burada da belirtildiği üzere kendilerinden başka hiç kimsenin cennete giremeyeceğini söylemişlerdir. Onlar, sadece bir temenni ve kuruntudan ibaret olan bu düşüncelerini gerçek sanmışlardır. Bunlar, ispatlanması gereken asılsız bir iddiadan ibarettir. Şu bir gerçek ki, yalnızca boş bir düşünce, mesnetsiz bir temenni ve hayalle bir yere varılamaz. Delilsiz, ispatsız, belgesiz ve kuru laflarla, sırf gönülleri öyle arzu ediyor diye bir iddia kabule şayan olamaz. Böyle bir kuruntuyla iman ve ihsânın feyzine nâil olunamayacağı gibi, Allah katında bir mükâfata da erişilemez.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), akıllı ile ahmağı tarif buyururken bu hususa şöyle dikkat çeker: *“Asıl zeki ve anlayı lı, kendini kontrol eden ve ölümden sonrası için çalı an kimsedir. Âciz ve ahmak ise, kendini kötü arzularının pe inde sürükleyen ve buna rağmen Allah’tan bo temennilerde bulunandır.”* (Tirmizî, Kıyâmet 25)

Bu sebeple, Allah Teâlâ onlardan kendilerinin haklı olduğunu gösterecek kesin bir delil getirmelerini istemektedir. Peşinden de cennete girmeye hak kazanacak kişilerin nasıl bir keyfiyette ve hangi vasıfta olmaları gerektiğini haber vermektedir:

بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِۖ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

112. Hayır, gerçek böyle değildir! Kim, söz ve davranışlarında Allah’ı görüyormuşcasına, en azından Allah’ın kendisini sürekli gördüğünün şuuru içinde iyiliği şiar edinerek bütün varlığıyla Allah’a yönelip O’na teslim olursa, onun mükâfatı Rabbinin yanındadır. Böylelerine hiçbir korku olmayacak, asla bir üzüntü de duymayacaklardır.

Cennet ne sadece yahudilere ne de hıristiyanlara aittir. İşin gerçeği şudur: Cennete varmak isteyen, Allah için kendini günah kirlerinden temiz tutmalı, nefsini her türlü şirk emârelerinden temizleyerek ihlas ve samimiyetle Allah’a yönelmelidir. Allah’ın birliğini gerçek mânada tanımalı ve bilmelidir. Bu halinde de Allah’ı görüyormuş gibi kendini sürekli Allah’ın huzurunda hissetmeli, yaptığı her ibâdeti de temiz bir kalp ile ve her yönüyle güzel bir şekilde yapmaya gayret göstermelidir. Çünkü Peygamber Efendimiz ihsânı: *“İhsân, Allah’ı*

görüyormu sun gibi ibâdet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni elbete görüyor" (Buhârî, İman 37; Müslim, İman 57) şeklinde tarif etmiştir.

Ehl-i kitap, sadece müslümanlara karşı hırçınlık yapmamaktadır. Aynı zamanda kendi aralarında da pek çok problem bulunmaktadır. Gelen âyet-i kerîme, o problemlerden sadece birine temas etmektedir:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍۖ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍۙ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَۜ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذ۪ينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْۚ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ف۪يمَا كَانُوا ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

113. Yahudiler: "Hıristiyanların sağlam ve tutarlı bir dinî yok" dediler. Hıristiyanlar da: "Yahudilerin sağlam ve tutarlı bir dini yok" dediler. Halbuki hepsi de kendilerine inen kitabı okuyup duruyorlar. Dinî hiçbir bilgisi olmayanlar da onların sözlerine benzer şeyler söylediler. Gerçeği tam olarak bilen Allah, kıyâmet gününde, onların anlaşamadıkları konularda hükmünü verecektir.

Âyet-i kerîme şöyle bir hâdise üzerine inmiştir: Necran hıristiyanlarından bir heyet Peygamber Efendimiz'in huzuruna geldikleri zaman, Medine'deki yahudi bilginleri de orada idiler. İki taraf birbirleriyle önce tartışmaya, sonra münakaşaya başladılar. Yahudiler, hıristiyanlara "Siz hiçbir sağlam ve tuttarlı bir din üzerinde değilsiniz!" dediler. Hz. İsa'ya ve İncil'e küfrettiler. Buna karşılık Necranlılar da yahudilere "Asıl sizin sağlam ve tutarlı bir din üzerinde değilsiniz!" dediler. Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini yalanlayıp Tevrat'a küfrettiler. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 39)

Kur'an, yahudi ve hıristiyanlar arasındaki bu problemi gündemine almakla bunun ferdî bir mesele olmayıp, aralarında umûmen cereyan eden yaygın bir anlaşmazlık olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Demek ki onlardan her biri diğerinin dinini temelden inkâr edip geçersiz saymaktadır. Halbuki iki grup da aynı kitabı, Tevrat ve İncil'i okuyup durmaktadırlar. Âyette "bilmeyenler" olarak nitelendirilen müşrik Araplar, puta tapanlar, doğru bir bilgi ve itikada sahip olmayanlar da din sahibi kimseler için benzer şekilde, "hiçbiri doğru ve önemsemeye değer bir yolda değildir" derler. Buna göre, okuyarak gerçeği öğrenme imkânı olanlarla böyle olmayanlar arasında bir fark kalmamaktadır.

Dinlerinde anlaşmazlığa düşenler, kendileri doğru yoldan ayrıldıkları gibi, başkalarının da sapmasına sebep olmaktadırlar. Dolayısıyla hem kendi günahlarını hem de saptırdıkları insanların günahını üstlenmiş oluyorlar. Bu günahların en büyüklerinden biri de insanları Allah'ın mescitlerinde zikir ve

ibâdetten alıkoymaktır. Gelen âyetler, bu hususla alakalı açıklamalar yapmaktadır:

Nâsih: Sonradan inip öncekinin hükmünü kaldıran âyet. **Mensûh:** Hükmü kaldırılan âyet.

. **Mütevatir:** Yalan söylemeleri mümkün olmayan kalabalık bir grubun naklettiği bilgi.

Allah'ın Mescidlerinde İbâdete Mâni Olan Zâlimler

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فٖى خَرَابِهَاۜ اُو۬لٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَٓا اِلَّا خَٓائِفٖينَۜ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظٖيمٌ ﴿١١٤﴾

114. Allah'ın mescitlerinde O'nun isminin anılmasını engelleyen ve ibâdet yerlerinin harap olmasına çalışandan daha zâlim kim olabilir! Böylelerinin, oralara korku içinde girmekten başka bir hakkı olamaz. Onlara dünyada bir rezillik, âhirette de büyük bir azap vardır.

Âyetin iniş sebebiyle alakalı iki farklı rivayet vardır. Bunlardan birine göre âyet Romalı Titos ve onunla birlikte olan hıristiyanlar hakkında inmiştir. Bu hükümdar ve beraberindekiler İsrâiloğulları'na hücum etmiş, savaşanlarını öldürmüş, kadın ve çocuklarını esir almış, Tevrat'ı tahkir etmiş, Beytü'l-Makdisi yıkmış ve oraya leş atmışlardır. İkinci rivayete göre âyet-i kerîme, Mekke müşriklerinin müslümanları Mescid-i Harâm'da ibâdet edip Yüce Allah'ın ismini zikretmekten engellemeleri üzerine nâzil olmuştur. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 696-697)

Âyet-i kerîme öncesi ve sonrası itibariyle hem yahudi hem hıristiyan hem de müşriklere temas ederek, mescitlere hürmet gösterilmesi gerektiği prensibini genelleştirmiştir. Hangi dinden olursa olsun, hatta isterse dinsiz ve putperest olsun, Allah'ın adı anılan mescitlere ve mabetlere herkesin saygılı olması gerektiği vurgulanmıştır. Böylece Mekke müşriklerinin Peygamber Efendimiz'i ve müslümanları Kâbe'de ibâdet etmekten engellemeleri, baştan sona bütün mescitler hakkında yapılmış ve yapılacak olan her türlü engelleme ve yıkımların da içine dâhil olacağı büyük bir zulümdür.

Mescitlere böyle düşmanca bir tavır içinde olanların; o güvenli, huzurlu ve güzel mekanlara korka korka girmekten başka bir giriş hakları yoktur. Onlar yıkmaya çalıştıkları o mescitlere yanaşamamalı, el sürememeli, şayet girerlerse can korkusuyla titreye titreye girebilmelidirler. Onların hakkı budur. Dolayısıyla müslümanlar güçlü, kuvvetli olmalı; mescit ve mabetlerini, kötü niyetli kimselerin oraları tahribe ve ibâdet edilmesini engellemeye cesaret edemeyecekleri şekilde güvence altında tutmalıdırlar. Nitekim Kur'an'ın bu mûcizevî haberi zuhur etmiş, Kudüs Bizanslılar'ın elinden çıkmış,

müslümanların eline geçmiş, Beytü'l-Makdis yeniden îmâr edilip mescit haline getirilmiş, o zâlimler de oraya korka korka girebilir olmuşlardır. (Elmalılı, *Hak Dini,* I, 476)

Bu tür zulümleri işleyenler, dünya hayatında rezil ve zelil olacaklardır. Onları büyük bir felaket, bir perişanlık, bir mahrumiyet beklemektedir. Bir gün gelecek devletleri parçalanacak, saltanatları son bulacaktır. Çok aşağı ve bayağı bir derekeye sürükleneceklerdir. Âhirette ise bunları çetin ve ağır bir azap beklemektedir.

Çünkü:

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ ۜ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴿١١٥﴾

115. Doğu da Allah'ındır, batı da. O halde nereye dönerseniz dönün, Allah'a yönelmiş olur, O'nu karşınızda bulursunuz. Elbette Allah lutf u keremi çok geniş olan ve her şeyi hakkıyla bilendir.

İbâdet esnasında belli bir yöne dönmenin sembolik bir anlamı vardır. Nitekim müslümanlar önceleri Beytü'l-Makdis'e yönelerek ibâdet etmişler, daha sonra Bakara sûresi 144. âyetin emriyle Kâbe'ye yönelerek namaz kılmaya başlamışlardır. Bu âyetin verdiği en önemli mesaj şudur: Eğer bir şekilde mescitlerde ibâdet etmek engellenirse bilinmelidir ki müslüman yeryüzünün temiz olan her yerinde namazını kılabilir. Namaz kılarken nereye yönelirse, Yüce Allah'a yönelmiş olur. Allah onun namazını kabul eder. Âyet aynı zamanda kıblenin hangi tarafta olduğu bilinmemesi, bilinse bile yolculuk, hastalık, savaş gibi husûsî durumlar sebebiyle o yöne dönmenin zor, tehlikeli veya imkânsız olması halinde bir ruhsat tanımaktadır. Normal durumlarda Kâbe'ye yönelerek namaz kılmak farz, zarûrî durumlar da ise istenilen yere yönelmek ruhsattır.

Fakat insanlar, yüce yaratıcıları ve rableri olan Allah'ın değerini takdir edemiyor, O'na gerektiği gibi kulluk yapamıyor ve hatta O'na asla yakışmayacak sözler söyleyebiliyorlar. Halbuki O, sonsuz kudret ve kuvvet sahibi olan, varlığı yoktan en iyi şekilde yaratan Ulu Allah'tır:

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًاۙ سُبْحَانَهُ ۜ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۜ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾

116. "Allah çocuk edindi" dediler. Hâşa O, böyle şeylerden pak ve uzaktır. Doğrusu göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nun'dur. Hepsi de O'na saygıyla boyun eğmiştir.

Kur'an'ın öğrettiği Allah inancı ve tevhid anlayışından mahrum olan talihsiz grupların doğru bir inanca sahip olmaları zordur. Bu bakımdan yahudi, hıristiyan ve müşrik Arapların Cenab-ı Hak hakkında yanlış düşüncelere

saplandıkları görülmektedir. Yahudiler Hz. Uzeyr'in, hıristiyanlar Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu (Tevbe 9/30), müşrik Araplar ise meleklerin Allah'ın kızları olduğunu (Nahl 16/57) söylemişlerdir. Âyet, onların bu yanlış düşüncelerini tashih etmek üzere inmiştir.

Allah'a hâşa çocuk isnat etmenin ne kadar büyük bir cürüm olduğu ile alakalı olarak bir kudsî hadiste Hak Teâlâ şöyle buyurur: *"Âdem oğlu beni yalanladı; halbuki bu onun hakkı değildir. O bana sövüp saydı; buna da hakkı yoktur. Beni yalanlamasına gelince: Onu daha önce yarattığım gibi öldükten sonra yeniden diriltmeye güç yetiremezmi im! Bana sövüp saymasına gelince: Benim çocuğum olduğunu iddia etmesidir. Ben, bir e ve çocuk edinmekten pak ve uzağım."* (Buhârî, Tefsir 2/8)

Allah'a böyle noksan sıfatlar ve ortaklar izafe etmek nasıl mümkün olabilir ki:

بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذٖينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَاْتٖينَٓا اٰيَةٌۜ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْۜ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْۜ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشٖيرًا وَنَذٖيرًاۙ وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحٖيمِ ﴿١١٩﴾

117. O, gökleri ve yeri yoktan, önünde hiçbir örnek olmadan ve benzersiz bir biçimde yaratandır. Bir şeyi yaratmak isteğince, sadece "ol!" der, o da hemen oluverir.

118. Dinî bilgiden nasibi olmayan bir kısım câhiller: "Ya Allah bizimle konuşsa veya bize apaçık bir işaret, bir mûcize gelse" dediler. Kendilerinden öncekiler de aynen böyle söylemişlerdi. Bunların kalpleri birbirine ne kadar da benziyor! Biz, gerçeği tam mânasıyla kavrayıp, ona şüphe duymadan inanacak bir topluluk için işaret ve delilleri apaçık ortaya koymuşuzdur.

119. Rasûlüm! Biz seni, insanları hem müjdelemen hem de uyarman için hak din ile gönderdik. Sen vazîfeni hakkıyle yapıyorsun; dolayısıyla cehennemlik olanlardan sorumlu tutulacak değilsin!

اَلْبَدٖيعُ (bedî) kelimesinin aslı olan اَلْاِبْدَاعُ (ibdâ), bir şeyi maddeye ve zamâna bağlı olmaksızın icad etmek, yaratmak demektir. "Bedî" ise örneksiz ve benzersiz meydana getirici, modelsiz icat edip en uygun biçimi verici, tarifsiz ve misalsiz yaratıp yakıştırıcı demektir. Bu yüce vasfa sahip olan Hak Teâlâ, bir işi yapmayı isteyince, sadece ona "ol!" der, o da hemen oluverir. Başka hiçbir şeye

muhtaç olmaz.

118. âyette sözü edilen “bilmeyenler”den maksat, ilâhî kitap bilgisinden mahrum müşrik Araplar olabileceği gibi, bildikleriyle amel etmeyen Ehl-i kitap da bunlara dâhildir. Çünkü Kur’an’ın beyânına göre müşrikler gibi onlar da Peygamber Efendimiz’den bu tür isteklerde bulunmuşlardır. (bk. Nisâ 4/153) Önceki peygamberlerin kavimleri de aynı şeyleri tekrarlayıp durmuşlardı. Bu sözleri, samimiyetten mahrumdu. Niyetleri iman etmek değil, bilakis küfürlerinde inat ve ısrar etmekti. Dolayısıyla önceki ve sonraki münkirlerin kalpleri bir noktada buluşuyordu. Mânevî körlük, kasvet, hastalık ve inatta birbirine benziyordu. Sözlerinin birbirine benzemesi, kalplerinin de birbirine benzemesine sebep olmuştu.

Allah Teâlâ indirdiği kitaplar, gönderdiği peygamberler vasıtasıyla ve kâinatta sergilediği ilâhî azamet tecellileriyle varlığının delillerini beyân etmektedir. Ancak bu delillerden, yakinî bir bilgi, doğru bir iman ve mârifete ermek isteyenler istifade edebilirler. Bu yönde samimi bir irade ortaya koyamayanlar için, bu deliller bir mâna ifade etmez. Bu sebeple Cenab-ı Hak, peygamberini rahmetiyle müjdelemek, azabıyla korkutmak üzere göndermiştir. Onun yegane görevi, dinin esaslarını açıkça tebliğ etmek, örnek hayatıyla göstermek, yapılan iyilik ya da kötülüklere Allah’ın nasıl bir mukabelede bulunacağını haber vermektir.

Bu bakımdan ey Rasûlüm, sen görevini tam olarak yerine getirerek Rabbinin rızâsını kazanmaya çalış; insanların rızâsını değil:

وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۜ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى ۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ الَّذ۪ي جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿١٢٠﴾

120. Onların dinlerine tâbi oluncaya kadar ne yahudiler ne de hıristiyanlar senden asla râzı olmayacaklardır. De ki: “Dosdoğru yol, Allah’ın gösterdiği İslâm yoludur.” Eğer sana gelen ilimden sonra, onların hevâ ve heveslerine uyacak olursan, bilesin ki seni Allah’ın gazabından koruyacak ne bir dostun olur ne de bir yardımcın.

Ehl-i kitap, Rasûlullah (s.a.v.)’e: “Gel bizimle bir müddet hoş geçin, bizi memnun et de sana tâbi olalım” diye bir teklifte bulunmuşlardı. Bu teklifteki kötü niyetlerini ve samimiyetsizliklerini ortaya koymak için bu âyet inmiştir. (Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl,* s. 43)

Yahudileri ve hıristiyanları memnun etmenin tek yolu, dinlerine girmektir.

Halbuki iki grubun da dinine aynı anda tâbi olmak mümkün değildir. Çünkü, önceki âyetlerde geçtiği üzere birbirlerine **“hiçbir şey değil”** (bk. Bakara 2/113) diyen bu iki fırka, aslında birbirlerine zıttır. İki zıddın birleşmesi mümkün olmadığına göre, ikisine birden tâbi olmak ve ikisini birden râzı etmek de mümkün değildir. (Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* I, 721)

Âyette geçen اَلْمِلَّةُ (millet) kelimesi, “tutulup gidilen yol” demektir. Bu mânadan hareketle din ve şeriat mânasında kullanılmıştır. Fakat “millet”te ictimai yön daha ağır basmaktadır. Dolayısıyla “millet”, toplum fertlerinin etrafında toplandığı, üzerinde yürüdüğü, diğer bir ifadeyle, içtimaî duygu ve anlayışların bağlı bulunduğu temel kâideler ve takip edilen yoldur. Bu yolun doğru olanı olduğu gibi eğri olanı da vardır. Nitekim âyette bu kelime, ikisi de tahrife uğrayarak gerçekliğini kaybetmiş olan yahudilik ve hıristiyanlık için kullanılmıştır. Bu halleriyle onlar, tâbi olunacak bir mâhiyete sahip değildir. Dolayısıyla onlara, uyulmaya lâyık en doğru yolu göstermek gerekmektedir. O da şudur:

Tâbi olunacak gerçek yol, Allah’ın dosdoğru yoludur. “Hidâyet”, başka şeye değil ancak ona denilir. Peşinden yürünecek gerçek rehber, Allah Teâlâ’nın rehber olarak tayin ettikleridir. Bu ise Allah’ın Rasûlü, Allah’ın kitabı ve bunların öğrettiği şekilde Allah’ın dinî olan İslâm’dır. Bu yoldan başkasına tâbi olmak sapıklıktır. O halde bütün insanlık, kurtuluşa erebilmek için Peygamber Efendimiz’e ve onun açıkladığı yola uymak zorundadır. Onun bildirdiği iman esaslarını, ibâdet ve hayat tarzını benimseyip yaşamak gerekmektedir. Allah Teâlâ Rasûlü’ne vahiy yoluyla hak dinî, doğru yolu ve onun esaslarını bildirdikten sonra artık yahudilerin veya hıristiyanlann arzularına uymak, İslâm’la bağdaşmayan inanç, ibâdet ve hayat tarzlarını benimsemek mümkün değildir. Böyle davranan bir kimse, Peygamber bile olsa, Allah’ın dostluğu ve yardımından tamâmen mahrum kalmış olur. Ona Allah adına sahip çıkacak ne bir dost, ne de bir yardımcı bulunur. Ancak bu ikaz ve sakındırma, Rasûl-i Ekrem’den ziyade onun ümmetine yönlendirilmiştir. Bunun için Allah’ın doğru yol rehberi olarak indirdiği Kur’an’ı hakkını vererek okumak gerekir:

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِؕ اُو۬لٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِؕ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾

121. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler bu kitabı, tilavetinin hakkını vererek okurlar. İşte ona gerçekten iman edenler, bunlardır. Kim de onu inkâr ederse, en büyük zarara uğrayanlar işte onlardır.

“Kendilerine kitap verilenler”in kimler olduğuyla alakalı iki görüş vardır. Birincisine göre kitaptan maksat Kur’ân-ı Kerîm, kitap verilenler ise Hz. Muhammed ümmetidir. Diğerine göre kitap Tevrat, kitap verilenler de Tevrat’ı hakkıyla okuyarak onunla amel eden, özellikle Peygamberimiz’in geleceğine dâir Tevrat’ta geçen bilgileri dikkate alarak onun peygamberliğini tasdik eden yahudilerdir. (Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* I, 723) Kur’ân-ı Kerîm, bu vasıfları sebebiyle onları methetmektedir. Bunlar, kendilerine bir ihsân-ı ilâhî olarak lutfedilen kitabı hakkını vererek tilavet ederler.

اَلتِّلَاوَةُ (tilâvet) sözlükte “birine, bir şeye uymak, onu yakından takip etmek” demektir. Terim olarak ise “hem ağır ağır okumak hem de emir ve yasaklarını, teşvik ve uyarılarını hayata geçirmek sûretiyle Allah’ın kitabına tâbi olmak” mânasına gelir. “Kıraat” ise sadece “okumak” anlamı taşır. Bu sebeple tilâvet genellikle yalnızca ilâhî kitabın okunması için kullanılır. (Râğıb el-Isfahânî, *el-Müfredât,* “telâ” md.)

Buna göre mü’minler, Allah’ın kitabını dikkatle, tane tane ve devamlı okurlar. Hakkıyle tilavet ederek ve tilavetinin hakkını vererek okurlar. Onu tahriften, karıştırmaktan koruyarak, heva ve heveslerden uzak kalarak, kelimelerinin telaffuzunu, mânasını ve hükümlerini gözeterek, dikkatlice, saygılı ve devamlı bir şekilde; bilmediklerini ve anlamadıklarını ehlinden sora sora, iyi niyetle, temiz bir kalp ve temiz bir ağızla okurlar. Gelişi güzel ve bir eğlence gibi okumazlar. Onu şarkı, gazel, türkü, mânî, roman, hikaye yerine koymazlar. Kemal-i hürmet, tazîm ve edeple okurlar. (Elmalılı, *Hak Dini,* I, 485)

Bir defasında Zünnûn-ı Mısrî’ye Kur’an âlimlerinin durumu soruldu. Şöyle anlattı:

“Onlar bu yolda diz çürüttü. Yıllarını bu yolda harcadılar. Bedenlerini erittiler. İşte bu şekilde Kur’an ilmine sahip oldular. Onların Kur’an ilmini öğrenmek için sarf ettikleri emek sadece bu kadar değil. Dudaklarında kan kalmadı; inceldi. Göz yaşları sel olup aktı. Âh çektikçe ciğerleri kebap oldu. Kur’an ilmini onlar böyle buldu. Hidâyete erenler de onlar oldu. İmanlarını emniyet altına bunlar aldı.” (Şârânî, *Velîler Ansiklopedisi,* I, 233)

Şimdi İsrâiloğulları’na, bir taraftan yukarıdan beri sürüp gelen hitapları tamamlamak, diğer taraftan da az sonra gelecek olan Hz. İbrâhim kıssasına geçişe hazırlık mâhiyetinde yeni bir hitap daha yöneltilmektedir:

يَا بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتٖٓى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنّٖى فَضَّلْتُكُمْ
عَلَى الْعَالَمٖينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزٖى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا

﴿وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

122. Ey İsrâiloğulları! Size ihsân ettiğim nimetlerimi ve bir zamanlar sizi bütün kavimlere üstün kıldığımı hatırlayın!

123. Hem öyle bir günden sakının ki, o gün kimse kimsenin yerine bir şey ödeyemez, kimseden bir kurtuluş bedeli alınmaz, kimseye şefaat fayda vermez ve hiç kimseye yardım da edilmez.

Cenâb-ı Hak, İsrâiloğulları'na verdiği nimetleri yeniden hatırlatmaktadır. Bu hatırlatma; onların gayretlerini tazelemek, kalplerinde imana doğru bir canlanış sağlamak ve kendilerine en büyük bir nimet olarak gönderilen Peygamber Efendimiz'e tâbi olmaya teşvik etmek maksadıyla yapılmaktadır. (bk. Bakara 2/47-48)

Verilen nimetlerin kıymetini bilememek ve şükrünü îfâ etmemek, şüphesiz azâb-ı ilâhîyi celbeder. Bu sebeple hemen akabinden şiddetli bir uyarı gelmektedir. Yüce Rabbimiz onları ve onlar vesilesiyle bütün kullarını şiddetli ve belalı bir gün olan kıyâmet gününden sakındırmaktadır.

Âhirete hazırlık yaparken mahşer aydınlığında bir hayat sürmüş, örnek alınacak model şahsiyetlere ve onların sergiledikleri örnek davranışlara ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun en güzel misallerinden biri şüphesiz Hz. İbrâhim'dir. Şimdi sıra onun dikkat çekici hallerinin beyân edildiği kıssaya gelmektedir:

Hz. İbrâhim İmtihanları Bir Bir Geçiyor

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّۜ قَالَ اِنّٖي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
اِمَامًاۜ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتٖيۜ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمٖينَ ﴿١٢٤﴾

124. Vaktiyle Rabbi İbrâhim'i, birtakım emirlerle imtihan etmiş, o da bunları harfiyyen yerine getirmişti. Bunun üzerine Rabbi ona: "Seni insanlara önder yapacağım" buyurdu. İbrâhim: "Zürriyetimden de önderler çıkar!" diye dua edince: "Benim verdiğim söz, zâlimler için geçerli değildir!" buyurdu.

İbrâhim (a.s.); müslüman, yahudi ve hıristiyan bütün inanç gruplarının kendine saygı duyduğu bir şahsiyettir. Bu sebeple Cenab-ı Hak onu örnek vermektedir. Eğer gerçekten onu seviyor ve ona saygı duyuyorlarsa onu iyi tanımaları gerekir. O, tevhid akidesini nasıl canlandırdı, Allah'ın emir ve yasaklarına nasıl sarıldı ve kulluk imtihanını nasıl başardıysa onların da aynı şekilde davranmalarını istemektedir.

Allah Teâlâ'nın İbrâhim'i imtihana tâbi tuttuğu "kelimeler", ona vahyettiği şeriat ve onu sorumlu tuttuğu bütün emir ve yasaklardır. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 730) Bununla birlikte bu "kelimeler"le alakalı bazı tahsis edici izahlar da yapılmıştır. İbn Abbas (r.a.), bu kelimelerin İbrâhim (a.s.)'ın şeriatında farz, bizde ise sünnet olan on özellik olduğunu söyler. Bunların beş tanesi başla ilgilidir: Bunlar; ağzı su ile çalkalamak, burnu iyice yıkamak, saçları ortadan ayırmak, bıyıkları kısaltmak ve misvak kullanmaktır. Beş tanesi ise bedenle ilgilidir: Bunlar da; sünnet olmak, etek ve koltuk altını temizlemek, tırnakları kesmek, büyük ve küçük abdestten sonra suyla istincâ yapmak yani necâsetten temizlenmektir.

Yine İbn Abbas'tan gelen bir açıklama şöyledir: "Hz. İbrâhim'in denendiği kelimelerden maksat şunlardır: Allah emrettiği vakit kavminden ayrılıp vatanından hicret etmesi, Allah Teâlâ hakkında Nemrud'a karşı kesin deliller ortaya koyması, kavminin kendini ateşe atmalarına sabredip katlanması ve oğlunu kurban etmekle imtihana tâbi kılınmasıdır." (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 731, 734)

Hz. İbrâhim, Cenab-ı Hakk'ın her emrini, her yasağını, özel olarak da imtihana tâbi tuttuğu bütün hususları olması gereken en iyi şekilde yerine getirdi. Böylece imtihanı geçip Hakk'ın rızâsını kazandı. **"Çok vefakâr İbrâhim"** (Necm

53/37) medhine erişti. Bu sebeple Hak Teâlâ, kendisini bütün insanlar için uyulması gereken bir imam ve büyük bir önder kılacağına söz verdi. İhsân ettiği nübüvvet, vahyettiği sahifeler ve emrettiği şeriatle onu insanlara müstakim bir rehber yapacağını bildirdi. İbrâhim'in kendi soyundan da önderler yetişmesi yönünde dilekte bulunması üzerine ise **"Benim verdiğim söz, zâlimler için geçerli değildir!"** (Bakara 2/124) buyurdu. Dolayısıyla üstünlüğün, nesep ve kan bağına değil, dinî ve ahlâkî liyakate bağlı olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Buna göre zâlimler İbrâhim'in soyundan da olsalar, Allah'ın va'dettiği önderlik, liderlik, üstünlük gibi ayrıcalıklara sahip olamazlar.

Bu vesileyle Medine yahudilerine, Peygamber Efendimiz ve müslümanlara karşı haksız yere bir üstünlük ve seçkinlik taslamalarının boş bir hayalden ibaret olduğu hatırlatılmaktadır. Sûrenin başından beri İsrâiloğulları'nın tarih boyunca işlemiş oldukları suçların sayılıp dökülmesindeki esas maksat ve hikmet de, onlara bu zulümlerini ispat etmektir. Onlar, o altın buzağıya tapma hâdisesinden itibaren zulme başladılar, git gide bütün hareketlerinde bu zulüm nihâyet onların genel karakteri haline geldi. Zalimlerden ise imam ve peygamber olmaz. Böylece onlardan imamet kesilmiş ve İbrâhim zürriyetinin öbür koluna yani İsmâil (a.s.) nesline geçmiş oldu. Neticede Tevrat'ta geleceği va'dedilen ahir zaman peygamberi de İsrâiloğulları'ndan değil, İsrâil'in amcası olan Hz. İsmâil evladından geldi. Onun neş'et ettiği yer Mekke ve Beytullah'ın yanı oldu:

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًاؕ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰه۪يمَ
مُصَلًّىؕ وَعَهِدْنَٓا اِلٰٓى اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْمٰع۪يلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّٓائِف۪ينَ
وَالْعَاكِف۪ينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

125. Biz Kâbe'yi, insanlar için toplanıp sevap kazanma yeri ve emniyetli bir mekân kıldık. Öyleyse siz de İbrâhim'in makâmını namazgâh edinin. Zâten İbrâhim'le İsmâil'e de: "Tavaf edenler, ibâdet kastıyla orada kalanlar, rükû ve secde edenler için evimi tertemiz tutun!" diye emretmiştik.

Cenab-ı Hak, Beytullah olan Kâbe'yi insanların uzak diyarlardan gelerek toplandıkları, ibâdet edip sevap kazandıkları, kendilerini emniyette hissettikleri bir hac mahalli, kutsal bir mekan yapmıştır. İnsanlar gelip orayı ziyaret ederler, gidip tekrar döner gelirler. Asırlardır bu böylece artarak devam etmektedir. Kâbe, aynı zamanda en emniyetli bölgedir. Çünkü müşrikler bile: "Ev Allah'ın evidir, oraya ziyarete gelip oturanlar da Allah evinin sakinleridir" derler ve harem sınırları içinde bulunan kişilere saldırmazlardı.

Âyette bahsi geçen مَقَامِ اِبْرٰهٖيمَ (Makam-ı İbrâhim), Hz. İbrâhim'in Kâbe'yi inşa ederken veya insanları hacca dâvet ederken üstüne bastığı, üzerine ayak izlerinin çıktığına inanıldığı taş veya bu taşın bulunduğu yerdir. Günümüzde de burası, "Makam-ı İbrâhim" adıyla bilinmektedir. Kâbe'ye yaklaşık 15 metre mesafededir. Tavaf namazı burada kılınır. Âyetin وَاتَّخَذُوا (vettehazû) şeklindeki mâzî siğasiyle okunuşuna göre, **"insanlar da onu kıble edinmişlerdi"** (Bakara 2/125) mânasına gelir. Buna göre, Beytü'l-Makdis'den daha önce Kâbe'nin kıble olduğu, şu halde burada da kıblenin değiştirilmesine teşvik ve işaret bulunduğu anlaşılabilir. (Elmalılı, *Hak Dini,* I, 493)

"Siz de İbrâhim'in makâmını namazgâh edinin" (Bakara 2/125) emrinin muhatabı hem ümmet-i Muhammed (s.a.v.) hem de İbrâhim (a.s.)'ın ümmeti olabilir. Müslümanlar, orada namaz kılmaya ve dua etmeye teşvik edilmektedir. Zira, makamın faziletinden dolayı orada yapılacak ibâdetler daha çok kabule şayan olacaktır.

Kâbe, Beytullah'tır, Allah'ın evidir. Cenab-ı Hak, Hz. İbrâhim ve İsmâil'e evinin temiz tutulmasını emretmiştir. Çünkü bu kutsal mekan, insanların ibâdet ettikleri, Allah'a yöneldikleri, rukû ve secdeyle namaz kıldıkları yerdir. Bu haliyle temiz tutulmaya en lâyık mekandır. Dolayısıyla bu kutsal mekânın namazın sıhhatine engel olan maddî pisliklerden; insanın imanını, ihlâsını ve kulluğunu Allah'a arzettiği yer olduğu için putperestliği çağrıştıran her türlü tutum ve davranışlardan; bütün milletlerden müslümanların bir araya gelerek tanışıp kaynaşmaları, sevgi ve şefkatin en güzel örneklerini vermeleri gereken yer olduğu için de insanları incitici söz ve hareketlerden, hatta hayvanlara, bitkilere zarar veren, mekânın kudsiyetiyle bağdaşmayan her türlü ahlâk dışı tutum ve davranışlardan arındırılması istenmektedir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 749; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* IV, 47-48)

Kâbe'nin birer şubesi mevkiindeki bütün cami ve mescitler de aynı şekilde temiz tutulmalıdır. Âyette, Allah'ı zikir ve O'na muhabbet merkezi olan kalplerin her türlü masiva ve günah düşüncesinden temiz tutulmasına da işaret vardır. Âyetteki "tavaf edenler"den maksat, hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyarete gelip Beytullah'ın etrafını usulüne uygun dolaşanlar; اَلْعَاكِفٖينَ (âkifîn)den maksat, ibâdet etmek gayesiyle Harem-i Şerif'te bulunanlar, "rükû ve secde edenler"den maksat da orada özellikle namaz kılanlardır. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* IV, 48)

Hz. İbrâhim, duaları Kur'ân-ı Kerîm'de en çok zikredilen bir peygamberdir. O, her vesileyle Allah'a yönelir ve içli içli dua eder. Gelen âyet-i kerîmede yer alan

duayı da Mekke'ye ilk geldiğinde yapmıştı:

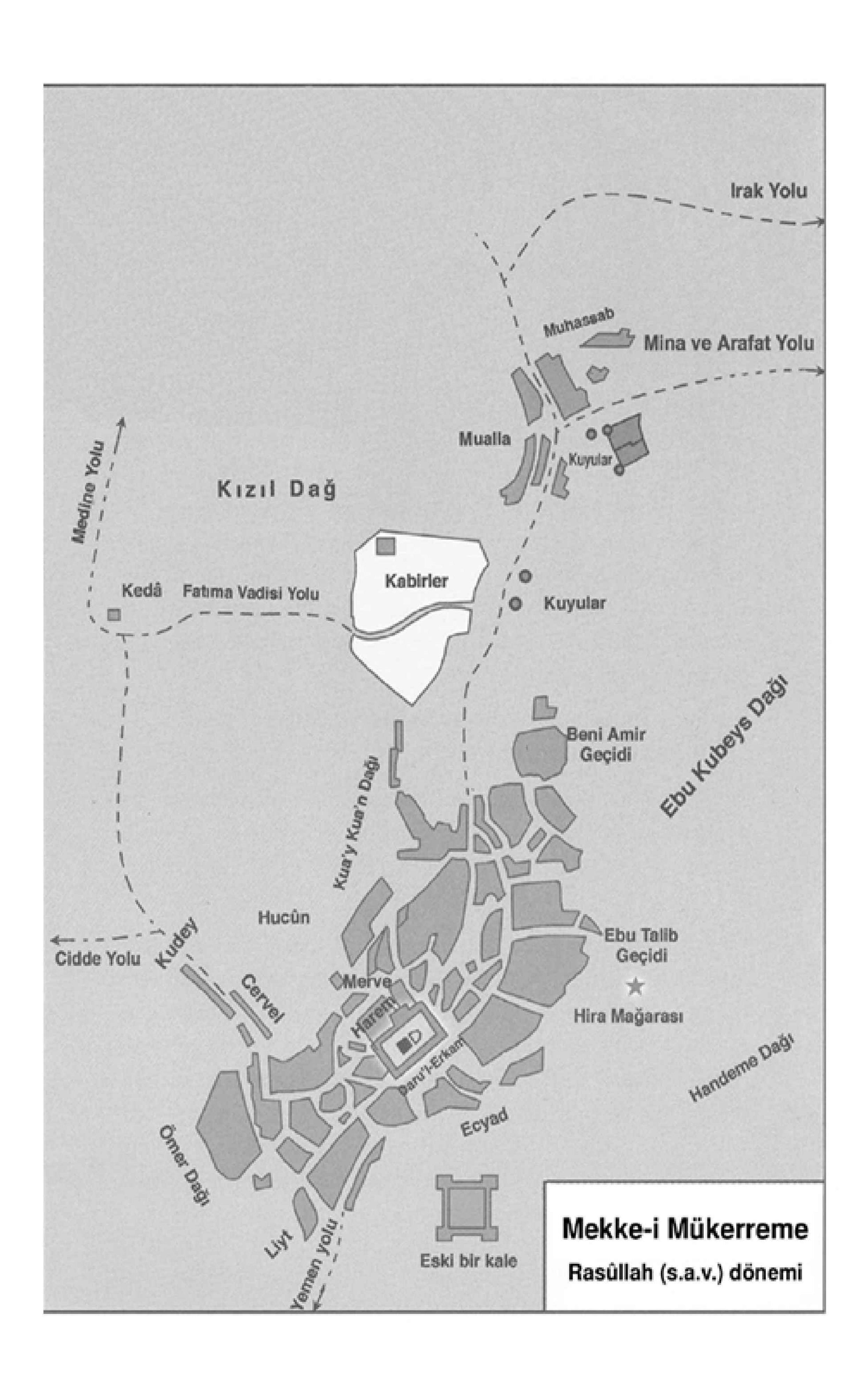
وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلٖيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِۜ وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴿١٢٦﴾

126. Bir de İbrâhim: "Rabbim! Burayı emniyetli bir belde kıl; halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri de çeşit çeşit ürünlerle rızıklandır!" diye yalvarmıştı. Allah da: "Ben inkâr edeni de kısa bir süre rızıklandırır, sonra onu ateş azabına uğratırım. Orası varılacak ne kötü bir yerdir!" buyurmuştu.

"Beldenin emin kılınması"ndan murâd; halkının, kuraklık, kıtlık, tufan, zelzele, düşman saldırısı, delilik, cüzzam gibi maddî ve mânevî âfetlerden emin olmasıdır. "Ürünler"den maksat ise, topraktan ve ağaçlardan elde edilen meyve ve sebze cinsinden her türlü yiyeceklerdir. İbrâhim (a.s.)'ın bu duası bereketiyle o zamandan beri dünyanın her bir tarafından Mekke'ye birçok meyve ve sebze gelmektedir. Öyle ki, burada bir günde hem yaz hem güz, hem de ilkbahar meyvesini bir arada bulmak mümkündür.

Hz. İbrâhim, rızık meselesini de imamet gibi bir nimet kabul ederek, teeddüben Rabbinden sadece mü'minleri rızıklandırmasını istemişti. Rızkı, iman şartına bağlamıştı. Allah Teâlâ ise "inkâr edeni" de ilave ederek dünyada mü'mine de kâfire de rızık vereceğini beyân buyurdu. Fakat bu dünyada kâfire sağlanan fayda sınırlı, geçici ve az bir faydadır. Âhirette o, ebediyen ateş azabına atılacak ve belasını bulacaktır. Cehenneme girmeye mecbur tutulacaktır.

Irak Yolu
Muhassab
Mina ve Arafat Yolu
Mualla
Kuyular
Medine Yolu
Kızıl Dağ
Kabirler
Kedâ
Fatıma Vadisi Yolu
Kuyular
Beni Amir
Geçidi
Ebu Kubeys Dağı
Kua'y Kua'n Dağı
Hucûn
Ebu Talib
Geçidi
Cidde Yolu
Kudey
Merve
Çervel
Hira Mağarası
Harem
Daru'l-Erkam
Handeme Dağı
Ecyad
Ömer Dağı
Liyt
Yemen yolu
Eski bir kale
Mekke-i Mükerreme
Rasûllah (s.a.v.) dönemi

Allah Teâlâ, önceki âyetlerde Beytullah, Mekke ve onların bir kısım hususiyetlerini beyân ettikten sonra, Kâbe'yi inşa eden Hz. İbrâhim ve oğlu İsmâil'in örnek hallerine dikkat çekmektedir:

وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهٖيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعٖيلُۜ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّاۜ اِنَّكَ اَنْتَ
السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَٓا اُمَّةً
مُسْلِمَةً لَكَۖ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَاۚ اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحٖيمُ
﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فٖيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكّٖيهِمْۜ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿١٢٩﴾

127. İbrâhim, İsmâil'le birlikte Beytullah'ın temelleri üzerine duvarlarını yükseltirken şöyle dua ediyorlardı: "Rabbimiz, bizden bunu kabul buyur. Şüphesiz sen işiten ve bilensin."

128. "Rabbimiz! İkimizi yalnız sana teslim olanlardan eyle. Neslimizden de sana teslim olacak bir ümmet getir. Bize hac ve kurban gibi kulluk usullerimizi göster ve tevbelerimizi kabul buyur. Şüphesiz tevbeleri kabul eden ve çok merhametli olan ancak sensin!"

129. "Rabbimiz! Onlara içlerinden bir peygamber gönder de, onlara senin âyetlerini okusun, kitap ve hikmeti öğretsin ve onları günahlardan arındırıp tertemiz yapsın. Muhakkak ki, kudretine karşı gelinmeyen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olan ancak sensin."

Kâbe, ilk olarak Allah'ın emri ve meleklerin yardımıyla Hz. Âdem tarafından inşa edilmiştir. Tarih boyunca zaman zaman yıkıldığı ve yeniden yapıldığı olmuştur. Aynı şekilde Nûh tufanı ve buna benzer hâdiselerle tahrip olan ve temelleri kapanan Beytullah'ı, Hz. İbrâhim oğlu İsmâil'le birlikte eski temelleri üzerine yeniden yapmıştır. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 760-763; Zemahşerî, *el-Ke âf,* I, 94)

Hz. İbrâhim ve oğlu İsmâil, bir taraftan Kâbe'nin temellerini yükseltiyor, diğer taraftan da Cenâb-ı Hakk'tan, yaptıkları bu işi kabul buyurmasını istiyorlardı. Hem kendileri hem de kıyâmete kadar gelecek nesilleri için yalvarıyorlardı. Onların arasından bir peygamber göndermesini özellikle belirtiyorlardı.

Bu duada bahsedilen Peygamber, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Dolayısıyla İbrâhim (a.s.)'ın duası kabul edilmiş ve son Peygamber onun soyundan gelmiştir. Bununla ilgili olarak Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Âdem daha çamur hâlinde iken ben; Allah katında «Hâtemü'n-nebiyyîn»*[11] *diye*

ş *yazılmı tım. Size bunun ilk i aretlerini haber vereceğim: Bunlar, babam İbrâhim'in duası* (Bakara 2/129), *İsa'nın müjdesi* (Saf 61/6) *ve annemin gördüğü rüyâdır. Bütün*
ş *peygamberleşin anneleri bu ekilde rüyâ görmü lerdir. O rüyâda annem kendinden bir nûr çıktığını ve Şam saraylarını aydınlattığını görmü tü."* (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 127)

Hz. İbrâhim'in duasında gelecek Peygamber'in îfâ edeceği önemli vazîfeler; "Allah'ın âyetlerini okumak, kitabı ve hikmeti öğretmek ve insanları tezkiye etmek" şeklinde hülasa edilmektedir. Bunlar, bir peygamberin pek çok vazîfesi yanında özellikle dinin tebliği ve insanların terbiyesi açısından büyük önem arzetmektedir. Buradaki "âyetler"den "vahyedilen bilgiler, Allah'ın birliğini ve peygamberlerin doğruluğunu gösteren deliller"; "kitap"tan "Kur'ân-ı Kerîm", "hikmet"ten "Peygamberimiz'in sünneti, din ve dinî hükümlerle ilgili bilgiler, söz ve yaşayışta doğruluk"; "tezkiye"den de "temizleme yani inkâr, şirk, kötü huylar ve günah kirlerinden arındırma" mânaları anlaşılabilir. (Taberî, *Câmi'u'l-*
ş *beyân*, I, 774-776; Zemahşerî, *el-Ke âf*, I, 94)

O Peygamber'in tebliğ ettiği din, tevhid inancını temsil eden Hz. İbrâhim'in dinidir. O dinin kıymetini bilip ona tâbi olmak gerekir. Bundan gâfil olanlar ise, büyük bir hazineden mahrum kalmaktadırlar:

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهٖيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ ۜ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ
فِي الدُّنْيَا ۚ وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿١٣٠﴾ اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ
اَسْلِمْ ۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصّٰى بِهَٓا اِبْرٰهٖيمُ بَنٖيهِ
وَيَعْقُوبُ ۜ يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدّٖينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ۜ ﴿١٣٢﴾

130. Kendini bilmez beyinsizlerden başka, kim İbrâhim'in dininden yüz çevirir? Elbette biz onu dünyada seçip peygamber yaptık. Âhirette de o mutlaka sâlihler arasında olacaktır.

131. Rabbi ona: "Teslim ol!" buyurmuş, o da: "Âlemlerin Rabbine teslim oldum" demişti.

132. İbrâhim Allah'a teslimiyeti oğullarına da vasiyet etti. Yâkub da: "Oğullarım! Bakın, Allah sizin için bu dinî seçti. O halde siz de başka değil ancak müslümanlar olarak can verin!" dedi.

130. âyetin iniş sebebi olarak şöyle bir hâdise nakledilir: Abdullah b. Selâm, amcaoğulları olan Seleme ile Muhâcir'i İslâm'a dâvet eder. Onlara Allah Teâlâ'nın Tevrat'taki: "Muhakkak ki, İsmâil'in soyundan adı Ahmed olan bir peygamber göndereceğim. Ona iman eden doğru yolu bulur. Ona inanmayanlar

ise lânete uğrar” buyruğunu hatırlatır. Bunun üzerine Seleme müslüman olur, Muhâcir ise imana yanaşmaz. Bahsedilen hâdise üzerine bu âyet nâzil olur. (Suyûtî, *Lübâbu’n-nukûl*, s. 24)

مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ (Milletu İbrâhim)den maksat, Hz. İbrâhim’in getirdiği din ve tebliğ ettiği inanç sistemidir. O da Allah’ın birliğini tanımak, O’na yönelip teslim olmak, sadece O’na kulluk etmek, Beytullah’ı maddî mânevî bütün kirlerden temizlemek ve emredilen ibâdet ve muâmelâtı tatbik etmektir. İşte son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)’in getirdiği din de bu dinin devamıdır. Aynı esaslar üzerine kurulmuştur. Cenab-ı Hak bütün insanlara **“Tek Allah’a inanan ve hiçbir zaman müşriklerden olmayan İbrâhim’in dinine”** uymalarını istediği âyetiyle (bk. Bakara 2/135) bu gerçeğe işaret etmektedir. Bu öyle yüce, öyle şerefli ve öyle mübârek bir dindir ki, bundan ancak aşağılık, câhil, kendini bilmez, ahmak ve beyinsiz kişiler yüz çevirir. Onlar cehâlete maruz kalmak, tefekkür ve teemmülden yüz çevirmek sûretiyle nefsini zelîl ve hakîr duruma düşürmüş kimselerdir. Halbuki zerre kadar ilmi, irfanı, aklı ve izanı olan, var gücüyle bu dine sarılır ve onun sınırsız bereketinden istifade etmeye çalışır. Bu yönüyle âyet, Peygamber Efendimiz’e inanmayan bütün yahudi, hıristiyan ve müşriklere hitap etmektedir.

Hz. İbrâhim, gerçekten seçkin ve şerefli bir kuldur. Bu yüceliği, bütün varlığıyla Allah’a teslimiyetle elde etmiştir. Rabbi ondan kendi emrine iman, ihlas ve en samimi duygularla teslim olmasını istemiş, o da hiçbir fütûr göstermeksizin kayıtsız şartsız teslimiyetini arzetmiştir. Canı, malı ve evladı ile imtihan olmuş ve hepsini başarıyla tamamlamıştır. Büyük bir ihlasla Allah’a kulluğa devam etmiştir. (bk. En‘âm 6/79)

Allah’a teslimiyet, dinin esasını teşkil eder. Bu sebeple peygamberler öncelikle kendileri Allah’a teslim olmuşlar, sonra yakınlarını ve ümmetlerini buna dâvet etmişlerdir. Hz. İbrâhim ve torunu Hz. Yâkub’da da bu durumu görmekteyiz. Her ikisi de çocuklarına Allah’a teslimiyeti vasiyet ve tavsiye etmişlerdir. Onlara, Allah’ın kendileri için seçtiği hak dine tâbi olmalarını, imanlı ve ihlaslı bir hayat yaşamalarını ve ancak müslüman olarak can vermelerini, bunun için de İslâm’dan kıl payı ayrılmamalarını öğütlemişlerdir.

Gelen âyet-i kerîmeler, Hz. İbrâhim’in tevhid dîninden yüz çeviren Ehl-i kitaba, özellikle yahudilere hitap etmektedir:

اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُۙ اِذْ قَالَ لِبَنٖيهِ مَا تَعْبُدُونَ

مِنْ بَعْدٖيۜ قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَٓائِكَ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ

إِلٰهًا وَاحِدًاۚ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

133. Yâkub son nefesini verirken yoksa siz de orada mıydınız? O sırada Yâkub oğullarına: "Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?" diye sormuş, onlar da: "Sadece senin ilâhına; ataların İbrâhim, İsmâil ve İshâk'ın ilâhı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz. Biz sadece O'na teslim olmuşuz" demişlerdi.

134. Onlar bir ümmetti, gelip geçtiler. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandığınız da sizedir. Siz, onların yaptıklarından sorgulanacak değilsiniz.

Bu âyetler, yahudilerin Allah Rasûlü'ne: "Bilmiyor musun? Yâkub öldüğü gün oğullarına yahudiliği tavsiye etmişti" demeleri üzerine inmiştir. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nuzûl,* s. 44) Dolayısıyla böyle bir soru, olayı reddetmek için olup şu mânayı ifade eder: "Hayır, orada değildiniz. O halde Yâkub'un ne söylediğini nereden bileceksiniz. Onun ne dediğini en iyi biz biliyoruz..."

134. âyet-i kerîmede sorumluluğun ferdiliğine dikkat çekilerek, herkesin kendini kurtaracak bir amel ve gayret peşinde olması gerektiği vurgulanmaktadır. Böylece, İbrâhim, İsmâil, İshâk, Yâkub gibi peygamberlerin soyundan gelen, bu sebeple seçilmiş ve imtiyazlı bir ümmet olduklarını zanneden, dolayısıyla Allah huzurunda da özel bir muameleye tâbi tutulup mükâfat göreceklerini savunan yahudilere ciddi bir uyarı yapılmaktadır. Zira böyle bir düşünce, boş bir hayal ve asılsız bir kuruntudan başka bir şey değildir. Dolayısıyla âyet, "üstün ırk", "imtiyazlı ümmet" gibi mesnetsiz iddiaları reddettiği gibi, dolaylı olarak Âdem ve eşinin işlediği hata yüzünden bütün insanların günahkâr olduğu şeklindeki hıristiyanlık anlayışını da ortadan kaldırmaktadır.

Bundan sonra gelen âyetlerde de yine Ehl-i kitabın kendiliklerinden ileri sürdükleri bir takım delilsiz düşünceleri ortaya konup düzeltilmekte ve İslâm'ın dosdoğru hakikatleri beyân buyrulmaktadır:

Hâtemü'n-nebiyyîn: Peygamberlerin sonuncusu, son peygamber, peygamberlerin isimlerinin yazılı bulunduğu sayfanın mührü.

Kurtuluş İslâmda

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا ۜ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًا ۜ وَمَا
كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ
اِلٰى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَا اُوتِيَ مُوسٰى
وَعٖيسٰى وَمَا اُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ ۘ وَنَحْنُ
لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَا اٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا
فَاِنَّمَا هُمْ فٖي شِقَاقٍ ۚ فَسَيَكْفٖيكَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَهُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ۜ ﴿١٣٧﴾
صِبْغَةَ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً ۘ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾

135. Yahudiler “yahudi olun”, hıristiyanlar da “hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız” derler. De ki: “Hayır! Biz, tek Allah’a inanan ve hiçbir zaman müşriklerden olmayan İbrâhim’in dinine uyarız.”

136. Ey mü’minler siz de şöyle deyin: “Biz Allah’a, bize indirilene; İbrâhim, İsmâil, İshâk, Yâkub ve torunlarına indirilene; yine Mûsâ’ya ve İsa’ya verilene, hülâsa Rableri tarafından bütün peygamberlere gönderilene iman ettik. Biz o peygamberler arasında hiçbir ayrım yapmayız. Biz, sadece Allah’a boyun eğen müslümanlarız.”

137. Eğer onlar, sizin iman ettiğiniz gibi inanırlarsa mutlaka doğru yolu bulurlar. Yok, yüz çevirirlerse, büyük bir anlaşmazlık ve derin bir çıkmaza saplanmış olurlar. Onlara karşı Allah sana kafi gelecektir. O, işiten ve bilendir.

138. Yine şöyle deyin: “Biz Allah’ın boyadığı renge boyandık. Kimin boyası Allah’ın boyadığı renkten daha güzeldir? Biz, yalnızca O’na kulluk ederiz.”

Sûrenin 135. âyet-i kerîmesi, Medine’deki yahudi ileri gelenleriyle Necran hıristiyanları hakkında nâzil olmuştur. Bunlar din hususunda müslümanlarla münakaşa etmiş ve en üstün dinin kendi dinleri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yahudiler: “Yahudi olun, çünkü bizim peygamberimiz Mûsâ, peygamberlerin en üstünüdür. Kitabımız Tevrat kitapların en iyisidir, dînimiz ise dinlerin en mükemmelidir” deyip Hz. İsa’nın peygamberliğini ve İncil’i, yine Hz. Muhammed (s.a.v.)’in peygamberliğini ve Kur’an’ı inkâr ettiler. Hıristiyanlar ise: “Hıristiyan olunuz. Çünkü peygamberimiz İsa, peygamberlerin en üstünüdür, kitabımız İncil

kitapların en iyisidir, dînimiz de dinlerin en mükemmelidir" diyerek, Hz. Mûsâ'yı ve Tevrat'ı, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i ve Kur'an'ı inkâr ettiler. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 44; Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 743)

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede gerçek dinin hangi din olduğunu haber vermektedir. Bu din, Hz. İbrâhim'in şirk ve küfür gibi her türlü bâtıl inançlardan uzak, dosdoğru tevhid dinidir. Buna Kur'an, "hanif dini" demektedir. İbrâhim, hiçbir zaman müşriklerden de olmamıştır. Dolayısıyla bütün bâtıl ve muharref dinleri bir kenara bırakarak işte bu dine tâbi olmak gerekir. Doğru yolu bulabilmek için yahudilerin de hıristiyanların da müşriklerin de bu dini kabul etmeleri lâzımdır. Dolayısıyla burada Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ve Kur'an'a inanmak şart koşulmaktadır. Böyle bir inanç sistemini kabul etmeyenler tevhitten kopacak ve ihtilaf, anlaşmazlık, tefrika ve münakaşanın içine yuvarlanacaklardır. İslâm'la dostluk ve ülfet yolunu terk edecek, ona ve taraftarlarına düşmanlık yolunu seçmiş olacaklardır.

138. âyette "Allah'ın boyası" şeklinde tercüme edilen صِبْغَةَ اللّٰهِ (sıbğatullah) ifadesine müfessirler: "İslâm, İslâm boyası, Allah'ın ezelî-ebedî değişmez dini, Allah'ın insan tabiatına lutfetmiş olduğu temiz fıtrat, sünnetullah dediğimiz ilâhî kanunlar, Allah'ın hücceti" gibi mânalar vermişlerdir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 792; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* IV, 78-79) Dolayısıyla bu ifade ile inanç, ibâdet, ahlâk ve muâmelâtıyla Allah yanında yegane din olan İslâm dinî kastedildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu hak dine uyma ve onu yaşama sayesinde elde edilen ruhî ve ahlâkî kemal de sözkonusu edilmektedir.

Ehl-i kitap böyle bir kulluk anlayışını benimseyecek yerde Allah ve peygamber gibi en temel dinî esasları tartışma konusu yapmışlardır:

قُلْ اَتُحَٓاجُّونَنَا فِي اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْۚ وَلَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ
وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَۙ ﴿١٣٩﴾ اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ
وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ
اَمِ اللّٰهُۜ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا
كَسَبْتُمْۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۚ ﴿١٤١﴾

139. De ki: "Bizimle Allah hakkında tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? Halbuki O, bizim de Rabbimiz sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de sizedir. Biz O'na gönülden bağlıyız."

140. Yoksa siz İbrâhim, İsmâil, İshak, Yâkub ve torunların yahudi veya hristiyan olduğunu mu söylüyorsunuz? De ki: "Siz mi daha iyi biliyorsunuz, yoksa Allah mı?" Allah'ın kendisine bildirdiği bir gerçeği söylemeyip gizleyenden daha zâlim kim olabilir? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.

141. Onlar bir ümmetti, gelip geçtiler. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandığınız sizedir. Siz, onların yaptıklarından sorgulanacak değilsiniz.

Ehl-i kitap, daha önce peygamberlerin pek çoğu onlardan gelmesi sebebiyle, nübüvvetin kendilerine daha lâyık olduğunu söylüyor ve İsrâiloğulları dışından peygamber gelmesini reddediyorlardı. Din ve imana, putlara tapan Araplardan daha müstehak olduklarını iddia ediyorlardı. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* IV, 80) Kendilerinin Allah'ın oğulları ve dostları olduklarını zannediyor (Mâide 5/18); cennete ancak, yahudi veya hıristiyan olanların girebileceğini sanıyor (Bakara, 2/111) ve insanlara hidâyete erebilmeleri için yahudi veya hıristiyan olmalarını (Bakara 2/135) öneriyorlardı.

Daha açık ifade etmek gerekirse onlar, son Peygamber'in Araplardan gelmesini bir türlü hazmedemiyor ve Allah'ın bu takdiri hususunda sürekli bir münakaşa ve mücadele içine giriyorlardı. Halbuki buna hakları olmadığı gibi, gerek de yoktur. Çünkü Allah, herhangi bir ırkın değil, bütün insanların Rabbidir. O, dilediğini yaratmada, seçmede ve istediğine istediğini vermede mutlak tasarruf sahibidir. O'nun iradesini sınırlandıracak hiçbir kuvvet yoktur. Diğer taraftan herkesin ameli kendine aittir. Hiç kimse bir diğerinin ne günahını yüklenebilecek, ne de yaptığı iyilikten fayda görebilecektir.

Ehl-i kitabın İbrâhim, İsmâil, İshâk, Yâkub ve torunlarının yahudi veya hıristiyan olduğunu iddiaları da yalandır. Zira Tevrat ve İncil Hz. İbrâhim'den sonra indirilmiş (Âl-i İmrân 3/65), yahudilik ve hıristiyanlık isimleri de bu peygamberlerden asırlarca sonra ortaya çıkmıştır. Nitekim "yahudi" kelimesi, Hz. Yâkub'un oğullarından Yahuda'nın ismine nispetle türetilen ve başlangıçta Yahuda nesline mensup olanları ifade eden bir kabile ismidir. Ancak Hz. Mûsâ'dan en az yedi yüzyıl sonra İsrâil soyuna aynı zamanda yahudi, bunların dinî inançlarına da yahudilik denilmiştir. "Hıristiyan" kelimesi ise ilk defa Hz. İsa'dan sonra Antakya'daki Îsâ (a.s.)'a inananlar için ve sadece onlarla sınırlı olarak kullanılmıştır. Bu sebeple âyette anılan peygamberlere ne dinî ne de ırkî anlamda yahudi veya hıristiyan demek mümkün değildir. (Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu,* I, 223-224)

Bahsi geçen peygamberlerin dinleri, aynen Hz. İbrâhim'de olduğu gibi,

yahudilik ve hıristiyanlık değil, hanîfliktir. (bk. Âl-i İmrân 3/67) Allah'ın, başlangıçtan itibaren insanlara bildirdiği ve insanın tabiatına en uygun olan tevhid dinidir. Allah Rasûlü'nün getirdiği ve tebliğ ettiği de aynı dininin devamıdır. Yahudi ve hıristiyan din âlimleri de bu gerçeği bilmekte, fakat bunu kendi toplumlarından gizlemekte idiler. Şu bir gerçek ki, böyle ilâhî hakikatlere ait bilgileri ve delilleri gizlemek, büyük bir haksızlıktır. Böyle davranandan daha büyük zâlim yoktur.

Buraya kadar âyet-i kerîmeler, Allah'tan gelen dinin birliğini ve peygamberlerin toplumlarına hep aynı mesajı getirdiklerini beyân ederek inanç ve amel itibariyle kalplerde ve ruhlarda bir birlik oluşturmaya çalıştı. Şimdi ise mü'minlerin hem rûhen hem de bedenen birliğini temin edecek önemli bir ilâhî hüküm olan kıble meselesine geçilmektedir:

Mescid-i Harâm Kıble Oluyor

سَيَقُولُ السُّفَهَٓاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّت۪ي كَانُوا عَلَيْهَاۜ
قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُۜ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ
﴿١٤٢﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ
وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَه۪يداًۜ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّت۪ي كُنْتَ عَلَيْهَٓا
اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِۜ وَاِنْ كَانَتْ
لَكَب۪يرَةً اِلَّا عَلَى الَّذ۪ينَ هَدَى اللّٰهُۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُض۪يعَ ا۪يمَانَكُمْۜ اِنَّ
اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿١٤٣﴾

142. İnsanlardan bir takım beyinsizler: "Müslümanları, şimdiye kadar yöneldikleri kıbleden vazgeçiren sebep nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da Allah'ındır, batı da. O, dilediğini doğru yola kavuşturur."

143. Böylece sizi, bütün insanlara şâhit ve örnek olasınız, Peygamber de size şâhit ve örnek olsun diye dengeli mutedil bir ümmet kıldık. Senin daha önce de yöneldiğin Kâbe'yi yeniden kıble yapmamızın sebebi, Peygamber'e uyanları, ökçesi üzerinde tekrar eski dinlerine dönecek olanlardan ayırmak içindir. Kıblenin değiştirilmesi, Allah'ın doğru yola ilettiklerinden başkalarına elbette ağır gelir. Allah sizin imanınızı, önceden Beyt-i Makdis'e yönelerek kıldığınız namazları zâyi etmeyecektir. Çünkü Allah, insanlara çok şefkatli, çok merhametlidir.

Sözlükte "yön" mânasına gelen "kıble", dinî terim olarak "namaz kılarken döndüğümüz istikâmetin" adı olmuştur.

Müslümanlar, hicretten önce Mekke'de Kâbe'ye yönelerek namaz kılıyorlardı. Allah Rasûlü (s.a.v.), Medine'ye hicret edince Allah'ın emriyle yahudilerin kalplerini İslâm'a ısındırmak için ve daha başka hikmetlerle on altı veya on yedi ay süreyle Mescid-i Aksa'ya doğru namaz kıldı. Fakat Efendimiz, kıblenin Kâbe tarafına çevrilmesini çok istiyordu. Bu âyet-i kerîmelerin nüzûlüyle Kâbe, kıyâmete kadar müslümanların kıblesi oldu. (Buhârî, Salât 31; Müslim, Mesâcid 13)

Allah Teâlâ, henüz kıblenin değiştirilmesi ile alakalı emir gelmeden önce bu hususta Peygamberimiz ve müslümanları hazırlamaktadır. Akıl ve izandan mahrum bir kısım beyinsizlerin böyle bir durum karşısında takınacakları tavra

dikkat çekmektedir. Onlar, ilâhî emri kabule yanaşmayacak ve itiraz edeceklerdir. Dolayısıyla Peygamber ve mü'minler, buna hazır olmalı ve böyle huzursuz edici sözlerin söylenmesi halinde sıkıntıya düşmemelidirler.

Cenab-ı Hak, ümmet-i Muhammed'i en doğru yola iletmek sûretiyle onları vasat bir ümmet yapmıştır. "Vasat ümmet", her bakımdan aşırılıklardan uzak, adâletli, dengeli ve hayırlı; her türlü inanç, amel, hal ve davranışlarında insaflı, ölçülü ve uyumlu olan örnek bir toplum demektir. Onlar, dünya ile âhiret, madde ile mâna arasındaki dengeyi en iyi bir şekilde tesis ederek âhenkli ve mutedil bir hayat sürerler. Allah, din, insan, dünya ve âhiret telakkileri mükemmeldir. Bu halleriyle onlar, bütün insanlara, bütün toplumlara örnek teşkil ederler.

Bu ümmet merkez ümmettir. Bütün ümmetleri görebilen bir mevkidedir. Mesela وَسَطُ الْمَدِينَةِ (vasatu'l-medine) şehir merkezi demektir. Muhammed ümmeti hiçbir peygamberi dışlamamakta, hepsini kabul etmekte, hepsine gelen vahiyleri kabul edip değerlendirmektedir. Dolayısıyla bütün ümmetlerin merkezinde olmayı hak etmektedir. Şâhit vasfının bir gereği olarak hepsini görmektedir, peygamberi de onu görmektedir.

Şâhit, davacıyla davalı arasında ortada, tarafsız, âdil, yalnızca gerçeği söyleyen, sözü dinlenir ve sözüne itibar edilir kimse mânasına da gelir. Bu açıdan bakıldığında hal, hareket ve davranışları bakımından örnek alınabilecek kimselere de şâhit denilir. Bu mânada Cenab-ı Hak, Muhammed ümmetini insanlar arasında hakşinas, doğru sözlü, âdil, dürüst, iyi ahlâk sahibi, ilim ve irfanla seçkin, şâhitlik etmeye lâyık, önder bir cemaat kılmak ve böylece tam mânasıyla âdil ve hakim bir ümmet teşkil etmek için, Rasûlullah (s.a.v.)'in izinde insanları yeni bir sırât-ı müstakîme yönlendirmiştir. Dolayısıyla çeşitli toplumlar arasında İslâm ümmeti, bu mesuliyetinin şuurunda olması ve bu vazîfesini unutmaması gerekir. (bk. Elmalılı, *Hak Dini,* I, 525)

Her hususta Kur'an ve sünnete uygun hareket etmesi gereken bu vasat ümmet, yöneleceği kıble hususunda da aynı dikkati göstermelidir. Nitekim kıble ilk zamanlar Beytullah iken sonra Beyt-i Makdise sonunda da tekrar Beytullah'a çevrildi. Şüphesiz kıblenin Beyt-i Makdis'ten Kâbe'ye çevrilmesinde pek çok hikmet vardır:

Allah Rasûlü'ne gerçekten inanıp tâbi olan samimi mü'minlerle, böyle olmayanları birbirinden ayırmaktır. Allah'tan gelen her emre kayıtsız şartsız tâbi olacaklarla, bahaneler ileri sürerek itaatten yüz çevirecekleri ortaya çıkarmaktır. Gerçekten de kıble değişikliği, müslümanları sevindirirken diğerleri için bir fitne sebebi olmuştur. Özellikle yahudiler ve münafıklar bunu

bir dedikodu vesilesi yapıp Allah Rasûlü'ne dil uzatmaya kalkışmışlardır.

Kıble değişikliği, Allah'ın hidâyet ettiği kimseler dışında kalanlara çok ağır gelmiştir. Zira alışılmış şeyleri terk etmek zordur. Fakat Allah'ın emrettiği hükümlerin belli bir hikmete bağlı olduğunu bilenler, O'na itâat edenlerin kurtulup mutlu olacaklarını, O'na isyan edenlerin ise şakîlerden olup hüsrâna uğrayacaklarını yakînen kabul edenler için bir sıkıntı ve zorluk sözkonusu değildir.

Fakat yahudi ve münafıkların menfî konuşmaları sebebiyle bir kısım müslümanlar, kıble değiştirilmeden önce Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılan ve bu hal üzere ölen mü'minler hakkında endişeye kapıldılar. Âyetin, **"Allah sizin imanınızı, önceden Beyt-i Makdis'e yönelerek kıldığınız namazları zâyi etmeyecektir"** (Bakara 2/143) kısmı, onların bu endişe ve üzüntülerini gidermek üzere gelmiştir. (Buhârî, Tefsir 2/12)

Kıblenin değiştirileceği hususunda yapılan ilmi, fikrî ve siyasî bir hazırlıktan sonra şimdi de namazda Kâbe'ye dönülmesiyle alakalı kesin hüküm gelmektedir:

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَٓاءِۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَاۖ فَوَلِّ
وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
شَطْرَهُۜ وَاِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۜ وَمَا
اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ
بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَۚ وَمَٓا اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ
قِبْلَةَ بَعْضٍۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ
اِنَّكَ اِذاً لَمِنَ الظَّالِم۪ينَۢ ﴿١٤٥﴾

144. Rasûlüm! Biz, kıbleyle alakalı vahiy ümidiyle yüzünü sık sık göğe doğru çevirip durduğunu elbette görüyoruz. Şimdi seni râzı olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Bundan böyle namazda yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. Ey mü'minler! Siz de nerede olursanız olun, namaz kılarken yüzünüzü o yöne çevirin. Kendilerine kitap verilenler, bunun Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.

145. Kendilerine kitap verilenlere her türlü delil ve mûcizeyi getirsen, yine de senin kıblene dönmezler. Sen de hiçbir zaman onların kıblesine dönecek değilsin! Zâten onlar birbirlerinin kıblesine de dönmezler. Şâyet

sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan, o vakit sen mutlaka zâlimlerden olursun!

Rasûl-i Ekrem Efendimiz, Kâbe'nin kıble olmasını gönülden istiyordu. Bu ümit içerisinde zaman zaman yüzünü edeple göğe doğru çeviriyordu. Artık kıblenin değiştiğini haber veren vahyin gelmesini bekleyip duruyordu. Adeta gökten Cibrîl'in yolunu gözlüyor ve bir an önce yahudilerin kıblesinden ayrılıp atası Hz. İbrâhim'in kıblesi olan Kâbe'ye yönelmeyi arzu ediyordu. İşte yukarıdaki âyetler bu sebeple nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 46)

Bu âyetlerle eski kıble olan Beyt-i Makdis'e yönelmek kaldırılmış ve namazda Kâbe'ye dönmek farz kılınmıştır. Yanında bulunanlar bizzat Kâbe'ye, uzağında olanlar ise çoğunluğun görüşüne göre Kâbe tarafına yönelirler. Âyette bizzat "Kâbe"ye denilmeyip, "Mescid-i Harâm tarafına" buyrulması buna işaret kabul edilmiştir. Zira Mescid-i Harâm, Kâbe'nin kendisi değil, çevresindeki Harem-i şeriftir. Burada savaş, kavga ve her türlü saldırı yasaklandığı ve tam bir emniyet hedeflendiği için oraya "harem" bölgesi denilmiştir.

Ehl-i kitap, kıblenin Allah tarafından Kâbe'ye çevrildiğini ve bunun Peygamber'in kendiliğinden ihdas ettiği bir şey olmadığını çok iyi biliyorlardı. Çünkü kitaplarında Rasûlullah (s.a.v.)'in Beyt-i Makdis'ten sonra Kâbe'ye doğru namaz kılacağı haber verilmekteydi. Ancak onlar, inat ve hasetleri sebebiyle bu tahvil işinin Peygamberimiz tarafından uygulandığını iddiâ ediyorlardı. Bu sebeple onlara hangi delil, hangi mûcize getirilse getirilsin, bu inatlarından vazgeçmeleri ve İslâm'ın kıblesine dönmeleri mümkün değildir. Bu hüküm, kâfir olarak ölecekler için geçerlidir. Sonradan hidâyete erecek kimseler için geçerli değildir. Peygamber ve müslümanların da onların kıblesine yönelmesi mümkün değildir. Çünkü bu hüküm, imanı ve dinin aslını ilgilendiren bir hükümdür.

Devam eden âyette Ehl-i kitabın bir diğer yönüne temas edilmektedir:

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَاۤءَهُمْۜ وَاِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ۟ ﴿١٤٧﴾

146. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, o Peygamber'i öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen içlerinden bir gürûh, gerçeği bile bile gizlerler.

147. Rasûlüm! Bu konuda gerçek sana Rabbinden gelmiştir. O halde sakın şüphe edenlerden olma!

Ehl-i kitap, özellikle de yahudi ve hıristiyan din adamları, kutsal kitaplarında

yer alan bilgilerden hareketle Peygamber Efendimiz'i, ona yeni bir kitap, yeni bir din verileceğini ve tabii olarak bir kısım yeni düzenlemelerin yapılacağını biliyorlardı. Ki, kıblenin değiştirilmesi de bunlardan biridir. Hal böyle iken onlar, bile bile gerçekleri gizliyorlardı. Çünkü onlar da bir peygamber bekliyorlar ve fakat bunun kendi kavimleri arasından çıkması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu sebeple Araplar arasından fakir bir aile çocuğunun, yetim bir yavrunun büyüyüp peygamber olmasını hazmedemiyorlardı. Dolayısıyla onun peygamberliğini, tebliğini ve getirdiği hükümleri reddediyorlardı. Böylece kendi kutsal kitaplarının verdiği gerçekleri de gizlemiş oluyorlardı. Onların gerçekleri gizlemelerinin bir anlamı ve değeri yoktur. Çünkü Allah Teâlâ, gerekli bütün hükümleri Peygamberi'ne vahyetmektedir. Kıble ile ilgili hüküm de bunlardan sadece biridir. O halde herhangi bir zihni karışıklığa ve şüpheye düşmeye gerek yoktur. Her şey ayan beyân ortadadır.

O halde siz şüphe, kuruntu ve hayalleri bir tarafa bırakarak Allah'ın emrine sarılmaya ve hayırda yarışmaya çalışın:

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۜ اَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ
اللّٰهُ جَمِيعًا ۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۜ وَاِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۜ وَمَا اللّٰهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ۙ لِئَلَّا
يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ ۗ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ
وَاخْشَوْنِي وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۙ ﴿١٥٠﴾

148. Her milletin yöneldiği bir kıblesi vardır. Siz hep hayırlı işler yapmada birbirinizle yarışın! Nerede olursanız olun, Allah hepinizi huzurunda bir araya getirecektir. Çünkü Allah'ın her şeye gücü yeter.

149. Her nereden yolculuğa çıkarsan çık, namaz kılarken yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. Bu emir, Rabbinden gelen gerçek bir emirdir. Allah, yaptıklarınızdan asla habersiz değildir.

150. Her nereden yolculuğa çıkarsan çık, namaz kılarken yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. Ey mü'minler! Siz de nerede bulunursanız yüzünüzü o yöne çevirin. Öyle ki, insanlardan zulmedenler dışında hiç kimse sizin aleyhinizde bir delil bulamasın. Artık siz de onlardan korkmayın, benden

korkun! Böylece hem size olan nimetimi tamamlayayım, hem de siz doğru yolu bulasınız.

Herkesin; her bir millet ve ümmetin değişik maksatlarla yöneldiği bir takım yönler vardır. Yahudiler ve hıristiyanlar gibi farklı din mensupları, ibâdet ve ayinlerini, kendi adetleri gereği belli bir yöne yönelerek yerine getirirler. Bunlardan herhangi birinin, mesela yahudilerin yöneldiği Beyt-i Makdis'in mutlaka kıble olarak sonsuza kadar devam ettirilmesi şart değildir. Bundan böyle İslâm ümmetinin kıblesi, Kâbe'dir. Bütün müslümanlar, namaz kılarken buraya yönelmelidirler. Yeryüzünün çeşitli bölgelerinde bulunan müslüman halkların Kâbe'ye yönelecek bir yönleri vardır. Kuzey halkı, Kâbe'nin kuzey tarafına, güney halkı güney tarafına, doğu halkı doğu tarafına, batı halkı batısına, aradakiler de aradan bir yöne yönelirler. Hepsinin yönleri farklı olmakla beraber tamamı, bir Kâbe etrafında toplanmış olmaktadır. Böylece ona yönelen yeryüzündeki bütün müslümanlar, adeta Kâbe'nin etrafında sıra sıra yuvarlak saflar yaparak, düzenli, intizamlı ve tek hedefe yönelmiş büyük bir cemaat teşkil etmektedirler.

O halde bundan böyle en mühim düstur, hayır yollarına koşmak ve hayırda yarışmaktır. "Hayır", Allah ve Rasûlü'nün emir ve tavsiye buyurdukları her husustur. Mü'minler, Allah'ın emrine uygun olarak hayırlarda yarışmalıdırlar. Kıbleden maksat da böyle düzenli bir beraberlikle hayır yarışına girişmektir. Müslümanlar, diğer din mensuplarından daha fazla hayır yapmalı, onları geçmeli, çeşitli yönlerde, başka başka beldelerde bulunduklarından dolayı aralarında ictimai bir birlik olmadığını düşünmemelidirler. Çünkü her nerede olurlarsa olsunlar, Allah hepsini bir araya getirir. Aynı kıbleye yönelmek sûretiyle, yön farklılığına rağmen hepsi bir cemaat olur, hepsi Mescid-i Harâm içinde namaz kılıyor gibi düzenli bir sosyal cemaat hali elde eder ve mükâfatlarını da o şekilde alırlar. Yine Allah, bütün insanları öldürecek, tekrar diriltecek ve hepsini hiçbir eksik olmadan mahşer yerinde toplayacaktır. Dünyada tek kıbleye yönelip orada toplandığınız gibi âhirette de sadece Allah'ın huzurunda toplanacaksınız. Dolayısıyla kalbinizin kâbesi şimdiden Cenâb-ı Hak olsun.

Namaz kılarken Kâbe'ye yönelmek sadece mukim olanlar için değil, aynı zamanda sefere çıkanlar için de farzdır. Âyetler bu hususu önemle vurgulamaktadır. Hem Peygamberimiz hem de mü'minlere, sefere çıktıkları zaman karada, havada, denizde nerede olurlarsa olsunlar mutlaka namazda kıbleye dönmelerini tekrar tekrar emretmektedir.

Hem mü'minler nerede olurlarsa olsunlar Kâbe'ye yönelmelidirler ki,

içlerinden zulmedenleri hariç, insanların kendi aleyhlerine ileri sürecekleri ve tutunacakları bir delilleri olmasın. Bu davranışları, hem "Tevrat'ta vasfı geçen peygamberin kıblesi Kâbe'dir. Halbuki Muhammed, Beyt-i Makdis'e yöneliyor" diyen yahudilerin, hem de: "Muhammed kendisinin İbrâhim milletinden olduğunu söylediği halde onun kıblesine muhalefet ediyor" diyen Arapların haklı sayılabilecek delillerini ortadan kaldıracak ve onları hüccetsiz bırakacaktır.

Allah'ın bütün emirlerinde olduğu gibi, kıblenin Kâbe olması da büyük bir nimettir. İslâm ümmetinin teşekkülü, büyümesi ve yükselmesi açısından onun sağlayacağı faydalar pek çoktur. Cenab-ı Hakk'ın bu ümmete lutfettiği en büyük nimetlerden biri de hiç şüphesiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'i onlara peygamber olarak göndermesidir:

Kitap ve Hikmeti
Öğreten Peygamber

كَمَٓا اَرْسَلْنَا ف۪يكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكّ۪يكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾
فَاذْكُرُون۪ٓي اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا ل۪ي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

151. Nitekim size içinizden bir peygamber gönderdik. O, size âyetlerimizi okuyor, sizi günahlardan temizliyor, size kitap ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.

152. O halde siz beni anın, ben de sizi anayım. Bana şükredin ve sakın nimetlerime nankörlük etmeyin.

Allah'ın nimet, rahmet ve yardımına nâil olabilmek için Rasûlullah (s.a.v.)'in getirdiği dâvete kulak verip bize okuduğu âyetleri anlamak, nefsimizi tezkiye ve ruhumuzu tasfiye ederek ahlâkımızı güzelleştirmek, onun öğrettiği şekilde Kur'an'ı ve sünneti özümseyip kavramak, bilmediğimiz fakat öğrenmemiz lâzım gelen şeyleri de öğrenerek ilim ve irfanda gelişmek mecburiyeti vardır. Cehâlet karanlıklarından kurtulup ilim, irfan ve medeniyetin aydınlığına kavuşmak, böylece insanlığa örnek ve önder bir seviyeye yükselmek ancak bu yolla mümkün olabilecektir.

Bütün güç, kuvvet ve kudret Allah'a ait olduğundan, öncelikle O'na tam olarak bağlanmak ve O'nun yardımını celbetmek esastır. Bütün başarıların temelinde bu gerçek yatmaktadır. Bu bakımdan Allah Teâlâ bize üç mühim vazîfe vermektedir: Zikretmek, şükretmek ve nankörlük etmemek.

Biz Allah'ı zikredince, Allah da bizi şanına uygun bir tarzda zikretmekte; rahmet ve yardımda bulunmaktadır. Kulluğumuzu kabul buyurmakta, tevbe ve istiğfarlarımızı işitmekte ve dualarımıza icâbet etmektedir. Hadis-i kudsîde şöyle buyrulur: *"Kulum beni zikrettiğinde ben onunla beraberim. O beni kendi içinde zikrederse ben de onu zâtımda zikrederim. O beni bir topluluk içinde zikrederse, ben de onu o topluluktan daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim."* (Buhârî, Tevhid 15)

Allah'ı zikir dille, kalple ve bedenle olur. Dille zikir, Allah Teâlâ'yı en güzel isimleriyle anmak, O'na hamd etmek, O'nu tüm noksanlıklardan pak ve uzak tutmak, kitabını okumak ve dua etmektir. Kalb ile zikir, Allah'ı gönülden anmak, O'nun varlığının delilleri, isim ve sıfatları üzerinde düşünmektir. Bedenle zikir ise vücudun azalarından her birinin görevli bulundukları vazîfeyle meşgul ve

dopdolu olması, kendilerine yasaklanan şeylerden uzak bulunmasıdır.

Büyük velilerden Ubeydullâh Ahrâr (k.s.), Allah Teâlâ'nın zikriyle eriyebilmek için şöyle bir yol tavsiye eder:

"Hayal et ki, dünya yeşil bir kubbedir. Onun içinde de Allah'tan başkası yoktur; bir de sen varsın. Bu hâlinle Allah'ı anmaya devam et ki, ezilip eriyip gitme tecellisi seni sara... Bundan sonra sana ihtiyaç kalmaya, ancak O (c.c.) kala..." (Hânî, *el-Hadâiku'l-verdiyye,* s. 474)

Şükür, verdiği nimetlerden dolayı kulun Allah'a teşekkür etmesi, minnettarlık duyması, bunu söz ve amelleriyle göstermesidir. Dolayısıyla şükür de yine bu üç yolla yani dil, kalp ve bedenle yerine getirilir. Kul, şânına lâyık bir şekilde Allah'ı zikredecek, Allah da kulunu şanına lâyık bir şekilde anıp hatırlayacaktır. Yine kul, verdiği nimetlerden dolayı Rabbine teşekkür edecek ve fakat O'na asla nankörlük etmeyecek, nimetlerini görmezden gelmeyecektir. Şükür nimetin artmasına, nankörlük ise nimetin elden gidip ilâhî azabın inmesine sebeptir. (bk. İbrâhim 14/7)

Şu kadar var ki mü'minler, "Beni zikredin!" emri karşısında âcizliğini hissederek, önce **"Rabbimiz! Sadece sana kulluk eder ve sadece senden yardım isteriz"** (Fâtiha 1/4) sözünü hatırlayarak Rabbini zikretmek ve O'na şükretmek için yine Allah'tan yardım isteyecektir. Bu sebeple devam eden âyette iman edenlere hitaben şöyle buyrulmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اسْتَعٖينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِۜ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرٖينَ ﴿١٥٣﴾

153. Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım isteyin! Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.

Allah'ın yardımını kazanabilmek için gösterilen birinci yol sabırdır. Sabır, ahlâkî güzelliklerin temelidir. Kalbî amellerin en zorudur. Nefsin arzularını frenleyebilmenin, günahlardan uzak durabilmenin, her türlü bela ve musibetlere göğüs gerebilmenin yegane ilacıdır. İmandan sonra takip edilecek yolun başı sabır, ahlâkın başı sabır, ilmin başı sabır, amelin başı sabır, kısaca bütün başarıların başı sabırdır. İnsan hem rûhen hem de bedenen nefsini terbiye edecek; sabır ve tahammüle, kararlı ve metin olmaya alışacak, böylece Allah'ın yardımının ilk sebeplerinden birini elde etmiş olacaktır.

Kalbî amellerin en önemlisi sabır olduğu gibi, yapılması emredilen zahirî amellerin en önemlisi ve en zoru da namazdır. Namaz, mü'minin miracıdır. İlâhî yardımın celbi için en mühim vasıtalardan biridir. Bu sebeple yüce Rabbimiz bütün inananlardan, bu iki yolla sonsuz kudretinden yardım talep etmelerini emir buyurmaktadır.

Şüphesiz Allah, sabır ve namazla kendisinden yardım dileyenlerin dualarına icâbet etmek ve yardımını göndermek sûretiyle, bu hususta sabır gösterenlerle beraberdir. Bu beraberlik, sabır ve namaza bağlı dâimî bir murakabe ve gözetimdir. Namazın ehemmiyetine ve faziletine dâir başka âyetlerde pek çok açıklama yer alması sebebiyle burada sabra vurgu yapılmıştır. Ayrıca namaza devam da bir sabır işi olduğundan dolayı, sabredenlerle beraber olan Allah Teâlâ'nın, namaz kılanlarla daha çok beraber olduğunda şüphe yoktur. Şunu da belirtmek gerekir ki, burada sabra vurgu yapılması, bu âyetin gelecek âyetlerle irtibatını sağlamaktadır. Bu âyetlerde ifade buyrulacak imtihan şekillerinde başarılı olabilmek için de daha baştan sabra dâvet etmektedir. Nitekim en faziletli sabrın, canı Allah yolunda kurban edip şehitlik mertebesine ulaşmak için gösterilen sabır olduğuna işaret etmek üzere buyruluyor ki:

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ ط بَلْ اَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ
لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

154. Allah yolunda öldürülenlere sakın "ölüler" demeyin. Çünkü onlar diridir, fakat siz farkında değilsiniz.

Bu âyet müslümanları, nefisle mücâhedenin ötesinde İslâmı yok etmeye azmetmiş din düşmanlarıyla mücadeleye ve onların vereceği sıkıntılara karşı sabır ve metânetli olmaya hazırlamaktadır. Hatta Allah yolunda seve seve can verip şehit olmaya teşvik etmektedir. Zira Allah yolunda şehit olmak sıradan bir ölüm gibi değildir. O bakımdan âyet-i kerîme, Allah yolunda öldürülenlere "ölü" denmesini yasaklamaktadır. Onlar, mâhiyetini bizim bilemeyeceğimiz ve tam olarak hissedemeyeceğimiz bir hayatla diridirler. Allah onları rızıklandırmakta ve onlara huzur dolu bir hayat yaşatmaktadır. Bedir savaşında Ensâr'dan sekiz, muhacirlerden de altı sahâbe şehit oldu. İnsanlar, Allah yolunda öldürülmüş olanlar için: "Falan öldü; dünya nimetlerinden ve lezzetlerinden mahrum kaldı" diyorlardı. Bu hâdise üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Âl-i İmrân sûresi 169-171. âyetlerde şehitlerin içinde bulundukları o yüksek hayat ve güzel hal daha derinlemesine izah edilmektedir. Şehitlik gibi en güzel bir ölümle Allah'a kavuşmanın faziletinden bahseden bu âyetlerin derin mânasını ruhuna sindirmiş olan ünlü sahâbî Selmân-ı Fârisî (r.a.)'a bir gün:

"- Bize bir tavsiyede bulun" dediler. Şu tavsiyede bulundu:

"- Öleceğin zaman şu hallerin biri içinde öl:

• Hac yolunda,
• Allah için savaşta,
• Allah Teâlâ'nın bir mescidini tamir ederken...

Gücün yeterse bunları yap!” (Hânî, *el-Hadâiku’l-verdiyye,* s. 409)

Zira dünya ızdırap, çile ve mihnetler diyarıdır. Zor bir imtihan yeridir. Bu hayatı, böyle telakki etmek ve ona göre hazır bulunmak zarureti vardır:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۗ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ۙ ﴿١٥٥﴾ اَلَّذِينَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ ۙ قَالُٓوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ۗ ﴿١٥٦﴾ اُو۬لٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

155. Sizi mutlaka biraz korku ve açlık ile; biraz da mallardan, canlardan ve ürünlerden noksanlaştırmak sûretiyle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele!

156. Onlar ki, kendilerine bir musibet dokunduğu zaman: “Bizim bütün varlığımız Allah’ındır ve biz ancak O’na dönüyoruz” derler.

157. İşte bunlar, Rablerinin bol mağfiret ve rahmetine ulaşanlardır. Doğru yolu bulanlar da ancak onlardır.

Her insanın imtihana tâbi tutulacağı hâdiseler olacaktır. Açlık ve korku; mal, can ve mahsullerin noksanlaşması gibi hususlar bunların başında gelmektedir. Rabbimiz bu yolla, belâya sabredip kadere rızâ gösterenlerle göstermeyenleri birbirinden ayırmaktadır. Çünkü belâlar, iyilerle kötüleri ayırmada ve insanların kıymetlerini belirlemede önemli bir ölçüdür. Bunlara sabredenler imtihanı kazanacak, sabredemeyenler ise kaybedeceklerdir. Bu sebeple âyetin sonunda “Sabredenleri müjdele!” buyurmaktadır. Onlar, Allah’tan geldiklerinin, yine Allah’a döneceklerinin şuurunda olan ve bütün varlıklarının Allah’a ait olduğunu bilen akl-i selim sahibi kimselerdir. Onlara büyük müjdeler vardır. Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Mü’mine herhangi bir yorgunluk, çaresiz bir hastalık, bir keder, bir eziyet veya gam isabet etse hatta bir diken batsa mutlaka bu sebeple Allah onun hatalarını bağı lar.” (Buhârî, Merdâ 1)

Musîbete uğrayan kişinin, **“Bizim bütün varlığımız Allah’ındır ve biz ancak O’na dönüyoruz”** (Bakara 2/156) demesinde pek çok fayda ve hikmet bulunmaktadır: Bu sözü söylemekle meşgul olmak o anda insanın ağzından uygunsuz birtakım sözlerin çıkmasını engeller. Belâya uğrayan kişinin kalbi tesellî bulur ve üzüntüsü azalır. Şeytanın o kişiye uygunsuz söz söyletme arzusu kesilir. Bu sözü duyanlar, aynı şeyi tekrar ederek ona uyarlar. Diliyle bunu söyleyenin kalbine güzel düşünceler ve Allah’ın kazâ ve kaderine teslimiyet

arzusu gelir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulur:

“Belâya uğrayan bir kul:

إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّٓا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ. اَللّٰهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَاخْلُفْ لِي خَيْراً مِنْهَا

«Bizim bütün varlığımız Allah’ındır ve biz ancak O’na dönüyoruz. Ya Rabbi bu musîbet sebebiyle bana ecir ver ve bana aldığından daha hayırlısını bağı la» derse, Allah onu bu vesileyle mükâfatlandırır ve ona daha hayırlısını verir.” (Müslim, Cenâiz 4)

Nitekim 157. âyet-i kerîme sabredenlere müjdelenen ilâhî ihsânları, bağış, rahmet ve bereketi haber vermektedir. Onlara Rableri katından bol bol mağfiretler, bağışlanmalar, övgü ve senâlar vardır. “Salavât” kelimesinin çoğul gelmesi bu mânaları ifade eder. Yine onlara Rableri katından büyük ve kesintisiz bir rahmet vardır.

Önceki âyetlerde insanı kemale erdirecek ve ilâhî yardımı celbedip kâfirlerle mücadele azmini kuvvetlendirecek “sabır” ve “namaz” gibi iki mühim mânevî silaha sarılmanın lüzumundan bahsedildi. Aşağıdaki âyette ise insanın bu yüksek değerlerden uzaklaşmaması için iç âleminde nefis denilen düşman ile de mücadelenin ihmal edilmemesine işaret buyrulmakta; bunun için sabır ve namazın yanında hac, umre, tavaf ve sa‘y gibi nefis tezkiyesine matuf ibâdetlere de önem verilmesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Bu âyetle aynı zamanda yakın bir tarihte Mekke’nin fethedilip Kâbe’nin putlardan temizleneceği ve İslâm fetihlerinin genişleyeceği müjdesi verilmektedir:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَاۜ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًاۙ فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَل۪يمٌ ﴿١٥٨﴾

158. Safâ ile Merve Allah’ın hac ve umre için belirlediği işaretlerdendir. O halde hacceden veya umre yapan bir kimsenin, bu iki tepe arasında sa‘yetmesinde bir mahzur yoktur. Kim gönlünden gelerek bir hayır işlerse, mutlaka mükâfatını görür. Çünkü Allah, iyiliğin karşılığını fazlasıyla veren ve her şeyi bilendir.

Safâ ile Merve, Kâbe’nin yakınında bulunan iki tepeciğin ismidir. Hz. Hacer, oğlu İsmâil’e su ararken bu iki tepe arasında koşup durmuştur. Câhiliye döneminde Safâ tepesinde Îsâf, Merve tepesinde ise Nâile isimli iki put bulunuyordu. Putperest Araplar da bu iki tepe arasında gidip geliyor ve adı geçen putların yanında kurban kesiyorlardı. Müşriklerin devam ettirdikleri bu çirkin adet sebebiyle müslümanlar, bu iki tepe arasında sa‘y etmenin günah olabileceğini düşündüler ve bundan çekindiler. Bu hâdise üzerine âyet-i kerîme

nâzil olup, böyle davranmada bir sakınca bulunmadığını haber verdi. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 62)

Allah bu iki tepeyi, kullarının ibâdet etmesi için kutsal birer işaret kılmıştır. Zira "şeâir", "şâira"nın çoğulu olup insana ibâdet etme duygusu telkin eden, hissettiren alâmetler, yerler demektir. Bir mânada bunlar Allah'a ibâdet etmeye vesile olan işaretlerdir. Mü'minler, bu iki tepeyi ziyaret etmek, aralarında sa'yetmek ve bu sırada Allah'ı zikretmek sûretiyle O'na kulluk yapacaklardır. Müşriklerin sa'yi ile müslümanların sa'yi bir değildir. Onlar kâfir olarak böyle hareket ederken, müslümanlar, Allah Rasûlü'nü tasdik ve Allah'ın emrine itaat niyetiyle bu vazîfeyi îfâ ederler. Hadis-i şerifte şöyle buyrulur:

"Safâ ile Merve arasında sa'yedin. Çünkü Allah burada sa'yetmenizi sizden istemektedir." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 422)

اَلْحَجُّ (hac), sözlükte kasdetmek, اَلْعُمْرَةُ (umre) ise ziyâret etmek mânasınadır. Meşrû olan hac ve umrede hem kasd yâni niyet, hem de ziyâret vardır. "Tatavvû", herhangi bir işi zorla değil de, gönül hoşnutluğu ile yapmak demektir. Her kim, Allah'a yaklaşılabilmek niyetiyle herhangi bir işi gönül hoşnutluğu ile yaparsa Allah onu mutlaka kabul buyurur. Çünkü Allah Şâkir'dir; kulundan râzı olur ve yapılan taatlerin karşılığını kat kat fazlasıyla verir. Alîm'dir; kulun yaptığı ameli de o ameli hangi niyetle yaptığını da bilir.

Âyet-i kerîme, bizleri farz ibâdetlere olduğu gibi nâfile ibâdetlere de teşvik etmektedir. Zira farzlarla beraber nafile ibâdetler, kulun Allah'a yaklaşması ve ilâhî muhabbete nâil olması için çok büyük bir ehemmiyet arzetmektedir. (bk. Buhârî, Rikāk 38)

Kulun bu seviyeye ulaşabilmesi için, dinî bütün hakikatiyle öğrenip yaşaması, sahip olduğu imkânlar nispetinde sorumluluğunu yerine getirmesi ve "bildiği gerçekleri gizlemek" gibi ilâhî lânete uğramasına sebep olacak yanlış davranışlardan uzak kalması gereklidir:

Dinî Gerçekleri Gizleyenler

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ
لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾
إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ
الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ
اللّٰهِ وَالْمَلٰئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ
عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

159. İndirdiğimiz açık delilleri ve hidâyeti biz kitapta insanlara açıkladıktan sonra gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet edebilecek herkes lânet eder.

160. Ancak tevbe edip hallerini düzeltenler ve gizledikleri gerçekleri açıklayanlar başka; ben onların tevbesini kabul ederim. Çünkü ben, tevbeleri çokça kabul eden ve merhameti bol olanımdır.

161. Dinî gerçekleri inkâr eden ve kâfir olarak ölenlere gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üzerinedir.

162. Onlar, lânete uğramış olarak cehennemde ebediyen kalacaklardır. Azapları asla hafifletilmeyecek, geciktirilmeyecek ve kendilerine özür dilemeleri için mühlet de verilmeyecektir.

Peygamberimiz (s.a.v.)'in nübüvveti, gönderileceği yer ve bir kısım sıfatları hem Tevrat'ta hem de İncil'de yazılı bulunmaktaydı. Yahudi ve hıristiyan din adamları bunları okuyup durmakta ve pekiyi bilmekte idiler. (bk. A'râf 7/157) Fakat onlar, bu gerçekleri insanlardan gizliyorlar ve insanları ona tâbi olmaktan uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Rivayete göre ensârdan bir grup, yahudi âlimlerinden bazılarına Peygamberimiz'in Tevrat'taki vasıflarını ve ahkamla ilgili bazı âyetleri sormuşlardı. Yahudiler bunu gizlediler ve söylemekten çekindiler. Bu hâdise üzerine âyet-i kerîme nâzil oldu. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 72-73) Fakat sebebin husûsî oluşu, hükmün umumî olmasını engellemeyeceğinden dolayı âyetin hükmü, dinî hükümler ve bilgilerle alakalı olarak bildiği herhangi bir gerçeği gizleyip söylemeyen herkesi içine almaktadır.

Allah Rasûlü (s.a.v.) bu hususta şöyle ikazda bulunur: *"Bildiği bir ilimden sorulup da onu gizleyen kimseye, Allah kıyâmet günü ateşten bir gem vurur."* (Ebû Dâvûd, İlim 9; Tirmizî, İlim 3)

Bu sebeple meşhur muhaddis sahâbe Ebû Hüreyre (r.a.): “İnsanlar Ebû Hureyre’nin çok hadis rivayet ettiğini söylüyorlar. Eğer Kur’an’da şu iki âyet-i kerîme olmasaydı, hiçbir hadis rivayet etmezdim” demiş, sonra da bu âyeti okumuştur. (Buhârî, İlim 42) Diğeri ise Âl-i İmrân sûresi 178. âyet-i kerîmedir. (Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* II, 74)

Dolayısıyla Allah Teâlâ’nın, gerek Tevrat ve İncil, gerekse Kur’an gibi ilâhî kitaplarda haber verdiği apaçık delilleri; Allah’ın emirlerine, hükümlerine, bunlara iman edip tâbi olmanın lüzumuna işaret eden ve hidâyetin ta kendisi olan âyetleri gizlemek haramdır ve büyük bir günahtır. Bunları gizleyen, ihtiyaç anında söylemeyen, yaymayan ya da yayılmasına engel olan, yahut onu tamâmen veya kısmen değiştirip karıştırmak gibi yollarla gizleyenler büyük bir yanlışlık içinde bulunmaktadırlar. Bu âyetler onlara va‘dedilen dehşet verici azap ve tehlikeleri haber vermektedir.

Gelen âyetler ise, ebedî saâdet yolunu göstermek üzere bütün insanları böyle küfür, inkâr ve anlaşmazlık uçurumlarından vazgeçip tevhid inancının aydınlık dünyasına çağırır:

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّح۪يمُ ﴿١٦٣﴾

163. Hepinizin ilâhı, tek ilâh olan Allah’tır. O’ndan başka ilâh yoktur. O, Rahmân ve Rahîm’dir.

اَلْاِلٰهُ (ilâh), kendisine kulluk edilen, gönülden bağlanılıp sığınılan ve yüceliğinin karşısında hayrete düşülen varlık demektir. اَلْوَاحِدُ (vâhid) ise eşi, ortağı, dengi ve benzeri olmayan, her bakımdan bir ve eşsiz olan mânasına gelir. Bütün insanların ve bütün varlıkların ilâhı, tek ve ilâhlığa yegâne hak sahibi olan Allah’tır. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O’nun dışında ilâh ve ma‘bud olarak telakki edilen hiçbir varlık ulûhiyete asla lâyık değildir. Bu açıdan hepsi boş, anlamsız ve bâtıldır. O halde tevhid hususunda yanlış yollara sapmış inanç grupları ve bütün insanlık, Allah’tan başka varlıkları ilâh edinmekten vazgeçip bir tek ilâh olan Allah’a inanmak ve sadece O’na kulluk etmek mecburiyetindedir.

Kâbe’nin etrafında üçyüz altmış tane putları bulunan müşriklerin Allah’ın tek ilâh olduğunu haber veren bu âyeti duyunca şaşırıp: “Bu kadar insanı tek bir ilâh nasıl idâre edecek? Eğer Hz. Muhammed (s.a.v.) sadece bir ilâhın varlığı iddiâsında doğru ise bize bunu ispatlayacak delil getirsin” demeleri üzerine bir sonraki 164. âyet inmiştir: (Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* II, 84; Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl,* s. 51)

إِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ
الَّتِى تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ
مَٓاءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَٓابَّةٍۖ وَتَصْرِيفِ
الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

164. Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara faydalı şeyler taşıyarak denizde akıp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de kendisiyle ölümünden sonra yeryüzünü dirilttiği ve üzerinde dolaşan her türlü canlıyı yaydığı yağmurda, gökle yer arasında emre hazır bekleyen rüzgarları ve bulutları farklı yönlerde evirip çevirmesinde aklını kullanan bir topluluk için elbette Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren deliller vardır.

Bu âyete göre, varlık âleminde Yüce Allah'ın tek ilâh olduğunu ve O'ndan başka hiçbir ilâhın bulunmadığını gösteren pek büyük, kesin ve açık deliller sergilenmektedir. Bunlar her gün karşılaştığımız, âşina olduğumuz ve fakat ülfetimiz sebebiyle hakikatleri üzerinde derinlemesine tefekkür edemediğimiz kevnî bir takım hâdiselerdir. Âyet-i kerîmede şu birkaç tanesi örnek olarak verilmiştir:

• Göklerin ve yerin yaratılışı,

• Geceyle gündüzün uzayıp kısalarak birbiri ardınca gelişi,

• İnsanlara fayda sağlayacak şeylerle denizde akıp giden gemiler,

• Gökten inen yağmur ve bununla ölümünden sonra yeryüzünün diriltilmesi ve üzerinde dolaşan her türlü hayvanın, canlıların var edilmesi,

• Gökle yer arasında emre hazır bekleyen rüzgârların ve bulutların farklı yönlerde evrilip çevrilmesi.

Bu ibretli hâdiselerin meydana gelmesi sonsuz bir kudreti gerekli kıldığı gibi aynı zamanda bunlar arasında son derece mükemmel ve ince bir nizam, bir âhenk bulunmaktadır. Bu muntazam işleyiş, sadece Allah'ın varlığını değil, O'nun birliğini, ortaksızlığını; ilminin, iradesinin ve kudretinin mükemmelliğini, devamlılığını ve varlıklar üzerindeki sınırsız tasarrufunu ortaya koymaktadır.

Şâir, bu muazzam kudret tecellilerinden hisse almanın yolunu şöyle gösterir:

"Olanlar feyzyâb-ı intibâh âsâr-ı kudretten
Alırlar hisse-i ibret temâ ây-ı tabîattan." (Recâîzâde Ekrem)

“Cenâb-ı Hakk’ın kâinatta tecellî eden kudret eserleri karşısında kalbî bir uyanıklığa erişenler, tabiatta bulunan varlıkları temâşâ etmekten gereken ibreti alırlar.”

Şâir Fuzûlî ise şu tesbitte bulunur:

“Olsa isti‘dâd-ı ârif kabil-i idrâk-i vahy
Emr-i Hak irsâline her zerredir bir Cebrâil.”

“Ârif insanın kabiliyeti, Allah Teâlâ’nın vahiylerini anlayıp kavrayabilecek kudrette olsa, kâinatta mevcut varlıkların her zerresi, ilâhî emirleri kendisine getirip tebliğ edecek birer Cebrâil demektir. Her zerre, Allah’ın varlığını anlatmakta, fakat biz onu idrak edememekteyiz.”

Hz. Mevlânâ ne güzel söyler:

“Şunu iyi bil ki, kâinatta var olan her şey, sevgilinin tecellîsinden ibârettir, onun yarattıklarıdır. Onun kudretini, yaratma gücünü göstermektedir. Aslında, âşık bir perdedir. Var olan, diri olan ancak sevgilidir. Âşık ise bir ölüdür. Var gibi görünen bir yoktur. Bu hakîkati sezemeyen, ilâhî aşka meyli, isteği olmayan kimse, kanatsız bir kuş gibidir. Vay onun haline, yazıklar olsun ona...” (Mevlânâ, *Mesnevî*, 30-31. beyt)

Gerçeğin bu kadar açık ve berrak olmasına rağmen, insanların her biri iman ve hidâyet güneşine ulaşabilme başarısını gösterememektedir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ ط وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ ط وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ لا اَنَّ الْقُوَّةَ
لِلّٰهِ جَمِيعًا لا وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ
الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ
الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا ط كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ
اَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ط وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

165. Buna rağmen öyle insanlar var ki, Allah’tan başka varlıkları O’na denk tutar da, Allah’ı sever gibi onları severler. Gerçek mü’minlerin Allah’a olan sevgileri ise, her şeyden daha sağlam ve daha kuvvetlidir. Keşke o zulmedenler, azabı gördüklerinde anlayacakları gibi, şimdiden bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın, azabı gerçekten çok şiddetli bir zat olduğunu anlasalardı!

166. İşte o zaman dünyada kendilerine uyulanlar, uyanları tanımazlıktan

gelecekler ve azabı gördüklerinde aralarındaki bütün bağlar paramparça olacaktır.

167. Kötülerin arkasından gidenler: "Keşke dünyaya bir daha dönebilsek de, onların şimdi bizi tanımazlıktan geldiği gibi, biz de onları görmezlikten gelsek" diyecekler. Böylece Allah onlara, dünyada yaptıklarını üzerlerine yığılmış acı pişmanlıklar halinde gösterecektir. Artık onlar cehennemden asla çıkamayacaklardır.

Abdullah b. Mesûd (r.a.), Peygamber Efendimiz'e, "Hangi günah daha büyüktür?" diye sorduğunda Allah Rasûlü (s.a.v.): *"Seni yaratan yalnızca Allah olduğu halde, O'na ba kasını ortak tutmandır"* buyurmuştur. (Buhârî, Edeb 20; Müslim, İman 141-142)

İmrân b. Husayn şöyle anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.) babam Husayn'a: *"Kaç tane ilâha tapıyorsun?"* diye sorunca babam: "Altısı yerde ve biri gökte olmak üzere yedi ilâha tapıyorum" dedi. Peygamberimiz: *"Azâbından korkarak ve faydasını umarak hangisine ibâdet ediyorsun?"* diye sordu. O da: "Göktekine" şeklinde cevap verince Rasûlullah (s.a.v.): *"Sana gökteki ilâh yeter"* buyurarak onu tevhid inancına çağırdı. Sonra: *"Ey Husayn! Eğer müslüman olursan sana faydalı iki söz öğreteceğim"* dedi. Husayn müslüman oldu ve: "Ya Rasûlallah, bana o iki sözü öğret" diye talepte bulundu. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ona: *"Allahım! Bana doğruyu ilham et ve beni nefsimin errinden koru, de!"* buyurdu. (Tirmizî, De'avât 69)

Kur'an ve sünnet çizgisinde yürüyen mü'minler, şirkin her türünden uzak durarak zâtı, sıfatları ve fiilleriyle Allah'ı tanır ve O'nu her şeyden çok severler. Onların Allah'a olan sevgileri, bütün sevgilerin üstünde, son derece sağlam ve kuvvetlidir. Onlar mal, evlat, akraba, dost ve arkadaş gibi Allah'ın dışındaki varlıkları ise durumlarına göre ve yine Allah için severler. Dolayısıyla muhabbet açısından bir hata içine düşmezler.

Fakat Allah'a karşı başkalarını eş ve ortak tutan, onları Allah'ı sever gibi seven ve Allah'a karşılık onları bizzat kendilerine uyulacak varlıklar edinerek emirlerine itaat eden, özellikle Allah Teâlâ'nın hakkı olan ilâhlık sıfatına ve mabudluğuna başkalarını da ortak kılanlar büyük bir zulüm ve haksızlık içindedirler. İşte **"Şüphe yok ki şirk, gerçekten çok büyük bir zulümdür!"** (Lokmân 31/13) âyeti bu gerçeği beyân etmektedir. Böyle yapan zâlimler, birgün gelecek, mutlaka Allah'ın azabını göreceklerdir.

Azâbı gördüklerinde ise kendilerine uyulan önderler dünyadayken savundukları dâvânın bâtıl olduğunu itiraf ederek, kendilerine uyanlardan uzaklaşırlar, onlara lânetle mukabelede bulunurlar ve böylece aralarındaki

bütün bağlar kopup parçalanır. Kötülerin ardından gidenler, uydukları o meymenetsizlerin kendilerinden uzaklaştıklarını görünce, dünyada onlara uyduklarına pişman olurlar; "keşke tekrar dünyaya dönebilsek de bunların şu anda bizden kaçtıkları gibi biz de orada onlardan kaçabilsek ve onlara uymasak!" derler. Fakat artık bu mümkün değildir.

Müfessir Süddî'nin nakline göre, kıyâmet günü kâfirlere cennet gösterilir. Onlar Allah'a itâat etmiş olanlara verilecek köşklere bakarlarken: "Eğer siz Allah'a itaat etmiş olsaydınız bu köşkler sizin olacaktı" denilir. Bunlar mü'minler arasında taksim edilince kâfirler son derece pişmanlık duyarlar. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 102-103) Sonra cehenneme atılırlar ve oradan asla çıkamazlar.

Bu değişmez gerçekler ve kaçınılmaz sonuçlar sebebiyle, takip eden âyetlerde Cenab-ı Hak bütün insanları ikaz etmekte ve şeytana uymaktan sakındırmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًاۘ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾ اِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّٓوءِ وَالْفَحْشَٓاءِ وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

168. Ey insanlar! Yeryüzündeki helâl ve temiz nimetlerden yiyin. Şeytanın adımları ardınca gitmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

169. O, ısrarla size hep kötülüğü, çirkin işleri, yüz kızartıcı fiilleri ve Allah hakkında bilmediğiniz hususları konuşup yaymanızı emreder.

Allah Teâlâ verdiği nimetlerin kullanımıyla ilgili bir kısım ölçüler belirlemiştir. Bu ölçülerin başında, nimetin "helâl" ve "tayyib" olması gelmektedir. Helâl; dinin izin verdiği, yapılmasına müsaade ettiği, hakkında bir yasaklama ve kısıtlama bulunmayan durumlardır. Tayyib ise akıl sahibi ve temiz tabiatlı insanların hoşlandığı ve lezzet aldığı temiz, güzel ve faydalı şeylerdir. Bu gibi prensipleri dikkate alarak bu nimetlerden istifade etmek gerekir. Dinimiz, haram ve pis olan şeyleri yasakladığı gibi, Allah'a daha fazla ibâdet kastıyla aşırı gidip, mübah olan bu ilâhî ikramlardan kendimizi mahrum bırakmayı da hoş karşılamaz. Aksine dengeli bir tutum içinde olmamızı tavsiye eder. Yeme içme konusunda şeytanın adımlarını takip etmekten bizi sakındırır. Çünkü o, bizim apaçık düşmanımızdır. Gözümüzle göremesek de gizliden gizliye içimize, kanımıza girer ve kalbimize hep kötü vesveseler verir. Bize hep günahları, ruhumuzu karartıp kalbimize acı verecek kötülükleri, çirkin ve fenâ şeyleri emreder. Daha ötesi Allah hakkında bilgimiz olmayan yanlış sözleri söylememizi

de emreder.

Halbuki yapmamız gereken şeytanın adımlarına uymak değil, Allah ve Rasûlü'nün emrini tutmaktır. Rabbimiz hakkında, dinimiz hakkında, neyin helâl neyin haram olduğu hususunda kesin bir bilgi ve delile dayanmaksızın konuşmamaktır.

Buna rağmen:

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَٓاءً وَنِدَٓاءًۜ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

170. İnkârcılara: "Allah'ın indirdiğine uyun" dendiği zaman: "Hayır! Biz, atalarımızdan gördüğümüze uyarız" derler. Peki, ya ataları aklını kullanamayan ve doğru yolu bulamayan kimseler ise!

171. Allah'ın dâveti karşısındaki tavırları itibariyle kâfirlerin hâli, tıpkı çobanın çağrısını duyduğu halde, bu sözleri mânasız bir ses ve gürültü olarak algılayan sürünün durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Çünkü akıllarını kullanmazlar.

Bu âyet-i kerîmeler, Peygamberimiz'in yahudileri İslâm'a dâvet edip Allah'ın azabından sakındırdığı vakit onlardan bazılarının: "Biz, babalarımızı hangi yol üzere bulduysak ona uyarız. Çünkü onlar bizden daha âlim ve daha hayırlı idiler" demeleri üzerine inmiştir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 107-108) Fakat âyetler, bu şekilde davranan herkesi şumûlüne almaktadır.

Kur'an, insanların şahsî telakkilerini ve atalarından gördükleri bir kısım İslâm'a aykırı adet ve gelenekleri bir tarafa bırakıp kayıtsız şartsız Allah'ın buyruklarına tâbi olmalarını ister. Nefsânî bir hayatı terk edip, Rahmânî bir hayata yönlendirir. Körü körüne taklidi yasaklar ve reddeder. "Biz atalarımızın yolunu takip eder, onlardan gördüğümüzü uygular, başka bir şey tanımayız" şeklindeki hiçbir akıl, mantık ve sağduyunun kabul etmeyeceği, sırf taklit, inat ve ısrar kokan bâtıl düşünceleri kökünden söküp atar. Böyle bir ön kabulü, kendisine akıl, zeka, ilim ve irfan verdiği kuluna yakıştıramaz. Ondan aklını, tefekkür melekelerini ve hür iradesini çalıştırmasını ister. Bu yüzden devam eden âyet-i kerîme, gerçeği kavrayıp hakka kulak vermeyen ve taklit yolunu tutan kâfirlerin durumunu bir hayvan sürüsüne benzetir:

Ortada kulakları dikkat çeken bir hayvan sürüsü bulunuyor. Ama bu kulaklar,

çobanın bağırış ve çağırışından başka bir şey işitmiyor. O hayvanlar duydukları sözlerin mânasını ise hiç anlamıyorlar. İşte kâfirlerin hali de böyledir. Hayvanın, kendisine seslenen çobanın sesini duyduğu halde ne söylediğini anlamadığı gibi, kâfirler de kendilerine açıklanan âyetleri, tebliğ ve dâvetleri duyar da bunların ihtiva ettiği hakikatleri bir türlü anlamaz ve inkârlarından vazgeçemezler. Bir taraftan sadece kuru gürültülere, mânasız konuşmalara kulak verirler; diğer taraftan da haykırma kabilinden daha çok faydasız ve boş sözler sarfederler. Kendileri için son derece faydalı olan Allah'ın buyruklarına kulak vermez, dinî mevzulara alaka duymazlar. Bu bakımdan onlar hayvandan da daha aşağı seviyededirler. Zira hayvanlar görür, işitir ve bağırırlar. Fakat kâfirler mânen sağır, dilsiz ve kördürler; ilâhî hakikatleri ne dinler, ne konuşur ne de görürler. Bu sebeple akılları da dumura uğradığından, istenen şekilde çalışamaz.

Şunu unutmamak gerekir ki, insanın mânen dirilip gönlünün harekete geçmesi ve semâvî gerçeklere kulak verebilmesi için yediği lokmanın helâl ve temiz olmasının çok büyük bir ehemmiyeti vardır. Gelen âyetler bu gerçeğe temas etmektedir:

Haram Olan Yiyecekler

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ
كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ
الْخِنْز۪يرِ وَمَٓا اُهِلَّ بِه۪ لِغَيْرِ اللّٰهِۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَٓا اِثْمَ
عَلَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٧٣﴾

172. Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz ve helâl olanlarından yiyin! Eğer yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin!

173. Allah size leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların etini haram kıldı. Bununla birlikte, kim yemediği takdirde ölecek derecede mecbur kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret sınırını aşmamak kaydıyla bunlardan yemesinde bir günah yoktur. Çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

172. âyet-i kerîmedeki "yiyiniz" emri genel mânada "mübahlık" ifade etse de, bir kısım "yeme"lerin vacip olmasını engellemez. Zira yemenin mübah olan kısmı olduğu gibi, farz olan kısmı da vardır. Mesela bir insanın ölmeyecek kadar yemesi farzdır. Bir kimse, imkânı olduğu halde yemez de açlıktan ölürse intihar etmiş sayılır ve günahkâr olur. Sonra zarûret miktarından fazla olarak ibâdete kuvvet kazanmak için yemek menduptur. Doyacak kadar yemek mübah, ondan fazlası ise haramdır. İşte "yiyiniz" emri bütün bunları içine almaktadır. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb,* V, 9)

Habîb-i Ekrem Efendimiz, bir insanın duasının kabul edilebilmesi için, harâm ve helâle dikkat etmesi gerektiğini vurgulayarak şöyle buyurur:

"Bir kimse Allah yolunda uzun seferler yapıyor. Saçı ba ı dağınık, toza toprağa bulanmı vaziyette ellerini gökyüzüne açarak: «Yâ Rabbî! Yâ Rabbî!» diye yalvarıyor. Halbuki onun yediği harâm, içtiği harâm, gıdası da harâmdır. Böyle birinin duası nasıl kabul edilir!" (Müslim, Zekât 65)

Helâl lokma yeme bakımından Seyyid Nur Muhammed Bedvânî (k.s.)'un şu gayreti örnek alınmaya değer bir davranıştır:

"Hazret midesine haram girmemesi için elinden geleni yapardı. Yiyeceği ekmeğin buğdayını bulur, ununu öğütür, hamurunu eli ile yoğurur, ekmeğini de kendisi pişirirdi. Ekmeği kurutur, bir yere bırakır, açlık bastırınca ondan alır yerdi. Çok da yemezdi, açlığını giderecek kadar bir parça alırdı. Sonra yine murakabe hâline dalar giderdi. Ekmeği bitince yine kendisi ekmeğini pişirirdi.

Önceki gibi yer, ibâdetine, taatine, murakabesine devam ederdi. Murakabe hâli o kadar çok idi ki, bu yüzden beli yay gibi olmuştu.” (Hânî, *el-Hadâiku’l-verdiyye,* s. 808)

İşte Yüce Rabbimiz, insanın maddî-mânevî hayatına, onun dünya ve âhiret saâdet ve selametine büyük önem verdiği için neyin helâl neyin haram olduğunu bizzat kendisi beyân etmektedir. Çünkü akıl ile bunları tam olarak belirleyebilmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Âyet-i kerîmede haram olan yiyeceklerin dört tanesi zikredilmektedir:

Leş: Kendiliğinden ölmüş ya da usulüne uygun kesilmeden öldürülmüş hayvanın eti haramdır. Hayvanın etinin yenilebilmesi için kesim esnasında canlı olması, bu kesim sonucunda ölmüş olması gerekir.

Kan: Eti yenen hayvan bile olsa, canlı veya ölü hayvanın vücudundan akıp ayrılmış olan kan haramdır. En‘âm sûresinin 145. âyetindeki “akıtılmış kan” ifadesi bunu açıklamaktadır. Buna göre bedende et içinde, ciğerlerde ve dalakta kalan kan et hükmünde olup, helâldir.

Domuz eti: İslâm’da domuz eti kesin olarak haram kılınmıştır.

Allah’tan başkasının adına kesilmiş hayvanın eti haramdır. Âyetin bu kısmıyla her şeyden önce, putlar adına kesilen, onlara kurban edilen hayvanlar kastedilmektedir. Zira müşrikler, putlar için kurban keserken seslerini yükseltip “Lât’ın ismiyle, Uzzâ’nın ismiyle” derlerdi. Bir müslümanın veya Ehl-i kitabın unutarak veya unutmadan kasdi olarak besmele çekmeksizin kestiği hayvanın etinin yenilip yenilmeyeceği hususunda mezhep âlimleri arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefilere göre sadece kasıtlı olarak Allah’ı anmadan kesilen hayvanın eti haramdır.

Burada Allah Teâlâ bir istisna yaparak, zaruret hallerinde nasıl davranılması gerektiğine ışık tutmaktadır. Helâl yiyecek bulamadığı için hayâtî tehlike, bir kısım uzuvların kaybolmasına etki edecek şiddetli açlık veya zorlama ile yüzyüze gelenlerin, Allah’ın haram kıldığı şeylerden zarûret miktarı yemelerinde bir günah yoktur. Ancak iki şarta dikkat edilmelidir: Birincisi böyle bir durumda kalan kişi, aynı durumdaki bir başkasına haksızlık yapmamalıdır. Meselâ kendisi gibi zaruret içinde olan bir kimsenin yanında bulduğu bir leşten kendi açlığını giderecek kadar alıp bunu yalnız başına yer ve diğeri yiyecek hiçbir şey bulamadığı için açlıktan ölürse bu haramdır. İkincisi, haram şeyi yemek zorunda kalan kimsenin, sadece açlığını giderecek miktar yemesi, ondan fazlasını yememesi lâzımdır. Allah Gafûrdur; kullarının her türlü günahlarını, hususiyle böyle durumlarda yenilen haram şeyin günahını bağışlar. Rahîmdir; merhameti sınırsızdır, özellikle böyle zor durumda kalanlara bir kısım ruhsatlar

vermek sûretiyle merhamet eder.

Ancak bile bile Allah'ın âyetlerini gizleyen, hükümlerini az bir dünyalık karşılığı satan ve tercihini sapıklık istikâmetinde kullananlar ilâhî bağış ve merhametten istifade edemeyecekler, bilakis cehenneme atılacaklardır:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
أُولٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا
الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ
﴿١٧٥﴾ ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي
الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

174. Allah'ın indirdiği kitabın bazı kısımlarını gizleyen ve bunu az bir bedel karşılığı satanlar yok mu! İşte onlar, karınlarına cehennem ateşi dolduruyorlar. Kıyâmet gününde Allah ne onlarla konuşacak, ne de onları temize çıkaracaktır. Onlara elem verici bir azap vardır.

175. Onlar doğru yola karşılık sapıklığı, Allah'ın affı yerine cehennem azabını satın alan kimselerdir. Onlar, ateşe karşı ne kadar da dayanıklı imişler!

176. Bu azabın sebebi, inkâr ettikleri kitabı Allah'ın gerçeği ortaya koymak üzere indirmesidir. Bu kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler ise elbette haktan ve sevaptan büsbütün uzaklaşmışlardır.

Bu âyetler öncelikle Tevrat ve İncil'deki Peygamberimiz'le alakalı bilgileri gizleyen ve bir kısım dünya menfaati beklentisi içinde dinî metinleri bilinçli olarak maksadının aksine yorumlayan yahudi din âlimlerini hedef alsa da, umumî mânada Allah'ın âyetlerini, dinî hakikatleri çıkarları doğrultusunda insanlardan gizleyen, yanlış yorumlayan ve dîni bir ticaret vasıtası yapan her kişi ve toplulukları ikaz etmektedir. Zira insanlığı sapıklıktan kurtarıp doğru yola erdirmek, onlara iki dünyanın saâdet yollarını göstermek üzere gönderilen ilâhî kitapları ve âyetleri böyle dünyevî ve süflî arzularla gizlemek ve bir menfaat aracı olarak kullanmak, gerçekten büyük bir günahtır.

Onlar, bu cüretlerinin karşılığında ne kadar yüksek meblağlar elde ederlerse etsinler bu, âhirette karşılaşacakları azaplar ve kaybedecekleri nimetlerle mukayese edildiğinde "çok az bir şey" hükmünde olacaktır. Bu şekilde onlar karınlarına, hiç boş yer kalmayacak biçimde sadece ateş doldurmaktadırlar.

Haksız yollarla aldıkları ücretler ve yedikleri şeyler, içlerinde gerçek bir ateş olacak ve onları devamlı yakacaktır. Kıyâmet gününde Allah, onlara söz söylemeyecek, rahmetle iltifat etmeyecektir. **“Kötülüğün karşılığı, ona denk bir cezadır”** (Şûrâ 42/40) kâidesi gereğince, dünyada Allah’ın kelâmını gizleyen bu bahtsızlar, âhirette Yüce Yaratıcı’nın rahmet sözünden mahrum kalacaklardır. Allah onları tezkiye etmeyecek, günahlarını affetmeyecek ve onları temize çıkarmayacaktır. Böylece bütün günah kirleriyle perişan bir halde mahşer yerine geleceklerdir. Neticede onlar, acı ve ıstırap veren devamlı bir azaba düçâr kalacaklardır.

Çünkü onlar, hem kendileri hem de hitap ettikleri insanlar için hidâyet kaynağı olan Allah’ın âyetlerini gizlemek ve onları hedefinden saptırmak sûretiyle doğru yol karşılığında sapıklığı satın almışlardır. Aynı şekilde kıymetini bilenlerin elde etmek için büyük gayret gösterdikleri ilâhî affı vererek de âhirette çekecekleri azâbı satın almışlardır. Dolayısıyla kazandıkları en büyük sermaye sadece şaşkınlık, sapıklık ve azap olmuştur. Bu durumda olan kimselere lâyık olan ise, ebedî cehennemdir.

O halde kişiyi cehennem azabından kurtaracak ve cennete ulaştıracak gerçek iyilikler nelerdir? Gelen âyet-i kerîme bunu haber vermektedir:

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ
مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَۚ وَاٰتَى الْمَالَ
عَلٰى حُبِّه۪ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينَ وَابْنَ السَّب۪يلِ وَالسَّٓائِل۪ينَ
وَفِي الرِّقَابِۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَۚ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا
عَاهَدُواۚ وَالصَّابِر۪ينَ فِي الْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَح۪ينَ الْبَأْسِ اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذ۪ينَ صَدَقُواۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

177. Yüzlerinizi doğu ya da batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik; Allah’a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere inanan; malını sevdiği halde akrabasına, yetimlere, yoksullara, yolda kalan gariplere, dilenenlere, hürriyetine kavuşmak isteyen köle ve esirlere veren; namazı dosdoğru kılıp zekâtı ödeyen; antlaşma yaptığında sözünde duran; sıkıntı, darlık, hastalık ve şiddetli savaş zamanlarında sabredenlerin yaptığıdır. Kulluklarında samimi ve dürüst olanlar işte bunlardır; gerçek takvâ sahipleri de yine bunlardır.

Âyet-i kerîme, bütün insanlara hitap etmektedir. Bu beyânıyla, en faziletli

amelin kendi kıblelerine yönelmek olduğunu düşünen ve Kâbe'nin kıble olmasına şiddetle karşı çıkan Ehl-i kitab'ın iddialarını çürüttüğü gibi, Kâbe'ye yönelmekle gayelerine ulaşmış olduklarını zanneden mü'minlere de gerçek iyiliğin yollarını göstermektedir. Allah Teâlâ'nın muradı ise, sadece kıbleye dönülmesi değil, sayılan bu iyilikleri yapmak ve bu güzel ahlâkî vasıflara sahip olmaktır. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* V, 30-31)

Âyet-i kerîme özellikle "birr"i tanımlar. اَلْبِرُّ (birr) kelimesi, "hayırlı işlerde bolluk ve genişlik" mânasındadır. Bundan hareketle bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de iman ve ibâdetten başlamak üzere her türlü hayır, iyilik, ihsân, itaat, doğruluk ve takvâ mânalarını içine alacak şekilde kullanılmıştır. Peygamber Efendimiz ise "birr"i, *"güzel ahlâk"* olarak tarif etmiştir. (Müslim, Birr 14-15)

Âyette "birr" tarif edilirken dört hususa dikkat çekilmektedir:

Birincisi, iman esasları: Bütün güzelliklerin ve mânevî kemâlâtın başı imandır. İman kalbe yerleşmeden ve orada kökleşmeden sâlih amellerin yapılması zor olacağı gibi, bundan hayırlı bir semere beklemek de nâfiledir. Bu bakımdan âyet-i kerîmede öncelikle imana yer verilmektedir.

İkincisi, ibâdetler: İhtiyaç sahiplerine gönüllü olarak ve seve seve harcamada bulunmak, namazı kılmak ve zekâtı vermek. İmandan sonra ibâdetler gelmektedir. İman, adeta İslâm ağacının kökleri, ibâdetler ise onun gövdesi, dal ve budakları gibidir. Güzel ahlâk ve coşkun mânevî duygular ise onun çiçek ve meyveleri mesâbesindedir. İslâm'da ibâdet hayatının ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından şu rivayetler oldukça dikkat çekicidir:

Abdullah b. Şeddâd şöyle anlatıyor: Benî Uzre kabilesinden üç kişi Rasûlullah (s.a.v.)'e geldiler ve müslüman oldular. Allah Rasûlü:

"-Bunların bakımını kim üstlenir?" diye sordu. Talha (r.a.):

"- Ben yâ Rasûlallah!" dedi.

Onlar Talha (r.a.)'ın yanında iken Rasûlullah (s.a.v.) bir seriye gönderdi. O üç kişiden biri bu birlik içinde çıktı ve şehîd oldu. Daha sonra bir seriyye daha gönderdi. Bununla da ikincisi çıktı ve o da şehîd oldu. Üçüncü şahıs ise bir müddet sonra yatağında vefât etti. Talha (r.a.) bundan sonrasını şöyle anlatır:

"-Yanımda kalan bu üç şahsı rüyâmda cennette gördüm. Yatağında ölen en öndeydi, ikinci sırada şehîd olan onu takip ediyordu, ilk defa şehîd düşen de en sondaydı. Şaşırdım ve bu bana ağır geldi. Hemen Nebi (s.a.v.)'e gelerek gördüklerimi anlattım. Allah Rasûlü şöyle buyurdu:

«-Bunda a ılacak bir ey yok! Allah katında tesbih, tekbir ve tehlili dilinden dü ürmeden İslâm üzere ömür süren mü'minden daha faziletli bir kimse yoktur.»" (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 163)

Hadisin bir başka rivayetinde ise şöyle bir izah yer alır: “*O, ehîd olan karde inden sonra ramazan orucunu tutmadı mı, bir senede altı bin u kadar rekât namaz kılmadı mı? O halde ikisi arasında bu kadar fark tabii ki olacak!*” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 333)

Âyette malın ihtiyaç sahiplerine seve seve harcanmasına öncelik verilmiştir. Çünkü din, candan ve maldan fedakârlığı gerektirir. Huzurlu bir ibâdet ortamının teşekkülünde, zarûrî ihtiyaçların karşılanarak İslâm kardeşliğinin tesis edilmesinin, emniyet ve barışın yayılmasının çok büyük bir ehemmiyeti vardır. Bunun için de genişlikte olduğu gibi darlıkta ve zorlukta da infaka sarılmak gerekmektedir. Rasûlullah (s.a.v.): “Hangi sadaka daha faziletlidir?” sorusuna şöyle cevap vermiştir:

“*Sağlıklı ve ihtiyaçlı olduğun, geçim sıkıntısı çekip fakirlikten korktuğun halde verdiğin sadakadır. Sakın can boğaza gelinceye kadar geciktirme! Sonra o zaman: « unu falana, unu da falana verin. u da falanın hakkıydı» dersin.*” (Müslim, Zekât 93; Nesâî, Zekât 60)

Üçüncüsü; içtimâi hususlar, muamelât ve beşeri münasebetler: Bunların başında gelen ise verilen söz ve yapılan anlaşmaların gereğini yerine getirmek, sözden dönmemektir.

Allah Rasûlü (s.a.v.): *“Ben kıyâmet günü u üç kısım insanın dü manıyım”* dedikten sonra, ilk olarak *“Allah adına yemin ettikten sonra sözünden cayan ki i”*yi zikretmiştir. (Buhârî, Buyû 106) Diğer bir hadisinde, verdiği sözden dönen kimsenin, bu huyu terk edinceye kadar münafıklıktan bir sıfat taşıdığını haber verir. (Buhârî, İman 24) Efendimiz, ahdine vefa göstermeyenlerin kıyâmet gününde karşılaşacakları acı manzarayı ise şöyle tasvîr eder:

“*Kıyâmet günü, sözünde durmayan kimselerin arkasında bir bayrak bulunacak ve vefâsızlığı ölçüsünde o bayrak yükseltilecektir.*” (Müslim, Cihâd 15)

Zira içtimâî nizamın teşekkülünde ve devamında ahde vefânın, verilen sözde durmanın mühim bir yeri vardır. Fert ve cemiyet hayatının gelişmesi karşılıklı münâsebetlere, bunlar da çeşitli anlaşma ve sözleşmelere bağlıdır. Bunlar olmaksızın içtimâî ve iktisâdî hayatın gelişmesi ve devam etmesi mümkün değildir. Bu sebeple insanların şikâyetlerinin önemli bir kısmı ve işlerin aksamasının temel sebebi umûmiyetle ahde vefâsızlıktır. Yapılan ahde uymayı istemek kazanılmış bir hak, onu yerine getirmek de kabul edilmiş bir vazîfedir. Verdiği sözü tutmayan kimse, karşı tarafın hakkını ödememiş ve kendi vazîfesini de yerine getirmemiş olur.

Dördüncüsü, ahlâkî vasıflar: Kur’ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyyenin öğrettiği pek çok ahlâkî güzellik bulunmaktadır. Bunların temeli de sabırdır. Her türlü

zorluk karşısında, darlık ve sıkıntıda, özellikle savaşların sebep olduğu ölüm, açlık ve perişanlık hallerinde sabırlı davranabilmektir.

İşte iman, ibâdet, muamelât ve ahlâk boyutlarıyla bütün vazîfelerini tam olarak yerine getirebilen bu talihli kullar, iman ve amellerinde doğru, samimi ve dürüst olan kimselerdir. Onların sözleriyle özleri ve işleri birbirine uygundur. Onlar sadâkat imtihanını başarıyla vermişlerdir. İşte gerçek mânada müttakî olanlar da bunlardır. Bu iman ve amelleriyle, korunması gereken şeyleri en güzel şekilde korumuş, Allah'ın rızâsına erişmiş, cehennem azabından kurtulmuş ve ebedî cenneti kazanmışlardır.

Allah Teâlâ'nın mü'min kullarından istediği bir diğer husus da insanların hayat haklarına önem vermek, haksız yere cana kıyılmasını engellemek ve bunu sağlamak üzere de "kısas" emrinin gereklerini yapmaktır:

Kısasta Hayat Vardır

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰىۜ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخٖيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَٓاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍۜ ذٰلِكَ تَخْفٖيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌۜ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

178. Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas emredildi. Buna göre hüre hür, köleye köle ve kadına da kadın kısas edilir. Fakat kâtil, öldürdüğü kimsenin yakını tarafından affedilirse kısas düşer. O zaman affeden, uygun görülen diyeti kabul etmeli, affedilen de diyet borcunu güzelce ve tam olarak ödemelidir. Bu, Rabbinizin bir hafifletmesi ve merhametidir. Bütün bunlara rağmen kim Allah'ın koyduğu sınırı aşarsa, pek acı bir azabı haketmiş olur.

179. Ey akıl sahipleri! Sizin için kısasta hayat vardır. Umulur ki böylece hem öldürmekten hem de öldürülmekten korunursunuz.

İslâm, insanın her türlü haklarını koruyan, onun can ve mal emniyetini sağlayan bir dünya düzeni tesis etmekte, bunu gerçekleştirmek için lâzım gelen temel kâideleri bildirmektedir. Bu temel kâidelerden biri, insanın can güvenliğidir. İslâm, kısas emriyle bu hususta en keskin çareyi ortaya koymuştur.

الْقِصَاصُ (kısas) kelimesinin türediği الْقَصُّ (kass) sözlükte bir haberi anlatmak, izini takip etmek, katili öldürmek, saç veya tırnakları kesmek, takas etmek gibi mânalara gelmektedir. Kâtil, öldürmekte bir yol izlemekte, daha sonra onun izi takip edilerek, onun izlediği yoldan gidilerek, takas yapılarak kendisine aynı ceza verilmektedir.

Hukukta kısas, kasten adam öldüren veya yaralayan kişinin gerekli şartlar çerçevesinde işlediği fiil cinsinden ve ona denk bir ceza ile cezalandırılmasıdır. Yani kasten öldürdüğü kişiye karşılık öldürülmesi ya da kasten işlediği yaralama fiiline karşılık benzeri şekilde cezalandırılmasıdır. (DİA, "Kısas" maddesi, XXV, 488)

İniş sebebini dikkate aldığımızda âyet-i kerîme, Allah Rasûlü (s.a.v.) peygamber olarak gönderilmeden önce bu konuda mevcut olan hükümleri ortadan kaldırarak en âdil hükmü getirmektir. Zira yahudiler sadece öldürmeyi,

hıristiyanlar sadece diyet alıp affetmeyi benimsemişlerdi. Araplar ve onlarla beraber yahudilerin bir kısmı ise bazan öldürmenin vacib olduğuna, bazan da diyetin vacib olduğuna hükmediyorlardı. Fakat bu iki hükümden her birinin uygulamasında da haksızlık yapıyorlardı. Mesela Arap kabilelerinden ensârın iki kabilesi arasında câhiliye devrinden kalma kan davaları vardı. Bir taraf, şeref ve kuvvetine güvenerek diğerine karşı ileri gidip "Bizden bir köle karşılığında sizden bir hür, bir kadın karşılığında bir erkek öldüreceğiz" diye yemin etmişlerdi. Müslüman olduktan sonra Rasûlullah (s.a.v.)'e gelip muhakeme olmak istediklerinde bu âyet indi. (Buhârî, Tefsir 2/23; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 52-53;Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* V, 40-41)

Bu âyet-i kerîmede ölümle alakalı kısas cezası ve ona dâir hükümler zikredilir. Bunun için öldürme olayının "kasten" gerçekleştirilmiş olması gerekir. Hata ile meydana gelen öldürme olaylarında geçerli olan hükümleri Nisâ sûresi 92. âyet-i kerîme; ölüm hâricinde vuku bulan yaralamalarla alakalı hükümleri ise Mâide sûresi 45. âyet-i kerîme beyân etmektedir.

İslâm, suçsuz ya da suçlu, mü'min ya da kâfir, zengin ya da fakir herkesin hakkını savunan adâlet dinidir. Bu sebeple vuku bulan bir suçu cezalandırırken mağdur taraf kadar, suçlunun haklarını da koruyucu tedbirler alır. Bu esasa dayanılarak ceza verirken suçun "kasten" mi, yoksa hata ile mi işlendiği ayrımına dikkat eder. Eğer suçun işlenmesinde kasıt yoksa veya kısasın tatbiki mümkün değilse yahut kısas düşerse bedenî ceza yerine diyet ödetme yönüne gidilir. Ayrıca ödenecek diyete suçlunun kan akrabaları veya yakın çevresi ortak edilir. Böylece bir taraftan suçlunun maddî külfetini hafifleten, bir taraftan da yaralanması veya bir azasını kaybetmesi halinde mağduru, ölmesi durumunda da destekten mahrum kalan ailesini koruyan ortak bir tazmin sistemi oluşturulur. Böylece hem suçluyu hem de mağduru yalnız bırakmayan, bilakis toplumu bozacak suçlarla birlikte mücadeleyi sağlayacak yardımcı müesseseler ihdas edilmiş olur.

Kısas cezasının verilebilmesi için suçu işleyende, mağdurda ve suçu oluşturan fiilde birtakım şartlar aranır. Kısas, ancak ehliyetli mahkemenin kararı ve ilgili resmî görevlilerinin sorumluluğunda uygulanır. Böylece ferdî hak arama yolu kapatılıp, kan davalarının önüne geçilmiş olur.

Kısasla alakalı âyetlerde "affetmek" özellikle tavsiye edilmiş, bunun âhirette günahlara kefaret olacağı bildirilmiştir. (bk. Mâide 5/45) Böylece yüksek ahlâkî duyguların hâkim olduğu ve İslâm kardeşliğinin yaşandığı bir toplum hayatı hedeflenir. Kısas, aslî bir hak ve ilk borçtur. Af ise bunun üzerine gerekebilecek bir fazilettir. Bu fazilet, ya tam olarak kayıtsız ve bedelsiz yahut eksik olarak

diyet ya da başka bir bedel karşılığında yapılır. Bu şekilde kısas, aslî bir vacib olarak meşrû olmasaydı, af bir fazilet değil, insanları öldürme cinayetini mübah kılacak olan bir ihmal olurdu. Yani kısas meşrû olmasaydı, affın hiçbir mânası kalmazdı. İşte Kur'an, bu gerçekten hareketle kısası, öldürülen kimse için bir hak, toplum için aslî bir görev, affı da öldürülen kimsenin velisi için bir fazilet, "iyilik ve ödeme" kelimeleri altında diyet almayı da bir ruhsat olmak üzere meşrû kılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de bir insanı haksız yere öldüren kimsenin sanki bütün insanları öldürmüş gibi büyük bir cinâyet işlediği haber verilmiştir. (bk. Mâide 5/32) Kasten işlenen cinayetlerde de gerek mağdur tarafın ve toplumun ortak duygularının tatmin edilmesi, gerekse suçun önlenip insan hayatının ve sağlığının her şeyin üstünde tutulmasını sağlamak üzere suça denk bir ceza demek olan kısas hükmü konulmuştur. Günümüzde yürürlükte olan ceza hukuklarında adam öldürme, ırza tecavüz, silahlı gasp gibi ağır suçlarda suçluya neticede birkaç yılı aşmayan hapis cezalarını uygulanması hem mağdur tarafta ve toplumda büyük bir tepki ve hoşnutsuzluğa yol açmakta, hem de suçun işlenmesinde hiçbir caydırıcı rol oynamamaktadır. Bunu en iyi bilen Rabbimiz suça denk bir ceza emrederek, insan hayatını ve sağlığını korumanın en emniyetli yolunun kısas olduğunu şöyle beyân buyurmaktadır:

"Ey akıl sahipleri! Sizin için kısasta hayat vardır. Umulur ki böylece hem öldürmekten hem de öldürülmekten korunursunuz." (Bakara 2/179)

Kendisi bir hayatı yok etmek anlamına gelse de kısas, aynı zamanda haksız yere bir hayatı yok etmeye karşı, hayatın ve yaşama hakkının sağlanmasının en büyük müeyyidesidir. Şöyle ki:

• Kısas, hem katil olmak isteyen kimse, hem de öldürülmesi istenen kimse hakkında hayatı korumaya sevketmektedir. Çünkü katil olmak isteyen kimse, öldürürse ve öldürdüğünde kendisinin de öldürülmeyi hak edeceğini bilirse akıl gereği olarak, öldürmekten vazgeçer. Böylece hem kendisi hem de karşısındaki hayatta kalır.

• Kısasta, cinayet işleyecek ve cinayete kurban gidecek olandan başka bütün toplumun yaşama hakkını da teminat altına alma vardır. Çünkü bu yolla öldürmenin önüne geçilmesi, bu ikisinden başka, bunlarla uzaktan yakından ilgisi olan insanların da hayatlarının devamına ve güvenliğine bir garantidir. Zira bir öldürme olayı, öldürenle öldürülenin yakınları arasında düşmanlık ve fitneye, bu da büyük kan davalarına sebep olabilmektedir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* V, 48-49; Elmalılı, *Hak Dini,* I, 609)

İhtivâ ettiği hayatî güzellikler ve hedefler itibariyle çok önemli olan kısas,

günahlardan korunabilmemiz, öldürmeden, kısası ihmal veya kötüye kullanmadan sakınıp, hayatımızı ve yaşama hakkımızı muhafaza edebilmemiz için farz kılınmıştır. Ancak bu surette dünya hayatında kötülüklerden sakınır, âhiret hayatında da kurtuluşa erebiliriz.

Önceki âyetlerde bir münasebetle ölümden bahsedilmişken, bu vesileyle ölüm anında yapılması lâzım gelen bir kısım dinî vazîfeler, bunlar içinde de hususiyle vasiyetten bahsedilerek şöyle buyrulur:

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًاۚ اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَۜ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَاِنَّمَٓا اِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُۜ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌۜ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

180. Birinize ölüm yaklaştığı vakit, eğer geride mal bırakıyorsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşrû bir biçimde vasiyette bulunmak size farz kılındı. Bu, takvâ sahiplerinin yerine getirmesi gereken bir borçtur.

181. Kim bu vasiyeti işittikten sonra değiştirirse, şüphesiz bunun günahı onu değiştirenlerin üzerinedir. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.

182. Kim de vasiyet edenin haksızlığa meylinden veya günaha düşmesinden haklı bir endişe duyar da, mirasçılar arasında bir uzlaşma sağlamak üzere vasiyette değişikliğe giderse, bu takdirde ona bir günah yoktur. Doğrusu Allah, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

اَلْوَصِيَّةُ (vasiyet) kelimesi, bir kimsenin ölmesi veya bir yolla ortadan kaybolması halinde, geride kalanlardan bir şey yapmalarını istemesidir. Dinî bakımdan bu kelime kullanılış biçimine göre, "öldükten sonra malına başkasını mâlik kılmak" veya "öldükten sonra malında ve çocuklarının menfaatleri hususunda tasarruf yetkisini başkasına havale etmek" mânasına gelir. Burada birinci mânada kullanılmıştır. Yine âyetteki اَلْخَيْرُ (hayır) kelimesi, sözlükte "faydalanılan herhangi bir şey" mânasında olup âlimlerin ittifakıyla, "mal" demektir. Bunun, hangi miktarda olacağı belirtilmemekle beraber, en azından kendisinden vasiyet yapılacak bir miktarda olması gerekir.

Miras âyetleri inmeden önce nâzil olan bu âyetlerde vasiyetin kimlere ve ne şekilde yapılacağı beyân edilmektedir. Âyetin iniş sebebiyle alakalı olarak şöyle bir durum tespiti yapılmaktadır:

Câhiliye döneminde insanlar, gösteriş yapmak, övülmek ve şeref sahibi olarak bilinmek için uzak kimselere mallarını vasiyet ederler, diğer taraftan fakir olan akrabalarını ihmâl ederlerdi. Allah Teâlâ bu âyeti indirerek, söz konusu kimseler hakkında vasiyette bulunmayı vâcib kılmıştır. Böylece insanları daha önce alışkanlık haline getirdikleri bu durumdan menedip, akraba olmayan insanlara yapılan yardımları ana, baba ve yakın akrabaya çevirmeyi murad etmiştir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* V, 52)

İçtimai şartlar, hikmet ve maslahatların gerektirdiği kadar bu âyetle amel edildikten sonra Nisâ sûresindeki ana, baba ve diğer akrabaların mirastan alacakları payları net bir şekilde belirleyen âyetlerle (bk. Nisâ 4/11-12) bu âyetin hükmü sınırlandırılmıştır. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz de: *"Allah Teâlâ, her hak sahibine hakkını vermi tir. Artık bundan sonra vâris lehine vasiyet yoktur"* (Ebû Dâvûd, Vesâyâ 6; Tirmizî, Vesâyâ 5) buyurmuştur.

Vasiyet yoluyla verilen mallar, vasiyet edenin verdiklerine bir bağışıydı. Miras âyetleriyle, Allah Teâlâ her hak sahibinin hakkını belirtmiştir. Şüphesiz Allah'ın verdiği, vasiyet edenin verdiğinden daha üstündür. Durum böyle olunca, varis olabileceklere vasiyette bulunmaya gerek kalmamıştır. Fakat isteyen, farz veya vacip olmamakla beraber, vârisleri dışında kalan yakın veya uzak diğer şahıslara vasiyette bulunabilir. Bu yasaklanmış değildir.

Yapılan vasiyeti duyanlar ve görenlere büyük bir sorumluluk düşmektedir. Bu bir emânettir ve emânetin hakkının verilmesi gerekir. Vasiyeti değiştirmeye kalkışmak büyük bir günahtır. Nelerin vasiyet edildiğini bilen kişi, yazarken veya hakları paylaştırırken doğrusunu bile bile gerçeğe aykırı davranır; şâhit olan kişi de yalancı şâhitlik yapmak veya şâhitliği gizlemek sûretiyle diğerine ortaklık ederse, büyük bir günah kazanmış olurlar. Çünkü emânete hıyânet etmiş ve dinin emrine aykırı davranmışlardır.

Ancak vasiyette bulunan kişinin de bilerek veya bilmeyerek hata yapma ihtimali vardır. Mesela helâl olmayan bir mal veya meşrû olmayan bir fiil vasiyet etmiş olabilir. Vasiyetin dinî ve hukukî bir kısım kâidelerine uymamış, kasten veya bilmeyerek yanlışlar yapmış olabilir. Hâsılı hata ile veya bile bile haktan sapıp, adâlet ve iyilikten ayrılabilir. Bundan haberdar olan herhangi bir kimse mesela veli, vâli, müftü, kadı veya vâris, samimi olarak bir haksızlık ve kötülüğün vuku bulmasından korkar da, vasiyetle alakası olan kimselerin aralarını düzeltir, haksızlığın giderilip adâletin gerçekleşmesini sağlarsa, böyle bir değiştirmede, onun üzerine günah yoktur. Hatta böyle bir davranış, sakıncalı olmak bir yana, mü'minlerin önde gelen vazîfelerinden biridir.

Allah Teâlâ'nın bildirdiği her türlü emir ve yasaklara güzelce riayet edebilmek,

ancak iyi bir takvâ eğitimi, kalp tasfiyesi ve nefis terbiyesine bağlıdır. Bu terbiye ise sabır, nefsin arzularını bertaraf etmek, etkili bir ibâdet, bedenî ve ruhî bir riyâzatla gerçekleşebilir. Bunu sağlayacak amellerin başında da oruç geldiğinden devam eden âyetlerde şöyle buyrulur:

Oruç Size Farz Kılındı

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿١٨٣﴾

183. Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç tutmak size de farz kılındı. Umulur ki böylece günah ve fenâlıklardan korunursunuz.

الصِّيَامُ (sıyâm) kelimesi, sözlükte yiyip içmek, konuşmak ve yürümek gibi fiillerden kendini tutmak ve hareketsiz kalmak demektir. Dinî terim olarak "sıyâm", imsak vaktinden itibaren, akşam namazı vaktinin girişine kadar Allah Teâlâ'ya kulluk niyetiyle yemekten, içmekten, cinsî münâsebetten ve orucu bozan diğer şeylerden nefsi alıkoymaktır. Oruç, yalnız bedenle yapılan ibâdetlerden biri olması sebebiyle şartları taşıyan her müslümana farz-ı ayndır.

Âyet-i kerîmedeki **"Sizden öncekilere farz kılındığı gibi"** (Bakara 2/183) ifadesi şu incelikleri içerir:

• Oruç ibâdetine ehemmiyet vermek. Allah Teâlâ onu önceki toplumlara emrettiği gibi, İslâm ümmetine de emretmiştir. Bu, orucun nefisleri ıslah etmedeki tesirini ve sevabının bolluğunu gösterir. İnsanlığın, terbiye ve nizam bakımından bu ibâdete büyük bir ihtiyacı ve tatbikinde hesaba gelmez faydası olduğunu bildirir.

• Öncekilerden geri kalmamak için müslümanları bu ibâdeti iştiyakla yapmaya teşvik etmek. Zira müslümanlar ibâdetlerde yarışıyorlar, özellikle Ehl-i kitaba üstün gelmeyi seviyorlar ve onların "Biz şeriat ehliyiz" diyerek kendilerine karşı övünmelerini engellemek istiyorlardı.

• Belli bir zorluğu olan oruç ibâdetinin sadece bu ümmete yüklendiğini sanıp da muzdarip olmamalarını temin etmek ve orucun, öteden beri uygulanagelen ilâhî bir kanun olduğunu bildirmek. Zira bir zorluk ve sıkıntı genele yayıldığı zaman, ona tahammül etmek kolaylaşır.

• Mü'minlerin azimlerini kamçılamak, bu hususta gevşek davranmalarını engellemek, önceki ümmetlerden daha üstün bir gayretle bu ibâdeti îfâ etmelerini sağlamak. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr,* II, 156-157)

Oruç, İslâm'ın önemli şartlarından biridir. Başlı başına nefisle cihattır; nefsin terbiye ve tezkiyesinde pek mühim bir yere sahiptir. Günahlara ilgisi olan nefsânî temayüller bununla sakinleştirilir. Oruç, bir irade ve kalb işidir. Hayatın lezzetini, iradenin kıymetini tattıracak en güzel bir özelliktir. Fakat o nefse, ilâhî

emirlerin en meşakkatlisi gibi görünür. Bu hikmete binâen önce dinî emirlerin en hafifi olan namaz, ikinci olarak ortası olan zekât, üçüncü olarak da en zoru olan oruç emredilmiş, böylece dinî emirlerin bildirilmesinde tedricî bir yol takip edilerek insanlara bir alıştırma yapılmıştır. (Elmalılı, *Hak Dini,* I, 627-628)

Oruç ibâdetinde en açık yön ihlastır. Ona riyanın karışması mümkün değildir. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur:

"Âdemoğlunun her ameli katlanır. Hayır ameller, en az on katıyla yazılır. Bu, yedi yüz katına kadar çıkar. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Oruç, bu kâidenin dışındadır. Çünkü o, sırf benim içindir. Ben de onu dilediğim gibi mukâfatlandıracağım. Zira kulum benim için şehvetini, yemesini ve içmesini terketti." Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri, iftar vaktindeki, diğeri de Rabbine kavuştuğu andaki sevincidir. Oruçlunun ağzından çıkan koku, Allah yanında misk kokusundan daha hoştur." (Müslim, Sıyâm 164)

İnsan psikolojisi açısından baktığımız zaman orucun daha farklı hikmetleri gün yüzüne çıkar. Oruç, psikolojik açıdan insanı destekler, beden ve ruh dengesini sağlar. İnsan iradesini kuvvetlendirir. Başka zamanlar bir saat tahammülü olmayan tiryakiler, oruçlu oldukları müddetçe sabredebilmektedirler. Oruç, heyecan ve korkulara, sinir ve şuur bozukluklarına karşı müspet tesir yapmakta, ağır rûhî bunalımlara karşı sinirlerin dayanma gücünü artırmaktadır. Böylece insanın ruhî açıdan tedavisine yardımcı olmaktadır. Oruç şehveti kırar, nefsin heveslerini mağlub eder. Oruç, aynı zamanda midenin ve bedenin dinlenmesiyle vücuda ait birtakım sıhhî ve tıbbî faydaları bulunan bir beden terbiyesini de içine alır. Oruç, on bir ay durmadan çalışan midemizin ve diğer hazım azalarımızın dinlenmesini ve sıhhat kazanmasını temin eder. Vücudun hastalıklara karşı mukavemetini artırır. İçtimai açıdan oruç, zengin ile fakir arasındaki dengesizliği gidererek, bunlar arasında rûhî, iktisâdî ve içtimaî bir âhenk tesisine yardımcı olur. Oruç zengine açlığın ve imkânsızlığın ne demek olduğunu hissettirerek, fakirin halini anlamaya ve ona yumuşak davranmaya sevk eder.

Oruç, insandaki şehevî arzuları dizginleyerek nesli ve cemiyeti bozan gayr-i meşrû ilişkilere de set çeker. Dünyanın âdi lezzetlerini, makam sevgisini küçük gösterir, kalbin Allah'a bağlılığını artırır ve ona bir melekiyet safiyeti bahşeder. Oruç tutanlar, her türlü arzularına hakim olmayı başarır. Nefsin arzularını ihtiyaca göre ve meşrû yolla kullanmasını bilir. Bunun için Peygamber Efendimiz:

"Ey gençler! Evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlenmek gözü haramdan engeller ve ırzı korur. Evlenmeye gücü yetmeyen de oruca devam etsin. Çünkü oruç tutmak, insanın şehvetini kırar" (Buhârî, Savm 20; Müslim, Nikâh 1, 3) buyurur.

Bütün bu faydalarına rağmen orucun asıl hikmeti, Allah'ın emrine boyun eğerek kulluk zevkini tatmak; ruhu, riyâ izlerinden temizleyerek ihlâsı artırmak, bizzat Allah'ın korumasına girerek nefisle cihâd etmek ve takvâ derecesine ulaşmaktır. Bu bakımdan orucun günlerini ve daha başka hikmetlerini haber vermek üzere buyruluyor ki:

اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍۜ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُۜ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

184. Oruç sayılı ve belli günlerde tutulur. Ancak bu günlerde hasta olup veya yolculuğa çıkıp da oruç tutamayanlarınız, tutamadığı oruçları diğer günlerde tutar. Oruca dayanamayanlara ise, tutamadıkları her gün için bir fakiri bir gün doyuracak kadar fidye gerekir. Kim de, gönlünden koparak birden fazla fakiri doyurur veya fidye miktarını artırırsa, kendisi için daha hayırlı olur. Ama her şeye rağmen oruç tutmanız, bir bilseniz, sizin için elbette daha hayırlıdır.

"Sayılı günler"den maksat, içinde oruç tutmanın farz olduğu ramazan ayıdır. Bunlar, senenin bütününe nazaran az ve sınırlıdır. Bu ilâhî emir karşısında korkmaya ve ürkmeye gerek yoktur. Zira Allah Teâlâ, kullarının özel durumlarını dikkate alarak, onların sıhhatlerini bozmayacak ve takatlerini tüketmeyecek bir tarzda bunu meşrû kılmıştır. Oruç günlerinde hasta ve yolcu olanlara oruç tutma mecburiyeti yoktur. Onlar, durumları normale döndüğünde, yani hasta olanlar iyileştiği, yolcu olanlar memleketlerine döndüğü zaman tutamadıkları oruçları gününe gün tutarlar. Yaşlı insanlar, emzikli ve hamile kadınlar gibi oruç tutmakta zorlananlar; ona ancak zorlanarak güç yetirmeye çalışanlara gelince, bunlar oruç tutmayacak, her gün için bir fidye verebileceklerdir. Fidye, bir fakirin bir günlük yiyeceğidir. Bu yiyecek buğday, arpa ve hurmadan olabileceği gibi, çeşitli zaman ve mekanlara göre ihtiyacı karşılayabilecek başka yiyecek maddelerinden de olabilir. Fidye verirken cömert davranmak, elden geldiği kadar fazla verebilmek, kişinin dünya ve âhirette daha büyük mükâfatlar elde etmesine vesile olacaktır. Ancak şu bir gerçek ki, ister hasta ister yolcu olsun, isterse oruca zor dayanacak bir durumda bulunsun, her halükarda oruç tutabilmek mü'min için son derece faydalıdır. Onun dünya ve âhiretine büyük faydalar getirecektir.

İbâdetlerin makbul olabilmesi için iki önemli şarttan biri Allah'a iman, ikincisi ihlâs ve samimiyettir. Bir işi Allah rızâsını gözeterek, karşılığını sadece Allah'tan

bekleyerek yapmak, riyâ ve gösterişe kaçmamaktır. Ramazan orucunu, onun farziyetine, faziletine ve faydasına yürekten inanarak ve karşılığını sadece Allah'tan bekleyerek, tam bir ihlâs ve samimiyetle tutan kimselerin, geçmiş günahlarından arındırılacaklarını Rasûlullah (s.a.v.) şöyle müjdelemektedir:

"Kim, faziletine inanarak ve kar ılığını Allah'tan bekleyerek ramazan orucunu tutarsa, geçmi günahları bağı lanır." (Buhârî, Savm 6; Müslim, Sıyâm 203)

İçinde oruç tuttuğumuz ramazan ayının faziletini ve ondaki bu feyiz ve bereketin nereden kaynaklandığını haber vermek üzere buyruluyor ki:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى
وَالْفُرْقَانِ ۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۗ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ
فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ ۗ يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا
الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

185. Orucun farz kılındığı ramazan ayı, insanlara hidâyet rehberi olup onlara doğru yolu gösteren ve hakkı bâtıldan ayırıcı en açık delilleri ihtiva eden Kur'an'ın indirildiği aydır. İşte bu sebeple içinizden ramazan ayına erişen orucunu tutsun. Ancak hasta veya yolcu olup da oruç tutamayan kimse, tutamadığı oruçları başka günlerde tutsun. Allah sizin için kolaylık diler, fakat zorluk dilemez. Bütün bunlar sayıyı tamamlamanız, size doğru yolu gösterdiği için Allah'ın yüceliğini tanımanız ve O'na şükretmeniz içindir.

Ramazan ayı, Kur'an'ın indirilmeye başladığı ay olup en büyük şeref ve değerini ondan almaktadır. Kur'an ise insanlara bir hidâyet rehberidir. Onlara doğru yolu gösteren dürüst ve güvenilir bir kılavuzdur. Onda hidâyete dâvet eden açık deliller ve küfrün belini kıran mûciz beyânlar yer almaktadır. Kur'an, aynı zamanda Furkãn'dır; hakla bâtılı, doğruyla yanlışı, güzelle çirkini ve iyiyle kötüyü birbirinden ayırır. Hakka tâbi olmayı ve bâtıldan kaçınmayı öğütler. Bu sebeple ramazan ayı, son derece feyizli, bereketli ve şerefli bir zaman dilimidir. Bu aya ulaşan ve oruç tutma şartlarını taşıyan mü'minler, mutlaka onu tutmalıdırlar. Hasta ve yolcu olanlar, tutmayabilir ve başka günlerde kaza edebilirler. Kullarına karşı sonsuz merhamet sahibi olan Allah Teâlâ, ister oruçla ister diğer dinî hükümlerle alakalı olsun hep onlar için kolay olanı, yapılabilmesi mümkün ve rahat olanı istemektedir. Onların takatlerini zorlayacak veya aşacak hükümler emretmemektedir. Dolayısıyla dinde "teklîf-i mâ lâ yutâk", yani güç yetirilemeyecek hususların emredilmesi sözkonusu değildir.

O halde aklı ve imanı sağlam olan mü'minler, Allah'ın emirlerini doğru anlamalı ve ona gerektiği şekilde itaate koşmalıdırlar. Burada bahsedilen oruç olduğuna göre, onu, günlerinin sayısınca tam olarak tutmalıdırlar. Namazlarda, bayram namazında ve hutbesinde hatta mümkün olan bütün vakitlerde أَللّٰهُ أَكْبَرُ (Allahu Ekber) "Allah en büyüktür!" diyerek, Allah'ın birliğini, tekliğini ve büyüklüğünü tasdik ve ikrar etmelidirler. Çünkü Allah, katından bir ikram olarak onlara hidâyeti nasip etmiş ve onlara kendisine vardıracak en güzel yolları göstermiştir. En mühimi de, verdiği nimetler sebebiyle O'na şükretmelidirler. Şunu bilsinler ki, yaptıkları hiçbir amel boşa gitmeyecek ve mükâfatları asla zâyi olmayacaktır. Zira Allah Teâlâ, kullarına çok yakındır:

وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادٖى عَنّٖى فَاِنّٖى قَرٖيبٌۜ اُجٖيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ

فَلْيَسْتَجٖيبُوا لٖى وَلْيُؤْمِنُوا بٖى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

186. Rasûlüm! Kullarım sana beni sorarlarsa, şüphesiz ben onlara çok yakınım. Bana dua edenin duasına icâbet ederim. Öyleyse onlar da benim dâvetime uysunlar ve bana iman etsinler. Böyle yaparlarsa, en doğru yolu bulmuş olurlar.

Âyetin iniş sebebi hakkında şöyle bir rivayet vardır: Bir bedevî Rasûlullah (s.a.v.)'e: "Eğer Rabbimiz bize yakın ise O'na içten sessizce yalvaralım. Yok eğer uzak ise O'na yüksek sesle nidâ edelim" deyince Allah Teâlâ, kullarına yakın olduğunu ve onların dualarına çok süratli bir şekilde icâbet ettiğini belirtmek üzere bu âyeti indirdi. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 215)

Hayber'i fethe giderken ashâb-ı kirâm bulundukları bir vâdide أَللّٰهُ أَكْبَرُ أَللّٰهُ أَكْبَرُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ (Allahu ekber Allahu ekber lâ ilâhe illallah) "Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah'tan başka ilâh yoktur" şeklinde yüksek sesle tekbir getirmeye başladılar. Allah Rasûlü (s.a.v.) onlara: *"Kendinize acıyın. Siz, sağır olan veya çok uzakta bulunan birine değil bilakis i iten, yakın olan ve sizinle beraber bulunan birine dua ediyorsunuz"* şeklinde ikazda bulundu. (Buhârî, Megâzî 38; Müslim, Zikir 44)

Diğer âyet-i kerîmelerde, Allah Teâlâ'nın kullarına olan yakınlığı şöyle haber verilir:

"Gerçek şu ki, insanı biz yarattık ve nefsinin ona neler fısıldadığını da çok iyi biliyoruz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız." (Kãf 50/16)

"İyi bilin ki Allah kişiyle kalbinin arasına girer." (Enfâl 8/24)

Allah'ın kula yakınlığı, mekan itibariyle değil, ilim ve ihata itibariyledir. O,

yarattığı kullarının her halini en iyi şekilde bilmektedir. Burada en mühim husus, kulun bu gerçeğin farkında olması, bu yakınlığı şuur halinde yaşaması ve ruhunun derinliklerinde bunu hissetmesidir. Kulun bu yakınlığı hissetmesinin önündeki en büyük engel; dünya sevgisi, yeme, içme ve diğer dünyevi meşgalelerdir. Şartlarına riâyetle tutulan oruçlar, gönülden taşan dualar ve ihlasla yapılan diğer ibâdetler, bu nevi engellerin aşılmasına ve ilâhî yakınlığın hissedilmesine vesile olacaktır. Bu sebeple Cenâb-ı Hak, kullarını duaya, emirlerine uymaya ve kendine inanmaya dâvet etmektedir. Zira kulun Rabbiyle, eşyayla ve kendini ilgilendiren her hususla arasındaki ilişkileri düzenlemede en doğru olanı keşfetmesinin yolu da budur.

Âyet-i kerîmede Rabbimiz, yapılan dualara hemen icâbet edeceği müjdesini vermektedir. Bu müjde, samimi olarak yapılan bütün dualar için geçerlidir. Kulun her "Yâ Rabbi" niyazına Allah "Buyur kulum" diye mukabelede bulunmaktadır. Kulun istediği şeyi ise, onun hayrına olacak şekilde en münasip vakitte ve durumda yerine getirir. Dolayısıyla zaman zaman duanın akabinde sabretmek gerekebilir. Bu hususta Allah Rasûlü (s.a.v.) şu uyarıda bulunmaktadır:

"Acele etmedikçe her birinizin duası kabul edilir. Acele etmesi ise: «Dua ettim, fakat duam kabul olunmadı» demesidir." (Muvatta', Kur'an 29)

"Dua eden bir kimse mutlaka u üç durumdan biriyle kar ıla ır: Ya istediği hemen verilir, ya lehine olacak ekilde ertelenir ya da günahlarına kefâret olur." (Muvatta', Kur'an 36)

Gelen âyet-i kerîmede ise oruçla alakalı önemli bazı hususlar açıklığa kavuşturulmaktadır:

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلٰى نِسَآئِكُمْ ؕ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ
لَهُنَّ ؕ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْـٰٔنَ
بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ ۖ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ
الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى
الَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَ ۙ فِي الْمَسَاجِدِ ؕ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا
تَقْرَبُوهَا ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

187. Oruç gecelerinde eşlerinizle ilişkide bulunmanız size helâl kılındı. Onlar sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbise durumundasınız. Allah, nefislerinize karşı koyamayacağını bildiği için tevbenizi kabul edip

sizi bağışladı. Bundan böyle eşlerinizle beraber olabilir ve Allah'ın sizin için takdir buyurduğu nesli arzu ve talep edebilirsiniz. Fecrin, beyaz ipliğe benzeyen aydınlığı siyah ipliğe benzeyen gece karanlığından ayrılıncaya kadar bütün gece yiyin için. Sonra güneş batıp akşam namazı vakti girinceye kadar orucu tamamlayın. Mescitlerde itikâfa çekildiğinizde eşlerinizle geceleri bile ilişkide bulunmayın! Bunlar Allah'ın belirlediği sınırlardır; sakın bu sınırlara yaklaşmayın! İşte Allah insanlara âyetlerini böylece açıklamaktadır ki, günahları terkedip kendisine karşı gelmekten sakınabilsinler.

Âyetin iniş sebebi şöyledir:

Orucun farz kılındığı ilk zamanlarda müslümanlar, ancak akşam vaktinden yatsı namazını kılıncaya veya uyuyuncaya kadar yiyip içebiliyor ve eşleriyle beraber olabiliyorlardı. Yani imsak, yatsı namazından veya uykudan itibaren hemen başlıyordu. Birgün Hz. Ömer, yatsı namazını kıldıktan sonra eşiyle beraber oldu. Büyük bir pişmanlık duyarak Allah Rasûlü'ne geldi ve durumu arzetti. Orada bulunan birkaç kişi daha kalkarak aynı hatâyı işlediklerini itiraf edince bu âyet indi. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 223-224)

Buna göre oruç gecelerinde cinsi münasebet helâl kılınmıştır. Yeme, içme ve cinsi münasebet gibi bu meşrû fiillerin yapılma zamanı, akşam namazı vaktinin girmesiyle başlayıp, sabahleyin şafak sökünceye, tan yeri beyaz bir iplik gibi ağarıncaya kadar devam etmektedir. Buna "fecr-i sâdık" denilmektedir. "Fecirde beyaz ipliğin siyah iplikten ayrılması" ifadesi, bu mânayı tasvirî bir üslupla açıklamaktadır. Orucun vakti ise, fecr-i sâdıkla başlayan imsakten akşam namazı vakti girinceye kadardır. Bu vakit içinde şartlarına riayet ederek oruç tutulmalıdır.

Mescitlerde itikâfa çekilenler ise bu halde oldukları sürece ne gündüz ne de gece hanımlarına yaklaşmamalıdırlar. "İtikâf", Allah'a ibâdet ve taat maksadıyla mescitte durmak ve def-i hâcet gibi zarûrî durumlar dışında mescitten ayrılmamaktır. İbâdet niyetiyle kısa bir müddet bile mescitte kalmak itikâf sayılmıştır. Rasûlullah (s.a.v.), ramazanın son on gününde mescitte itikâf yapmış, bunu hiç aksatmamış hatta vefatından önceki ramazanda bunu iki katına çıkarmıştır. (bk. Buhârî, İtikâf 1-6; Müslim, İtikâf 1-6) Bu açıdan itikâf, mühim bir sünnettir.

Kur'an, Allah'ın koyduğu hükümleri ve çizdiği haram ve helâl sınırlarını açıklamakta, bu sınırları aşmayı değil, onlara yaklaşmamayı emretmektedir. Çünkü bu hükümler ve bu ilâhî âyetler, kulların yasak ve zararlı olan her türlü kötülükten uzak durup takvâya ermeleri için beyân edilmektedir. Bu

hükümlerden biri de haksız kazançtan sakınmaktır:

وَلَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

188. Birbirinizin malını haksız yollarla yemeyin. Başkalarına âit bazı malları, günah olduğunu bile bile haksız yolla yemek için mevki ve makam sahiplerine rüşvet vermeyin.

Âyet-i kerîme, haram ve şüpheli yollarla haksız kazanç elde etmenin her çeşidini kesin bir dille yasaklamaktadır. Hiç kimse başka birinin malını dinin asla câiz görmediği hırsızlık, kumar, çapulculuk, eşkiyalık, emânete hainlik gibi yollarla yiyemez. Yine hiç kimse, hâkimlere rüşvet vererek başkalarının malını ele geçirmeye çalışamaz ve başkalarının malını ele geçirmek için yalancı şâhitlik, yalan yemin ve iddialarla mahkemeye başvuramaz. Var olan delillere göre hâkimin, haksız kimse lehine hüküm vermesi mümkün olabilir. Fakat bu, o malın haksız kişiye helâl olduğu anlamına gelmez.

Âyet-i kerîmenin iniş sebebi olarak şöyle bir rivayet nakledilir:

Abdân el-Hadramî, İmrü'l-Kays el-Kindî'den bir parça yer dava etmişti ve delili yoktu. Bundan dolayı Rasûlullah (s.a.v.) İmrü'l-Kays'a yemin ettirmeye karar verdi. O da yemin etmek istedi. Bu âyet nâzil oldu. İmrü'l-Kays yeminden çekindi ve adı geçen araziyi Abdân'a teslim etti. (Kurtubî, *el-Câmi*', II, 338-339)

Peygamber Efendimiz, bu ve benzeri durumlar hakkında mü'minleri harama düşmekten korumak maksadıyla şu ikazda bulunmaktadır:*"Ben de sizin gibi bir insanım. Siz aranızdaki anla mazlığı çözmek için bana geliyorsunuz. Olabilir ki sizden biriniz delîlini daha güzel sunar, ben de duyduğuma göre hüküm verebilirim. Bu durumda, kimin lehine karde inin hakkından bir   eyle hükmedersem sakın onu almasın. Çünkü böylece ona, ate ten bir parça kesip vermi olurum."* (Buhârî, Hiyel 10; Müslim, Akdiye 4)

Rasûlullah (s.a.v.), çarşıda bir satıcının yanına vardı. Önündeki buğday yığınının içine elini daldırdı ve ıslak olduğunu fark etti. Satıcıya:

"–Nedir bu?" diye sordu. Adam:

"–Ey Allah'ın Rasûlü, yağmur ıslattı" deyince Efendimiz:

"–Bu ya lığı üstte bırakıp insanların görmesini sağlayamaz mıydın? Aldatan benden değildir!" buyurdu. (Müslim, İman 164)

Allah Rasûlü (s.a.v.), rüşvet verene de rüşvet alana da lânet etmiştir. (Tirmizî, Ahkâm 9; Ebû Dâvûd, Akdiye 4) Bu bakımdan haksızın lehinde, hakkı olanın ise aleyhinde hüküm verilmesine sebep teşkil edecek şekilde rüşvet vermek ve

almanın, büyük bir günah olduğu anlaşılmaktadır. Rüşvet vermek ve almak haram olduğu gibi, rüşvet vererek elde edilen menfaat ve kazançlar da haramdır. İçtimaî düzeni bozan çok kötü bir hastalık olan rüşvetin mutlaka engellenmesi, bunun için de fertlerin bu konuda ciddi terbiye edilmesi gerekmektedir.

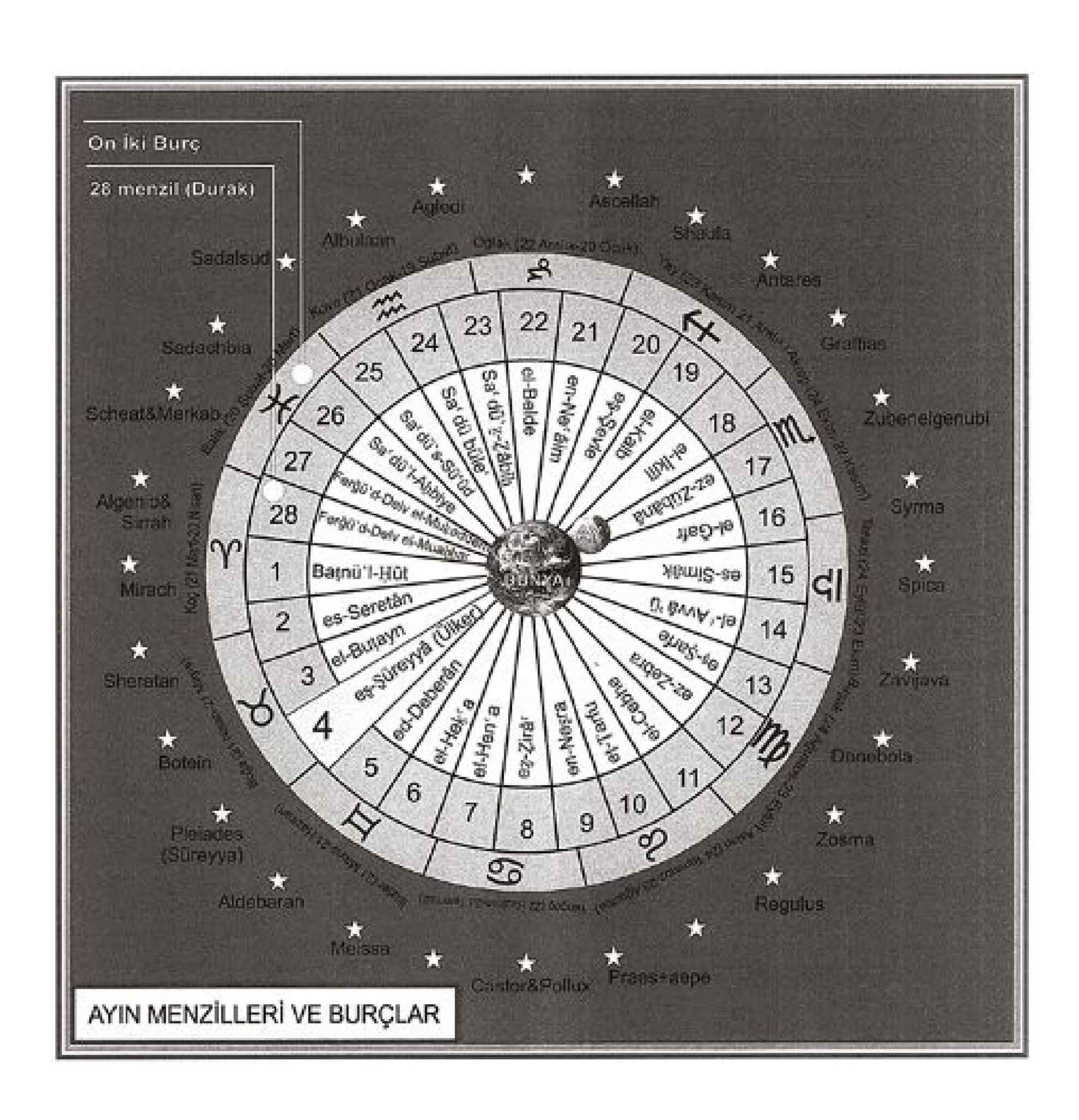
Mü’minlerin sorularına cevap verilip ikaz edildikleri bir başka husus da şudur:

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ ۗ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ۗ وَلَيْسَ الْبِرُّ
بِاَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى ۚ وَأْتُوا الْبُيُوتَ
مِنْ اَبْوَابِهَا ۘ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

189. Sana ayın hallerinden soruyorlar. De ki: “Onlar insanlar ve hac için zaman ölçüleridir.” Evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik, Allah’a karşı gelmekten sakınan kimsenin iyiliğidir. Evlere kapılarından girin ve Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.

Bu âyet-i kerîme, bazı müslümanların Peygamber Efendimiz’e, ayın kimi zaman ip gibi ince, kimi zaman da güneş gibi dolgun görünecek kadar çok değişik safhalar geçirmesinin fayda ve hikmetini sormaları üzerine inmiştir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* V, 103) Ayın hilâl halinden başlayarak bir ay boyunca şekilden şekle girerek sürekli değişmesi, insanlara vakit tayiniyle ilgili faydalar sağlamaktadır. Dinimizin emrettiği oruç, zekât, hac ve kurban gibi ibâdetlerin vakitleri de ayın hallerine göre belirlenmektedir. Burada ibâdetler içinde ehemmiyetine binâen ve altı âyet sonra genişçe beyân edilecek olan hac meselelerine bir başlangıç olması için isim olarak sadece hac zikredilmiştir.

AYIN MENZİLLERİ VE BURÇLAR

Âyet-i kerîmede ikinci olarak Arapların yanlış bir adetine dikkat çekilmektedir. Bir kısım Araplar, hac veya umre için ihrama girdiklerinde eve, bağa ve çadıra kapısından girmezlerdi. İhrâma giren eğer yerleşik bir hayat sürüyor ve binâda oturuyorsa evin arka tarafından bir delik deler ve ihrâmdan çıkıncaya kadar bu delikten girip çıkardı. Ya da eve bir merdivenle çıkıp inerdi. Eğer göçebe bir hayat sürüyor ve kıl çadırlarda oturuyorsa çadırın kapısından girip çıkmaz, arkasından dolanırdı. Bazıları da ihrâma girdikten sonra gölgelenmez, keş yemez ve yün kırkmazlardı. Bu hareketlerini de iyilik ve sevap sayarlardı. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 255-256; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* V, 107)

Halbuki bütün bunlar, Allah'ın dîninde olmayan, tamâmen kendi kafalarından uydurdukları hareketlerdir. Mânasız bir meşakkat ve şekilcilikten başka bir şey değildir. Allah Teâlâ bu tür zoraki davranışların bir iyilik ve Allah'a yakınlık vesîlesi olmadığını bildirdikten sonra, gerçek iyiliğin ne olduğunu açıklamıştır. Gerçek iyilik; evlere arka tarafından girmek değil, Allah'ın yasakladığı haramlardan, nefsin arzu ve isteklerinden sakınmaktır. Hakîkî iyilik sahibi olanlar, bunlardır. O halde evlere kapılarından girmeli, emirlerini yapmak ve yasaklarından kaçınmak sûretiyle de Allah'tan hakkiyle korkmalı ki kurtuluşa ermek mümkün olabilsin.

Takvâya erebilmek için yapılması gereken en mühim vazîfelerden biri, şüphesiz mal ve canı feda ederek Allah yolunda savaşmaktır. Bu sebeple devam eden âyetlerde savaş konusu ele alınarak şöyle buyrulur:

Allah Yolunda Savaşın

وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

190. Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın. Fakat Allah'ın koyduğu kuralları çiğneyerek haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.

Mekke döneminde müslümanların müşriklerle savaşmalarına müsaade edilmemiş, daha çok sabır, af ve müsamaha tavsiye edilmiştir. Zira iki tarafın kuvvetleri arasında normal karşılanabilir bir denge yoktu. Müslümanlar sayı ve silah bakımından zayıftı. Diğer taraftan insanlığın barış, saâdet ve huzuru için gönderilen bir dinin ilk planda savaştan yana olmadığı hikmetini ortaya koymak gerekiyordu. Zâten bu hikmet, İslâm'ın ruhunda her zaman mevcuttur. Medine döneminde **"Kendilerine karşı savaş açılan müslümanlara, zulme uğradıkları için savaş izni verilmiştir"** (Hac 22/39) âyetiyle savaşa müsaade edilmiştir. Müslümanlar Hudeybiye anlaşmasına kadar hep müdâfaa savaşı yapmışlardır. Bedir, Uhud ve Hendek savaşları buna örnektir. Hudeybiye anlaşmasından sonra inen bu âyetle ise savaş emredilmiştir. Bu âyetin, hem düşman saldırısına karşı müdâfa harbini, hem de gerekli görüldüğünde karşı taraftan bir saldırı olmaksızın taarruz harbini emrettiği, dolayısıyla sonraki bir kısım savaş âyetleriyle (bk. Tevbe 9/36) neshedilmediği kabul edilmiştir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 260; Elmalılı, *Hak Dini,* II, 689)

İbn Abbas (r.a.), bu âyetin iniş sebebiyle alakalı olarak şu bilgiyi vermektedir: Bu âyet, Hudeybiye Anlaşması sırasında nâzil oldu. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hicretin altıncı yılı Zilkâde ayında umre yapmak maksadıyla ashâbıyla birlikte yola koyuldu. Mekke yakınlarındaki Hudeybiye'ye geldiklerinde müşrikler, müslümanların Kâbe'ye gitmesine engel oldular. Nebiyy-i Muhterem (s.a.v.) Hudeybiye'de bir ay kaldı. Sonra Peygamberimiz'e gelecek yıl Mekke'ye gelerek umre yapmak üzere bir anlaşma teklif ettiler. Rasûlullah (s.a.v.), o yıl, müslümanların Kâbe ziyâretini engellemelerine rağmen, müşriklerin şartlarını kabul etti. Ashâb-ı kirâm, ertesi yıl kazâ umresi için ânîden geldiklerinde, müşrikler verdikleri sözü tutmaz da onlarla savaşmak zorunda kalırız, endişesine kapıldılar. Harâm olan bir ayda ve haram bölgede savaşmak istemediler. Bunun üzerine **"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın"** (Bakara 2/190) âyeti nâzil oldu. (Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 347)

Âyetteki **"Allah yolunda savaşmak"** ifadesi, "Allah'ın ismini yüceltmek ve

O'nun dinini yaymak ve kuvvetlendirmek için cihâd etmek" mânasına gelir. (Zemahşerî, *el-Ke   âf*, I, 115) Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e: "Kahramanlık için savaşan adam, yurdunu ve yakınlarını korumak için savaşan adam ve bir de gösteriş için savaşan adam, bunlardan hangisi Allah yolundadır" diye soruldu. Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle cevap verdi: *"Kim, Allah'ın sözü daha yüce ve üstün olsun diye sava ırsa, i te o, Allah yolundadır."* (Buhârî, Tevhid 28; Tirmizî, Fezâilü'l-Cihâd 16)

Âyetin **"Fakat Allah'ın koyduğu kuralları çiğneyerek haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez"** (Bakara 2/190) kısmı, müslümanları Allah'ın rızâsına uygun olmayacak tarzda şahsi menfaat, maddî kazanç ve intikam duygularıyla savaşmaktan men etmektedir. Böylece hem haksız saldırıyı hem de başlanmış bir savaşta aşırı gitmeyi, gereksiz kan dökmeyi; yaşlıları, çocukları ve benzerlerini öldürmeyi, müsle yapmayı yani öldürülen kişilerin burun, kulak ve diğer azalarını kesmeyi, anlaşmalı bir topluluğa saldırmayı ve çevreye zarar vermeyi yasaklamaktadır.

Bu hususla alakalı olarak Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

"Allah yolunda «bismillâh» diyerek sava ın, Allah'ı inkâr edenlerle vuru un. Sava ın, fakat a ırı gitmeyin; ganimet mallarından a ırmayın, sözünüzden caymayın, acımasızlık etmeyin. Dü manın el, ayak, kulak, burun gibi uzuvlarını kesmeyin. Çocukları öldürmeyin." (Müslim, Cihâd 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 240)

Efendimiz, bir savaşta öldürülmüş kadınlar görmüş, bu durum hiç hoşuna gitmemiş ve savaşta kadınların ve çocukların öldürülmesini yasaklamıştır. (Muvatta', Cihâd 9)

Savaşta dikkat edilmesi gereken bir takım hususları açıklamak üzere buyruluyor ki:

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ
اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ
فِيهِ ۚ فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ ۚ كَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَاِنِ
انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾

191. Onları yakaladığınız yerde öldürün. Onlar sizi nereden çıkardılarsa siz de onları oradan çıkarın. Bilin ki fitne, adam öldürmekten daha beterdir. Onlar sizinle Mescid-i Harâm civarında savaşmadıkça, siz de onlarla orada savaşmayın. Fakat sizinle orada savaşmaya kalkışırlarsa onları öldürün. Kâfirlerin cezası işte budur.

192. Eğer onlar savaştan vazgeçerlerse şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

Bu âyetler, Allah'a ve Rasûlü'ne inanmaları sebebiyle Mekke'den zorla çıkarılan ve Medine'de onlara yardımcı olan bütün mü'minlere hitap etmekte, kendilerine bu zulmü revâ görenleri yakaladıkları yerde öldürmelerine ve onları Mekke'den çıkarmalarına imkân tanımaktadır. Bu emrin uygulanması için bölgenin Harem veya Harem harici olma şartı bulunmadığı gibi, karşı tarafın taarruz etmesini bekleme şartı da yoktur. Zira düşmana hücum ederek askerlerini yakalayıp öldürmek, savaşı kazanmanın en mühim esaslarından biridir. Cenab-ı Hakk'ın bu emri ve geleceğe yönelik bu va'di Mekke'nin fethi günü gerçekleşmiştir. Peygamberimiz o gün, İslâm'ı kabul etmeyen müşrikleri Mekke'den çıkarmıştır.

"Bilin ki fitne, adam öldürmekten daha beterdir" (Bakara 2/191) ifadesinde yer alan الْفِتْنَةُ (fitne) kelimesi sözlükte karışığını almak, işe lâzım olacak değerli kısmını değersiz kısmından ayırmak için altını ateşe koymaktır. Bu mânadan hareketle burada insanı sıkıntı, ızdırap, azap ve belâya sokmak mânasında kullanılmıştır. Bununla beraber şirk ve küfrü yaymak, dinden dönmek ve döndürmek, Allah'ın haramlarını ihlal etmek, yasaklarını çiğnemek, umumî asayiş ve sükûneti bozmak, şiddete başvurarak bir inancı bastırmaya ve ortadan kaldırmaya çalışmak ve insanları vatanlarından çıkarmak hep birer fitne örnekleridir.

Ölümü temennî ettiren ve aratan durumlar, şüphesiz ölümden daha beterdir. Âyetteki söz geliminde insanı vatanından çıkarmanın ona, ölümü temenni ettirecek fitne ve sıkıntı cümlesinden olduğuna bir işaret vardır. Mü'minin imanından döndürülüp kâfir olması da, mü'min olduğu ve dinine sımsıkı sarılı bulunduğu halde öldürülmesinden daha ağır, daha zararlı bir durumdur. Gerçekten de o dönemde mü'minlerden bazı kimseler, Mekke müşrikleri tarafından küfre döndürülmek için azaba uğratılıyor, onlar da, **"Allah yolunda öldürülenlere sakın «ölüler» demeyin. Çünkü onlar diridir, fakat siz farkında değilsiniz"** (Bakara 2/154) ilâhî emri gereğince ölmeyi göze alıp Allah'ın izniyle tahammül gösteriyorlardı. Yine savaşmanın örfen haram olduğu bir ayda ashâb-ı kirâmdan bazılarını müşrikler öldürmüşler, bu da müslümanların gücüne gitmişti.

Bütün bu gelişmeler, müslümanlara savaşın emredilmesinin sebep ve gerekçelerini oluşturmuştur. Böylece müslümanlar fitneyi ortadan kaldırmak için Allah yolunda savaşa, gazi veya şehîd olmaya teşvik edilmişlerdir.

Âyetin devamında, Mescid-i Harâm civârında, Mekke içinde öncelikle

müşrikler savaşa başlamadıkça, müslümanların onlarla savaşması yasaklanmaktadır. Fakat müşrikler savaşı başlattıkları ve müslümanları öldürdükleri takdirde, müslümanların da onları öldürmelerine müsaade edilmektedir. Bu durumda kâfirlere böyle bir cezanın takdir edilmesi tabii karşılanmalıdır.

192. âyette müslümanlara, savaştan vazgeçen kâfirlere karşı şiddet kullanmamaları gerektiğine dâir bir ima ve işaret bulunmaktadır. Onlar, Allah Teâlâ'nın bağışlayıcı ve merhamet edici sıfatlarından hisse almaya çalışıp, durumun nezâketini de dikkate alarak -kâfir de olsalar- Allah'ın kullarına bu şekilde davranmaya gayret göstermelidirler. Sadece Allah rızâsı için, Allah yolunda ve Allah'ın yoluna engel olanlarla savaşmalı; kâfirler düşmanca tutumlarından vazgeçer geçmez müslümanlar da hemen savaştan vazgeçmelidirler.

Ancak müslümanın sürekli devam etmesi gereken bir savaşı daha vardır:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدّ۪ينُ لِلّٰهِ ۜ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا
عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظَّالِم۪ينَ ﴿١٩٣﴾

193. Zulüm ve baskı tamâmen ortadan kalkıncaya ve hâkimiyet sadece Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer haksızlıklara son verirlerse, artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur.

Bu âyette geçen اَلْفِتْنَةُ (fitne) kelimesinin iki mânası üzerinde durulmuştur. Birincisi "şirk ve küfür"dür. İkincisi ise "müslümanları dinlerinden döndürme tehlikesi, bu husustaki baskılar ve düşman tarafından gelecek toplu saldırı riski"dir. "Din" ise hak olan İslâm dinî ve onun dâvet ettiği yalnızca Allah'a kulluktur.

Arap yarımadası sözkonusu edildiğinde "fitne"ye verilen birinci mânayı esas almak gerekir. Çünkü orada yaşayan müşriklerden cizye ve haraç kabul edilmez. Sadece müslüman olmaları teklif edilir; kabul etmezlerse öldürülürler. Dolayısıyla bu âyet müslümanlara, Arap yarımadasında şirk tamâmen ortadan kalkıp, putperestliğe son verilerek İslâm'ın hâkimiyeti gerçekleşinceye ve yalnızca Allah'a kulluk edilinceye kadar savaşmayı emretmektedir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v.) bu gerçeğe işaretle şöyle buyurmuşlardır: *"Ben insanlarla* لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ *(lâ ilâhe illallah) «Allah'tan ba ka ilâh yoktur» deyinceye kadar sava makla emrolundum. Onu dedikleri zaman -İslâm'a göre bir hak kar ılığı alınması veya heder edilmesi hariç- kanlarını ve mallarını benden kurtarırlar. Hesapları da Allah'a aittir."* (Buhârî, İman 17; Müslim, İman 34-36) Gerçekten de özellikle Mekke'de gayri

müslimlerin ikâmetine müsaade edilmemiştir. Medine'de ise Ehl-i kitap cizye vermek sûretiyle kalabilmişlerdir.

Arap Yarımadası dışında kalan bölgeler için ise "fitne"ye verilen ikinci mâna esas alınmalıdır. Buna göre âyetteki savaş emrinin asıl hedefi, küfür ve şirki büsbütün ortadan kaldırmak ve herkesi müslüman yapmak değildir. Belki bu emrin hedefi, müslümanları dinlerinden döndürme tehlikesini ve düşman tarafından gelebilecek toplu saldırı riskini ortadan kaldırmak, herkes için geçerli bir din ve inanma özgürlüğü ortamı sağlamaktır. Bu ortamı oluşturmaya engel olanlarla veya mevcut ortamı bozmaya çalışanlarla savaşmak, vazgeçtikleri takdirde de savaştan vazgeçmektir.

Harâm aylardaki savaş hukukuna gelince:

اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

194. Harâm aylarda size saldıranlara siz de karşılık verin. Çünkü dokunulmazlıklar karşılıklıdır. Şu halde size kim saldırırsa, siz de ona aynı şekilde cevap verin. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah takvâ sahipleriyle beraberdir.

"Harâm aylar", ay takvimine göre zilkâde, zilhicce, muharrem ve receb aylarıdır. İbrâhim (a.s.) zamanından beri hacıların Kâbe'ye barış ve emniyet içinde gidip gelebilmeleri için bu aylarda cinayet, saldırı, hırsızlık ve gayr-i kanunî durumlar yasaklanmıştır. Fakat zamanla Araplar, bir kısım hîle yollarına başvurarak bu yasağı çiğnemeye başlamışlardır. Bu ayların sırasıyla oynuyor, işlerine gelecek şekilde ayların yerini değiştiriyor, hırsızlık yapmak veya kan dökmek sûretiyle ihlal ettikleri bir haram ay yerine başka bir haram ay belirliyorlardı. (bk. Nisâ 4/37) Dolayısıyla müslümanlar haram aylarda müşriklerden gelebilecek saldırılara karşı emniyetsiz ve savunmasız bir durumda bulunuyordu. İşte bu âyet-i kerîme müslümanlara, kâfirler haram ayda saldırdıkları takdirde kendilerini savunma hakkı vermektedir.

Buna göre haram ayda saldırının karşılığı yine haram ayda saldırıdır. Dokunulmazlıklar ve saldırmazlık haklarına riâyet karşılıklıdır. Âyette geçen "hurumât", korunması ve saygı gösterilmesi gerekli olan ve el uzatılması asla câiz olmayan bütün hususlardır. İster can, ister mal, ister namus olsun mutlaka korunması gereken ve çiğnendiği takdirde misliyle mukâbele edilen yani kısas gereken her şey "hurumât" şumûlüne dâhildir.

Allah yolunda savaşmak, yapılan saldırılara cevap verebilmek, düşmanın

gücünü kırıp zafere ulaşmak ve korunması gereken hususları koruyabilmek ancak maldan ve candan yapılacak fedakârlıklarla mümkündür. Bu sebeple sonraki âyet, böyle bir hayatî meseleyi gündeme getirmektedir:

وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ وَاَحْسِنُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

195. Mallarınızı Allah yolunda harcayın ve kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın. Bir de iyilik edin ve yaptığınızı güzel yapın. Doğrusu Allah iyilik eden ve işini güzel yapanları sever.

"Allah yolunda harcamak", sözün gelişinden anlaşılacağı üzere öncelikle Allah yolunda kâfirlerle savaşmak ve cihâd etmek üzere harcamada bulunmaktır. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 273) Bununla birlikte Cenâb-ı Hakk'ın rızâsını kazanmak maksadıyla Allah'ın dinini tebliğ ve neşretmek, yüceltmek; O'nun istediği hayat nizamını tesis etmek ve devam ettirmek; câmi, okul, hastane, köprü, çeşme, huzur evleri gibi ictimaî hizmet ve hayır müesseselerini kurmak için malî fedakârlıkta bulunmak da âyetin şumûlüne girer. Bu harcamalar, müslümanların dinî ve mânevî hayatlarını canlı tutma açısından olduğu kadar, toplumun emniyetinin sağlanması ve geliştirilmesi açısından da pek büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla müslümanların bu fedakârlıktan uzak kalmaları, kendi elleriyle kendilerini tehlikeye atmaları mânasına gelmektedir. Eğer cimrilik yapar ve Allah yolunda harcamada bulunmazlarsa dünyada mağlubiyet ve zillete düşer, âhirette de çetin bir hesap ve büyük bir azaba uğrarlar.

Âyet-i kerîmenin iniş sebeplerinden biri şöyledir:

Emevîler devrinde, Hâlid b. Velid'in oğlu Abdurrahman'ın komutasındaki İslâm ordusu, Allah Rasûlü'nün İstanbul'un fethiyle ilgili müjde ve iltifâtına nâil olmak ümîdiyle yola çıkmıştı. Ordunun içinde İstanbulumuzun övünç kaynağı Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) da bulunmaktaydı. Rumlar arkalarını şehrin surlarına vermiş savaşırlarken, ensârdan bir zât, atını Bizanslıların ortasına kadar sürdü. Bunu gören mü'minler; **"Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın!"** (Bakara 2/195) âyetini hatırlayarak:

"–Lâ ilâhe illâllah! Şuna bakın! Kendini göz göre göre tehlikeye atıyor!" dediler. Bunun üzerine Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri şöyle dedi:

"–Ey mü'minler! Bu âyet, biz Ensâr hakkında indi. Allah, Peygamberi'ne yardım edip dînini gâlip kıldığında biz, «Artık mallarımızın başında durup onların ıslâhı ile meşgul olalım» demiştik. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti vahyetti. Bu

âyet-i kerîmedeki «kendi eliyle kendini tehlikeye atmak»tan maksat, bağ ve bahçe gibi dünya malıyla uğraşmaya dalıp, cihâdı terk ve ihmâl etmemizdir." Bu sebeple Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.), seksen yaşının üzerinde olmasına rağmen cihâdı terk etmedi. Şehîd olup İstanbul'a defnedilinceye kadar Allah yolunda savaşmaya devam etti. (bk. Ebû Dâvûd, Cihâd 22/2512; Tirmizî, Tefsir 2/2972)

Âyetteki **"Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın"** (Bakara 2/195) ibaresine, "infak ve cihâdı terk"ten başka olarak şu mânalar da verilmiştir: Birincisi; gerekli mal, kuvvet ve silahı tedârik etmeksizin Allah yolunda savaşa çıkarak kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İkincisi; günah işleyip Allah'ın rahmetinden ümit kesmek sûretiyle kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Bilakis Allah'ın rahmetini umun ve hayırlı ameller yapın. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 276-277)

Savaş, Allah'ın dinini hârici tehlikelerden koruyarak ayakta tutmanın ve İslâm toplumunu güçlendirerek geliştirmenin önemli bir kâidesi olduğu gibi, hac ve umre de aynı şekilde bütün dünya müslümanları arasındaki iman kardeşliğini, ictimâî, iktisâdî, ilmî ve siyâsî bağları kuvvetlendiren, inananları uhrevî bir tefekkür ikliminde dolaştıran ve hâdiselerin gidişâtına yön vermelerine vesile olan mühim dinî emirlerdendir. Bu sebeple şimdi hac ve umre konusuna geçilerek şöyle buyruluyor:

Hac ve Umreyi Allah İçin Tamamlayın

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ ۜ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ
وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُ۫سَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ ۜ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ
مَر۪يضًا اَوْ بِه۪ٓ اَذًى مِنْ رَاْسِه۪ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ ۚ
فَاِذَٓا اَمِنْتُمْ ۠ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ
فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ ۜ تِلْكَ
عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۜ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۜ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ۚ ﴿١٩٦﴾

196. Başladığınız haccı ve umreyi Allah rızâsı için tamamlayın. Eğer bir engel çıkar da tamamlayamazsanız, o zaman maddî durumunuza uygun bir kurban gönderin. O kurban, yerine varıp kesilinceye kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Aranızdan hastalanan veya başında bir rahatsızlığı bulunduğu için vaktinden önce tıraş olma zorunda kalanlar ise fidye olarak ya oruç tutsun ya sadaka versin veya kurban kessin. Emniyet ve genişlik içinde olduğunuzda, içinizden kim hac zamanına kadar umre yaparsa, maddî durumuna uygun bir kurban kessin. Kurban kesemeyenler ise üçü hacda, yedisi de hacdan döndükten sonra olmak üzere tam on gün oruç tutsunlar. Bu hüküm, Mescid-i Harâm civârında oturmayanlar içindir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah'ın cezası pek şiddetlidir.

Bu âyet-i kerîme, hicretin altıncı senesinde gerçekleşen Hudeybiye hâdisesi üzerine inmiştir. Mekkeliler, umre yapmak niyetiyle Medine'den Mekke'ye doğru gelen Allah Rasûlü ve beraberindeki mü'minlere engel oldular. Bu sebeple o sene umre yapamadılar. Yanlarında getirdikleri kurbanlıkları kesmekle, sonra tıraş olup ihramdan çıkmakla emrolundular. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 290) Dolayısıyla bu âyet, hac ve umrenin yapılmasını değil, başlanılan ve zorunlu bir sebeple yapılamayan bu ibâdetlerin, şartların müsaadesiyle, kaza edilip tamamlanmasını emretmektedir. Bunun da özellikle "lillâh" yani Allah rızâsı için yapılmasını istemekte; riya gibi ihlâsı yaralayacak kötü temâyüllerden kaçınılmasını öğütlemektedir.

Âyet-i kerîmede hac ve umreyle alakalı bir kısım husûsî hükümler beyân

edilmektedir. Bunları şu şekilde açıklamak mümkündür:

İhrama girip hac ve umre niyetiyle yola koyulan bir kişinin, düşman korkusu, hastalık, sakatlık, yolu kaybetme ve benzeri sebeplerle niyet ettiği bu ibâdetleri yerine getirmekten alıkonduğunda, deve, sığır veya koyundan kolayına gelen bir kurbanı kesmesi gerekir. Kurbanlık, kesim mahalline[12] ulaşıp kesilinceye kadar tıraş olmamalı ve ihramdan çıkmamalıdır. Bununla beraber, hasta olan veya başında yara, ağrı ve benzeri gibi bir rahatsızlık bulunan kişi, bir fidye vermek şartıyla önceden tıraş olabilir. Bu fidye; oruç tutmak, sadaka vermek veya kurban kesmekle yerine getirilir. Üçünden birinin tercih edilmesi serbesttir. Hadis-i şerifte orucun süresinin üç gün olduğu, sadakadan maksadın da altı fakiri sabahlı akşamlı doyurmak olduğu haber verilmiştir. (bk. Müslim, Hac 80-86)

Buraya kadar beyân edilen hükümler, hac ve umreden zorunlu bir sebeple alıkonanlar içindir. Âyetteki **"Emniyet ve genişlik içinde olduğunuzda"** (Bakara 2/196) ifadesinden sonraki hükümler ise, Harem bölgesi hâricinden gelip normal şartlarda hac ve umre yapanlar içindir. Buna göre hac amellerinin yapılmaya başlandığı vakte kadar, ihrama girip umre yapan, bu ibâdetin sevabından faydalanmak isteyen ve buna ilâveten umreyi tamamladıktan sonra ihramdan çıkıp hac vaktine kadar ihramsızlığın getirdiği haklardan istifade etmek isteyen kişi de kolayına gelen bir kurban kesmelidir.[13] Kurbanlık hayvan bulamayan veya bulup da onu alacak kadar parası olmayan kimse tam on gün oruç tutmalıdır. Bunların üçü hac günlerinde –ki Zilhicce'nin 7, 8 ve 9. günlerinde tutulması daha faziletlidir-, yedisi ise hacdan döndükten sonra olmalıdır. Bu yedi gün yolda da tutulabilir. İbâdetlerinin Hak katında makbûl ve muteber olmasını isteyenler, âhirette onların karşılığını almayı umanlar bu ilâhî ölçülere dikkat etmelidirler. Allah'ın lutuf ve rahmetinden mahrum kalmaktan, hatta azâbına uğramaktan sakınmalıdırlar. Hac ibâdetini şu âyet-i kerimenin bildirdiği ve Allah Rasûlü (s.a.v.)'in uyguladığı şekilde yerine getirmelidirler:

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌۚ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا
فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُۜ
وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰىۘ وَاتَّقُونِ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

197. Hac vakti, bilinen aylardır. O aylarda ihrama girip hac yapmaya karar veren kişi hac boyunca cinsî münâsebetten, günah işlemekten, kavga ve münâkaşadan tamâmen uzak durmalıdır. İyilik olarak ne yaparsanız,

Allah onu elbette bilir. Bir de yolculuk için yanınıza azık alın. Şüphesiz azığın en hayırlısı takvâdır. Öyleyse y akıl sahipleri, bana karşı gelmekten ve azabımdan sakının!

"Hac ayları" olarak bilinen vakit, Şevvâl ve Zilkâde ayları ile Zilhicce'nin ilk on günüdür. Diğer bir ifadeyle Ramazan'dan sonraki "iki ay on günlük" süredir. Bu döneme, "hac mevsimi" de denilmektedir. Âyetin hükmü genel olup haccın menâsikinin yâni hac ibâdetini meydana getiren fiillerin hangisinin bu süre zarfında nerede, ne zaman ve nasıl yapılacağını beyân etmemektedir. Bunları bize Allah Rasûlü (s.a.v.), kalabalık bir sahâbî topluluğuyla birlikte yaptığı "Vedâ Haccı"nda uygulamalı olarak öğretmiştir. Hac esnâsında müslümanların rahatça görüp öğrenebilmeleri için bir çok rüknü deve üzerinde yapmış ve:

"Ey insanlar! Hac amellerinin nasıl yapılacağını benden öğreniniz. Bilmiyorum, belki de bu seneden sonra bir daha haccedemem" buyurmuştur. (Müslim, Hac 310; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 318)

Hacla alakalı her türlü amel, Peygamber Efendimiz'in bu tatbikatıyla vakitleriyle birlikte tayin ve tespit edilmiş; o günden itibaren günümüze kadar hac ibâdeti aynı esaslar ve uygulamalar çerçevesinde edâ edilegelmiştir. Herhangi bir gerekçe ile bu hususlarda bir değişikliğe gidilmesi, Allah Rasûlü'nün, sahâbe-i kirâmın ve onlardan sonra milyonlarca müslümanın tatbikatına aykırı olacağından, mümkün değildir.

Âyet-i kerîme, bu aylarda hacca niyet edip ihrama giren, telbiye getiren ve hac için kurbanlığını hazırlayan yani niyet ve fiilleriyle haccı ifâya azmeden kişinin mutlaka uzak durması gereken yasaklardan bahsetmektedir:

• Hacda ihramlı iken cinsî münâsebet ve ona götürecek her türlü söz ve davranışlardan kaçınılmalıdır.

• Allah Teâlâ'ya itaatten çıkıp O'na isyan sayılacak, özellikle de Harem sınırları içinde günah kabul edilecek her türlü söz ve davranıştan uzak durulmalıdır. Sövmek ve kötü lakap takmak da buna dâhildir.

• Hac günlerinde tartışmak ve münakaşa etmek de yasaklanmıştır. Âyette geçen "cidâl" kelimesi, her türlü mücâdele, tartışma ve düşmanlığı ifade eder. Çünkü bunlar mü'minler arasında kin ve nefrete, öfkeye ve böylece aralarındaki sıcaklık ve dostluğun kaybolmasına sebep olur.

Allah'ın rızâsına uygun bir hac yapabilmek ve onun hem dünyevî hem de uhrevî neticelerinden tam olarak istifade edebilmek için yapılması istenenleri hakkiyle yerine getirmek, yasaklardan ise bütünüyle kaçınmak gerekir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

"Kötü söz söylemeden ve günah i lemeden Allah için hacceden kimse, annesinden

doğduğu gün gibi günahsız olarak döner.” (Buhârî, Hac 4)

Hac ve umre yolculuğuna başkasına muhtaç olmayacak şekilde hazırlıklı gidilmelidir. Âyet-i kerîmedeki **“Bir de yolculuk için yanınıza azık alın”** (Bakara 2/197) ifadesi bunu emreder. Rivayetlere göre Yemenli hacılar, hiç azık almadan yola çıkarlar ve “Biz tevekkül ehliyiz. Biz Allah’ın evini haccederiz de O bizi doyurmaz mı” derlerdi. Geldiklerinde ise başkalarına yük olurlar ve dilenmek zorunda kalırlardı. Bunun üzerine **“Azık alın”** âyeti indi. (bk. Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* II, 380-382) **“Azık alın”** ifadesine, önceki mânaya ilâveten “hayırlı ameller işleyerek âhiret hazırlığı yapın” mânası da verilebilir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* V, 143-144)

Âyetin devamındaki **“Şüphesiz azığın en hayırlısı takvâdır”** (Bakara 2/197) kısmı, “şüphesiz en hayırlı azık, dilenmekten, yağmalamaktan ve başkalarına yük olmaktan sakınmaktır” mânasına gelebileceği gibi, daha genel anlamıyla “Allah’a karşı derin bir saygı içinde O’nun emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınarak insanın kendini cehennem azabından koruması” mânasına da gelir. Burada iki mânayı mülahaza etmek de mümkündür. Allah’tan korkmak ise, selim akıl sahibi olmanın bir gereğidir. O’ndan korkmayanın, âdeta aklı yok gibidir.

Hac günlerinde ticaretle uğraşmanın hükmüne gelince:

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ ط فَاِذَٓا اَفَضْتُمْ مِنْ
عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ صلى وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ ج
وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّٓالّٖينَ ﴿١٩٨﴾

198. Hac mevsiminde ticâret yaparak Rabbinizden rızık talep etmenizde hiçbir günah yoktur. Arafat’tan seller gibi boşanıp aktığınızda Müzdelife’deki Meş‘ar-i Harâm’da Allah’ı zikredin. O sizi nasıl doğru yola erdirdi ise, siz de O’nu öylece zikredin. Çünkü siz, bundan önce gerçekten sapıklığa düşmüş kimseler idiniz.

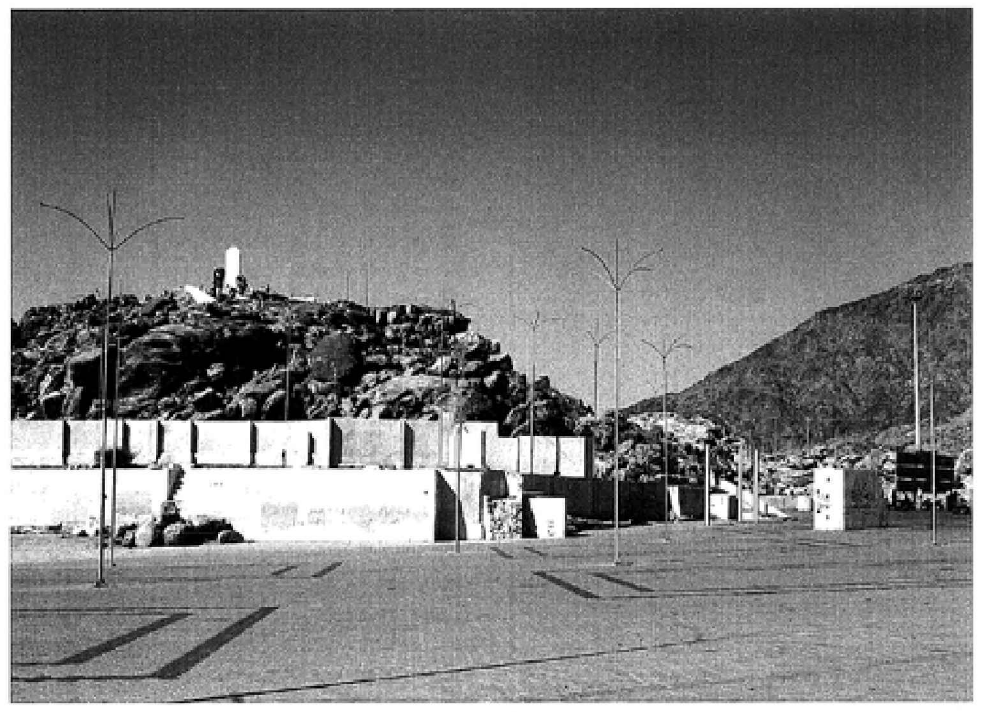
Câhiliye döneminde Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz panayırları kurulur; buralarda ticâret malları alınır satılırdı. Hac mevsimi, aynı zamanda bir ticâret mevsimi idi. İslâm geldikten sonra müslüman tüccârlar, günah olur korkusuyla özellikle ihrama girdikten sonra bu aylarda ticâretten çekindiler. Bu hâdise üzerine bu âyet nâzil oldu ve ister hac yapsın ister yapmasın hac aylarında ticâretle meşguliyette ve bu yolla Allah’tan rızık talep etmede bir günah olmadığını bildirdi. (bk. Buhârî, Tefsir 2/24)

Haccın rükünlerinden biri olan “vakfe”, Zilhicce’nin dokuzuncu günü olan

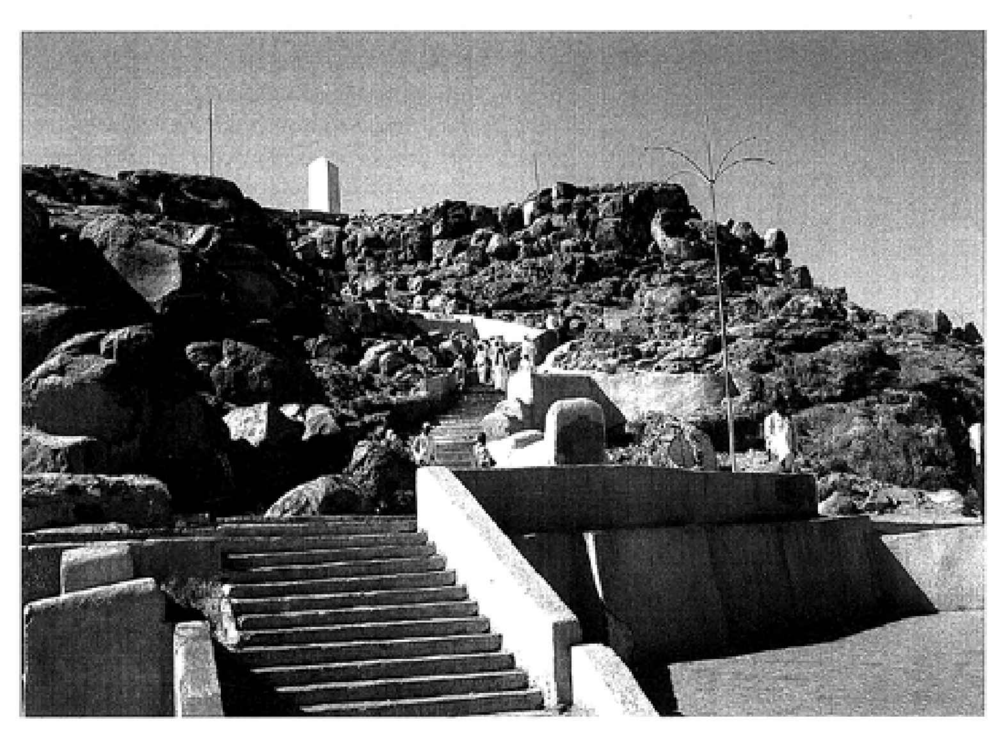
Arefe gününde Arafat'ta yapılmaktadır. Burada Arefe günü tan yerinin ağarmasından gün batımına kadar bir anlık duruş bile vakfe için yeterlidir. "Meş'ar-i Harâm" ise, Müzdelife bölgesinde bulunan Kuzah dağındaki bir tepenin adıdır. Bu tepe sebebiyle Müzdelife bölgesinin tamamına Meş'ar-i Harâm ismi verilmiştir. Hacılar Arafat'tan sonra buraya gelir, arefe gününü bayrama bağlayan geceyi burada geçirirler.

Hanefilere göre bu yer, Mekke-i Mükerreme'nin Haremidir. Şafi ve Mâliki'ye göre ise engellemenin meydana geldiği yerdir. Müslümanların kolayına olması sebebiyle daha çok ikinci görüş tercih edilmiştir.

Bu şekilde umre ile haccın birleştirilmesi ve her birinin ayrı ayrı ihrama girilerek yapılmasına "hacc-ı temettu" denilmektedir. Umre ve haccın tek ihramla yapılmasına "hacc-ı kırân"; umre yapmaksızın îfâ edilen hacca ise "hacc-ı ifrâd" denilir. Hacc-ı temettu' ve hacc-ı kırân, yani umre ile haccı birlikte yapma imkânı, sadece mîkat mahalli dışından gelenlere tanınmıştır. Bu bir rahmânî lutuf ve ruhsattır Çünkü onlar uzak bölgelerden gelmekte ve yolculuğun meşakkatlerine katlanmaktadırlar. Bu ruhsatla Yüce Rabbimiz o kullarına bir anlamda "bir taşla iki kuş yakalama" imkânı sağlamaktadır. Harem ehli için böyle bir ruhsat yoktur; zira onların buna ihtiyaçları bulunmamaktadır.

Cebel-i Rahme, Arafat, Mekke

Cebel-i Rahme, Arafat, Mekke, Suudi Arabistan

Şu âyet-i kerîmeler yine hacla alakalı Kureyşlilerin yanlış bir uygulamasını düzeltmektedir:

ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَٓاءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًاۜ فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُواۜ وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

199. Sonra insanların sel gibi boşanıp aktığı yerden siz de akın edin ve Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayandır, engin merhamet sahibidir.

200. Hac ibâdetlerinizi tamamlayınca, câhiliye döneminde babalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha coşkulu bir şekilde Allah'ı anın. Bazı insanlar: "Rabbimiz, bize nasibimizi dünyada ver!" der. Öyle kimselerin âhirette hiçbir nasibi yoktur.

201. Bazı insanlar da: "Rabbimiz bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi cehennem azâbından koru" derler.

202. İşte yaptıkları iyiliklerin âhirette karşılığını alacak olanlar bunlardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir.

"Hums" yani kahramanlar, yiğitler diye anılan Kureyş ve müttefikleri vakfeyi sadece Müzdelife'de yapıyor: "Biz ehlullahız; Allah'ın has kullarıyız. O'nun Harem'inde oturanlarız. Harem'den dışarı çıkamayız" diyorlar ve Arafat'ta diğer insanlarla birlikte vakfe yapmayı kendileri için küçüklük sayıyorlardı. Çünkü Arafat "helâl" bölgeydi; Harem bölgesinin dışındaydı. Diğer Araplar ise Hz. İbrâhim'in dinine uyarak Arafat'ta vakfe yapıyorlardı. İnsanlar sel gibi Arafat'tan boşanıp gelince, Kureyş ve yandaşları Müzdelife'den çıkıyorlardı. Bu âyetle Allah Teâlâ, onlara Arafat vakfesini emrettiği gibi, Arafat'tan çıkışlarının da diğer insanlarla birlikte olmasını istemiştir. (Buhârî, Tefsir 2/35)

İslâm'dan önce Araplar, hac amellerini tamamladıktan sonra Minâ'da belli bir yerde otururlar, atalarını yâd ederler ve onlarla övünme yarışına girerlerdi. 200. âyetle bu yanlış âdet kaldırılmakta, bunu yerine müslümanlar daha kuvvetli ve daha coşkulu bir şekilde Allah Teâlâ'yı zikre dâvet edilmektedir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 404) Dolayısıyla hac ile elde edilen ahlâkî güzellikler, mânevî yücelikler ve kudsî intibalar hacdan sonra da devam ettirilmelidir.

201. âyette geçen حَسَنَةً *(hasene) lügatte "iyilik ve güzellik" mânasına gelir. Elde edilince*

insanı sevindiren bütün nimetleri ifade eder. Bununla birlikte tefsirlerde “hasene”ye u mânalar verilmi tir: “Dünyadaki hasene; sâlih insanların Allah’tan istedikleri sıhhat, yeterli mai et ve hayırlı i lerde muvaffakiyettir. Âhiretteki hasene ise âhiret sevabıdır.” (Zemah erî, el-Ke âf, I, 121) “Dünyadaki hasene; mal, ilim ve Kur’an’ı anlamaktır. Âhiretteki ise cennettir.” (Taberî, Câmi‘u’l-beyân, II, 410)

Allah Rasûlü (s.a.v.) bu duayı çok okur (Buhârî, De‘avât 55) ve okunmasını tavsiye ederdi. (Müslim, Zikir 23) Nitekim Enes (r.a.)’ın anlattığı şu hâdise buna güzel bir misal teşkil eder:

Rasûlullah (s.a.v.) son derece zayıflamış bir hastayı ziyâret etti ve:

“–Allah’a bir ey için dua ediyor musun veya O’ndan bir ey istiyor musun?” diye sordu. Hasta:

“–Evet; «Allahım! Bana âhirette vereceğin cezayı bu dünyada hemen peşin olarak ver!» diye dua ediyorum” cevâbını verdi. Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“–Sübhânallah! Senin buna gücün yetmez. «**Rabbimiz bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi cehennem azâbından koru!**»* (Bakara 2/201) *diye dua etsen olmaz mı?”*

Bunun üzerine adam bu duayı yaptı ve şifa buldu. (Müslim, Zikir 23; Tirmizî, De‘avât 71/3487)

Haccın amellerinden olan Minâ’da şeytan taşlama ve teşrik tekbirleriyle ilgili olarak da şöyle buyruluyor:

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ ف۪ٓي اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ تَعَجَّلَ ف۪ي يَوْمَيْنِ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ
فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۙ لِمَنِ اتَّقٰىۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

203. Sayılı günlerde Allah’ı tekbirlerle zikredin. İki gün içinde Minâ’da görevini çabucak tamamlayıp dönmek isteyene bir günah olmadığı gibi, orada daha fazla kalana da bir günah yoktur. Bu durum, günahlardan sakınanlar içindir. Siz de Allah’a karşı gelmekten sakının ve şunu bilin ki, hepiniz O’nun huzurunda toplanacaksınız.

Âyetteki “sayılı günler”den maksat, Zilhicce’nin 11, 12 ve 13. günleri olan Minâ günleri veya “teşrik tekbirleri”[14]nin getirildiği günlerdir. Bu günlerde “Allah’ı zikretmek”ten maksat da, namazların farzlarının akabinde, şeytanların taşlanması esnâsında ve kurbanlar kesildiği sırada getirilen tekbir ve tehlillerdir. Hanefîler’e göre teşrik tekbirleri, Kurban bayramının arefe günü sabah namazının farzından sonra başlar, bayramın dördüncü günü ikindi

namazının farzından sonra okunarak tamamlanır. Toplamı 23 vakittir. Âyetteki "iki gün"den kasıt, bayramın ikinci ve üçüncü günleridir. Buna göre acele işi olan hacılar isterlerse, kalan cemreleri bu iki güne sığdırarak üçüncü günün sonunda Minâ'dan Mekke'ye dönebilirler. İşi acil olmayanlar kalıp dördüncü gün de şeytan taşlayabilirler.

Cihâd, infak, hac ve umre gibi dinî hükümler, insanı olgunlaştırıp Allah'ın hoşnut olacağı bir seviyeye ulaştırmak için konulmuştur. Fakat bu büyük ilâhî lutuflardan faydalanma hususunda herkes aynı seviyede değildir:

"Teşrik", yüksek sesle tekbir getirmek demektir. "Teşrik tekbiri", Kurban bayramı günlerinde namazların farzından sonra اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ (Allahu ekber Allahu ekber lâ ilâhe illallahu vallahu ekber Allahu ekber ve lillâhilhamd) "Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür. Bütün hamdler Allah'a aittir" demektir.

Azılı Din Düşmanlarına Dikkat

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِي قَلْبِهِۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُۜ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾

204. Bazı kimseler var ki, dünya hayatına dâir sözleri senin hoşuna gider. Üstelik o, pek azılı bir düşman olduğu halde kalbindekine, sözünün özüne uygunluğuna Allah'ı da şâhit tutar.

205. Arkasını dönüp gidince veya bir işin başına geçince yeryüzünde bozgunculuk yapmak, ürünleri ve nesileri yok etmek için koşturur durur. Oysa Allah, bozgunculuğu asla sevmez.

206. Ona, "Allah'tan kork!" dendiğinde, kibir ve gururu kabarır, onu daha fazla günaha sürükler. Böylesine lâyık olan cehennemdir. Orası gerçekten ne fenâ bir yataktır!

Âyetlerin iniş sebebi hakkında şöyle bir rivayet vardır: Münafıklardan Ahnes b. Şureyk, Peygamber Efendimiz'e gelerek müslüman olduğunu söylemiş, bu durum Allah Rasûlü (s.a.v.)'in pek hoşuna gitmişti. Ahnes, "Ben, müslüman olmayı dileyerek geldim ve Allah'a yemin ederim ki bu sözümde samimiyim" demişti. Sonra Efendimiz'in yanından çıkmış, yolda giderken müslümanlara ait birtakım ekinleri yakmış ve merkepleri öldürüp telef etmişti. İşte bunun üzerine bu âyetler indirildi. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 428) İniş sebebi bu olmakla beraber, âyetler, bu vasıfları taşıyan bütün münafıkları ve bozuk şahsiyetli kişileri şümûlüne almakta; münafıklık, riyâkârlık, düşmanlık, bozgunculuk ve tahripkârlık özelliği olan herkesi uyarmaktadır.

204. âyette geçen اَلَدُّ الْخِصَامِ (eleddü'l-hısâm) ifadesine "düşmanlığı şiddetli; çok münakaşacı ve cidâlci; Allah'a isyanda şiddetli kasvet sahibi ve bâtıl yolda mücâdele eden; sözü kuvvetli ameli zayıf, hikmetle konuşan fakat hatalı iş yapan; zorba ve zâlim" gibi mânalar verilmiştir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 429-430)

Abdullah b. Mesûd (r.a.) der ki: "Allah katında büyük günahlardan biri de kişinin, kendisine «Allah'tan kork» denilince, bunu gururuna yediremeyip "Sen kendine karış! Bana bunu emredecek sen mi kaldın" demesidir. (Heysemî,

Mecma'u'z-zevâid, VII, 271)

Önceki âyetlerde anlatılan *"dinini dünyası için satan"* insan tipiyle mukâyese imkânı vermek için gelen âyette Allah rızâsını kazanmada örnek alınacak *"dünyasını dinî uğruna satan"* güzel bir insan karakteri tasvir edilmektedir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ط وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

207. Öyle insanlar da var ki, Allah'ın rızâsına ermek için canını bile verir. Allah ise kullarına çok şefkatlidir.

Âyetin iniş sebebini teşkil eden hâdiselerden birini, Mekke'deki müşriklerin elinden kurtulup Medine-i Münevvere'ye gelen Suheyb b. Sinân er-Rûmî (r.a.) şöyle anlatır:

"Mekke'den Peygamber Efendimiz'in yanına hicret etmek istediğimde müşriklere: «Ben ihtiyar bir adamım. Burada bulunmam size bir fayda sağlamayacağı gibi, düşmanlarınızın yanında olmam da size bir zarar vermez. Ben İslâm için bir söz verdim, o sözden dönmeyi çirkin görüyorum; bırakın Medine'ye gideyim» dedim. Kureyş: «Ey Suheyb, bize geldiğinde hiçbir şeyin yoktu. Mal olarak ne kazandınsa burada kazandın. Şimdi bunları alıp gitmene müsaade etmeyiz» dediler. Ben: «Peki, malımı sizlere versem, malımla nefsimi sizden satın alsam beni gitmekte serbest bırakır mısınız?» dedim, «olur» dediler. Bunun üzerine malımı onlara verdim ve beni hicret etmem için serbest bıraktılar. Mekke'den çıkıp Medine'ye geldim. Durumumdan haberdar olan Peygamberimiz (s.a.v.)'e: *«Suheyb kâr etti, Suheyb kâr etti»* buyurdu." (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 437; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an,* I, 247)

Bu rivayetten anlaşıldığı üzere âyet, her ne kadar ashâb-ı kirâmdan belli kimselerin, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in yanına hicret etmek için mallarından feragat etmeleri üzerine nâzil olmuşsa da, Allah yolunda hicret ve cihâd etmek üzere malından mülkünden vazgeçen herkes hakkında geçerlidir. Dolayısıyla bir müslümanın gelen âyetlerin istediği şekilde tüm varlığıyla İslâm'a girebilmesi ve İslâm dışı tüm inanç ve fiillerden kendini arındırabilmesi için böyle bir fedakârlığın zarûrî olduğu anlaşılmaktadır:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِى السِّلْمِ كَآفَّةً ص وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِ ط اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمُ
الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا اَنْ
تُرْجَعُ الْاُمُورُ ع ﴿٢١٠﴾ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ ط وَاِلَى اللّٰهِ

208. Ey iman edenler! Hep birlikte ve bütün varlığınızla İslâm'ın barış ve huzur iklimine girin. Şeytanın adımları ardınca gitmeyin; çünkü o, size apaçık bir düşmandır.

209. Size bunca açık deliller geldikten sonra yine de yanlış yola saparsanız, Allah'ın karşı konulamaz kudret sahibi olduğunu ve her işini yerli yerince yaptığını aklınızdan çıkarmayın.

210. Yoksa İslâm'a girmeyen bu akılsızlar, Allah'ın meleklerle birlikte bulutların gölgeleri arasından çıkıp yanlarına gelmesini ve böylece defterlerinin dürülmesini mi bekliyorlar? Zâten sonunda bütün işler Allah'a dönecektir.

208. âyette geçen "silm" kelimesi " teslimiyet, itaat, barış, uzlaşma" gibi mânalara gelir. Bu sebeple müfessirlerin pek çoğu bunu "İslâm" olarak da yorumlamışlardır. Zira İslâm, bu mânaların hepsini içine almaktadır. Âyet-i kerîme ilk olarak sadece dilleriyle iman ettiklerini söyleyen münafıkları, bütün inanç, amel ve ahlâklarıyla İslâm'a girmeye ve nifakla ilgili olarak şeytanın adımlarına uymamaya çağırmaktadır. Aynı şekilde Ehl-i kitaptan müslüman olup da bir taraftan Peygamberimiz (s.a.v.)'e iman ederken, bir taraftan da "cumartesi gününün kutsiyetine saygı göstermek, deve etini ve sütünü mekruh görmek" gibi Tevrat'ın hükümlerini dikkate almaya çalışanlara hitap etmekte; onların İslâm'a bütünüyle girmelerini ve gerek itikadî gerek amelî bakımdan önceki hükümlerden herhangi birine uymamalarını emretmektedir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* V, 176)

Âyetin esas hitap ettiği kitle ise müslümanlardır. Onlara, "Ey iman edenler, hepiniz İslâm'a tam olarak girin; onun emirlerini eksiksiz yerine getirin, kalan ömrünüzde de müslüman olmaya devam edin, müslümanlıktan ve onun prensiplerinden hiçbir zaman ayrılmayın. Sapık ve azgın kimselerin size telkin etmeye çalıştıkları şüphelere iltifat ederek şeytanın adımlarına uymayın" mesajı vermektedir.

السِّلْمِ (silm) lâfzının "sulh, barış, savaşı ve münakaşayı terk etme" mânaları dikkate alındığı takdirde ise âyet-i kerîme mü'minlere âdeta şu tâlimatları vermektedir: "Ey mü'minler! Allah'ın emirlerine boyun eğmekle öyle mükemmel bir toplumsal görünüm ve öyle düzenli bir İslâm dünyası meydana getirin ki aranızda isyandan, kavga ve anlaşmazlıktan, birbirinize eziyetten, eğrilikten, Allah'ın haklarına ve kulların haklarına tecavüzden, kısaca Allah rızâsına aykırı hareketlerden eser kalmasın. Böylece herkes emniyet, karşılıklı sevgi ve tam bir huzur içinde vazîfeleriyle meşgul olsun ve âhireti için hazırlık yapsın. Bu güven ve huzur ortamını bozacak terör eylemleri ve karşıklıklara meydan verilmesin.

Dünya hayatı hakkında parlak sözler söyleyip de kalpleri en merhametsizce düşmanlıklarla dolu olan, şeytanca hareket edenlerin arkasından gidilmesin.” (bk. Elmalılı, *Hak Dini,* II, 736)

Bilmek gerekir ki, indirilen âyetler ve gönderilen peygamberler insanlara bütün gerçekleri açık bir dille beyân etmektedir. Onlara düşen bu gerçeklere teslim olmak, inanç ve amellerini ona göre düzenlemektir. Madem ki böyle yapmıyorlar, demek ki onlar, artık Allah ve meleklerin bulutların gölgeleri arasından yanlarına inip işlerinin bitirilmesini beklemektedirler.

Allah Teâlâ, dünyadaki durumlarına göre kıyâmet günü kulları arasında hükmeder. Emrine karşı gelip ilâhî hudutları çiğneyenlere ona göre; itaat edip iyilik yapanlara da ona göre muamele eder. İyilik sahiplerine iyilikle, günahkârlara da ceza ile mukabelede bulunur.

Nitekim İsrâiloğulları bu hususta güzel bir örnek teşkil etmektedir:

سَلْ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍۜ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْ
بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُواۘ وَالَّذ۪ينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِۜ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

211. Sor İsrâiloğulları’na: Kendilerine gerçeği gün gibi gösteren nice apaçık belgeler verdik de, bunları dikkate aldıklarında ne oldu, onlara aykırı gittikleri zaman ne oldu? Kim Allah’ın nimeti kendisine geldikten sonra onu değiştirirse, şunu bilsin ki, Allah’ın cezası çok şiddetlidir.

212. Dünya hayatı kâfirlere süslü ve sevimli gösterildi. Bu sebeple iman edenlerle alay edip dururlar. Halbuki Allah’a karşı gelmekten sakınanlar, kıyâmet günü onlardan üstün olacaklardır. Allah dilediği kimseyi hesapsız rızıklandırır.

İsrâiloğulları’na verilen apaçık belgeler, Hz. Mûsâ’nın asası, parlayan eli, denizin yarılması, yerden suların fışkırması, dağın başlarına dikilmesi, kudret helvası ve bıldırcın etinin indirilmesi gibi peygamberleri eliyle gerçekleşen mûcizelerdir. Veya bundan maksat, önceki ilâhî kitaplarda bulunup da İslâm dininin doğruluğuna, Efendimiz (s.a.v.)’in peygamberliğine şâhitlik eden âyetlerdir. Âyette geçen “Allah’ın nimeti”nden maksat ise, O’nun peygamberleri vasıtasıyla gösterdiği mûcizeler ve indirdiği âyetlerdir. Fakat İsrâiloğulları bunların kıymetini bilememiş, yanlış yollara sürüklenmişlerdir. Onları bu yanlışa sürükleyen en önemli etken, dünya sevgisidir. İman edenlerle, özellikle

de onların fakir ve garipleriyle alay etmelerinin altında yatan gerçek de budur. Nitekim âyetin iniş sebebiyle ilgili şu üç rivayet dikkat çekmektedir:

• Ebû Cehil ve diğer ileri gelen müşrikler İbn Mesûd, Ammâr, Habbâb, Amir b. Füheyre (r.a.) gibi fakir müslümanlarla alay ediyorlardı. Zira kâfirler rahatlık ve nimetler içinde yüzerken onlar fakr-ü zaruret içinde kıvranıyor ve çeşitli eziyetlere katlanıyorlardı.

• Beni Kurayza, Beni Nadîr ve Beni Kaynuka yahudilerinin ileri gelenleri, yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan fakir müslüman muhacirlerle alay ediyorlardı.

• Abdullah b. Ubeyy ve beraberindeki münafıklar, zayıf müslümanlar ve fakir muhacirler ile alay ediyorlardı. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VI, 5)

Bu sebeplerin hepsi veya bunlardan biri üzerine yukarıdaki âyetler inmiştir. Bununla birlikte âyet-i kerîmeler, bahsedilen özellikleri taşıyan herkesi şumûlüne almaktadır. Dünya hayatına aldanmayan, iman edip takvâ sahibi olan müslümanlar, kıyâmet günü bunlardan çok üstün bir durumda olacaklardır. Zira kâfirler cehennemin en derin çukurlarına atılırken mü'minler cennetin en yüksek yerlerinde iskân edileceklerdir. Mü'minler sayısız ilâhî ikram ve lutuflara nâil olurken kâfirler o gün zillet ve alçaklığın son noktasında bulunacaklardır. Dünyada kâfirler mü'minlere gülüp onlarla alay ederken, âhirette mü'minler onların hallerine güleceklerdir. (bk. Mutaffifîn 83/29-36) Allah, dilediği kullarına hem dünya hem de âhirette hesaba gelmeyecek derecede çok rızık verir, büyük lutflarda bulunur. Hakîkî mânada zengin yalnız O olup, hazinelerinin bitmesinden korkmaz. O'nun, istediği şekilde ve miktarda rızık vermesine de engel olacak hiçbir kudret tasavvur olunamaz.

Fakat bu sınırsız ilâhî rızıklara ermenin kulluk planında bir bedeli, bir kısım şartları vardır:

Peygamberler ve Kitaplar

كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرٖينَ وَمُنْذِرٖينَ۠ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فٖيمَا اخْتَلَفُوا فٖيهِۜ وَمَا اخْتَلَفَ فٖيهِ اِلَّا الَّذٖينَ اُو۫تُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۚ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فٖيهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖۜ وَاللّٰهُ يَهْدٖي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٢١٣﴾

213. İnsanlar, başlangıçta aynı dine inanan tek bir ümmetti. Sonra kimi iman kimi inkâr ederek anlaşmazlığa düştüler de Allah onlara, müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler gönderdi. Anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hakem olması için o peygamberlere dinî gerçekleri içeren kitaplar indirdi. Ancak Ehl-i kitap, kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden o gerçek hakkında anlaşmazlığa düştüler. Sonra Allah, kendi iradesiyle, onların anlaşmazlığa düştükleri konuda, iman edenlere doğru yolu gösterdi. Allah, dilediği kimseyi dosdoğru yola eriştirir.

Başlangıçta iman üzere tek ümmetken ayrılığa düşen insanlığa Allah Teâlâ, bir taraftan iman edip sâlih amel işleyenleri cennetle müjdeleyen, diğer taraftan inkâr ve isyan yolunu tutanları cehennemle korkutan peygamberler gönderdi. O peygamberlerle beraber gerçeğin bilgisini taşıyan, en doğru hükümleri içeren kitaplar indirdi. Bununla, insanların anlaşamadıkları hususları hükme bağlayarak adâlet ve barışın tesisini istedi. Demek ki ilâhî kitapların indiriliş gâyelerinden biri, doğru olan ölçüyü ortaya koyarak insanlar arasındaki problemleri çözmektir. Yoksa o ölçüler üzerinde münâkaşa etmek değildir.

Hal böyleyken, bizzat kendilerine kitap verilmiş olanlar ve onun ne demek istediğini anlayanlar, o kitabın bildirdiği gerçekler hakkında anlaşmazlığa düştüler. Anlaşmazlığı kaldırmak için indirilen kitabı, anlaşmazlığın daha da kökleşme vâsıtası kıldılar. Halbuki Allah'ın açık emrinin bulunduğu hususlarda insanların akıllarıyla içtihat etmeleri câiz değildir. Bu alanda bir içtihad, Allah'ın muradının aksine ayrı bir kanun koyma girişimidir. Bu ise, Allah'ın emrine uyarak anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak yerine, insanlar arasına yepyeni ihtilaf tohumları ekmek anlamını taşır. Allah'tan gelen apaçık âyetleri, delil ve bürhanları görmelerine, işin hakîkatine vâkıf olmalarına rağmen, bu

anlaşmazlıklarının sebebi, sırf birbirlerine karşı olan kıskançlık, menfaat hırsı, zulüm ve haksızlık duygularıdır.

Nitekim Hz. Âdem'in iki oğlundan biri olan Kâbil'in kardeşi Hâbil'i öldürmesine sebep, işte bu kıskançlık hastalığıydı. Yine İsrâiloğulları'nın İslâm dinî ve Peygamberimiz'e karşı olan düşmanca tutumları da bu kıskançlığın bir neticesiydi.

Allah Teâlâ, ilâhî gerçekler hakkında daha önce insanlığın içine düştüğü anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak ve gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koymak üzere Hz. Muhammed (s.a.v.)'i peygamber olarak gönderdi ve ona Kur'ân-ı Kerîm'i inzal buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.v.), her alanda ihtilafa düşmüş, dağılmış ve çözülmüş bir halde bulunan insanlığa doğru yolu göstermek, onları tevhid inancı etrafında birleştirerek başlangıçta olduğu gibi yeniden tek ümmet hâline getirebilmek için çok çalışmış ve bu yolda büyük gayretler göstermiştir. Cenâb-ı Hak, peygamberine ve kitabına inananlara kendi izin ve iradesiyle hidâyet vermiş; onları dosdoğru yola ulaştırmıştır. Fakat bu hidâyetten nasip alamayanlar olacak, dolayısıyla insanlar arasındaki anlaşmazlıklar da devam edecektir.

Eğer insanlar arasında anlaşmazlık olmasaydı ne hakime ne onun vereceği hükme ne de cezaî müeyyidelere ihtiyaç olurdu. Yine şâyet bu anlaşmazlıklar sebebiyle farklı milletler ve ideolojiler ortaya çıkmasaydı ne savaşa ne de devletler ve milletler arası hukuka gerek duyulurdu. Fakat sünnetullah denilen ilâhî yasalar gereği insanlar ihtilaf etmişlerdir. Bu sebeple insanlık tarihi boyunca insanlar arası kavgalar, milletler arası savaşlar hep devam edegelmiştir. (bk. Bakara 2/253)

O halde bir tarafta hakkın dostları, diğer tarafta da hakkın düşmanları bulunacak; hakkı savunanlar düşmanlarıyla her kademede etkin bir mücadele vereceklerdir. Yeri geldiğinde o uğurda sıkıntılara katlanacak, canlarıyla ve mallarıyla cihâd edecek ve büyük fedakârlıklar göstereceklerdir. İşte bir sonraki âyet bu hususa dikkat çekmektedir:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ۚ
مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا
مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

214. Yoksa ey mü'minler! Sizden önceki mü'minlerin başına gelenler sizin de başınıza gelmeden, onların yaşadıkları sıkıntıları çekmeden cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlara öyle ezici fakirlikler, öyle

kımıldatmayan sıkıntılar dokundu ve öylesine sarsıldılar ki, sonunda peygamber ve yanındaki mü'minler: "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek hale geldiler. Şunu bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır.

Âyetin iniş sebebi olarak şu rivayetleri zikretmek mümkündür: Müşriklerin baskıları neticesinde Mekke'den Medine'ye hicret eden Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve beraberindeki muhacirler çok zarara uğramışlardı. Zira mallarını ve mülklerini terk ederek çıkmışlar, evlerini barklarını müşriklerin ellerine bırakmışlardı. Medine'de de yahudiler, Allah Rasûlü'ne olan düşmanlıklarını açıkça ortaya koymuşlardı. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ hem peygamberimizi hem de müslümanları teselli etmek ve kalplerini serinletmek üzere bu âyeti indirmiştir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VI, 17)

Bir diğer rivayete göre bu âyet, müslümanlara zorluk, sıkıntı ve meşakkatlerin isabet ettiği (bk. Ahzâb 33/10-11) Hendek savaşı hakkında nâzil olmuştur. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 463; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VI, 17)

İman ve hidâyet, Allah'ın büyük bir nimeti olup cennete girebilmenin en mühim şartıdır. Fakat bu büyük nimetlerin şükrü zor, bedeli de ağırdır. İman, mücerred bir iddia ve boş bir temenni değildir. Onun doğruluğunu veya yalanlığını ortaya çıkaran, amellerdir. Âyet-i kerîme bu noktaya dikkat çekmekte, mücerred iman sözüyle cennete girilemeyeceğini, imanın gereğinin mutlaka yerine getirilmesi lâzım geldiğini, dolayısıyla bu yolda her türlü meşakkatlere, sıkıntılara katlanarak ilâhî emirler muhtevasında bir kulluk hayatının yaşanması zaruretini haber vermektedir. Şu âyet-i kerîmeler de aynı mevzuya temas eder:

"Elif. Lâm. Mîm. İnsanlar, hiç imtihana tâbi tutulmadan, sadece "İnandık!" demekle bırakılıvereceklerini mi sandılar? Gerçek şu ki biz, onlardan öncekileri de imtihan ettik. Böylece Allah, doğru söyleyenleri de ortaya çıkaracak, yalancıları da elbette ortaya çıkaracaktır." (Ankebût 29/1-3. Ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/142)

Görüldüğü üzere İslâm yolunda bir takım sıkıntılar karşısında bunalan müslümanları hem teselli etmek hem de uyarmak üzere gelen bu âyet-i kerîme, ümmet-i Muhammed'in de geçmiş ümmetler gibi ihtilaflar, sıkıntılar, zorluklar ve meşakkatlere maruz kalacağını; bunlara sabırla katlananların nihâyetinde başarılı olacaklarını haber vermektedir. Peygamber Efendimiz'in şu hadis-i şerifi, önceki ümmetlerin başlarına gelen sıkıntılardan bazılarına işaret etmektedir:

«Sizden önceki ümmetler içinde bir adam için yerde bir kuyu kazılır, adam oraya atılır, bir testere getirilip ba ına konulur ve ikiye biçilirdi de bu onu dininden döndüremezdi.

Yine demir taraklarla bir adamın etleri kemiklerinden ve kaslarından sıyrılırdı, bu i kenceler de onu dîninden çeviremezdi. Vallahi, Allah Teâlâ İslâm'ı mutlaka tamamlayacaktır. Hatta sizden biri süvari olarak San'a'dan Hadramevt'e kadar yolculuk yapacak da Allah'tan ve sürüsünü kurda kaptırmaktan ba ka bir eyden korkmayacak; fakat siz acele ediyorsunuz»" (Buhârî, Menâkıb 25; Ebû Dâvûd, Cihâd 97)

Kur'ân-ı Kerîm'de önceki zamanlarda yaşayan müslümanların karşılaştıkları eziyet ve işkencelerden bahsedilir. Ateşlerde yakılan Ashâb-ı Uhdûd, el ve ayakları çaprazlama kesilip hurma dallarına asılarak şehîd edilen sihirbazlar, bir mağaraya sığınıp orada üçyüz dokuz sene uyutulan Ashâb-ı Kehf ve inanmayan şehir halkı tarafından hunharca şehîd edilen Habib-i Neccâr'ın hâli dikkat çekici birer misal olarak zikredilebilir.

Bu âyet-i kerîmede, Allah'a vâsıl olmak ve Hak katında yüksek derecelere erişebilmek için nefsânî arzuların terk edilip, terbiye ve tezkiye yolunda bir takım riyâzatlara, sıkıntı ve zorluklara katlanmak gerektiğine işaret bulunmaktadır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Cennet, nefsin ho lanmadığı, ona zor gelen eylerle ku atılmı tır. Cehennem ise onun ho lanıp sevdiği ehevî arzularla çevrilmi tir." (Müslim, Cennet 1; Tirmizî, Cennet 21)

Bundan sonraki âyet-i kerîmelerde ibâdet, ahlâk ve muâmelata dâir hükümler bildirilmekte; müslümanlara anlaşmazlıklardan uzak durarak tek bir ümmet olmanın ve ilâhî yardıma ermenin yolu gösterilmektedir:

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۜ قُلْ مَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

215. Rasûlüm! Sana, Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Sevap kazanmak için harcayacağınız şeyleri öncelikle ananıza, babanıza, akrabanıza, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara verin." İyilik olarak her ne yaparsanız, Allah onu mutlaka bilir.

Âyetin iniş sebebi şöyledir: Bir defasında Allah Rasûlü (s.a.v.), ashâbını Allah yolunda harcamaya teşvik etmişti. Bunun üzerine zengin ve oldukça da yaşlı bir sahabî olan Amr b. Cemûh (r.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Hangi malımızı nereye harcayacağız" diye sorunca bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 69)

اَلْخَيْرُ (hayr) kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'in değişik yerlerinde "iyi, güzel, refah, bolluk, zenginlik, faydalı ve değerli şeyler, maddî mânevî nimetler" gibi mânalarda kullanılmaktadır. Bu âyet-i kerîmede ilk geçtiği yerde farz veya nafile

olarak harcanacak “mal”; ikincisi ise mutlak olarak Allah rızâsı için yapılan “iyilik” anlamındadır.

Farz olan zekâtın kimlere verileceğini Tevbe sûresinin 60. âyeti açıklamaktadır. Bu âyet-i kerîme ise Allah rızâsı için ana-babaya iyilik etmeye, yakın akrabayı görüp gözetmeye ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını gönül hoşluğuyla karşılamaya teşvik etmektedir. İster belirtilen yerlere olsun, ister onun dışındaki iyilik yollarına olsun yapılan küçük büyük bütün iyilikleri Allah Teâlâ bilmektedir ve mükâfatını bol bol verecektir.

Allah’ın rızâsını ve mükâfatını kazandıracak amellerden biri de, O’nun yolunda savaşarak malla beraber canı da verebilmektir:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْۚ وَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَعَسٰٓى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۟ ﴿٢١٦﴾

216. Hoşunuza gitmese de savaş size farz kılındı. Hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olabilir. Hoşlandığınız bir şey de sizin için kötü olabilir. Gerçeği Allah bilir, siz bilemezsiniz.

İslâmî bir hayat düzeni tesis edebilmek, tesis edilen bu hayatı koruyup idâme ettirebilmek, dinin korunmasını zarûrî gördüğü canı, malı, aklı, nesli ve namusu koruyabilmek için mü’minlerin üzerine savaş farz kılınmıştır. Âlimlerimizin çoğunluğuna göre savaş, farz-ı kifâyedir. Müslümanlardan bir kısmının bunu yerine getirmesiyle diğerleri üzerinden mesuliyet düşer. Ancak hiç kimse bu farzı yerine getirmezse bütün müslümanlar sorumlu olur.

Savaş, tabiatı itibariyle zor, meşakkatli ve sıkıntılı bir iştir. Mal ve can için tehlikelerle doludur. Savaşan insanlar hayatlarını tehlikeye atar, vatanlarından ayrılır, bir takım eziyetlere katlanır ve dünya zevklerinden mahrum olurlar. Savaşan ülkeler ictimâî, iktisadî, siyasî ve coğrafî açıdan sarsılmalar, bozulmalar ve krizlere maruz kalırlar. Bu sebeple kimse ondan hoşlanmaz. Fakat zarûrî hale geldiğinde yapılması kaçınılmaz olan savaşların, bu zorluklar yanında, fert ve toplum hayatında sağladığı pek çok faydası da bulunmaktadır.

Savaşın farz kılındığını bildiren bu âyette savaş için herhangi bir vakit tayin edilmemişti. Dolayısıyla gelen âyette, haram aylarda savaşmanın hükmü ve ona bağlı bir takım hususlar açıklanmaktadır:

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فٖيهِۜ قُلْ قِتَالٌ فٖيهِ كَبٖيرٌۜ وَصَدٌّ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهٖ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهٖ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِۚ

وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِۜ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُواۜ وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِه۪ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

217. Sana haram ayda savaşmanın hükmünü soruyorlar. De ki: "O ayda savaşmak büyük günahtır." Fakat insanları Allah yolundan alıkoymak, Allah'ı inkâr etmek, Mescid-i Harâm'ı ziyâret etmeyi engellemek ve orada oturanları yerlerinden yurtlarından etmek Allah katında daha büyük günahtır. Çünkü fitne, adam öldürmekten daha beterdir. Güçleri yetse, dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Hanginiz dininden döner de kâfir olarak ölürse, işte onların amelleri dünya ve âhirette boşa gitmiştir. Onlar cehennemliktir ve orada ebedî kalacaklardır.

Âyet-i kerîmenin iniş sebebi hülasa olarak şöyledir:

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), hicretin ikinci senesi Cemâziyelâhir ayının son günlerinde Abdullah b. Cahş kumandasında sekiz kişilik bir askerî birliği, Mekkeli müşriklere ait ticâret kervanını takip etmek üzere göndermişti. Kervanın başında Amr b. Hadramî bulunuyordu. Birlik kervana hücum edip Amr'ı öldürdü, iki kişiyi esir aldı ve ganimetlerle beraber Medine'ye döndü. Bu hâdise haram aylardan olan Receb'in birinci gününe tesadüf etmişti. Fakat onlar henüz, önceki ayın son gününde olduklarını zannediyorlardı. Durumdan haberdar olan Kureyş müşrikleri, "Harâm aylarda savaş olur mu?" diyerek Peygamber Efendimiz ve müslümanlar aleyhinde propaganda yapmaya başladılar. Allah Rasûlü (s.a.v.), Abdullah ve arkadaşlarına "Ben size haram ayda savaşmanızı emretmemiştim" buyurdu. Gelen ganimetleri ve esirleri taksim etmeden öylece bıraktı. Abdullah ve arkadaşları da helâk olmaktan korkmaya başladılar. Böyle bir hâdise üzerine inen bu âyet-i kerîme, meseleyi çözüme kavuşturarak müslümanların rahatlamasına vesile oldu. Efendimiz, ganimetleri hak sahiplerine taksim ederek beşte birini de kendisi aldı. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 472 vd.)

Evet, haram ayda savaşmak ve adam öldürmek büyük günahtır. Fakat müşriklerin yaptıkları cürümler bundan daha büyüktür. Onlar, insanları Allah yolundan döndürüyorlar, Allah'ı ve O'nun dinini inkâr ediyorlar, mü'minlerin Mescid-i Harâm'a girmelerine mani oluyorlar ve Beyt-i Harâm'ın gerçek sakinleri ve sahipleri olan Peygamberimiz ve ashâbını oradan çıkarıyorlar.

Bütün bunlar, Allah katında müslümanların haram ayda yaptıkları savaştan ve diğer kusurlardan daha büyük bir suçtur.

Kâfirler, din konusundaki fitnelerine ve düşmanlıklarına devam edecekler; bundan asla vazgeçmeyeceklerdir. Eğer güçleri yeterse müslümanlarla, onları dinlerinden döndürünceye kadar savaşmayı sürdüreceklerdir. Burada "güçleri yetse" kaydı, mü'minlerin imandaki salâbetine ve sebâtlarının sağlamlığına işaret etmektedir. Bu sebeple müslümanlar dinlerine sımsıkı sarılmak, kâfirlerle olan mücâdelelerinde ona göre hazırlık yapıp tedbir almak zorundadırlar. Zorluklar karşısında dinlerinden dönmeyi bir an bile akıllarına getirmemeleri gerekir. Çünkü müslüman olduktan sonra dinden dönmek çok büyük bir suçtur.

Allah yolunda hicret ve cihâd eden mü'minlere va'dedilen müjdelere gelince:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ۙ أُولٰئِكَ
يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّٰهِ ۚ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

218. İman edenler, Allah yolunda hicret edip savaşanlar var ya, işte Allah'ın rahmetini umacaklar onlardır. Allah, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

Abdullah b. Cahş ve arkadaşları, haram ayda savaşmaları sebebiyle gönüllerine gelen gam ve kederin bir önceki âyetle ferâha tebdîl edilmesinden sonra bu kez yaptıklarından dolayı sevap ümit etmeye başladılar. Efendimiz'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü, bunun, bize Allah yolunda cihâd edenlerin ecrinin verileceği bir gazâ olmasını umabilir miyiz?" dediler. Onların bu umutlarını tasdik etmek üzere bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 483-484)

Ebedî saâdeti elde edebilmek için dünya hayatında haram ve helâllere titizlikle dikkat edilmesi gerekir. Bunun için de ashâb-ı kirâm yeri geldikçe kendilerine lâzım olan hususları Allah Rasûlü'ne soruyor, inen âyetler de bu sorulara cevap veriyordu. Aşağıda gelen âyetlerde onların sordukları bazı hususlar ve verilen cevaplar yer almaktadır:

İçki ve Kumar

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِۜ قُلْ فِيهِمَٓا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِۘ
وَاِثْمُهُمَٓا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَاۜ وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلِ الْعَفْوَۜ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَۙ ﴿٢١٩﴾

219. Rasûlüm! Sana içki ve kumarın hükmünü soruyorlar. Şöyle de: “Onlarda büyük bir günah ve zarar, bununla birlikte insanlar için birtakım faydalar da vardır; fakat günah ve zararları faydalarından daha büyüktür.” Yine sana Allah yolunda neyi harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “İhtiyaç fazlası olup kolayınıza geleni verin.” Allah, etraflıca düşünesiniz diye size âyetleri böylece açıklıyor.

Âyet-i kerîmenin iniş sebebi şöyledir: Hz. Ömer, Muâz b. Cebel ve bir grup Ensar, Rasûlullah (s.a.v.)’e geldiler ve: “Ey Allah’ın Rasûlü, bize içki ve kumar hakkında bir fetva ver; birisi aklı gideriyor, diğeri malı zâyi ediyor” dediler. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl,* s. 73)

Bu âyet-i kerîmeyle içki ve kumar kesin olarak yasaklanmamakta, fakat bunların artık yasaklanacağına dâir çok ciddi uyarılar yapılmaktadır. Bu sebepledir ki bu âyetin inmesinden sonra pek çok müslüman içki içmeyi ve kumar oynamayı terk etmiştir. İçki ve kumarı kesin olarak ise Mâide sûresi 90-91. âyet-i kerîmeler yasaklamıştır.

Âyette geçen الْخَمْرُ (hamr) kelimesi sözlükte örtmek demektir. Sarhoş edici içkilere, insan aklını örtüp onu iyiyi kötüden ayıramaz hale getirmesi sebebiyle “hamr” ismi verilmiştir. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

“Hamr, üzüm suyundan, kuru üzüm, kuru hurma, buğday, arpa ve mısırdan olur. Hamr, aklı örten ve sarho eden nesnedir.” (Ebû Dâvûd, Eşribe 1)

ş *“Sarho eden her ey hamrdır ve sarho eden her ey haramdır.”* (Müslim, Eşribe 73-75; Tirmizî, Eşribe 1-2)

ş *“Çoğu sarho eden eyin azı da haramdır.”* (Ebû Dâvûd, Eşribe 5; Tirmizî, Eşribe 3)

Bu hadis-i şeriflerden hareketle muteber İslâm fıkıh mezheplerinin tamamı: “Sarhoşluk veren nesnelerin azı da çoğu da haramdır; bunlar içilemez ve vücuda alınamaz” hükmünde birleşmişlerdir.

Âyetteki الْمَيْسِرُ (meysir), kumar demektir. Kumar ise zar gibi ne olacağı belli olmayan tehlikeli bir şeye bağlanarak mal vermek veya almaktır. “Meysir” kelimesinin aslında “kolaylık” ve “soygun” mânaları vardır. Zira kumar, malı

herhangi bir yorgunluk ve güçlük çekmeksizin alma yoludur. Yine o bir çeşit soygundur. Haksız yollardan ve kolaylıkla mal kazanmaya sebep olan bütün kumar çeşitleri, hatta çocukların ceviz ve benzeri şeylerle oynadıkları oyunlara kadar hepsi âyetin muhtevasına dâhildir.

İçki ve kumarın hem fert hem de toplum hayatına çok büyük zararları vardır. Bu sebeple onların kullanımında büyük bir günah mevcuttur. Her ikisi de malların yok ve insanların perişan olmasına sebeptir. İnsanlar arasında kin ve nefretin oluşmasına yol açarlar. Allah'a kulluğa, O'nu zikretmeye, namazı vaktinde kılmaya ve vakti en faydalı şeylerle geçirmeye mani olurlar. Genellikle biri diğerine sürükler; bunun için birlikte zikredilmişlerdir. Özellikle içki, akıl ve iradenin doğru kullanılmasını engeller, giderek alışkanlık yapar ve insan sağlığına zarar verir. Kumar ise insanları tembelliğe, çalışıp gayret göstermeden yiyip içmeye sevkeder.

Dolayısıyla içki ve kumarı bırakıp onlar yüzünden israf edilen malları iyilik yollarında harcamak gerekir. Bu bakımdan âyetin devamında "Allah yolunda nelerin harcanması gerektiği" sorusuna "afv"ın harcanması emredilmektedir. Burada اَلْعَفْوَ (afv), "ihtiyaç fazlası olup kolaylıkla infak edilebilecek şey" mânasında kullanılmıştır. İnsan öncelikle kendi ihtiyaçlarını, ailesinin, ana babasının ve geçiminden sorumlu olduğu diğer kimselerin ihtiyaçlarını karşılayacak, bunlardan arta kalan malından da gönül hoşluğuyla Allah yolunda harcayacaktır. Kendisinin ve yakınlarının muhtaç olduğu malları başkalarına vermek zor olduğundan, âyette böyle bir teklifte bulunulmamıştır. Zâten İslâm'da, iyilik yapacağım diye aile efradını nafakasız bırakmak câiz görülmemiştir. Fakat şahsî ve ailevî ihtiyaçtan fazla kalan malın olabildiği kadar yoksullara verilmesine de bir teşvik vardır. Zira fakir ve yoksulların zarûrî ihtiyaçlarını karşılayarak toplumsal adâletin sağlanabilmesi için, zenginlerin vereceği farz olan zekâtla sınırlı kalınmayıp, nâfile sadaka ve infaklara da ağırlık verilmelidir.

Yetimlerin haklarını koruma ve onların iyiliğine olan şeyleri yapmaya gelince:

فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۜ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰىۜ قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌۜ
وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِۜ وَلَوْ
شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٢٠﴾

220. Allah, hem dünyada hem de âhirette faydanıza olan şeyleri düşünesiniz diye âyetlerini size işte böyle açıklamaktadır. Sana yetimleri

de soruyorlar. De ki: “Onları ve mallarını koruyup gözetmek onları kendi hallerine bırakmaktan daha hayırlıdır. Şâyet kendileriyle bir arada yaşar, mallarını mallarınıza katarsanız, zâten onlar sizin kardeşlerinizdir; kardeşliğin gereğini yapın.” Kaldı ki Allah, haksızlık yapanla koruyup gözeteni pek iyi bilir. Allah dileseydi, işinizi sarpa sardırır, altından kalkamayacağınız sorumluluklarla sizi zahmete sokardı. Şüphesiz Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

Yetimlerle alakalı olarak:

“Yetişkinlik çağına erinceye kadar, muhafaza ve yardım maksadıyla en güzel şekilde olanı dışında, yetimin malına yaklaşmayın” (En‘âm 6/152),

“Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, aslında karınlarına sadece ateş doldurmuş oluyorlar. Onlar pek yakında çılgın alevli bir ateşe gireceklerdir” (Nisâ 4/10) gibi âyet-i kerîmeler inince müslümanlar, yetimlerle beraber oturmayı ve aynı sofrada yiyip içmeyi terk ettiler. Hatta yanında yetim bulunan kişi, onun için müstakil bir oda ayırıyor ve her öğün yemeğini özel olarak kendisine ikram ediyordu. Müslümanlar, yetimlerin mallarını kendi mallarından ayırmışlardı. Şayet yetim için hazırlanmış yemekten arta kalan bir şey olursa ona dokunulmuyor, bozuluncaya kadar öylece bekletiliyordu. Bu durum, müslümanlara oldukça zor gelmeye başladı. Nihâyet Allah Rasûlü (s.a.v.)’e gelerek: “Yâ Rasûlallah, her birimizin yetimlere ayıracak özel yerimiz ve onlara ayrı olarak ikrâm edebileceğimiz yiyecek ve içeceğimiz yok” dediler. Bunun üzerine söz konusu âyet-i kerîme indi ve müslümanlar yiyecek ve içeceklerini yetimlerinkiyle birleştirdiler. (Ebû Dâvûd, Vesâyâ 7; Nesâî, Vesâyâ 11)

Faydalı olmak niyetiyle yetimlerle birlikte yaşayan, beraber yiyip içen, malını malına ortak eden veya evlilik yoluyla akraba olup işlerini uhdelerine alan kimseler, onların kendilerinin din kardeşleri olduklarını asla unutmamalıdırlar. Din kardeşliği, neseb kardeşliğinden daha mühim ve daha kuvvetlidir. **“Bütün mü’minler kardeştir; öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin”** (Hucurât 49/10) âyet-i kerîmesi, din kardeşliğinin gereğinin, kardeşlerin halini ıslah etmek ve faydalarına çalışmak olduğunu beyân etmektedir.

Allah Rasûlü (s.a.v.), yetimi koruyup gözetmenin yüksek faziletini haber vermek üzere, orta parmağı ile işaret parmağını birleştirip aralarını biraz açarak:

“*Ben ve yetimi koruyup gözeten kimse, cennette öyleyiz*” buyurmuştur. (Buhârî, Talâk 25; Müslim, Zühd 42)

Cenâb-ı Hak, gerektiğinde yetimlerle, mü’min köle ve câriyelerle evliliği teşvik

etmek üzere de şöyle buyurur:

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ۜ وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ
اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا ۜ وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ
مُشْرِكٍ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ ۜ اُو۬لٰٓئِكَ يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ ۚ وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلَى الْجَنَّةِ
وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهِ ۚ وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

221. Müşrik kadınlar iman etmedikçe onlarla evlenmeyin. Şunu bilin ki, müşrik hür bir kadın hoşunuza gitse bile, mü'min bir câriye ondan daha hayırlıdır. Müşrik erkekleri de, iman etmedikleri sürece mü'min kadınlarla evlendirmeyin. Yine bilin ki müşrik bir erkek hoşunuza gitse bile, mü'min bir köle ondan daha hayırlıdır. Çünkü müşrikler, insanı cehenneme çağırırlar. Allah ise, izni ve keremiyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. Allah, insanlar düşünüp ders alsınlar diye âyetlerini böyle açıklar.

Âyetin iniş sebebiyle ilgili şöyle bir olay nakledilir: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Mersed el-Ganevî'yi, müslümanları gizlice oradan çıkarmak üzere Mekke'ye göndermişti. Bu sırada ona, câhiliye döneminde âşık olduğu Anâk isminde bir kadın gelerek: "Benimle baş başa kalmak istemez misin" dedi. Mersed, "İslâm, zinâyı haram kıldı" karşılığını verdi. Kadının, "Peki, öyleyse benimle evlenir misin?" sualine ise Mersed: "Evet, fakat bu hususta Rasûlullah'dan izin almam gerekir" şeklinde cevap verdi. Mersed, izin almak üzere Peygamber (s.a.v.)'e gidip durumu izah edince söz konusu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 75)

Bu âyet-i kerîme, mü'min erkek ve kadınların, imansızlıkta devam ettikleri müddetçe müşrik erkek ve kadınlarla evlenmelerini kesin olarak yasaklamaktadır. Ancak Mâide sûresindeki **"Sizden önce kitap verilmiş olanların hür ve iffetli kadınları size helâldir"** (Mâide 5/5) âyetiyle, mü'min erkeklerin, dinî durumları ne olursa olsun Ehl-i kitap kadınlarla evlenmelerine cevaz verilmiştir. Diğer bir ifadeyle Mâide sûresindeki âyet, tefsirini yaptığımız âyetin birinci kısmının hükmünü tahsis etmiştir. İkinci kısmın hükmü ise aynen devam etmektedir. Yani bir mü'min kadının gayri müslim bir erkekle evlenmesi veya evlendirilmesi hiçbir surette câiz değildir.

Müşriklerle evliliğin yasaklanmasının hikmeti, onların kötülüklerinden, özellikle de dinî yönden zararlarından fert, aile ve toplum olarak mü'minleri korumaktır. Çünkü kalpleri şirk ve küfürle dolu olduğu için onlar sözleri,

davranışları ve halleriyle insanları dâimâ cehenneme çağırırlar. Bu sebeple onlarla içli dışlı olmak son derece tehlikeli bir durumdur. Bu tehlike, dünyevî tehlikelerden olmayıp ebedî bir bedbahtlık tehlikesidir. Halbuki Allah Teâlâ, kullarını cennete ve bağışlanmaya, iman edip sâlih ameller işleyerek ebedî saâdeti kazanmaya dâvet etmektedir.

Önceki âyette evlilikten bahsedilince şimdi söz kadınların özel hallerine gelmektedir:

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ط قُلْ هُوَ اَذًى لا فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِى الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ ج فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

222. Rasûlüm! Sana kadınların âdet görmesini de soruyorlar. Şöyle de: "O, rahatsızlık veren bir durumdur. Bu sebeple âdet gördüklerinde kadınlardan uzak durun ve onlar temizleninceye kadar kendileriyle cinsî münâsebette bulunmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın izin verdiği yerden onlara yaklaşın." Şüphesiz Allah çok tevbe edenleri de, çok temizlenenleri de sever.

"Hayız", sözlükte "suyun akıp taşması, kanın akması" mânalarına gelir. Dinî olarak ise bu kelime, büluğ çağına gelmiş sağlıklı bir kadının rahminden düzenli aralıklarla kanın akmasını ifade eder. Bu hâl, Türkçe'de "aybaşı hâli, âdet görme, âdet kanaması" şeklinde isimlendirilir. Bu durumdaki kadınlar namaz kılamaz, oruç tutamaz, mescide giremez, Kur'an okuyamaz ve Mushaf-ı Şerif'e dokunamazlar. Onlarla cinsî münâsebet de yasaktır.

Câhiliye döneminde insanlar, hayızlı olan kadınları evlerinde tutmazlar, onlarla beraber bulunmazlar ve birlikte yiyip içmezlerdi. Yahudilerin ve mecusilerin uygulamaları da bu şekilde idi. İslâm geldikten sonra da bir müddet durum böylece devam etti. Nihâyet Ebûddehdah (r.a.) birgün Peygamber Efendimiz'e: "Yâ Rasûlallah! Hayızlı oldukları zamanlar kadınlara nasıl davranalım?" şeklinde sorunca sözkonusu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 77; Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 517)

Hayız hali, bir hastalık olup tiksindirici ve eziyet verici bir özelliğe sahiptir. Bu sebeple âyet-i kerîme hayızlı olan kadınlardan uzak durmayı ve onlara yaklaşmamayı emretmektedir. Bundan maksat, bedenlerin birbirinden uzak ve ayrı olması değil, cinsî münâsebette bulunmamaktır. Bir kısım hadis-i şeriflerden (bk. Müslim, Hayz 16) ve tatbikattan anlaşıldığı üzere, cinsî münâsebette bulunmamak şartıyla, hayızlı kadınla kocası arasında başka bir

sınırlama bulunmamaktadır. Hayız hâli sona erip guslederek temizlendikten sonra kadınlarla cinsî münâsebet serbesttir.

Cenâb-ı Hak, günahlarından ve hatalarından çok çok tevbe edenleri sever. Yine O, maddî mânevî pisliklerden titizlikle temizlenenleri de sever. Dolayısıyla Allah'ın sevdiklerini siz de sevin ve O'nun seveceği bir kul olmaya çalışın. Kadınlarla olan özel ilişkilerinizi de şu ilâhî talimata uygun gerçekleştirin:

نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

223. Kadınlarınız size çocuk yetiştiren bir ekinliktir. O halde ekinliğinize dilediğiniz zamanda dilediğiniz biçimde varın. Ancak mutluluğa ermeniz için önceden hazırlık yapmayı ve kendi geleceğiniz için geliri hiç tükenmeyecek hâsılat göndermeyi ihmal etmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ve O'na kavuşacağınızı bilin. Rasûlüm! Erişecekleri ilâhî lutuflarla mü'minleri müjdele!

Mü'minin hedefi, Allah ve Rasûlü'nün isteği istikâmetinde dürüst bir hayat yaşayarak her bir ameliyle âhiret sermayesini artırmak ve ilâhî rızâya nâil olabilmektir. Âyetin **"Ancak mutluluğa ermeniz için önceden hazırlık yapmayı ve kendi geleceğiniz için geliri hiç tükenmeyecek hâsılat göndermeyi ihmal etmeyin"** (Bakara 2/223) kısmı, bizleri bu hedefe yönlendirmektedir. Bu ifade bir yönüyle cinsî münâsebet öncesinde mutluluğu artırıcı bir kısım ön hazırlıkların yapılmasını imâ ettiği gibi, kadınlarla münâsebetlerde sadece şehveti tatmin düşüncesine takılıp kalmayıp, daha yüksek niyetlerle hareket edilmesi gerektiğini de öğütler. Dünyada ve âhirette göz aydınlığı olacak müslüman ve ahlâklı nesiller yetiştirmek bu ulvî niyetlerden biri olmalıdır. Nitekim Cenâb-ı Hak, mü'minlerden şöyle dua etmelerini istemektedir:

"Ey Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve zürriyetimizden gözümüzü aydınlatacak, gönlümüzü sevindirecek sâlih kimseler ihsân eyle! Bizi takvâ sahiplerine önder yap!" (Furkãn 25/74)

Niyetleri dâimâ Allah'ın rızâsını kazanmaya çalışmak olan mü'minler, O'nun ism-i celîlini nerede ve nasıl kullanacaklarına da dikkat etmelidirler:

وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ
النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

224. Allah'ın adını, olur olmaz ettiğiniz yeminleriniz yüzünden iyilik yapmanızın, kötülüklerden sakınmanızın ve insanların arasını düzeltmenizin önünde bir engel hâline getirmeyin. Allah, her şeyi işiten ve bilendir.

Âyet-i kerîmenin iniş sebebiyle ilgili şöyle bir olay rivayet edilmektedir: Beşîr b. Nûmân el-Ensârî, Abdullah b. Revâha'nın kız kardeşi olan hanımını boşadı. Sonra onunla yeniden evlenmek istedi. Bu sırada Abdullah, Beşîr'in yanına gitmemeye, onunla konuşmamaya ve kız kardeşiyle onun arasını düzeltmemeye yemin etmişti. Kendisine Beşîr'in yeniden evlenme teklifi bildirilince: "Ben şöyle şöyle yapmamağa Allah adına yemin ettim. Dediğiniz şeyi yapabilmem için yeminimi bozmam gerekir" dedi. Bu olay üzerine bu âyet nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 80; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VI, 65)

En yüce varlık olan Allah adına yapılan yeminin, O'na olan tâzimin bir gereği olarak tutulması ve bozulmaması lâzımdır. Bunun için de mü'min, hangi şeye ne maksatla yemin ettiğine ve yemininin Allah'ın rızâsına uygun olup olmadığına dikkat etmelidir. Eğer yapılan yemin "iyilik yapmak, kötülüklerden sakınmak, insanların arasını düzeltmek" gibi hayırlı işleri engellemek gayesini taşıyorsa, bu Cenâb-ı Hakk'ın rızâsına aykırıdır. Öncelikle böyle bir yemin yapılmamalıdır; yapıldıysa da mutlaka bozulmalıdır. Bunun Allah'a bir saygısızlık olacağı zannedilmemelidir. Bu hususu daha da açıklığa kavuşturmak üzere diğer bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"İçinizden fazilet ve servet sahibi kimseler, bundan böyle akrabalarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere mallarından bir şey vermeyeceklerine dâir yemin etmesinler. Affetsinler, hoş görsünler! Öyle ya, onları bağışlamanıza karşılık Allah'ın da sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir." (Nûr 24/22)

Rasûlullah (s.a.v.) de şöyle buyurur:

"Bir ey hakkında yemin edip ba kasını daha hayırlı gören ki i yemininin kefâretini versin ve daha hayırlı gördüğü   eyi yapsın." (Müslim, Eymân 12; Tirmizî, Nüzür 5)

İnsanın sorumlu tutulacağı yemine gelince:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٖى اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ ۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَل۪يمٌ ﴿٢٢٥﴾

225. Kasıtsız yaptığınız yeminler yüzünden Allah sizi sorumlu tutmaz; ancak bile bile yaptığınız yalan yeminlerden sorumlu tutar. Allah, çok bağışlayan, ceza vermekte acele davranmayandır.

Bir insan, ya bilerek, ne dediğinin farkında olarak ve neticesini düşünerek yemin eder. Veya ne dediğinin farkında olmadan, doğru veya yalan olduğuna dikkat etmeden alışkanlık gereği ağzından yemin sözleri dökülür. Yahut yalan ve asılsız olduğu bilinmeyen bir hususta yemin eder.

Birinci kısım "kasıtlı" yapılan yemindir ve bunun sorumluluğu vardır. Yalan olduğunu bile bile yemin eden kişinin, kefâretle günahını affettirmesi mümkün değildir. Âhirette mutlaka cezasını çekecektir. Âyetteki **"fakat bile bile yaptığınız yalan yeminlerden sorumlu tutar"** (Bakara 2/225) ifadesi, yeminin bu çeşidinden bahseder. Geleceğe yönelik "vallahi şöyle yapacağım, böyle yapmayacağım, şöyle yaparsam şöyle olsun" şeklinde kasıtlı olarak yapılan yeminlerden dönüldüğü takdirde ödenmesi gereken kefâret ise, Mâide sûresi 89. âyette beyân edilmektedir.

İkinci ve üçüncü kısım yemin, âyette اَللَّغْوُ (lağv) diye ifade buyrulan ve itibar edilmemesi gereken bir yemin çeşididir. Allah Teâlâ, bu tür yeminlerden sorumlu tutmayacağını ve bunların dünyada bir kefâret, âhirette de bir ceza gerektirmeyeceğini haber vermektedir.

Kocanın, hanımından uzaklaşmak için yaptığı yeminle ilgili hükümse şöyledir:

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ فَاِنْ فَآؤُ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

226. Hanımlarıyla cinsî münâsebette bulunmayacaklarına dâir yemin edenlere dört ay bekleme süresi vardır. Şayet bu süre içinde yeminlerinden cayıp eşlerine dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

227. Eğer boşanmaya karar verirlerse, boşanabilirler. Şüphe yok ki Allah, her şeyi işiten ve bilendir.

اَلْاِيلَاءُ (îlâ), kocanın bir müddet hanımıyla ilişkide bulunmayacağına dâir yemin etmesidir. Câhiliye döneminde bir erkek, eğer hanımından hoşlanmaz ve onun başka biriyle de evlenmesini istemezse, ebedî olarak ona yaklaşmayacağına yemin ederdi. Böylece onu ne dul ne de kocalı, ikisi arasında perişan bir duruma düşürürdü. Hedef, kadınları baskı altında tutmak, zulmetmek ve onlardan bir takım haksız menfaatler elde edebilmekti. Bu sebeple İslâm, kadına zarar vermek niyetiyle yapılan îlâyı yasaklamış, iyi niyete bağlı yapılan îlâyı ise dört aylık bir süreyle sınırlandırmıştır. Bundan böyle hanımına yaklaşmamak üzere yemin eden kişinin, en fazla dört ay bekleme hakkı vardır. Bu süre içinde yeminini bozup eşine dönerse, yemininin keffâretini öder ve evlilik hayatına

devam eder. Eğer yemininden dönmez ve dört aylık süre tamamlanırsa bu, boşanmayı kastetmek mânasına geldiğinden Hanefî mezhebine göre hanım kesin (bâin) talâk ile kocasından boşanmış olur.

Bu vesileyle şimdi de boşanmış kadınları ilgilendiren hükümler açıklanmak üzere şöyle buyruluyor:

Boşanmış Kadınlar

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍۜ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ
مَا خَلَقَ اللّٰهُ فٖى اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ وَبُعُولَتُهُنَّ
اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فٖى ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُٓوا اِصْلَاحًاۜ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذٖى عَلَيْهِنَّ
بِالْمَعْرُوفِۖ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌۜ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٢٨﴾

228. Geri dönülebilir talâk ile boşanan kadınlar, üç âdet müddetince bekleyip kendilerini gözetlemelidirler. Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığı hayız hâlini veya hamileliği gizlemeleri kendilerine helâl değildir. Eğer barışmak ve aralarını düzeltmek isterlerse kocaları, bu süre içinde onları geri almaya başkalarından daha çok hak sahibidirler. Erkeklerin hanımları üzerinde hakları olduğu gibi, hanımların da kocaları üzerinde meşrû hakları vardır. Ancak erkekler kadınlara göre bir derece daha fazla hak sahibidirler. Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

اَلطَّلَاقُ (talâk), belli sözlerle evlilik bağını kaldırmak ve çözmek demektir. Bunun geri dönülebilir olanı vardır ki buna fıkıhta "ric'î talâk" denilir. Bu, yeniden mehir ve nikâha gerek olmaksızın kocaya, boşadığı hanımıyla normal evlilik hayatına dönme imkânı veren bir boşamadır. Bir de geri dönülemeyeni vardır ki bu da "bâin talâk"tır. Bu ise, yeni bir mehir ile nikâhlanmadıkça normal evlilik hayatına dönüş imkânı bırakmayan boşama şeklidir.

Nikâh altında olduğu halde kendileriyle ilişkide bulunulmamış kadınların, boşanmaları durumunda iddet beklemeleri gerekmez. (bk. Ahzâb 33/49) Herhangi bir sebeple hayız görmeyen kadınların bekleme süreleri üç ay, hâmile kadınların iddeti rahimlerinde bulunan çocuğu doğuruncaya kadardır. (bk. Talâk 65/4) Câriyenin iddeti ise iki hayız veya temizlik süresidir. (Ebû Dâvûd, Talâk 6) Dolayısıyla âyette bahsedilen **"boşanmış kadınlar"**dan maksat, kendileriyle nikâh sûretiyle cinsî münâsebette bulunulmuş, hayız gören, hür ve geri dönülebilir talâkla boşanmış kadınlardır. Bunların bekleme süreleri Hanefilere göre üç hayız müddeti, Şafiilere göre ise üç temizlik müddetidir. Bu ihtilaf, اَلْقُرُوءُ (kurû') kelimesinin hem "hayız" hem de "temizlik" mânasına gelmesinden kaynaklanmaktadır.

İddet beklemenin hikmeti, boşanmış olan hanımda kendisini boşayan kocasından bir çocuk olup olmadığını tespit ederek nesli korumaktır. Bu sebeple boşanmış kadınlar, bu bekleme süresi içinde kendilerini gözetlemeli, hayız veya hamilelik durumlarını yakından takip etmeli ve Allah Teâlâ neyi takdir buyurmuşsa ondan herhangi bir şeyi kesinlikle gizlememelidirler. Doğru olanı söylemelidirler. Mü'min olmanın, Allah'a ve âhirete inanmanın gereği budur.

Diğer taraftan kocalar, pişmanlık duyarlar, hanımlarıyla aralarında bulunan sürtüşmeyi düzeltmek ve onlara iyilikle muamele etmek niyetiyle yeniden evliliğe dönmek isterlerse, bekleme müddeti içinde hanımlarına dönüp onları tekrar nikâhları altına alma hakkına sahiptirler. İddet müddeti içinde bunda herhangi bir problem yoktur. Fakat boşanmış kadınlar iddetlerini tamamlamış olurlarsa, eğer üçüncü defa boşanmamış iseler, bu durumda evlilik hayatına dönebilmek için kadının da bunu istemesi gerekir ve yeniden mehir belirlenerek nikâh kıyılır. Her iki durumda da, aile hayatının devamını sağlamak ve çocukların haklarını korumak gibi hikmetlere binâen diğerlerine nispetle eski kocalara öncelik verilmiştir.

İslâm dinine göre koca ile hanım arasında karşılıklı yerine getirilmesi gereken bir takım haklar ve sorumluluklar vardır. Bunlar, erkeğin ve hanımın sahip oldukları istidat ve kabiliyetleri, fizikî ve ruhî durumları, aile ve ictimâî hayat içindeki konumları dikkate alınarak ehliyet, adâlet ve hakkaniyet ölçüleri içerisinde dengeli bir şekilde taksim edilmiştir. Evlilik hayatının sıhhatli yürüyebilmesi, ailenin bir huzur ve saâdet mekânı hâline gelebilmesi için bu sorumlulukların titizlikle îfâ edilmesi zarûrîdir.

Hülasa etmek gerekirse koca hanımının mehrini verecek, meşrû çerçevede nafaka ve meskenini temin edecek ve ona en güzel şekilde davranmaya gayret gösterecektir. Haklarını koruyacak, zulüm ve haksızlık yapmaktan uzak duracaktır. Aynı şekilde hanım da kocasına itaat edecek, iffetini koruyacak ve çocuklarını İslâm ahlâkı üzere terbiye edecektir.

Erkek ve hanım, evlilikten beklenen hedefleri gerçekleştirmek üzere ortak hareket etmelerine rağmen, hak itibariyle erkeklerin hanımlar üzerinde bir derece üstünlükleri bulunmaktadır. Erkeğin fizikî gücünün hanımınkinden üstün olduğunda şüphe yoktur. Yine erkek ve hanımın kalbî ve ruhî yapıları birbirinden farklılık arzettiği gibi, biyolojik yapılarında da belirgin farklar mevcuttur. Buna bağlı olan hak ve sorumluluklar da farklıdır. Meselâ aile düzeninin tesisi ve evin geçiminin sağlanması hususunda birinci derecede sorumluluk erkeğe aittir. Buna dayalı olarak erkeğe verilen hak da bir derece fazla olmuştur. Bu hak Nisâ sûresi 34. âyette açıklanan "kavvâmlık" yani

“koruma ve idâre etme” hakkıdır.

Talâkın sayısı ve kadına verilen mehrin akıbeti hakkında şöyle buyruluyor:

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ۠ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍۜ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّٓا اَنْ يَخَافَٓا اَلَّا يُق۪يمَا حُدُودَ اللّٰهِۜ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُق۪يمَا حُدُودَ اللّٰهِۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ف۪يمَا افْتَدَتْ بِه۪ۜ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَاۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾

229. Boşamadan iki defa geri dönülebilir. Bundan sonra erkeğin vazîfesi ya güzelce geçinmek veya tatlılıkla ayrılmaktır. Ey kocalar! Boşanma durumunda, daha önce kadınlarınıza vermiş olduğunuz mehir ve hediyelerden hiçbir şeyi geri almanız size helâl değildir. Ancak karı koca Allah’ın koyduğu ölçülere riâyet edemeyeceklerinden endişe ederek boşanmak isterlerse durum değişir. Ey hakemler, veliler! Karı kocanın Allah’ın koyduğu ölçülere riâyet edemeyeceklerinden endişe ederseniz, bu durumda kadının, kocasından aldığının bir kısmını boşanmak için ona geri vermesinde, erkeğin de bunu almasında ikisine de bir günah yoktur. Bunlar Allah’ın belirlediği sınırlardır, sakın bu sınırları aşmayın. Kim Allah’ın koyduğu sınırları çiğnerse, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir.

İslâm boşama hakkını erkeğe vermiştir. Tarafların anlaşmasına bağlı olarak bu hakkın kadına verilmesi de mümkündür. Yine İslâm, boşama sayısını üçle sınırlandırmak sûretiyle, câhiliye dönemi zulümlerinden biri olan kadının sınırsız boşanıp geri alınma hakkını kocanın elinden almıştır. Buna göre kocanın üç boşama hakkı vardır. Bunlar kadının temizlik hâlinde olacak ve bir temizlik müddeti içinde ancak bir kez boşama mümkün olabilecektir. (bk. Müslim, Talâk 1 vd.) Geri dönülebilir talâkla hanımını iki kez boşayan koca, bundan sonra ya onu iyilikle nikâhı altında tutmalı veya iddet müddeti bittiği halde hanıma dönmemek sûretiyle onu güzellikle serbest bırakmalıdır. Ona malî haklarını tam olarak ödemeli ve onu kötülükle yâd edip insanları ondan nefret ettirmeye çalışmamalıdır.

Erkeklerin, nikâh sırasında hanımlarına verdikleri mehirden, daha sonra onlara verdikleri mal ve hediyelerden az veya çok herhangi bir şeyi geri almaları helâl değildir. Verdiklerini almaları câiz olmadığına göre, hanımların diğer mallarından almaları ise asla câiz olamaz. Kocalar buna tenezzül etmemeli,

hanımlarına baskı yaparak boşama bahanesiyle verdiklerini geri almaya ve onlardan istifade etmeye kalkışmamalıdırlar. Böyle bir teşebbüs, kesinlikle haramdır. (bk. Nisâ 4/19-20)

Fakat tefsirini yaptığımız âyet-i kerîmede bir istisnâ bulunmaktadır. Eğer karı koca, Allah'ın evlilikle ilgili ölçülerini, emir ve yasaklarını yerine getirememekten, karşılıklı hakların ihlâlinden endişe ederler ve hatta gayr-i meşrû yollara düşmekten korkarlarsa bu durumu ayrı değerlendirmek gerekir. Bu noktada hâkimlere ve yetkili şahıslara söz düşmektedir. Eğer yetkili şahıslar, erkek ve hanımın Allah'ın ölçülerine riâyet edememelerinden endişe duyar ve bunun da bir kısım alâmetleri görünmeye başlarsa, bu durumda kadın, nikâh bağından kurtulmak için boşanma karşılığında gerek mehir gerekse başka mallarından kocasına bir bedel ödeyebilir. Bunda ne verdiği için hanıma ne de aldığı için kocaya bir günah terettüp etmez. Bu şekilde meydana gelen boşanmaya fıkıhta اَلْمُخَالَعَةُ (muhala'a) denilmekte olup, yeni bir nikâh yapmadan eşlerin birbirine dönüşüne imkân vermez.

Nihâî boşanmayı ve ondan sonraki durumu beyân etmek üzere de şöyle buyruluyor:

فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۜ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَٓا اَنْ يَتَرَاجَعَٓا اِنْ ظَنَّٓا اَنْ يُق۪يمَا حُدُودَ اللّٰهِ ۜ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

230. Şâyet koca eşini üçüncü kez boşarsa, artık o hanım bir başka erkekle bilfiil evlenip boşanmadıkça tekrar eski eşiyle evlenmesi helâl olmaz. Eğer onu ikinci kocası da boşarsa, Allah'ın koyduğu ölçülere riâyet edebileceklerine inandıkları takdirde eski karı kocanın yeniden evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, önemini bilecek ve gereğince amel edecek bir toplum için açıkladığı ölçülerdir.

Âyete göre erkeğin, hanımını iki talâkla boşadıktan sonra, üçüncü bir kez daha boşadığı takdirde, artık ne ric'at yoluyla ne de yeni bir nikâh akdiyle ona dönmesi mümkün olabilir. Ancak bu kadın başka bir erkekle sahih bir nikâhla evlenir, onunla birlikte olur, vardığı ikinci koca da onu boşarsa, bu takdirde eski karı-kocanın tekrar evlenebilme imkânı doğar. Eğer Allah'ın koyduğu ölçülere riâyet edebileceklerse bunların tekrar evlenmelerinde ikisine de bir günah yoktur.

Âyette "nikah" kelimesi mutlak olarak kullanılmıştır. Bundan pek çok âlim, nikâh akdiyle beraber cinsî münâsebetin de vuku bulması gerektiği hükmünü

çıkarmışlardır. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.v.)'in bu yönde bir açıklaması vardır. (bk. Buhârî, Talâk 4)

Gelen âyetlerde ise boşanma ile alakalı diğer bir kısım hükümler şöyle beyân edilmektedir:

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍۖ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُواۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۜ وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًاۘ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَٓا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

231. Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme süresini tamamladıklarında ya onları yanınızda güzellikle tutun veya kendilerinden tatlılıkla ayrılın. Sırf kendilerine haksızlık etmek ve zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın. Böyle davranan, sadece kendine yazık etmiş olur. Sakın Allah'ın âyetleriyle eğlenmeye kalkmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini ve size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün. Allah'a karşı gelmekten sakının ve iyi bilin ki Allah, her şeyi hakkiyle bilmektedir.

Bir kısım erkekler hanımını boşuyor, iddet müddeti bitmeye yaklaşınca onu yanına alıyor, sonra sırf ona zarar vermek ve baskı uygulayarak verdiği mehri geri alabilmek kastıyla tekrar boşuyordu. Bu durum böylece tekrar edip duruyordu. Allah Teâlâ, bu yanlış uygulamayı yasaklamak ve kadınları zarardan korumak üzere bu âyet-i kerîmeyi indirdi. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 652)

Âyetteki **"Sakın Allah'ın âyetleriyle eğlenmeye kalkmayın"** (Bakara 2/231) ifadesi, ciddi bir uyarı özelliği taşımaktadır. Allah'ın herhangi bir konudaki emrini veya yasağını görmezlikten gelmek, hiçe saymak ve ona uygun davranmamak, bir mânada onlarla alay etmek olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla her konuda olduğu gibi, evlenme ve boşanma konusunda da ciddi olunmalı, Allah'ın emrine uygun davranılmalıdır. Bunun için de Allah'ın üzerimizde bulunan nimetlerini, bunlar içinde de özellikle bize öğüt vermek, gerçekleri öğretmek ve yanlışlardan sakındırmak üzere indirdiği Kur'ân-ı Kerîm'i, ondaki mâna, hüküm ve hikmetleri, bununla birlikte Kur'an'ın canlı bir tefsiri olan Allah Rasûlü'nün sünnetini hep hatırda tutmak, onlardan gereği gibi istifade etmek lâzımdır.

Şimdi de boşanmış ve bekleme müddetini tamamlamış kadınların yeniden evlilikleriyle ilgili önemli bir noktaya dikkat çekmek üzere buyruluyor ki:

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ
اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِۜ ذٰلِكَ يُوعَظُ بِه۪ مَنْ كَانَ
مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُۜ وَاللّٰهُ
يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

232. Kadınları boşadığınız zaman, onlar da bekleme süresini tamamladıklarında ey hâkimler ve veliler, meşrû bir şekilde anlaştıkları takdirde, onların mevcut kocalarıyla veya bir başka erkekle yeniden evlenmelerine engel olmayın. Bu, sizden Allah'a ve âhiret gününe inananlara verilen bir öğüttür. Bu öğütlere uygun davranmak, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Zira işin gerçeğini Allah bilir, siz bilemezsiniz.

Âyet-i kerîmenin iniş sebebi şöyledir: Ma'kıl b. Yesâr'ın kız kardeşini, kocası boşadı ve iddetini tamamlayıncaya kadar bekledi. İddeti bittikten sonra onu tekrar nikâhlamak üzere müracatta bulundu. Fakat Ma'kıl bunu kabul etmedi. Bahsedilen hâdise üzerine bu âyet indi. (Buhârî, Tefsir 2/40) Tirmizî rivayetinde şöyle bir detay bulunmaktadır: Adam ağabeyi Ma'kıl'den hanımını isteyince o: "Alçak herif, sana iyilik ettim ve kız kardeşimi seninle evlendirdim. Sen de onu boşadın. Allah'a yemin olsun ki, sonsuza kadar o bir daha sana dönmeyecektir" dedi. Bu âyet inip Ma'kıl onu işitince: "Rabbimin emrini işittim ve ona itaat ettim" dedi. Sonra adamı çağırıp ona da: "Kardeşimi seninle tekrar evlendiriyorum ve sana ikramda bulunuyorum" dedi. (Tirmizî, Tefsir 2/28)

Âyet-i kerîme, boşanmış kadınların yeniden evlenmesinde bir şekilde söz sahibi olan kocalara ve velilere hitap ederek, onların meşrû çerçeve içinde ve huzurlu bir evlilik hayatı sürmek niyetiyle istedikleri erkeklere varmalarına engel olmamalarını istemektedir. Buna göre kocalar, boşadıkları hanımların sahih bir akitle başka erkeklerle evlenmelerine mani olmamalı, velîler de sorumlulukları altında bulunan boşanmış kadınların, istedikleri takdirde, önceki eşleriyle tekrar evlenmelerini engellememelidirler. Zira böyle bir davranış, o hanımlara bir fayda sağlamayacağı, nefislerinin arınıp ruhlarının temizlenmesine vesile olamayacağı gibi, aksine fert ve toplum hayatında bir kısım ahlâkî problemlere, aile şerefini zedeleyecek davranışlara ve rezâletlere yol açabilir. Böyle tehlikeli durumlara kapı aralamamak için Allah Teâlâ'nın bu

hususta koyduğu hükümleri tatbik etmek, tek çıkar yoldur. Bu hükümler, Allah ve âhirete inananlara öğüt veren, doğruyu gösterip yanlıştan sakındıran ilâhî yasalardır. Yine bunlar, insanlık için en feyizli, en bereketli, en temiz olan ve pek ziyâde temizliği sağlayan hükümlerdir.

Şimdi de ister nikâhlı ister boşanmış olsun annelerin yavrularını emzirmeleri ve onların nafakaları beyân edilmektedir:

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ
الرَّضَاعَةَ ط وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ط لَا
تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا ج لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ
بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ ج فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا
وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ط وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ تَسْتَرْضِعُوا اَوْلَادَكُمْ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ مَآ اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ ط وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا
اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

233. Anneler, emzirme süresini tamamlatmak isteyen babalar için çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Annelerin yiyecek ve giyeceklerini meşrû çerçeve içinde temin etmek, çocuğun gerçek sahibi olan babaya düşer. Kimse gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutulamaz. Hiçbir anne ve baba çocukları yüzünden zarara uğratılamaz. Baba öldüğünde aynı sorumluluk vârisine düşer. Anne ile baba, birbirine danışıp anlaşarak iki yıl dolmadan çocuğu memeden kesmeye karar verirlerse, bundan dolayı ikisine de bir günah yoktur. Ey babalar! Şâyet çocuklarınızı süt anneye emzirtmek isterseniz, uygun olan ücreti verdikten sonra, bunda da size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve şunu bilin ki Allah, bütün yaptıklarınız görmektedir.

Cenâb-ı Hakk'ın, kullarına tavsiye buyurduğu emzirme süresi, tam olarak iki yıldır. Anne-baba istedikleri takdirde çocuklarını iki yıla kadar emzirebilirler. Fakat, çocuğun büyümesi ve gelişmesi bakımından bir sıkıntı oluşmayacak tarzda, aralarında istişâre edip anlaşarak iki seneden önce de çocuğu sütten ayırabilirler. Buradan, iki sene emzirmenin farz değil, bir tavsiye olduğu anlaşılmaktadır. Çocuğu öz annesinin emzirmesi önemlidir. Herhangi bir zarûrî durum olmadığı takdirde bu, annenin dinî bir vazîfesidir. Fakat şartlar gerektirdiğinde çocuğu süt anne de emzirebilir. "Çocuk kendisine ait olan" baba,

hem annenin yiyecek ve giyeceğini meşrû ölçüler içinde imkânları nispetinde karşılamalı, hem de eğer çocuğu süt anneye verirse, onun ücretini en uygun miktarda ve vaktinde ödemelidir. Öldüğü takdirde bu sorumlulukları vârisi yerine getirmelidir.

Allah Teâlâ, hiç kimseyi gücünün yetmeyeceği bir şeyle sorumlu tutmadığından, bu uygulamalar esnasında herkes imkânlarına göre hareket etmeli, ne ana, ne baba, ne çocuk, ne süt anne ne de bir başkası asla zarar görmemelidir. Diğer bir ifadeyle şeriat, örf ve aklın güzel gördüğü bir yol takip edilerek onlara zarar verecek söz ve davranışlardan uzak durulmalıdır. Zira Allah, bütün yaptıklarımızı tam olarak görmektedir. Dolayısıyla O'ndan, zât-ı ulûhiyetine yaraşır bir şekilde korkmak, emir ve yasaklarına uygun hareket etmek ve çocukları da anne sütü ile beslemeye özen göstermek lâzımdır.

Peki kocaları ölen kadınlar ne yapmalılar? Onlar hakkındaki hükümler de şöyle haber verilir:

وَالَّذٖينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًاۚ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فٖيمَا فَعَلْنَ فٖٓي اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ ﴿٢٣٤﴾

234. Vefat eden mü'minlerin geride bıraktıkları eşleri, yeniden evlenebilmek için dört ay on gün bekleyeceklerdir. Bekleme süresi dolunca, meşrû çerçevede kendileri için uygun olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

Kocaları vefat etmiş kadınların, dört ay on gün beklemeleri farzdır. Bu süre içinde hem hamile olup olmadıkları kesin olarak anlaşılır, hem de eşlerinin ölümüyle sarsılan ruh hallerinin düzelip hayata intibak sağlamalarına zemin hazırlanmış olur. Eğer hâmile iseler, çocuklarını doğuruncaya kadar beklemeleri gerekir. (bk. Talâk 65/4) Bu süre zarfında evlenemezler, kendilerine açıktan evlilik teklifi yapılamaz ve zarûrî bir durum olmadıkça kocalarının evlerinde kalırlar. Bu hususla alakalı olarak Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: *"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadının, herhangi bir ölü için üç günden fazla yas tutması câiz değildir. Ancak ölen ki i kocası ise, onun için dört ay on gün yas tutar."* (Buhârî, Talâk 46; Müslim, Talâk 58) Yas tutan kadın ise renkli elbiseler giymez, makyaj yapmaz ve koku sürünmez. (bk. Buhârî, Cenâiz 31)

Fakat, iddetlerini tamamladıklarında, bu süre içinde yapmaları yasak olan bazı meşrû şeyleri yapmalarında bir sakınca yoktur. Mesela makyaj yapıp süslenebilir, koku sürünebilir ve açıktan evlilik tekliflerine muhatap olabilirler.

İçlerindeki kadınlık duygularını meşrû ölçüler içinde hayâ ve edep dairesinde ortaya koyabilirler. Onlar üzerinde söz sahibi olan kişiler, buna mâni olmamalıdırlar. Çünkü bunda kendileri için bir günah söz konusu değildir. Evlenecek olan erkekler de onlara evlilik tekliflerini âdâbına uygun yapmalıdırlar. Şöyle ki:

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهٖ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَٓاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فٖٓي
اَنْفُسِكُمْۜ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا
اِلَّٓا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًاۜ وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ
الْكِتَابُ اَجَلَهُۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فٖٓي اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُۚ
وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلٖيمٌ ۟﴿٢٣٥﴾

235. Vefat iddeti bekleyen kadınlara evlenme isteğinizi üstü kapalı bir şekilde çıtlatmanızda veya bunu gönlünüzde gizlemenizde size bir günah yoktur. Allah biliyor ki, nikâhlamak üzere siz onları hatırınızdan geçireceksiniz; fakat günah olmayacak bir sözle bunu hissettirmeniz dışında onlarla gizlice sözleşmeyin. Bekleme süresi dolmadan da onları nikâhlamaya kalkışmayın. Şunu iyi bilin ki, evlenme konusunda içinizden geçenleri Allah çok iyi bilmektedir. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının. Yine bilin ki Allah, çok bağışlayandır, ceza vermekte hiç acele etmeyendir.

Burada kullanılan اَلتَّعْرِيضُ (ta'rîz), bir şeyi üstü kapalı olarak bildirmek, çıtlatmak, hem o mânaya hem de başka mânaya ihtimâli olacak şekilde ifade etmeye çalışmaktır. Vefât iddeti bekleyen kadınlara, "sen çok güzel ve sâliha bir hanımsın", "senin gibi bir hanıma istek duyuyorum", "şöyle şöyle vasıflara sahip bir hanıma muhtacım", "sana arzu duyan niceleri var", "ben ahlâkı güzel, infakı bol, hanımlarla geçimi güzel biriyim" gibi üstü kapalı sözlerle nikâhlarına tâlip olunduğunu çıtlatmakta bir sakınca yoktur. Bu tür evlenme arzu ve düşüncelerini açığa vurmayıp içimizde saklamamızda da bir günah yoktur. Fakat "ben seninle evlenmek istiyorum", "ben senin nikâhına tâlibim" gibi açık ifadeler kullanmak câiz değildir.

Belirtilen şekilde meşrû sözler söylemek dışında o kadınlarla gizlice anlaşmak, neticesi gayr-i meşrû ilişkiye varacak şekilde sözleşmek haramdır. Farz olan bekleme süresi dolmadan önce onlarla nikâh akdinde bulunmak ve buna azmetmek de haramdır. Allah'ın helâl kıldıklarıyla yetinmeli, sabırsızlık

göstererek böyle yasak yollara teşebbüs edilmemelidir.

Bundan sonraki iki âyet-i kerîme, boşanma ve mehirle alakalı bazı özel durumları açıklığa kavuşturmaktadır:

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ
فَرِيضَةًۚ وَمَتِّعُوهُنَّۚ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُۚ مَتَاعًا
بِالْمَعْرُوفِۚ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ
اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّٓا اَنْ
يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِۜ وَاَنْ تَعْفُٓوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰىۜ
وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

236. Evlenip de henüz kendileriyle cinsî münâsebette bulunmadığınız veya mehirlerini belirlemediğiniz kadınları boşamanızda size bir günah yoktur. Fakat onlara, mânevî tazminat olarak bir geçimlik verin. Zengin olanlar kendi güçlerine, fakir olanlar da kendi imkânlarına göre, onlara gönüllerini alacak ve örfe uygun düşecek şekilde uygun bir geçimlik versin. İyilik ve ihsân sahiplerine yakışan da budur.

237. Mehirlerini belirlediğiniz halde kendileriyle cinsî münâsebette bulunmadan onları boşarsanız, bu durumda kararlaştırdığınız mehrin yarısını onlara vermeniz gerekir. Ancak kadınlar alacakları mehirden vazgeçebilir veya nikâhı elinde bulunduran erkekler mehrin tamamını bağışlayabilir. Fakat ey erkekler! Sizin cimrilik yapmayıp mehrin tamamını vermeniz takvâya daha uygun bir davranıştır. Birbirinize erdemli ve lutufkâr davranmayı ihmal etmeyin. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in tesis etmek istediği fert, aile ve toplum düzeninin ruhunu pek güzel aksettiren bu âyetler, önce boşanmayla ilgili kâidelerden bir kısmını belirleyerek karşılıklı hakları tespit etmekte, sonra da insanlara bu kâidelerin ötesinde pek yüce bir hedef göstermektedir. O da "faziletli davranmak, insanlar arası ilişkilerde fazileti elden bırakmamak"tır. Özellikle 237. âyetin verdiği bu dersi safhalar halinde şöyle ele alabiliriz:

• Önce her iki tarafın hak ve sorumlulukları net bir şekilde ortaya konmuştur ki, bu "kararlaştırılmış mehrin yarısını vermek" şeklindedir.

• Daha sonra her iki tarafa da, kendilerine verilmiş olan haklarda tasarruf

yetkisi tanınmış ve bu haklardan fedakârlıkta bulunabilecekleri hatırlatılmıştıur. Buna göre, kadın isterse hakkı olan mehri almayıp karşı tarafa bağışlayabilir. Veya erkek, mehrin sadece yarısını vermekle yükümlü olduğu halde, gönül alma yolunu seçerek kadına mehrin tamamını verebilir.

• Kullar “mehri tamâmen ödemek, hiç almamak veya tümünü bağışlamak” şıklarından birini tercih etme hususunda serbest bırakılmışlardır. Ancak Kur’an, mecbur tutmamakla birlikte, Allah’ın rızâsını arayanları, üçüncü şıkka yönlendirmektedir.

• Böylece fedakârlığın kuvvetli tarafa yakıştığını belirtmek sûretiyle, Kur’an medeniyetinin en önemli esası tespit edilmiş bulunmaktadır: “Aranızda fazileti ihmal etmeyin.” Bu, hakkı kuvvette arayan maddeci anlayışa karşılık, kuvvetini haktan alan bir muhteşem medeniyet anlayışıdır ki, bu âyetten sonra Bakara sûresinin sonuna kadar devam eden âyetler, özellikle faiz ve zekâtla ilgili emir, yasak, teşvik ve sakındırmalar hep bu anlayışı perçinlemekte ve müslümanları tepeden tırnağa bir fazilet âbidesi hâline getirecek bir terbiyeyi işlemektedir.

• Âyetin en son cümlesi ise, her şeyi açıklayan ve insanın içindeki bütün iyilik çekirdeklerini bir nükleer enerji santralı gibi harekete geçiren bir cümledir: **“Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir.”** (Bakara 2/237) Hiçbir hakkın zâyi olmayacağı, hiçbir iyiliğin de karşılıksız kalmayacağı büyük hesap gününe inanan bir kimse için bundan başka bir öğüde ihtiyaç var mıdır? (Kandemir ve diğerleri, *Meâl,* I, 133)

Dolayısıyla müslüman Kur’an’ın bayraklaştırdığı bu fazilet anlayışını iyi anlamalı, kendini tamâmen dünyaya kaptırmamalı, faziletlerle dolu bir hayat yaşamaya çalışmalı, bunun için de namaza gereken ehemmiyeti vermelidir:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِت۪ينَ ﴿٢٣٨﴾

238. Namazları, özellikle orta namazı vaktinde, eksiksiz ve şartlarına uygun olarak kılmaya devam edin. Allah’ın huzurunda derin bir saygıyla el bağlayıp divan durun.

“Namazı muhafaza”, en kıymetli varlıklarımızı koruduğumuz gibi, namazları da öyle korumak, onları eksiksiz bir şekilde vakitlerine, rukûn ve şartlarına, vâciplerine, sünnetlerine ve âdâbına dikkat ederek, huşû içinde devamlı kılmaktır. “Namazlar”dan maksat, bir günde kılınan beş vakit namazdır. “Orta namaz”ın hangisi olduğu hakkında ise farklı rivayetler vardır. Bunlar içinde en meşhur olanı ikindi namazıdır. Çünkü o, geceleyin kılınan akşam ve yatsı namazlarıyla gündüzün kılınan sabah ve öğle namazları ortasında yer almaktadır. Bu mânaya, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz’in Hendek gazvesi

sırasında buyurduğu şu söz de delâlet etmektedir:

"Mü rikler bizi orta namaz yâni ikindi namazından alıkoydular. Allah onların evlerini ve kabirlerini ate le doldursun." (Müslim, Mesâcid 205; Buhârî, Cihâd 98)

İkindi vaktinde insanlar, ticâret, alış veriş ve diğer çalışmalarla yoğun bir şekilde meşgul olduklarından, bu hengâmede ikindi namazının kaçırılmamasına dikkat çekilmiştir. Efendimiz de, *"İkindi namazını kılmayan kimse ehlini ve malını kaybetmi gibidir"* ikâzında bulunmuştur. (Buhârî, Mevâkît 14; Müslim, Mesâcid 200)

Orta namazdan maksadın sabah namazı, öğle namazı, akşam namazı, yatsı namazı, beş vakit namazın tamamı veya beş vakit namazdan başka bir namaz mesela gece namazı olması olduğu da söylenmiştir. (bk. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, VI, 164-165; Elmalılı, *Hak Dini,* I, 810-812)

Bu görüşler içinde orta namazın "ikindi namazı" olması görüşünün delilleri daha kuvvetli olup müfessirler daha çok bu görüş üzerinde karar kılmışlardır. Fakat mevsimlere ve iklimlere göre bu vakitlerden birinin önem kazandığı da bir gerçektir. Mesela Mekke-Medine için orta namaz ikindi iken, Türkiye için sabah namazı olabilir. Bunun delillerinden biri ay takvimine göre günün ilk namazı akşam olup buna göre orta namaz sabah namazıdır. Ayrıca Türkiye'de en çok kaçırılan namaz da sabah namazıdır. "Orta namaz" ifadesinin beş vakti içine alması ise ayrı bir mâna ve önem taşımaktadır.

Âyette geçen "kunût" kelimesinde "bir şeye ısrarla devam edip durmak, itaat etmek, huşû içinde olmak, susmak ve kıyamda durmak" gibi mânalar vardır. Dolayısıyla âyet bize, Allah'a gönülden itaat ve kulluğa devam etmemizi, ibâdetlerimizi huşû içinde edâ etmemizi, susarak ve etraftan alakamızı keserek dikkatimizi namaza teksif etmemizi ve mümkün olduğu ölçüde kıyam, kıraat, rukû, secde ve dualarımızı uzun yapmamızı emretmektedir. Nitekim âyetin şöyle bir de iniş sebebi vardır:

Zeyd b. Erkam (r.a.) der ki: "Biz namaz kılarken konuşurduk. Yine kişi namazda yanında bulunan arkadaşı ile konuşurdu. Bu âyetle, namazda susmakla emrolunduk ve konuşmamız yasaklandı." (Müslim, Mesâcid 35; Buhârî, Amel fî's-Salât 2)

Namaz kulu Allah'a bağlayan o kadar mühim bir ibâdettir ki, Yüce Rabbimiz, ne durumda olunursa olunsun hiçbir şekilde onun terk edilmesine izin vermemektedir:

فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًا ۚ فَاِذَٓا اَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ
مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

239. Eğer bir korku ve tehlike söz konusu olursa namazınızı yürürken veya binek üzerinde kılabilirsiniz. Emniyete kavuştuğunuzda ise, bilmediklerinizi size öğrettiği şekilde Allah'ı zikredin; namazı şartlarına uygun olarak kılın.

Bu âyet-i kerîme, düşmanın saldırması, yırtıcı hayvanın parçalaması, yılan, akrep gibi haşerâtın sokması gibi tehlikeli ortamlarda bile namazın nasıl kılınabileceğini öğretmektedir. Bu durumdaki kişi, piyâde veya binitli olarak nasıl durabilirse, hangi tarafa yönelebilirse, belki imâ ile de olsa öylece namazını kılabilir. Yâni mevcut şartların tanıdığı imkânlar doğrultusunda imâ ve işaret dâhil olmak üzere nasıl kılınabilecekse namaz öylece kılınmalıdır. Namazın vücut hareketleriyle ilgili olarak bir kısım farz, vacip ve sünnetleri bulunsa da, ondan maksat gönülden Allah'ı zikretmek ve kulluğumuzu O'na arzetmektir. Bu sebeple, vücut hareketlerini yapmaya bir mâni çıktığında, onlar terk edilebilir, fakat namaz asla terk edilemez. Zira namazın ruhunu teşkil eden zikir, her durumda mümkündür. Bu şekilde kılınan namaza "korku namazı" denilir. Bu namazın savaş esnâsında cemaatle kılınması konusu Nisâ sûresi 101-13. âyetlerde açıklanmıştır.

Şartlar normale döndüğünde ve korku gidip emniyet hâli geldiğinde ise namazlar, Allah Teâlâ'nın öğrettiği ve Peygamber Efendimiz'in tatbik ettiği şekilde bütün şartlarına, farz, vâcip, sünnet ve âdâbına dikkat edilerek kılınacaktır. Ruhsatların ne zaman ve hangi şartlar altında kullanılacağı bellidir. Bunları normal zamanlara da taşırmamak ve gevşeklik göstermemek lâzımdır.

Yaratılışın esas gayesi olan kulluğa ve kulluğun da en mühim vasıtası olan namaza temas edildikten sonra şimdi de kocası ölmüş kadınların kalan bir kısım haklarını da beyân etmek üzere şöyle buyrulmaktadır:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى
الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي
أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

240. Kendilerine ölüm gelip de geride eşler bırakacak olanlarınız, onların bir yıl süreyle evlerinden çıkarılmadan geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Şâyet onlar kendi istekleriyle çıkıp giderlerse, kendileri hakkında meşrû olarak yaptıklarından dolayı size bir günah yoktur. Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

Bu âyet-i kerîme, İslâm'ın ilk yılarında henüz kadınlara miras hakkı verilmeden önce, kocası vefat etmiş olan hanımların bekleme sürelerini ve

nafakalarının teminini emretmekteydi. Buna göre bu durumdaki kadınlar bir yıl süreyle kocalarının evlerinde kalacak ve geçimlerini oradan sağlayacaklardı. Kendi arzularıyla evden çıktıkları takdirde ise, evlenmeden beklemek şartıyla, nafaka haklarından vazgeçmiş oluyorlardı. Daha sonra kadına duruma göre dörtte veya sekizde bir miras verilmesini emreden âyetle (bk. Nisâ 4/12) vârise vasiyette bulunmak neshedilince, buradaki vasiyet hükmü de kaldırılmıştır. Âyetten anlaşılması mümkün olan bir yıllık bekleme süresi ise, önce geçen ve kocası ölen hanımlara dört ay on gün bekleme mecburiyeti getiren Bakara sûresi 234. âyetle kaldırılmıştır.

Boşanmış kadınların haklarına gelince:

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّاۜ عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ۟ ﴿٢٤٢﴾

241. Boşanmış kadınlara geçimlerini sağlamak için verilmesi gereken bir nafaka vardır ki, bu da takvâ sahibi olanlar üzerine bir borçtur.

242. Düşünüp anlamanız için Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor.

Boşanmış kadınlara verilecek şeylerden maksat, kendileriyle ilişkiden sonra boşanan kadınlar için iddet nafakası, mehirsiz nikâhlanan ve kendisiyle ilişkide bulunulmadan boşanmış kadınlar için de müt'a olabilir. Müt'anın hükmü Bakara 236. âyette açıklandığından, burada bahsedilenin, boşanmış kadının iddet nafakası olduğu anlaşılmaktadır. Koca boşadığı kadının, meşrû çerçevede ve maddî imkânlarına göre iddet müddeti içinde nafakasını temin edecektir. Allah'tan korkan ve O'nun azabından emin olmak isteyenler üzerine bu bir borçtur. Bütün bunlar, Allah Teâlâ'nın bizim dünya ve âhiret saâdetimiz için beyân ettiği âyetler, emrettiği hükümlerdir. Bunlar üzerinde inceden inceye düşünmemiz ve gereğine göre amel etmemiz lâzımdır. Çünkü dünya hayatının sonu ve bütün yaptıklarımızın hesabını vereceğimiz âhiret hayatının başlangıcı olan ölüm kaçınılmazdır:

Ölümden Kaçılmaz

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِۖ فَقَالَ
لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ اَحْيَاهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَاتِلُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢٤٤﴾

243. Sayıları binlerce olduğu halde ölüm korkusuyla yurtlarını terk edip gidenleri görmedin mi? Allah onlara: "Ölün!" buyurdu; öldüler de sonra onları yeniden diriltti. Doğrusu Allah, insanlara karşı çok lutufkârdır, fakat insanların çoğu şükretmez.

244. Allah yolunda savaşın ve iyi bilin ki Allah, her şeyi hakkıyla işiten ve bilendir.

243. âyette bahsedilen kimselerle ilgili olarak şöyle bir olay anlatılır:

İsrâiloğulları'ndan Vâsit civarında Dâverdân denilen bölgede oturan bir topluluk vardı. Orada vebâ salgını çıktı. Zenginler ve önde gelenler kaçıp gitti, fakir ve çaresizler kaldı. Geride kalanların çoğu helâk oldu. Kaçanlar ise ölümden kurtulup hastalık ortadan kalkınca sıhhatli olarak geri döndüler. Kasabada kalıp helâk olmayanlar, "Kaçan arkadaşlarımız bizden daha ihtiyatlı davrandılar. Eğer biz de onlar gibi yapsaydık, hepimiz hayatta kalırdık. Şayet ikinci bir kez daha veba salgını olursa biz de buradan, veba olmayan yere çıkıp gideceğiz" dediler. Bir yıl sonra tekrar vebâ çıktı. Kasabanın tüm halkı kaçıp iki dağ arasında bir vâdiye indiler. Buraya yerleşip kurtulduklarını sandıkları sırada, vâdinin alt ve üst tarafından birer melek onlara, "Ölünüz!" diye nidâ etti. Allah'ın emri ve dilemesiyle herhangi bir hastalık olmaksızın hepsi, tek bir insanın ölümü gibi, bir anda öldüler. Hayvanları da öldü. Üzerlerinden sekiz gün geçti. Cesetleri şişip dağıldı ve koktu. Etraftaki insanlar gelip onları defnetmek istediler, fakat buna güç yetiremediler. Sonunda yırtıcı hayvanların parçalamasından korumak için etraflarını duvarla çevirdiler. Bir müddet böylece kaldılar. Cesetleri çürüdü ve kemikleri ortada kaldı. Hazkîl adında bir peygamber, bu çürümüş cesetlerin yanına uğradı. Gördüğü şeyin çokluğu sebebiyle durup hayretler içinde tefekkür etmeye başladı. Bu sırada Allah Teâlâ ona, "Sana bir mûcize göstermemi ister misin?" diye vahyetti. "Evet" deyince Cenâb-ı Hakk ona: "Ey kemikler! Allah sizin toplanıp bir araya gelmenizi emrediyor" diye nidâ etmesini söyledi. O da böylece nidâ edince vâdide bulunan bütün kemikler bir araya toplanıp bir kısmı bir kısmına bitişerek etsiz ve kansız, kemikten cesetler haline geldiler. Sonra

Allah Teâlâ ona tekrar: "Ey ruhlar! Allah size dirilip ayağa kalkmanızı emrediyor" demesini istedi. O da bu şekilde söyleyince kalktılar ve: سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ (Sübhânekellahumme ve bihamdike lâ ilâhe illâ ente) "Ey Allah! Seni tüm noksan sıfatlardan pak ve uzak tutar, seni tesbih eder ve sana hamd ederiz. Senden başka ilâh yoktur!" diyerek yeniden hayata döndüler. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 794-795)

Bu kıssa, mü'minleri zarûrî bir son olan ölümden korkmamaya ve Allah yolunda cihâd edip şehîd olmaya teşvik etmektedir. Allah'a teslimiyet ve tevekküle çağırmaktadır. Korkunun ölüme fayda vermeyeceği gerçeğinden hareketle, ölümden kaçmak yerine üzerimize terettüp eden vazîfeleri yapmaya gayret göstermemiz tavsiye edilmektedir. Zira nerede olursak olalım ölüm mutlaka gelecek ve ondan kaçış mümkün olmayacaktır. O halde bunun Allah yolunda gerçekleşmesi en akıllı yoldur.

Buna göre mü'minler, hiçbir şeyden korkmadan ve çekinmeden Allah yolunda savaşmalıdırlar. Onun dinini yüceltmek gayesiyle mücâhede ve mücâdele etmelidirler. Gerektiğinde mallarını ve canlarını o uğurda cömertçe harcamalıdırlar. Çünkü böyle yaptıklarında iki güzel neticeden birine mutlaka kavuşacaklardır. Yâ gâlip gelip zafer elde edecekler veya şehîd olup Allah'ın rızâsına ve nimetlerine ereceklerdir. Çünkü Allah her şeyi hakkiyle işitmekte ve bilmektedir. Yapılan amellerin mükâfatını fazlasıyla verecektir ki, bir sonraki âyette özellikle bu konuya temas edilmektedir:

مَنْ ذَا الَّذٖى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَثٖيرَةً ؕ وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ ۖ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

245. Kim Allah'a güzel bir borç verecek olursa, Allah onu kat kat fazlasıyla kendisine geri ödeyecektir. Allah, geçimliğinizi ve iç dünyanızı bazan olur sıkar daraltır, bazan olur açar genişletir. Zâten siz, eninde sonunda yalnız O'na döndürüleceksiniz.

"Karz-ı hasen", gönülden koparak, güzel bir niyet ve ihlasla, dişinden tırnağından kırparak, helâl ve temiz olan şeylerden verilen borçtur. Şahsî menfaat ve çıkar sebebiyle değil, sadece Allah'ı râzı etmek için verilen borçtur. Allah'a verilen karz-ı hasen ise, O'nun yolunda yapılan cihâd ve infaklardır. Allah bunlara mükâfat olarak kat kat karşılık verecektir. Bunun miktarını ancak Allah bilir. Yalnız bir kısım âyetlerde bu miktarın bire yedi yüz ve daha fazla olabileceği haber verilir. (bk. Bakara 2/261)

Bu âyetin, Ebûddahdâh isimli sahâbe hakkında indiği rivayet edilir. Bir gün:

“Ey Allah’ın Rasûlü, benim iki bahçem var. Birini tasadduk etsem onun bir benzeri bana cennette verilir mi?” diye sorunca Peygamber Efendimiz: “Evet” buyurdu. O: “Hanımım Ummuddahdâh da benimle beraber olacak mı?” diye sordu. Efendimiz: “Evet” buyurdu. “Çocuğum da benimle beraber olacak mı?” sorusuna Efendimiz yine “Evet” dedi. Bunun üzerine اَلْخَنِينَةُ (Hanîne) adındaki en güzel bahçesini tasadduk etti. Sonra bahçeye varıp kapısında durarak yaptıklarını hanımına haber verdi. Hanımı: “Yaptığın alış verişi Allah mübârek kılsın” dedi. Bunun üzerine bahçeden çıkıp orasını Allah Rasûlü (s.a.v.)’e teslim ettiler. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* VI, 141-142)

O güzide sahâbeyi örnek alarak bizler de Allah yolunda yapacağımız her türlü fedakârlığı büyük bir kazanç kapısı olarak görmeli ve kaybedenlerden olmamaya çalışmalıyız. Şimdi bunun kazananlar ve kaybedenleriyle güzel bir misâli verilmektedir:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَآئِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰىۘ إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ
لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِؕ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ
عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُواؕ قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَدْ
أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَآئِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا
مِنْهُمْؕ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

246. Mûsâ’dan sonra İsrâiloğulları’ndan önde gelenlerin neler yaptığına bir baksana! Hani peygamberlerine: “Başımıza bir hükümdar tâyin et de onun emrinde Allah yolunda savaşalım” diye müracaatta bulunmuşlardı. O da: “Şayet size savaş farz kılınır da ya korkup savaşmazsanız, ne olacak?” diye sorunca, onlar: “Yurdumuzdan sürülmüş, çoluk-çocuğumuzdan edilmişken nasıl olur da Allah yolunda savaşmayız!” dediler. Fakat kendilerine savaş farz kılınınca, pek azı dışında, hepsi sözlerinden döndüler. Allah, o zâlimleri çok iyi bilmektedir.

İsrâiloğulları’ndan sözü edilen grup, peygamberlerinden, emrinde savaşmak üzere bir kumandan tâyin etmesini istemişler, o da kavminin hâlet-i ruhiyelerini çok iyi bildiğinden savaşın emredilmesi durumunda zuhûr edebilecek zaafiyetlerle ilgili endişelerini dile getirmiştir. Onlar, “hangi şartlar altında olursa olsun biz Allah yolunda savaşa hazırız” diyecekleri yerde, savaşma gerekçeleri olarak, yurtlarından çıkarılmalarını ve evlatlarından uzak bırakılmalarını ileri sürmüşlerdir. Himmetlerini ulvî değil, süflî bir gâyeye

bağlamışlardır. Dolayısıyla savaş farz kılınınca da, peygamberin endişesi doğru çıkmış, çok azı müstesnâ hiçbiri sözünde durmamış, emre riâyet etmemiş ve hepsi dönüvermişlerdir. Bu ise büyük bir zulüm ve vahim bir hata idi. Allah zâlimleri çok iyi bilmekte ve onlara ona göre muamele etmektedir.

Olayın ikinci safhası şöyle:

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًاۜ قَالُٓوا اَنّٰى يَكُونُ
لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ
قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِۜ وَاللّٰهُ
يُؤْتٖي مُلْكَهُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٤٧﴾

247. Peygamberleri onlara: “Allah size hükümdar olarak Tâlût’u tâyin etti” dedi. Hemen itiraz edip “O bize nasıl hükümdar olabilir ki? Biz hükümdarlığa ondan daha layığız; kaldı ki kendisine verilmiş öyle fazla bir serveti de yok” dediler. Peygamberleri şöyle cevap verdi: “Allah onu seçip size üstün kıldı. Ona hükümdarlık için gerekli geniş ilimle birlikte, iktidarını yürütebileceği sağlam bir yapı bahşetti. Allah hükümdarlığı kime dilerse ona verir. Allah’ın lutfu çok geniş, ilmi sonsuzdur.”

İsrâiloğulları, hükümdar tâyin edilen bu kişinin, kral soyundan gelmemesini içlerine sindiremediler. Zira onlara göre iktidar, büyük servet ve sermâye sahiplerinin olmalıydı. Halbuki bu fikir, cemiyetin menfaatine ve adâlet prensibine aykırıdır. Çünkü iktidâra, zenginlerin değil, ehil olan kimselerin geçmesi gerekir. Bu da, kişinin mânevî gücü, bilgisi ve tecrübesiyle birlikte kuvvet ve cesâretine bağlıdır. Bundan dolayı Allah Teâlâ onlara, bu düşüncelerinin yersiz olduğunu ve hükümdar olmaya, Allah’ın bunun için seçtiği kimselerin hak sahibi olduklarını bildirmiştir.

Âyet-i kerîme, Tâlût’un hükümdarlığa ehil olduğunu açıklamakta ve bu ehliyeti de onda bulunan iki husûsiyete bağlamaktadır: İlim ve kudret. Bu iki vasıf, hükümdarlığa hak kazanmak için onların ileri sürdüğü ilk iki vasıftan yani mal ve makamdan daha üstündür. Bu gerçeği şu şekilde izah etmek mümkündür:

• İlim ve kudret, gerçek olgunluk vasıflarındandır. Mal ve makam böyle değildir.

• İlim ve kudret, insanın kendi cevherinde bulunan mükemmelliklerdendir. Mal ve makam ise, insanın zâtından ayrı iki şeydir.

• İlim ve kudreti insandan koparıp almak mümkün değildir. Mal ve makamı ise insandan soyup almak mümkündür.

• Devletin ve milletin menfaatini koruyup düşmanın kötülüklerini yok etmede siyâset ilmini, harp sanatını iyi bilen ve savaşa son derece dayanıklı olan bir kimseden elde edilecek fayda, işleri zabt-u rabt altına alabilecek liyâkati ve düşmanı geri döndürecek gücü olmayan, bununla birlikte asil ve zengin olan bir kimseden elde edilecek faydadan çok daha fazla ve mükemmeldir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VI, 147-148)

Tâlût hükümdar tayin edildikten sonra İsrâîloğulları bu sefer de peygamberlerinden, onun hükümdar olduğunu gösteren bir delil getirmesini istediler:

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِه۪ٓ اَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ ف۪يهِ سَك۪ينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَ اٰلُ هٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ۟ ﴿٢٤٨﴾

248. Peygamberleri devamla şunu söyledi: "Tâlût'un hükümdar olduğunun alâmeti, size meleklerin taşıdığı sandığın gelmesidir. O sandığın içinde Rabbinizin size bağışladığı bir gönül huzuru ile Mûsâ ve Hârûn ailesinden kalan şeyler bulunmaktadır. Eğer gerçekten mü'min iseniz bunda sizin için kesin bir delil, bir işaret vardır."

Tâbût, sandık demektir. Hz. Mûsâ tarafından yaptırılmıştır. Onda bir sekînet yani gönül huzûru ve yüksek moral veren bir husûsiyet vardı. Yine onun içinde Tevrat levhaları, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'dan kalan elbise, asâ ve sancak gibi bir kısım eşya bulunuyordu. Bu sandık seferde askerlerin önünde götürülür, böylece askerin morali yükselir, güçleri ve mânevîyâtı takviye olurdu. Nihâyet Allah Teâlâ, bu sandığı melekler vasıtasıyla Tâlût'un evinin önüne koydurdu. Bunu gören İsrâîloğulları, Tâlût'un hükümdarlığını kabul ederek itirazlarından vazgeçtiler. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* II, 821)

Sandığı getirtmek sûretiyle Cenâb-ı Hak, Tâlût'un hükümdarlığına dâir İsrâiloğulları'nın istediği alâmeti göstermişti. Ancak, ilk anda peygamberin emrine karşı itiraz etmeleri ve teslimiyetteki zaafiyetleri sebebiyle onların iman seviyelerini ortaya çıkaracak bir imtihan da kaçınılmaz olmuştu:

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِۙ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَل۪يكُمْ بِنَهَرٍۚ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنّ۪يۚ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَاِنَّهُ مِنّ۪ٓي اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِه۪ۚ فَشَرِبُوا مِنْهُ اِلَّا قَل۪يلًا مِنْهُمْۜ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا

مَعَهُۙ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِه۪ۜ قَالَ الَّذ۪ينَ يَظُنُّونَ
اَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللّٰهِۙ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَل۪يلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَث۪يرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِر۪ينَ ﴿٢٤٩﴾

249. Tâlût ordusuyla birlikte hareket edince askerlerine hitâben şöyle dedi: "Allah sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Ondan içen benden değildir. Ondan hiç tatmayan ise elbette bendendir. Ancak sadece eliyle bir avuç alanlara izin var." Fakat pek azı dışında hepsi ondan içti. Tâlût ve beraberindeki mü'minler ırmağı geçince geride kalanlar: "Bu gün bizim Câlût ve ordusuyla savaşacak gücümüz kalmadı" dediler. Allah'ın huzuruna çıkacaklarını kesin olarak bilenler ise: "Az sayıdaki nice topluluk, çok sayıdaki nice kalabalığı Allah'ın izniyle yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir" dediler.

Tâlût, hükümdar olduktan sonra ordusunu düzene koydu ve Câlût'un üzerine yürüdü. Mevsimin çok sıcak olması sebebiyle askerin suya ihtiyacı da fazlaydı. Fakat o dönemin peygamberine Cenâb-ı Hak'tan bir tâlimât geldi. Tâlût'un askerleri bir ırmakla imtihan edileceklerdi. Bu ilâhî emri öğrenen Tâlût:

"–Allah sizi su ile imtihan edecek. Kim kanıncaya kadar ondan içerse benim askerim değildir!" dedi. Önlerindeki ırmaktan ancak bir avuç içmeye izin verilmişti. Tâlût ve askerleri, bahsedilen ırmağın kenarına geldiler. Rivayete göre ordu 80.000 kişi idi. Bunun 76.000 kişisi tâlimât dışında kana kana su içtiler. Sadece 4.000 kişi emre itaat etti. Daha sonra bunların pek çoğu da firâr etti. Geriye 313 kişi kaldı. Bu sayı, Bedir savaşına katılan mü'min askerlerin sayısıyla aynıdır. Nitekim Berâ (r.a.)'ten şöyle nakledilmektedir: "Biz, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ashâbı olarak şöyle derdik: «Bedir'de bulunanların sayısı, Tâlût'un Filistin nehrini beraber geçtiği mü'min askerlerinin sayısı olan 313'tür.»" (Buhârî, Megâzî 6)

Irmaktan, bir avuçtan fazla su içenlerin susuzlukları daha da arttı; dudakları kurudu ve hâlsiz kalıp bîtap düştüler, nihâyetinde perişan oldular. Emri dinleyenlere ise, aldıkları bir avuç su kâfi geldi. Ayrıca imanları kuvvetlenip, cesâret ve güçleri ziyâdeleşti.

Tâlût'un ordusunda iki farklı insan karakteri görülmektedir:

Birincisi verdiği sözü tutamayan, nefsinin arzularına gem vuramayan ciddiyetsiz bir karakterdir. Bunlar başlarındaki komutanın uyarılarını kısa sürede unuttular ve işin akıbetinin nereye varacağını düşünmeden kaygısızca ırmağın suyundan bol bol içtiler. İşin ilginç yanı bu yapıda olanların sayıca oldukça fazla olmalarıdır. Bunlardan zor da olsa ırmağı geçenler ise yine emre

itaatteki ihmalleri sebebiyle kendilerinde düşman kuvvetlerine karşı savaşacak bir güç bulamamışlardır.

İkincisi ise kararlı ve sabırlı bir karakterdir ki, bunlar emredileni aynen tatbik etmiş ve başarıya ulaşmışlardır. Fakat bunların kalbi yapılarının çok metin olduğu görülmektedir. Bunun da sebebi Allah'ın huzuruna varacaklarına ve O'na hesap vereceklerine yakînen inanmalarıdır. Bu iman ve güvenin bir neticesi olarak da, kendilerinden kat kat fazla düşman ordusuyla karşılaşınca, Allah'ın izniyle başarıya erecekleri itminanıyla, **"Az sayıdaki nice topluluk, çok sayıdaki nice kalabalığı Allah'ın izniyle yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir"** (Bakara 2/249) diyebilmişlerdir.

Âyet-i kerîmede askerî disipline dikkat çekilmektedir. Bir ordunun gâlibiyet sebeblerinden birisi, her şeyden önce kumandanın emirlerine harfiyen riâyet etmektir. Zafere ulaşmak, sayıya değil, haklı olmaya, doğruluğa, iman ve mânevîyâta bağlıdır. Zafer, çoğu kez kemiyetten ziyâde keyfiyet sahibi ordulara lutfedilir. Peygamber Efendimizin yaptığı gazvelerde, bu hâlin en bâriz tezâhürleri görülmektedir.

Gelen âyet-i kerîmelerde ise düşman üzerine giden askerlerin sahip olmaları gereken bir kısım vasıflara işaret edilmektedir:

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ
أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ
اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا
يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ
وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا
عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

250. Savaşmak üzere Câlût ve ordusuyla karşı karşıya geldikleri zaman da şöyle yalvardılar: "Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlamlaştır ve kâfirler gürûhuna karşı bize yardım et!"

251. Nihâyet Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah Dâvûd'a hükümdarlık ve hikmet verdi; ayrıca ona dilediği pek çok şey öğretti. Eğer Allah bu şekilde insanların bir kısmı eliyle diğer bir kısmını bertaraf etmeseydi, hiç şüphesiz yeryüzü fesâda uğrar, dirlik ve düzen kalmazdı. Fakat Allah, bütün varlıklara çok büyük lutuf ve inâyet sahibidir.

252. İşte bunlar Allah'ın âyetleridir ki, Rasûlüm, onları sana dosdoğru bir şekilde okuyoruz. Çünkü sen de, hiç şüphesiz o peygamberlerden birisin.

Âyet- kerîmelerden anlaşılacağı üzere Allah yolunda savaşacak asker:

• Korkulu ve dehşetli manzaraları gördüğünde çok sabırlı olmalıdır. Bu, savaşacak kimseler için gerekli birinci esastır. Çünkü korkak askerlerden beklenen fayda elde edilemez.

• Savaş için gerekli olan silahlar ve aletler olmalı; insanın sebât edip durmasını sağlayacak ve kaçmaya yeltenmesini engelleyecek güzel bir birlikle beraber bulunulmalıdır.

• Düşmanı yenebilmeleri için, düşmandan daha çok yiyecek ve içeceğe sahip olmalıdırlar.

• İlâhî yardımın geleceğine inanıp Cenâb-ı Hakk'a tazarrû hâlinde bulunmalıdırlar. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VI, 158)

Câlût'u öldürüp zafer kazandıktan sonra Allah Teâlâ, Dâvûd (a.s.)'a hükümdarlık ve hikmet verdi. "Hikmet", işleri en doğru ve en uygun biçimde yapmak, yerli yerine koymaktır. Bu mânanın kemâli ve zirvesi ise, ancak nübüvvet ile gerçekleşir. Bu sebeple buradaki "hikmet"ten maksadın nübüvvet olduğu da söylenmiştir. Yine Allah ona, dilediği şeyleri öğretmiştir. Demiri yumuşatarak zırh yapması, kuşların dilini bilmesi ve dağlarla beraber zikretmesi buna misal verilebilir.

251. âyetin devamında, toplum hayatında cârî olan ilâhî nizamın bir ölçüde izahı yapılmaktadır. Şâyet Allah Teâlâ savaşı meşrû kılarak haksızlık, bozgunculuk ve saldırganlık taraftarlarını, yeryüzünün ıslahı, düzeni ve imârı için gayret gösteren mücahitlerle defetmeseydi böylece iyilik yanlılarını, çocukları ve kadınları korumasaydı, her taraf bozguna uğrar, düzen dağılır, çoluk çocuktan, ilim ve sanattan, din ve imandan eser kalmazdı. İnsanlar devamlı olarak bozguncuların ve saldırganların hücumuna uğrar, çiğnenir ve mahvolurlardı. Sosyal adâlet ve eşitlik kaybolur, nihâyet fıtrat-ı selîmesi bozulan herkes saldırganlaşır, karşı koyacak bir güç bulunmayınca da hepsi mahvolurdu.

Bütün bunlar, üzerinde düşünülüp gereği yapılacak ilâhî âyetlerdir. Cenâb-ı Hak bunları Peygamberimiz (s.a.v.)'e her türlü şüpheden, hatadan, bozulup değiştirilmekten uzak bir şekilde sırf hak ve gerçek olarak vahyetmiştir. Zira Hz. Muhammed (s.a.v.), vahye muhatap olan peygamberlerden biridir. Fakat peygamberlerin de fazilet ve makam itibariyle birbirinden fark eden yönleri vardır. Gelen âyet bu hakikati beyân etmektedir:

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ

بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍۜ وَاٰتَيْنَا عٖيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذٖينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرٖيدُ۟ ﴿٢٥٣﴾

253. İşte şu peygamberler ki, biz onların bazısını bazısına üstün kıldık. İçlerinden biriyle Allah doğrudan konuşmuş, birini ise derecelerle yükseltmiştir. Biz, Meryem oğlu İsa'ya apaçık mûcizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs'le destekleyip güçlendirdik. Eğer Allah dileseydi, o peygamberlerin hemen ardından gelen insanlar, kendilerine bu kadar açık deliller ulaştıktan sonra birbirleriyle savaşmazlardı. Ne var ki, aralarında anlaşmazlığa düştüler de onlardan iman eden de oldu, inkâr eden de. Şâyet Allah dileseydi onlar birbirleriyle savaşmazlardı. Fakat Allah dilediğini yapar.

Peygamberler "doğruluk, güvenilirlik, akıllılık, günahsızlık ve tebliğ" gibi peygamberliğin asgari şartlarını taşımada müşterektirler. Dolayısıyla onların peygamber olduğuna inanır ve bu açıdan onlar arasında bir ayırım yapmayız. (bk. Bakara 2/285) Ancak ilâhî kanunun bir tecellisi olarak bütün alanlarda görülen derece ve fazilet farkı, peygamberler arasında da görülür. Onlar, âyet-i kerîmenin de beyân buyurduğu üzere mânevî faziletler, ruhî meziyetler, gösterdikleri mûcizeler, kendilerine indirilen semavî kitaplar ve icra ettikleri fonksiyonlar yönünden farklılık arzetmektedirler.

Âyet-i kerîmedeki, **"İçlerinden biriyle Allah doğrudan konuşmuş"** (Bakara 2/253) ifadesiyle Allah Te'âlâ'nın sözünü aracısız ve elçisiz dinleyen Hz. Mûsâ kastedilmiştir. "**Birini ise derecelerle yükseltmiştir"** (Bakara 2/253) ifadesi ile Mîrac gecesi Sidre-i Müntehâ'dan geçirilip **"yayın iki ucu arası kadar veya daha az"** (Necm 53/9) sırrı ile mutlak yakınlık makamında âlemlere rahmet olarak gönderilen, kendisine Makam-ı Mahmûd lutfedilen, Allah'ın sevgilisi ve en son peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) kastedilmiştir. Meryem oğlu İsa ise açık olarak ismen zikredilmiştir. Allah Teâlâ ona ölüleri diriltme, hastaları şifaya kavuşturma, körü ve ala tenliyi iyileştirme, çamurdan kuş yaratma, gaybî şeylerden haber verme gibi büyük mûcizeler ve peygamberliğini kanıtlayan apaçık deliller vermiştir. (bk. Âl-i İmrân 3/49-50; Mâide 5/110) Ayrıca onu, anne rahmine üflenmesinde, doğumunda, hayatı boyunca ve göğe kaldırılırken Rûhu'l-Kudüs yâni mukaddes, tertemiz rûh olan Cebrâil ile

desteklemiştir.

Rasûlullah (s.a.v.), zaman zaman peygamberler arasındaki fazilet üstünlüğünün gündeme getirilip tartışılmasını edeben uygun görmemiş ise de (bk. Buhârî, Enbiyâ 35; Müslim, Fezâil 159), yeri geldiğinde bizzat kendi faziletlerini dile getirdiği de olmuştur:

"Altı eyle diğer peygamberlerden üstün kılındım: Bana cevâmi'u'l-kelim yani az sözle çok mâna ifade etme özelliği verildi. Dü manın gönlüne korku salmakla yardım olundum. Bana ganimet helâl kılındı. Yeryüzü benim için temiz kılınıp mescid sayıldı. Bütün insanlara peygamber olarak gönderildim ve peygamberlik benimle sona erdi." (Buhârî, Teyemmüm 1; Müslim, Mesâcid 3, 5)

"Ben Allah'ın habîbiyim[15]*, fakat övünme yok. Kıyâmet günü Hamd sancağını ta ıyacağım, fakat övünme yok. Kıyâmet günü ilk efaat edecek ve ilk efaat edilecek benim, fakat övünme yok. Cennet kapılarının halkalarını ilk hareket ettirecek ben olacağım, Allah benimle cennet kapılarını açacak, benimle birlikte fakir mü'minler cennete girecek, fakat övünme yok. Ben öncekiler ve sonrakiler arasında en kerîm*[16] *insanım, fakat övünme yok."* (Tirmizî, Menâkıb 1/3616)

Hasılı Allah Te'âlâ, beşeriyet tarihi boyunca her dönemde, o dönemde yaşayan insanların istidat ve ihtiyaçlarına göre peygamberler göndermiş, şeriatler indirmiş ve teklifler koymuştur. İlk peygamber Hz. Âdem'e ancak o zamanki insanların istidatlarına uygun olarak on sahifeden ibaret ilâhî hükümler indirilmiştir. İnsanlığın istidat, kabiliyet ve ihtiyaçları peyderpey geliştikçe, gönderilecek peygamber ve indirilecek kitap ona göre seçilmiştir. Peygamberler, gönderildikleri ümmetlerin birer öğretmeni olmuşlardır. Onlara Allah'ın âyetlerini okuyup tebliğ etmişler, iman kardeşi olmanın, dünya ve âhirette mutlu olmanın yollarını göstermişlerdir. Onların vazîfesi, sadece tebliğdir; kimseyi zorla imana getirmek ve itaate sevketmek değildir. Dünyanın insan için bir imtihan alanı olmasının hikmeti de budur. Bu sebeple onların dâvetine herkes aynı ciddiyet ve samimiyetle kulak vermemiştir. İnsanlar ihtilâf etmişler; aynı inanca sahip olma ve aynı istikâmete yönelmede anlaşmazlığa düşmüşlerdir. İçlerinden inananlar olduğu gibi belki onlardan daha fazla inkâr edenler olmuştur. Bunun tabiî bir neticesi olarak insanlık tarihi boyunca inananlarla inanmayanlar arasında sürekli bir savaş hali devam edegelmiştir.

Önemli olan bu savaş alanında mücadelemizi düzgün yapıp, hiçbir ticaret ve dostluğun bulunmadığı o büyük güne hazırlanmaktır:

Habîb: Allah’ın en çok sevdiği kul.
Kerîm: En şerefli, en cömert, en faziletli kul.

O Gün Gelmeden...

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ ف۪يهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ ۜ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

254. Ey iman edenler! İçinde hiçbir alışverişin, dostluğun ve şefaatin geçerli olmayacağı bir gün gelmeden önce size verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcayın. Kâfirlere gelince, onlar zâlimlerin ta kendileridir.

Dünya imtihan, âhiret sonuçların açıklandığı yerdir. Dünya çalışma, âhiret çalışmaların karşılığının alındığı yerdir. Dünya ekim, âhiret ise biçim yani ürünleri toplama yeridir. Bu sebeple âyet-i kerîme, dünya hayatının en güzel şekilde değerlendirilmesini, bunun için de Allah'ın verdiği rızıkların yine O'nun yolunda cömertçe harcanmasını istemektedir. İster farz ister nâfile olsun her türlü iyilik yollarında harcamaya teşvik etmektedir. Çünkü bu, büyük bir fırsattır, bu fırsatın kaçırılmaması bizim lehimizedir. Öldükten sonra artık böyle bir fırsatın tekrar ele geçmesi imkânsızdır. Cenâb-ı Hakk'ın, son nefesteki halini haber verdiği şu kimselerin durumu ne kadar hazîndir:

"Sizden birine ölüm gelip de: «Rabbim! Ne olurdu ecelimi biraz daha erteleseydin de sadaka verip iyi kullardan olsaydım!» diye yalvarmadan önce size verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcayın. İyi bilin ki Allah, eceli geldiğinde hiç kimsenin ölümünü bir an geri bırakmaz. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkiyle haberdardır." (Münafikûn 63/10-11)

Zira ölüm ve kıyâmetten sonra çok dehşetli bir gün gelecektir. O günde alış veriş yapmak mümkün değildir ki eksiklerimizi tamamlayabilelim; dostluk yoktur ki dostlarımızdan yardım talep edebilelim; Allah'ın izni hâricinde şefaat yoktur ki günahlarımızın affı için şefaatçilere güvenebilelim. O halde böyle dehşetli bir güne hazırlık yapmak, malı ve canı Allah yolunda harcamak ve orada pişmanlık acıları içinde mahrum kalmamaya çalışmak gerekir. Allah'ın âyetlerini ve âhiret gününü inkâr edip, orası için bir endişe taşımayan veya bir şekilde yakasını kurtarabileceğini düşünen, bu sebeple de malını sadece nefsânî arzularını tatmin yolunda israf eden ve böylece ebedî azabı hakeden kâfirler, zâlimlerin ta kendileridir. Onlar gibi davranmamalı, hatta onları da bu yanlış yoldan kurtarmaya çalışmalıdır.

Hidâyete erip kemâl yolunda terakki edebilmek, Allah Teâlâ'yı tanımaya bağlıdır. İşte şimdi, Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfatlarını tanıtan en büyük âyet-i kerîme gelmektedir:

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌۜ لَهُ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ مَنْ ذَا الَّذ۪ي يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِه۪ يَعْلَمُ
مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْۚ وَلَا يُح۪يطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِه۪ٓ اِلَّا بِمَا
الْعَلِيُّ الْعَظ۪يمُ ﴿٢٥٥﴾ شَٓاءَۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ وَلَا يَؤُ۫دُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ

255. Allah ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, ebedî diridir. Varlığı kendinden olup bütün kâinatı yönetendir. O'nu ne bir uyuklama ne de bir uyku yakalayabilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun huzurunda kim kalkıp da şefaat edebilir? O, kullarının geleceğini de bilir, geçmişini de. Kullar ise, dilediği dışında O'nun ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kuşatmıştır. Dolayısıyla her ikisini de koruyup gözetmek O'na asla ağır gelmez. En yüce ve en büyük yalnız O'dur.

İçinde "kürsî" kelimesi geçtiği için bu âyet-i kerîmeye "Âyetü'l-Kürsî" denilmiştir. Fazilet itibariyle Kur'an'ın en büyük âyetidir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v.), Übey b. Ka'b'a *"Allah'ın kitabında en büyük âyet hangisidir?"* diye sorup "Âyetü'l-Kürsî'dir" cevâbını alınca onu tebrik etmiştir. (Müslim, Müsâfirîn 258; Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an 14)

Peygamber Efendimiz ayrıca, *"yatağına girerken Âyetü'l-Kürsî'yi okuyanı Allah Teâlâ'nın koruyacağını ve şeytanın ona yaklaşamayacağını"* (Buhârî, Vekâlet 10), *"bu âyetin içinde Allah'ın en yüce isminin bulunduğunu"* (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 461) ve *"bunun Kur'an âyetlerinin efendisi olduğunu"* (Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'an 2) haber vermektedir. Abdullah b. Mesûd (r.a.) de şöyle der: "Kim Bakara sûresinin ilk dört âyetini, Âyetü'l-Kürsî'yi ve peşinden gelen iki âyeti, bir de Bakara sûresinin son üç âyetini okursa ona ve âilesine o gün şeytan yaklaşamaz ve hoşuna gitmeyecek bir durumla karşılaşmaz..." (Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an 14)

Görüldüğü üzere Âyetü'l-Kürsî, ifade ettiği mânalar itibariyle en büyük âyet ünvânını almıştır. Zira o, Allah'ın isimleri ve sıfatları hususunda, hiçbir âyette bulunmayan bilgiler içermektedir. Onda açık ve kapalı olarak tam on yedi yerde "Allah" ismi geçmektedir.

Allah Hayy'dir; diridir, ezelî ve ebedî bir hayata sahiptir. Dolayısıyla ölmesi ve fenâ bulması mümkün değildir. Bu vasfıyla Allah, bilinmesi gereken her şeyi idraki altında toplayan ve bütün varlığı kendi fiili altında bulundurandır. Yine O Kayyûm'dur; bütün varlıkları ayakta tutan, görüp gözeten, yöneten, onları bir an bile ilmi ve ilgisi dışında bırakmayandır. O'nun varlığı kendiliğinden olduğu gibi,

diğer bütün varlıkların var oluşları ve varlıklarını devam ettirebilmeleri de O'na bağlıdır. Allah öyle Hayy ve öyle Kayyûm'dur ki O'nu asla ne bir uyuklama ne de bir uyku tutabilir. Çünkü uyukluyan veya fiilen uyuyan birinin o kadar çok ve muazzam varlıkları koruması, yönetmesi, kollayıp gözetmesi mümkün olamaz. [17]

Şefaat meselesi, kendilerine putlarının şefaat edeceğine inanan müşriklerin zannettiği kadar kolay bir durum değildir. Allah izin vermedikçe, O'nun yanında hiç kimse en küçük bir şefaatte bulunamaz. Ancak başta Peygamber Efendimiz olmak üzere, Allah'ın izin verdiği bazı kimseler, yine Allah'ın dilediği kişilere dilediği ölçüde şefaat edebileceklerdir. (bk. Müslim, İman 327; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme 13)

"O, kullarının geleceğini de bilir, geçmişini de" (Bakara 2/255) kısmına şu şekilde mâna vermek mümkündür: Allah, onların gelmiş ve geçmiş, gizli ve açık bütün hallerinden haberdardır. Allah onların önlerinde olan dünya işlerini ve arkalarındaki âhiret hâllerini bilir. Veya önlerinde bulunan ve varacak oldukları âhireti ve arkalarında bıraktıkları dünyayı bilir. Yahut gökten yere kadar önlerinde olan her şeyi ve bunların ötesindeki semâlarda bulunanları bilir. Öldükten sonra karşılaşacakları her şeyi ve yaratılmalarından önceki durumlarını veya hayır ve şerden yapıp gönderdikleri ile bundan sonra yapacaklarını hakkıyla bilir. Bu ifade, aynı zamanda Allah Teâlâ'nın, sevap veya ceza gerektiren bir durumda, şefâatçinin ve şefâat edilen kimsenin ahvalini çok iyi bildiğini de açıklamaktadır. Her şeyi bilen sadece Allah'tır. O'ndan başkası, ancak O'nun dilediği kadar bilgi sahibi olabilir. Yaratıkların herhangi birinin bilgisiyle ilâhî bilginin kıyaslanması mümkün değildir.

اَلْكُرْسِيُّ (kürsî) kelimesi, sözlükte üzerine oturmak için tahtadan yapılan ve Türkçede sandalye, koltuk veya taht olarak ifade edilen bir ev eşyasıdır. Mecazi olarak saltanat, iktidar ve hükümranlık mânasında da kullanılır. Burada Allah Teâlâ'nın yüceliğini, azamet ve kibriyâsını anlatmak için kullanılmıştır. Allah'ın azamet ve yüceliği, saltanat ve hükümranlığı gökleri, yeri ve bütün varlıkları kuşatmıştır. O'nun ihatası dışında bir varlık tasavvur etmek imkânsızdır.

Bu bakımdan gökleri ve yeri ayakta tutması, gözetmesi, koruyup kollaması Allah Teâlâ'ya asla ağır gelmez. Bunu son derece kolay bir şekilde yapar. Çünkü O Aliyy'dir; yücedir, benzeri ve ortağı olmaktan münezzehtir. Yine O Azîm'dir; büyüktür, O'na nispetle her şey küçücük kalır. Buradaki "yücelik" Allah'ın kadrinin, şerefinin ve kudretinin yüceliğini; "büyüklük" de yine Allah'ın mehâbet, kahır ve kibriyâsının büyüklüğünü ifade eder. Zira Allah, cisimlere ait sıfatlardan pak ve uzaktır.

Yüce Rabbimiz, bu şekilde kendini tanıtmakta ve insanlardan özgür iradeleriyle kendisini tanıyıp varlığını, birliğini ve tek ilâh oluşunu kabullenmelerini istemektedir. Ancak bu konuda insanlar üzerinde herhangi bir zor kullanmanın asla doğru olmadığını şöyle ferman buyurmaktadır:

لَٓا اِكْرَاهَ فِي الدّ۪ينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ

وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَاۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢٥٦﴾

256. Dinde zorlama yoktur. Gerçekten doğru eğriden ayrılıp iyice belli olmuştur. Artık kim şeytânî güçleri inkâr edip Allah'a inanırsa, muhakkak kopması mümkün olmayan sağlam bir kulpa sarılmış olur. Allah, işitendir, bilendir.

İslâm, hem insanların bir dini benimsemelerinde hem de dinin hâricinde herhangi bir konuda "zorlama"yı yasaklamıştır. Sadece dîne değil, her neye olursa olsun İslâm'a göre "zorlama" sayılabilecek bütün fiiller haram kılınmıştır. Dinin hedefi, zorlamak değil, hak ve özgürlüklerine karşı girişilen bu tecâvüz ve baskıdan insanları korumaktır. Dolayısıyla İslâm dininin hâkim olduğu yerlerde zorlama bulunmaz veya bulunmamalıdır. Müslümanların böyle bir hedefi gerçekleştirme vazîfeleri vardır.

Din; iman ve amelden oluşur. Kişinin, gönüllü olarak bir dine girmesi, onun iman esaslarını kabul etmesi ve emirlerini yerine getirmesi gerekir. Karşılığını alabilmek için dinin emir ve yasaklarının güzel bir niyet ve gönül hoşluğuyla îfâ edilme şartı vardır. İman gönül işidir. Dolayısıyla bir insanın sözle "inandım" dese bile zorla inanması mümkün değildir. Zorla kılınan namazdan, tutulan oruçtan ve yapılan herhangi bir işten de istenen neticenin alınamayacağı açıktır. O halde İslâm'a göre herkes vazîfesini kendi özgür irade ve ihtiyarıyla yapmalı ve herhangi bir zorlama olmadan yaşamalıdır. Cihâdın hikmeti de budur. İnsanları zorlama ve baskılardan korumak, Allah'ın kelimesini yüceltmek, hiç kimseyi sahip olduğu inançtan zorla çıkarmaya çalışmayıp, bilakis hakkın gönüllü olarak kabul edilmesini ve yayılmasını sağlamak, buna engel olmak isteyenleri ve onların zorlamalarını da bertaraf etmektir. Yoksa insanları bir dinî kabule veya din değiştirmeye zorlamak değildir. (bk. Yûnus 10/99-100)

İslâm'ın ilk yıllarında müşriklerin baskı, zulüm ve işkencelerine karşı müslümanlara fiilî müdâhele yasaklanarak sadece sabretmeleri tavsiye edilmiş, Mekke dönemi bu şekilde bitmiştir. Medine'ye hicret edip bir devlet kurularak belli bir kuvvet elde edildikten sonra, önce zulme uğramaları sebebiyle savaşmalarına izin verilmiş (bk. Hac 22/39), sonra haddi aşmamak şartıyla

kendileriyle savaşanlarla Allah yolunda savaşmaları emredilmiş (bk. Bakara 2/190), bunu müteakiben ise fitne kalmayıncaya ve hâkimiyet sadece Allah'ın oluncaya kadar kâfirlerle savaşmaları (bk. Bakara 2/193) istenmiştir. Hudeybiye anlaşması ve Mekke'nin fethiyle bu hedefe de ulaşılmış, sonra bu âyet-i kerîme gelerek dinde zorlamayı tamâmen ortadan kaldırmıştır. Ancak savaş durumları, müslüman toplum düzenini yıkmaya çalışanlara müdâhele, zorlamalara mukabele ve işlenen suçlara ceza bu hükmün dışındadır. Zorlamanın olmaması için İslâm toplumunda fitne kalmayacak, diğer din mensupları cizyelerini vererek kanunlara uygun yaşayacak ve toplum düzenini bozup başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar verecek durumlar bulunmayacaktır. Zira bu tür durumlara ait hükümlerin ayrı olarak değerlendirilmesi ve uygulanması gerekir.

İslâm'ın hükümlerinin açıklanması, ferdî ve ictimâî hayatta yaşanıp yerleşmesiyle hakla bâtıl, hayırla şer, doğruyla eğri olan, imanla küfür tam olarak birbirinden ayrılmış ve gerçek açıkça ortaya çıkmıştır. İsteyen hür iradesiyle doğruyu da eğriyi de seçebilir. (bk. Kehf 18/29) Fakat kim hür iradesini imandan yana kullanır, önce şeytânî güçleri reddeder,

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ (lâ ilâhe illallah) "Allah'tan başka ilâh yoktur" diyerek bütün putları kalbinden siler, akabinde Allah'a ve O'nun istediği hususlara iman ederse kopması asla mümkün olmayan en sağlam kulpa sarılmış olur. Bu sağlam kulp, Allah'ın kullarını cennete ulaştırmak için indirdiği Kur'an kulpudur. Kur'an'ın öğrettiği İslâm, iman ve ihsân kulpudur.

Âyette geçen الطَّاغُوتُ (tâğût) kelimesi, "azgın, azman, azdıran, sınırları aşan, tuğyân eden" mânalarına gelir. Kur'an dilinde bu kelime insan, şeytan, put, nefis, hevâ ve heves gibi Allah'ın dışında kendisine tapılan her şeyi ifade eder. O halde tâğûtların çürük, asılsız, kırılıp dökülecek ve kendilerini tutunanı düşürüp parçalayacak kulplarına değil, ezelden ebede şaşmaz, yanılmaz, uyumaz, uyuklamaz, hayy ve kayyûm, bütün yer ve göklerin yegâne sahibi, sonsuz ilim, hikmet, güç ve kudret sahibi Allah'ın kopmaz, yıpranmaz, kırılmaz sapasağlam kulpuna bütün varlığımızla sarılmak aklın bir gereğidir. Bu hayatî imtihanı başarabilenin dostu ve yardımcısı Allah olacaktır:

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا اَوْلِيَٓاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِ
اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

257. Allah, iman edenlerin dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa

çıkarır. İnkâr edenlerin dostları ise şeytânî güçler olup onları aydınlıktan karanlıklara sürüklerler. Onlar cehennemin yoldaşlarıdır ve orada ebedî kalacaklardır.

Velî; dost, yakın, sevgili, işleri üzerine alan kimse demektir. Bu bakımdan velî, velâyeti altındakini sahiplenir, sever, korur, yardımcısı olur ve menfaatini gözetir. Allah, iman edenlerin dostudur. Onları sever, işlerini yoluna koyar ve onların faydasına olacak şeyleri yapar. En faydalı iş, küfürden kurtulup doğru yola erişmektir. İşte Allah, dostluğun en büyük ikramı olarak mü'minleri küfür, şirk, günah, şek ve şüphe karanlıklarından kurtarıp iman, İslâm, ihsân aydınlığına ulaştırır. Kâfirlerin dostları ise, Allah'ı bırakıp peşinden gittikleri tâğûtlar yani putları, şeytanları, nefisleri, her türlü hevâ ve hevesleridir. Zira Allah'ı inkâr eden kimse, sadece bir değil yüzlerce tâğûtun kölesi olur. Bunlar ise velâyeti altında bulunanları bin bir türlü hîle, desîse ve vesveseyle hidâyet, iman, Kur'an nûrundan uzaklaştırarak küfür, şirk, türlü türlü günahlar, sayısız şek ve şüphe karanlıklarına sürüklerler. Böylece içinde sonsuza dek kalmak üzere cehennem yoldaşı olmalarına neden olurlar.

Şimdi ise son derece dikkat çekici olaylarla birlikte şeytânî güçleri inkâr edip Allah'a inanmanın gerekliliğini ortaya koyan delilleri göstermek üzere buyruluyor ki:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرٰهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَۘ إِذْ قَالَ
إِبْرٰهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُۙ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُۜ قَالَ إِبْرٰهِيمُ
فَإِنَّ اللّٰهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ
الَّذِي كَفَرَۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَۚ ﴿٢٥٨﴾

258. Allah'ın kendisine verdiği mülk ve saltanatla şımarıp İbrâhim ile Rabbi hakkında tartışmaya girişeni görmedin mi? İbrâhim: "Benim Rabbim dirilten ve öldürendir" dediği zaman o: "Ben de diriltir ve öldürürüm" demişti. İbrâhim: "Allah güneşi doğudan getiriyor, haydi sen de onu batıdan getir bakalım" deyince o kâfir ne diyeceğini bilemez halde donup kaldı. Allah, böylesi zâlimler gürûhuna doğru yolu göstermez.

Hz. İbrâhim'le Allah Teâlâ hakkında tartışmaya giren bedbahtın Nemrûd b. Kenân olduğu rivayet edilir. İnsanlık tarihinde kibirlenerek ilk kez rablik iddiâsında bulunan kimse odur. Allah kendisine büyük bir saltanat ve hükümranlık vermişti. Onu bolluk ve zenginlikle imtihan etmişti. Buna karşılık o, Rabbine çokça şükretmesi lâzım gelirken, aksine baş kaldırmış ve azgınlardan

olmuştur.

Hz. İbrâhim kendisini Allah'a dâvet edince Nemrud, "Bizi kendine inanmaya çağırdığın Rabbin kimdir?" diye sormuştur. Hz. İbrâhim, Cenâb-ı Hakk'ın en bilinen ve görünen iki sıfatını öne çıkararak "Benim Rabbim, canlıları dirilten, yoktan var edip onlara can veren, sonra ecelleri geldiği zaman da onları öldürendir" diye cevap vermiştir. Nemrud, bu apaçık gerçeği hemen kabul edip imana geleceği yerde, nefs-i emmâresinin gölgesinde kalarak ve gurura kapılarak: "Ben de diriltir ve öldürürüm" demiştir. Rivayete göre Nemrûd iki adam çağırtıp bunları hapsetmiş, sonra birini öldürüp diğerini serbest bırakmış ve "İşte ben bunu öldürdüm, şunu da dirilttim" demişti. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* III, 36)

Bu cevabı üzerine onun kör bir inat içinde olduğunu anlayan Hz. İbrâhim, bu hususta tartışmayı daha fazla uzatmadan Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren ikinci bir delil getirmiş: **"Allah güneşi doğudan getiriyor, haydi sen de onu batıdan getir bakalım"** (Bakara 2/258) demiştir. "Eğer kendini bu kadar güçlü hissediyorsan, Allah'ın yaptığı işleri yapmağa muktedir isen bu senin için gayet kolaydır ve hemen yapabilmen gerekir" demek istemiştir. Bu, Nemrud'un bir önceki gibi karışıklık ve göz boyayıcılıkla yapabileceği bir durum değildi. Dolayısıyla şaşırıp kaldı, söyleyecek söz bulamadı, dili tutuldu. İddiasının asılsızlığı açıkça ortaya çıkarak tartışmada yenilen ve kaybeden taraf oldu.

Allah'ın kudretini gösterip, ölüleri yeniden diriltmesine hiçbir engelin olmadığını kanıtlama bakımından şu örnek de pek dikkat çekicidir:

اَوْ كَالَّذ۪ي مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَاۚ قَالَ اَنّٰى يُحْي۪
هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَاۚ فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُۜ قَالَ كَمْ لَبِثْتَۜ قَالَ
لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍۜ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ
وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْۚ وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ
اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًاۜ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۙ قَالَ
اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٥٩﴾

259. Veya şu kimsenin hâline bakmaz mısın ki o, altı üstüne gelip harap olmuş ıpıssız bir şehirden geçerken: "Allah, harabeye dönmüş bu yeri acaba nasıl diriltecek?" demişti. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz yıl sonra diriltti. Sonra da kendisine "Burada ne kadar kaldın?" diye sordu. O

da: "Ya bir gün, yahut daha az" dedi. Allah şöyle buyurdu: "Hayır, yüz sene kaldın. Şimdi yiyeceğine ve içeceğine bak, hiç bozulmamış! Bir de eşeğine bak, kemikleri nasıl çürümüş! Biz seni insanlara yeniden dirilmenin gerçekliğine dâir bir delil kılalım diye böyle öldürüp dirilttik. Şimdi de şu kemiklere bak, onları nasıl da birleştirip yerli yerine koyuyor, sonra da onlara et giydiriyoruz!" O kişi, gerçek bu şekilde kendisine apaçık belli olunca: "Artık çok iyi biliyorum ki Allah, her şeye hakkıyla güç yetirendir" dedi.

Rivayete göre İsrâîloğulları günah, şer ve bozgunculukta ileri gidince Allah onların başına Bâbilli Buhtunnasr'ı musallat kılar. Buhtunnasr Şam'ı ele geçirip Beyt-i Makdis'i yerle bir eder. İsrâîloğulları'nı üç gruba ayırıp bir grubu öldürür, bir grubu Şam'da bırakır, üçüncü grubu ise esir alır. Buhtunnasr bu esirleri, beraberinde bulunan meliklere taksîm eder. Hz. Üzeyr de esir edilenler arasındadır. Daha sonra Allah Teâlâ, bir yolla Üzeyr'i onların ellerinden kurtarır.

Üzeyr, azığını almış, merkebine binmiş giderken evleri yıkılmış, harabe hâline gelmiş, orada oturanlardan kimse kalmamış bir kasaba veya köy kalıntılarının yanına gelir. Buranın Beyt-i Makdis olduğu söylenir. Orada bir müddet durur, kederli ve mahzun gözlerle etrafına bakar. Âh çekerek, iç geçirerek kendi kendine, "Allah, böyle yıkılmış, harap olmuş bir beldeyi yeniden nereden ve nasıl diriltir, eski görkemli hâline nasıl getirir" der. Yalnız o bu sözü, Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretinden şüphe ettiği için değil, o zamanın âdetine uygun olarak, böyle bir îmâr ve ihyâyı uzak görmesi sebebiyle söyler. O anda uykusu gelir, yatar. Allah onu öldürür, yüz sene oracıkta öylece ölü olarak kalır, sonra diriltir. Yiyecekleri hiç bozulmamış, ancak merkebi çürümüş ve sadece kemikleri kalmıştır. O harap olmuş kasaba da îmâr edilmiştir. Uyandığı ilk anda bir gün veya daha az bir süre uyuduğunu zanneder. Yiyeceklerine bakınca gerçekten böyle olduğunu sanır. Fakat merkebine bakınca o zaman gerçeği anlar. Allah, Üzeyr'in gözü önünde merkebini yeniden diriltir. Böylece Cenâb-ı Hakk'ın kudret, kuvvet ve azametini gözleriyle müşahede eder. Allah'ın her şeye gücü yettiğini yakînen bilir ve anlar. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* III, 46 vd.)

Yüce Allah, akıl nimetiyle donattığı kullarını üç yolla hidâyet yollarına yöneltmekte ve gerçeği bulmalarını kolaylaştırmaktadır. Birincisi aklî deliller getirmektir. Nitekim bir önceki âyet-i kerîmede beyân edildiği gibi Hz. İbrâhim'in Nemrud'la tartışırken getirdiği deliller bunun güzel bir misâlini teşkil eder. İkincisi hakikatin ve haber verilen hâdisenin nereden ve nasıl gerçekleştiğini göstermektir. Nitekim bu âyette anlatılan Hz. Üzeyr kıssası da bunun misâlidir. Üçüncüsü ise bizzat yaptırarak, yaşatarak, sebep ve sonucu

tecrübe halinde göstermektir. İşte gelecek âyette Hz. İbrâhim'le ilgili olarak bunun dikkat çekici bir misâli verilmekte ve canlı bir tatbikatı yapılmaktadır:

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اَرِنٖى كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰىۜ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ
قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبٖىۜ قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ
اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتٖينَكَ سَعْيًاۜ
وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٦٠﴾

260. İbrâhim de bir zaman: "Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!" demişti. Rabbi ise: "Yoksa inanmıyor musun?" buyurdu. İbrâhim: "Elbette inanıyorum, fakat kalbim iyice kanaat getirip yatışsın diye bunu istiyorum" dedi. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: "Öyleyse dört kuş yakala, onları kendine meylettir, alıştır, iyice tanı; sonra onları kesip hamur yaparak her bir dağın tepesine ondan bir parça bırak. Sonra onları çağır, bak nasıl koşarak sana gelecekler. Şunu iyi bil ki, Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

Hz. İbrâhim, kalbinin iyice mutmain olması, gerçeği yakînen görerek gönlünün sükûnete ermesi, bu husustaki bilgi ve tecrübesinin "hakka'l-yakîn"[18] derecesine ulaşması için Rabbinden ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini talep etmiştir. Cenâb-ı Hak, "Yoksa iman etmedin mi?" sorup ondan "hayır, iman ettim, ben mü'minim, imanımda şüphe yok" cevabını alarak, böyle bir sual sebebiyle Hz. İbrâhim'in imanı hususunda kıyâmete kadar gelecek insanların gönlünde oluşabilecek en küçük tereddütleri bile ortadan kaldırmıştır.

Rivayete göre, Allah Teâlâ İbrâhim (a.s.)'a yakaladığı bu dört kuşu kesmesini, tüylerini yolmasını ve etlerini sıyırıp parçalara bölmesini emretti. Sonra başlarını yanında saklamak sûretiyle, her dağın başına onlardan birer parça koymasını istedi. İbrâhim, her bir kuşu dört parçaya ayırdı, hamur yapıp birbiriyle karıştırdı ve dağların tepesine bundan birer parça koydu. Sonra onları "Allah'ın izniyle bana gelin" diyerek çağırdı. Her bir parçanın bir diğerine doğru uçup, bir cüsse teşkil ettiğini ve gelip kendine ait başla birleşerek eski hâlini aldığını gördü. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* III, 81-82)

Âyetin işârî tefsiriyle alakalı şu izah yapılabilir: Hz. İbrâhim, bu sualiyle Allah'tan kalbinin ihyasını istemiştir. Allah Teâlâ da ona, gönlünün başka şeylerle olan bağlantılarını kesmesi gerektiğini haber vermiştir. Buna göre dört kuş ile nefiste bulunan dört kötü sıfata işaret edilmiştir. Tavus zineti, karga

uzun emeli, horoz şehveti ve kartal da hırsı temsil etmektedir. Dolayısıyla mücâhedeyle ve riyazatla nefsinin bu mezmûm sıfatlarını boğazlayamayanlar, müşâhedeyle kalbini diriltme imkânı bulamazlar. (Kuşeyrî, *Letâifü'l-i ârât,* I, 121)

Nefsin her türlü kötü sıfatlarını temizleyerek kalb-i selîm ve iman-ı kâmile ulaşabilmek, böylece Allah'ın yaratmak, diriltmek, öldürmek gibi kâinattaki ilâhî kudret akışlarını seyredebilmek için en güzel çare Allah yolunda cömertçe infakta bulunmaktır. Nitekim gelen âyetler bu hususu pek etkili ve dikkat çekici örneklerle anlatır:

Anlatıldığına göre, Mûsâ (a.s.) rüyâsında meleklere: "Rabbimiz uyur mu?" diye sordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ, meleklere onu uyku bastırınca üç kez uyandırmalarını ve uyumaya bırakmamalarını emretti. Sonra Mûsâ'ya: "Eline iki dolu bardak almasını" emir buyurdu. O da aldı. Hemen Mûsâ'yı uyku tuttu ve bardakların ikisi de elinden yere düşüp kırıldı. Sonra Allah Teâlâ, Mûsâ'ya: "Ben, kudretimle gökleri ve yeri ayakta tutmaktayım. Şayet bana uyku veya uyuklama arız olsa yer ve göklerin hali nice olurdu" diye vahyetti. (Zemahşerî, *el-Ke âf,* I, 146)

. **Hakka'l-yakîn**: Bir şeyin doğruluğunu bizzat yaşayıp tecrübe ederek bilmektir. Mesela balın tadını yiyerek ve ateşin yakıcılığını bizzat içinde yaşayıp tercüme ederek bilmek gibi.

Allah Yolunda İnfakın Misâli

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى
كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ ۗ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾

261. Mallarını Allah yolunda harcayanların misâli, yedi başak bitiren ve her başakta yüz dâne bulunan bir tek tohumun hâli gibidir. Allah, dilediğine kat kat fazlasını da verir. Çünkü Allah, lutfu pek geniş olan ve her şeyi hakkıyla bilendir.

Âyet-i kerîme, mü'minin Allah yolunda yaptığı harcamaların durumunu anlatmak üzere, duyguları coşturan ve duyarlı bir vicdanı derinden etkileyen şöyle canlı bir tabiat tablosu çizmektedir: Bir buğday dânesi... Toprağa ekiliyor... Topraktan bir kök bitiyor. Bu kökten çatallanarak yedi başak çıkıyor. Her bir başağın içinde gizlenmiş yüz dâne bulunmaktadır. Hatta bir dânenin Allah'ın izniyle bundan daha fazla vermesi de mümkündür. Çünkü Allah vâsi'dir; kullarına olan ikram ve ihsânı asla daralmaz, bitmez, tükenmez. Alîm'dir; kalplerin derinliklerine gizlenen niyet ve düşünceleri bilir, ona göre kat kat ve daha fazla verir.

Allah yolunda verilen sadakanın kat kat artırılmasını Peygamber Efendimiz de şöyle bir benzetmeyle izah etmektedir: *"Her kim temiz ve helâl olan kazancından bir tek hurmaya denk olabilecek bir şey bile tasadduk ederse Allah onu kabul buyurur. Çünkü Allah ancak temiz olanı kabul eder. Sonra onu, sizden birinizin tayını terbiye edip büyüttüğü gibi, artırıp çoğaltır. Nihâyet o sadaka dağ kadar olur."* (Buhârî, Zekât 8; Müslim, Zekât 63)

Cenâb-ı Hak, kendi yolunda ihlasla ve âdâbına uygun yapılan harcamalara büyük mükâfatlar va'dederek şöyle buyurur.

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا اَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا اَذًى ۙ
لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾

262. Mallarını Allah yolunda harcayıp da bunun ardından herhangi bir başa kakmada ve gönül incitici bir harekette bulunmayanlar yok mu, onlar için Rableri yanında özel mükâfatlar vardır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır.

Sadakaların sevabını yok edecek âfetlerin başında "başa kakma" ve "eziyet etme" gelmektedir.

اَلْمَنُّ (menn), bir kimsenin iyilik yaptığı şahsa “sana şöyle şöyle iyilik yaptım” demek sûretiyle o kimseye karşı iyiliğini bir şey sayması, az çok yaptığı iyiliğe gururlanması ve onun verecekli durumunda olduğunu hissettirmesidir. Bu tavır, gönül bulandırır, yapılan iyiliğin kıymetini eksiltir, hatta kesip yok eder. اَلْاَذٰى (ezâ) ise tiksindirmek mânasına gelir. İyilik yaptığı kişinin bir kusuru sebebiyle şikayette bulunmak, dil uzatmak ve iyiliği yüze vurmak birer ezâdır. İyilik ettiği kimseye: “Ben sana iyilik ettim, sen bana teşekkür bile etmedin”, “Kaç kez gelip bana eziyet veriyorsun”, “Kaç defadır isteyip duruyorsun, utanmıyor musun” veya “Devamlı sıkıntılarla geliyorsun, Allah beni senden kurtarsın, seni benden uzak etsin” gibi sözler de ezâya örnek verilebilir. Allah için infakta bulunanlar eğer bu yanlış davranışlardan uzak durur, sadakalarını göz bebekleri gibi korur ve mükâfatını sadece Allah’tan beklerlerse, Cenâb-ı Hak onlara ecirlerini en güzel şekilde verir. Âhirette onlara hiçbir korku olmaz, sevapların yok olması gibi herhangi bir sebeple de üzüntü duymazlar.

Rivayete göre bu âyet-i kerîme Hz. Osman ve Hz. Abdurrahman b. Avf hakkında inmiştir. Abdurrahman b. Avf (r.a.) malının yarısı olan dört bin dirhemi tasadduk etti ve: “Yanımda sekiz bin dirhem var. Bunun dörtbin dirhemini kendim ve çocuklarım için sakladım. Dört bin dirhemini de Rabbime güzel bir borç olarak verdim” dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.v.): *“Sakladığını da verdiğini de Allah mübârek eylesin”* buyurdu. Hz. Osman ise Tebük seferinde bin deve ve bin dinar yardımda bulundu. Rûme kuyusunu satın alıp müslümanlara vakfetti. Rasûlullah (s.a.v.) ellerini kaldırarak: *“Ya Rabbi ben ondan râzı oldum. Sen de râzı ol!”* diye dua etti. (Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl,* s. 89)

Verdiklerini Allah için vermeyip başa kakanlar şunu unutmasınlar ki:

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَٓا اَذًى ۜ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

263. Güzel bir söz ve kusurları bağışlama, ardından eziyet gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah’ın kimsenin yardımına ihtiyacı yoktur. O, ceza vermekte hiç acele etmeyendir.

Aziz Mahmûd Hüdâyî (k.s.) şöyle der: “Dilenciyi güzel bir şekilde geri çevirmek, başa kakan ve eziyet eden kimsenin sadakasından daha hayırlıdır. Zira güzel söz, geri çevirmek için bile olsa dilencinin gönlünü ferahlatır, rûhunu şenlendirir. Sadaka, hem insanın maddî varlığına fayda vermek hem de kalbi mesrûr etmek sûretiyle kişiye menfaat sağlar. Cesede fayda veren şeyle, rûha eziyet verecek bir şey birleşince tam fayda temin edilmiş olmaz. Şüphesiz ki rûhu ferahlandıracak şey, cesede menfaat verenden daha hayırlıdır. Çünkü

insanda rûhâniyet, çamurdan yapılmış bedene göre çok daha yüce ve şerefli bir mevkiye sahiptir.”

Nitekim Abdullah b. Zübeyr’in oğlu Âmir, fakir ve âbidlere yardım edeceği zaman, onları incitmemek için şu yolu tercih ederdi:

Yardım edeceği kimseler secdede iken para keselerini ayakkabılarının yanına hissedecekleri şekilde bırakır ve görünmeden uzaklaşırdı. Kendisine:

“–Neden yardımını, birisini göndererek yapmıyorsun?” diye sorulunca da şöyle cevap verirdi:

“–Onlardan birinin, gönderdiğim kişiyle veya benimle karşılaştığında yere bakmasını istemem, onun için böyle yapıyorum.” (İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-Safve,* II, 411)

Şüphesiz Allah ganîdir; kullarının verecekleri sadaka ve yapacakları iyiliklere ihtiyacı yoktur. O sadakaya muhtaç fakirleri ve garipleri bol bol rızıklandırmaya, zengin olanları da fakir ve başkalarına el açar duruma düşürmeye kadirdir. Yine Allah halîmdir; her günah işleyeni anında cezalandırmaz. Başa kakan ve ezîyet edenlere de, tevbe edip yanlışlarından dönmeleri için mühlet verir.

Allah Teâlâ, kendi yolunda yapılan harcamaların başa kakma ve ezâdan arındırılması ve kulların yaptıkları iyiliklerin mükâfatından mahrum kalmamaları için bu hususu ayrıca dikkat çekici bir örnekle şöylece açıklığa kavuşturmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰىۙ كَالَّذٖي
يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ
صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًاۜ لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى
شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُواۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرٖينَ ﴿٢٦٤﴾

264. Ey iman edenler! Allah’a ve âhiret gününe inanmadığı halde sırf insanlara gösteriş olsun diye mallarını harcayanlar gibi, başa kakıp eziyet etmek sûretiyle sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Bu şekilde hayır yapan kimsenin misâli, üzerinde biraz toprak bulunan kaygan bir kayanın hâli gibidir ki, ona şiddetli bir sağanak vurmuş da onu çıplak bir halde bırakmıştır. Böyleleri, yaptıkları hiçbir iyiliğin faydasını göremezler. Allah, kâfirler gürûhunu doğru yola ulaştırmaz.

Burada öncelikle başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle sadaka veren, Allah’a ve âhirete inanmadığı halde insanlara gösteriş için sadaka verene; başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle verilen sadaka da Allah’a ve âhirete inanmayan bir

kimsenin insanlara gösteriş için verdiği kabule şayan olmayan sadakaya benzetilmektedir. Böylece nifâk ve riyânın sadakaları boşa çıkarması gibi, başa kakma ve eziyetin de sadakaları boşa çıkaracağı bildirilmektedir. Zira her iki tür sadaka da Allah için verilmiş bir sadaka değildir.

Daha sonra da kendi rızâsı için olmayıp riya için verilen, karşılığında âhirette Allah'tan bir sevap beklenmeyen sadakanın ve bu sadaka sahibinin durumunu şu örnekle açıklıyor:

Ortada pürüzsüz bir taş, taşın üstünde de azıcık bir toprak var. Bu toprağa kuvvetli bir yağmur yağıyor ve taşın üstünde topraktan hiçbir iz kalmıyor. Taş da, üzerinde topraktan hiçbir nişane olmaksızın kaskatı bir halde kalıyor.

Bu misâl, Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp insanlara gösteriş için malını harcayan kimsenin, imanın bahşettiği huzur ve saâdetten habersiz olan, onu anlamayan kaskatı kalbini tasvir etmektedir. Ancak bu katılığı riyadan örtülmüş bir kabukla kapatmak istemektedir. Bu riya örtüsüne bürünmüş kaskatı kalbi, üzerinde biraz toprak bulunan pürüzsüz kaya temsil eder. Bu, yumuşaklıktan ve bitkiden eser bulunmayan bir taş parçasıdır. Katılığını gizlemek için üzeri hafif bir toprakla örtülmüştür. Tıpkı iman nurundan mahrum kalplerin katılığını riyanın örtüp kapattığı gibi. Şiddetli yağan yağmur o kaskatı kayanın üzerindeki toprağı silip götürdüğü ve onu üzerinde hiçbir bitkiden ve meyveden eser bulunmayan cascavlak bir kaya halinde bıraktığı gibi; insanlara gösteriş için malını infak eden kalpler de ne hayırlı bir meyve verir, ne de âhirette bir sevaba erişir. (Seyyid Kutub, *Fî Zılâl*, I, 309)

Örneği şu şekilde izah etmek de mümkündür: Başa kakan ve inciten kimseyle münafık katı kaya gibi, bunların verdikleri sadakalar kaya üstündeki toprak gibi, kıyâmet günü de şiddetli yağmur gibidir. Kıyâmet günü geldiği zaman, bütün bu sadakalar, şiddetli yağmurun pürüzsüz bir taş üzerindeki toprağı giderdiği gibi kaybolur ve boşa çıkar. Çünkü o günde bu amellerin Allah'ın rızâsı için yapılmadıkları belli olur. İnanmadığı halde infak edenler; riya olsun diye, başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle sadaka verenler, yaptıkları bu amellerden o gün hiçbir fayda göremezler. Çünkü Allah kâfirler gürûhunu, âhirette kendilerine yarayacak iyilikler yapmaya muvaffak kılmaz. Bu bakımdan mü'minler de sadaka verirken dikkatli olmalı, sevaplarının boşa gitmesinden korkmalıdırlar.

Peki mallarını Allah yolunda ihlasla harcayanların durumu nasıldır:

وَمَثَلُ الَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْب۪يتاً مِنْ اَنْفُسِهِمْ

كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِۚ فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا

وَابِلٌ فَطَلٌّ ۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٢٦٥﴾

265. Mallarını Allah'ın rızâsını kazanmak ve gönüllerindeki imanı kökleştirip sağlamlaştırmak için harcayanların durumu, bir tepenin üzerinde bulunan güzel bir bahçeye benzer ki, bol yağmur yağdığında ürününü iki kat verir. Hatta yağmur yağmasa bile az bir çisileme ona yeter. Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir.

Burada, mallarını Allah rızâsı için, imanın kalbine iyice kökleşmesini sağlamak ve mükemmel bir İslâm toplumu oluşturmak üzere cömertçe harcayanların hâli yine dikkat çekici bir bahçe örneğiyle anlatılıyor: Hem yağmuru hem rüzgarı hem de güneşi, içindeki bitkilerin yetişmesine en faydalı bir şekilde alan bir muhitte güzel bir bahçe bulunmaktadır. İçerisinde her türlü sebze ve meyve bitkileri mevcuttur. Bu bahçeye kuvvetli bir yağmur düşüyor, rüzgar müsait yönlerden en faydalı bir şekilde esiyor, güneş ışınlarını yararlı bir tarzda aksettiriyor. Bu sayede bahçe meyve ve sebzelerini iki kat veriyor. Normal durumlarda mesela bin veren bu bahçe, bu yağmur sayesinde iki bin veriyor. Alelâde hallerde bir dâneye yediyüz dâne veren bu bostan, bu yağmur sebebiyle bir dâneye bin dört yüz dâne veriyor. Bu bahçe öyle bir bahçe ki, ona kuvvetli bir yağmur düşmese bile hafif bir yağmur, az bir nem, bir çisinti dahi yetiyor ve vereceği ürünü yine veriyor.

Bu örnek, mallarını Allah yolunda ve hayırlı işler gerçekleştirmek için harcayanların halini açıklamaktadır. Mallarını Allah'ın rızâsını kazanmak için ve bu sayede kendilerini, mallarını, amellerini, müslüman kardeşlerini bozucu temayüllerden ve her türlü sarsıntıdan koruyarak Allah yolunda sâbit kılmak; iyilik yapmayı ve hayr ü hasenatta bulunmayı kendilerinin ayrılmaz bir melekesi haline getirmek ve ondan sonra her türlü fazilet ve ibâdetleri kolaylıkla yapmak; hülasa ekecekleri tohumu tutturmak için ihtiyaç sahibi kimselere ve ihtiyaç bulunan yerlere âdâb ve erkanına uygun olarak can ü gönülden harcamada bulunanların durumları işte böyle bir bahçenin durumu gibidir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VII, 55; Elmalılı, *Hak Dini,* II, 902)

Bir başka yoruma göre bu örnek mü'min bir kalbi anlatmaktadır: İmanla mâmur olmuş bir kalb, tebessümle güzelleşmiş bir gönül, sırf Allah'ın rızâsını kazanmak için harcıyor. Ve harcadığı şeyi de hayırlı olduğuna can ü gönülden inanarak veriyor. Harcadığı şey imanından coşup gelmekte, kökleri tâ vicdanın derinliklerine inmektedir. (Seyyid Kutub, *Fî Zılâl,* I, 309)

İşte böyle inanmış bir kalbi, üzerinde yığınlarla toprak bulunan, yağan kuvvetli bir yağmurla kabarıp canlanarak yemyeşil bir hal alan; bitkileri

birbirine sarmaş dolaş olmuş verimli bir bahçe temsil etmektedir. Bu yağmur o toprağı canlandırıp yeşerttiği ve orada bol bol mahsulün yetişmesine vesile olduğu gibi, mü'minin Allah için verdiği sadakalar da onun gönlünü temizleyip arıtarak Yüce Allah ile olan alakalarını geliştirir; malını da temizleyip Allah Teâlâ'nın dilediği kadar artırır. Ayrıca bu sadakalar, yağmur sayesinde o bahçenin bütün ürünleriyle bir bütün olarak gelişmesi gibi, bir bütün olarak İslâm toplumunun hayatını ıslah eder, düzeltir ve geliştirir.

Toprağı bol o güzel bahçeye kuvvetli yağmur yağmayıp bir çisinti vursa dahi o yine vereceği ürünü verir. Aynı şekilde Allah için harcamaya hazır bir gönül, vereceği fazla bir şeyi olmayıp az bir şey verse bile o ona yeter. O gönlü cûş u hurûşa getirmeye, kendisini bütün mü'minlerle kardeş bilme, bütün bir İslâm toplumunun dertleriyle dertlenip sevinciyle sevinerek onların ayrılmaz bir parçası olma şuuruna götürmeye yeter. Çünkü Allah'a ulaşacak olan, ne etlerdir ne de kanlardır, ne de başka şeydir. Allah'a ulaşacak olan, kalplerin derinliklerinden kopup gelen "takvâ" duyguları, niyet temizliği ve ihlastır.

Böylesine güzel ve ulvî duygulardan mahrum olarak yapılan harcamaların hazin akıbeti de şu örnekle gözler önüne serilir:

أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ
فَاَصَابَهَا اِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾

266. Hiç biriniz ister mi ki, ağaçlarının arasından ırmaklar akan, içinde her çeşit mahsul bulunan, hurma ve üzümlerle dolu bir bahçesi olsun; sonra kendisine tam ihtiyarlığın gelip çattığı, bakıma muhtaç çocuklarının da bulunduğu bir sırada âniden ateşli bir kasırga gelip o bahçeyi yakıp kül etsin? Elbette istemez. İşte Allah, düşünesiniz diye size âyetleri böyle açıklıyor.

Bu örnekte bir adamdan bahsedilir. Bu adamın hurma ve üzüm bağlarından oluşan bahçesi vardır. Bu, altından ırmaklar akan, ağaçlarının arasından sular çağlayan son derece güzel, mükemmel ve muhteşem bir bahçedir. Mevsim hasat mevsimi olup ağaçlar, bağlar meyveye durmuştur. O bahçede de her türlü meyve ve sebze mevcuttur, olmayan bir şey yoktur. Her taraf refah, sevinç ve neşe dolu; her yanda ruhâniyet, parlaklık ve güzellik kendini göstermektedir. Fakat ne yazık ki durum böyle devam etmiyor; iş tersine dönmeye başlıyor. Önce adam ihtiyarlıyor, son derece ihtiyaç sahibi olduğu halde çalışıp çabalayamayacak kadar âciz bir duruma düşüyor. Aynı zamanda onun elleri ermez, güçleri

yetmez, zayıf, zavallı ve âciz yavruları da vardır. Onların bakımları ve geçimleri de kendisine düşmektedir. Dolayısıyla o, son derece sıkıntılı, muhtaç ve perişan bir durumdadır.

Vaziyet bu noktada iken adamın o güzelim bahçesine ateşli bir kasırga isabet ediyor ve onu bir lahzada yakıp mahvediyor. Bu adamın yerinde olmayı kim ister? Bu durum karşısında adamın kalbindeki keder ve sıkıntının ne kadar büyük olacağını düşünmek gerekir. Bu bela ve sıkıntı, evvela şu güzelim bahçenin ve içindeki ürünlerin bir daha geri gelmeyecek şekilde heder olmasıyla ortaya çıkar. Ayrıca o kimse, çalışamayacak kadar âciz olup, başkalarının kendisine yardım etmelerinden ümitsiz oluşunun yanı sıra ihtiyaç içinde kalmıştır. Bir de başka insanların, yani çoluk çocuğunun, onun bakımına muhtaç bir durumda bulunmaları ve ondan yiyecek içecek istemeleri gibi sebeplerle ihtiyacı, dolayısıyla da sıkıntısı daha da artmaktadır.

Tıpkı burada bahsedilen adam gibi, malını Allah rızâsı için veren kimse, âhiretteki cenneti ümit etmesi bakımından, bütün ihtiyaçlarını karşılama hususunda tek dayanağı o bahçe olan adam gibidir. Fakat bu kimse, yaptığı iyiliğin peşinden başa kakıp fakiri incittiği zaman, bu durum, o bahçeyi yakıp kavuran kasırga gibi olur. Aslında iyilik olmayıp zâhiren iyilik gibi gözüken bu infâkı da pişmanlık, şaşkınlık ve keder takip eder. Bu kimse o iyiliğin sevabına son derece muhtaç olduğu kıyâmet gününde ondan hiçbir fayda göremez. Böylece, üzüntü ve kederlerin en büyüğü ve ah vah etmelerin en şiddetlisi içinde kalır. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VII, 58)

Hasılı iman ile yapılan iyiliklerin mükâfatı böyle cennetler; bunların Allah için yapılmasına engel olan imansızlık, riya, minnet ve eza gibi kötülükler de o ateşli kasırga gibidir. Bu kasırga, yapılan iyilikleri yakar ve en muhtaç bir durumdayken onlardan istifade imkânını tamâmen ortadan kaldırır. Bu bakımdan doğru tercihte bulunup çabuk davranmalı; meyveli, verimli, gölgelerle dolu bahçeye ateşle dolu kasırga gelip onu helâk etmeden dikkatli olunmalıdır.

Allah yolunda yapılan harcamalarda gözetilmesi gereken diğer âdâb hususunda ilâhî uyarılar şöyle devam ediyor:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّٓا اَخْرَجْنَا لَكُمْ
مِنَ الْاَرْضِۖ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَب۪يثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذ۪يهِ اِلَّٓا
اَنْ تُغْمِضُوا ف۪يهِۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَم۪يدٌ ﴿٢٦٧﴾

267. Ey iman edenler! Çalışıp ürettiğiniz malların ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerin iyi, temiz ve helâl olanından Allah yolunda

harcayın. Size verildiğinde gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü şeyleri, iyilik yapacağım diye başkasına vermeye kalkışmayın. Şunu bilin ki, Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur; O her türlü övgüye lâyıktır.

Berâ b. Âzib (r.a.)'ın anlattığına göre Ensâr, hasat mevsiminde hurma salkımlarından getirerek Mescid-i Nebevî'deki iki direk arasına bağlanan bir ipe asar, fakir Muhâcirler de onlardan yerdi. Bazıları, oraya konan hurma hevenklerinin çokluğuna bakarak bir beis olmayacağı düşüncesiyle iyilerin arasına kötü hurmaları da koydular. Allah Teâlâ böyle yapanlar hakkında bu âyet-i kerîmeyi indirdi. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 90)

Bir diğer âyet-i kerîmede iyiliğin kemâline erişebilmemiz için sevdiğimiz şeylerden vermemiz tavsiye edilmektedir. (bk. Âl-i İmrân 3/92)

Avf b. Mâlik (r.a.)'ın anlattığına göre, Rasûlullah (s.a.v.) elinde bir asâ ile yanımıza mescide geldi. Bir adam mescide sadaka olarak âdî bir kuru hurma salkımı asmıştı. Efendimiz (s.a.v.) asâ ile bu hurma salkımına dürttü ve şöyle buyurdu: *"Bu sadakanın sahibi dileseydi, bundan daha iyisini verebilirdi. Bu sadakanın sahibi kıyâmet günü âdi kuru hurma yiyecektir."* (Ebû Dâvûd, Zekât 17/1608)

Hz. Âişe, Allah Rasûlü'nün hoşlanmadığı bir yiyecek hakkında: "Ey Allah'ın Rasûlü, onu yoksullara verelim mi?" diye sormuştu. Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.): *"Kendi yemediğiniz eyleri ba kalarına vermeyin!"* buyurdular. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 105, 123; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid,* III, 113; IV, 37)

Bu ve bundan önceki âyet-i kerîmelerin de işaret ettiği gibi, Allah yolunda mal harcayan, sadaka veren kimse, bir çiftçiye benzer. Sahip olduğu araziden fevkalâde iyi ürün elde edeceğine inanan çiftçi, zirâata gereken önemi verir ve tohumun da en iyisini eker. Çünkü o, mahsûlün iyi ve bol olması için tohumun ne kadar mühim olduğunu pekâla bilir. Aynı şekilde, tasaddukta bulunan kişi de, Allah'a ve âhiret gününe imanı arttıkça, uhrevî sermâyesini artırmak üzere malın iyisinden bolca sadaka verir.

Gerçek böyle olmakla birlikte, şeytan bunu engellenek için var gücüyle uğraşır:

اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِۚ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًاۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌۚ ﴿٢٦٨﴾

268. Şeytan sizi fakirlikle korkutur; sizi her türlü hayasızlığı ve ahlâksızlığı yapmaya teşvik eder. Allah ise size bağışlamayı ve bol nimet vermeyi va'deder. Allah, lutfu pek geniş olan, her şeyi hakkıyla bilendir.

Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Âdemoğluna biri eytandan diğeri melekten olmak üzere iki kanaldan dü ünce gelir. eytandan gelen dü ünce, kötülüğe yönlendirmek ve gerçeği yalanlamak istikâmetindedir. Melekten gelen dü ünce ise iyiliğe yönlendirmek ve gerçeği doğrulamak yönündedir. İçinde melekten gelen dü ünceyi hisseden ki i, onun Allah’tan olduğunu bilsin ve Allah’a hamdetsin. İçinde eytandan gelen dü ünceyi hisseden kimse de, eytandan Allah’a sığınsın.” (Tirmizî, Tefsir 2/36)

Ancak kalbin bu inceliği yakalayabilmesi, bu ferâset ve basireti gösterebilmesi için “hikmet”le buluşması gerekir:

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ط

وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

269. Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, ona gerçekten pek çok iyilik ve güzellik verilmiştir. Fakat bu hakikatleri ancak gerçek akıl sahipleri anlar, üzerinde düşünüp ibret alır.

“Menetmek, engellemek” mânasını taşıyan bir kökten gelen الْحِكْمَة (hikmet) sözlükte “sahibini yanılmaktan ve yanlış yollara sapmaktan koruyan şey” demektir. İnsanı yanlış yollardan koruyarak doğru yola eriştiren en mühim kaynak, dindir. Özellikle dinî bilginin temelini teşkil eden Kur’an ve sünnettir. Bu sebeple müfessirlerimiz âyette geçen hikmete şu mânaları vermişlerdir:

İbn Abbâs (r.a.) der ki: “Hikmet, Kur’an bilgisidir, onu iyice anlamaktır. O’nun nâsihini mensûhunu, muhkemini müteşâbihini[19], önce inenini, sonra inenini, helâl ve haramını ve mesellerini bilmektir.”

Mücâhid şöyle der: “Söz ve fiilde isâbet etmek, en doğru olanı söylemek ve yapmaktır.”

Mâlik ise şöyle demektedir: “Hikmet dinî bilmek, onun hükümlerini en güzel şekilde anlamak ve ona tâbi olmaktır.”

Süddî’ye göre ise hikmetten maksat, peygamberliktir. (bk. Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* III, 124-125)

Buna göre Kur’ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyye gibi sağlam temel kaynaklarından hareketle dinî öğrenmek, anlamak ve yaşamak hikmetin ta kendisidir. Çünkü böyle davranan her türlü yanlıştan kendini korumuş, yapılacak en doğru işleri yapmış, sözünde ve fiilinde tam isâbet etmiş olacaktır. Allah, bu nimetini dilediği kullarına ihsân eder. Şüphesiz Allah’ın bu lutfuna erişmek için de kulların gayret göstermesi ve bunun yollarına girmesi gerekir. Dinî anlayıp yaşama nimetine nâil olanlara pek çok hayır, iyilik ve güzellik verilmiştir. Fakat bunu kavrayarak gerekli ibret ve öğüdü alabilmek için

bozulmamış, temiz bir akıl sahibi olmak gerekir. Bu akıl, vahyin terbiyesinde ve imanın gölgesinde olgunlaşmış akıldır.

Böyle akıl sahipleri, Allah'ın yaptıkları her işten haberdar olduğunu bilerek hareket ederler:

مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ ۜ وَمَا لِلظَّالِم۪ينَ

270. Allah, yaptığınız her harcamayı ve adadığınız her adağı kesinlikle bilmektedir. Buna göre davranın da haksızlıktan kaçının. Unutmayın ki, zâlimlerin hiçbir yardımcısı yoktur.

Allah, açıkta olan şeyleri bildiği gibi gizliyi de bilen, kalplerde saklanan sırlara âşina olan yüce Yaratıcı'dır. Göklerin derinliğinde, yeryüzünün en tenha yerinde, okyanusların dibinde ve dağların içinde bile olsa küçük büyük ne varsa hepsi O'na malumdur, hiçbiri gizli kalamaz. Bu sebeple rızâsı için yapılan iyilikleri, adanan adakları ve bunların ne tür niyetlerle yapıldığını elbette Rabbimiz bilmektedir. Ona göre karşılık verecektir. Özellikle burada Allah'ın vermeye dâir emirlerini tutmamak sûretiyle kendilerine zulmedenlere, âhirette ihtiyaç içinde kıvranırken yardım edebilecek hiçbir yardımcı olmayacaktır.

Yapılan iyiliklerin gizli ya da açık olmasının mükâfat bakımından bir farkı var mıdır:

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَۚ وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَٓاءَ فَهُوَ
خَيْرٌ لَكُمْ ۜ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّـَٔاتِكُمْ ۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ ﴿٢٧١﴾

271. Eğer sadakaları açıktan verirseniz bu da iyidir. Ama onları gizler ve fakirlere gizlice verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Bu sayede Allah sizin bir kısım günahlarınızı bağışlar. Zira Allah, yaptığınız her şeyden haberdardır.

Farz olan zekâtı ve nafile olan sadakaları insanların göreceği şekilde açıktan vermek câizdir. Nitekim aşağıda gelecek olan 274. âyette geçen övgü sadedindeki **"açıktan da verirler"** ifadesi, buna temas etmektedir. Böyle davranmak, belli bir noktaya kadar güzel de karşılanabilir. Hatta farz olan zekâtı açıktan vermek, kişiyi "acaba verdi mi, vermedi mi" şeklindeki bir töhmet altında bulunmaktan kurtaracağı gibi, başkaları için de bir teşvik unsuru olacaktır. Fakat iyiliği, gösteriş korkusundan uzak bir şekilde gizli yapmak, onu fakirin eline hiçbir şekilde rencide olmayacağı bir tarzda gizlice ulaştırmak şüphesiz sevap bakımından daha hayırlıdır. Şartlarına ve âdâbına riâyet edilerek yapılan harcamalar şüphesiz daha büyük faydalar sağlayacaktır. Allah Teâlâ

bunları en güzel şekilde kabul buyuracak, bol bol karşılık verecek ve bu vesileyle sahiplerinin diğer günahlarını da bağışlayacaktır. Zira Allah yolunda vermenin, günahlardan arınarak nefsi tezkiye etmede çok büyük bir rolü vardır. (bk. Tevbe 9/103)

İyiliklerin gizli yapılmasının faziletiyle alakalı olarak Rasûlullah (s.a.v.)'in pek mühim tavsiyeleri bulunmaktadır. Efendimiz, *"sağ eliyle verdiği sadakayı sol eli duymayan kimsenin kıyâmet günü Allah'ın gölgesi altında gölgeleneceklerden biri olacağını"* haber vermiştir. (Buhârî, Hudûd 19; Müslim, Zekât 91)

Ebû Zerr (r.a.), Peygamber Efendimiz'e:

"–Yâ Nebiyyallah! Hangi sadaka daha faziletlidir?" diye sorunca Allah Rasûlü (s.a.v.):

"–Fakire gizlice verilen ve malı az olan kimsenin zorlanarak verdiği sadakadır" buyurmuştur. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 265, 178-179; Ebû Dâvûd, Zekât 40/1677)

Zira gizli verilen sadaka, gösterişten ve duyulsun arzusundan daha uzaktır. Bu yolla kişi, "başkaları görsün, duysun ve beni takdir etsin; ne kadar cömert insan olduğumu bilsin" şeklindeki yanlış ve zararlı düşüncelerden gönlünü koruma imkânı bulur. Şöhrete giden yolu kapayarak, nefsini kontrol edip daha çok sevap kazanabilir.

Rabbimizin âyetlerini gönül kulağıyla dinleyip gereğini yapmak isteyenlerin yollarını aydınlatacak güzel bir örnek olması bakımından İslâm tarihinin parlak sîmâlarından Zeynelâbidîn (k.s.) Hazretleri'nin şu halini ibretle temâşâ etmek lâzımdır:

Hulefâ-i râşidîni takip eden yıllarda Medine-i Münevvere'de bâzı fakirlerin kapılarına meçhûl bir kimse her sabah bir çuval erzak bırakmaktaydı. Bir sabah o fakirler uyandıklarında baktılar ki, kapılarına erzak konmamış. Sebebini merak ederlerken, o esnâda içli bir salâ sesi duyuldu ve Medine-i Münevvere, Hz. Ali (r.a.)'ın torunu Zeynelâbidîn (k.s.)'un vefâtı haberiyle çalkalandı. Herkes derin bir mâteme büründü. Peygamberimiz (s.a.v.) bu kıymetli torununa karşı son vazîfeler îtinâ ile yapılmaya başlandı. Sıra mübârek nâşının yıkanmasına geldiğinde, bu şerefli vazîfeyi yapacak olan zât, mevtânın sırtında içi su toplamış büyükçe yaralar görünce şaşırdı. Sebebini anlayamadı. Yakınlarına sorduğunda ise, Ehl-i Beyt'ten orada bulunup bu sırra âşinâ olan bir kimse, şunları söyledi:

"–Zeynelâbidîn Hazretleri her sabah hazırladığı erzak çuvallarını sırtında taşıyarak erkenden fakirlerin kapısına götürür ve kimseye görünmeden geri dönerdi. Halk da bu çuvalları kimin bıraktığını bilmezdi. Sırtında gördüğünüz

yaralar, işte o çuvalları taşımaktan ötürü oluşmuş yaralardır.” (bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 112, 122; Ebû Nuaym, *Hilye,* III, 136)

Sadakayı gizlice vermenin bir örneği de Şâh Abdullah Dihlevî (k.s.)’dan:

Hazret verdiği sadakayı çok gizli tutardı. Kendisine bir yerden bir şey geldiğinde, o gelen şey para ise, talebelerine dağıtırdı. Ama bu işi onlar murakabe hâlinde iken yapardı. Tâ ki, onlara kimin ne verdiğini, kime ne kadar verildiğini ve ne verildiğini bilmeyeler...” (Hânî, *el-Hadâiku’l-verdiyye,* s. 849)

Bütün bunlar, İslâm’ı en derin yönleriyle ruhuna sindirmiş gönül ehli insanların güzel hallerinden yansımalardır. Şüphesiz bu güzel hallerin zirvedeki temsilcisi Peygamberimiz (s.a.v.)’dir. O, sözüyle ve haliyle bize örnek olmakta, güneş gibi ylumuzu aydınlatmaktadır. Ama hidayeti verecek olan da yalnız Allah’tır:

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
فَلِاَنْفُسِكُمْۜ وَمَا تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ اللّٰهِۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾

272. İnsanları doğru yola eriştirmek senin vazîfen değildir. Ancak Allah dilediğini doğru yola ulaştırır. Hayır olarak her ne harcarsanız, faydası kendiniz içindir. Bu sebeple siz, sadece Allah rızâsını kazanmak için vermelisiniz. İyilik olarak her ne harcarsanız, mükâfatı size tam olarak ödenir ve hiçbir şekilde haksızlığa uğramazsınız.

Rivayete göre fakîr müslümanlar çoğalınca Rasûlullah (s.a.v.), müslümanların müşriklere yardım etmesini yasakladı. Böylece onların, sadakaya olan ihtiyaçları sebebiyle İslâm’a girmelerini istedi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. (Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* III, 130) İslâm’a girmeleri için onlara sadaka verilmesini yasaklamanın doğru olmadığını bildirdi. Çünkü hidâyet, paraya bağlı bir durum değil, tamâmen Allah’ın takdirine bağlı bir sırdır.

İbn Abbâs’tan gelen bir rivayete göre ise, Ensar’dan bazılarının Kurayza ve Nadîr oğullarından akrabaları vardı ve onlara sadaka vermek istemezlerdi. Onlara sadaka vermek için müslüman olmalarını talep ederlerdi. Böyle durumlar üzerine bu âyet nâzil olmuştur. (Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* III, 130-131)

Dolayısıyla bu âyet-i kerîmenin, ister müşrik, ister Ehl-i kitaptan olsun aralarında din ayrılığı olan akrabalara ve diğer insanlara, ihtiyaç içinde olmaları halinde, müslüman ve fakir yakınlar ihmal edilmeksizin sadaka vermekte bir sakınca olmadığı hakkında genel bir hüküm getirdiği anlaşılmaktadır. Mü’minler, imkânları ölçüsünde yakından uzağa herkese yardım ellerini

uzatacaklar ve iman edenler öncelikli olmak üzere başka dinden olan muhtaçlara da Allah için yardım edeceklerdir.

Bununla birlikte verirken, gelen âyetin de açıkladığı gibi öncelik sırasına dikkat gösterilmelidir:

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ اُحْصِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى الْاَرْضِ
يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْ لَا يَسْـَٔلُونَ
النَّاسَ اِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾

273. Vereceğiniz sadakalar, öncelikle kendilerini Allah yoluna adayan, bu sebeple yeryüzünde maişet için dolaşma imkânı bulamayan fakirler içindir. İffet ve hayaları sebebiyle halktan bir talepte bulunmadıklarından câhiller onları zengin zanneder. Sen ise onları sîmâlarından tanırsın. Hele yüzsüzlük edip de insanlardan ısrarla bir şey istemezler. İyilik olarak her ne verirseniz, Allah onu elbette bilir.

Farz olan zekâtın kimlere verileceği Tevbe sûresinin 61. âyet-i kerîmesinde bildirilmektedir. Nâfile olan sadakalar ise en yakından başlamak üzere ihtiyaçlı olan herkese verilebilir. Bu âyet-i kerîme harcamada önceliğin ilim, hicret ve cihâd gibi sebeplerle kendilerini Allah yoluna adamış, bu yüzden gezip dolaşmaya, ticaretle uğraşmaya imkân ve vakit bulamayan, aynı zamanda iffet ve hayâları sebebiyle dilencilik yapmayan kimselere verilmesini tavsiye etmektedir.

Rivayete göre bahsedilen bu fakirler, Peygamberimiz zamanında "Ashâb-ı Suffe" olarak bilinen kimselerdi. Bunların sayısının dört yüze kadar ulaştığı zamanlar olmuştur. Medine'de ne kalacak yerleri ne akrabaları ne de kazanç getirecek bir meslekleri vardı. Sürekli Mescid-i Nebevî'ye devam ederler, Mescid'in sofasında oturur, orada yatar kalkarlardı. Kur'an öğrenirler, Allah Rasûlü'nün sohbetlerini dinlerler, genellikle oruç tutarlar, vakitlerini ibâdetle ve İslâm'ın hükümlerini öğrenmekle geçirirlerdi. Bunlar Peygamber dersânesinin, kendilerini Allah yoluna adamış dâimî talebeleriydi.

Rasûlullah (s.a.v.) bir gün Ashâb-ı Suffe'nin yanına gelip onların fakirlikleri, gayretli oluşları ve kalplerinin temizliğine bakarak şöyle buyurmuştur: *"Ey Suffe Ashâbı, size müjdeler olsun! Ümmetimden her kim sizin gibi içinde bulunduğu halden gönül ho nutluğu duyarak Allah'a kavu ursa cennette benim arkada larım olur."* (Ali el-Mütteki, *Kenzu'l-ummâl,* VI, 467)

Âyet-i kerîme bunlar dolayısıyla inmiş olsa da, hükmü umûma aittir. Allah

rızâsı için düşmana karşı nöbet bekleyen, cihâda çıkan, ilim tahsil eden, halka hizmet uğruna kendini vakfeden ve bu sebeple malı, mülkü olmayan, geçimini kazanmaya vakit bulamayan veya vakit bulduğu halde gücü yetmeyen, yoksul ve fakir müslümanlar, nerede ve ne zaman yaşamış olurlarsa olsunlar bu âyetin şumûlüne girerler. Bu vasıftaki kimselerin her zaman ve zeminde yardım edilme bakımından öncelik hakları vardır.

Cenâb-ı Hak, buradaki fakirleri üç önemli vasıfları sebebiyle övmektedir:

Birincisi, iffet ve hayâları sebebiyle nefislerini başkalarından dilenmekten menettikleri için, gerçek durumlarını bilmeyen kimse onları zengin sanır. Onlar, sağlam karakterli, onurlu insanlardır. Fakirlikleri, izzet ve şereflerini ayaklar altına sermelerine sebep teşkil edemez.

İkincisi, "sen onları sîmâlarından tanırsın" ibaresinin belirttiği gibi, fakirin, yoksulun ve çâresizin hâlinden anlayan kimseler onları gördüğü zaman, hiçbir şey söylemeye gerek olmaksızın, sadece yüzlerine bakmak sûretiyle hâllerine âgâh olur, ihtiyaç sahibi olduklarını bilir. Şu misâl, fakirin hâlini dilenmeye ihtiyaç bırakmadan anlamanın önemine dikkat çeker:

Hak dostlarından Muhammed Sevkâ Hazretleri'nin yeğeni kendisinden bir şey istemişti. Bunun üzerine Hazret ağlamaya başladı. Yeğeni:

"–Amcacığım, ağlayacağını bilseydim istemezdim" deyince amcası şöyle cevap verdi:

"–Ben neden sen istemeden önce vermedim diye ağlıyorum." (Ebû Nuaym, *Hilye,* V, 6-7)

Üçüncüsü ise onlar yüzsüzlük edip insanlardan ısrarla bir şey istemezler. Bu hususta Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Birinizin, ipini alarak arkasıyla dağdan odun getirip satmak sûretiyle ihtiyâcını kar ılaması, ister versinler ister vermesinler, insanlardan istemekten daha hayırlıdır." (Buhârî, Zekât 50; İbn Mâce, Zekât 25)

Bunların ötesinde Yüce Rabbimiz, gece gündüz, gizli ve açık devamlı infâk halinde bulunan kullarını ise şöyle övüp müjdelemektedir:

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

274. Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar yok mu, işte onlar Rableri yanında hakettikleri mükâfatı göreceklerdir. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar asla üzülmeyeceklerdir.

Rivayete göre Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)'ın bir defasında yanında sadece dört

dirhemi vardı. Bunun birini gece, birini gündüz, birisini gizli ve birisini de açıktan verdi. Âyet-i kerîme bunun üzerine indi. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 95) Diğer bir rivayet bunun, Allah yolunda cihâd için hazırlanan atların bakımını yapan; yem veren, su veren ve onları besleyenler hakkında nâzil olduğunu bildirmektedir. (Suyûtî, *Lubâbu'n-nukûl*, s. 48) Buna göre Allah'a ve âhirete inanan, rızây-ı Bârî ve ebedî sermâyeye gönül bağlayan mü'minler, gece gündüz, gizli açık bütün vakitlerini hayırlı işler yaparak, bol bol iyilik ve ihsânlarda bulunarak geçirirler. Bir kuruş, bir lokma ve bir nefeslerini bile gafletle boş yere harcamazlar. Hele hele Allah'ın haram kıldığı faiz gibi haksız kazanç yollarına hiç teşebbüs etmezler:

Nâsih: Sonradan gelip önceki bir âyetin hükmünü kaldıran âyet. **Mensûh:** Hükmü kaldırılan âyet. **Müteşâbih**: Mânası kapalı olan ve tam olarak anlaşılamayan âyet**Muhkem:** Mânası açık seçik anlaşılan âyet.

Fâiz Yiyenler Şeytan Çarpmış Gibi Kalkarlar

اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِى يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُٓوا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰواۢ وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰواۜ فَمَنْ جَٓاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّه۪ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَۜ وَاَمْرُهُٓ اِلَى اللّٰهِۜ وَمَنْ عَادَ فَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾

275. Faiz yiyenler, kıyâmet günü kabirlerinden, başka türlü değil, ancak şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkacaklardır. Bunun sebebi, "Alış-veriş de tıpkı faiz gibidir" demeleridir. Halbuki Allah, alış-verişi helâl, faizi haram kılmıştır. Her kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizcilikten vazgeçerse, önceden aldıkları kendisine aittir. Artık onun hakkındaki kararı Allah verecektir. Kim de yeniden faizciliğe dönerse, işte onlar cehennemin yoldaşlarıdır ve orada ebedî kalacaklardır.

الرِّبٰوا (ribâ) kelimesi sözlükte "fazlalık, nemâ, artma, çoğalma, yükseğe çıkma, serpilip gelişme" gibi mânalara gelir. Dinî bir ıstılah olarak ribâ "borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla, yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vâde tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almak veya bu şekilde alınan fazlalık" demektir. (DİA, Faiz md, XII, 110) Belli malların, belli şekillerde yapılan satım akdi ile değişiminde şart koşulan veya hâsıl olan fazlalık da ribâdır. Faiz kelimesi de Arapça olup ribâ ile aynı mânada kullanılmaktadır.

İslâm'dan önce faiz, Araplar arasında son derece yaygındı. Mekke'de, Tâif'de, Medine'de faizcilik yaparak çalışmadan kazanan, halkın sırtından geçinen bankerler vardı. Bunlar, belirli süre sonunda verdikleri anaparaya ilâve olarak belli bir fazlalığı da almak üzere ihtiyaç sahiplerine borç verirlerdi. Borçlu o belirli süre sonunda borcunu ödeyemezse vâde uzatılır, buna karşılık faiz miktarı da artırılırdı. Böylece borçlu çoğu zaman aldığının kat kat fazlasını ödemek zorunda kalırdı. Bu uygulama o derece yerleşmiş ve kökleşmişti ki, Kur'an'ın da ifade buyurduğu gibi, **"alış-veriş de faiz gibidir"** deniliyor; faiz de tıpkı alış-veriş gibi meşrû sayılıyordu.

İnsanları uzun yıllar alıştıkları ve hayatlarında iyice kökleşmiş inanç, adet ve alışkanlıklarından vazgeçirmek oldukça zor olduğundan dolayı İslâm'da içki,

kumar, faiz gibi haramlar birden yasaklanmamış; bunların haram kılınmasında tedricî bir yol takip edilmiştir. İçkinin yasaklanması dört safhada gerçekleştiği gibi, faizin haram kılınması da dört safhada gerçekleşmiştir:

Birincisi; bu konuda ilk inen hüküm Rûm sûresi'nin 39. âyetidir ve Mekke devrinde nâzil olmuştur:

"İnsanların malları içinde artacağını düşünerek faize verdiğiniz para, zâhiren artar gibi gözükse de, Allah katında artmaz. Oysa Allah'ın rızâsını isteyerek karşılıksız verdiğiniz zekât cinsinden şeylere gelince, işte böyle yapanlar, mal ve sevaplarını kat kat artıranların tâ kendileridir."

Bu âyet-i kerîmeyle faiz yasaklanmamış, fakat faiz kazancında bereket olmayacağı belirtilmiştir. Mekke döneminde faizle alakalı bundan başka âyet-i kerîme inmemiştir.

İkincisi; Medine devrinde nâzil olan Nisâ sûresi'nin 160-161. âyetlerinde şöyle buyrulur:

"Yahudilerin yaptıkları zulümler, pek çok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, men edildikleri faizi almaları ve insanların mallarını haksız yollarla yemeleri yüzünden daha önce kendilerine helâl kılınmış olan bir kısım temiz ve hoş yiyecekleri onlara haram kıldık. Onlardan kâfir olanlar için can yakıcı bir azap hazırladık."

Bu âyetlerde faizin müslümanlara yasaklandığına dâir açık bir hüküm olmamakla beraber, yahudilerin kendilerine haram kılındığı halde faiz aldıkları, böylece ilâhî azâbı hak ettikleri haber verilmiştir. Bu ifadeyle, faiz almanın son derece kötü ve uzak kalınması gereken bir iş olduğuna işaret olunmuştur.

Üçüncüsü; faizin müslümanlara ilk olarak haram kılınışı Medine döneminin ilk senelerinde inen Âl-i İmrân sûresinin 130. âyetiyle olmuştur:

"Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."

Bu âyetle, o devirde yaygın bir şekilde uygulanan ve fakiri en çok ezen fahiş ribâ, yani mürekkep faiz yasaklanmıştır. Basit faizin haram olduğu hakkında henüz kesin bir hüküm inmemiştir. Bu, tıpkı içkinin, içilmesinin haram kılınmayıp sarhoş halde namaza yaklaşılmasının yasaklanması safhasına benzemektedir.

Dördüncüsü; daha sonra nâzil olan ve şimdi tefsiri yapılmakta olan Bakara sûresinin 275-279. âyetleriyle her türlü faiz kesinlikle haram kılınmıştır. Faizle ilgili son inen âyetler bunlardır. Hz. Ömer (r.a.): "Bakara sûresindeki faiz âyetleri en son inen âyetlerdendir. Rasûlullah (s.a.v.) bunu yeterince açıklamadan vefat etti. Bu sebeble faizi ve faiz şüphesi olan şeyleri bırakınız" (İbn Mâce, Ticârât 56)

demiştir.

Âyetler, borca karşılık veya borcun vâdesinin uzatılmasına karşılık istenen câhiliye faizini yasaklamıştır. Buna ilâveten Peygamber Efendimiz (s.a.v.):

"Altına kar ılık altın, gümü e kar ılık gümü , buğdaya kar ılık buğday, arpaya kar ılık arpa, hurmaya kar ılık hurma, tuza kar ılık tuz cinsi cinsine birbirine e it ve pe in olarak satılır. Malların sınıfları deği irse pe in olmak artıyla istediğiniz gibi satın" (Müslim, Müsâkât 81; Tirmizî, Buyû 23) buyurarak alışveriş faizini de yasaklamıştır. Buna göre aynı cins para veya malların birbiriyle peşin mübâdelesinde bedellerden birindeki fazlalık faizdir. Buna "fazlalık faizi" denir. Bedellerden birinin parayla alınıp satıldığı durumlar hariç bu malların birbiriyle vâdeli olarak mübâdelesinde de, ister tek bedel ister iki bedel vâdeli olsun yine faiz cereyan eder. Cinslerin aynı veya ayrı, miktarların eşit veya farklı olması durumu değiştirmez. Bu faiz çeşidine de "veresiye faizi" denir.

İslâm hukukçularının çoğuna göre hadiste sayılan mallar sadece örnek olmak üzere zikredilmiştir. Maksat, "bunlar ve bunlar gibi olanlar" demektir. Buna göre insanların ihtiyaç duyduğu, bu sebeple değer verdiği ve herhangi bir sûrette mübâdele ettiği mallar, cinsi cinsine mübâdele edildiği zaman fazlalık bulunursa veya birbiriyle vâdeli olarak mübâdele edilirse faiz gerçekleşir, demek en uygun olandır. (Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku,* II, 214)

Faiz yiyenlerin hem dünya hem de âhirette durumları çok hazîn ve perişandır. Bu kimseler faiz yoluyla emek ve iş sahiplerinin çalışmalarının hâsılatını alıp, onunla geçindiklerinden tembellik içinde yatarlar, rahat ve huzurlu bir şekilde uyanamazlar, hemen kalkamazlar; pek çoğu yataklarında şeytan çarpmış gibi saatlerce gerneşerek, ağzını, yüzünü buruşturarak, sendeleye sendeleye kalkarlar. Bütün hayatları faiz düşüncesiyle ve onun dedikodusuyla geçer, düştükleri zaman da bellerini doğrultamazlar. Bunlar karınlarını faiz ile doldurduklarından dolayı, kabirlerinden kalkarken de genellikle saralı veya deli halinde kalkacaklar ve bu hal onların belirgin özellikleri olacaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.), faiz yiyenlerin âhiretteki hallerini şöyle haber vermektedir:

"Mirac gecesi, bir kısım insanlara uğradım ki, karınları evler gibi iri idi. Bu karınların içi yılanlarla dolu idi ve bunlar dı ardan görünüyordu. Ben:

«–Ey Cibrîl bunlar kimlerdir?» diye sordum.

«–Bunlar faiz yiyenlerdir!» cevâbını verdi." (İbn Mâce, Ticârât 58)

Hz. Câbir (r.a.)'ın nakline göre, "Rasûlullah (s.a.v.) faiz yiyene, yedirene, bu muameleyi yazan kâtibe ve şâhitlerine lânet etmiş ve: *«Onlar müsâvîdir...»* buyurmuştur." (Müslim, Müsâkât 105-106)

Diğer bir hadîs-i şerîfte Allah Rasûlü (s.a.v.), insanı helâke sürükleyen yedi şeyden birinin faiz olduğunu haber vermiştir. (Buhârî, Vesâyâ 23; Tıb 48; Hudûd 44; Müslim, İman 145)

Faiz almakla zekât ve sadaka vermenin neticesini mukayeseli bir şekilde öğrenmek isterseniz:

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَث۪يمٍ ﴿٢٧٦﴾

276. Allah, malı artırdığı sanılan faize bereket vermez ve onu eksilte eksilte sonunda mahveder. Buna karşılık malı eksilttiği sanılan zekât ve sadakaları bereketlendirir. Allah, nankörlükte ve günahta ısrarlı olanların hiçbirini sevmez.

اَلْمَحْقُ "mahk" kelimesi, bir şeyin tıpkı ay gibi, yok oluncaya kadar peyderpey azalıp kaybolması mânasına gelir. İşte faiz alan kişinin durumu böyledir. Faiz, içinde ayın on dördü gibi parlak görülen servetleri aynen hilâlin peyderpey küçülmesi gibi küçülte küçülte nihâyetinde tamâmen yok eder. Onda hiçbir bereket ve sonra gelenlerin istifade edebileceği bir fayda bırakmaz. Buna ilâveten faiz, malları kazanacak, onları işletip kâr elde edecek insanların hayatlarını da kurt gibi yiye yiye bitirir, sonunda anaparanın batmasına da sebep olur. Allah Rasûlü (s.a.v.) bu hususta şöyle ikazda bulunmaktadır:

"Faiz yoluyla malını artıran her ki inin âkıbeti, malının azalarak fakîrliğe dûçâr olmasıdır." (İbn Mâce, Ticârât 58; Hâkim, *el-Müstedrek,* IV, 353/7892)

Buna mukabil Cenâb-ı Hak, sadakaların bereketini artırır. Sadakası verilen malın temizlenerek çoğalmasına yardım eder. Peygamberimiz şöyle buyurur: *"Sizden biriniz yeni doğan tayını terbiye edip büyüttüğü gibi Allah verilen sadakayı kabul edip büyütür."* (Buhârî, Zekât 8; Müslim, Zekât 63)

Zekât gibi Allah için yapılan bütün ibâdetler mahza hayır ve berekettir. Bunların insana yararı çok olacaktır:

اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ
لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

277. İman edip sâlih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılıp zekâtı verenler yok mu, işte onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar asla üzülmeyeceklerdir.

Ebû Hanîfe'nin birisinde bin siyah dirhem alacağı vardı. Adam bin beyaz dirhem vermek istedi. Ebû Hanîfe bunu kabul etmedi. Bunun faiz olabileceğinden korktuğunu söyleyip kendisine siyah dirhem verilmesini arzu

buyurdu.

Yine nakledildiğine göre Ebû Hanîfe bir adamın kapısında beklerken görüldü. Kapıyı çalıyor sonra güneşin altına çekiliyordu. Sebebini soranlara şöyle dedi: “Benim bu adamda alacağım var. Borçlunun herhangi bir şeyinden istifade etmek ise câiz değildir. Bu sebeple onun duvarının gölgesinde gölgelenmekten kaçınıyorum.”

İslâm terbiyesiyle yetişmiş böylesine olgun müslümanlardan oluşan bir topluluk için dünyada korku ve üzüntü sebeplerinin asgariye ineceğinde şüphe yoktur. Çünkü böyle bir toplumda zengin fakire merhamet eder, onu korur, derdiyle dertlenir; fakir de zengine şükran duyar, onu ve servetini canı ve malı gibi korumaya çalışır. Güçlü bir toplumsal düzen, birlik ve beraberlik tesis edilerek huzurlu bir hayat imkânı sağlanmış olur. İşte faiz, böyle huzurlu bir toplum hayatını baltaladığı için gelen âyetlerde olduğu gibi fevkalade keskin ifadelerle yasaklanmaktadır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٢٧٨﴾ فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖۚ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُ۫سُ اَمْوَالِكُمْۚ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

278. Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının. Eğer Allah’a gerçekten inanıyorsanız, faizden doğan, ancak henüz tahsil etmediğiniz kazançları almaktan vazgeçin.

279. Eğer faizcilikten vazgeçmezseniz, artık Allah ve Rasûlü’ne karşı savaş açtığınızı, onların da size savaş açtığını bilin. Eğer tevbe ederseniz anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz.

Faizi kesin olarak yasaklayan âyetler geldikten sonra, mü’min olmanın gereği onu tamâmen terk etmektir. Çünkü imanın şartı, “işittik ve itaat ettik” demektir. Artık ilâhî emir tebliğ edilip anlaşıldığına göre, faizden mevcut alınacakların peşine düşmek, onları almaya çalışmak doğru bir davranış olmaz. Bilakis bu çok yanlış, Allah’ın rızâsına uygun olmayan ve O’nun gazabını celbeden çirkin bir teşebbüstür. Bu sebeple, Allah’ın emrini bile bile faizcilikten vazgeçmeyenlere Allah ve Rasûlü harp ilan etmiş, onlar da Allah ve Rasûlü’ne karşı savaşa girişmişler demektir. İnsanların böyle bir savaşa güç yetirmeleri ve başarılı olmaları ise mümkün değildir. Faizcilikle meşgul olmak, faiz almak ve vermek bu kadar büyük bir cinâyettir.

“Allah’ın açacağı savaş”tan maksat, emrine uymayanları cehenneme

atmasıdır. “Rasûlullah’ın savaşı” ise bizzat bildiğimiz mânada savaşmasıdır. Faizciliği terk etmeyenler gerek “faiz helâldir” inancında olan mürted veya kâfir, gerekse faizin haramlığına iman etmekle beraber imanının gereğiyle amel etmeyen fâsık mü’min olsun ikisiyle de savaşılması emredilmektedir. Çünkü bunlar zekâtı inkâr eden veya vermekten kaçınanlar gibi mürted veya bâğîdirler.

Bu âyetlerin iniş sebebiyle ilgili şöyle bir rivayet nakledilir:

Tâif’te oturan Sakîf kabilesi faizcilik yapardı. Birçok kimse üzerinde faiz alacakları vardı. Mekke’nin fethinden sonra Tâif kuşatılmış, bu arada faiz yasağı da konmuş bulunduğu için bu konuda bir anlaşma yapılarak İslâm’a girmişlerdi. Anlaşmaya göre kendilerinin faiz borçları düşecek, yasaktan önce tahakkuk etmiş faiz alacaklarını ise tahsile devam edeceklerdi. Mekke Valisi Attâb b. Üseyd’e başvuran faiz borçlusu bazı Mekkeliler, Sakîf’e olan faiz borçlarını ödemeyeceklerini bildirdiler. Sakîfliler ise anlaşma gereği talepte ısrar ettiler. Durum Rasûlullah (s.a.v.)’e bildirilince bu âyet nâzil oldu. Peygamberimiz de Attâb’a bir mektup yazıp “râzı olurlarsa mesele yok, râzı olmazlarsa onlara savaş ilan et” diye emretti. (Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* III, 146-147)

Peygamber Efendimiz, Vedâ Hutbesi’nde faizin haram kılındığını herkese îlan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

“Câhiliye faizi kaldırılmı tır. Lâkin ***«Tevbe ederseniz anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık etmi ne de haksızlığa uğramı olursunuz.»*** (Bakara 2/279) *Kaldırdığım ilk faiz, amcam Abbâs b. Abdulmuttalib’in faizidir. Onunki tamâmen kaldırılmı tır.”* (Bk. Müslim, Hac 147-8; Ebû Dâvûd, Buyû‘ 5/3334; Tirmizî, Tefsir 9/3087)

Cenâb-ı Hak, günahlarından, burada özellikle de faizcilikten tevbe edeceklere af ve rahmet kapısını açık tutmaktadır. Tevbe ettikleri takdirde anaparaları kendilerine aittir. Onu, faiz pisliğinden arınmış olarak almaları en tabiî haklarıdır. Böylece hem fazlasını almak sûretiyle borçluya haksızlık yapılmamış, hem de anaparanın eksilmemesi sebebiyle borç veren de haksızlığa uğramamış olacaktır. Bununla birlikte borçluya kolaylık ve müsamaha gösterilmesini tavsiye sadedinde buyruluyor ki:

وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

280. Eğer borçlu zor durumdaysa genişliğe çıkıncaya kadar ona mühlet verin. Darda olan borçluya alacağınızı bütünüyle bağışlamanız ise, bir

bilseniz, sizin için daha hayırlıdır.

281. Öyle bir günden sakının ki, onda hepiniz Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığının karşılığı tam olarak ödenecek ve kimseye haksızlık yapılmayacaktır.

İslâm, bir taraftan borçludan bir an önce borcunu ödemesini isterken, diğer taraftan da alacaklıya borçluya karşı müsamahalı davranmasını tavsiye eder. İmkanı varsa alacağını bağışlamanın kendisi için daha hayırlı olacağını müjdeler. Böylece hem müslümanlar arasındaki kardeşlik bağlarını kuvvetlendirir hem de problemlerin en güzel bir yolla çözülmesini sağlar.

Allah Rasûlü (s.a.v.) Efendimiz'in borçluya gösterilecek kolaylığın mükâfatıyla alakalı olarak birkaç beyânı şöyledir:

"Alacağını erteleyen müslüman ki i için her gün bir sadaka sevabı vardır." (İbn Mâce, Sadakât 14)

"Zor durumda olan borçlusuna mühlet veren veya borcunu ona bağı layan kimseyi Allah kıyâmet günü kendi gölgesinde gölgelendirir." (Müslim, Zühd 74)

"Üç ey vardır ki kıyâmet günü bunlara sahip olan mü'min, dilediği kapıdan cennete girer ve istediği hûri ile evlenir. Bunlar: Katili affetmek, borç isteyene gizlice borç vermek ve her farz namazdan sonra İhlas sûresini on kez okumaktır." (Ali el-Mütteki, *Kenzü'l-ummâl*, XV, 810)

Hz. Âişe şöyle anlatıyor:

"Rasûlullah (s.a.v.), birbiriyle kavga eden iki kişinin kapı önünde bağırıp çağırdıklarını duydu. Borçlu adam, alacaklı olandan, alacağının bir kısmını bağışlamasını ve kendisine anlayışlı davranmasını istiyordu. Alacaklı olan ise:

«–Vallahi yapmayacağım!» diyordu. Onların yanına çıkan Allah Rasûlü (s.a.v.):

«–Nerede o iyilik yapmayacağım diye yemin eden?» diye sordu. Alacaklı olan:

«–Buradayım ey Allah'ın Rasûlü! Nasıl istiyorsa öyle olsun!» dedi." (Buhârî, Sulh 10; Müslim, Müsâkât 19)

Âyetlerin ve hadis-i şeriflerin istediği bütün dinî vecibeleri büyük bir dikkat, aşk ve ihlasla yerine getirmek, yasaklardan da sakınmak zarureti vardır. Zira önümüzde pek dehşetli ve belâlı bir gün olan kıyâmet günü bulunmaktadır. Şuurlu ve ihlâslı bir dinî hayatla o günün şerrinden korunmak gerekir. O günde herkes Allah'a dönecek, hayır veya şer yaptıklarının karşılığı tam olarak ödenecek ve kimseye zerre kadar bir haksızlık yapılmayacaktır.

İbn Abbâs (r.a.), Bakara sûresi 281. âyetin Kur'an'ın en son inen âyeti olduğunu söylemiştir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* III, 156)

Şimdi de yapılan alış verişlerin düzgün ve kazancın helâl olmasını sağlamak, insanlar arasındaki ticâret ve borçlanma ilişkileri sebebiyle yaşanabilecek

problemleri asgariye indirmek için ayrıntı sayılabilecek hususların bile yazılması tavsiye edilerek şöyle buyrulmaktadır:

Borçlarınızı Yazın

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُۜ
وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِۖ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ
اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْۚ وَلْيُمْلِلِ الَّذِى عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ
شَيْـًٔاۜ فَاِنْ كَانَ الَّذِى عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا اَوْ ضَعِيفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيعُ اَنْ
يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِۜ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْۚ
فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَٓاءِ
اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰىۜ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَٓاءُ اِذَا
مَا دُعُواۜ وَلَا تَسْـَٔمُوا اَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا اَوْ كَبِيرًا اِلٰٓى اَجَلِهِۜ ذٰلِكُمْ
اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُٓوا اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً
حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَاۜ وَاَشْهِدُٓوا
اِذَا تَبَايَعْتُمْۖ وَلَا يُضَٓارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌۜ وَاِنْ تَفْعَلُوا فَاِنَّهُ فُسُوقٌ
بِكُمْۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

282. Ey iman edenler! Belli bir vâde ile birbirinizden borç alıp verdiğiniz zaman onu hemen yazın. İçinizden biri onu doğru bir şekilde yazsın. Yazmayı bilenler, kendisine Allah'ın öğrettiği şekilde yazmaktan çekinmesin de yazsın. Borçlanan kimse de, borcunu söyleyip yazdırsın. Rabbi olan Allah'tan korksun da ondan en küçük bir şey eksiltmesin. Eğer borçlu yarım akıllı veya küçükse yahut bizzat yazdırmaya güç yetiremiyorsa, o takdirde velîsi doğru bir şekilde yazdırsın. İçinizden iki erkeği de bu anlaşmaya şâhit tutun. İki erkek bulunmazsa o takdirde şâhitliğini kabul edeceğiniz kimselerden bir erkekle, biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatabilmesi için iki kadın şâhit olsun. Şâhitler, çağrıldıkları zaman şâhitlik yapmaktan kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun borçları vâdesiyle birlikte yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız, Allah katında adâlete daha uygun, borcu ispat etmeniz için daha sağlam ve şüpheye düşmemeniz için daha elverişli bir yoldur. Ancak aranızda hemen

o anda hazır mallar üzerinde yapacağınız peşin alışveriş olursa, bu takdirde yazmamanızda size bir günah yoktur. Fakat yine de alışverişlerinizi şâhit huzurunda yapmanız daha iyidir. Ancak ne yazana ne de şâhitlik yapana bir zarar verilmemelidir. Şâyet onlara bir zarar verirseniz, şüphesiz bu sizin için günah olur. Allah'a karşı gelmekten sakının! Allah size ihtiyaç duyduğunuz bütün hükümleri ve her işte uymanız gereken yolu öğretmektedir. Allah, her şeyi hakkiyle bilendir.

Borç alıp vermede en önemli husus, onun zamanında ve eksiksiz olarak ödenmesidir. Bunu sağlayabilmek için hem unutmayı hem de borcu inkârı önleyecek tedbirlere ihtiyaç vardır. Yazma, şâhit tutma, teminat alma, insanlarda emânet ve mesuliyet şuurunu geliştirme gibi hususlar bu tedbirlerin başta gelenleridir. İşte âyet-i kerîme, bunları detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Âyette borcu teminat altına almakla ilgili emirler, dört mezhep imamının da içinde bulunduğu pek çok fakihe göre tavsiye niteliğindedir; menduptur. Bunlar, yapıldığında her bakımdan daha güzel beşeri münasebetler ve daha sıhhatli bir toplum hayatı gerçekleşmiş olur.

Ancak borcun yazılması için kendine müracaat edilen kâtibin onu yazması farzdır. Kendinden başka yazabilecek birileri varsa farz-ı kifâye, yoksa farz-ı ayn olur. Bu sebeple idârî âmirlerin belgeleri yazacak bir güvenilir kâtip tâyin etmeleri, mühim sorumluluklarından biridir. (Elmalılı, *Hak Dini,* II, 980)

Âyet-i kerîmede şâhit tutulacak kişilerle alakalı olarak "sizin erkeklerinizden" kaydının konması, şâhitlerin şu vasıfları taşıması gerektiğini açıklar:

- Şâhitler çocuk olmayacak, ergenlik çağına gelmiş kimselerden olacaktır.
- Şâhitler mü'minlerden olacaktır. Zira gayr-i müslimlerin, mü'minler hakkında şâhitlik yapmaları câiz değildir. Sadece yolculuk esnasında ölmek üzere olan müslümanın yapacağı vasiyete şâhitlik yapmalarına cevaz verilmiştir. (bk. Mâide 5/106)

Bir borcun belirlenmesi için öncelikle iki erkek şâhit gereklidir. İki erkek şâhit bulunamadığı takdirde, bir erkek iki kadın şâhit yeterlidir. Bunlar râzı olduğunuz ve adâletle şâhitlik yapacak (bk. Talâk 65/2) kimselerden olmalıdır. Görüldüğü üzere âyet-i kerîmede "bir erkek şâhid"e karşılık olarak "iki kadın şâhit" talep edilmiştir. Gerekçe olarak da **"biri yanıldığı takdirde diğerinin ona hatırlatması"** (Bakara 2/282) şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Zira şâhitliğe ehliyet ve liyakatin şartlarından biri de gerektiği şekilde hıfzedebilmek, akılda iyi tutmak ve unutmamaktır. Ancak şâhidin, şâhitlik yapması için hâdiseyi başından sonuna kadar her an hafızasında tutması ve aklından çıkarmaması şart değildir. Şâhitlik yapacağı sırada hakkiyle

hatırlaması ve aklına getirmesi yeterlidir.

Kadının şâhitliğinin erkeğe göre yarım olması, onlar için bir eksiklik veya bir zaafiyet değildir. Bu onların fizikî ve ruhî yapılarının taşıdığı özelliklerin bir gereğidir. Allah Teâlâ, hanımlara duygu derinliği, incelik, şefkat, merhamet, hayâ, fedakârlık, çocuk bakımı ve neslin muhâfazası gibi meziyetler ihsân etmiştir. Onların bünyesi nârin, hisleri fevkalâde kuvvetli ve merhamet duyguları yüksek olduğundan hayâtın çeşitli safhalarında birtakım süprizlerle karşılaştıklarında bazan bedenî ve rûhî zaaflara düşerler. İşte onların şâhitliğinin erkeğe göre yarım olmasının sebeplerinden biri budur. Bu İslâm'ın; erkek ve kadına ait fıtrî ve değişmez olan husûsiyetleri dikkate almasından doğan mükemmel bir hükümdür.

Cenâb-ı Hak, erkeği, hayat mücâdelesi ve evin geçimiyle mükellef kılmış, bu vazîfeyi lâyıkıyla îfâ edebilmesi için, bedenen daha kuvvetli, rûhen de daha metin yapmıştır. Kadın ise nesli korumaya, evlât yetiştirmeye ve onu en zayıf ve âciz zamânında bakıp gözetmeye, himâye etmeye memur kılınmıştır. Bu sebeple onun vazîfesi, bedeninin değil, rûhunun daha derin duygu ve hassâsiyetlerle techîz edilmesini gerektirmiştir. Bunun içindir ki, çocuğun ilk acziyet devresinde onu derin bir merhamet ve muhabbetle kucaklayıp büyütmek için kadına ilâhî bir mevhibe olarak aşırı bir hissîlik verilmiştir.

Bu hissî yapısıyla bir merhamet mecrâı olan anneye, yaratılış maksadının ve gücünün dışında bir vazîfe yüklenirse, menfî bir netîce ortaya çıkar. Dolayısıyla bir kadının suçluya acıyıp merhamet ederek adâleti yanıltma ihtimâli yüksektir. Bu da onun şâhitliğinin yarım olması husûsunda vârid olan ilâhî hükmün hikmetlerinden biri olmuştur. Diğer taraftan İslâm, şâhitliği insanın psikolojik yapısına göre tanzîm eder. Yerine göre erkeğin şâhitliği nazar-ı îtibâra alınmazken yerine göre de kadının şâhitliği tam olarak kabul edilir. Meselâ erkeklerin muttalî olma ihtimali bulunmayan yerlerde sadece kadınların şâhitliği yeterli sayılır. (*Mecelle*, md. 1685)

Belli bir süreye kadar borçlanmalarda kendine müracaat edilen kâtip yazmaktan, şâhit de şâhitlik yapmaktan kaçınmamalıdır. Yazarken ve şâhitlik yaparken de kimseye bir zarar vermemelidirler. Çağrıldıklarında gitmemek, yazarken veya şâhitlik yaparken doğru olanı değiştirmeye çalışmak gibi zarar verici davranışlardan uzak durmalıdırlar. Aynı şekilde onlara da yazdıktan ve şâhitlik yaptıktan sonra kimse tarafından bir zarar verilmemelidir. Onları mühim olan işlerinden alıkoymak, belirli ölçüler dışında fazladan tekliflerde bulunmak veya kâtibe ücretini vermemek gibi yanlış bir tutum içinde de olunmamalıdır. Böyle şeylere teşebbüs etmek, büyük bir günahtır.

Yolculuk halindeyken borçları yazma ve borca karşılık rehin alma konusuna gelince:

وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِى اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ اٰثِمٌ قَلْبُهُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

283. Seferde olur da yazacak birini bulamazsanız, borç karşılığında rehin alırsınız. Birbirinize güvenir de rehin almazsanız, kendine güvenilen kişi borcunu ödesin ve Rabbi olan Allah'tan korksun. Şâhitliği de gizlemeyin. Kim onu gizlerse, şüphesiz o, kalbi günaha batmış bir kimsedir. Allah, yaptığınız her şeyi hakkiyle bilendir.

Verilecek borca karşılık rehin almak, sadece yolculukla alakalı bir durum değildir. Normal şartlarda da rehin alınıp verilebilir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v.), Medine'de bir yahudiden aldığı bir miktar arpa karşılığında zırhını ona rehin olarak vermiştir. (Buhârî, Buyû' 33; Müslim, Müsâkât 124) Âyette özellikle yolculukla alakalı olarak zikredilmesi, yolculukta borcu yazacak bir kâtip ve kalem, kağıt ve mürekkep gibi yazı malzemelerini bulmanın zorluğu sebebiyledir. Alınan rehin, borcun ödenmesini teminat altına alacak bir vesika yerine geçer.

282 ve 283. âyetlerde karşılıklı borçlanmalarda borcun tam olarak ve zamanında ödenmesini garanti altına almak için üç çeşit uygulamadan bahsedildi. Bunlar yazmak, şâhit tutmak ve rehin almaktır. Her hak sahibine hakkını verebilmek ve kimsenin en küçük bir zarar görmemesini sağlayabilmek için bunların tatbikatına itina gösterilmesi icab eder. Ancak borç veren ve alan birbirlerine güvendikleri takdirde, bu üç uygulamadan herhangi birine başvurmadan da borçlaşmaları câizdir.

İbn Abbas (r.a.)'den nakledilen bir rivayete göre şu üç şey büyük günahlardan olup, bunlardan uzak durulmalıdır:

• Allah'a şirk koşmak. Bu konuda, **"Şunu bilin ki, kim Allah'a şirk koşarsa, Allah ona cenneti haram kılmıştır ve onun varacağı yer ateştir"** (Mâide 5/72) buyrulmuştur.

• Yalancı şâhitlik yapmak.

• Şâhidliği gizlemek. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* III, 191)

Zira Allah her şeyi, içimizden geçen en ince duygu ve düşünceleri bile tam olarak çok iyi bilmektedir. Nitekim gelen âyet bu hususa ışık tutmaktadır:

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَاِنْ تُبْدُوا مَا فٖٓي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُۜ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٢٨٤﴾

284. Göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. İçinizden geçeni açığa vursanız da, gizleseniz de Allah onun hesabını sizden sorar. Sonra O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azab eder. Allah'ın her şeye gücü yeter.

Bu âyet-i kerîme şâhitliği gizlemek ve doğruyu olduğu gibi söylememek hakkında inmiştir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* III, 192) Âyet-i kerîmedeki "içinizden geçen" ifadesi mutlak olduğu için, nefsin her türlü hallerini ve hareketlerini şumûlüne almaktadır. Buna göre duygu, düşünce, irade, yönelme, hayal etme, her çeşit hâtıra ile vesveseler, şüpheler, inançlar, ister ihtiyarî ve isterse gayri ihtiyarî, sürekli veya gelip geçici, iyi ve kötü insanın iç dünyasında olup biten her şey buna dâhildir. Fakat âyetin üslûbu, sibak ve siyâkı bu mutlak mânayı daraltan bir husûsiyet taşımaktadır. Şöyle ki:

• Âyetteki sözün gelişi, şâhitliği gizlemek ve bildiğini söylememek gibi çirkin durumlara ait olduğundan, hesap da daha ziyâde kötülükler hakkında maruf olduğundan iyi ve güzel olanlar hesaba çekilmenin dışında kalır.

• Âyetteki فٖٓي اَنْفُسِكُمْ (fî enfüsiküm) "içinizde bulunanlar" ibâresi, "içinizde iyice yer etmiş, karar haline gelmiş olan duygu, düşünce ve niyetler" için açık bir mâna taşıdığından, bir var, bir yok olan gelip geçici ve kararsız duygular bunun dışında kalmaktadır.

• "Gizli tutmak ve açığa vurmak**"**, insanların iradeleriyle yaptıkları işlere ve davranışlara ait olduğundan, irade dışı olanlar bunun dışında kalır. Zira hesaba çekilmek, düşüncelerin mutlaka açığa çıkması veya gizli kalmasına bağlı değildir. Çünkü niyetlerinin açığa çıkması da, gizli kalması da tamâmen insanların kendi takdirlerine kalmış bir durumdur. Bu ise ancak kesinlikle kasıt ve niyetle olur. O halde iradeli olarak yapılan bütün işler ve ruhî haller hesaba çekilmeyi gerektirir. Böyle olmayanların gizli kalması da açığa çıkması da Allah Teâlâ'nın isteğine bağlıdır. (Elmalılı, *Hak Dini,* II, 991)

Bu açıklamadan sonra bu âyet-i kerîmeyle **"Allah, kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz"** (Bakara 2/286) gibi âyetlerin ve Allah Rasûlü (s.a.v.) Efendimiz'in bu konuya açıklık getiren beyânlarının arasını telif etmek daha kolay olacaktır. Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

"Allah ümmetimden, i lemedikleri ve konu madıkları sürece gönle doğan

dü üncelerin günahını bağı lamı tır.” (Buhârî, Eymân 15; Müslim, İman 201)

“...Kim bir iyilik yapmak ister de yapamazsa, Cenâb-ı Hak bunu yapılmı   mükemmel bir iyilik olarak kaydeder. ayet bir kimse iyilik yapmak ister sonra da onu yaparsa, Cenâb-ı Hak o iyiliği on mislinden ba layıp yedi yüz misliyle, hatta kat kat fazlasıyla yazar. Kim bir kötülük yapmak ister de vazgeçerse, Cenâb-ı Hak bunu mükemmel bir iyilik olarak kaydeder. ayet insan bir kötülük yapmak ister sonra da onu yaparsa, Cenâb-ı Hak o fenalığı sadece bir günah olarak yazar.” (Buhârî, Rikãk 31; Müslim, İman 207, 259)

Hâsılı Allah Teâlâ’dan hiçbir şeyin gizli kalması mümkün değildir. Bu sebeple insanların gönüllerine yerleştirdikleri bir şeyi açığa vurmaları veya gizli tutmalarının fazla bir önemi yoktur. Kendi hür irade ve tercihleriyle isteyerek yaptıkları işlerin hepsi hesaba dâhildir. Bunların hepsinin hesabını Allah sorar da sorumluluk kesinleştikten sonra dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. O’nun azabı bile katıksız adâlet; bağışlaması ise zâten katıksız lutuf, ihsân ve inayettir.

İşte o katıksız lutuf, ihsân ve inayete nâil olabilmek için gerekli iman, itaat, teslimiyet ve niyazı öğretmek üzere miraç gecesinin paha biçilmez hediyesi olan âyetler gelmektedir:

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُونَۜ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ
وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖۜ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ۠ وَقَالُوا
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَص۪يرُ ﴿٢٨٥﴾

285. Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti ve mü’minler de iman ettiler. Hepsi Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandılar da; “O’nun peygamberleri arasında hiçbir ayırım yapmayız” dediler. Sonra da: “İşittik, itaat ettik, ey Rabbimiz bizi bağışlamanı isteriz, dönüşümüz ancak sanadır” diye niyazda bulundular.

Bu âyetlerin iniş sebebi olarak şöyle bir rivayet nakledilir:

Bir önceki **“İçinizden geçeni açığa vursanız da, gizleseniz de Allah onun hesabını sizden sorar”** (Bakara 2/284) âyeti inince, burada işaret edilen ince mânalar, ilâhî vahyin karşısında gerçekten çok hassas bir gönle sahip olan ashâb-ı kirâma pek ağır geldi. Toplanıp Rasûlullah’ın huzuruna vardılar, diz çöktüler: “Ey Allah’ın Rasûlü! Namaz, oruç, cihâd, sadaka gibi gücümüzün yeteceği amellerle sorumlu olduk. Şimdiyse sana bu âyet indirildi. Halbuki bizim buna gücümüz yetmeyecek” dediler.

Peygamberimiz (s.a.v.) onlara: *“Siz de sizden önceki kitap ehli gibi, «İ ittik ve isyan*

ettik» mi demek istiyorsunuz? Bilakis «İ ittik, itaat ettik, ey Rabbimiz bizi bağı lamanı isteriz, dönü ancak sanadır» deyin” buyurdu. Bunu hep birlikte söylemeye başladılar. Söyledikçe dilleri alıştı ve gönülleri yatıştı. O zaman Bakara 285. âyet nâzil oldu. Böylece Allah’a tazarrû ve niyaz ile yalvarıp yakardılar, istiğfar edip Allah’a sığındılar. Bu sebeple bir süre sonra da 286. âyet indirilerek güçlerinin yetmeyeceği ve ellerinde olmayan şeylerden hesaba çekilmeyecekleri bildirilmiş ve endişeleri giderilmiş oldu. (Müslim, İman 199)

Bakara sûresinin ilk beş âyetinde iman esaslarına yer verilmiş, müttaki olmak ve kurtuluşa erebilmek için bunlara inanmanın ve gereğince amel etmenin önemine dikkat çekilmişti. Burada sûre sona erdirilirken tekrar İslâm’ın temelini oluşturan Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman, mü’minlerin ayrılmaz bir vasfı olarak dile getirilir.

Mü’min olmanın, ayrılmaz şartlarından biri de Allah’ın ve peygamberin emirleri karşısında son derece duyarlı bir gönle sahip olmak, en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün tekliflere “işittik ve itaat ettik” diyerek mukabele etmektir. Onlar için isyan ve itaatsizlik olacak şey değildir. İşitme ve itaatte eksik kalan kısımlar için de Allah Teâlâ’dan af ve bağışlanma talep edilecektir.

Bu bakımdan Allah Teâlâ’nın sonsuz merhamet sahibi olduğunu unutmayın ve ilâhî rahmete erebilmek için âdâbına uygun tarzda Rabbinize şöyle yalvarın:

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ط لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ط
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَٓا اِنْ نَسٖينَٓا اَوْ اَخْطَاْنَا ج رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَٓا اِصْرًا
كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِنَا ج رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا
بِهٖ ج وَاعْفُ عَنَّا قف وَاغْفِرْ لَنَا قف وَارْحَمْنَا قف اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا
عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرٖينَ ﴿٢٨٦﴾

286. Allah, kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz. Herkesin yaptığı iyilik kendi yararına, işlediği günahlar da kendi zararınadır. O mü’minler, niyazlarına şöyle devam etiler: “Rabbimiz! Unutur veya hata edersek bizi cezalandırma! Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme! Rabbimiz! Kaldıramayacağımız şeyleri de bize yükleme! Günahlarımızı affet, bizi bağışla, bize merhamet et! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın. Kâfirler gürûhuna karşı bize yardım eyle!”

Burada yer alan **“Allah, kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz”** (Bakara 2/286) ifadesi, Allah Teâlâ’nın kullarını sorumlu tuttuğu dinî

emirlerdeki ölçüyü haber vermektedir. Dolayısıyla insanlara güç yetirebilecekleri şeyleri teklif etmek, Allah'ın değişmez bir kanunudur. Bu da Rabbimizin kullara olana rahmet, merhamet ve ihsânının bir göstergesidir. **"Allah sizin için kolaylık diler, fakat zorluk dilemez"** (Bakara 2/185) âyeti de bu gerçeğe ışık tutmaktadır. Ancak kul, yine de Rabbine niyaz halinde olmalıdır.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, zaman zaman mü'minlerin Allah Teâlâ'ya nasıl dua edeceklerini bildirir. Burada da çok mühim dua ve niyaz örnekleri yer almaktadır. Bunlardan birincisi:

"Rabbimiz! Unutur veya hata edersek bizi cezalandırma!" (Bakara 2/286) duasıdır. Gerçekten de Cenâb-ı Hak, mü'minlerin bu duasını kabul buyurmuş, onlardan unutma ve hata yollu vuku bulan günahları affedeceğini müjdelemiştir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ hatâ, unutma ve zorlama sûretiyle i lenen günahlardan dolayı ümmetimi hesaba çekmeyecek, onları bağı layacaktır." (İbn Mâce, Talâk 16/2043, 2045)

İkincisi: **"Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme!"** (Bakara 2/286) duasıdır. Önceki ümmetlere bir kısım ağır sorumluluklar yüklenmişti. Meselâ yahudiler günde elli vakit namaz kılmak, mallarının dörtte birini vergi vermek, pislik bulaşan elbiseyi kesmek, vatanlarından sürülüp çıkarılmak, birçok konuda hemen idam cezası uygulanmak, tevbe etmek için intiharla yükümlü olmak, bir isyan üzerine hemen ceza verilmek, herhangi bir hata meydana gelirse helâl olan yiyeceklerden bazıları yasak kılınmak gibi hükümlerle sorumlu tutulmuşlardı. (bk. Zemahşerî, *el-Ke âf,* I, 159) İşledikleri günahlar sebebiyle de maymun ve hınzıra çevrilmişlerdi. (bk. Bakara 2/65; Mâide 5/60) İşte mü'minler bu gibi sıkıntılardan, zorluklardan korunmalarını niyaz ettiler, Allah Teâlâ da Peygamber Efendimiz'i göndererek fazl u keremiyle bu ağır sorumlulukları ümmet-i Muhammed'den kaldırdı. (bk. A'râf 7/157)

Üçüncüsü: **"Rabbimiz! Kaldıramayacağımız şeyleri de bize yükleme!"** (Bakara 2/286) duasıdır. Yani "Dinî sorumluluk olarak güç yetmez, hiç çekilmez, takat getirilmez, yüklenecek olursa yerine getirilemeyecek, isyan ve itaatsizliğe sevkedecek tekliflerde bulunma! Dünya hayatında ceza olarak gelen, bizi mahv ve helâk eden, takat yetişmez musibetler, belalar ve sevdâlar altında bizi inletme!" demektir. Bir tevcihe göre, bir önceki dua ile yerine getirilmesi zor olan sorumluluklardan Allah'a sığınılırken, bu dua ile de güç yetirmek zor olan cezalardan Allah'a sığınılmak istenmiştir. Çünkü güç yetmeyecek zor işlerle mükellef tutulan kişilerin, kusur işlemekten tamâmen uzak durmaları ve cezaya uğramamaları oldukça zordur.

Dördüncüsü ise: **"Günahlarımızı affet, bizi bağışla, bize merhamet et! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın. Kâfirler gürûhuna karşı bize yardım eyle!"** (Bakara 2/286) duasıdır. "Affet" niyazı, günahların silinmesini, yok edilmesini ve bunlarla sorguya çekilmemeyi istemektir. Her ne kadar işlenen günahlar, Allah'ın ilminde belli ve sâbit olsa da, Cenâb-ı Hak isterse onların kullara yönelik sonuçlarını silebilir ve onları bu günahlar sebebiyle cezalandırmayabilir. "Mağfiret" niyazı ise günahların açığa vurulmamasını talep etmektir. Allah Teâlâ yapılan bir günahın cezasından vazgeçebilir ama, onu açıklamaktan ve ortaya dökmekten vazgeçmeyebilir. İşte mü'minler Allah'tan hem günahlarının affını, hem de bunların gizlenmesini istemekle emrolunmuşlardır. Ancak bu şekilde halleri gizli kalabilir ve rezil olmaktan kurtulabilirler.

Bu iki âyet "Âmene'r-Rasûlü" ismiyle meşhur olmuştur. Peygamberimiz'e Miraç gecesi vahyedilmiştir. (Müslim, İman 279) Bunların faziletiyle alakalı olarak Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Bakara sûresinin sonunda iki âyet vardır ki, bir gecede okuyana onlar yeter; onu her türlü kötülüklerden korur." (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an 10; Müslim, Müsâfirin 255)

"Allah Teâlâ, Bakara sûresini iki âyetle sona erdirdi ki, bunları bana ar ın altındaki bir hazineden verdi. Bunları öğreniniz, kadınlarınıza, çocuklarınıza belletiniz, öğretiniz. Çünkü bunlar hem rahmettir, hem duadır, hem Kur'an'dır." (Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an 14)

Şimdi, Bakara sûresinde özetle işaret edilen bir kısım mevzuları derinlemesine izah etmek ve sûrenin sonunda yer alan mü'minlerin yardım ve zafer niyazlarına bir cevap olmak üzere Âl-i İmrân sûresi başlıyor:

سُورَةُ اٰلِ عِمْرَانَ

3- ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

3. ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Âl-i İmrân sûresi 200 âyettir. Medine'de nâzil olmuştur. İsmini, 33-34. âyetlerde bahsedilen ve "İmrân Ailesi" mânasına gelen "Âl-i İmrân" kelimesinden almıştır. Sûreye Kenz, Emân ve Tayyibe gibi isimlerin yanı sıra, seherlerde istiğfar edenlerden bahsettiğinden Sûretü'l-İstiğfâr ve hidâyet nûrunun parlaklığı sebebiyle de Zehrâ ismi verilmiştir. Mushaf tertibine göre 3, nüzûl sırasına göre 89. sûredir. Büyük ihtimalle Bedir savaşından sonra başlayarak hicretin 9. senesine kadar peyderpey inmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in Bakara sûresinden sonra ikinci uzun sûresidir.

Konusu

Sûrede bahsedilen temel konulardan bir kısmı şunlardır:

• Kur'ân-ı Kerîm'in, aynen Tevrat ve İncil gibi tek ilâh, Hayy ve Kayyûm olan Allah tarafından insanlara hidâyet rehberi olarak indirilmesi; iman edenlerin, kalplerinde hastalık bulunanların ve Ehl-i kitabın Kur'an karşısındaki konumları ve buna göre gerçekleşecek âkıbetleri; kurtuluşa ve ilâhî muhabbete erebilmek için Allah Rasûlü'ne itaat ve ittibânın vurgulanması,

• Hz. Meryem, Hz. Yahya ve Hz. İsa'nın mûcizevî doğumlarından ve özellikle Hz. İsa'nın Allah'ın kulu olması ve yine O'nun izniyle gerçekleşen mûcizelerinden bahsedilerek başta hıristiyanların ve buna bağlı olarak tüm Ehl-i kitabın, yanlış düşünce, inanç ve davranışlarını terkederek Hak katında yegâne makbûl din olan İslâm'ı kabule dâvet edilmesi,

• Müslümanların, Ehl-i kitabın kötü niyet ve sapık anlayışlarına karşı uyarılması; onların tarih boyu yapageldikleri Allah'ın âyetlerini inkâr, insanları hak yoldan saptırmak, peygamberleri haksız yere öldürmek, isyan ve azgınlık etmek gibi yanlışlıklardan uzak durarak söz ve davranış bütünlüğü içinde Allah'ın dinini en güzel şekilde tebliğ eden en hayırlı ümmet olmaya gayret göstermelerinin istenmesi,

• Uhud savaşından ve bu savaşta uğranılan mağlubiyetin sebeplerinden; zafere erişmek için sabır, Allah ve Rasûlü'ne itaat ve Allah'tan korkmak gibi mânevî faziletlerle donanmanın gerekliliğinden; münafıkların karanlık ve şüphe dolu iç dünyalarından ve buna mukâbil Allah yolunda şehâdet rütbesine erişmiş bahtiyarların müjde, nimet, selâmet ve saâdet dolu istikballerinden bahsedilmesi,

• Ayakta iken, otururken ve yatarken dâimî olarak Allah'ı zikretmenin, O'nun azamet, kuvvet ve kudret nişâneleri üzerinde tefekkürün, azabından sakınıp

rahmetini ummanın ve bunların gerçekleşmesine vesile olacak cihâd, hicret, sabır ve takvâ gibi diğer amel-i sâlihlerin teşvik edilmesi.

Fazileti

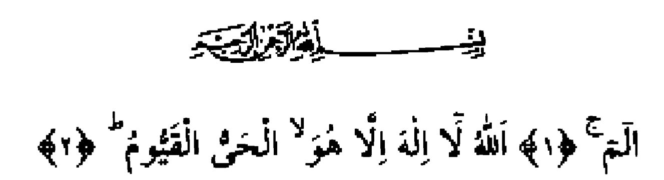
Ele aldığı mevzulara, ihtiva ettiği ahkâm, kıssa, emir ve yasaklara bakıldığında Âl-i İmrân sûresinin de tıpkı Bakara sûresi gibi çok önemli, faziletli ve büyük bir sûre olduğu görülür. Onun fazileti hakkında Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Kur'an'ı okuyun; çünkü o, kıyâmet gününde kendisiyle hemhâl olanlara şefaatçi olarak gelecektir. Zehrâvân'ı yani Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini okuyun;[20] *çünkü onlar, kıyâmet gününde iki büyük bulut veya iki gölgelik ya da iki kuş sürüsü hâlinde gelerek kendilerini okuyanları savunacak ve koruyacaklardır."* (Müslim, Mûsâfirîn 252)

Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerine, hidâyet nûrlarının parlaklığı ve okuyanlara verilecek ecrin büyüklüğü sebebiyle, "Zehrâvân" ismi verilmiştir.

Allah’tan Başka İlâh Yok

Rahmân Rahîm Allah’ın ismiyle...

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. Allah ki, O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, ebedî diridir. Varlığı kendinden olup bütün kâinatı yönetendir.

Birinci âyette yer alan hurûf-i mukataalarla ilgili açıklama, aynı harflerin geçtiği Bakara sûresinin 1. âyetinde yapılmıştır. İkinci âyette yer alan Yüce Rabbimizin isim ve sıfatları hakkında izah ise Âyetü’l-Kürsî diye bilinen Bakara sûresi 255. âyetin tefsirinde beyân edilmiştir.

Kur’an’ın indirilmesinin şekil, sebep ve hikmetine gelince:

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْجِيلَۙ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَۜ اِنَّ الَّذٖينَ
كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدٖيدٌۜ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾

3. O, Kur’ân-ı Kerîm’i sana gerçeğin ta kendisi ve önceki ilâhî kitapları doğrulayıcı olarak parça parça indirmiştir. Tevrat ve İncil’i de indiren O’dur.

4. Daha önce bu kitapları insanlara doğru yolu göstermek için, toptan indiren O’dur. Böylece O, hakla bâtılı ayıran bütün delilleri indirmiştir. Allah’ın âyetlerini inkâr edenler yok mu, onlar için şiddetli bir azap vardır. Allah, kudreti dâimâ üstün gelen ve haksızlardan intikamını alandır.

Kur’an-ı Kerîm, kendinden önce indirilmiş olan Tevrat ve İncîl gibi ilâhî kitapları doğrular. Onların, Allah’tan geldikleri şekil itibariyle gerçek olduklarını haber verir. Kur’an bir yönden o kitapların, ileride büyük bir peygamber geleceğine dâir verdikleri bilgilerin gerçekleştiğini bildirmek sûretiyle hem Hz. Muhammed (s.a.v.)’in peygamberliğini hem de onun şahsında önceki peygamberlerin peygamberliğini de doğrulamış olmaktadır. Böylece Allah’ın bütün kitapları ve peygamberleri arasında, birbirlerini tasdîk itibariyle karşılıklı bir dayanışma ve işbirliği olduğu görülür.

Diğer taraftan Kur’an, önceki kitaplarda yer alan iman esasları, Allah’ın

birliğine dâvet, adâlet ve iyiliği emir, peygamberlerin ve önceki ümmetlerin kıssaları, asırların ve nesillerin değişmesiyle asla değişmeyecek olan sâbit hükümler gibi temel esasları daha da güçlendirerek ve genişleterek yeni baştan yürürlüğe koymuştur. Zaman, mekân ve sorumlu milletlerin özelliklerine uygun düşecek, maslahatları açısından işlerine yarayacak bütün dinî hükümleri yeniden tanzim edip düzeltmiştir. Bu şekilde her zaman ve mekânda bütün toplumların hayatında geçerliliği olan şumüllü bir din tâliminde bulunmuştur. Böylece Kur'an, öncekinden sonrakine bütün ilâhî kitapları onayından geçirip süzmek sûretiyle hepsinin doğru kâidelerini bizzat kendi uhdesine almış bulunduğundan, önceki kitaplardan ve şerîatlardan hiçbirinin, Kur'an'ın şehâdeti olmaksızın gerçek oldukları söylenemez. Daha açık bir ifadeyle önceki peygamberlere verilen ilâhî fermanların tasdik makâmı son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) ve o fermanların geçerliliğinin devam edip etmediğini belirleyen ölçü de Kur'ân-ı Kerîm'dir. (Elmalılı, *Hak Dini,* II, 1021)

4. âyette yer alan اَلْفُرْقَانَ (furkãn) kelimesi sözlükte "doğruyla eğriyi, hakla bâtılı, helâlle haramı birbirinden ayıran" anlamına gelir. Bu mânasıyla o, indirilen bütün ilâhî kitapların, özellikle burada isimleri zikredilen Kur'an, Tevrat ve İncîl'in ayrılmaz birer vasfını teşkil eder. Çünkü bunlar, hakla bâtılın ne olduğunu açıkça haber vererek insanları doğru yola sevkeden nur kaynaklarıdır. Bununla birlikte "furkãn"ın, kitaba ilâve olarak peygamberlere verilen ve onların doğruluğunu kanıtlayan "mûcizeler" olması da mümkündür. Zira ancak mûcizeler sayesinde, dâvasında doğru olanla olmayanlar birbirinden ayrılabilir. Gerçek ortaya çıktıktan sora dileyen iman, dileyen ise inkâr edebilir. Fakat Allah'ın ister naklî ister aklî olsun âyetlerini inkâr edenlere âhirette çok şiddetli bir azap vardır. Özellikle Allah Teâlâ'nın birliğine, münezzehliğine uygun olmayan söz ve davranışta veya peygamberlerin şânına lâyık olmayan isnatlarda bulunanların can yakıcı bir azaba uğrayacakları şüphesizdir. Çünkü Allah, asla karşı gelinmez ve mağlup edilmez bir kudret sahibidir. İstediği takdirde intikamını alır, işlenen cürümlere cezasını verir:

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَٓاءِۜ ﴿٥﴾

هُوَ الَّذ۪ي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَٓاءُۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٦﴾

5. O Allah ki, ne yerdeki bir şey O'na gizli kalabilir, ne de gökteki bir şey.

6. Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren de Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

İmam Kuşeyrî der ki: “Kulun aldığı her bir nefesi sayan, yerde ve gökte olan zerre miktarı kadar olan şeyleri de var eden, herhangi bir kişideki en küçük bir vasfı bile ona veren şüphesiz Cenâb-ı Hak’tır. Huzuruna arzedilen bir ihtiyacı mutlaka yerine getiren; kendisine müracaat edene de kâfî gelen yine O’dur.” (Kuşeyrî, *Letâifü’l-i ârât,* I, 132)

İşte o Allah, sonsuz ilim, irade ve kudretiyle insanları, annelerinin rahminde dilediği gibi şekilden şekle çevirir. Küçücük bir nutfe hâlinden başlayıp pek çok safhadan geçirerek en güzel yaratılışta mükemmel bir insan hâline getirir. Onu erkek-dişi, siyah-beyaz, uzun-kısa, tam-noksan gibi muhtelif şekillerde yaratır. Bunu sadece Allah yapabilir. Bu sebeple O’ndan başka ilâh yoktur. O, çok güçlü, karşı gelinmez kudret sahibi, her işi ve hükmünde hikmet sahibidir.

İnsanı yaratan Yüce Allah olduğu gibi, ona doğru yolu gösterecek âyetleri indiren de O’dur:

هُوَ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ
وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌۜ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ
ابْتِغَٓاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَٓاءَ تَأْو۪يلِه۪ۚ وَمَا يَعْلَمُ تَأْو۪يلَهُٓ اِلَّا اللّٰهُۢ وَالرَّاسِخُونَ
ف۪ي الْعِلْمِ يَقُولُونَ اٰمَنَّا بِه۪ۙ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَاۚ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٧﴾

7. Sana kitabı indiren O’dur. O kitabın bir kısmı muhkem âyetlerden meydana gelir ki bunlar, kitabın esası ve özüdür. Bir kısmı da müteşâbih âyetlerdir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne çıkarmak ve kendi arzularına göre onun yorumunu yapmak düşüncesiyle müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki bunların kesin anlamlarını Allah’tan başka kimse bilemez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: “Biz bunlara inandık, hepsi de Rabbimizin katındandır” derler. Ancak gerçek akıl ve idrak sahipleri hakkıyla düşünüp öğüt alır.

Kur’ân-ı Kerîm, aslında bir din kitabı olarak insanın itikat, ibâdet, ahlâk ve muamelât hayatını tanzim eden hükümler getirdiği gibi, kıyâmete kadar onun düşünce, akıl ve tefekkür gibi melekelerini en iyi şekilde kullanıp geliştirmesini sağlayacak çeşitli mevzulardan da bahseder.

Âyet-i kerîme, bu kadar geniş çerçevedeki mevzuları beyân eden Kur’an âyetlerini umûmî olarak iki kısma ayırmaktadır. Birinci kısım muhkem âyetler olup bunlar, Kur’an’ın esasını ve temelini teşkil eder. İkinci kısım ise müteşâbih âyetlerdir.

اَلْمُحْكَمُ (muhkem) kelimesi sözlük olarak “bozulmaktan uzak, gerçek ve sağlam” mânalarına gelir. Terim olarak ise “mânası ve delâleti açık bir şekilde anlaşılan; ifade ettiği mânalar ihtimal ve benzerliklerden yâni karışıklıktan ve farklı şekillerde anlaşılmaktan uzak olan” demektir. İşte Kur’an’ın bir kısım âyetleri böyledir. Bunların ifade ettiği mânalar gâyet açıktır. Yoruma muhtaç değildir. Bunlarda şüpheye ve zihin karışıklığına yer yoktur. Gerekli bilgi ve tecrübeye sahip olan işin ehli kimseler, bunları kolaylıkla anlayabilir ve onlardan gerekli hükümleri çıkarabilirler. Bu âyetler, ilim ve amel bakımından uyulması gereken temel esasları ve insanı doğru yola eriştiren delilleri ihtiva ederler. Allah’ın bir olduğunu bildiren; O’na kulluk etmeyi, her türlü iyiliği yapmayı ve adâletli olmayı emreden; bütün ahlâkî faziletlerle donanmayı tavsiye eden; inkâr etmeyi, şirk koşmayı, putlara tapmayı, haksız yere cana kıymayı, içkiyi, kumarı, faizi, zinâyı, yetim malını yemeği yasaklayan âyetler buna misal verilebilir.

اَلتَّشَابُهُ (teşâbüh), iki şeyin birbirine eşit olarak benzemesi demektir. Bu tarzda birbirine benzeyenlerden her birine de اَلْمُتَشَابِهُ (müteşâbih) denilir. Her iki taraf aynı kuvvette ve eşit benzerlikte olduğundan, benzer yönleri, ayrıntıları ortadan kaldırmakta ve insan zihni onları birbirinden ayırmakta âciz kalmaktadır. İşte “müteşâbih âyetler”, birbirine benzer mânalar ifade etmesi sebebiyle, mânaları ve delâleti açıkça anlaşılmayan, birini diğerinden ayırdetmek güç olan âyetlerdir. Kur’ân-ı Kerîm’in büyük çoğunluğu bu âyetlerden oluşmaktadır. Allah’ın eli ve yüzü olduğunu, geldiğini, arşa istivâ ettiğini bildiren âyetler; kabir, kıyâmet, mahşer, hesap, cennet ve cehennemle alakalı âyetler; hurûf-ı mukattaalar; Hz. Âdem’in anasız babasız, Hz. İsa’nın sadece babasız yaratılması, Hz. Üzeyr’in yüz sene ölü kaldıktan sonra diriltilmesi, Ashâb-ı Kehf’in üç yüz dokuz sene mağarada kalıp tekrar uyandırılması, peygamber mûcizeleri, kâinatın maverâsı ve derinlikleri, eşyanın hakikati gibi tefekkürî konulardan bahseden âyetler buna misâl verilebilir.

Müteşâbih âyetlerin bulunma hikmeti:

• Kur’ân-ı Kerîm, kıyâmete kadar geçerliliğini sürdürecek bir kitaptır. Bu sebeple onun, indiği andan itibaren bütün zaman ve mekanlar için uygun düşecek neticelerin ve çeşitli mânaların çıkarılmasına imkân tanıyan ifadelere sahip olması tabiidir.

• Her dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek ehliyette âlimlerin yetişebilmesi, zor ifadelerden bir kısım hedefler bulup çıkarabilme melekesini hâiz kişilerin yetişmesine, bu da araştırma ve incelemeye yönelten

motivasyonun bulunmasına bağlıdır.

• Kur'an, müteşâbih âyetleri vasıtasıyla gerek hukukî meselelerde, gerek her türlü bilimsel konularda, gerekse ailevî ve ictimâî hayatı ilâhî kanunlar çerçevesinde tanzim etmede, medeniyetler kurup geliştirmede insan aklına geniş yer ayırmıştır. Az kelimeyle çok mâna ve hüküm beyân edip, bazı hükümlerinde esneklik getirerek akıl, deney, tecrübe ve araştırma mahsûlü ilmî gelişmelere kapı aralamıştır.

• Sahip olduğu kalbî, aklî ve zihnî melekeleri itibariyle insan, ilim ve medeniyet ne kadar gelişirse gelişsin, hep yeni şeylerin peşinden koşmak, onları bilip öğrenmek ihtiyacı hisseder. Bu ihtiyacını karşılamaya çalışırken, kendi ötesinde bilinmeyen bir âlemin varlığını sezmesi, mârifet yolunda ilerlerken ve ilimde yeni mertebelere ulaşırken önündeki meçhullerin tükenmediğini fark etmesi bu bakımdan büyük önem arzetmektedir.

Âyet-i kerîmede **"kalplerinde eğrilik bulunan"** kimselerden bahsedilmekte ve bunların **"sırf fitne çıkarmak ve kendi arzularına göre onun yorumunu yapmak arzusuyla"** Kur'an'ın müteşâbih âyetlerinin peşine düştükleri beyân edilmektedir. Bu ifade, kendi bâtıl görüşünü desteklemek ve tervic etmek için müteşâbihlerin peşine düşen ve onları delil olarak kullanmaya çalışan kâfir, zındık, câhil ve ehl-i bidat herkese şâmildir. Hıristiyanların Hz. İsa'nın "Allah'ın kelimesi ve ruhu" olduğunu beyân eden âyetten (bk. Nisâ 4/171) kendi bâtıl itikatlarını destekleyecek şekilde mânalar çıkarmaları, yahudilerin sûre başlarındaki hurûf-ı mukattaalardan hareketle ümmet-i Muhammed'in ömrünü çıkarmaya çalışmaları, bir kısım bâtıl mezheplerin Allah'ın sıfatlarıyla alakalı "el, yüz, yan, ayak, parmak" gibi bazı müteşâbih lafızlardan hareketle Cenâb-ı Hakk'ı insan sûretinde tasvir etmeleri buna misal verilebilir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VII, 150; Kurtubî, *el-Câmi*', IV, 13-14)

Âyet-i kerîmede **"kalplerinde eğrilik bulunan"**ların karşısına "**ilimde derinleşmiş olanlar"** konmaktadır. Bunlar eğrilikten hoşlanmayan, ilim yolunda sağlam duran, bildiğini ve bilmediğini seçebilen, bildikleri sayesinde bilmediklerinin önemini mümkün mertebe çözebilen, Allah katından gelen bilgiler hakkında en küçük bir şüphe duymayan gerçek ilim sahibi kimselerdir. Onlar: "Biz Kur'an'a inandık, muhkemiyle, müteşâbihiyle hepsi Rabbimizin katındandır" derler. Hakikaten ancak böyle temiz akıl, güzel dikkat ve kavrayış sahipleri, Allah'ın âyetlerini tefekkür edip ondan gerekli dersi, ibret ve öğüdü alabilir. Aklı karışmış, kalbi eğrilmiş ve anlayışı bozulmuş olanlar ise bunları gereği gibi düşünebilme imkânından mahrumdurlar.

Bu gerçek âlimler, sahip oldukları ilme ve mânevî mevkiye güvenmez,

kalplerinin eğrilmemesi ve hallerini daha da iyileştirmesi için devamlı Allah Teâlâ'ya sığınıp yalvarırlar:

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

8. "Rabbimiz! Bizi doğru yola erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme, bize tarafından bir rahmet bağışla! Çünkü bağışı pek bol olan yalnız sensin!"

9. "Rabbimiz! Sen, insanları geleceğinde asla şüphe olmayan bir günde kesinlikle bir araya toplayacaksın! Doğrusu Allah, verdiği sözden caymaz."

Allah Rasûlü (s.a.v.): *"Hiçbir kalp yoktur ki Rahmân'ın iki kudret parmağı arasında bulunmasın. Onu doğru tutmak istediğinde doğru tutar, dilediği zaman da eğriltir"* buyurmuş ve devamlı olarak: *"Ey kalpleri sâbit kılan Allahım! Kalplerimizi dînin üzere sâbit kıl"* diye dua etmiştir. (İbn Mâce, Mukaddime 13) Müslim rivayetine göre ise Efendimiz: *"Ey kalpleri evirip çeviren Allahım! Bizim kalplerimizi taatin üzere sâbit kıl"* diye dua etmiştir. (Müslim, Kader 17)

Yine Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kalple alakalı mânevî durumların hassasiyetine dikkat çekmek üzere:*"Kalb, bo bir arazide duran ve rüzgarın kendisini sağa sola evirip çevirdiği ku tüyüne benzer"* buyurmuştur. (İbn Mâce, Mukaddime 10)

Sirri Sakatî (k.s.) der ki:

"Kalpler üç türlüdür: Bir kalp vardır dağa benzer. Böyle bir kalbi, hiçbir şey yerinden sökemez, kaydıramaz. Bazı kalpler hurma ağacı gibidir. Böyle bir kalbin kökü olduğu yere çakılıdır. Rüzgâr onu biraz eğer; fakat bu eğilme önemli değildir. Bazı kalpler ise kuş kanadı gibidir. Böyle bir kalbi esen rüzgâr sağa sola kaydırır." (Hânî, *el-Hadâiku'l-verdiyye,* s. 185)

Anlaşılan o ki kulun selamete erip selamette kalabilmesi için kalbi korumak, onu sürekli iman ve hidâyet üzere bulundurmak zarureti vardır. Çünkü bunu başaramayıp küfre düşenleri çok feci bir akıbet beklemektedir:

Kâfirlere Mal ve Evlatları Fayda Vermez

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾

10. İnkâr edenlerin malları da evlatları da, Allah'ın azabına karşı kendilerine hiç bir fayda sağlamayacaktır. İşte onlar, cehennemin yakıtıdırlar.

11. Bu kâfirlerin hâli, tıpkı Firavun hânedânı ile daha önceki kâfirlerin hâline benzer. Onlar da, âyetlerimizi yalanlamışlardı da Allah onları günahları sebebiyle kıskıvrak yakalamıştı. Allah'ın cezalandırması pek şiddetlidir.

Kıyâmet günü insana mal ve evlatlar değil, ancak getirilen "kalb-i selîm" yani her türlü günah kirlerinden ve kötü sıfatlardan arınmış tertemiz bir kalp yarar sağlayacaktır. (bk. Şuarâ 26/88-89) Halbuki kâfirlerin dünyada iken düşünceleri böyle değildir. Onlar mallarının ve evlatlarının çokluğuyla övünüyor ve bunların kendilerini tehlikelerden kurtaracağını zannediyorlardı. Onların bu hallerini şu âyet-i kerîme ne güzel açıklar:

"Kâfirler: «Bizim malımız da, evladımız da sizinkinden daha fazla. Biz öyle azap filân da görecek değiliz» demişlerdir." (Sebe' 34/35)

Yüce Rabbimiz, onların bu asılsız iddalarına şöyle cevap vermektedir:

"Sizi bize yaklaştıracak olan ne mallarınız ne de evlatlarınızdır. Ancak iman edip sâlih ameller işleyenler müstesnâ. Onlara, yaptıklarına karşılık kat kat mükâfat verilecek ve onlar cennetin yüksek köşklerinde güven ve huzur içinde kalacaklardır." (Sebe' 34/37)

11. âyette Firavun hânedânı, Âd ve Semûd kavmi gibi Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve günahları sebebiyle ilâhî kahra uğrayan kimseler örnek olarak verilerek onların yolundan gidenlerin de aynı fecî âkıbete, Allah'ın pek şiddetli azâbına uğrayacakları ikâzı yapılmaktadır. O halde inkârcıların hem dünya hem de âhiretteki fecî durumlarından ibret alıp küfürden vazgeçmeli ve Allah'a gönüllü kulluk yapanlardan olmaya gayret gösterilmelidir:

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾

12. İnkâr edenlere de ki: "Sizler yakında mağlup edilecek ve topluca

cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir yataktır.

Âyet-i kerîmenin iniş sebeplerinden biri şöyledir:

Allah Rasûlü (s.a.v.), Bedir savaşında Mekke müşriklerini mağlûp edince Medineli yahudiler: "Vallahi bu bize Hz. Mûsâ'nın müjdelediği ve kitabımızda özelliklerini bulmakta olduğumuz, sancağı asla yere düşmeyecek olan ümmî peygamberdir" deyip onu tasdik etmek ve ona tâbi olmak istediler. Ancak içlerinden bazısı: "Hele durun bakalım, acele etmiyelim. Bir ikinci savaşını görelim" dediler. Fakat Uhud savaşında Hz. Peygamber'in ashâbı bozguna uğrayıp sancakları yere düşünce aralarında tekrar konuştular ve: "Hayır, vallahi bu o değilmiş" dediler. Bedbahtlığı tercih ederek müslüman olmadılar. Üstelik Peygamber (s.a.v.) ile yapmış oldukları ve henüz süresi dolmamış olan antlaşmayı da bozdular. İçlerinden Ka'b b. Eşref altmış atlıyla birlikte Mekke müşriklerine, Ebû Süfyan ve arkadaşlarına varıp onları tebrik ettiler. Güçlerini birleştirmeyi teklif edip: "Sözümüz bir olsun" dediler, sonra da Medine'ye döndüler. İşte bu hâdise üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 100)

Âyetteki, **"Yakında mağlûp edileceksiniz"** ifadesi, yakın zamanda vuku bulacak bir olayı haber vermektedir. Bu, Kur'an'ın istikbâle dâir verdiği haberlerle ilgili bir mûcizedir. Nitekim bu mûcize gerçekleşmiş, kısa bir süre sonra İslâm düşmanları kesin bir yenilgiye uğramışlardır. Bunlardan Mekke müşrikleri ancak Mekke'nin fethine kadar direnebilmişler, sonra teslim olmak durumunda kalmışlardır. Medine'deki yahudi kabileleri ise müslümanlarla yaptıkları antlaşmaları ihlâl durumlarına göre değişik muamelelere tâbi tutulmuşlar, Peygamber Efendimiz henüz hayatta iken Medine ve çevresindeki tesir ve hâkimiyetlerini tamâmen kaybetmişlerdir.

Gelen âyette ise ilâhî kudretin, kâfirleri mağlup edip mü'minleri zafere eriştiren tecellilerinden birine yer verilir:

قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ ف۪ي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَاۜ فِئَةٌ تُقَاتِلُ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِۜ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُو۬لِي الْاَبْصَارِ ﴿١٣﴾

13. Birbiriyle savaşan o iki orduda sizin için büyük bir ibret vardır: Bunlardan biri Allah yolunda savaşıyordu, diğeri ise kâfir olup, karşılarındaki mü'minleri baş gözleriyle kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah, dilediğini yardımıyla destekler ve güçlendirir. Elbette bunda,

görecek gözleri olanlar için kesin bir ibret vardır.

Âyetin haber verdiği ibretli hâdise Bedir savaşında gerçekleşmiştir. O savaşta mü'minler 313 kişi, müşrikler ise 1000 kişi kadar idiler. Savaş hazırlıkları bakımından da müslümanların durumu, düşmanlarına göre oldukça zayıftı. Üstelik harp niyetiyle yola çıkmadıklarından dolayı psikolojik olarak da savaşmaya hazır değillerdi. Bu bakımdan Allah Teâlâ, kâfirlerin azim ve cesaretlerini kırmak ve kalplerine korku salmak maksadıyla müslümanları gözlerine iki katları olarak göstermiştir. (bk. Enfâl 8/43-44) Böylece mü'minlere ilâhî yardımını göndererek onları zafere eriştirmiştir. Burada **"Az sayıdaki nice topluluk, çok sayıdaki nice kalabalığı Allah'ın izniyle yenmiştir"** (Bakara 2/249) gerçeği tecelli etmiştir. Allah'ın yardımı sadece Bedir veya başka bir savaşa ait bir durum değildir. O, dilediği takdirde, ilâhî yardımı celbedecek kalbî kıvam, hal ve davranış içinde bulunan bütün kullarına çeşitli yollarla yardımını gönderir. O halde idrak ve basîret sahibi olanlar, bu gibi hâdiselerden ibret almalı, ilâhî yardıma nâil olmanın yollarını aramalıdırlar.

Bunun için de insanın, nefsini iyi tanıması, iç âlemini ve duygularını tahlil etmesi ve kendini kötülüklere sevkedecek tehlikelerin başında gelen "dünya sevgisi"ni dengelemesi, hatta mümkün oldukça gönlünden silmesi gerektiğini öğretmek üzere şöyle buyrulmaktadır:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ
مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ؕ ذٰلِكَ
مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿١٤﴾

14. Kadınlara, oğullara, yüklerle altın ve gümüş yığınlarına, iyi cins salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere olan düşkünlük isteği insanlara câzip gösterildi. Bunlar, dünya hayatının geçici birer metâından ibarettir. Asıl varılacak güzel yer, Allah yanındadır.

Âyet-i kerîme, insanın fıtrat itibariyle nelere karşı düşkünlüğü ve muhabbeti olduğunu haber verir. Bunların başında karşı cinse alâka, nesli devam ettirmek, zengin olmak, makam, mevki ve şöhret sahibi olmak, neşeli ve keyifli bir hayat sürmek, hayvanî ve nebâtî her türlü nimetlerden istediği gibi istifade etmek gelir. Gerçekten de topraktan yaratılan, gözünü sayısız dünya nimetleri içinde açan ve dâimî bir surette o nimetlerle perverde olan insan, bu nimetlere gönlünü bağlar ve nefsânî arzuların da desteğiyle aralarında kuvvetli bir muhabbet bağı oluşur.

Cenâb-ı Hakk'ın iradesi istikâmetinde insan hayatının devamı ve neslin bekâsı

için dinin koyduğu belirli ölçülere göre bu nimetlerden istifade etmek insanın en tabiî hakkıdır. Helâl ve temiz olmak şartıyla dünya nimetlerinden istifade etmeyi emreden (bk. Bakara 2/172) ve Allah'ın helâl saydığı şeyleri haram kılmayı yasaklayan âyet-i kerîmeler bize bu gerçeği öğretmektedir. (bk. Mâide 5/87; Tahrîm 66/1) Bunlar içinde özellikle şu âyet-i kerîme, dünya-âhiret dengesinin sağlanabilmesi açısından konunun nirengi noktasını ortaya koyar:

"Rasûlüm şöyle de: «Allah'ın kulları için yarattığı zînetleri, temiz ve hoş rızıkları kim haram kılabilir?» De ki: «Bunlar, dünya hayatında iman edenler içindir; kıyâmet günü ise sadece mü'minlerin olacaktır.» İşte biz, bilen bir toplum için âyetleri böyle açık açık beyân ediyoruz." (A'râf 7/32)

Buna karşılık dünya hayatının kısa bir süre sonra sona erecek bir zînet, görüntü ve oyalanmadan ibaret olduğunu bildiren âyet-i kerîmeler ise terazinin diğer kefesini dengelemektedir. (bk. Kehf 18/46; Hadîd 57/20)

Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, bu nimetleri Allah ve Rasûlü'nün tarif ettiği şekilde helâl ve temiz yollardan kazanmak ve yine helâl ve temiz olarak bunlardan istifade etmektir. Bu hususta harama düşmemek ve aşırıya gitmemektir. Çünkü sayılan fânî nimetlere normalin ötesinde gönül bağlamak insanın âhiret saâdetini tehlikeye düşürebilir. Nitekim âyetin devamındaki, **"Bunlar, dünya hayatının geçici birer metâından ibarettir. Asıl varılacak güzel yer, Allah katındadır"** (Âl-i İmrân 3/14) ifadesi, bu gerçeği açıkça göstermekte; değeri oldukça sınırlı olan dünya nimetlerine aşırı arzu duymaktan ziyâde, Allah katında yüce bir mertebeye erişmek için gayret göstermenin daha hayırlı olacağı vurgulanmaktadır.

Nitekim devam eden âyetler, aynı vurguyu daha da derinleştirmektedir:

قُلْ اَؤُ۬نَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْۜ لِلَّذ۪ينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْر۪ي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا وَاَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ
بَص۪يرٌ بِالْعِبَادِۚ ﴿١٥﴾ اَلَّذ۪ينَ يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اِنَّنَٓا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِۚ ﴿١٦﴾ اَلصَّابِر۪ينَ وَالصَّادِق۪ينَ وَالْقَانِت۪ينَ وَالْمُنْفِق۪ينَ
وَالْمُسْتَغْفِر۪ينَ بِالْاَسْحَارِ ﴿١٧﴾

15. Onlara şöyle söyle: "Size bunlardan daha güzelini haber vereyim mi? Takvâ sahiplerine Rableri katında altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve hepsinden öte Allah'ın rızâsı vardır. Allah, kullarını hakkiyle görmektedir.

16. O takvâ sahipleri: "Rabbimiz! Şüphesiz biz iman ettik; ne olur

günahlarımızı bağışla ve ateşin azâbından bizi koru!" derler.

17. Onlar sabreden, söz ve davranışlarında dürüst olan, ilâhî emirlere gönülden itaat eden, mallarını Allah yolunda harcayan ve seher vakitlerinde Allah'tan bağışlanma dileyenlerdir.

Burada müttakîlere müjdelenen nimetlerin üçünden bahsedilir:

• Altlarından ırmaklar çağıldayan bağlar, bahçeler,

• Maddeten ve mânen tertemiz eşler,

• Yüce Allah'ın rızâsı: Cennette ulaşılabilecek ve insan ruhunun en çok haz alacağı makam, Cenâb-ı Hakk'ın hoşnutluğu olacaktır.

Rivayete göre Allah Teâlâ cennet ehline:

"*– Râzı oldunuz mu? Ho nut musunuz?*" buyuracak, onlar da:

"– Ey Rabbimiz, nasıl râzı olmayız ki! Bize başka kullarından hiç birine vermediğin nimeti verdin" diyecekler. Bunun üzerine Allah Teâlâ buyuracak ki:

"*– Size bundan da büyüğünü vereceğim.*"

"– Bundan daha üstün ne olabilir ya Rabbî" diyecekler. İşte o zaman Allah Teâlâ:

"*– Sizden râzı olacağım ve artık size sonsuza kadar hiç gazap etmeyeceğim*" buyuracak. (Buhârî, Rikãk 51; Müslim, Cennet 9)

Dünyada takvâ üzere bir hayat süren mü'minler böyle değerli cennet nimetleri içinde ebedî kalacaklardır. Ancak, devam eden âyetlerde, bahsedilen takvâ seviyesine erişebilmek için yapılması lâzım gelen ameller ve kazanılması gereken mühim ahlâkî vasıflar sayılmaktadır. Hülasa olarak bunlar:

• Gerçekten iman etmek ve günahların affı ve cehennem azabından kurtuluş için Allah'a yalvarmak,

• İbâdetleri ifâya, haramlardan kaçmaya, dünya hayatının musîbetlerine ve hoşumuza gitmeyen şeylere sabretmek,

• Sâdık yani özünde, sözünde ve işinde doğru, samimi ve dürüst davranmak,

• Gönüllü itaat etmek; boyun büküp Allah'a ihlasla ve huşû içinde kulluk yapmak,

• Allah'ın verdiği mallardan ve her türlü rızıktan gece gündüz, gizli açık O'nun yolunda harcamak,

• Seherlerde kırık bir gönülle gözyaşı içinde istiğfar etmek, samimi bir kalple Yüce Allah'tan bağışlanmasını dilemek.

Bütün vakitlerde istiğfarla meşguliyet faydalı olmakla birlikte, günün diğer vakitlerine göre müstesnâ bir feyiz ve berekete sahip olan "seher vakitleri" özellikle zikredilmiştir. Bu vakitlerde yapılan duaların mutlaka kabul edileceğine dâir Allah Rasûlü'nün müjdesi vardır. Efendimiz (s.a.v.) şöyle

buyurur:

"Her gece Rabbimiz, gecenin son üçte biri kalınca rahmet ve mağfiretiyle en yakın göğe iner ve: «Bana dua eden yok mu kabul edeyim, benden bir ey isteyen yok mu ona vereyim, benden bağı lanma dileyen yok mu onu bağı layayım» buyurur." (Buhârî, Teheccüd 14; Müslim, Müsâfirîn 168)

"Gecede bir saat vardır ki, Allah'tan dünya veya âhiretle ilgili bir iyilik isteyen bir müslüman o saate rastlarsa, Allah istediği eyi ona mutlakâ verir. Bu saat her gecede vardır." (Müslim, Müsâfirîn 166)

Kur'an'ın haber verdiği bu müjdeler, ikazlar, emir ve yasaklar kuru bir iddia, gerçekliği şüpheli ve hayal ürünü şeyler değil tam aksine şâhidi ve delili olan en sağlam gerçeklerdir. Çünkü:

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ قَٓائِمًا بِالْقِسْطِۜ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُۜ ﴿١٨﴾

18. Allah, adâleti ayakta tutarak, kendisinden başka hiçbir ilâhın olmadığına bizzat şâhittir. Ayrıca bütün melekler ve kendilerine ilim verilmiş olanlar da tam bir doğruluk, adâlet ve hakkâniyet içinde aynı gerçeğe şâhittirler. Evet, O'ndan başka bir ilâh yoktur. O, kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

Bu âyet-i kerîme, Kur'ân-ı Kerîm'deki en büyük şâhitliği içine almaktadır. Âyetin iniş sebebiyle ilgili şu rivayet bunu haber verir:

Allah Rasûlü (s.a.v.) Medine'ye hicret edince Şam papazlarından ikisi Medine-i Münevvere'ye geldiler. Medine şehrini görünce birisi arkadaşına: "Bu şehir, âhir zamanda çıkacak peygamberin şehrine ne kadar benziyor!" dedi. Peygamber (s.a.v.)'in yanına girince, daha önceden bildikleri vasıflarıyla onu tanıdılar ve: "Sen Muhammed misin?" dediler. Efendimiz: "Evet" buyurdu. "Sen Ahmed misin?" diye sordular, Efendimiz yine: "Evet" buyurdu. Onlar: "Sana bir şâhitliği soracağız, eğer onu bize haber verirsen sana iman edip seni tasdik edeceğiz" dediler. Peygamberimiz: "Buyurun, sorun" deyince onlar: "Allah'ın kitabındaki en büyük şâhitliği bize haber ver" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. O iki papaz da müslüman olup Efendimiz (s.a.v.)'i tasdik ettiler. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 101)

Allah'tan başka ilâh olmadığına ve her işinde âdil olduğuna en büyük şâhid, yine Allah Teâlâ'dır. Cenâb-ı Hak, indirdiği ilâhî kitaplarda, özellikle Kur'ân-ı Kerîm'de bu şâhitliğini haber vermektedir. Yine O, bütün varlık âleminde, din ve dünya işlerinde adâleti ayakta tutarak bu şâhitliği fiilî olarak

gerçekleştirmektedir. Hiç şüphe yok ki, varlık âlemi mutlak bir düzen içinde, şaşmayan kanunlarla ezelden ebede hareketini sürdürmektedir. Her şey çok mükemmel bir nizam içinde ve hassas ölçülere bağlı olarak yaratılmaktadır. Zerreden küreye her şeyde bu ince nizamın tesiri açıkça görülmektedir. Her hâdise bir sebebe, her sebep mükemmel bir programa dayanmakta ve bütün bunlar yegâne ma'bûd ve sonsuz kudret sahibi olan Allah Teâlâ'ya işaret etmektedir. Melekler ve hakîkî âlimler de, gerek öğrendikleri naklî deliller, gerekse müşâhede ettikleri aklî delillerden hareketle Allah'tan başka ilâh olmadığına şâhitlik ederler. O'nun birliğini ikrar edip inanırlar. Melekler bunu peygamberlere, peygamberler âlimlere, âlimler de bütün insanlara bu hakikati açıklarlar.

İşte kendisinden başka ilâh olmayan o Allah, insanlığın kurtuluşu için yegane din olarak yalnız kendisine kulluk ve teslimiyeti esas alan İslâm'ı belirlemiştir:

Allah Katında Makbul Din İslâm

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ قف وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ط وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللّٰهِ فَإِنَّ اللّٰهَ

19. Şüphesiz Allah katında tek makbul din İslâm'dır. Ehl-i kitap, ancak kendilerine Peygamber'in hak olduğuna dâir bilgi geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden anlaşmazlığa düştüler. Artık kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, şunu bilsin ki Allah, elbette hesâbı çok çabuk görendir.

اَلدِّينُ (din), sözlükte "hesap, taat, kulluk, mükâfat veya ceza olarak amellerin karşılığı" gibi mânalara gelir. Bu yönüyle kelime, itaat edenle itaat edilen arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. İtaat edilen ve hâkimiyeti elinde bulunduran taraf itibariyle sevap ümidi veya azap korkusuyla muhatapları, sorumluluklarını yerine getirmeye çağrıdır. İtaat eden taraf itibariyle ise selamet arzusu, korkuyla ümit arasında çarpan bir kalple itaat ve emre bağlılık mânası ifade eder. Terim olarak din, akıl sahiplerini kendi istek ve iradeleriyle iyiliğe ve mutluluğa yönlendiren, onların seçme özgürlüklerine bağlı fiillerini uhrevî kurtuluş ve saâdetleri istikâmetinde düzenleyen ilâhî bir kanundur.

اَلْإِسْلَامُ (İslâm), sözlükte "teslim olmak, itaat etmek, bağlanmak, sulh ve selâmet içinde olmak" anlamlarını ifade eder. Terim olarak ise İslâm, "Allah Teâlâ'nın peygamberleri vasıtasıyla bildirdiği dinî emir ve yasakların tamamını bütün varlığıyla kabul etmek, gereğini yapmak ve bunu ortaya koyan bir teslimiyet içinde olmaktır." Genelde Allah'tan gelen bütün hak dinlerin ortak adı, özelde de son olarak Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e indirilen dinin adı, İslâm'dır. Bu dine bağlananlara da "müslüman" denilir. İslâm, bir taraftan insanlarla Allah arasında bir mutabakatı ifade edip böylece yaratanın iradesiyle yaratılmışların iradesi arasında bir uyumu temin ederken, diğer taraftan irade ve akıl sahibi varlıklar arasında anlaşmazlık ve çekişmeleri önleyip uzlaşma sağlamakta, böylece bütün varlık âlemini mükemmel bir barış ve selâmet iklimine ulaştırmayı hedeflemektedir.

Âyette, Allah'ın hesap görmesinin çok çabuk olduğu hatırlatılarak, gerek Ehl-i kitap gerek başkalarından olsun Cenâb-ı Hakk'ın âyetlerini inkâr edenler uyarılmaktadır. Bununla birlikte Yüce Mevlâmız, kullarının peşini bırakmayıp kitaplısı ve kitapsızıyla hepsini ısrarla İslâm'ı kabule çağırmaktadır:

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۗ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۖ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

20. Buna rağmen Allah'ın dinî hakkında seninle tartışırlarsa onlara de ki: "Ben bütün varlığımla Allah'a teslim oldum; bana tâbi olanlar da O'na teslim oldular." Kendilerine kitap verilenlere ve dinden imandan habersiz ümmîlere de: "Siz de teslim oldunuz mu?" diye sor. Eğer teslim olurlarsa doğru yolu bulurlar. Yok eğer yüz çevirirlerse sana düşen sadece tebliğ etmektir. Allah, kullarını hakkiyle görmektedir.

Rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.v.), bu âyeti Ehl-i kitaba okudu, onlar da "müslüman olduk" dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz yahudilere: "*Siz İsa'nın, şAllah'ın kelimesi, kulu ve rasûlü olduğuna ehâdet ediyor musunuz?*" diye sordu. Onlar: "Bundan Allah'a sığınırız!" dediler. Aynı şekilde hıristiyanlara: "*Siz İsa'nın Allah'ın kulu ve rasûlü olduğuna ehâdet ediyor musunuz?*" diye sordu. Onlar da İsa'nın kul olduğunu söylemekten Allah'a sığınırız" dediler. İşte âyette "yok eğer yüz çevirirlerse" diye haber verilen husus budur. (Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* II, 19; Elmalılı, *Hak Dini,* II, 1067)

ş

Burada hak din olan İslâm hakkında bir tartışma sözkonusu olduğunda Peygamber Efendimiz'in şahsında bir müslümanın nasıl bir tavır alması gerektiği öğretilmektedir. Şöyle demelidir: "Ben kendimi, kalbimi ve bütün varlığımı bana tâbi olanlarla birlikte sadece Allah'a teslim ettim. Allah'a yöneldim. Tertemiz, şeksiz, şüphesiz, hâlis ve muhlis bir sûrette Allah yolunu tuttum ve O'nun dinine bağlandım. O'na hiçbir şeyi ortak tutmadım. İbâdetimi ve duamı yalnızca O'na tahsîs ettim. Bu da tevhid dininin ta kendisidir."

Âyetteki, **"Kendilerine kitap verilenlere ve dinden imandan habersiz ümmîlere de"** (Âl-i İmrân 3/20) hitâbı, Allah Rasûlü'nün peygamberliğinin bütün insanlığa şamil olduğunun bir ilânıdır. Zira bu tasnifin dışında hiçbir insan zümresi kalmamaktadır. "Kitap verilenler", yahudi, hıristiyan ve benzerlerini içine alır. "Ümmîler" ise Arap müşrikleri ile kitapsız dinlere mensup olan herkesi içine alır. Peygamberin vazîfesi sadece tebliğ etmektir. O tebliğe uyanlar doğru yolu bulacaklardır. Uymayıp yüz çevirenler ise bu nimetten mahrum kalacaklardır. Ancak sorumlulukları peygambere değil, sadece kendilerine ait olacaktır.

Bu uyarıyı dikkate almak gerekir. Zira doğru yoldan yüz çevirip inkâra saplanan ve pervasızca büyük günahlara cür'et edenleri pek acıklı bir azap

beklemektedir:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ حَقٍّۙ وَيَقْتُلُونَ
الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٢١﴾
نَاصِرِينَ ﴿٢٢﴾ أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۘ وَمَا لَهُمْ مِنْ

21. Şüphesiz Allah'ın âyetlerini inkâr eden, peygamberleri haksız yere öldüren ve kendilerine adâletli davranmayı öğütleyenleri de öldürenler yok mu, onları pek elem verici bir azap ile müjdele.

22. Onların bütün yaptıkları dünyada da âhirette de boşa gitmiştir. Onları azaptan kurtaracak hiçbir yardımcıları da yoktur.

Bu iki âyette üç günahtan ve bunlara verilecek üç cezadan bahsedilir. Üç günah; âyetleri inkâr etmek, peygamberleri öldürmek ve adâleti emreden insanları öldürmektir. Verilecek üç ceza ise can yakıcı bir azap, dünya ve âhirette amellerin boşa gitmesi ve hiçbir yardımcının bulunmamasıdır.

Ehl-i kitaptan durumları sözkonusu şu kimseler böyle bedbahtlara etkili bir örnek olarak verilebilir:

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتَابِ اللّٰهِ
لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّٓا اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ
مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ
وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

23. Kendilerine kitaptan bir nasip verilenleri görmedin mi? Onlar, aralarında hakem olması için Allah'ın kitabına çağrılıyorlar da, sonra onlardan bir gürûh Allah'ın hükmünü kabulden yüz çeviriyor. Zâten bunlar dâimâ yüz çevirirler.

24. Bunun sebebi onların: "Sayılı birkaç gün dışında bize ateş asla dokunmayacak" demeleridir. Uydurdukları bu tür yalanlar, dinleri hususunda kendilerini aldatmıştır.

25. Geleceğinde hiç şüphe olmayan kıyâmet günü hesaba çekmek için onları bir araya topladığımızda halleri nice olacak? Çünkü o gün herkes iyi-kötü ne yapmışsa karşılığını eksiksiz alacak ve hiç kimseye haksızlık edilmeyecektir.

Âyetlerin iniş sebebiyle alakalı şöyle bir olay anlatılır:

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bir defasında yahudileri imana dâvet etmek için okullarına gitmişti. Başkanları olan Nuaym b. Amr Efendimiz'e: "Sen hangi dindensin?" diye sordu. Peygamberimiz de: "İbrâhim'in dinindenim" dedi. Nuaym: "Fakat İbrâhim yahudi idi" deyince Peygamberimiz: "Öyleyse bu konuda bizimle sizin aranızda hakem Tevrat'tır. Onu getirin bakalım!" dedi, fakat onlar getirmek istemediler. Aynı durum, yahudilerle ilgili bir recm hâdisesinde de tekerrür etmiştir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VII, 188)

Bu şekilde iniş sebepleri olmakla birlikte, âyetlerden asıl hedeflenen mâna, belirli bir zaman ve zeminde vuku bulmuş bir hâdiseye değinmenin ötesinde, bir taraftan Allah'a inandıklarını söyleyen, diğer taraftan da O'nun emir ve yasaklarına tâbi olmaktan ve Allah'ın kitâbını hakem kılmaktan kaçınan kimselerin, özellikle din âlimleri ve toplum önderlerinin çelişkilerini ortaya koymaktır.

Şunu belirtelim ki "din", gerçekten ciddiye alınması gereken bir husustur. Zira dünyadaki amellerimiz dinin kâidelerine göre değerlendirmeye tâbi tutulacak ve âhiret hayatımız buna göre tanzim edilecektir. Ölüm, tekrar diriliş ve mahşerde Allah'ın huzurunda toplanmak kaçınılmazdır. Hiçbir ferdin bunun dışında tutulması mümkün değildir. Orada inceden inceye hesaplar görülecek, ilâhî takdire göre herkese amelinin karşılığı tam olarak verilecek ve kimseye en küçük bir haksızlık yapılmayacaktır. O halde bütün insanların din hususunda kuruntu ve hayallerden vazgeçip Hak katında gerçek din olan İslâm'ı seçmeleri ve ona göre bir hayat yaşamaları zarûrîdir.

Zira kullarına bir lutuf olarak hak dinî gönderen Allah Teâlâ, istediği her şeyi yapabilecek, va'dettiklerini yerine getirebilecek sonsuz kudret ve izzet sahibidir:

Ey Mülkün Sâhibi Olan Allahım

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ
تَشَٓاءُۘ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُۜ بِيَدِكَ الْخَيْرُۜ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٦﴾

26. De ki: "Ey mülkün gerçek sahibi olan Allah! Sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden mülkü çekip alırsın; dilediğini yüceltip aziz kılar, dilediğini alçaltıp zelil edersin. Bütün hayırlar yalnız senin elindedir. Şüphesiz sen, her şeye kâdirsin.

اَلْمُلْكُ (mülk) kelimesi; "peygamberlik, kudret, idare etme kuvveti, zafer, hâkimiyet, ilim, servet, itibar, akıl ve sıhhat gibi maddî ve mânevî imkânlar" mânalarını ihtiva eder. Buna göre مَالِكُ الْمُلْكِ (mâlikü'l-mülk) olan Allah Teâlâ, sayılan bu imkânların hepsinin mutlak olarak sahibidir. O, bu nimetlerden istediği kullarına dilediğini vermekte nihâyetsiz bir kudret ve iradeye maliktir.

Âyet-i kerîmenin iniş sebebiyle ilgili bir rivayet şöyledir:

Hendek savaşının yapıldığı yılda Rasûlullah, kazılacak hendeği belirlemiş, Medine halkından her on kişiye kırk arşınlık yer göstermişti. Aralarında Selman-ı Farisi'nin de bulunduğu grup, kendilerine düşen yeri kazarlarken hendeğin orta yerinde büyük bir kaya çıktı. Kayayı kırmaya uğraştılar, fakat başaramadılar. Durumu Allah Rasûlü'ne arzettiler. Efendimiz gelip hendeğe indi, Selman'ın elinden balyozu aldı, taşa bir vurdu, taş çatladı ve öyle bir kıvılcım çıktı ki, karanlık bir odadaki kandil gibi etrafı aydınlattı. Rasûlullah bir fetih tekbiri aldı, oradakiler de tekbir getirdiler. İkinci bir darbe daha indirdi, yine öyle bir şimşek çaktı ve yine tekbir getirdiler. Üçüncü bir darbe daha vurdu, taşı parçaladı ve yine öyle bir şimşek daha çaktı. Aynı şekilde bir tekbir daha getirdiler.

Efendimiz birinci çakan ışıkta kendisine Hıyre'nin ve Kisra'nın şehirlerinin köşkleri göründüğünü; ikinci ışıkta Rum diyarının kırmızı köşkleri göründüğünü; üçüncü ışıkta ise San'a'nın köşkleri göründüğünü haber verdi. Cebrâil (a.s.) da, ümmet-i Muhammed'in kısa zaman sonra bunları ele geçireceklerini müjdeledi. Buna müslümanlar çok sevindiler. Münafıklar ise:

"Ne tuhaf insanlarsınız! Muhammed sizi boş ümitlerle oyalıyor, asılsız va'dlerde bulunuyor, Medine'den Hıyre ve Rum kralının şehirlerinin köşklerini gördüğünü ve sizin bunları fethedeceğinizi söylüyor. Halbuki savaşa çıkmaya bile gücünüz yetmiyor da korkunuzdan hendek kazıyorsunuz" dediler. Bu ve

benzeri hâdiseler üzerine bu âyet-i kerîme indi. (Zemahşerî, *el-Ke âf,* I, 168; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 4-5)

"Mülk"ten maksat ister peygamberlik, ister dünya hâkimiyeti, isterse yukarıda zikredilen diğer mânalardan biri olsun, fark etmez, Cenâb-ı Hak bunları dilediğine lutfeder, dilediğinden de çekip geri alır. Nitekim peygamberler asırlar boyu hep İsrâiloğulları neslinden devam etmiştir. Bu sebeple onlar, Tevrat'ta gelmesi müjdelenen son peygamberin de yine kendilerinden olmasını bekliyorlardı. Bunu tabii bir hak olarak görüyorlardı. Fakat Allah Teâlâ, işledikleri günahlar ve nankörlükleri sebebiyle bu nimeti onların elinden aldı ve Araplar'ın seçkin kolu Kureyş'ten Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ihsân etti. Efendimiz Medine'de İslâm devletini kurdu ve kısa zamanda Arap Yarımadası'na hakim oldu. Fazla zaman geçmeden de Bizans ve İran imparatorlukları fethedildi, İslâm devletinin sınırları İstanbul'a, Kafkaslar'a ve İspanya'ya kadar genişledi.

Cenâb-ı Hakk'ın sınırsız kudret tecellilerinden biri de şudur:

تُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِۘ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ
مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّۘ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

27. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diri, diriden de ölü çıkarırsın. Dilediğin kimseyi de hesapsız rızıklandırırsın.

Âyet-i kerimeyle ilgili olarak iki mâna üzerinde durmak mümkündür.

Birincisi; Allah Teâlâ bazan geceyi kısaltır, ondan kalan kısmı gündüze ilâve eder. Bazan de tam aksine gündüzü kısaltır, ondan kalan kısmı geceye ilâve eder. Zaman gelir, mevsimlerin normal şartlarda işlediği yerlerde, gece on beş saat, gündüz dokuz saat; zaman gelir tam tersine gündüz on beş saat, gece de dokuz saat olur. Cenâb-ı Hak, dünyanın nizamını buna bağlamıştır.

İkincisi; Allah, gündüzün peşinden geceyi getirir, dünyayı karanlığa büründürür. Sonra gecenin peşinden gündüzü getirir ve dünyayı aydınlatır. Böylece biri diğerinin peşinden birbirini takip eder dururlar.

Burada yeryüzünün peygamberlerin getirdiği hidâyet, ilim ve irfan nurlarıyla aydınlandıktan sonra, bunların tesirinin azalmasıyla tekrar küfür ve cehâlet karanlıklarına bürünebileceğine; yeni bir peygamberin gelmesiyle karanlıktan sonra tekrar etrafı aydınlığın sarmasının mümkün olabileceğine de bir işaret vardır. (bk. Kuşeyrî, *Letâifü'l-i ârât,* I, 140)

"Ölüden diri, diriden de ölü çıkarırsın" (Âl-i İmrân 3/27) ifadesi, maddî hayatla ilgili olabileceği gibi mânevî hayatla ilgili de olabilir. Kur'ân-ı Kerîm'in "öldürme ve diriltme" kelimelerini kullandığı mânaları dikkate aldığımızda her

ikisi de mümkündür. Allah Teâlâ dâneden başağı, başaktan dâneyi; çekirdekten ağacı, ağaçtan çekirdeği; meniden canlı organizmayı, canlı organizmadan meniyi; yumurtadan kuşu, kuştan yumurtayı çıkarır. Aynı şekilde Yüce Rabbimiz, kötüden iyiyi, iyiden kötüyü; kâfirden mü'mini, mü'minden kâfiri; âlimden câhili, câhilden âlimi çıkarır. Cenâb-ı Hakk'ın günah ve bozgunculukta çok ileri gitmiş toplumların içinden peygamberler çıkarmış olması buna güzel bir misaldir. Dolayısıyla ümmî bir topluluktan tüm insanlığa rahmet olacak son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'i çıkarması ve onun getirdiği dine gönülden bağlananları şan ve şerefin zirvesine yükseltmesi ve onları insanlık için örnek bir ümmet kılması normal karşılanmalıdır.

İşte Allah Teâlâ'yı bu sıfatlarıyla tanımak ve bu irfanla O'na kulluk etmek gereklidir. Bu bakımdan mü'minler, Allah'a imanın kıymetini bilmek ve onu kaybetmemek hususunda şöyle ikaz edilmektedirler:

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ
ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِى شَىْءٍ اِلَّا اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةً ۜ وَيُحَذِّرُكُمُ
اللّٰهُ نَفْسَهُ ۜ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾

28. Mü'minler, sakın mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa, artık onun Allah ile irtibatı tamâmen kopmuş olur. Ancak kâfirlerden gelebilecek tehlikelerden korkarsanız ölçülü bir şekilde onlara dostluk gösterebilirsiniz. Yine de Allah sizi azabından sakındırıyor. Çünkü sonunda dönüş, yalnız Allah'adır.

Âyet-i kerîmenin iniş sebebiyle ilgili şu olaylar nakledilir:

Medine'de bir kısım yahudiler, belki dinleri hakkında fitneye düşürürüz arzusuyla Ensâr'dan bazı müslümanlarla dostluk kuruyorlardı. Rifâa b. Munzir ve Abdullah b. Cubeyr gibi sahâbeler Ensâr'dan o kişilere: "Bu yahudilerden uzak durun, onlarla birlikte bulunmaktan ve onlara dost olmaktan sakının ki sizi dininizde fitneye düşürmesinler" dediler. Fakat onlara dostluk beslemekte ve onlarla birlikte olmakta ısrar ettiler. Bunun üzerine bu âyet indi. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* III, 309; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 104)

Bu âyet, münafıklardan Abdullah b. Ubeyy ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur. Onlar, yahudileri ve müşrikleri severler, onlara dost olurlar, belki Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'e karşı zafer kazanırlar umuduyla müslümanların haberlerini onlara taşırlardı. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 105)

Âyet-i kerîmenin, bu ve benzeri olaylar gibi iniş sebebi husûsî olsa da hükmü ve mânası umûmîdir.

Bir mü'minin, küfrüne râzı olmak sûretiyle bir kâfirle dost olması kesinlikle yasaktır. Çünkü bu tarz bir davranış, kâfiri dininde ve inkârında tasvip etme mânası taşır. Küfrü tasvip ise küfürdür. Ancak başka bir kısım âyetlerin (bk. Mümtehene 60/8) ve Peygamber Efendimiz'in uygulamalarının gösterdiği gibi dünyevî meselelerde kâfirlerle güzel ilişkilerde bulunmak câizdir. Mü'minler, hiç kimseye karşı iyi davranmaktan, adâlet ve ihsândan menedilmiş değillerdir. İnsan haklarına riâyet, ahde vefâ, ciddiyet, merhamet ve yardımseverlik aslında imanın gereği olan güzel huylardır. Güzel huy ise mü'minin şiarıdır. Fakat bu, mânevî değerleri zedelemeyecek, İslâm'ın insana bakışını, ona sevgi, hoşgörü ve iyilik duygularıyla yaklaşma anlayışını simgeleyecek ve dünya hayatının barış ve istikrara kavuşmasına yardımcı olacak bir tarzda olmalıdır. Burada çok hassas bir denge vardır. O dengenin iyi korunması ve müslümanların fert ve toplum olarak hiçbir zarar görmeyecekleri bir usulün takip edilmesi gerekir.

Bu bakımdan âyet-i kerîmede bahsedilen dostluk "inanç birliği veya yakınlığı sebebiyle muhabbet besleme, gönül verme, güven duyma ve bel bağlama" mânasında kullanılmıştır. Çünkü âyetin devamında gelen **"Kim böyle yaparsa, artık onun Allah ile irtibatı tamâmen kopmuş olur"** (Âl-i İmrân 3/28) tehdidi, yasaklanan dostluğun İslâm'ın ruhuyla bağdaşmayan, imanı tehlikeye sokan ve müslümanların zararına olan dostluklar olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı kesinlikle mü'minler, kâfirlerle içli dışlı olmaktan ve yakın dostluktan sakınmalıdırlar.

Ancak mü'minlerin, kâfirlerden gelebilecek tehlikelerden korunabilmek için kalplerindeki imanın kıvâmına dikkat ederek "takiyye" yapmaları mümkündür. Takiyye, "insanların şerrinden korunmak için, gerçek niyetini belli etmeden onların arzusuna uygun hareket etmek" demektir. Nitekim **"Kalbi imanla dopdolu ve doygun olduğu halde baskı altında kalarak inkâra zorlanıp da bunu ancak diliyle yapan hâriç; bu durumda kalan kimse inkâr sözünü söyleyebilir"** (Nahl 16/106) âyeti de bu hususa dikkat çekmektedir.

Dolayısıyla âyette bahsedilen takiyye, zarûretten doğan ve ruhsat ifade eden istisnâi bir durumdur. Müslüman, mecbur kalmadığı sürece bu yollara tevessül etmemelidir. Zira bu zaruret sınırını aşıp alışkanlık hâline gelmeye başladığında imanın zaafiyete uğramasına, müslümanın şahsiyetinde bozulmalara ve beşeri münâsebetlerde güven bunalımına yol açabilir. Bu bakımdan Allah, nihâî dönüşün kendisine olduğunu hatırlatarak azâbına uğramaktan kullarını sakındırmaktadır.

Şimdi gelen âyetlerde de benzeri uyarı ve sakındırmalar devam ediyor:

قُلْ اِنْ تُخْفُوا مَا ف۪ي صُدُورِكُمْ اَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُۜ وَيَعْلَمُ مَا فِي

السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ
كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًاۚ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوٓءٍۚ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ
بَيْنَهَا وَبَيْنَهُٓ اَمَدًا بَع۪يدًاۜ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُۜ وَاللّٰهُ رَؤُ۫فٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

29. De ki: "İçinizdekini gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir. O, göklerde ve yerde olan her şeyi bilir. Allah'ın her şeye gücü yeter.

30. Kıyâmet günü herkes dünyada iken yaptığı iyilik ve kötülükleri önünde hazır bulacak; ama kendisi ile günahları arasında çok uzun bir mesafe olmasını isteyecek. Allah sizi azabından sakındırıyor. Çünkü Allah, kullarına çok şefkatlidir.

Allah Teâlâ'nın muttali olmadığı ve cezalandırmaya gücünün yetmediği hiçbir kötülük bulunmadığına göre O'nun emrine aykırı davranmaktan sakınmak gerekir. Bu sebeple Yüce Rabbimiz, gönderdiği ilâhî tâlimatlarla bizleri kendi azap ve gazabına karşı uyarmaktadır. Çünkü O, kullarına karşı sonsuz şefkat ve merhamet sahibidir. Ancak O'nun şefkat, merhamet ve muhabbetine erişmek için de insanlığa en büyük nimet olarak lutfettiği Rasûl-i Ekremi'ne ittiba şarttır:

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُون۪ي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٣١﴾

31. Rasûlüm! De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

Bu âyetin iniş sebebi hakkında tefsirlerde şu bilgilere yer verilmiştir:

Rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.v.) yahudileri İslâm'a çağırdığında onların: "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz. (bk. Mâide 5/18) Biz Allah'ı, senin söylediğinden daha çok severiz" demeleri üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 16)

Başka bir rivayete göre ise Peygamberimiz (s.a.v.), Kureyşliler Mescid-i Harâm'da putlara taparken yanlarına uğrayıp: *"Ey Kurey topluluğu, Allah'a yemin olsun ki siz babanız İbrâhim'in dinine kar ı çıkıyorsunuz"* buyurdu. Kureyşliler de: "Biz bu putlara Allah Teâlâ'ya olan sevgimizden ve bunlar bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapınıyoruz" (bk. Zümer 39/3) dediler de bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII,16; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 105)

İnanç ve ameli ne olursa olsun herkes Allah Teâlâ'yı sevdiğini iddia edebilir. Fakat muhabbet, sadece iddiadan ibaret değildir; onun varlığını gösteren delil ve

işaretlere ihtiyaç vardır. Âyet-i kerîme, Allah'ı seven bir kişinin, O'nun gazabını çekecek şeylerden mutlaka kaçınması ve hidâyet rehberi olarak gönderdiği Rasûlullah (s.a.v.)'e ittiba etmesi gerektiğini şart koşmaktadır.

Hasan Basrî (k.s.) şu öğüdü verir:

"Sakın ola ki, *«Ki i sevdiği ile beraberdir»* (Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165) hadis-i şerifi senin için bir aldanma sebebi olmasın. Sen iyileri sevsen de, onlara ancak yararlı işler yapmakla katılabilirsin. Yahudiler de, hıristiyanlar da peygamberlerini severler. Ne var ki onlarla hiç bağlantıları yoktur."

Hasan Basrî'nin bu cümlesi üzerine İmam Gazalî (k.s.) şu açıklamayı yapmıştır:

"*«Ki i sevdiği ile beraberdir»* hadis-i şerifi, yapılan işlerin pek çoğunda, hiç değilse bir kısmında ortak yan bulunmaz ise, kuru sevgi hiçbir mâna ifade etmez." (Hânî, *el-Hadâiku'l-verdiyye,* s. 318-319)

Şu misâller Rasûlullah (s.a.v.)'in izinden yürüme ve onun sünnetine uyma bakımından ne kadar ibretlidir:

Bişr-i Hafî (r.h.) der ki:

"Bir gece rüyâmda Fahr-i Âlem Efendimiz (s.a.v.)'i gördüm. Bana dedi ki:

«–Ey Bişr! Allah senin değerini niçin yüceltti, bilir misin?»

«–Hayır yâ Rasûlallah!» dedim. Buyurdu ki:

«–Benim sünnetime uyman, sâlih kimselerin hizmetinde bulunman, din kardeşlerine öğüt vermen, ashâbımı ve Ehl-i Beyt'imi sevmen, seni sâlihlerin makâmına yükseltti.»" (Mahir İz, *Tasavvuf*, s. 184)

Sünnet-i seniyyeye ittibaya güzel bir misal de şanlı tarihimizden verelim:

II. Abdülhamid Hân'ın hanımı şöyle anlatıyor:

"Abdülhamid Hân, yatağının başında dâimâ temiz bir tuğla bulundururdu. Yataktan kalktığında çeşme mahalline gidene kadar abdestsiz yere basmamak için tuğlayla teyemmüm ederdi. Bir keresinde bunun sebebini sorduğumda:

«–Bunca müslümanların halîfesi olarak, biz sünnet ölçülerine dikkat etmezsek, ümmet-i Muhammed bundan zarar görür!..» diye karşılık verdi."

Zira insan, Peygamber'e uyarak Allah'a itaat etmiş, Allah'a etmek sûretiyle de O'nun sevgisini kazanmış olur. Çünkü Allah, kendisine itaat edenleri sever. Dolayısıyla eğer Peygamber'e ittiba yoksa, bahsedilen sevgi de yok demektir. Bu sebepledir ki bir sonraki âyet Allah ve Rasûlü'ne itaati emretmektedir:

قُلْ اَطٖيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرٖينَ ﴿٣٢﴾

32. De ki: "Allah'a ve Peygamber'e itaat edin." Eğer yüz çevirirlerse, bilsinler ki Allah, kâfirleri sevmez.

Rivayete göre, bir önceki âyet-i kerîme nâzil olunca Abdullah b. Ubeyy:

“Muhammed kendine itaati Allah’a itaat gibi kıldı. Bize, hıristiyanların İsa’yı sevdiği gibi kendisini sevmemizi emrediyor” dedi de bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* VIII, 17)

“Allah ve Rasûlü’ne itaat”, Allah Teâlâ’nın Peygamberi vasıtasıyla bildirmiş olduğu emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmaktır. **“Peygamber’e itâat eden, Allah’a itaat etmiş olur”** (Nisâ 4/80) âyetinin beyânıyla Peygambere itaat Allah’a itaat; diğer açıdan Peygambere yüz çevirmek de Allah’a yüz çevirmektir. Allah ve peygamberine yüz çevirmek, küfürdür.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), kendisine itaatin gerekliliği konusunda şöyle buyurmuştur:

“Ümmetimin hepsi cennete gireceklerdir. Ancak inad edenler müstesna.” Bunun üzerine ashâb: “Cennete girmeyi kim istemez ki?” dediler. Allah Rasûlü (s.a.v.):

“Bana itâat eden cennete girer. Kim de bana âsî olursa o cennete girmeyi istememi tir.” (Buhârî, İ‘tisâm 2)

Câbir b. Abdillah (r.a.)’ın rivayet ettiği şu hâdise de dikkat çekicidir:

Peygamberimiz (s.a.v.) bir defasında uyurken melekler geldiler. Biri diğerine, “O şimdi uyumaktadır” dedi. Öteki ise, “Onun gözü uyumakta fakat kalbi uyanıktır?” dedi. Birbirlerine: “Bu arkadaşınızın bir misâli vardır; onu bu misalle anlatınız” dediler ve şöyle anlattılar:

“O, bir adama benzer ki bir ev yaptırmış, sonra o evde ziyâfet hazırlamış ve bir dâvetçi göndermiştir. Kim dâvetçiye kulak vermişse o eve girmiş ve hazırlanan yemekten yemiştir. Kim de dâvetçiye kulak vermemişse o eve girmemiş ve yemekten de yememiştir.”

Sonra, “Bunu açıklayınız da o iyice anlasın” deyip şöyle devam ettiler:

“Bu ev cennettir. Dâvetçi Hz. Muhammed (s.a.v.)’dir. Muhammed’e itâat eden Allah’a itâat etmiş, Muhammed’e âsî olan Allah’a âsî olmuştur…” (Buhârî, İ‘tisâm 2)

Şimdi de Cenâb-ı Hakk’ın cennet dâvetine uyan ve insanları da bu dâvete uymaya çağıran peygamberler silsilesine dikkat çekmek üzere buyruluyor ki:

Allah'ın Seçtiği Peygamberler

إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ إِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾
ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

33. Muhakkak ki Allah Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim âilesini ve İmrân âilesini tertemiz bir hülâsa hâlinde seçip bütün insanlık üzerine üstün kılmıştır.

34. Bunlar birbirinin zürriyetinden gelmedir. Allah, hakkiyle işiten, kemâliyle bilendir.

اَلْاِصْطِفَاءُ (ıstıfâ) sözlükte bir şeyin en temizini, en saf ve hâlis olan özünü seçip almaktır. "Tasfiye" ise bir şeyin karışığını giderip özünü çıkarmak, saf olanı karışık olandan süzüp ayırmaktır. Mesela bir madeni eritip ayıklayarak cevherini almak bir ıstıfa olduğu gibi, o cevherler arasından herhangi bir işe elverişli olanının seçip almak da yine bir ıstıfadır. Âyette bahsedilen "ıstıfa", sonsuz ilim ve hikmet sahibi olan Allah Teâlâ'nın yaratılış sırasında uyguladığı ıstıfa kanunudur. Bu ilâhî kanun gereğince Cenâb-ı Hak, bir yönden saf ve temiz olanı yaratıp ona vücut verirken, diğer yönden temiz olanları da olmayanlardan ayırmaktadır. Bu çift yönlü oluş, birlikte cereyan etmektedir.

Bu âyetlerde, İmrân âilesinden gelen Hz. Meryem'den doğup ileride peygamber gönderilecek olan Hz. İsa'nın da Allah'ın seçkin bir kulu olduğu, bunun ötesinde başka bir vasıf taşımadığı hususunda fikrî bir hazırlık yapıldığı söylenebilir.

Öncelikle Hz. Meryem'in doğumundan söz edilerek buyruluyor ki:

إِذْ قَالَتِ امْرَاَةُ عِمْرٰنَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ
مِنِّي إِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي
وَضَعْتُهَا اُنْثٰى وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰى
وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي اُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾

35. Bir zamanlar İmrân'ın hanımı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdaki çocuğu her kayıttan azâde olarak senin hizmetine adadım; bunu benden kabul buyur. Şüphesiz sen, duaları işiten, maksat ve niyetleri bilensin."

36. Nihâyet çocuğu doğurunca, Allah onun ne doğurduğunu pek iyi bildiği halde: "Rabbim, ben bir kız çocuk doğurdum. Halbuki erkek kız gibi değildir. Ona Meryem ismini verdim. Onu ve zürriyetini kovulmuş

şeytandan korumanı senden istiyorum" dedi.

İmrân'ın hanımı, Hz. Meryem'in annesidir. İsmi kaynaklarda "Hanne" olarak geçer. İmrân da Hz. İsa'nın dedesidir. Hanne, hamile olduğunu hissedince, karnında bulunan çocuğu kayıtsız şartsız Allah'a kulluğa veya mâbette hizmete adamış ve Allah'tan bunu kabul etmesini istemiştir. Fakat Hanne erkek çocuk beklerken, bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir. Çünkü mâbette hizmet edecek birinin erkek olması örf ve adetlere daha uygundu. Hizmetin keyfiyeti, âdâbı ve devamlılığı bakımından da güzel olan buydu. Bu sebeple bir üzüntü ve mahcubiyet ifadesi olarak **"Rabbim, ben bir kız çocuk doğurdum. Halbuki erkek kız gibi değildir"** (Âl-i İmrân 3/36) demiştir.

Hanne çocuğuna Meryem ismini vermiştir. Onların dilinde "Meryem", "ibâdete düşkün, âbide kadın" mânasına gelmekteydi. Burada İslâm'ın çocuklara güzel isimler koyma emrinin bir tatbikatı ve bu konuda örnek bir davranış görülmektedir. Yine Hanne, bizlere numûne-i imtisâl olacak şekilde, çocuğu ve onun zürriyeti için Allah'a dua etmiştir. Onu ve neslini kovulmuş şeytanın şerrinden koruması, hepsinin ihlâslı birer müslüman olabilmeleri için Cenâb-ı Hakk'a niyaz etmiştir. Anne-babanın, evlatları için yaptıkları dualar, geri çevrilmeyecek dualardandır. Nitekim sonraki âyet bu gerçeğin bir şâhidi niteliğindedir:

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًاۙ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّاۜ كُلَّمَا دَخَلَ
عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًاۚ قَالَ يَا مَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَاۜ
قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

37. Hemen Rabbi Meryem'i memnûniyetle kabul buyurdu, onu en güzel şekilde büyütüp yetiştirdi ve onu Zekeriya'nın himâyesine verdi. Zekeriya ne zaman mâbette onun yanına girse, orada değişik bir rızık bulur da: "Ey Meryem! Bu sana nereden ve nasıl geliyor?" diye sorardı. Meryem ise: "O, Allah'tan geliyor. Şüphesiz Allah, dilediğini hesapsız olarak rızıklandırır" derdi.

Allah Teâlâ, Hanne'nin duasına icâbetle hem adadığı kız çocuğunu, hem de onun hakkında yaptığı duayı kabul etmiş, Meryem ve neslini şeytanın şerrinden korumuştur. Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Doğan her çocuğa eytan dokunur da bu dokunma sebebiyle o çığlıklar atarak doğar. Meryem oğlu İsa bundan müstesnâdır." (Buhârî, Enbiyâ 44; Müslim, Fezâil 146)

Hz. Zekeriya, mâbette Meryem'in kalması için merdivenle çıkılır özel bir oda

tahsis etmişti. Bu oda âyette “mihrap” kelimesiyle ifade edilmiştir. Bizim kültürümüzde ise mihrap, bilindiği üzere cami ve mescitlerin ön tarafında imamın duracağı belli yerdir. Dolayısıyla burada bu kelime, dilimizdeki yaygın anlamında kullanılmamıştır.

Hz. Zekeriya, Meryem’in kaldığı yere her gittikçe onun yanında güzel rızıklar, yiyecek ve içecekler; kışın yaz meyveleri, yazın kış meyveleri görürdü. Hayretle bu rızıkların nereden ve nasıl geldiğini sorar, Meryem de **“O, Allah katındandır”** (Âl-i İmrân 3/37) derdi.

Bu gerçeği yakînî olarak görüp hisseden Hz. Zekeriya, Allah’ın sonsuz kudretine olan imanı kat kat artmış bir halde şöyle yalvarmaktan kendini alamaz:

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۚ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۚ إِنَّكَ
سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلٰئِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ ۙ
أَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا
مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنّٰى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ
وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ ۖ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ
لِي آيَةً ۖ قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا ۖ وَاذْكُرْ رَبَّكَ
كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾

38. Orada Zekeriya Rabbine şöyle niyazda bulundu: “Rabbim! Bana katından tertemiz bir evlat ihsân eyle. Şüphesiz ki sen, duaları hakkiyle işitensin.”

39. Zekeriya, mâbette durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle seslendi: “Allah sana Yahya isminde bir evladın olacağını müjdeliyor. O, Allah’tan bir kelime olan İsa’yı doğrulayacak, hem kavminin efendisi olacak, dünya zevklerinden uzak bir hayat sürecek, hem de sâlih kullar arasından seçilmiş bir peygamber olacaktır.”

40. Zekeriya: “Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmışken ve hanımım da kısırken, benim nasıl oğlum olabilir?” dedi. Rabbi de: “İşte Allah, dilediğini böyle yapar” buyurdu.

41. Zekeriya: “Rabbim! O halde oğlum olacağına dâir bana açık bir delil göster” dedi. Rabbi de: “Senin istediğin delil, işaretle anlaşman dışında üç gün insanlarla konuşamamandır. Bu esnâda Rabbini çok zikret ve O’nu

sabah akşam tesbih et” buyurdu.

39. âyet-i kerîmede Hz. Yahya’nın dört mühim hususiyetine dikkat çekilmektedir:

Allah’tan bir kelime olan Hz. İsa’yı tasdik edici olması. Hz. İsa, babasız bir şekilde sırf Allah Teâlâ’nın “Ol!” emriyle dünyaya geldiği için “kelime” olarak isimlendirilmiştir. Bu tasdik, Yahya’nın ana karnına düşmesiyle başlamıştır. Çünkü hayız ve nifastan kesilmiş, kısır, çok ihtiyar bir kadının hamile kalması âdetullâha aykırı bir durumdur. Dolayısıyla Yahya, Cenab-ı Hakk’ın âdete aykırı şeyler yaratabileceğine ve dilediğini yapabileceğine fiilen bir şâhittir. Şu halde burada Meryem’in de, normal şartların dışında hamile olabileceğini bir tasdik sözkonusudur.

Seyyid olması. Hz. Yahya mü’minlerin efendisi; ilim, hilim, kerem, ibâdet ve takvâ hususlarında toplumun önderi; bâtıla tenezzül etmeden en güzel şekilde insanların rızâsını kazanabilen; yaşıtlarına üstün ve liderliğe lâyık bir insandı. Çünkü o, hiçbir hatâya bulaşmamış, hiçbir günahla kınanmamış ve hiçbir mâsiyeti de arzu etmemiştir.

Hasûr olması. اَلْحَصُورُ (hasûr); nefsine hâkim; kudreti olduğu halde nefsini bütün şehvetlerden, arzulardan hapseden, muhâfaza eden, bunu fazlasıyla ve lâyıkıyla yapan demektir.

Sâlihlerden bir peygamber olması. اَلصَّلَاحُ (salâh), hayrın her türlüsünü içine alan bir sıfattır. Hz. Yahya, peygamberlerin sulbünden gelmiş, sâlihler içinde yetişmiş ve vakti geldiğinde de ilâhî vahye mazhariyetle peygamberlik rütbesine erişmiştir.

Zekeriya (a.s.), melekler tarafından kendisine verilen müjdeye çok sevinmiş, imkânsız gibi gözüken bir şeyin gerçekleşecek olmasına hayretini gizleyememiş, hamileliğin gerçekleştiğine dâir kendisine bir alâmetin gösterilmesini istemiştir. Bu niyaza karşılık bir taraftan “konuşmama”, diğer taraftan ise “zikirle” emredilmesiyle ilgili iki farklı tefsir yapılabilir:

Birincisi; bu konuşmama sadece dünya işleriyle alakalı idi. Fakat Allah’ı zikir ve tesbih konusunda ise dili normal olarak çalışıyordu. Görüldüğü üzere bu da ayrı bir mûcizedir.

İkincisi; buradaki çok çok zikirden maksat kalple zikirdir. Zekeriya (a.s.), diliyle sükût etmekle birlikte, kalbiyle dâimâ zikir hâlinde bulunmak ve Allah’ı asla unutmamakla emrolunmuştur. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* VIII, 37)

Burada söz tekrar Hz. Meryem’e gelmektedir:

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ

مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ عَلٰى نِسَآءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِى لِرَبِّكِ وَاسْجُدِى وَارْكَعِى

42. Bir vakit melekler şöyle demişti: "Meryem! Şüphesiz ki Allah seni seçti, tertemiz yaptı ve seni dünyadaki bütün kadınlara üstün kıldı."

43. "Meryem! Rabbine gönülden itaat et, secdeye kapan ve rukû edenlerle beraber sen de rukû et."

42. âyette Hz. Meryem'in "iki kez seçildiği"nden ve "tertemiz kılındığı"ndan bahsedilir:

Birinci seçilişi: Allah onu, kadın olmasına rağmen geleneğe aykırı bir şekilde Beyt-i Makdis'in hizmetine seçmiştir. Onu kendi katından cennet nimetleriyle rızıklandırmıştır. Sadece ibâdetle meşgul olabilmesi için diğer meşgalelerden uzaklaştırmış, bu bakımdan ona çeşitli lutuf ve ihsânlarda bulunmuştur. Ona meleklerin konuşmalarını duyabilme mertebesini lutfetmiştir.

İkinci seçilişi: Hz. İsa'yı babasız dünyaya getirmiştir. Hz. İsa, doğar doğmaz konuşarak, annesiyle alakalı ileri sürülen iftira ve töhmetleri bertaraf etmiş; onun tertemiz olduğuna şehâdette bulunmuştur. Allah onu ve oğlunu bütün insanlar için bir mûcize kılmıştır.

Cenab-ı Hak Hz. Meryem'i tertemiz kılmıştır: Onu günah ve isyandan uzaklaştırmış, her türlü çirkin söz ve fiilden beri kılmış, erkeklerin dokunmasından, hayız ve nifastan da temiz tutmuştur. Özellikle yahudilerin iftiralarından uzak olduğunu açıkça beyân etmiştir. (bk. Zemahşerî, *el-Ke âf,* I, 174; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 38)

Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Meryem'in faziletiyle alakalı olarak şöyle buyurur:

"Cennet ehlinin en hayırlı kadını İmrân kızı Meryem ve yine onların en hayırlısı Huveylid kızı Hatice'dir." (Buhârî, Enbiyâ' 45; Müslim, Fezailü Sahâbe 69)

"Erkeklerden kemâle erenler çoktur. Fakat hanımlardan sadece İmrân kızı Meryem, Firavun'un hanımı Âsiye kemâle ermi tir." (Buhârî, Enbiyâ', 46; Müslim, Fezailü Sahâbe 70)

Rasûlüm unutma ki:

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَآءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ ؕ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ
اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۖ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

44. Bunlar, sana vahiyle bildirdiğimiz gayb haberlerindendir. Yoksa içlerinden hangisi Meryem'i himâyesine alacak diye kalemlerini kur'a[21] için atarken sen onların yanında değildin. Birbirleriyle çekişirken de sen onların yanında değildin.

Cenâb-ı Hak bu bilgileri Peygamberimiz'e vahiy yoluyla bildirmiştir. Okuma yazma bilmeyen ümmî bir kişiye böyle bilgilerin verilmesi, hem onun peygamberliğinin hem de kendine indirilen kitabın ilâhî kaynaktan geldiğinin ve bunlara itaatin gerekliliğinin açık bir delilidir.

Peki Hz. Meryem'in mûcizevî olarak dünyaya getirmekle görevlendirildiği Hz. İsa kimdir:

إِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُۙ اسْمُهُ الْمَسِيحُ
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَۙ ﴿٤٥﴾
وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾

45. Hani melekler demişti ki: "Meryem! Şüphesiz Allah sana, kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor. Onun ismi, Meryem oğlu İsa Mesih'tir. O dünyada da âhirette de şerefli, itibarlı ve Allah'a yakın kullardan olacaktır."

46. "O, hem beşikte hem yetişkin halde iken insanlara ilâhî gerçekleri anlatacak ve sâlihlerden olacaktır."

Meleklerin Hz. Meryem'e getirdiği müjdede, hârikulâde bir şekilde dünyayı şereflendirecek olan Hz. İsa'nın belli başlı hususiyetleri beyân edilmektedir. Bunlar:

• Allah'tan bir kelime olması: Hz. İsa, diğer insanlar için zarûrî olduğu üzere, bir babanın aracılığı olmaksızın, sırf Cenâb-ı Hakk'ın "Ol!" emriyle vücut bulmuştur. Gerçi bütün varlıklar, Allah'ın "Ol!" emriyle meydana gelir. Ancak bu emir, normalin dışında bir yaratma olarak Hz. İsa'da daha husûsî mânada tecelli etmiştir. Bu sebeple ona "Allah'tan bir kelime" veya "Allah'ın kelimesi" denebilir, fakat asla tanrı denilemez.

• Onun ismi Meryem oğlu Mesîh'tir. "Meryem oğlu" olarak vasıflandırılması, onun babasız yaratıldığını ifade eder. Çünkü âdet olan çocuğun anneye değil, babaya nispet edilmesidir. Bu ifade, aynı zamanda Îsâ (a.s.)'ın Allah'ın oğlu değil, insan olan bir kadının çocuğu olduğunu beyân ederek hıristiyanların bu husustaki yanlışlarını tashih eder. Mesih kelimesinin "mübârek kılınmış", "günahlardan temizlenmiş" ve "kutsanmış" mânaları vardır. Burada Hz. İsa'nın bir lakabı olarak kullanılmıştır. Nakledilen bilgilere göre onun dokunup meshettiği hastalar iyileşirdi. Yetimlerin hâmisi idi ve başlarını okşardı. Günah ve kötülüklerin silinip yok olmasına vesile olurdu. Kendisine doğduğunda peygamberlik kokusu sürülmüştü. Ayakları düz olup ortasında çukur yoktu. Çok seyahat ederdi. Bu özelliklerinin biri, hepsi veya birkaçı sebebiyle o, "Mesîh" lakabını almıştır.

• Dünya ve âhirette şerefli ve itibarlı olması. Âyette geçen اَلْوَجِيهُ (vecîh) kelimesi “yüksek mertebeye sahip, şerefli, itibarlı ve kuvvetli” anlamlarına gelir. Hz. İsa’nın dünyadaki itibarı, Allah’ın seçkin bir peygamberi olmasından ve fârik vasıflarıyla diğer insanlara üstün tutulmasından ileri gelmektedir. Âhiretteki şeref ve itibarı ise şefaat yetkisine sahip kılınması ve cennette yüksek derecelere erişmesi sebebiyledir.

• Allah’a yakın olması. Hz. İsa, Allah’a pek yakın olan ve O’nun rızâsına eren seçkin kullardan biridir. Onun Allah’a kul olarak yakınlığını, ulûhiyetle karıştırmamak gerekir.

• Hem beşikte iken hem de olgunluk yaşında insanlara hep aynı ilâhî hakîkatleri söylemesi. Nitekim Meryem sûresinin 30-33. âyetlerinde Hz. İsa’nın henüz çok küçük bebek iken Allah’ın kudretiyle konuşmaya başladığı; kendisinin Allah’ın kulu ve peygamberi olduğunu, kendisine kitap verildiğini... söylediği anlatılır. Burada Hz. İsa’nın olgunluk yaşına kadar yaşayacağına dâir bir müjde, aynı zamanda istikbâle dâir bir mûcize haber verildiği gibi, özellikle onun sonradan meydana geldiğine, çocukluk ve olgunluk gibi halden hale, tavırdan tavıra geçişini anlatarak hakkındaki ilâhlık iddiasının bâtıllığına açık bir tenbih bulunmaktadır.

• Sâlihlerden olması. Bütün peygamberler gibi, Hz. İsa da sâlih kullardandır. Başta peygamberlik vazîfesi olmak üzere, bütün hayırlı işleri en güzel şekilde yapabilme salâhiyetine sahiptir.

Zahiren gerekli şartlara aykırı olarak böyle seçilmiş ve çok değerli bir erkek çocukla müjdelenen Hz. Meryem acaba neler hissetti:

قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لٖى وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنٖى بَشَرٌ ۜ قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ
يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ ۜ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

47. Meryem: “Rabbim! Bana bir erkek eli değmemişken benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi. Rabbi de: “İşte Allah, dilediğini böyle yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece «Ol!» der, o da hemen oluverir” buyurdu.

Hz. Meryem, evli olmadığı, normal şartlar altında kendisine bir erkek eli değmediği ve kendisinin iffetinden hiçbir şüphesi bulunmadığı halde bir çocuğunun olacağına taaccüp etmiş, şaşkınlığını gizleyememiş, Cenâb-ı Hak da, onun bu hayretini yatıştıracak ve işin hikmetini çözmesini sağlayacak bir beyânda bulunmuştur: **“Allah, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece «Ol!» der, o da hemen oluverir.”** (Âl-i İmrân 3/47) İşte İsa’da Allah Teâlâ’nın

böylece “Ol!” demesiyle oluveren istisnaî bir şahsiyettir:

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَۚ ﴿٤٨﴾ وَرَسُولًا اِلٰى بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ اَنّٖى قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْۙ اَنّٖٓى اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطّٖينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فٖيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِ اللّٰهِۚ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ الْمَوْتٰى بِاِذْنِ اللّٰهِۚ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فٖى بُيُوتِكُمْۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذٖى حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِ ﴿٥٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ رَبّٖى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُۜ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ ﴿٥١﴾

48. Allah İsa’ya okuyup yazmayı, hikmeti, Tevrat ve İncil’i öğretecek.

49. Allah onu İsrâiloğulları’na peygamber olarak gönderecek, o da onlara şöyle diyecek: “Şüphesiz ben size Rabbinizden büyük bir mûcize getirdim: Size çamurdan kuş sûretinde bir şey yapıp ona üfleyeceğim, o da Allah’ın izniyle gerçek kuş olacak. Allah’ın izniyle anadan doğma körleri ve alaca hastalarını iyileştireceğim. Yine Allah’ın izniyle ölüleri dirilteceğim. Evlerinizde ne yiyip, neleri biriktirdiğizi size bir bir haber vereceğim. Eğer inanmak isterseniz bunda sizin için kesin bir delil vardır.”

50. “Benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim. Size Rabbiniz’den açık bir mûcize getirdim. O halde Allah’a karşı gelmekten sakının bana itaat edin.”

51. “Şüphesiz Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse artık O’na kulluk edin. İşte en doğru yol budur.”

Allah Teâlâ’nın Îsâ (a.s.)’a peygamberliğini ispat etmek üzere ihsân ettiği bazı mûcizeler şunlardır:

• Çamurdan kuş sûretinde bir şey yapıp üfleyince, onun Allah’ın izniyle uçabilen canlı bir kuş hâline gelmesi.

• Anadan doğma körleri ve alaca hastalarını iyileştirmesi,

• Allah’ın izniyle ölüleri diriltmesi,

• İnsanların evlerinde yedikleri ve biriktirdikleri şeyleri olduğu gibi haber vermesi.

Hz. İsa’nın bir vazîfesi, kendinden önce gelen Tevrat’ı tasdik etmek, bununla

beraber İsrâiloğulları’na daha önce haram kılınmış olan bir kısım şeyleri tekrar helâl kılmaktı. Nitekim Nisâ 160, En‘âm 146 ve Nahl 118. âyetlerde yahudilere, zulüm ve isyanları yüzünden bazı şeylerin haram kılındığına temas edilmektedir. Dolayısıyla burada Hz. İsa’nın şeriatının, bu haramları kaldırmak sûretiyle, Hz. Mûsâ’nın tebliğ ettiği bir takım hükümleri neshettiği ortaya konulmaktadır.

Din, ferdî olmaktan çok toplumsal bir gerçektir. Dinin tam olarak tebliği, yaşanması ve yaşatılması ancak el ele, gönül gönüle veren sağlam bir cemiyetle mümkündür. Bu sebeple peygamberler, dini insanlara ulaştırma ve din düşmanlarına karşı metin durabilme hususunda hep kendilerine yardımcı olacak samimi insanlar aramışlardır. Hz. İsa’nın da aynı yolu takip ettiği şöyle beyân buyrulur:

فَلَمَّٓا اَحَسَّ عٖيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارٖٓي اِلَى اللّٰهِؕ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِۚ اٰمَنَّا بِاللّٰهِۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾
رَبَّنَٓا اٰمَنَّا بِمَٓا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدٖينَ ﴿٥٣﴾

52. İsa onların inkâr edeceklerini sezince: “Allah’a dâvet yolunda benim yardımcılarım kim olacak?” dedi. Havârîler: “Allah yolunda yardımcıların biziz. Biz Allah’a inandık. Şâhid ol ki, bizler müslümanız!” dediler.

53. Sözlerine şöyle devam ettiler: “Rabbimiz! İndirdiğin kitaba inandık ve gönderdiğin peygambere uyduk. Artık bizi gerçeğe şâhitlik edenlerle birlikte yaz.”

Hz. İsa İsrâiloğulları’nı tevhid akidesine ve bir olan Allah’a kulluğa dâvet etti. Bunun üzerine onlardan pek azı müstesnâ, çoğunluğu iman etmedi. Üstelik bu münkirler, küfürlerini, kötü niyetlerini hatta Hz. İsa’yı öldürme planlarını açıktan hissettirmeye başladılar. Durumun ciddiyetini gören Hz. İsa, düşmanlarının sû-i kasdına karşı kendisine yardım edecek kimseler bulmaya karar verdi. Öncelikle bu yolda kendine yardımcı olacakların, Allah’a iman etmiş, müslüman olmuş, nefsini Allah’a teslim etmiş ve Allah rızâsından başka bir şey düşünmeyerek yardım yapacak kişiler olması gerektiğini bildirmiştir.

Hz. İsa’nın bu çağrısına havârîler[22] icâbet ederek, kendilerinin “Allah’ın yardımcıları” olduklarını, Allah rızâsı için ona yardım edeceklerini söylediler. Çünkü peygambere yardım Allah’a yardım ve peygambere dostluk Allah’a dostluk demekti. Onlar aynı zamanda **“Biz Allah’a inandık. Şâhit ol ki biz müslümanız”** demekle, Hz. İsa’nın sadece Allah’ın kulu ve peygamberi olduğuna, Yüce Allah’ın ise gerçek mânada inanılıp teslim olunacak müteâl bir

varlık olduğuna, dolayısıyla Îsâ (a.s.)'a herhangi bir ulûhiyetin izafesinin asla mümkün olmadığına bir işarette bulunmuşlardır.

Havârîler, yardım konusundaki niyet ve düşüncelerini Hz. İsa'ya arzettikten sonra, bu kez Yüce Allah'a yönelerek gönüllerini O'na açmışlar, indirdiği kitaba inandıklarını ve gönderdiği peygambere tâbi olduklarını ikrar etmişlerdir. Kendilerini, birliğine şâhitlik eden melekler, peygamberler, ilim sahipleri ve hususiyle âhirette bütün ümmetlere şâhit olacak olan Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ümmetiyle beraber kılmasını istemişlerdir. Bununla birlikte:

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ ۜ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِر۪ينَ ۟ ﴿٥٤﴾

54. Yahudiler İsa'yı gizlice öldürmek için tuzak kurdular, Allah da onların tuzaklarını boşa çıkardı. Allah, tuzakları bozanların en hayırlısıdır.

İsrâiloğulları'ndan az bir kısım Hz. İsa'ya inandıkları halde, pek çoğu onun peygamberliğini kabul etmemiş ve ona düşman olmuşlardır. Âyette geçen اَلْمَكْرُ (mekr); tuzak kurmak; bozgunculuk için gizli gizli çaba harcamak; karanlık, gizli ve hissedilemeyecek hileyle birine zarar vermeye çalışmaktır. Gerçekten de yahudiler, bir taraftan Hz. İsa'yı öldürmek, diğer taraftan da tebliğ ettiği ilâhî dinî ortadan kaldırmak için gizli gizli tedbirlere teşebbüs ettiler. Bu yolla hıristiyanlığa, aslında olmayan bir hayli şeyler karıştırmaya çalıştılar, fakat bunda başarılı olamadılar. Ne İsa'yı öldürebildiler, ne de hıristiyanlığı ortadan kaldırabildiler. Çünkü Allah Teâlâ, onların kurdukları tuzakları ve yaptıkları gizli planları boşa çıkardı. Başarılı olmalarına imkân tanımadı.

Yahudilerin Hz. İsa'yı öldürme teşebbüslerinin neticesini haber vermek üzere şöyle buyruluyor:

اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا ع۪يسٰٓى اِنّ۪ي مُتَوَفّ۪يكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذ۪ينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوٓا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ
اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ف۪يمَا كُنْتُمْ ف۪يهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا فَاُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَد۪يدًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۘ وَمَا لَهُمْ مِنْ
نَاصِر۪ينَ ﴿٥٦﴾ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفّ۪يهِمْ
اُجُورَهُمْ ۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِم۪ينَ ﴿٥٧﴾

55. O vakit Allah şöyle buyurdu: "Ey İsa! Seni vefat ettirip kendi yanıma yükselteceğim; inkârcıların kötülüklerinden ve çirkin iftiralarından seni

uzak tutacağım; sana tâbi olanları kıyâmet gününe kadar kâfirlere üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak ve ben de dünyada iken anlaşamadığınız konularda aranızda hüküm vereceğim.”

56. “İnkâr edenleri dünyada da âhirette de şiddetli bir şekilde cezalandıracağım. Onlar için hiçbir yardımcı olmayacaktır.”

57. İman edip sâlih ameller yapanlara gelince, Allah onlara mükâfatlarını tam olarak verecektir. Çünkü Allah, zâlimleri sevmez.

Allah Teâlâ Îsâ (a.s.)’ı yahudilerin elinden kurtarmış, öldürmelerine mâni olmuş ve onu kâfirlerin her türlü şerlerinden temizlemiştir. Ona ulaşma ve zarar verme imkânlarını ellerinden almıştır. Sonra onu kendi katına yükseltmiştir.[23] Âlimlerin çoğunluğuna göre, Allah onu kudretiyle mânevî semâlardaki husûsî mevkiine kaldırmıştır. Mevzuyla alakalı hadis-i şeriflerin ifade ettiği gibi o kıyâmetten önce tekrar dünyaya gönderilecektir. Dünyada kaldığı müddetçe Kur’an’la hükmedecek; haç, domuz vb. gibi yanlış uygulamalara son verecek ve cizyeyi kaldıracaktır.[24]

55. âyette Hz. İsa’ya tâbi olanların kıyâmete kadar kâfirlerden üstün bir mevkide tutulacağı ifade olunmaktadır. Hz. İsa’ya tâbi olanlar, onun Allah’ın kulu ve rasûlü olduğuna inananlardır. İslâm geldikten sonra, onlar müslümanlardır. Peygamberimize inanmayan hıristiyanlar ise her ne kadar Hz. İsa’ya tâbi olduklarını söylüyor olsalar da, Hz. İsa’nın onların bu iddialarını kabul etmesi aklen ve naklen mümkün olmadığına göre, bunlar Hz. İsa’ya son derece muhalefet etmektedirler. Buna rağmen dünya tarihi itibariyle hıristiyanların devlet ve güçlerinin, yahudilerin durumundan daha üstün ve güçlü olduğu görülmektedir. Yahudilerin ise nerede olurlarsa olsunlar hep sürgün, zillet ve meskenet içinde oldukları bilinmektedir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* VIII, 61-62)

Bu âyet yahudilerin kıyâmete kadar hep zelil ve makhur olacaklarını da haber vermektedir. Âyette bahsedilen “üstünlüğ”ün delil ve hüccet bakımından üstünlük olduğu da söylenebilir. Bu açıdan da yine Hz. İsa’nın yolundan gidenler kâfirlerden hep üstün olacaklardır.

Rasûlüm:

ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾

58. Sana anlattığımız bu gerçekler, senin peygamberliğini gösteren bir takım mucizeler olup öğüt ve hikmet dolu Kur’an’dandır.

Hz. İsa’nın durumunu haber veren bu bilgiler, Allah’ın Efendimiz (s.a.v.)’e vahiy olarak indirdiği âyetlerden ve onun peygamberliğini gösteren

mûcizelerdendir. Bunlar aynı zamanda öğüt ve hikmet dolu olan Kur'ân-ı Kerîm'de yer almaktadır. Âyette geçen "Zikr-i Hakîm"den maksat Kur'ân-ı Kerîm'dir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.), onu bu vasıfla vasıflandırmıştır. (bk. Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'an 14) Zikir, Kur'an'ın öğüt ve ibret oluşunu; hakîm ise onun hükümlerin ana kaynağı, hikmetlerle dolu, hâkimâne bir üsluba sahip ve muhkem oluşunu ifade eder.

Hz. İsa'yla ilgili son olarak şu tespit yapılmaktadır:

إِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَۜ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾

59. Allah katında İsa'nın yaratılmasındaki durum, Âdem'in durumu gibidir. Allah Âdem'i topraktan yarattı, sonra ona "Ol!" dedi, o da oluverdi.

60. Bu konuda gerçek bilgi, sana Rabbinden gelmektedir; o halde sakın şüphe edenlerden olma!

Bu âyet-i kerîmeler, Medine'ye gelen Necran hıristiyanları heyeti, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in yanında bulunduğu sırada inmiştir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 66) Onların ileri sürdüğü şüphelerden biri de: "Ey Muhammed! Hz. İsa'nın insanlardan bir babası olmadığını kabul ettiğine göre, o halde onun babasının Tanrı olması gerekir" şeklindeydi. 59. âyet-i kerîme onlara: "Âdem'in ne babası ne de anası vardı. Böyle olduğu halde onun Allah'ın oğlu olması gerekmemişti. Bu sebeple Hz. İsa hakkında söylenecek söz de, ancak bunun gibi olacaktır" mesajını vermektedir.

Şimdi de Medine'ye gelen hıristiyan Necran heyetiyle Peygamberimiz arasındaki tartışmaya temasla buyruluyor ki:

فَمَنْ حَٓاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَٓاءَنَا
وَاَبْنَٓاءَكُمْ وَنِسَٓاءَنَا وَنِسَٓاءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ
لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾

61. Sana gerçek bilgi geldikten sonra, kim seninle İsa hakkında münâkaşa ederse onlara de ki: "İddianızda samimi iseniz gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, hanımlarımızı ve hanımlarınızı, öz nefislerimizi ve öz nefislerinizi çağıralım, sonra gönülden dua edelim de Allah'ın lânetinin yalancılar üzerine inmesini dileyelim."

Bu âyet-i kerîme "mübâhele âyeti" olarak bilinmektedir. "Mübâhele", bir konuda haklı olanın ortaya çıkması için karşılıklı lânetleşmek demektir. Âyet,

Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in, Medine'ye gelen Necran hıristiyanları heyetini, Hz. İsa'yla alakalı sahip oldukları yanlış itikatlarından vazgeçirmek üzere dâvet ettiği bir lânetleşmeden bahseder. Özellikle bu âyetin, genelde ise bu sûrenin başından itibaren bir rivayete göre otuz küsür, bir rivayete göre de 83 âyetin nüzûlüne sebep olan hâdise özetle şöyle vuku bulmuştur:

Necran hıristiyanları heyeti, ikindi namazı kılınırken Medine-i Münevvere'ye gelip Mescid-i Nebevî'de Peygamberimiz'in yanına girdiler. Kendi namaz vakitleri gelince namaz kılmak üzere kalktılar. Efendimiz: "Bırakınız kılsınlar" buyurarak müsaade etti. Onlar da Mescid'de doğuya doğru yönelerek namazlarını kıldılar. Allah Rasûlü (s.a.v.), heyetin yetkili kişileriyle konuştu. Fakat onlar "İsa Allah'tır, İsa Allah'ın oğludur, İsa üçün üçüncüsüdür" dediler.

Allah Rasûlü (s.a.v.) onlardan İslâm'ı kabul etmelerini istedi. Onlar ise kendilerinin önceden beri müslüman olduklarını söylediler. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.): "Yalan söylediniz. Halbuki Allah'a oğul isnad etmeniz, haça tapmanız ve domuz eti yemeniz sizin müslüman olmanızı engelliyor" buyurdu. Peygamber Efendimiz bundan sonra, Allah Teâlâ'nın ebedî, hayy ve kayyûm, rezzâk, yaratan, dilediği gibi şekillendiren olduğuna, Hz. İsa da ise bunların hiçbiri bulunmadığına, dolayısıyla Hz. İsa'da bir uluhiyet vehmetmenin asla mümkün olmadığına dâir açık deliller getirdi. Onlar bu gerçekleri tanımamakta ısrar edince, Allah Rasûlü:

"Eğer getirdiğim delilleri kabul etmezseniz, unu biliniz ki Cenâb-ı Hak bana, sizinle lânetle memi emrediyor" buyurdu.

Bunun üzerine onlar dönüp meseleyi aralarında istişare ettiler. İçlerinden söz sahibi olan biri onlara şu câlib-i dikkat nasihati verdi:

"- Ey hıristiyan topluluğu! Allah'a yemin ederim ki, siz Hz. Muhammed'in bir peygamber olduğunu anladınız. O'nun, Hz. İsa hakkında gerçek bilgileri getirdiğinde şüphe yok. Allah'a yemin ederim ki, herhangi bir peygamberle lânetleşmeye giren topluluğun ne yaşlısı sağ kalır, ne çocukları büyür, hepsi mahvolur. Yine yemin ederim ki, eğer siz bu işe girişirseniz, sizin soyunuz ve nesliniz kurur ve tükenir. Fakat bundan kaçınır, dininiz üzere yaşamaya devam eder ve bulunduğunuz hali sürdürmek isterseniz, o adamla anlaşıp memleketlerinize geri dönmenizi tavsiye ederim."

Bu esnada, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de, üzerinde siyah kıldan bir örtü olduğu halde evinden dışarı çıkmıştı. Torunları Hüseyn'i kucağına almış, Hasan'ın elinden tutmuş, Fatma Peygamberimizin, damadı Ali de Fatıma'nın peşindeydi. Peygamberimiz: *"Ben dua ettiğim zaman, siz âmîn! deyin"* buyuruyordu. Bunun üzerine Necrân piskoposu:

“-Ey hıristiyanlar, ben karşımda öylesine yüzler görüyorum ki, onlar Allah’tan bir dağı yerinden oynatıp yok etmesini isteseler, muhakkak ki Allah o dağı yerinden götürür. Binâenaleyh, lânetleşmeyin, aksi halde helâk olur, yok olursunuz, yeryüzünde, kıyâmete kadar tek bir hıristiyan kalmaz” dedi. Bunun üzerine heyet Peygamberimiz’le lânetleşmemeye karar verdiler.

Allah Rasûlü onları tekrar müslüman olmaya dâvet etti, kabul etmediler. O zaman Efendimiz: *“En kısa zamanda sizinle sava ıp, i inizi bitireceğim”* buyurunca, onlar, “Bizim, Araplarla savaşacak gücümüz yok. Fakat bini Safer bini de Recep ayında olmak üzere ikibin takım elbise ile, demirden yapılmış normal otuz zırh vermek üzere bizimle savaşmaman ve bizi dinimizde serbest bırakman şartıyla seninle anlaşma yapmak istiyoruz” dediler. Rasûlullah (s.a.v.) onlarla, bu şartlar altında anlaşma yaptı ve şöyle buyurdu:

“Canımı kudret elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, helâk o Necrânlılara son derece yakla mı tı. Eğer lânetle meye girmi olsalardı, maymunlar ve domuzlar haline getirileceklerdi. Bu vadi ate olup onları yakacak, Allah Necrân halkının kökünü kurutacaktı. Ağaçların tepelerindeki ku ları bile yok olacaktı. Bir yıla kalmayacak bütün hıristiyanlar helâk olacaklardı.” (bk. Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* III, 407-409; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* VII, 134-135; VIII, 71)

Netice itibariyle:

إِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّا اللّٰهُ ۚ وَإِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ۚ ﴿٦٣﴾

62. Şüphesiz bu anlatılanlar, gerçek kıssalardır. Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

63. Eğer onlar bu gerçekleri kabul etmezlerse üzülme! Çünkü Allah bozguncuları çok iyi bilir.

Burada hıristiyanların “teslis” akidesini çürütmek için “Allah’tan başka asla hiçbir ilâh yoktur” şeklinde tekitli bir ifade kullanılmıştır. Yine Yüce Allah’ın “Azîz: kudreti dâimâ üstün gelen, Hakîm: her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olan” isimleri zikredilerek, Hz. İsa’nın ilâh olabileceği fikri tamâmen ortadan kaldırılmaktadır. Çünkü hıristiyan inancına göre Hz. İsa, yahudiler tarafından öldürüleceğinden korkmuş ve neticede de öldürülmüştü. O halde böyle endişe eden, korkan ve öldürülen birinin ilâh olması imkânsızdır. İlah olmaya yegâne hak sahibi, sonsuz güç, kuvvet, ilim ve hikmet sahibi Cenâb-ı Hak’tır. Buna rağmen gerçeği kabulden yüz çevirenler, bozgunculardır. Allah, bozguncuları

çok iyi bilmektedir ve gereken cezalarını verecektir.

Fakat dünya durdukça insanların hidâyetinden ümit kesmeyerek onları en güzel usullerle tevhide dâvet etmenin yolları açıktır:

Âyet-i kerîmede Meryem’i kimin himâye edeceğini tesbit etmek üzere çekilen bir kur‘adan ve bunun etrafında cereyan eden bir münakaşadan bahsedilir. Tefsirlerin verdiği bilgilere göre bu hâdise şöyle olmuştur: Hz. Zekeriya ve Beyt-i Makdis’te vazîfeli din adamları, taliplerin çokluğu sebebiyle Hz. Meryem’i kimin himaye edeceği hususunda anlaşamadılar. Neticede kur‘a çekmek mecburiyetinde kaldılar. Tevrat’ı veya diğer kitapları yazdıkları kalemleri getirdiler ve onları akan bir suya attılar. Kalemi, suyun akış istikmetinin tersine giden bu himayeye hak kazanacaktı. Neticede sadece Hz. Zekeriya’nın kalemi suyun akışına ters hareket edince Hz. Meryem’in himâyesi de ona verilmiş oldu. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* VIII, 40)

. اَلْحَوَارِيُّ (Havârî) kelimesi Arap dilinde “beyaz, beyazlık, seçilmiş, kusursuz, hâlis, kendisini bir davaya adamış, candan dost ve yardımcı” gibi mânalar taşımaktadır. Terim olarak ise Hz. Îsâ tarafından seçilmiş, dinî tebliğ ve halkı irşad vazîfesinde ona yardımcı olmayı gönüllü olarak tercih etmiş on iki kişilik grubu ifade eder. (bk. Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* III, 390-391) Hatta bir görüşe göre, Hz. İsa ile havârîler arasındaki bu yardım anlaşması sebebiyle hıristiyanlara “yardımcılar” mânasında “Nasârâ” denilmiştir.

Bu mevzu Nisâ sûresi 157-158. âyetlerde daha detaylı ele alınmaktadır. Bu sebeple gerekli açıklamalar orada yapılmıştır.

İlgili hadis-i şerifler için bk. Buhârî, Buyû‘ 102, Mezâlim 31, Enbiyâ’ 49; Müslim, İman 242, 243, 247, Hac 216, Fiten 34, 39, 110; Ebû Dâvûd, Melâhim 12, 14 (4324); Tirmizî, Fiten 21, 54, 59, 62.

Kelime-i Tevhide Dâvet

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِه۪ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِاَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

64. Rasûlüm! De ki: "Ey Ehl-i kitap! Sizinle aramızda ortak olan bir söze, şu ortak noktaya gelin: Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da birbirimizi rab edinmeyelim." Eğer yüz çevirirlerse: "Şâhit olun ki, biz elbette müslümanlarız" deyin.

İniş sebebiyle ilgili bir kısım husûsî olaylar rivayet edilse de bu âyet-i kerîme, yahudi ve hıristiyanlar başta olmak üzere, aslı itibariyle tevhid itikadına dayalı bütün din mensuplarına hitap etmektedir.

Âyette, **"Sizinle aramızda ortak olan bir söz"** diye meâl verilen كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ (kelimetün sevâün), "söylendiğinde ve gereği yapıldığında kimsenin birbirine insafsız davranmasının veya haksızlık yapmasının mümkün olmadığı bir söz" demektir. Zira "sevâ" lafzı "adâlet ve insaf" mânasındadır. İnsaf, bir şeyin yarısını vermek ve ortalamak demektir. Esas gaye, kişinin insaflı davranmak sûretiyle hem kendine hem de başkasına haksızlığı terk etmesidir. Bu da ancak yarısını vermek, ortalamak, ortayı gözetmek yani dengeyi sağlamakla mümkündür. Adâlet de zâten budur. Herhangi bir tarafa haksızlık yapıldığı takdirde ise denge bozulur.

Bu âdil, insaflı ve dosdoğru söz, kendisine inanan ve gereğini yapan herkesi eşitlik, adâlet ve istikâmete eriştirecek mübârek bir sözdür. Allah Teâlâ'nın, son Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) diliyle özellikle yahudi ve hıristiyanları dâvet ettiği bu sözden maksadı şudur:

• Sadece Allah'a kulluk etmek ve O'ndan başkasına tapmamak,
• O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak,
• Allah'ı bırakıp da başkalarını rab edinmemek.

Yahudi ve hıristiyanlar, bozulmamış aslî halleri itibariyle tevhid ve tek Allah'a kulluk anlayışına sahip olmalarına rağmen zamanla ihdâs ettikleri bazı yanlış inanç ve davranışlar sebebiyle "Allah'ın birliği ve O'ndan başka hiçbir varlığın rab sayılamayacağı inancını", buna bağlı olarak da "yalnız Allah'a kulluk etme" kâidesini yıkmışlardır. Meselâ yahudiler Hz. Üzeyir'i, hıristiyanlar da Hz. Îsâ'yı "Allah'ın oğlu" olarak telakki etmişlerdir. (bk. Tevbe 9/30) Yine hıristiyanlar

Allah “üçün üçüncüsüdür” demişler (bk. Mâide 5/73); yahudiler ise inandıkları Allah’ı millî bir ilâh hâline getirerek Yüce Allah’ın bütün kâinatın yaratıcısı ve Rabbi olduğu gerçeğini perdelemeye çalışmışlardır.

İşte Kur’an bu hitabıyla, hangi din ve inanca mensup olursa olsunlar, çeşitli din, inanç ve kitaplarıyla birlikte bütün insanlığı hak bir sözde birleşmeye çağırmaktadır. Bu çağrı, İslâm’ın insanlık âlemine son derece açık, geniş ve dosdoğru bir hidâyet yolu öğretmiş olduğunu ve mesajının herkesi kuşatan evrensel bir mesaj özelliği taşıdığını göstermektedir. İnsanların hidâyete ermelerine, imanlarının kuvvetlenmesine ve dindarlıklarının gelişerek kulluk şuurlarının derinleşmesine vesile olacak en büyük âmil, Kur’an’ın bu evrensel mesajına kulak vererek onu hayata geçirmeye çalışmaktır.

Ancak yahudi ve hıristiyanlar, Kur’an’ın insanları tevhid inancı etrafında birleştiren ve bütünleştiren sözüne itaat etmek yerine bölmeyi, dağıtmayı ve parçalamayı tercih ettiler. Hatta çeşitli din mensuplarını birleştirme noktasında pek büyük bir âmil olan Hz. İbrâhim’i bile, itibarından istifade etmek üzere, “o yahudi idi” veya “hıristiyandı” demek sûretiyle her biri kendilerine bağlamaya çalışmışlardır. Bunlara karşı cevap olarak şöyle buyruluyor:

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَٓاجُّونَ ف۪ٓي اِبْرٰه۪يمَ وَمَٓا اُنْزِلَتِ التَّوْرٰيةُ وَالْاِنْج۪يلُ
اِلَّا مِنْ بَعْدِه۪ۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ حَاجَجْتُمْ ف۪يمَا
لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَٓاجُّونَ ف۪يمَا لَيْسَ لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ اِبْرٰه۪يمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَن۪يفًا
مُسْلِمًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿٦٧﴾ اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰه۪يمَ لَلَّذ۪ينَ
اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُواۜ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٦٨﴾

65. Ey Ehl-i kitap! İbrâhim hakkında niçin tartışıp duruyorsunuz? Halbuki Tevrat da İncil de önce değil kesinlikle ondan sonra indirilmiştir. Hiç aklınızı kullanmıyor musunuz?

66. Haydi diyelim ki hakkında biraz bilginiz olan konuda tartıştınız; bu bir nebze normal karşılanabilir. Peki, ne diye bilmediğiniz hususlarda tartışıyorsunuz? Halbuki gerçeği Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.

67. O gerçek şudur ki; İbrâhim ne bir yahudi ne de bir hıristiyandı; fakat o tevhid ehli bir müslümandı. Allah’a ortak koşanlardan değildi.

68. İbrâhim’e en yakın insanlar, zamanında ona tâbi olanlarla şu Peygamber ve ona iman edenlerdir. Allah da mü’minlerin dostudur.

Necran hıristiyanları heyeti ile yahudi hahamları, Allah Rasûlü (s.a.v.)'in huzurunda münâkaşa ettiler. Hahamlar, "İbrâhim ancak bir yahudi idi" dediler. Hıristiyanlar ise, "İbrâhim ancak bir hıristiyandı" dediler. İki taraf da iddialarını ispatlayabilmek için deliller getirmeye çalıştılar. Bu hâdise üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmeleri indirdi. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* III, 414)

Ehl-i kitabın elinde bulunan Tevrat ve İncil'de Hz. Mûsâ ve Hz. İsa hakkında bir kısım bilgiler mevcuttu. Dolayısıyla onlarla ilgili olarak fikir beyânında bulunmaları ve münâkaşa etmeleri bir nebze normal karşılanabilirdi. Fakat bu kitaplarda Hz. İbrâhim hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. Çünkü bu kitaplar, ismi geçen şahıstan uzun zaman sonra indirilmiştir. "Yahudi" ve "hıristiyan" kelimeleri de sonraları ortaya çıkmış ve Hz. İbrâhim ile hiç alakası olmayan isimlerdir. O halde kişinin, hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığı bir hususta münâkaşa etmesi son derece yanlış ve mantıkî olarak da tutarlı değildir.

Ehl-i kitabın Hz. İbrâhim hakkındaki iddiaları sağlam bir bilgiye dayanmadığına göre, bu hususta şüphesiz en doğru bilgiyi Peygamberimiz'e gelen ilâhî vahiy haber verecektir. Buna göre Hz. İbrâhim ne yahudi ne hıristiyan ne de müşrikti. O, tevhid anlayışına yürekten bağlı, Allah'a teslim olmuş bir mü'mindi. Dolayısıyla Hz. İbrâhim'e yakın olmak ve onun itibarından yararlanmak için, onun getirdiği ve her dönemde gelen peygamberler tarafından da aynen tebliğ edilen tevhid inancına dönmek, geniş anlamıyla İslâm dairesine girerek her haliyle Allah'a teslim olmuş bir kul olmak gerekir.

Fakat anlaşılan o ki Ehl-i kitabın böylesine hayırlı bir yola girmeye hiç niyetleri yoktur. Kendileri bunu kabul etmedikleri gibi, mü'minleri de Allah yolundan uzaklaştırmaya çalışmışlardır:

وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ وَدَّتْ طَآئِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ ۜ وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّا اَنْفُسَهُمْ

69. Ehl-i kitaptan bir grup, sizi doğru yoldan saptırmak isterler. Halbuki onlar sadece kendilerini saptırırlar da bunun farkına bile varamazlar.

Medine'deki yahudi kabileleri olan Nadîr, Kurayza ve Kaynukâ oğulları, Muâz b. Cebel, Huzeyfe b. Yemân ve Ammâr b. Yâsir gibi bir kısım sahabîleri kendi dinlerine çağırmışlar, bir rivayete göre de onları, "kendi dininizi bırakıp Muhammed'in dinine uydunuz" diye kınamışlardı. İşte âyet-i kerîme, bu tür hâdiseler üzerine inmiştir. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 111)

Onlar, "Hz. Muhammed, kendisinin peygamber olduğunu iddia ettiği halde, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa'nın da peygamber olduğunu kabul ediyor" ve "Hz. Mûsâ, Tevrat'ta şeriatinin sona ermeyeceğini haber veriyor" gibi sözleriyle müslümanların kalplerine şüphe atıp, onları haktan saptırmaya çalışıyorlardı.

Halbuki farkında olmadan kendilerini saptırıyorlardı. Çünkü onlar, böyle bir faaliyetten hayırlı bir netice elde edemeyecekleri gibi, üstelik kıyâmet günü hem kendi günahlarını hem de saptırdıkları kimselerin günahlarını yükleneceklerdir. (bk. Nahl 16/25; Ankebût 29/13)

Burada dikkat çeken bir husus, mü'minleri Allah yolundan saptırmak isteyen kimselerin, Ehl-i kitabın hepsi değil, onlardan bir grup olmasıdır. Bir kısım âyet-i kerîmelerde, Ehl-i kitap içinde **"aşırılığa kaçmayan, insaflı ve mutedil bir zümre"** bulunduğu (bk. Mâide 5/66) ve **"geceleri secdelere kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan kişiler"** var olduğu (Âl-i İmrân 3/113) haber verilir. Bu sebepledir ki Ehl-i kitaba insaflı olmaları yönünde şu ilâhî telkinler yapılır:

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

تَعْلَمُونَ۟ ﴿٧١﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ

70. Ey Ehl-i kitap! Gerçeği görüp durduğunuz halde ne diye Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?

71. Ey Ehl-i kitap! Bile bile niçin hakkı bâtılla karıştırıyor ve gerçeği gizliyorsunuz?

Ehl-i kitabın bilip göre göre inkâr ettiği "Allah'ın âyetleri", Tevrat ve İncil'deki Peygamberimiz (s.a.v.) ile alakalı müjdeler; İslâm'ın gerçek din olduğunu gösteren ifadeler; en büyük mûcize olan Kur'ân-ı Kerîm ve Allah Rasûlü (s.a.v.)'in elinde ortaya çıkan diğer mûcizelerdir. Ehl-i kitap bütün bunların doğru olduğunu bildikleri ve kendi aralarında buna şâhitlik yaptıkları halde, menfaatlerine ters düştüğü için inkâr etmekte idiler. Bu âyetleri sadece kendileri inkâr etmekle kalmıyor, bir taraftan da başkalarını yanıltacak, şaşırtacak ve aldatacak faaliyetler içine giriyorlardı.

Bunun dışında daha özel mânada tezgahladıkları saptırma planları da vardı. Onlardan bir kısmını haber vermek üzere şöyle buyruluyor:

وَقَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا بِالَّذ۪ٓي اُنْزِلَ عَلَى الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا

وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُٓوا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَۚ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُٓوا اِلَّا

لِمَنْ تَبِعَ د۪ينَكُمْۜ قُلْ اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِۙ اَنْ يُؤْتٰٓى اَحَدٌ مِثْلَ مَٓا

اُو۫ت۪يتُمْ اَوْ يُحَٓاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْۜ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِۚ يُؤْت۪يهِ مَنْ

ذُو الْفَضْلِ الْعَظ۪يمِ ﴿٧٤﴾ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَل۪يمٌۚ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ

72. Ehl-i kitaptan bir kısmı kendi aralarında şöyle konuştular:

“Mü’minlere indirilen Kur’an’a günün başında inanmış gibi görünüverin; günün sonunda ise onu inkâr edin. Belki böylece dinlerinden şüpheye düşüp önceki inançlarına geri dönerler.”

73. Yine birbirlerine: “Siz siz olun, dininize uyanlardan başkasına sakın ha güvenmeyin” derler. Rasûlüm! De ki: “Uyulması gereken en doğru yol, Allah’ın gösterdiği yoldur. Birine size verilenin bir benzeri verilecek veya onlar Rabbinizin huzurunda sizinle münâkaşa edip aleyhinize delil getirecekler diye mi böyle söylüyorsunuz?” De ki: “Şüphesiz lutuf ve ihsân Allah’ın elindedir, onu dilediğine verir. Allah’ın lutfu pek geniştir ve O her şeyi hakkıyla bilir.”

74. Allah rahmetini kullarından kimi dilerse ona ihsân eder. Allah çok büyük lutuf ve ihsân sahibidir.

Rivayete göre yahudilerden 12 kişilik bir hahamlar grubu birbirlerine: “Günün başında Muhammed’in dinine girin; «Muhammed’in gerçek peygamber olduğuna, doğruluğuna şehâdet ederim» deyin; günün sonuna ulaşınca da inkâr edin ve: «Biz âlimlerimize, hahamlarımıza dönüp sorduk, onlar da bize Muhammed’in bir yalancı olduğunu, sizin din adına herhangi bir şey üzere bulunmadığınızı söylediler. Biz de önceki dinimize döndük. O bize sizin dininizden daha hoş göründü» deyin. Belki onlar da: «Bunlar günün başında bizimle beraberdiler, şimdi bunlara ne oldu?» diyerek dinlerinde şüpheye düşerler” dediler. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmeyle Peygamberine onların bu durumunu haber verdi. (Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* III, 423)

Ehl-i kitabı bu tarzda bir davranışa sevkeden sebep, sırf kendilerine verilen kitap ve ilim üstünlüğünün bir benzerinin başka birisine yani Hz. Muhammed (s.a.v.)’e ve Araplara da verilmiş olmasıdır. İkinci olarak da peygamberlik ve kitap verilen o insanların, kıyâmet günü Allah’ın huzurunda inkârlarına karşı delil getirip, bununla kendilerini susturmalarından korkuyorlardı.

Ehl-i kitabın hepsi bir değildir; içlerinden son derece güvenilir olanlar bulunduğu gibi, en küçük dünyalığa tama eden güvensizler de mevcuttur. Şöyle ki:

وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِدٖينَارٍ لَا يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَٓائِمًاۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِى الْاُمِّيّٖنَ سَبٖيلٌۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

75. Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, kendisine yüklerle mal ve altın emânet

etsen onu sana eksiksiz geri verir. İçlerinden öylesi de vardır ki kendisine bir dinar para emânet etsen, tepesinde dikilip durmadıkça onu asla geri vermez. Bunun sebebi: "Bizim gibi bir kitaba sahip olmayan ümmîlere yaptığımız haksızlık yüzünden bize bir günah yoktur" demeleridir. Halbuki onlar, Allah hakkında bile bile yalan söylemektedirler.

Rivayete göre Kureyş'ten bir adam, yahudi âlimlerinden Abdullah b. Selâm'a bin iki yüz okka altını emânet bırakmıştı. Döndüğünde Abdullah onu tam olarak kendisine teslim etti. Bir diğer Kureyşli de yine yahudilerden Finhâs b. Azûrâ'ya bir dinar emânet bıraktı da o bu emânete hıyanette bulundu. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 90)

Âyette geçen اَلْقِنْطَارُ (kıntâr) malın çokluğunu, اَلدِّينَارُ (dînâr) ise azlığını ifade eder. Doğruyla yanlışı, hakla bâtılı birbirinden ayırmak üzere gelen ve bu vesileyle "Furkãn" ismini taşıyan Kur'an, Ehl-i kitabın hepsini aynı kefeye koyup mahkum etmemekte, onların da iyilerini kötülerinden ayırmaktadır. Kur'an'ın övdüğü kimseler, önceden Tevrat'ın hükümleriyle amel ettiği gibi, Peygamberimiz geldikten sonra ona inanan müslüman Ehl-i kitaptır. Kur'an bunları yer yer övmekte ve kendilerine iki kat mükâfat verileceğini müjdelemektedir. (bk. Hadîd 57/28)

Âyet-i kerîmenin ifade burduğu gibi özellikle yahudiler, kendi dinlerinde olmayanların öldürülmesinin ve hangi yolla olursa olsun mallarının alınmasının helâl olduğunu söylüyorlardı. Yine onlar kendi dışındaki insanların onların köleleri olduğunu, dolayısıyla kölelerinin mallarını yemelerinden ötürü kimsenin bir hesap sorma yetkisinin bulunmadığını düşünüyorlardı. Bunun da Tevrat'ta yazılı bir hüküm olduğunu iddia ediyorlardı. Halbuki Allah Teâlâ, hiçbir kimseye, hiçbir din veya ırk mensubuna başkalarının haklarını haksız yollarla yeme müsaadesi vermemiştir. Dolayısıyla bu hususta kendilerinin imtiyaz sahibi olduğunu iddia edenler, açıkça yalan söylemiş ve Allah'a iftira etmiş olurlar.

Bunların bahsedilen olumsuz tutum ve davranışlarına karşılık:

بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِه۪ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٧٦﴾

76. Hayır! Kim sözünde durur, günah ve haksızlıktan sakınırsa, şüphesiz ki Allah takvâ sahiplerini sever.

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Dört özellik vardır ki, kim bu özelliklere sahip ise katıksız bir münafıktır. Bu özelliklerin hepsine değil de bir tanesine sahip olan ki i ise onu bırakıncaya kadar münafıklık alâmeti ta ıyor demektir: «Kendisine bir ey emânet edildiğinde emânete

hiyânet eder, konu unca yalan söyler, söz verdiği zaman yerine getirmez ve ahde vefayı terk eder. Biriyle hasım olunca da günaha girer, yani haktan ayrılır.»" (Buhârî, İman 24; Müslim, İman 106)

Böylesine küfür ve nifak özellikleri taşıyanlara can yakıcı bir azap uyarısı gelmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكّ۪يهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٧٧﴾

77. Allah'a verdikleri sözleri ve ettikleri yeminleri önemsiz bir dünya menfaatine satanlar var ya, işte onların âhirette hiçbir nasipleri yoktur. Allah kıyâmet günü onlarla konuşmayacak, onlara merhamet nazarıyla bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.

Rivâyete göre bu âyet yahudi âlimleri hakkında inmiştir. Onlar, Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğiyle ilgili olarak kendilerinden almış olduğu sözü gizlemişler, Tevrat'ta olmayan şeyleri oraya yazmışlar ve menfaatlerini elden kaçırmamak için de onun Allah katından olduğuna yemin etmişlerdi. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 92)

Âyet-i kerîme, Allah adına verilen sözü tutmamanın ve yine Allah adına yaptığı yeminin arkasına sığınarak yani bir nevi Allah'ı kendine kalkan yaparak küçük veya büyük dünyevî menfaatler elde etmeye çalışmanın çok büyük bir günah olduğunu haber vermekte ve âhirette buna verilecek cezalar peş peşe sıralanmaktadır.

Ehl-i kitap içinde, kutsal kitapla alakalı olarak ağızlarını eğen, bile bile yalan söyleyen ve insanları haktan ayırıp bâtıla saptırarak kula kul etmek isteyenlerin varlığı da şöyle haber verilmektedir:

وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَر۪يقًا يَلْوُ۫نَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

78. Ehl-i kitaptan bir kısmı; aslında kitapta olmadığı halde, sizin kitapta öyle olduğunu sanmanız için kitabı okurken dillerini eğip büker; başka mânaya gelecek şekilde kelimelerin vurgu ve okunuşunu değiştirirler.

Sonra bu yaptıklarını, asla Allah katından olmadığı halde: "Bunlar, elbette Allah katındandır" diye takdim ederler. Hayır onlar, Allah hakkında bile bile yalan söylemektedirler.

Rivayete göre bu âyet-i kerîme hem yahudiler, hem de hıristiyanlar hakkında nâzil olmuştur. Çünkü onlar Tevrat ve İncil'i tahrif etmiş ve bu kitaplarda bulunmayan bir kısım şeyleri oraya ilave etmişlerdir. Fakat bunun, özellikle Tevrat'ta, müslümanlar karşısında aleyhlerine delil olabilecek yerleri değiştirip tahrif eden bir kısım yahudiler hakkında nâzil olduğu da söylenmiştir. (Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî,* III, 205-206) Böyle olmakla birlikte, ilâhî kitapların muhtevasıyla alakalı bu şekilde yanlış bir tutum ve davranış içine giren herkes âyetin şumûlüne dâhildir.

Ehl-i kitaptan bazıları, insanları yanıltmak ve gerçeği öğrenmelerine mâni olabilmek için, tahrif kastıyla dillerini eğip bükerek kendi kitaplarında bulunan gerçekleri değiştirmekte ve bile bile Allah hakkında yalan söylemekte idiler. Bunu da iki türlü yapıyorlardı. Birincisi; bizzat kitaptaki ifadeleri değiştiriyorlardı. İkincisi ise, kitaptaki bilgileri, şahsi arzu ve temâyüllerine göre tefsir ediyorlardı. Her ikisi de tahriftir ve gerçeklerin bozularak yanlış anlaşılmasına sebeptir.

Bu âyet, kötü niyetli kimselerin, dinin esasını teşkil eden Allah'ın kelâmını ve hadis-i şerifleri keyfî olarak yorumlayıp "Bunlar Allah katındandır" diyebilecekleri hususunda müslümanları da ikaz etmektedir. Nitekim tarih boyu bunun misalleri çok görülmüş ve halen de görülmektedir. Böyle bir işe cür'et etmek, Allah hakkında düpedüz yalan ve iftira uydurmaktan başka bir şey değildir. Halbuki peygamberlerin ve onların varisi konumundaki âlimlerin yapması gereken şudur:

مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ
كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ
الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ
وَالنَّبِيِّنَ اَرْبَابًا اَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

79. Kendisine Allah'ın kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği hiçbir kimse, kalkıp da insanlara: "Allah'ı bırakın da bana kul olun" diyemez, dememiştir. Onun ancak: "Öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde kendini Allah yoluna adamış samimi dindarlar olun" demesi uygundur.

80. O size, “Melekleri ve peygamberleri rab edinin” diye de emretmez. Siz müslüman olduktan sonra, hiç o size kalkıp da kâfir olmayı emreder mi?

Bir rivayete göre bu âyetler, Necran hıristiyanları Medine-i Münevvere’de bulundukları sırada cereyan eden münakaşalardan biri üzerine inmiştir: Yahudi hahamları ve Necran heyeti Rasûlullah (s.a.v.)’in huzurunda bir araya geldiler. Allah Rasûlü onları İslâm’a dâvet ettiğinde Kurayza oğullarından Ebû Râfi’: “Ey Muhammed, hıristiyanların Meryem oğlu İsa’ya ibâdet ettikleri gibi bizim de sana ibâdet etmemizi mi istiyorsun?” dedi. Necranlılardan biri de aynı sözü tekrar etti. Allah Rasûlü (s.a.v.): *“Allah’ın dı ında bir ba kasına ibâdet etmemizden ya da Allah’ın dı ında bir ba kasına ibâdeti emretmemizden Allah bizi korusun. Allah beni bunun için göndermedi, bana bunu da emretmedi”* buyurdu. Bunun üzerine bu iki âyet-i kerîme nâzil oldu. (Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, III, 441)

Âyette geçen الرَّبَّانِيُّ (rabbânî) kelimesi Rabbe mensûp mânasındadır. İlim ve ameli tam, ilmiyle amel eden, Allah’ın dînine sımsıkı sarılan kişi demektir. Nitekim dilimizde kendini Allah’ı tanımaya ve O’na itâate adamış kişiye bu mânada “Allah adamı” denilmektedir. Buna erişmenin yolu da Allah’ın kitabını okumak, okutmak ve mânalarını inceleyip anlayarak gereğini yerine getirmektir. Elde edilen ilmin fayda sağlamasıdır. Zira Allah Rasûlü (s.a.v.): *“Fayda vermeyen ilimden ve ürpermeyen kalpten Allah’a sığınırım”* buyurmuştur. (Müslim, Zikir 73)

Hz. Ali (r.a.) şöyle der: “İki tip insan beni çok endişelendirir. Bunlar, hayasız âlim ile câhil âbiddir. Çünkü birincisi hayâsız davranışlarıyla insanları ilimden soğuturken, câhil âbid, zâhidâne yaşayışıyla insanları bilgisizliğe teşvik etmiş olur.”

“Rabbânî” kelimesinin “ilim erbâbı” ve “mürebbiler, eğitimciler” mânası da vardır. Bûhârî, İbn Abbas (r.a.)’dan bu kelimenin tefsiriyle ilgili olarak; “âlim ve fakîh rabbânîler olun!” açıklamasını naklettikten sonra şu ifadelere yer verir: “Rabbânî âlim, insanlara büyük ilimlerden önce küçük ilimleri öğreten kimsedir.” (Buhârî, İlim 10) İlmin küçüğünden maksat, meseleleri açık ve kolay; büyüğünden maksat da meseleleri ince ve zor anlaşılanıdır. Dolayısıyla burada bütün insanlar bir taraftan “Allah’a gönülden kulluğa” dâvet edilirken, diğer taraftan da özellikle ilim emânetini üstlenen ve toplumlara önderlik yapacak olan kişilere, doğruları olduğu gibi öğretme ve kurtuluş yolunu gösterme hususundaki mesuliyetleri hatırlatılmaktadır. Peygamberlerin esas vazîfesi de budur. Bu sebeple gelen âyette onlardan bu minvâl üzere alınan sağlam bir sözden bahsedilmektedir:

Peygamberlerden Alınan Söz

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيّ۪نَ لَمَٓا اٰتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِه۪ وَلَتَنْصُرُنَّهُۜ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْر۪يۜ قَالُٓوا اَقْرَرْنَاۜ قَالَ فَاشْهَدُوا وَاَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِد۪ينَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾

81. Allah, vaktiyle bütün peygamberlerden: "Size kitap ve hikmet verdikten sonra, sahip olduğunuz bu bilgileri tasdik eden bir peygamber size geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve kesinlikle yardım edeceksiniz!" diye söz almıştı. Ardından: "Bunu kabul ettiniz, bu ağır yükümü sırtınıza aldınız mı?" diye sormuş, onlar da: "Kabul ettik" demişlerdi. Bunun üzerine Allah: "Öyleyse şâhit olun, ben de sizinle beraber şâhit olanlardanım" buyurdu.

82. Artık kim bundan sonra yüz çevirirse, işte onlar yoldan çıkmışların ta kendileridir.

Alınan sözün esası, peygamberlerin birbirlerini desteklemeleri ve nihâyetinde Hz. Muhammed (s.a.v.) adında bir peygamberin geleceğini müjdelemeleridir. Bu sözün, bütün peygamberlerin ümmetlerinden, Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamber olarak gönderildiğinde, onu doğrulayıp ona yardım etmeleri gerektiği hususunda almış oldukları söz olmasında şüphe yoktur. Dolayısıyla Ehl-i kitabın peygamberlerine bizzat veya hükmen verdikleri söz gereğince ahir zaman Peygamberine inanıp ona yardım etmeleri gerekmektedir. **"Bana olan sözünüzü tutun ki, ben de size olan sözümü tutayım"** (Bakara 2/40) âyetinde de bu söze bir hatırlatma yer almaktadır. Verilen sözü unutmak ve onu yerine getirmemek ise büyük bir günahtır. Hele hele Allah'ın dininden başka bir din aramak akıl kârı değildir:

اَفَغَيْرَ د۪ينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ وَلَهُٓ اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

83. Yoksa onlar Allah'ın dininden başka bir din mi arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde bulunan herkes isteyerek veya istemeyerek Allah'a boyun eğip teslim olmuş durumdadır ve hepsi O'na döndürülüp götürülmektedir.

Allah Teâlâ, "vâcibü'l-vücuttur." O'nun dışındakilerin varlıkları ise Allah'a

bağlıdır. Allah yaratmadan hiçbir varlığın kendiliğinden var olması mümkün olmadığı gibi, Allah yok etmeden de yine hiçbir varlığın kendiliğinden yok olması imkânsızdır. İşte bu açıdan bütün varlıklar Allah'ın iradesine teslim olmuş ve kudretine boyun eğmişlerdir. Bu da teslimiyetin zirvesidir.

O halde akılla donatılmış insandan da kâinattaki bu hârikulâde işleyişten, bu eşsiz teslimiyet ve âhenkten ibret alarak Allah'ın emir ve yasaklarına böyle bir teslimiyet göstermesi beklenir. Bu teslimiyetin itikat boyutu gelen âyette şöyle beyân buyrulur:

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُوتِيَ مُوسٰى وَعٖيسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْۖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۘ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾

84. Rasûlüm! De ki: "Biz Allah'a, bize indirilene, keza İbrâhim, İsmâil, İshâk, Yâkub ve torunlarına indirilene, yine Rableri tarafından Mûsâ'ya, İsa'ya ve bütün peygamberlere verilene iman ettik. Biz peygamberler arasında asla bir ayrım yapmayız. Biz, yalnız Allah'a teslim olmuşuzdur."

Bu âyetle Bakara sûresi 136. âyetin mevzu ve muhtevası aynıdır. İkisinde de özellikle peygamberler sözkonusu edilerek ve aralarında ayırım yapmaksızın bütün peygamberlere imanın gerekliği bildirilerek, temel iman esasları ele alınmaktadır.

İster itikat ister ibâdet ve muamelat yönüyle olsun İslâm'dan başka bir din aramak boşunadır. Çünkü:

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دٖينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُۚ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴿٨٥﴾

85. Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, şunu bilsin ki, aradığı din ondan asla kabul edilmeyecektir; o, âhirette de kaybedenlerden olacaktır.

İslâm'ın dışında hiçbir din kabule şayân değildir. Kabul edilecek ameller, Allah Teâlâ'nın râzı olacağı ve karşılığında mükâfat vereceği amellerdir. Bu gerçeği haber vermek üzere **"Allah ancak takvâ sahiplerinin ibâdetini kabul eder"** (Mâide 5/27) buyrulur. İslâm'ın dışındaki diğer dinler Hak katında makbul olmadığı için, onlara uyanlar âhirette büyük bir hüsrana uğrayacaklardır. Çünkü onlar yaptıkları iyi amellerin sevabından mahrum kalacakları gibi, bir de can yakıcı bir azaba gireceklerdir. Buna göre inkâr içinde bulunanların bir an önce iman şerefine ermek için can atmaları gerektiği gibi, mü'minler de imanlarını koruma hususunda son derece gayretli olmalıdırlar. Çünkü:

كَيْفَ يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا اَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ
وَجَاۤءَهُمُ الْبَيِّنَاتُۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ اُو۬لٰۤئِكَ
جَزَاۤؤُ۬هُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰۤئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَۙ ﴿٨٧﴾
خَالِدِينَ فِيهَاۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَۙ ﴿٨٨﴾
اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾

86. İman ettikten, o şânı yüce Peygamber'in gerçekliğine bizzat şâhit olduktan ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra bile bile inkâra saplanan bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir? Çünkü Allah, öyle zâlimleri asla doğru yola erdirmez.

87. Onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramaktır.

88. Onlar bu lânetin içinde ebediyen kalacaklardır. Azapları hiç hafifletilmeyecek ve kendilerine en küçük bir mühlet de verilmeyecektir.

89. Ancak bundan sonra tevbe edip hallerini düzeltenler müstesnâdır. Çünkü Allah, çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir.

Bu âyetler, önceleri iman edip sonra dinden dönerek Mekkelilere sığınan ve onlarla birlikte Fahr-i Kâinat (s.a.v.)'in başına zamanın belâ ve musîbetlerinin gelmesini bekleyen on kişilik bir grup hakkında inmiştir. Bunlar arasında tevbe edenler olduğu için **"bundan sonra tevbe edenler..."** (Âl-i İmrân 3/89) istisnâsı yapılmıştır. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 111)

Yine bu âyetlerin Ehl-i kitap, özellikle de yahudi Kurayza ve Nadîr oğulları hakkında nâzil olduğu söylenmektedir. Onlar, peygamber olarak gönderilmeden önce Hz. Muhammed'e inanıp peygamberliğine şehâdette bulunuyorlardı. Fakat peygamber olarak gönderilip, kendilerine apaçık delil ve mûcizeler getirince, sırf haset ve kıskançlıklarından dolayı ona inanmamışlardır. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 111)

Bu hususta gelen rivayetler değerlendirildiği zaman, bu âyetlerin irtidad edip de sonra tekrar İslâm'a dönmek isteyen herkese ve bu arada Ehl-i kitaba da şâmil olduğunu söylemek doğruya en yakın olandır. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* III, 462)

Sonsuz merhamet sahibi olan Yüce Mevlâmız, günahkâr kullarına tekrar bir umut kapısı aralamakta ve tevbe edip amel-i sâlih işleyerek hallerini düzeltenlere af ve merhametini müjdelemektedir. Küfürde ısrar edenleri ise

şöyle ikaz buyurmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

90. Önce iman edip sonra inkâr eden ve ardından inkârlarını daha da artıranların tevbeleri asla kabul edilmeyecektir. Onlar, doğru yoldan kayıp sapıklığa yuvarlananların tâ kendileridir.

Rivayete göre bu âyet yahudiler hakkında inmiş; onların Hz. İsa'yı inkâr etmeleri küfür olarak, peşinden gelen Hz. Muhammed (s.a.v.)'i inkârları da küfürlerini artırmak olarak değerlendirilmiştir. Bir başka rivayete göre âyet hem yahudiler hem de hıristiyanlar hakkında nâzil olmuştur. Bunlar önceden kendi peygamberlerinin müjdesi üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmişlerdi. O, peygamber olarak gönderilip, kendilerinden olmadığını görünce hemen küfür yoluna girmişlerdir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 130;Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 114)

Bu şekilde inkâr yolunu tutan, sergilediği tutum ve davranışlarıyla günden güne inkârlarını daha da artıran kimselerin tevbesi kabul olmayacaktır. Çünkü böyleleri hayattan ümidini kesmedikçe tevbe edip imana gelmezler. Böyle bir durumda yapılan tevbe ise makbul değildir. (bk. Nisâ 4/18)

Şu âyet-i kerîme ise kâfir olarak ölenlerin âhiretteki durumlarıyla ilgili son derece ürpertici manzaralar sunmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ۚ ﴿٩١﴾

91. İnkâr edip neticede kâfir olarak ölenler, kendilerini kurtarmak için dünya dolusunca altın verseler, yine de kabul edilmeyecektir. Onlar için pek acıklı bir azap vardır; onların hiçbir yardımcıları da yoktur.

Bu manzaralardan birincisi; kâfirlerin dünya dolusu altınları olsa ve bunları, kendilerini kurtarmak için fidye verseler, kesinlikle kabul edilmeyecektir. (bk. Mâide 5/36; Meâric 70/11-16)

İkincisi; onların için cehennemde çok yakıcı ve son derece elem verici bir azap hazırlanmıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

"Allah Teâlâ kıyâmet gününde, cehennemliklerin azabı en az olanına öyle buyuracak: «Senin dünya kadar malın olsa, kendini kurtarmak için verir miydin?» Cehennemlik: «Evet» deyince Allah Teâlâ: «Sen daha Âdem'in sulbünde iken, ben senden bundan çok

daha hafif bir istekte; 'bana hiçbir eyi ortak ko maman' talebinde bulunmu tum, sen ise ortak ko maktan ba ka bir ey yapmadın» buyuracak." (Buhârî, Rikãk 49; Müslim, Munafıkîn 51-52)

Üçüncüsü ise onları, ne mahşerin korkunç tehlikelerinden ne de cehennemin şiddetli ve sonsuz azabından kurtaracak hiçbir yardımcılarının olmamasıdır.

Bütün bu tehlikelerden kurtulmak için iman etmemiz ve inandığımız Allah'ın yolunda sevdiğimiz şeylerden cömertçe harcamamız gerektiği şöyle beyân edilmektedir:

Sevdiğiniz Şeylerden Verin

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪ عَل۪يمٌ ﴿٩٢﴾

92. Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe erişemezsiniz. Küçük büyük her ne verirseniz, Allah onu kesinlikle bilir.

اَلْبِرُّ (birr) kelimesi; “iyiliğin zirve noktası, çok iyi ve çok hayırlı, fazilet ve erdemlilik, insanların kendisiyle «iyi kimseler» olacakları her türlü makbul amel, Allah’ın rızâsı, rahmeti ve cenneti” gibi pek çok güzel mânalar ifade etmektedir. “Kişinin sevdiği şeyler” ise “mal, mülk, servet, makam, mevki, ilim ve beden kuvveti” gibi her türlü maddî ve mânevî imkânlardır. Mü’min, sevdiği bu şeylerin bir kısmını “farz, vacip ve nâfile” ölçüleri içinde Allah yolunda başkalarının iyiliğine harcadığı nispette âyette müjdelenen yüksek derecelere yükselme imkânı bulabilecektir. Bu aynı zamanda, kişinin mânen terakkisinde özellikle Allah yolunda “harcama”nın ehemmiyetine dikkat çekmektedir.

Asr-ı Saâdette ve ondan sonraki dönemlerde sevdiğinden vermenin çok güzel örnekleri sergilenmiştir:

Rivayete göre bu âyet-i kerîme nâzil olunca Ebû Talha (r.a.) Allah Rasûlü (s.a.v.)’e gelip:

“- Yâ Rasûlallah, en çok hoşuma giden malım, Beyraha’dır[25]. Bu araziyi, Allah’ın sana göstereceği yere sarfet!” dedi. Peygamberimiz (s.a.v.):

“- *Gerçekten çok iyi. Burası, çok verimli ve değerli bir yerdir. Ben bu araziyi akrabaların arasında taksim etmeni uygun görüyorum*” buyurdu ve Ebû Talha da burasını akrabaları arasında taksim etti. (Buhârî, Zekât 44; Müslim, Zekât 43)

Yine Hayber arazisi taksim edilirken Hz. Ömer’e de bir miktar yer düşmüş ve Peygamber Efendimiz’e gelerek:

“- Yâ Rasûlallah! Hayber’den bana bir miktar yer düştü ki, yanımda ondan daha kıymetli bir malım yoktur. Onu ne yapmamı istersin?” diye sorunca Allah Rasûlü ona aslını elinde tutmasını ve mahsulünü muhtaçlara dağıtmasını tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, geliri lâzım gelen yerlere sarfedilmek üzere bu araziyi vakfetmiştir. (Buhârî, Şurût 19)

İmam Kuşeyrî bu âyetin tefsirinde şu açıklamayı yapar: “Birr’e ulaşmak isteyen, sevdiklerinden bir kısmını vermelidir. Bârî Teâlâ’ya ulaşmak isteyen ise, bütün sevdiklerini vermelidir. Birr’e ancak sevdiğini vererek ulaşabileceğine göre, zevklerini Allah’a tercih ederek Bârî Teâlâ’ya nasıl ulaşabileceksin?” (Kuşeyrî, *Letâifu’l-i ârât*, I, 159)

Bu bakımdan müslüman, sevdiği mallar başta olmak üzere her türlü imkânıyla Hak yolunda cömertlik ve infak halinde olacak, fakat Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram yapma yoluna cüret etmeyecektir. Hz. Yâkub'un durumuna gelince:

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَٓائ۪يلُ عَلٰى نَفْسِه۪

مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰيةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَٓا اِنْ كُنْتُمْ

صَادِق۪ينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾

93. Tevrat indirilmeden önce, İsrâil'in bir sebeple kendine yasakladığı bazı şeyler dışında bütün yiyecekler İsrâiloğulları'na helâldi. Rasûlüm! De ki: "Eğer iddianızda doğruysanız, o zaman Tevrat'ı getirip okuyun."

94. Artık bundan sonra kim Allah adına yalan uydurursa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.

اِسْرَٓائ۪يلُ (İsrâil) ismiyle kastedilen kişi, Yâkub (a.s.)'dır. Hz. Yâkub'un, sıhhatine zarar vermesi ya da sırf zühd, takvâ ve ibâdet kastıyla nefsini meneylediği yiyeceklerin ne olduğu hususunda Peygamber Efendimiz şöyle buyurur:

"Yâkub (a.s.) çok iddetli bir hastalığa tutuldu. Bu sebeple Allah'ın kendisine afiyet vermesi halinde, en sevdiği yiyecek ve içecekleri nefsine yasaklamayı adadı. Onun en sevdiği yiyecek deve eti, en sevdiği içecek de deve sütüydü." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 273)

Bu yiyeceklerin "etin damarları", "hayvanın sırtındaki yağlar hariç iç yağı ve böbrek yağı" olduğu da rivayet edilir. (bk. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 121)

Rasûlullah (s.a.v.) zamanında yahudiler: "Biz kendimize deve etini haram kılıyoruz, çünkü onu Yâkub haram kılmış, Allah da onun haramlığını Tevrat'ta bildirmiştir" dediler de bunun üzerine: **"Eğer iddianızda doğruysanız, o zaman Tevrat'ı getirip okuyun"** (Âl-i İmrân 3/93) âyeti indi. (Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 135)

Diğer bir rivayete göre Peygamberimiz (s.a.v.) bir gün: *"Ben, İbrâhim'in dini üzereyim"* demişti. Yahudiler: "Sen nasıl İbrâhim'in dinî üzere olabilirsin ki, deve eti yiyor, sütünü içiyorsun?" dediler. Efendimiz: *"Bunlar İbrâhim'e helâldi"* buyurdu. Onlar: "Bizim haram kıldığımız her şey bize ulaşıncaya kadar Nûh'a, İbrâhim'e... haramdı" dediler de onları yalanlamak üzere bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 118)

Netice itibariyle bunlar, Hz. Yâkub'un sadece kendisine yasak kıldığı yiyecek ve içeceklerdi; İsrâiloğulları'nın tümüne haram kılınmamıştı. Tevrat'ta da bunların

önceki toplumlara haram kılındığına dâir bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla yahudilerin Peygamberimiz’i yalancılıkla suçlamak için ileri sürdükleri bu iddianın asılsız ve bizzat kendilerinin yalancı olduğu ortaya çıktı. Diğer taraftan Tevrat’ta yahudilere haram kılınan bir takım temiz yiyeceklerin, önceki toplumlara haram kılınmadığı, bilakis bunların, zulüm ve haksızlıkları sebebiyle sadece yahudilerin kendilerine haram kılındığı beyân edilmiştir. Nitekim Nisâ sûresi 160 ve En‘âm sûresi 146. âyetlerde yahudilere haram kılınan bu yiyeceklerin neler olduğu haber verilmektedir. Buna göre:

قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿٩٥﴾

95. De ki: “Allah doğru söylemiştir. O halde temiz bir kalp ve dupduru bir tevhid inancı içinde İbrâhim’in dinine tâbi olun. O, asla müşriklerden olmamıştı.”

Bütün temiz yiyeceklerin önceden İsrâiloğulları’na helâl olduğu, bunların, daha sonra günahları, zulüm, haksızlık ve taşkınlıkları sebebiyle yahudilere haram kılındığı hususunda şüphesiz Allah doğruyu söylemektedir. Dolayısıyla bu konuda yahudilerin iddiaları kesinlikle yalandır. O halde hanîf, yani temiz bir kalp ve dupduru bir tevhid inancı içinde İbrâhim’in dinine tâbi olmaktan başka çıkar yol yoktur. Hz. Muhammed (s.a.v.)’in dâvet ettiği din de bundan başka bir şey değildir.

İslâm, tevhid dinidir. Müslümanları tevhid inancı etrafında birleştiren en mühim nişânelerden biri ise, şüphesiz Kâbe’dir. Şimdi, her namaz kılışımızda yönümüzü kendisine, gönlümüzü ise kendisini bize kıble yapan Allah’a bağladığımız diğer ismi Beytullah olan Kâbe hakkında şöyle buyruluyor:

اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذٖي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمٖينَۚ ﴿٩٦﴾

فٖيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهٖيمَۚ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًاۜ وَلِلّٰهِ عَلَى

عَنِ الْعَالَمٖينَ ﴿٩٧﴾ النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبٖيلًاۜ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ

96. Yeryüzünde insanlar için yapılan ilk mâbed, bütün insanlık için bir bereket kaynağı, bir hidâyet rehberi ve bir yönelme merkezi olan Mekke’deki Kâbe’dir.

97. Orada apaçık deliller, alâmetler ve İbrâhim’in makâmı vardır. Oraya giren herkes emniyette olur. Bundan dolayı hacca gitmeye gücü yeten insanlara, Beytullâh’ı ziyâret etmek Allah’ın bir emridir. Kim Allah’ın emrini inkâr ederse, şunu bilsin ki, Allah’ın hiç kimseye ve hiçbir şeye

ihtiyacı yoktur.

Burada bahsedilen بكة (Bekke) isminden maksat, bildiğimiz Mekke'dir. Bir görüşe göre Mekke bütün şehrin, Bekke ise üzerine Kâbe'nin inşa edildiği yerin ismidir. "Bekke" kelime olarak "birbirini savuşturmak, defetmek", "insanların birbirine girerek sıkışık bir hal alması" veya "boynunu kırmak, unufak etmek" mânalarından gelmektedir. İnsanlar tavafta birbirlerini sıkıştırarak izdihama sebebiyet verdikleri için veya oraya düşmanlık niyetiyle girmek isteyenlerin ilâhî kahra uğrayıp boyunları kırıldığı için bu bölgeye Bekke ismi verilmiştir.

Allah Teâlâ'nın yeryüzünde insanların ibâdet etmeleri ve kıble olarak kendine yönelmeleri için inşa ettirdiği ilk mâbed, Mekke'de bulunan Kâbe'dir. Bunun bir ismi de "beyt" dir. Daha çok "Beytullâh: Allah'ın Evi" adıyla meşhur olmuştur. Bir rivayete göre Kâbe Hz. Âdem'den önce melekler tarafından, bir rivayete göre de Hz. Âdem tarafından yapılmıştır. Hz. İbrâhim de oğlu İsmâil'le birlikte Nûh tufanında harap olan Kâbe'yi eski temelleri üzerine yeniden yapmıştır. (bk. Bakara 2/127)

Tevhidin simgesi olan Kâbe'nin bu âyetlerde en mühim hususiyetlerinden bazılarına işaret edilmektedir:

Birincisi; Kâbe çok mübârek, çok bereketli bir mescittir. "Bereket"in artmak, çoğalmak ve devamlı olmak gibi mânaları vardır. Bu mânalar Kâbe için de geçerlidir. Zira orada yapılan ibâdetler, başka mescitlerde veya yerlerde yapılan ibâdetlerden kat kat daha fazla faziletlidir. (bk. Buhârî, Fazlu's-salâti fî Mescid-i Mekke 1, 6) Hacca gelip orayı ziyaret edenlerin günahları bağışlanır. (Nesâî, Hac 4) Kabul edilmiş bir haccın mükâfatı ise ebedî cennettir. (Nesâî, Hac 3) En büyük bereket, şüphesiz Allah'ın rahmet ve bağışlamasını elde edebilmektir. Yine Hz. İbrâhim'in duası hürmetine yeryüzünün bütün meyve ve sebzeleri oraya ulaştırılır. Bu da maddî olarak ayrı bir berekettir. Diğer taraftan Kâbe'de namaz kılanlar, tavaf edenler ve ziyaret edenler hiçbir zaman eksik olmaz. Dünyanın değişik yönlerinden günün her saatinde, her anında oraya namaz için yönelenler de sayısızdır. Kâbe'nin bu durumu binlerce senedir böyle devam edip gitmektedir. Bu da onun bereketli oluşunun ayrı bir tezâhürüdür.

İkincisi; bütün insanlık için bir hidâyet rehberi ve bir yönelme merkezidir; onların Allah'a yönelmesine vesile olur. Zira yeryüzündeki bütün müslümanlar namaz kılmak ve böylece Allah'ın rızâsını kazanmak için Kâbe'ye yönelmek mecburiyetindedirler. İslâm'ın beş şartından biri olan hac, ancak burası ziyaret edilerek yerine getirilmektedir. Diğer bir açıdan Kâbe, taşıdığı hârikulâde özellikler itibariyle mutlak irade sahibi bir yaratıcının varlığına ve Peygamberimiz'in doğruluğuna bir delildir. Bu yönüyle o, insanların iman edip

hidâyet bulmalarına vesile olmaktadır.[26]

Üçüncüsü; orada apaçık deliller, alâmetler ve İbrâhim'in makamı vardır. "Apaçık deliller"den maksat: Korkan kimsenin orada kendini emniyette hissetmesi; cemrede o kadar taş atılmasına rağmen taşların yok olup gitmesi; zemzemin binlerce yıldır eksilmeden devamlı çıkması; Hacer-i Esved, Safa, Merve ve Hatim gibi büyük alâmetlerin bulunması; kuşların Kâbe'nin üzerinden uçmaması; hastaların orada şifa bulması; ona saygısızlık edenin hemen cezalandırılması ve orayı harap etmeye yeltenen Fil ordusunun helâk edilmesi gibi hususlardır. (bk. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 131; Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 139) "Makam-ı İbrâhim" ise en meşhur şekliyle Kâbe'nin inşası yükselip, yukarı doğru taş kaldırmak zorlaşınca Hz. İbrâhim'in üzerine basıp çıktığı ve ayaklarının içine gömüldüğü taştır. Bugün o haliyle Kâbe'ye yakın bir mahalde Mültezem'in karşısında muhafaza edilmektedir.

Dördüncüsü; oraya giren emniyette olur. Bu yerden maksat, içerisinde Kâbe'nin de bulunduğu Harem bölgesidir. Burada Allah'ın emriyle ilk günden itibaren her türlü can ve mal emniyeti sağlanmış ve otların koparılması dâhil canlıların öldürülmesi yasaklanmıştır. Allah Rasûlü (s.a.v.), göklerin ve yerin yaratıldığı günden itibaren Mekke'nin harem bölge olduğunu ve kıyâmete kadar da böyle devam edeceğini haber vermiştir. (Müslim, Hac 445-448)

İmam Kuşeyrî der ki: "İbrâhim'in makamına giren emniyette olur. İbrâhim'in gerçek makamı ise teslimiyettir. Kim bütün işlerini Allah'a teslim ederse, onun seçme hakkı kalmaz ve böylece emniyete kavuşmuş olur. Emniyet korkunun zıddıdır. Korku, arzu ettiğin şeyin istediğin biçimde gerçekleşmemesinden neş'et eder. Kul için herhangi bir irade ve ihtiyar olmadığı takdirde, onun için bir korkunun olması da mümkün değildir." (Kuşeyrî, *Letâifu'l-i ârât,* I, 161)

Âyette yer alan **"Bundan dolayı hacca gitmeye gücü yeten insanlara, Beytullâh'ı ziyâret etmek Allah'ın bir emridir"** (Âl-i İmrân 3/97) ifadesi, haccın müslümanlara farz olduğunun Kur'an'dan delilidir. Hacca gitmek için sıhhatin elverişli olması, gidip dönünceye kadar kendine ve geride bıraktığı ailesine yetecek kadar maddî imkânlarının bulunması ve yol emniyetinin olması şartları vardır. Bu şartları taşıyan kişi, ömründe bir defa hacca gitmek mecburiyetindedir. (bk. Müslim, Hac 412) İmkânları yerinde olup da bunlara nankörlük ederek hacca gitmeyen kimse, Allah'ın emrine uymadığından dolayı büyük bir günah işlemiş olur. (Hacla ilgili bk. Bakara 2/196-203)

Şimdi ise söz tekrar Yüce Rabbimizin maddî ve mânevî nimetlerine nankörlükte bulunan ve Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr eden Ehl-i kitaba yönlendirilerek şöyle buyruluyor:

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِۗ وَاللّٰهُ شَه۪يدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاَنْتُمْ شُهَدَٓاءُۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

98. De ki: "Ey Ehl-i kitap! Allah'ın âyetlerini ne diye gizleyip inkâr ediyorsunuz? Halbuki Allah, bütün yaptıklarınızı açıkça görüp durmaktadır."

99. De ki: "Ey Ehl-i kitap! Allah yolunun doğru olduğunu bile bile, onu eğri göstermeye yeltenerek, mü'minleri ondan niçin çeviriyorsunuz? Oysa Allah, yaptıklarınızdan asla habersiz değildir.

Ehl-i kitap, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gerçek peygamber olduğunu haber veren Tevrat ve İncil âyetlerini inkâr ettikleri gibi, diğer insanlarla beraber kendilerini de irşad etmek üzere gelen Kur'an âyetlerini de inkâr ediyorlardı. Yine onlar gerçeği bile bile, zayıf müslümanların kalplerine şüphe düşürerek onları Allah'ın yolundan vazgeçirmeye çalışıyorlardı. "Hz. Mûsâ'nın şeriati neshedilmemiştir" diyerek ve Peygamberimiz'in sıfatlarını değişik göstererek Allah'ın müstakîm yolunu eğriltme ve tahrif etme gayreti içine giriyorlardı. Bu âyet-i kerîmeler, "Allah'ın her şeyi gördüğünü, bildiğini ve her şeyden en ince bir biçimde haberdar olduğunu" tekraren vurgulayarak onları bu yanlış yoldan vazgeçmeye çağırmaktadır.

Gelen âyetler ise müslümanları, Ehl-i kitabın bu tarz hile ve tuzaklarına karşı uyanık olmaya dâvet eder:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تُط۪يعُوا فَر۪يقًا مِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ ا۪يمَانِكُمْ كَافِر۪ينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ اللّٰهِ وَف۪يكُمْ رَسُولُهُۜ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿١٠١﴾

100. Ey iman edenler! Ehl-i kitaptan bir gruba uyacak olursanız, onlar sizi, imanınızdan vazgeçirip yeniden küfre döndürürler.

101. Allah'ın âyetleri size okunup dururken, üstelik O'nun Rasûlü de aranızda bulunurken, siz nasıl olur da tekrar inkâra dönersiniz? Şunu bilin ki, Allah'ın dinine sımsıkı sarılan kimse, kesinlikle doğru yola ulaştırılır.

Bu âyetlerin iniş sebebiyle alakalı şöyle bir olay anlatılır: Medine'de bulunan Evs ve Hazrec kabileleri, İslâm gelmeden önce birbiriyle savaş halinde idiler. Buâs adı verilen bu savaşlarda her iki taraftan çok sayıda insan ölmüş, son

olarak da Evs kabilesi Hazrec kabilesine üstün gelmişti. Müslüman olduktan sonra ise İslâm'ın bereketiyle eski düşmanlıklarından vazgeçmişler ve kardeş olmuşlardı. Birlik ve beraberlik içinde düşmanlarına karşı tek yumruk haline gelmişlerdi.

Bir gün yahudi ileri gelenlerinden Şâs b. Kays, Evs ve Hazrec'e mensup bir grubun ülfet ve muhabbetle sohbet ettiklerini gördü. Bu manzara karşısında içi kin ve öfkeyle doldu. Derhal yanında bulunan genç bir yahudiye, onların yanlarına varıp, Buâs gününü, daha önce vuku bulmuş savaş ve ayrılık günlerini hatırlatmasını söyledi. Genç, kendine verilen vazîfeyi başarıyla yerine getirdi. Karşılıklı okunan şiirler ve yapılan konuşmalar neticesinde hatıralar canlandı, tartışmalar ilerledi. Karşılıklı sövüşmeler ve kavga başladı. Nihâyetinde Evsliler ve Hazrecliler toplanıp Medine dışında taşlık bir yere çıkarak karşılıklı savaş vaziyeti aldılar. Durumu öğrenen Allah Rasûlü (s.a.v.) hemen oraya gelerek:

"Ey müslümanlar! Allah a kına sakin olun. Bu ne câhiliyet davası! Ben aranızdayken, Allah sizi İslâm'a ula tırmı , size İslâm'la ikramda bulunmu ken, sizi câhiliye kötülüklerinden uzakla tırıp küfürden kurtarmı ve aranıza bir ülfet vermi ken hâlâ câhiliyet davası güdüp eskiden olduğu gibi yeniden küfre mi döneceksiniz?" buyurdu. Böylece ortalık sakinleşerek yahudilerin tutuşturduğu fitne ateşi söndü. Bunun üzerine bu âyetler nâzil oldu. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* IV, 32-33; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 139)

Dolayısıyla burada mü'minler, kendilerine hidâyet rehberi olarak lutfedilen Kur'ân-ı Kerîm'in ve yine önlerinde en büyük örnek şahsiyet olan Peygamberimiz (s.a.v.)'in kıymetini bilerek, Ehl-i kitabın tuzaklarına düşmemeleri ve doğru yola erişebilmek için Allah'ın dinine sımsıkı sarılmaları hususunda ciddi bir şekilde ikaz edilmektedirler:

. Burası, Medine'de o dönem itibariyle Mescid-i Nebevî'nin karşısında bulunan verimli bir arazi idi. Şu an ise Mescid-i Nebevi'nin içinde kalmaktadır.

Nisan 2011 tarihinde Râbitatu'l-Âlemi'l-İslâmî tarafından İstanbul'da gerçekleştirilen Uluslararası Kur'an ve Modern İlimler sempozyumuna katılan, pek çok ülkede tebliğ faaliyetlerinin organizesiyle meşgul olmuş Kuveytli bir alim, sırf televizyonlardan veya kartpostallardan Beytullah'ı görerek, orada kılınan namazları, yapılan tavafları seyrederek ve okunan Kur'an'ı dinleyerek Müslüman olan yüzlerce insanla karşılaştığını söylemişti. Bu durum, bahsi geçen âyetin mucizeliğini gösteren çok önemli bir tespittir.

Allah'ın Şânına Yaraşır Bir Takvâ

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِه۪ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

102. Ey iman edenler! Kudret ve yüceliğine yaraşır bir biçimde Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun ve ancak O'na gönülden boyun eğmiş müslümanlar olarak can verin.

Âyette emredildiği gibi gerçek mânada takvâ, "Allah'a mutlak mânada itaat edip, bir an bile olsa isyan etmemeyi; O'na dâimâ şükredip asla nankörlük etmemeyi ve O'nu dâimâ zikredip hiç unutmamayı" ifade eder. Yine bunda "Allah yolunda nasıl cihâd etmek gerekiyorsa öyle cihâd etmek, Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmamak, kendinin ve çocuklarının aleyhinde bile olsa adâletli davranmak" mânası da vardır. (Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 157-158) Şüphesiz anlatılan bu hususları her insan, ancak gücünün yettiği ölçüde yapabilecektir. Nitekim bu âyet-i kerîme nâzil olunca Ashâb-ı kirâm, buradaki emrin ağırlığını hissederek: "Buna kim güç yetirebilir?" diye sordular. Bunun üzerine Yüce Allah, **"Gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının"** (Teğâbün 64/16) âyetini indirerek bu hususa açıklık getirdi.

Âyetteki **"ancak O'na gönülden boyun eğmiş müslümanlar olarak can verin"** (Âl-i İmrân 3/102) ifadesi, hangi halde öleceği kulun elinde olmadığı için, bütün gücüyle İslâm'ın emrettiği şekilde yaşamayı ve bunda sebât etmeyi emretmektedir. Allah'tan hakkiyle korkan ve İslâm üzere bir hayat süren kişilerin de, kesin bir garanti bulunmamakla birlikte, müslüman olarak ölme ihtimalleri elbette yüksektir.

En mühim takvâ ölçüsü, insanlığın kurtuluşu için yeryüzüne uzatılmış Kur'an ipine sarılmaktır:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَم۪يعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ

اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَٓاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِه۪ٓ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ

عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

103. Ey mü'minler! Hepiniz birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın ve ayrılığa düşmeyin. Allah'ın size olan şu nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşmandınız; derken Allah kalplerinizi kaynaştırdı da O'nun bu nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Ateşten bir çukurun tam kenarında idiniz, fakat Allah sizi oraya düşmekten kurtardı. Doğru yolu bulasınız

diye, Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor.

“Allah’ın ipi”nden maksat, “Allah’a yaklaşmaya vesile olabilecek her türlü vasıta”dır. Bunun da başında şüphesiz “Kur’an ve İslâm” gelmektedir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v.):

“Kur’an, Allah’ın gökyüzünden yeryüzüne sarkıtılmı ipidir.” (Tirmizî, Menâkıb 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 14, 17)

“Fitnelerden kurtulu yolunu gösteren elbette Allah’ın kitabıdır. Onda sizden öncekilerin kıssası, sizden sonrakilerin haberi ve aranızdaki meselelerin hükmü vardır... O, Allah’ın sağlam ipidir” (Tirmizî, Fezâilu’l-Kur’an 14) açıklamalarıyla Kur’ân-ı Kerîm’den “Allah’ın ipi” olarak söz eder.

Dolayısıyla âyet, hep birlikte Allah’ın, insanlığın kurtuluşu için gönderdiği Kur’ân-ı Kerîm’e ve onun üzerine binâ edilen İslâm nizamına bütün gücümüzle sımsıkı sarılmamızı; itikat, ibâdet, ahlâk ve muamelâtla ilgili tüm emir ve yasaklarını dikkate alarak yaşamamızı; onun etrafında birbiriyle kenetlenmiş sağlam bir İslâm toplumu oluşturarak asla ayrılığa düşmememizi emretmektedir.

İslâm, inanç bakımından herkesi Allah’ın birliği düşüncesi etrafında toplamayı hedeflediği gibi, cemaatle namaz, cuma ve bayram namazları ve hac gibi ibâdetlerle amel yönünden de birlik ve beraberliği gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Zira fiillerdeki birlik, kalplerin birliğine sebep olmaktadır. Allah’tan hakkiyle korkmak, İslâm’a uygun yaşamak ve müslüman olarak ölebilmek için böyle bir İslâm toplumuna ihtiyaç vardır. Ayrıca dünya hayatında fert ve toplum olarak ayakta durabilmek, düşmanların maddî ve mânevî baskılarına dayanabilmek ve İslâm toplumu olarak bizden beklenen sorumluluğu yerine getirebilmek için de böyle bir beraberlik zarûrîdir. Çünkü birlik ve beraberliği zâyi olmuş toplumların, kısa zamanda dağıldıkları ve her şeylerini kaybettikleri tarihî bir gerçektir.

Esasen, Allah’ın insanlara olan nimetleri hem dünyevî hem de uhrevîdir. Daha önce birbirine düşman olan kişi, kabile ve toplumların İslâm nimeti ve imanın birleştirici vasfı sayesinde kalpleri birbirine ısınarak kardeş olmaları dünyevi bir nimettir. “Ateşten bir çukurun kenarından kurtulmak” ise “cehenneme düşmeye sebep olan küfürden kurtulmak” mânasında olduğu için uhrevi bir nimettir. Burada cehennem, içinde ateşin bulunduğu çukura, küfürleri sebebiyle insanların cehenneme müstehak olmaları da, ateş çukurunun kenarına gelmelerine benzetilmiştir. Eğer onlar, küfür üzere ölselerdi mutlaka cehenneme düşeceklerdi. Fakat tam o çukura düşmek üzereyken İslâm sayesinde Allah onları hidâyete erdirmiş ve cehennemden kurtarmıştır. Bunlar,

hidâyete ermek isteyen fert ve toplumlar için birer örnek ve ibrettir.

Ancak insanların irşadı ve hidâyeti kendiliğinden gerçekleşmeyecektir. Bu vazîfeyi yerine getirecek ehliyetli ve salâhiyetli mürşitlere; İslâm'ı hem ilimleriyle hem irfanlarıyla hem de ahlâkın zirvesindeki temsil kabiliyetleriyle tebliğ edecek, yürekleri aşk, vecd, ihlas ve samimiyet dolu seçkin dâvetçilere ihtiyaç vardır. Bu sebeple buyruluyor ki:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ ط وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

104. Ey mü'minler! İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü yasaklayan seçkin bir topluluk bulunsun. İşte onlar, doğru ve kalıcı yatırım yapıp kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

اَلْخَيْرُ (hayır) kelimesi, "dine ve dünyaya ait her türlü iyi, güzel ve faydalı olan şeyler" mânasına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de umumîyetle bu kelime; Allah'ın rızâsına uygun düşen, fert, aile ve toplumun faydasına olan, âhirette sevap kazandıran tutum ve davranışlar, fert ve toplum menfaatine olan servet, mülk, müessese ve düzenlemeler anlamında kullanılmıştır. Bunların zıddı olan şeylerden de "şer" olarak bahsedilir. Burada zikredilen "hayır"dan maksat, öncelikle tevhid ve İslâm'dır. İyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak da bunun mühim bir kısmını teşkil eder. Bu bakımdan emredilmesi istenen "ma'rûf", İslâm'ın getirdiği, uygun gördüğü ve onayladığı her türlü iyiliktir. "Münker" de İslâm'ın yasakladığı ve onaylamadığı her türlü kötülüktür. Şunu belirtmek gerekir ki iyiliği ve kötülüğü Allah'ın sapasağlam ipi olan İslâm'dan başka ölçüyle ölçmeye kalkmak, nefse ait arzulara uymaktır ki, bu, bir sonraki âyette yasaklanan anlaşmazlık ve uyuşmazlığı hortlakmaktan başka bir şey değildir.

Hayra dâvet, iyiliği emir ve kötülüğü yasaklamak hususunda Allah Rasûlü (s.a.v.)'in çok önemli ikazları vardır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

"Allah'a yemin ederim ki, ya iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar ve zâlimin iki elini tutup onu doğruyu kabule zorlarsınız ya da bunu yapamadığınız takdirde Allah, sizin iyilerinizin kalplerini de kötülerinkine benzetir ve daha önce İsrâiloğulları'na ettiği gibi size de lânet eder." (Ebû Dâvûd, Melâhim 17)

"Sizden bir kötülük gören ki i onu eliyle önlesin. Buna gücü yetmeyen diliyle kar ı çıksın. Bunu da yapamayan o kötülüğe kalbiyle buğzetsin. Sonuncusu, imanın en zayıf derecesidir." (Müslim, İman 78; Tirmizî, Fiten 11)

Allah Rasûlü (s.a.v.), iyiliği emir ve kötülüğü yasaklama işinin toplumun ihyâsı ve devamı açısından ne kadar hayatî olduğunu bir misalle şöyle açıklar:

"Allah'ın çizdiği sınırları a mayarak orada duranlarla bu sınırları a ıp ihlâl edenler, bir gemiye binmek üzere kur'a çeken topluluğa benzerler. Onlardan bir kısmı geminin üst katına, bir kısmı da alt katına yerle mi lerdi. Alt kattakiler su almak istediklerinde üst kattakilerin yanından geçiyorlardı. Alt katta oturanlar:

«–Hissemize dü en yerden bir delik açsak, üst katımızda oturanlara eziyet vermemi oluruz» dediler.

* ayet üstte oturanlar, bu isteklerini yerine getirmek için alttakileri serbest bırakırlarsa, hepsi birlikte batar helâk olurlar. Eğer ellerinden tutarak bunu önlerlerse, hem kendileri kurtulur, hem de diğerleri kurtulmu olur."* (Buhârî, Şirket 6; Tirmizî, Fiten 12)

İslâm toplumu adına hayra dâvet, iyiliği emredip kötülüğü yasaklama vazîfesini îfâ edecek kişilerin belli başlı hususiyetlere sahip olmaları lâzımdır. Bunları şöylece hülâsa edebiliriz:

• İman, istikâmet ve takvâ bakımından yeterli ve üstün bir seviyede olmaları,

• İyiyi kötüden, hayrı şerden ayırabilecek derecede ilim, irfan ve tecrübe sahibi olmaları,

• Beşerî münasebetleri güzel bir şekilde yürütebilecek derecede ahlâk-ı hamîde ve hüsn-i muâşeret sahibi olmaları,

• Bu işi yapabilecek dirâyet, güç ve kudret sahibi olmaları gerekir.

İslâm tam olarak öğrenilip, öğretilip yaşanmadığı takdirde toplumda düzenin yerini terör, birliğin yerini tefrika alır ki gelen âyet bu hususta ciddi bir uyarıda bulunmaktadır:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ
وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

105. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra anlaşmazlığa düşüp, birbiriyle çekişen kimseler gibi olmayın. Onlar için büyük bir azap vardır.

Allah Teâlâ, yeryüzünde her türlü iyiliğin temsilcileri olmalarını istediği Ümmet-i Muhammed'i önceki toplumlar gibi tefrikaya düşmekten sakındırmaktadır. Onlara, iyilikleri emredip kötülükleri yasaklayarak İslâm'ın hâkimiyetini sağlamada başarılı olabilmeleri için, güçlü olmaları gerektiğini; bunu temin etmek için de İslâm'ın bağlıları arasında son derece kuvvetli bir ülfet ve muhabbetin olması lâzım geldiğini hatırlatmaktadır. Buna şiddetle yönlendirmek için de, bölünüp parçalananlara, bu halleri sebebiyle dünya ve âhirette büyük bir azabın isabet edeceği uyarısını yapmaktadır.

Bu büyük azaptan bir misal takdim etmek üzere şöyle buyruluyor:

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَاَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ ۖ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللّٰهِ ۗ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾

106. O kıyâmet gününde bir kısım yüzler pırıl pırıl parlayacak; bir kısım yüzler de kederden simsiyah kesilecektir. Yüzleri simsiyah olanlara: "İmanınızdan sonra tekrar küfre sapmıştınız, değil mi? O halde küfür üzere yürüyüp durmanız sebebiyle tadın bakalım bu azabı!" denilecek.

107. Yüzleri pırıl pırıl olanlara gelince, onlar hep Allah'ın rahmetinin tecelli ettiği cennette olacak ve orada ebedî kalacaklardır.

Kıyâmet günü bir kısım yüzler parıldayacak, bir kısım yüzler ise kararacaktır. Şüphesiz ki parıldayan yüzler mü'minlerinki, kararan yüzler ise kâfirlerinki olacaktır. (bk. Kıyâmet 75/22-25; Abese 80/38-42)

Yüzlerdeki parıldama, yaptıkları iyi işler ve buna mukabil gördükleri mükâfat sebebiyle ferah, mutluluk ve surûrdan; kararma ise tam aksine işledikleri günahlar ve buna karşılık buldukları azap sebebiyle bedbahtlık, gam ve kederden mecaz olabileceği gibi, gerçek mânada yüzlerin parıldaması ve kararması anlamında olması da mümkündür. Çünkü burada bu ifadelerin gerçek mânalarında kullanılmasına bir mâni yoktur:

تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَمَا اللّٰهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ۚ ﴿١٠٩﴾

108. İşte bunlar Allah'ın âyetleridir ki, Rasûlüm, onları sana dosdoğru olarak okuyoruz. Allah, hiç kimseye zulmetmek istemez.

109. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Bütün işler neticede Allah'a dönmekte; O neye hükmederse öyle olmaktadır.

Allah'ın indirdiği âyetlerin rehberliğinde insanların hayra yönlendirilmeleri, âhirette de hayırlı neticeler elde edebilmeleri için onlara iyiliğin ve kötülüğün ne olduğunu açık bir şekilde öğretecek örnek bir topluluğa ihtiyaç vardır. Gelen âyet bu hususu ele almaktadır:

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ ۗ وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۗ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

110. Ey mü'minler! Siz, insanların iyiliği için yeryüzüne çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. Çünkü siz usûlünce iyilikleri ve güzellikleri emredip yayar; kötülük ve çirkinlikleri yasaklayıp önüne geçmeye çalışırsınız. Bunu da zâten Allah'a inandığınızdan dolayı, onun bir gereği olarak yaparsınız. Ehl-i kitap da iman etseydi, elbette kendileri için hayırlı olurdu. Gerçi içlerinde inananlar da var, fakat onların çoğu dinden çıkmış fâsıklardır.

"Hayırlı ümmet olma" durumu, âyet-i kerîmede bir kısım şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar; başta Allah'a olmak üzere inanılması gereken her şeye şüphesiz inanmak, o imanın gereği olarak İslâm'a uygun örnek bir hayat sürmek, bununla birlikte temsil ettikleri İslâm'ın bir şiarı olarak iyilikleri emretmek ve kötülükleri yasaklamaktır. Bu şartlar yerine getirildiği nispette "hayırlı ümmet olma" durumu gerçekleşir. Bu şartlardaki aşınma ve azalma nispetinde de bu durum zaafiyete uğrar. O halde netice itibariyle karşımıza "siz bu şartları yerine getirip bu güzel halinizi koruduğunuz müddetçe en hayırlı ümmetsiniz. Fakat bu halinizi değiştirdiğiniz takdirde bu özelliğinizi elinizden kaçırırsınız" mesajı çıkmaktadır.

Nitekim bizden önceki Ehl-i kitabın hâli bu konuda ibretli bir misal olarak ortada durmaktadır. Bir zamanlar, Allah'ın dinini yaşama ve tebliğ vazîfesi onlara verilmiş, fakat onlar bu kudsî nimetin şükrünü hakkiyle îfâ edemediklerinden ellerinden alınmıştı. Eğer onlar, iman edip istikâmet üzere yaşasalardı şüphesiz onlar için çok hayırlı olacaktı. Peygamberimiz (s.a.v.)'e ve Kur'an'a inansalardı bu şerefli halleri devam edecek ve iki kat mükâfat alacaklardı. Fakat pek çoğu imanı reddedip dinden çıkarak fâsıklar gurûhundan olmuşlardır. Dolayısıyla burada bizlere hem bir müjde hem de kuvvetli bir ikaz bulunmaktadır.

Ey mü'minler, unutmayın ki:

لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلَّٓا اَذًىۜ وَاِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْاَدْبَارَۛ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾

111. Onlar size, dilleriyle incitmekten başka bir zarar veremezler. Sizinle savaşacak olsalar, arkalarını dönüp kaçarlar; sonra kendilerine yardım edecek kimse de bulunmaz.

Âyet-i kerîmede hem Ehl-i kitaptan inananlara, hem de bütün müslümanlara bir emniyet telkini yapılmaktadır. Kâfirliği ve fasıklığı tercih eden Ehl-i kitabın mü'minlere, bir kısım can sıkıcı, rahatsızlık verici eziyetlerden, kınama ve tehditlerden başka ciddi mânada bir zarar veremeyecekleri; bir savaş durumu olduğunda da dönüp kaçacakları haber verilmektedir. Böylece müslümanlara büyük bir teselli, cesaret ve moral aşılanmaktadır.

Ehl-i kitabın durumuna gelince:

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَٓاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

112. Nerede bulunursa bulunsunlar, onların üzerine zillet damgası vurulmuş, böylece Allah'ın gazabına uğramışlar ve meskenet altında ezilmeye mahkum olmuşlardır. Kendilerini bu zillet ve meskenetten ancak Allah'ın ipine sarılmak ve müslümanların himayesi altına girmek kurtarabilir. Bu zillete düşmelerinin sebebi, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Bunun sebebi, isyan etmeleri ve haddi aşmalarıdır.

"Allah'ın ahdi"nden maksat, O'nun Ehl-i kitap için takdir buyurduğu "emân"dır. Bu da, onların alçalmış bir halde cizye vermeleri ve bu şekilde kendilerini tehlikelere karşı emniyete almalarıdır. "İnsanların ahdi"nden maksat ise devlet başkanının içtihad ve inisiyatifine havâle edilmiş olan emândır. Devlet başkanı, kendi içtihadına göre bazan hiçbir karşılık almadan, bazan da az ya da çok bir bedel alarak onlara emân verebilir. Onlara sağlanan teminâtın sınırlarını genişletebilir veya daraltabilir. Ancak bu iki durumda onların zillet ve meskenetten belli bir oranda kurtulmaları mümkündür. Bunun haricinde Ehl-i kitap, özellikle de yahudiler, bulundukları her yerde zillete ve meskenete düşmüşler, Allah'ın gazabına uğramışlardır. Bunun sebebi; Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, peygamberleri öldürmeleri, isyankârlık yapmaları ve haddi aşmalarıdır. Öncekiler için geçerli olan bu durum, onların yaptıklarını tasvip edip onaylayan ve aynı yolda yürüyen sonrakiler için de geçerli olmuştur.

Fakat onlardan hidâyete erip İslâm'a girenlerin hâli böyle değildir:

لَيْسُوا سَوَٓاءً مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَٓائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَٓاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَاُو۬لٰٓئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

113. Bununla birlikte Ehl-i kitabın hepsi aynı değildir. İçlerinde iman

edip doğruluktan şaşmayan istikâmet sahibi bir topluluk vardır ki, gece saatlerinde kıyamda durur, Allah'ın âyetlerini okuyarak secdelere kapanırlar.

114. Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanır, iyiliği teşvik edip kötülükten sakındırır ve hayır işlerde birbirleriyle yarışırlar. İşte bunlar, sâlih kullardandır.

115. Onların yaptıkları hiçbir iyilik karşılıksız kalmayacaktır. Allah, içleri kendine karşı saygıyla dopdolu olup itaatsizlikten kaçınanları çok iyi bilir.

110. âyette Ehl-i kitaptan bir kısmının "mü'min", çoğunun ise dinden çıkmış "fâsık" olduğu haber verilmiş, 112-113. âyetlerde de onlardan "fâsık" olanların hazin durumları açıklanmıştı. Bu âyetlerde ise onlardan "mü'min" olanların güzel hâlleri beyân edilmektedir. Burada geçen أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ (ümmetün kâimetün) ifadesi, "kâim" kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki diğer kullanılışları da dikkate alındığında "Allah'ın dinine sımsıkı sarılan ve bıkmadan buna devam eden, doğru, âdil ve müstakîm, namazda kıyamda duran" gibi mânalar ihtiva etmektedir. İşte Ehl-i kitaptan böyle bir grup vardır ki, bunlar Peygamberimiz'e ve Kur'an'a inananlardır. Bunlar gecelerini kıyamda durup Allah'ın âyetlerini, Kur'ân-ı Kerîm'i okuyarak ve secdelere kapanarak ihya ederler. Allah'a ve âhirete inanır, iyiliği emredip kötülüğü yasaklar ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışırlar.

Âyetlerin ifade ettiği mânalar, bu vasıfları taşıyan herkese şâmil olmakla birlikte iniş sebebiyle ilgili şu rivayetleri zikretmek faydalı olacaktır:

Medine'de yahudilerden Abdullah b. Selâm, Sa'lebe b. Sa'ye, Useyd b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd gibi kimseler müslüman olunca yahudi hahamları: "Muhammed'e ancak bizim kötülerimiz iman ettiler. Eğer onlar bizim hayırlılarımızdan olsalardı atalarının dinini terkedip başka bir dine gitmezlerdi" dediler. Sonra da onlara hitaben: "Dininizi başka bir dinle değiştirmekle ihanet ettiniz, kâfir olup hüsrâna uğradınız" demeleri üzerine bu âyet-i kerîmeler indirildi. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 122)

Hz. İsa'nın dinî üzere iken Hz. Muhammed (s.a.v.)'i tasdik eden kırk Necranlı, otuz iki Habeşli ve üç de Rum hakkında nâzil olmuştur. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 164)

Ehl-i kitabın önce inkâr edenlerinin sonra da iman edenlerinin halleri izah edildikten sonra şimdi söz genel olarak bütün kâfirlere yönlendirilerek onların ebedî hüsranları ve feci akıbetleri gözle önüne serilmektedir:

Kâfirlere Mal ve Evlatları Fayda Vermez

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا

ا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔاؕ

وَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾

116. Şüphesiz ki inkâr edenleri, ne malları ne de çocukları, Allah'ın azabından hiçbir şekilde kurtaramayacaktır. Onlar ateşin yârânı ve yoldaşlarıdır; hem de orada sonsuza dek kalacaklardır.

Kâfirler, **"Biz, mal ve çocuk bakımından mü'minlerden daha fazlayız, bu halimizle azaba da uğratılacak değiliz"** (Sebe' 34/35) diyerek mal ve çocuklarının çokluğuyla üstünlük taslıyor, Peygamber Efendimiz ve ashâbını fakir oldukları için ayıplıyor ve: "Şayet Muhammed hak üzere olsaydı, Rabbi onu böyle fakirlik ve yoksulluk içinde bırakmazdı" diyorlardı. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 168)

Âyet-i kerîmede özellikle mallar ve çocuklar zikredilmiştir. Çünkü bir sıkıntı anında insana en çok fayda verecek olan mal ve çocuklardır. Kişi kendini bazan malını fedâ ederek, bazan da çocuklarından yardım isteyerek kurtarmaya çalışır. Bunlardan bir fayda gelmediği takdirde, başka şeylerden fayda gelmeyeceği ise kesindir.

Nitekim gelen âyet-i kerîmede kâfirlerin dünya hayatında övünmek, gösteriş yapmak, müslümanları mağlup etmek gibi çeşitli sebeplerle yaptıkları harcamaların âkıbeti ve küfürleri ile birlikte bunların kendilerine ne denli zarar vereceği bir rüzgar ve ekin örneğiyle şöyle izah edilmektedir:

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ ف۪ي هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ ر۪يحٍ ف۪يهَا صِرٌّ اَصَابَتْ

حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُؕ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

117. Onların bu dünya hayatında harcadıkları şeyler, kendi kendilerine zulmeden bir gürûhun ekinlerini vurup da mahveden soğuk ve kavurucu bir fırtınaya benzer. Aslında onlara Allah zulmetmemiş, fakat onlar kendi kendilerine zulmetmişlerdir.

Verilen örnekte ekime hazırlanmış bir tarla, tarlanın başında, Allah'a isyan etmekle kendi kendilerine zulmetmiş böylece azabı haketmiş; veya müsait olmayan bir yere zamansız ekimde bulunmak sûretiyle uygunsuz bir davranış da

bulunmuş böylece ziyanı baştan garantilemiş bir topluluk bulunmaktadır. Bunlar tarlayı ekiyorlar ve ekin hemen bitiyor. Bu sırada ansızın soğuk ve kavurucu bir kasırga esmeye başlıyor. Bütün yakıcılığıyla o tarlayı yakıp kavuruyor. Burada rüzgârın içinde bulunan soğuk ve kavuruculuğu ifade için kullanılan صِرٌّ (sırr) kelimesi, öfkeyle atılmış ve etkileyici bir ses tonuyla aynı mânayı tasvir etmektedir. Netice itibariyle, ekinin tümü böyle bir rüzgârın tesiriyle yanıp kül olmaktadır.

İşte kâfirlerin dünya hayatındaki harcamaları da bunun gibidir. Sözü edilen rüzgârın ekinleri yakıp helâk etmesi gibi, onların küfürleri de iyiliklerinin sevabını yok edip boşa çıkarır. Dolayısıyla bir taraftan onların küfürleri, harcadıkları şeyin sevabını yok etmede ekini helâk eden rüzgar gibi; diğer taraftan onların harcamaları da, rüzgarın helâk ettiği ekin gibi olmaktadır.

Başka bir açıdan bakıldığında, kâfirlerin dünyada harcadıkları şeylerle, Peygamberimiz (s.a.v.)'e karşı asker toplamalarına ve ona eziyet etmek için yaptıkları harcamalara işaret edilmiş olabilir. Bu harcama, onların daha önce iyilik namına yaptıkları şeyleri helâk etmiştir. Çünkü onların bu niyetle yaptıkları harcamalar, küfürlerinin şiddetini ortaya koymakta, dolayısıyla yaptıkları amelleri boşa çıkarmada etkili olmaktadır. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VIII, 170)

Bundan dolayıdır ki Allah Teâlâ, İslâm'a karşı taşıdıkları kötü düşünce ve niyetleri yüzünden, ister Ehl-i kitaptan ister başkalarından olsun kâfirleri sırdaş edinmeyi yasaklamak üzere şöyle buyurur:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ
خَبَالًاۜ وَدُّوا مَا عَنِتُّمْۚ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَٓاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْۚ وَمَا تُخْف۪ي
صُدُورُهُمْ اَكْبَرُۜ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَٓا
اَنْتُمْ اُو۬لَٓاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّه۪ۚ وَاِذَا
لَقُوكُمْ قَالُٓوا اٰمَنَّاۗ وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِۜ قُلْ
مُوتُوا بِغَيْظِكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ اِنْ تَمْسَسْكُمْ
حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْۘ وَاِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَاۜ وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا
لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔاۜ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُح۪يطٌ۟ ﴿١٢٠﴾

118. Ey iman edenler! Kendi din kardeşlerinizden başkasını dost ve sırdaş

edinmeyin. Çünkü onlar size ellerinden gelen kötülüğü yapmaktan geri durmaz; her zaman sıkıntıya düşmenizi isterler. Baksanıza, size olan şiddetli öfkeleri ağızlarından taşıyor. Kalplerinde gizledikleri kin ve düşmanlık ise daha korkunçtur. Eğer aklınızı kullanıp gereğince davranırsanız, size âyetlerimizi kesin bir şekilde açıklamış bulunuyoruz.

119. Ey mü'minler! Siz öylesine kalpleri arıduru, herkesin iyiliğini isteyen kimselersiniz ki o düşmanlarınızı bile severseniz, ama onlar sizi sevmezler. Siz Allah'ın indirdiği kitapların hepsine inanırsınız. Onlar ise ancak sizinle karşılaştıkları zaman: "İman ettik!" deyip geçerler; fakat birbirleriyle başbaşa kaldıkları zaman ise size olan kin ve düşmanlıkları yüzünden parmaklarını ısırırlar. Onlara: "Kininizden çatlayın!" de. Doğrusu Allah, sînelerde gizli tutulan bütün sırları bilir.

120. Size küçük bir iyilik, bir nimet ulaşsa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, bu defa sevinçten bayılırlar. Her şeye rağmen siz sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hîle ve tuzakları size hiçbir zarar veremez. Şüphesiz ki Allah, onların tüm yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.

118. âyette geçen اَلْبِطَانَةُ (bitâne) kelimesi sözlük olarak "elbisenin iç yüzündeki astar" mânasına gelir. Bundan hareketle bir kimsenin sırlarına ve gizli hâllerine vâkıf olan kimseye de "bitâne" denilmiştir. Bunu "dost ve sırdaş" olarak Türkçe'ye aktarmak mümkündür. Bu âyetle Cenâb-ı Hak, mü'minlere kendi din kardeşleri dışında kalan kâfirleri ve münafıkları dost ve sırdaş edinmelerini yasaklamaktadır. Devamında da bu yasaklamanın sebep ve hikmetlerini şu şekilde peş peşe saymaktadır:

1. Kâfirler ve münafıklar, mü'minlere kötülük yapmaktan asla geri durmaz; onlara zarar, fesat ve şer ulaştırmakta hiç kusur etmezler.

2. Onların her zaman sıkıntıya düşmelerini, zahmet ve meşakkate uğramalarını ister, bundan son derece memnun olurlar.

3. Mü'minlere karşı şiddetli derecede bir kin, öfke ve kızgınlık içindedirler. Hatta bu o kadar şiddetlidir ki, bunu içlerinde sindirmeyi başaramaz ve ağızlarından çıkıp dışarı taşmasına engel olamazlar. Bu öfkenin tesiriyle mü'minlerin aleyhinde devamlı propaganda yaparlar. Göğüslerinde gizledikleri kin ve düşmanlık ise tabii olarak çok daha büyük ve tehlikelidir.

4. Müslümanlar, kendi din kardeşlerini sevdikleri gibi, insan olmaları ve potansiyel müslüman olmaları sebebiyle dinsiz veya başka dine mensup olanları da severler. Onların hidâyete gelmelerini arzu ederler. Herkesin iyiliğini ister, elinden geldiği kadar iyilik yapmaya çalışır, onlara sevgi gözüyle bakar,

haklarını korur, fesattan sakınır, kimsenin sıkıntıya girmesini istemezler. Fakat kâfirler böyle değildir; müslümanları asla sevmezler, hatta onların kendileri gibi kâfir olmalarını isterler.

5. Mü'minler hem bütün ilâhî kitaplara, hem de Kur'an'ın tamamına inanırlar. Onlarda kendilerine yöneltilen bütün ilâhî emirleri kabul ve tasdik eder, gereğini de yapmaya çalışırlar. Samimi ve dürüsttürler. Fakat kâfirler böyle değildir. Kur'an'a inanmadıkları gibi özellikle Ehl-i kitap kâfirleri kendi kitaplarına da tam olarak inanmazlar. Cehennemin en alt tabakasına girecek şekilde kâfir olan münafıklar ise müslümanlarla karşılaşınca "iman ettik" derler; fakat baş başa kalıp meydanı boş bulduklarında mü'minlere olan kin ve nefretlerinden dolayı parmaklarını ısırır, dişlerini gıcırdatıp dururlar.

6. Kâfirler ve münafıklar, mü'minlerin birlik ve beraberliklerine, başarı, zafer, refah ve mutluluklarına, hatta onlara en küçük bir iyiliğin değmesine son derece üzülür, kahrolurlar. Onların mağlubiyet, hastalık, kıtlık ve benzeri sıkıntılara maruz kalmalarına ise son derece sevinirler.

Âyetlerde beyân edildiği üzere bu kadar düşmanca niyet, tutum ve davranış içinde bulunan kâfir ve münafıkları, müslümanların, kendilerine gizli sırlarını açabilecekleri dost ve sırdaş edinmeleri ne câiz ne de mümkündür. Ancak bu, müslümanların onlara düşman olmaları anlamına da gelmez. Bir kısım âyet-i kerîmeler (bk. Mümtehene 60/8) ve Rasûlullah (s.a.v.)'in uygulamaları ışığında onlarla beşerî münâsebetlerin iyi bir şekilde devam ettirilmesinde bir mahzur yoktur.

Gelen âyetlerde sabreden ve takvâya sarılan mü'minlere Allah Teâlâ'nın nasıl yardım edip onları zafere eriştirdiği; bunun aksine sabır ve takvâda husûle gelen zaafiyetin nasıl bir mağlubiyet ve zarara yol açtığı birer misalle takdim edilmektedir:

Uhud Savaşına Hazırlık

عَلِيمٌ ۙ ﴿١٢١﴾ وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۜ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ

121. Rasûlüm! Hatırla o zamanı ki sen, mü'minleri Uhud'da savaş mevzilerine yerleştirmek üzere sabah erkenden ailenden ayrılıp yola çıkmıştın. Allah her şeyi hakkiyle işiten, kemâliyle bilendir.

Bu âyetlerde Uhud savaşına bir hatırlatmada bulunulmuştur. Şöyle ki: Hicretin ikinci senesinde Bedir'de müslümanlarla müşrikler arasında bir savaş vuku bulmuş, bu savaşta müşriklerden yetmiş kişi öldürülmüş, yetmişi esir edilmiş, kalanları da perişan bir vaziyette Mekke'ye dönmüştü. Kureyşliler bu mağlubiyetin ve kaybettikleri yakınlarının intikamını almak için yaklaşık on beş ay sonra Ebû Süfyan'ın komutasında üç bin kişilik bir ordu hazırladılar. Düşman ordusu Medine'ye doğru ilerleyip Uhud dağı yakınlarında bir yere mevzilendi. Durumu haber alan Allah Rasûlü (s.a.v.), Uhud'a çıkıp meydan muharebesi yapmakla Medine'de kalıp savunma savaşı yapmak hususunda ashâbıyla istişare etti. İlk defa Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ü de çağırmıştı.

İstişâre esnasında Abdullah ve Ensar'ın çoğunluğu Medine'de kalmayı ve bir saldırıya uğramaları halinde erkek-kadın, genç-ihtiyar harekete geçip zafere ulaşabileceklerini söylediler. Bir kısım sahâbîler ve özellikle Bedir'e katılamamış kişiler ise Medine'de kalmayıp düşmanın üzerine yürüme yönünde kanaat belirttiler ve bunda ısrar ettiler. Netice itibariyle Peygamber Efendimiz zırhını giydi, "Ey Allah'ın Rasûlu! Siz hangi kanaatte iseniz öyle davranınız" diyenlere de *"Bir peygamber zırhını giyince, Allah hükmünü verinceye kadar artık sava madan onu çıkarması doğru değildir"* (Buhârî, İ'tisam 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 351) buyurdu ve Cuma günü cuma namazından sonra bin kişiyle hareket etti.

Cumartesi günü sabahleyin Uhud'da Şi'b adlı yere vardılar. Rasûlullah (s.a.v.) yaya olarak yürüyor, ashâbını savaş için mevzilere yerleştiriyor, hatta safları o kadar tanzim ediyordu ki, biraz ileri çıkmış bir göğüs görse, "geri çekil" diyordu. Efendimiz ordusuyla birlikte vadinin bir yanına yerleşti; ordunun arka tarafını Uhud'a doğru verdi. Abdullah b. Cübeyr'i elli kişilik bir okçu birliğine komutan yaptı. Onlara: *"Oklarınızla bizi savunun, sakın arkamızdan gelmelerine izin vermeyin, yensek de yenilsek de hiçbir zaman şyerinizden ayrılmayın. Ku ların etlerimizi gagaladığını görseniz bile sakın yerinizi terk etmeyin"* (bk. Buhârî, Cihâd 164) tâlimatını verdi. İşte âyet-i kerîme Efendimiz'in Uhud savaşı öncesi bu faaliyetini hatırlatmaktadır.

Ancak henüz savaş başlamadan önce İslâm ordusunda iki büyük sıkıntı

yaşandı:

الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ اِذْ هَمَّتْ طَٓائِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلَاۙ وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَاۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ

122. İşte o anda içinizden iki birlik gevşeklik gösterip geri çekilmeye yeltenmişlerdi. Halbuki Allah, onların yardımcısı ve destekçisiydi. Artık mü'minler, sadece Allah'a güvenip dayansınlar.

İlk olarak münafıkların reisi Abdullah b. Übey, görüşüne muhalefet edildiğinden dolayı, "Muhammed, çocukların sözlerini dinledi de benimkini dinlemedi" diye içerlemişti. Dolayısıyla iki taraf karşılaşınca Abdullah, emrindeki üç yüz kadar münafıkla beraber bozulup geri döndüler. Üç bin kişilik düşman ordusuna karşı yedi yüz müslüman kaldı. Bu durum müslümanlar üzerinde son derece menfî bir tesir bıraktı, morallerini bozdu. Az kaldı İslâm ordusunun iki tarafını teşkil eden iki grup, Hazrec kabilesinden Seleme oğullarıyla Evs kabilesinden Harise oğulları da korkup, kalp zayıflığına düşerek dönecek gibi oldular. Fakat Allah onlara yardım etti, kalplerini toparlayıp, niyetlerini doğrulttular ve savaşa devam ettiler. İşte âyet-i kerîme savaşın bu safhasına işaret etmektedir.

Dolayısıyla müslümanlar sabretmesini bilmeli, güçleri yettiğince takvâya sarılmalı ve ancak Cenâb-ı Hakk'a dayanıp güvenmelidirler. Zira gerçek mânada kalplere kuvvet veren de onları zaafiyete uğratan da Allah'tır. O'nun emirlerini tutup, yasaklarından sakınanlar nihâyetinde mutlaka başarı ve zafere ulaşacaklardır. Çünkü:

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

123. Düşmana göre sayı ve silahça çok zayıf durumda iken şüphesiz Allah size Bedir savaşında yardım etmiş, sizi muzaffer kılmıştı. Öyleyse Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız.

Hicretin ikinci senesi Ramazan ayında vuku bulan Bedir savaşında, düşman ordusuna nispetle müslümanlar hem sayı hem de silah bakımından çok zayıf bir durumda idi. Düşmanların sayısı bin, müslümanların ki ise üç yüz on kadardı. Buna rağmen Allah'ın yardımıyla müslümanlar gâlip geldi. Âyet bu hâdiseye bir hatırlatmada bulunarak mü'minleri Allah'a şükretmeye, O'nun emirlerine sarılmaya ve Allah yolunda savaşırken herhangi bir korku ve zaafiyet göstermemeye teşvik etmektedir. Nitekim Bedir savaşında yaşanan harikulade olaylar bunun canlı misallerini oluşturur:[27]

اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِن۪ينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ مِنَ

الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلٰٓى اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ
هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

124. O vakit mü'minlere: "Rabbinizin, indirilmiş üç bin melekle size yardım etmesi yetmez mi?" diyordun.

125. Evet yeter. Eğer siz sabredip Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, o anda düşmanlarınız ansızın üstünüze geliverseler bile, Rabbiniz özel nişanlı, formalı beş bin melekle size yardım edecektir.

Rivayete göre Bedir'de güçlü ve kalabalık bir orduya karşı durmaya çalışan müslümanlar arasında Kürz b. Câbir el-Muhâribî'nin, yanındaki savaşçılarla birlikte müşriklerin yardımına geleceği söylentisi çıktı. Bu durum müslümanlara çok ağır gelince onları zaferle müjdelemek ve kalplerini pekiştirmek üzere bu âyetler nâzil oldu. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* IV, 101) Dolayısıyla Allah Te'âlâ Bedir savaşında mü'minlere başlangıçta bin melekle yardım etmiş (bk. Enfâl 8/9), bundan sonra Kürz haberleri üzerine inmiş olan üç bin meleğin yardımıyla müşriklerin dağılmasını hızlandırmıştır. Şayet düşman tarafına Kürz'ün yardımı hemen geliverecek olursa, mü'minlerin sabırlı ve takvâ sahibi olmaları şartıyla alâmetli, nişanlı, simaları belli beş bin melek daha göndereceğini de va'detmiştir. Fakat durum şunu gösteriyor ki, düşmana bahsedilen yardım gelmediği ve bu sırada müslümanların zaferi de gerçekleştiği için bu beş bine ihtiyaç kalmamıştır.

Allah Teâlâ, müslümanların Bedir'de müşâhede ettikleri bu ilâhî yardımın, sabırlı ve takvâ sahibi oldukları takdirde, Uhud'da ve başka zamanlarda da gelebileceğini hatırlatarak onların cesaret, gayret ve tevekkül hislerini kuvvetlendirmektedir. Zâten aşağıdaki iki âyet de meleklerin yardıma gönderilmelerinin hikmetini haber vermektedir:

وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا
اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَٓائِبِينَ ﴿١٢٧﴾

126. Allah bu yardımı, sadece sizi zaferle sevindirmek ve kalplerinizi huzura erdirmek için yapmıştır. Yardım ve zafer, ancak kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olan Allah'tandır.

127. Yine bu yardımı Allah, kâfirlerden ileri gelenlerin kökünü kazımak, arta kalanları da baş aşağı çevirip, emellerine kavuşamayan bedbahtlar

olarak eli boş geri döndürmek için yapmıştır.

Allah Teâlâ’nın Bedir’de meleklerle yardım etmesinin hikmeti, mü’minleri zaferle müjdelemek, heyecan ve telaşlarını teskin etmek, kalplerinden ölüm ve mağlubiyet korkusunu alıp o gelen yardımla gönüllerini huzura kavuşturmak, kâfirlerin ileri gelenlerini kesip yok etmek ve arda kalanları da perişan olmuş bir şekilde geri döndürmektir. Gerçekten de haber verilen bu hallerin hepsi bir bir gerçekleşmiş, meleklerin yardımına mazhar olan müslümanlar kısa sürede toparlanarak kâfirlerle arslanlar gibi savaşmış ve çoğu onların önde gelenlerinden olmak üzere yetmiş kişiyi öldürmüşler, yetmişini de esir etmişlerdir.

Bu tarzdaki yardımlarıyla Yüce Mevlâ, dileyince zayıfları kuvvetlilere gâlip getireceğini, istemeyince de maddî ve mânevî kuvvetlerin hiçbir işe yaramayacağını bildirerek mü’minlere vazîfelerini yapma hususunda, kendilerini zayıf görerek ümitsizliğe düşmemelerini, karamsar olmamalarını, Allah’ın yardımından ümit kesmemelerini ve maddî açıdan en ümitsiz görünen zamanlarda bile azimli, kararlı ve ümitli olmalarını emretmektedir. Bu yüzden Rasûlü’nü şu hususta uyarmaktadır:

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ
ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط يَغْفِرُ
لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ط وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ع ﴿١٢٩﴾

128. Rasûlüm! Kullarımın işinden hiçbir şey sana ait değildir. Allah, ya doğru yola gelirler de onların tevbesini kabul eder, ya da kendilerine zulmetmeleri yüzünden onları cezalandırır.

129. Göklerde ve yerde olan her şey Allah’a aittir. O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azab eder. Allah, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

Rivayete göre Uhud günü Allah Rasûlü (s.a.v.) alnından yaralandı ve dişlerinden biri kırıldı. O esnâda: *“Peygamberlerine bunu reva gören, onu yaralayan bir kavim nasıl kurtulu a erer?!”* diyordu. Bunun üzerine 128. âyet nâzil oldu. (Buhârî, Meğâzî 21; Tirmizî, Tefsir 3/10-11) Diğer bir rivayete göre de Peygamberimiz Uhud Gazvesi günü şehîd olan amcası Hamza (r.a.)’ın bazı azalarının kesilmiş ve işkence yapılmış olduğunu görünce: *“Onlardan otuz ki iye ben de mutlaka böyle i kence yapacağım”* buyurmuş ve bu âyet-i kerîme inmiştir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* VIII, 190)

Allah’ın af ve merhametine nâil olabilmek, savaşlarda yılgınlığa düşmeden

sabır ve takvâ ile düşmana göğüs gerebilmek için mü'minlerde İslâm'ın hedeflediği "müslüman şahsiyeti"nin teşekkül etmesi gerekmektedir. Bunun için de şu ilâhî emir ve tâlimatlara itaat edilerek ciddi bir nefis terbiyesi ve kalp tasfiyesine ihtiyaç vardır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰٓوا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةًۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتٖٓي اُعِدَّتْ لِلْكَافِرٖينَ ﴿١٣١﴾ وَاَطٖيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَۚ ﴿١٣٢﴾

130. Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.

131. Kâfirler için hazırlanmış olan cehennem azabından kendinizi koruyun.

132. Allah'a ve Peygamber'e itaat edin ki ilâhî rahmete erişesiniz.

"Faizin kat kat artırılması", vaktinde ödenemeyen faiz borcuna gecikmelerden dolayı söz konusu olan ilâveler eklene eklene faizin ana para kadar veya ondan daha çok olması demektir. Câhiliye döneminde, mesela bir kişinin birinden yüz dirhem alacağı olsa, borçlunun da ödeyecek gücü olmasa, borçlu alacaklıya: "Bana müddet ver, ben de ödeyecek borcumu artırayım" der ve borcunu iki yüz dirheme çıkarırdı. Sonra, ikinci ödeme günü gelince aynı durum tekrarlanırdı. Nihâyet yüz dirhemlik borç, yüzlerce dirhem borç haline dönüşür ve borçlu bunu ödemek mecburiyetinde kalırdı. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* IV, 119)

Bakara sûresinin 275 ve devam eden âyetlerinde faizin yasaklanma safhaları ve günahlığının büyüklüğü hakkında geniş bilgi verilmiştir. Medine döneminin ilk senelerinde inen bu âyetler ise, faizin yasaklanma safhalarından biri olarak "kat kat faiz yemeği" haram kılmaktadır. Böylece ilk olarak, o devirde en çok uygulanan ve fakiri en çok ezen fahiş ribâ, yani mürekkep faiz yasaklanmıştır. Bu, tıpkı içkinin, içilmesinin haram kılınmayıp sarhoş halde namaza yaklaşılmasının yasaklanması safhasına benzemektedir. Bütün çeşitleriyle faiz ise daha sonraları inen **"Allah, alış-verişi helâl, faizi ise haram kılmıştır"** (Bakara 2/175) âyetiyle yasaklanmıştır.

Başarıya ve kurtuluşa ermenin yolu, Allah'ın yasaklarından tamâmen uzak durup emirlerini yerine getirmeye çalışmaktır. Bu bakımdan takvâ emredilmektedir. Allah'ın rahmet ve bereketine erişebilmek için de Allah'a ve Rasûlü'ne itaatin; onların emir ve yasaklarını dikkate alarak bir ömür sürmenin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Zira Allah'ın bağışlamasına ve cennete erişebilmenin yolu budur:

أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ۙ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُوا إِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْأَرْضُ ۙ

133. Rabbinizin bağışlamasına ve genişliği göklerle yer kadar olup takvâ sahipleri için hazırlanmış bulunan cennete birbirinizle yarışırcasına koşuşun.

"Allah'ın bağışlamasına ve cennete koşmak", kişinin bağışlanmasını ve cennete girmesini sağlayacak güzel amellere koşmasıdır. Bunlar günahlara tevbe ve istiğfar etmek, Allah'ın emirlerini yapıp yasaklarından kaçınmaktır. **"Genişliği göklerle yer kadar olan cennet"** ifadesi, cennetin genişliğini ve büyüklüğünü temsili olarak anlatmaktadır. (bk. Hadîd 57/21) Rivayete göre Herakliyus'un elçisi, Peygamber Efendimiz'e: "Siz, bizi genişliği gökler ve yer kadar olan bir cennete dâvet ediyorsunuz. Peki öyleyse cehennem nerede?" diye sorunca, Allah Rasûlü (s.a.v.): *"Fe sübhânallah, gündüz olduğunda gece nereye gidiyor?"* buyurmuştur. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 75)

Şu hâdise, sahâbe-i kirâmın cennete koşuşuna güzel bir misal teşkil eder: Rasûlullah (s.a.v.) Bedir'de ashâbını cihâda teşvik etmiş ve onlara cenneti hatırlatmıştı. Düşman iyice yaklaşınca da:

"–Haydi, geni liği göklerle yer kadar olan cennet için kalkın!" buyurmuştu. Bunun üzerine Umeyr b. Humâm (r.a.) atılarak:

"–Ey Allah'ın Rasûlü! *«Geni liği göklerle yer kadar olan cennet»* mi buyurdunuz?" dedi. Allah Rasûlü (s.a.v.), *"Evet"* cevâbını verince Umeyr, "Ne iyi, ne âlâ!" dedi...

Sonra Umeyr cihâda kuvvetli girmek için torbasından birkaç hurma çıkarıp yemeye başladı. Buna daha fazla sabredemeyerek:

"–Bu hurmaları yiyinceye kadar yaşayacak olursam, gerçekten bu uzun bir hayat olacaktır. Onlar bitinceye kadar burada oturursam dünyaya karşı fazla hırs göstermiş olurum" dedi ve elindeki hurmaları fırlatarak kılıcını çekip düşmanla savaştı ve sonunda şehîd düştü. (Bk. Buharî, Meğâzî 17; Müslim, İmâret 145; Muvatta', Cihâd 42)

Cenâb-ı Hak, cennetin takvâ sahipleri için hazırlandığını haber verir. Çünkü ancak kuvvetli bir takvâ duygusu, fıtratı gereği cimri ve mala düşkün olan nefsi, bu mezmum arzulardan kurtararak Allah yolunda vermeye sevk edebilir. Takvâ sahiplerinin öne çıkan vasıfları ise şöyledir:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ
النَّاسِ ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۚ ﴿١٣٤﴾

134. O takvâ sahipleri, bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcar,

öfkelerini yutar ve insanların kusurlarını affederler. Allah da böyle iyilik ve ihsân sahiplerini sever.

Âyette geçen اَلسَّرَّاءِ (serrâ), sürûr ve sevinç veren, اَلضَّرَّاءِ (darrâ) ise zarar ve sıkıntı veren durumları ifade eder. اَلْغَيْظَ (gayz), hoşlanmadık bir şeye karşı insanın duyduğu öfke demektir. كَظْمُ الْغَيْظِ (kazmu'l-gayz) ise öfkesini yutup tutmak, zarar gördüğü kimselere karşı kudreti bulunduğu halde intikama kalkışmamak ve hatta hoş olmayacak bir davranış göstermeyip hazmetmek ve sabretmektir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* IV, 124)

Burada ilk olarak cennet ehli olan müttakîlerin üç önemli özelliğine dikkat çekilir:

Birincisi; genişlik ve darlıkta, varlıkta ve yoklukta, sürûr ve gam halinde devamlı verirler. Bolluk ve surûr hali onları şımartıp bencilleştirmediği gibi, darlık ve zorluklar da onlara vermeyi unutturamaz. Devamlı ganî gönüllü ve iyilik eder halde bulunurlar. Şu misal darlık zamanlarında bile Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in nasıl bir cömertlik ve infak seferberliği halinde olduğunu göstermeye yeter:

Bir gün, muhtaç bir kimse Peygamber Efendimiz'e gelerek bir şeyler istedi. Allah Rasûlü:

"–Yanımda sana verebileceğim bir ey yok, git benim nâmıma satın al, mal geldiğinde ödereim" dedi. Efendimiz'in sıkıntıya girmesine gönlü râzı olmayan Hz. Ömer:

"–Yâ Rasûlallah! Yanında varsa verirsin, yoksa Allah seni gücünün yetmeyeceği şeyle mükellef kılmamıştır" dedi. Allah Rasûlü (s.a.v.)'in, Hz. Ömer'in bu sözünden hoşnud olmadığı, mübârek yüzünden belli oldu. Bunun üzerine Ensâr'dan bir zât:

"–Anam, babam sana fedâ olsun ya Rasûlallah! Ver! Arşın sahibi azaltır diye korkma!" dedi. Bu sahâbînin sözleri Efendimiz'in çok hoşuna gitti, tebessüm etti ve:

"–Ben de bununla emrolundum" buyurdu. (Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid,* X, 242)

İkinci olarak bu seçkin kullar öfkelerini yutarlar. Onlar, takvâdan doğan mânevî bir kuvvet ile, nefsin zarûrî arzuları seviyesinden daha yüce bir ufka yükselir, böylece büyük bir ruhî güç kazanarak öfkeyi yenmeyi başarırlar. Peygamber Efendimiz, öfkeyi yenebilmenin faziletiyle ilgili şöyle buyurmuştur:

"Gerçek pehlivan güre te rakibini yenen değil, kızdığı zaman öfkesine hâkim olandır." (Buhârî, Edeb 76; Müslim, Birr 107)

"Kızgınlığını tatbik etme kudreti varken öfkesini kontrol edeni Allah, kıyâmet günü bütün insanların ön tarafına çağırır ve onu hurilerden dilediğini seçmekte serbest

bırakır." (Ebû Dâvûd, Edeb 3; Tirmizî, Birr 74)

Üçüncü olarak onlar, kendilerine kötülük edenlere karşı da af ile muamele ederler. Öfke kontrol edildiği zaman, ruh üzerinde bir ağırlık, kalbi yakıp kavuran bir alev ve vicdanı kaplayan bir duman haline gelir. Fakat insan, bu noktadan bir adım daha ileri atarak affedebildiği takdirde gönlü açılır ve ruhu ağırlıklardan kurtulup nurlu ufuklara açılma imkânı bulur. Kalp, kavurucu alevlerin etkisinden kurtularak huzur, sukûnet ve itminana kavuşur. Bununla birlikte affedip şefkat ve merhametle davrandığı karşısındaki insanın da doğru yolu bulmasına yardımcı olur.

Rivayete göre Câfer-i Sâdık Hazretleri'nin bir kölesi vardı. Kendisinin yakın hizmetlerini görürdü. Birgün köle, getirdiği içi çorba dolu kâseyi, kazârâ Câfer Hazretlerinin üzerine döktü. Üstü başı çorbaya bulanan Câfer Hazretleri de, öfkeyle kölenin yüzüne baktı. Bunun üzerine köle:

"–Efendim! Kur'an'da öfkelerini yenenler takdir ediliyor!" dedi. O zaman Câfer-i Sâdık Hazretleri:

"–Öfkemi yendim!" dedi. Bu sefer köle:

"–Kur'an'da aynı yerde insanların kusurlarını bağışlayanlar da takdir ediliyor!" dedi. Câfer Hazretleri:

"–Haydi bağışladım seni!.." dedi. Bu defa da köle:

"–Âyetin sonunda; «Allah ihsânda bulunan, iyilik eden kimseleri sever!» (Âl-i İmrân 3/134) buyruluyor!" dedi. Bunun üzerine Câfer-i Sâdık Hazretleri:

"–Haydi git, hürsün artık; seni Allah için âzâd ettim!.." dedi.

Önceki âyette birinci grup müttakîlerin hususiyetleri beyân edildikten sonra şimdi burada ikinci bir müttaki grubundan bahsedilmektedir:

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللهَ فَاسْتَغْفَرُوا
لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ جَزَآؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾

135. Onlar çirkin bir iş yaptıkları veya günah işleyerek kendi öz canlarına zulmettikleri zaman, hemen Allah'ı hatırlayarak O'ndan günahlarının affını isterler. Zâten, günahları Allah'tan başka kim affedebilir ki? Hem onlar, işledikleri günah ve hatalarda bile bile ısrar da etmezler.

136. Onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve içinde ırmaklar akan cennetlerdir. Onlar orada sonsuzca kalacaklardır. Böyle bildikleriyle

gerektiği şekilde amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!

135. âyette geçen اَلْفَاحِشَةُ (fahişe) kelimesi, zinâ gibi çok çirkin olan bir fiili; “nefse zulüm” ibaresi ise büyük küçük herhangi bir günahı ifade eder. Yahut “fahişe”, başkasıyla ilgisi olan günah; “nefse zulüm” ise başkasıyla ilgisi olmayan günah demektir.

Müttakilerin bir kısmı da insanlık hali bir kötülük yaptıkları veya herhangi bir günah işledikleri zaman, hemen Allah’ı hatırlarlar, haya ve korkularından dolayı günahları için hemen bağışlanma dilerler. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.):*“Bir ki i günah i lediğinde kalkar abdest alır, namaz kılar, sonra da Allah’tan bağı lanma dilerse Allah onu affeder”* (Tirmizî, Tefsir 3/3006) müjdesini vermektedir. Onlar yaptıkları günahlarda da bile bile ısrar etmezler. İşlediklerine pişman olup kalbiyle ve diliyle affedilmesini diler ve o günahı örttürecek iyiliklere koşuşurlar. Böylece Allah’ın af ve merhametine ermeğe gayret gösterirler.

Mü’min ve müttaki kullara düşen, bu anlatılan dinî gerçeklerden gereken ibret ve dersi alabilmektir:

عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ

137. Sizden önceki toplumların hayatında nice ilâhî kanunlar tatbik edilmiş ve bunların sonuçları yaşanmıştır. İsterseniz yeryüzünde şöyle bir gezip dolaşın da peygamberleri yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir bakın!

اَلسُّنَنُ (sünen), اَلسُّنَّةُ (sünnet) kelimesinin çoğuludur. Sünnet ise sözlükte “dosdoğru yol, gidilecek yol, uyulacak örnek, ibret alınacak misal” mânalarına gelmektedir. Bu mânalardan hareketle Peyamber Efendimiz’in bize yol gösteren söz, fiil ve davranışlarına sünnet denilmiştir. Burada genellikle Allah’ın kâinatta varlıklar için koymuş olduğu yasalar, sünnetullah, önceki toplumların günah ve isyanları sebebiyle helâk edilmeleri ve köklerinin kurutulmasıyla ilgili ilâhî kanunlar kastedilmektedir.

İnsanlığa bu ilâhî talimatları getiren Kur’an’ın bir kısım özellikleri şöyledir:

هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

138. İşte bu Kur’an, insanlar için bir açıklama, takvâ sahipleri için bir doğru yol rehberi ve öğüttür.

اَلْبَيَانُ (beyân) kelimesi “açıklama, mevcut şüpheleri ortadan kaldırarak gerçeği gösterme” demektir. Kur’ân-ı Kerîm, bütün insanlara hakla bâtılı, doğruyla yanlışı, güzelle çirkini açıklayan bir kitaptır. Onda her hususta insanların kalp gözlerini açıp mânevî körlüklerini giderecek bilgiler yer almakta, geçmiş

ümmetlerin halleri de gerçekleri anlaşılır kılmak için birer ibret manzarası olarak sunulmaktadır. Onun yaptığı bu açıklamalardan herkes istifade edebilir. Ancak netice itibariyle, gerçek mânada Kur'an'dan iman eden ve takvâ sahibi olan kişiler faydalanır. "Öğüt" olarak tercüme ettiğimiz "mev'ize", "dini bakımdan uygun olmayan şeylerden men eden söz, nasihat" anlamındadır. Kur'an, müttakîlere bir taraftan "hidâyet rehberi" oluşuyla yapılacak hayırlı işleri göstermekte, اَلْمَوْعِظَةُ (mev'ize) oluşuyla da onları yasak fiil ve davranışlardan sakındırmaktadır. Mü'minlere gereken bu ilâhî kelama tam olarak inanıp bağlanmaktır:

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٣٩﴾

139. O halde gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer gerçekten mü'minseniz, her zaman en üstün sizsiniz.

Bedir'de müşrikleri korkunç bir bozguna uğratan ve onlardan yetmiş kişi öldürüp yetmişini de esir alan mü'minler, bir sene sonra Uhud'da mağlubiyete maruz kalmışlar ve yetmiş şehîd vermişlerdi. Bu durum onlara ağır gelmiş, azimlerini kırmış ve mahzun olmuşlardı. Bu âyette Allah Teâlâ onları teselli etmekte, düşmanlarıyla savaşa teşvik etmekte, hem acze düşüp güç ve kuvvetlerini yitirmelerini yasaklayarak "Gevşemeyin!" buyurmakta, hem de kaybettiklerine de "üzülmemelerini" istemektedir. Çünkü mücâdelede gevşeklik göstermek, kuru bir üzüntüyle yetinip gerekli faaliyetlerde bulunmamak müslümanlara hiçbir şey kazandırmayacaktır. Üstelik netice itibariyle iman küfre dâimâ üstün gelecektir. Aralarda bir takım sarsıntılar, iniş ve çıkışlar olsa da sonunda güzel akıbet, yardım ve zafer mutlaka mü'minlerin olacaktır. Çünkü Allah, bu dine, ona bağlanan peygamber ve mü'minlere yardım edeceğini müjdelemiştir. (bk. Sâffât 37/171-173; Mü'min 40/51)

Bu ve benzeri âyetlerin müjdesinde şüphe olmamakla birlikte Uhud'daki hezimeti nasıl anlamak gerekir:

اِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُۜ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا
بَيْنَ النَّاسِۚ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَٓاءَۜ وَاللّٰهُ
لَا يُحِبُّ الظَّالِم۪ينَۙ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِر۪ينَ ﴿١٤١﴾

140. Size Uhud'da bir yara dokunduysa, biliyorsunuz ki Bedir'de de düşmanlarınıza benzeri bir yara dokunmuştu. Biz, bu gâlibiyet ve mağlubiyet günlerini insanlar arasında döndürür dururuz. Allah,

gerçekten iman edenleri ortaya çıkarmak ve sizden şehitler edinmek için böyle yapar. Yoksa Allah, zâlimleri sevmez.

141. Bir de Allah, mü'minleri her türlü günah kirlerinden temizlemek ve kâfirleri helâk etmek için böyle yapar.

Müslümanlara Uhud'da bir mağlubiyet, acı ve yara dokunduğu gibi, Bedir'de de müşriklere benzeri bir mağlubiyet, acı ve yara dokunmuştu. Fakat müşrikler yenilmeleri sebebiyle zaafiyet göstermemişler, cesaretlerini yitirmemişler, yeniden savaşmak üzere hazırlıklarını yapıp Uhud'a gelmişlerdi. Sonuçta belli bir başarı da elde etmişlerdi. Halbuki müslümanların bu hususta daha azimli, cesaretli ve kararlı davranmaları gerekir. Çünkü onlar, Allah'a ve âhirete iman gibi müşriklerde olmayan büyük nimetlere, şehîd olmak gibi ulvî hedeflere sahiptiler. (bk. Nisâ 4/104)

140. âyette geçen "bu günler"den maksat "gâlibiyet ve mağlubiyet, zafer ve yenilgi, acı ve tatlı günler"dir. İşte Allah Teâlâ bu günleri, dünya hayatındaki imtihanın bir gereği olarak mü'min-kâfir ayırımı yapmaksızın insanlar ve toplumlar arasında döndürüp durmaktadır.

Uhud'da mü'minlerin başına gelenlerde ise ne tür sır ve hikmetler saklı olduğu şöyle haber verilmektedir:

• Gerçekten iman eden ve imanında samimi olanları olmayanlardan ayırıp ortaya koymak,

• Mü'minlerden bir kısmına şehitlik rütbesi ihsân etmek,

• Çektikleri sıkıntı, acı ve ızdırap sebebiyle mü'minleri her türlü günahlardan ve mânevî kirlerden temizlemek; imanlarını saflaştırıp ihlâslarını artırmak. Gerçekten bu nevi musibetler mü'minlerin sabır, şecaat, cesaret, nefsin arzularını terk, ruhu kuvvetlendirmek ve ilâhî emirlere uymak gibi güzel vasıflarının kuvveden fiile çıkmasına yardım etmektedir.

• Kâfirlerin ise köklerini kazımak, helâk ve yok edip izlerini silmektir.

Sonra da Cenâb-ı Hak cennete girebilmenin yollarını göstermek ve ölüm gerçeğine dikkat çekmek üzere buyuruyor ki:

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾

142. Yoksa siz, Allah içinizden cihâd edenleri ve dâvası uğrunda sabredip direnenleri ortaya çıkarmadan kolayca cennete girivereceğinizi mi sandınız?

Bu âyette cennete bedel olarak Allah yolunda cihâd etmek ve yine bu uğurda başa gelenlere sabretmek gösterilir. Tevbe 111. âyette cennetin bedelinin malı ve canı Allah yolunda fedâ etmek olduğu haber verilir. Bakara 214. âyette de

Allah yolunda karşılaşılan büyük sıkıntılara katlanmak, hatta çaresizlik ve ümitsizlik içinde Allah'ın yardımını bekleyecek derecede zor durumlara göğüs germek, cennet bedeli olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla hangi dönemde olursa olsun İslâm emânetini yüklenen müslümanlar, imanları ve mukaddes değerleri uğrunda bu fedakârlıkları yapmak durumundadırlar. Zira bu, cennete girip girememe açısından çok mühim bir ölçü özelliği taşımaktadır. Bunun için de müslümanın toprak altı bilmecesini çözmek ve ölüme hazır olmak gibi bir sorumluluğu vardır:

تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَاَيْتُمُوهُ وَاَنْتُمْ

143. Hani siz, ölümle yüzyüze gelmeden önce şehit olmak için can atıyordunuz. İşte şimdi, ölenlere seyirciler gibi bakıp dururken, onu açıkça gördünüz.

Bedir savaşına katılamayan bir kısım sahâbîler, "Keşke tekrar Bedir gibi bir savaş olsa da biz de savaşıp şehîd olsak; çünkü arkadaşlarımız orada şehîd oldular ve büyük bir mükâfata nâil oldular" diye temenni etmişlerdi. Hatta Peygamberimiz'in istişaresi esnasında Medine'de savunmaya râzı olmayıp, Uhud'a çıkmak için teşvik edenler de bunlardı. Uhud savaşı olduğunda ise onlardan bir kısmı kaçmış, bir kısmı ise sabretmişti. İşte bu âyet, ölümü çok yakından görüp de ondan kaçanlara, yenilip bozguna uğrayanlara hitap edip onları uyarmaktadır. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* IV, 145)

Bir müslümanın ölümü temenni etmesi, hatta savaşın olmasını istemesi câiz değildir. Peygamber Efendimiz:

"Dü manla kar ıla mayı temenni etmeyin, Allah'tan afiyet dileyin. Fakat dü manla kar ıla tığınız zaman da sabırlı olun. Cennetin, kılıçların gölgesi altında olduğunu bilin" (Müslim, Cihâd 20) buyurarak bu gerçeği dile getirmişitir.

Bununla birlikte şehîd olmayı arzulamak güzel ve makbuldür. Allah Rasûlü (s.a.v.)'in:

"Ben isterim ki Allah yolunda sava ıp öldürüleyim, sonra diriltileyim, sonra öldürüleyim, sonra diriltileyim, sonra tekrar öldürüleyim" (Muvatta, Cihâd 27, 40) açıklamasıyla bunu arzuladığı ve ümmetine de tavsiye ettiği anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla mü'minler, herhangi bir savaşa karar vermek için tam bir ciddiyetle iyice düşünmeli, savaşa başladıktan sonra artık dönüp kaçmayı hatra getirmemeli, ölmek de mukadderse onu sabır ve sebâtla seve seve karşılamalıdırlar. Yoksa kanını son damlasına kadar akıtmaya yeminler ederek savaşı kızıştırıp da selameti kaçmakta arayanlar hiçbir zaman selamet bulamazlar. Bunlar, savaşan ordunun halini bozup perişan ettikleri gibi,

kendileri de dünya ve âhirette büyük bir zarara uğramış olurlar.

“Peygamber’in ölmesi” konusuna gelince:

Bedir savaşı hakkında bk. Enfâl 8/5 vd.

Peygamber de Ölecek

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُۜ اَفَاۨئِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْۜ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْـًٔاۜ وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

144. Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de pek çok peygamber gelip geçmiştir. Şayet o ölür veya öldürülürse, ökçeleriniz üzerine eski dininize geri mi döneceksiniz? Kim ökçesi üzerine geri dönerse Allah'a hiçbir zarar veremez. Ama Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.

Uhud savaşında Peygamberimiz ve müslümanlar, düşman saflarına dalarak kahramanca savaşmışlar ve ilk planda Allah'ın izniyle başarılı olup müşrikleri bozguna uğratmışlardı. Hatta ganimet toplanmaya başlanmıştı. Bunu gören geçitte vazîfeli okçuların çoğu ganimete iştirak etmek için, komutanları Abdullah b. Cübeyr'in mâni olma gayretine rağmen, mevkilerini bırakıp koştular. Abdullah'ın yanında sadece sekiz kişi kalmıştı. Düşmanın sağ taraf komutanı Halid b. Velid, okçuların azlığını ve arka tarafın boş kaldığını görünce, derhal emrindeki iki yüz elli kadar süvari birliği ile şiddetli bir hücum yaparak, kalan okçuları şehit etmiş, İslâm askerini arkadan vurup dağıtarak bütün kuvvetiyle Allah Rasûlü'ne doğru yönelmişti. Ashâb-ı kirâm şiddetle çarpışmış ve içlerinden otuz kişi yaralanmıştı. Müşrik Abdullah b. Kamie bir taş atarak Rasûlullah (s.a.v.)'in dişini kırmış, yüzünü yaralamış ve öldürmek maksadıyla üzerine atılmıştı. Bu arada o azılı kâfir, Peygamberimiz'i müdafaaya koşan Mus'ab b. Umeyr'i şehit etmiş ve Rasûlullah'ı öldürdüğü zannıyla dönüp "Muhammed'i öldürdüm" diye bağırmıştı.

Bu yaygarayı duyan müslümanlar sarsılmışlar, dönüp kaçmaya başlamışlardı. Bir kısmı, "savaşı bırakalım" demiş, bazıları bir aracı vasıtasıyla Ebû Süfyan'dan eman almayı teklif etmiş, bir kısım münafıklar da: "Muhammed peygamber olsaydı öldürülmezdi, artık eski dininize dönün" diye iki yüzlülüklerini ortaya vurmuşlardı. Bu sırada Allah Rasûlü (s.a.v.) ise: *"Ey Allah'ın kulları bana doğru gelin"* diye seslenmekteydi. Ashâb-ı kirâmdan Ka'b b. Malik, miğferin altında parlayan gözlerinden Rasûlullah'ı tanımış, en yüksek sesiyle müslümanlara Allah Rasûlü'nün hayatta olduğunu müjdelemiş, hemen otuz kadar sahâbî Peygamberimiz'in yanına toplanmışlar, onu korumuşlar ve nihâyet müşrikleri

uzaklaştırmışlar, geri kalanları da dağılmışlardı. İşte bu âyet, Peygamberimiz'in öldürülme yaygarası üzerine vazîfelerini terkedenleri ikaz, terbiye ve doğru olanı yapmaya yönlendirmek üzere nâzil olmuştur.

Âyet-i kerîmede, Peygamber Efendimiz vefat ettiğinde müslümanların içine düşecekleri şaşkınlık ve kararsızlığa da bir işarette bulunulmuştur. Nitekim Efendimiz'in vefatı esnasında Hz. Ömer gibi önde gelen sahâbîler de dâhil olmak üzere herkes büyük bir şaşkınlık, ümitsizlik ve perişanlık girdabına girmiş, ne yapacaklarını bilemez hale gelmişlerdi. Ancak metânet ve soğuk kanlılığını muhafaza eden Hz. Ebûbekir (r.a.): "Kim Muhammed'e tapıyor idiyse bilsin ki Muhammed ölmüştür. Kim de Allah'a tapıyorsa, bilsin ki Allah diridir, asla ölmez" diyerek bu âyeti okumuştur. İbn Abbas (r.a.) diyor ki: "Ebûbekir bu âyeti okuyuncaya kadar, sanki insanlar daha önce böyle bir âyetin indiğini bilmiyorlardı. Herkes bunu ilk defa ondan öğrenmiş gibiydi. Dolayısıyla onu dinleyen herkes bu âyeti okumaya başladı." (İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an,* I, 409)

O halde şu gerçeği aklınızdan çıkarmayın:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًاۜ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ
الدُّنْيَا نُؤْتِه۪ مِنْهَاۚ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِه۪ مِنْهَاۜ وَسَنَجْزِي الشَّاكِر۪ينَ ﴿١٤٥﴾

145. Önceden belirlenmiş bir yazgıya göre Allah izin vermedikçe hiç kimsenin ölmesi mümkün değildir. Kim yaptığı iş karşılığında bu dünyanın nimetlerini isterse, ona istediğini veririz; kim de âhiret mükâfatını isterse ona da istediğini veririz. Biz, şükredenleri mükâfatlandıracağız.

Buna göre ölüm korkusuyla savaştan uzak durmak veya birinin ölüp ölmeyeceği ihtimaline bağlı olarak bir tavır sergilemek doğru değildir. Allah'ın emri ne ise ona göre davranılmalıdır. Savaşan kişi, eceli gelmeden ölmeyeceği gibi, savaştan kaçanlar da ecelleri geldiği takdirde ölümden kurtulamayacaklardır. Bu âyetle aynı zamanda, münafıkların Uhud'da şehîd edilenler için: **"Eğer yanımızda kalsalardı ne ölür, ne de öldürülürlerdi"** (Âl-i İmrân 3/156) sözleri reddedilmektedir.

Allah Teâlâ, mü'minleri savaşa teşvik etmek ve morallerini yüksek tutmak üzere şöyle buyuruyor:

وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَۙ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَث۪يرٌۚ فَمَا وَهَنُوا لِمَٓا اَصَابَهُمْ ف۪ي
سَب۪يلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُواۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِر۪ينَ ﴿١٤٦﴾
وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا ف۪ٓي اَمْرِنَا

وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

146. Nice peygamberler gelip geçti ki, kendilerini Allah'a adamış pek çok kimse onlarla beraber savaştılar. Onlar, Allah yolunda başlarına gelen sıkıntılardan dolayı gevşemediler, zaafa düşmediler ve düşmana boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever.

147. Ağızlarından dökülen söz sadece şuydu: "Rabbimiz! Günahlarımızı ve işlerimizde gösterdiğimiz taşkınlıkları bağışla, ayaklarımızı sâbit kıl! Şu kâfirler topluluğuna karşı bize yardım ve zafer ihsân eyle!"

148. Allah da onlara hem dünya nimetlerini, hem de âhiret mükâfatının en güzelini verdi. Çünkü Allah, böyle iyilik ve ihsân sahiplerini sever.

Cenâb-ı Hak, bu âyet-i kerîmelerde, menfî durumlar karşısında irade zaafına uğrayan mü'minlerin, azimlerini toplayarak mücadeleye devamlarını sağlamak için önceki peygamberlerin ashâbının hallerinden örnekler vermektedir. Müslümanlardan, peygamberlerinin yanında yılmadan usanmadan savaşan, hiçbir zaafiyet ve gevşeklik göstermeyen, bilakis sabır ve sebât gösteren bu kimseler gibi olmalarını istemektedir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* IV, 155-156)

146. âyette geçen رِبِّيُّونَ (ribbiyyûn) kelimesi, "rabbânî" gibi "Rabbe kulluk eden" demektir. Rabbânî, terbiyeci demek olan "rabbe"den gelir. "Ribbî" de cemaat demek olan "ribbe" kelimesinden gelip "cemaat, toplum" anlamında kullanılmıştır. Bunlardan başka "evvelûn" yani öncekiler mânasına da gelir. "Rabbânî" ile "ribbî" arasında şöyle bir mâna farkı vardır: Rabbânî, veli imamlar, ribbî de halkdır. Buna göre rabbânî ve ribbî ikisi de "Yüce Rabbe bağlı" mânasını içermekle beraber, "ribbî" ribbe bağlanmakla terbiye ve öğrenim görmüş topluluk; "rabbânî" de rabbe bağlanmakla diğerlerine öğretim ve eğitim yaptırabilecek yüksek seviyede bulunanlar diye ayırım yapılması en uygun mâna olacaktır. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* IV, 156; Elmalılı, *Hak Dini,* II, 1197)

Burada söz konusu kişilerde olmayan menfî vasıflar zikredilirken, "vehn" ve "za'f" kelimeleri birlikte zikredilmiştir. Halbuki bunlar mâna cihetiyle birbirlerine oldukça yakındır. Ancak bunların peşpeşe zikredilmelerinde bir hikmet ve incelik bulunmaktadır: اَلْوَهْنُ (vehn), bir ameli yapmaya ve bir işe girişmeye karşı gücün oldukça az olmasıdır. اَلضَّعْفُ (za'f) ise bedendeki kuvvetin zıddı, yani kuvvetin olmayışı mânasındadır. Vehn, azimete daha yakındır. Za'f ise, mukavemet esnasında gevşeklik göstermek ve teslim olmak demektir.

اَلْاِسْتِكَانَةُ (istikâne), boyun bükmek ve alçalmak mânasındadır. Savaş esnasında azimet kaybolup azalar gevşeyince düşmana boyun eğmekten başka çare kalmaz. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr,* IV, 118-119)

İşte peygamberlere tâbi olan insanların durumu böyle olunca, ilim ehli ve hakikat tâbilerine gereken, hiçbir engelin, hiçbir çilenin onları kudretsizliğe, kuvvetsizliğe, gevşekliğe ve zillete düşürmemesidir. Nitekim Peygamber Efendimiz hep böyle davranmış, ashâbını da sabırlı ve metanetli olmaya teşvik etmiştir.

Peygamberlerin yanlarında bulunan bu ilim ve fazilet sahibi insanların, en zor şartlarda bile gönülleri ve bedenleriyle azimet, gayret, fedakârlık, sabır ve metanet içinde oldukları gibi, dilleriyle de Yüce Rablerine dâimî bir niyaz halinde bulundukları haber verilmektedir. Hiç menfî bir şey söylememekte, sızlanmamakta; bilakis sürekli dua hâlinde yegâne kuvvet ve kudret sahibi Allah'a iltica ve niyâz etmektedirler. Nefislerinin zararından, bilmeden işledikleri günahların tehlikesinden ve herhangi bir hususta Allah'ın emrinin dışına çıkmaktan yine Allah'a sığınmakta ve af talep etmektedirler.

Görüldüğü üzere başlarına gelen musibetler, onların gönlünde Allah'ın yardım va'dinin doğruluğu hususunda bir tereddüde sebep olmamaktadır. Bilakis onlar, bu tür iptilaların birer imtihan vesilesi olduğu ve bir hikmeti bulunduğu şuuru içindedirler. Diğer taraftan başlarına gelen bu iptilaların, Allah'ın dinine yardımda eksik davranmalarına yahut sorumluluk emânetini tam olarak yerine getirmede kusurlu olmalarına bir ceza olduğunu da düşünmüş olabilirler. Bu sebeple, musibetin gelişi sırasında günahlarının bağışlanmasını istemişler, sonra da Allah'tan yardım talebinde bulunmuşlardır. Allah Teâlâ da onlar ve onlar gibi olanların dualarına hemen icâbet etmekte ve onlara hem dünya hem de âhiretin hayrını ve güzelliklerini bağışlamaktadır. Dünya hayrı, dünyada kazanılan zaferler ve ganimetlerdir. Âhiret hayrı ise, orada elde edilecek hayırlı akıbet yani cennet ve Allah'ın rızâsıdır.

Bu nimetlere ulaşmanın birinci şartı, kâfirlere itaattan uzak durup gerçek dost ve yardımcı olan Allah'a yönelmektir:

فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ

149. Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarsanız, sizi topuklarınızın üzerinde gerisin geri küfre döndürürler de, büsbütün hüsrana uğrar, eli boş dönersiniz.

Uhud savaşında Ayneyn tepesine yerleştirilen okçular, Allah Rasûlü'nün emrine tam olarak itaat etmedikleri için müslümanlar iki ateş arasında kalmış,

zor anlar yaşamışlardı. O esnâda Rasûlullah (s.a.v.)'in öldüğüne dâir yalan bir haber şâyî olmuş, bunu fırsat bilen münafıklar, mü'minlere:

"Kardeşlerinize dönün ve yeniden onların dînine girin!" demeye başlamışlardı. Bu hâdise üzerine yukarıdaki âyet-i kerîmeler nâzil oldu. (Zemahşerî, *el-Ke âf,* I, 205)

Bazı âlimler ise bu âyet-i kerîmelerin yahudiler hakkında nâzil olduğu görüşündedir. Nitekim yahudiler, Uhud savaşından sonra müslümanların kafalarını karıştırıp onları dinleri husûsunda şüpheye düşürmek için:

"–Şayet Muhammed (s.a.v.) iddia ettiği gibi gerçekten peygamber olsaydı yenilmez, bu tür hâdiselerle karşılaşmazdı. Onun durumu da aynen diğer insanlar gibidir. Bir gün lehine olursa bir gün de aleyhinedir, bazan gâlip gelir, bazan mağlûb olur!" demişlerdi. (Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî,* IV, 87)

Müslümanlar, inançsızların sözleri karşısında son derece dikkatli olmalıdır. Onların yanlış ve aldatıcı sözlerine uydukları takdirde yavaş yavaş dinlerinden uzaklaşarak dünya ve âhirette büyük kayıplara uğrayacaklarını bilmeleri gerekir.

Bu bakımdan:

بَلِ اللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِر۪ينَ ﴿١٥٠﴾

150. Bilâkis sizin dostunuz ve yardımcınız yalnız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.

اَلْمَوْلٰي (mevlâ) kelimesi; sahip, dost, arkadaş, yardımcı, koruyucu, gözetici gibi mânalara gelir. Allah, mü'minlerin Mevlâsıdır. O, dostlarını ve velayeti altındakileri korur, onlara yardım eder, onları zafere ulaştırır ve menfaatlerini gözetir.

Aslında kâfirlere uymaya gerek yoktur ve onlardan herhangi bir yardım da gelmez. Zira Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

سَنُلْق۪ي ف۪ي قُلُوبِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَٓا اَشْرَكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ
بِه۪ سُلْطَانًاۚ وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُۜ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِم۪ينَ ﴿١٥١﴾

151. Allah'ın, ilâh kabul edilebileceklerine dâir haklarında hiçbir delil indirmediği birtakım nesneleri O'na ortak koşmaları yüzünden kâfirlerin kalplerine korku salacağız. Onların varıp dayanacakları yer cehennemdir. Zâlimlerin barınacağı yer, ne kötüdür!

Müslümanlar Allah'a itaat eder ve O'nun dostluğunu kazanırlarsa, Cenâb-ı Hak

onlara her türlü yardımda bulunur, hatta karşılarında duran kâfirlerin kalbine korku atar. Nitekim Habîb-i Ekrem'ine, bir aylık mesâfeden düşmanlarının kalbine korku salma husûsiyetini bahşetmiştir. (Buhârî, Teyemmüm 1; Müslim, Mesâcid 3, 5)

Allah Teâlâ, inkâr edenlerin kalbine korku salmak için mü'minler tarafından da bir gayretin olmasını arzu etmektedir. Bu sebeple:

"Düşmanınız olan o kavmi, toparlanmalarına fırsat vermeden takip etmekte gevşeklik göstermeyin!" (Nisâ 4/104) buyurmuştur.

Rasûlullah (s.a.v.), bu ilâhî emre uyarak Uhud yenilgisinden sonra kâfirleri korkutmak için tâkibe çıkmıştır. (İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 52) Halbuki Efendimiz (s.a.v.) ve müslümanlar, o esnâda ağır yaralı ve pek yorgun vaziyetteydiler. Pek çoğunun biniti yoktu. Bunlar, birbirlerini sırtlarında taşıyarak Allah Rasûlü'nün yanında sefere iştirak ettiler. (İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 53; Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 243, 269, 316, 334-335)

Efendimiz (s.a.v.) askerlerine, gündüz odun toplayıp gece ayrı ayrı ateş yakmalarını emir buyurdu. Bunun üzerine beş yüz ateş yandı ve her yerden görünen ışıkları düşmanın kalbine korku saldı. (Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 338; İbn Sa'd, *et-Tabakât,* II, 49)

Neticede, Medine'ye dönüp müslümanların kökünü kazımayı planlayan müşriklerin kalbine büyük bir korku düştü ve kazandıkları nisbî zaferi kaybetme endişesiyle Mekke'ye doğru çekip gittiler. (İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 56; Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 340)

Süddî'nin nakline göre, Ebû Süfyân ve müşrikler Uhud'dan Mekke'ye doğru yola koyulduktan bir müddet sonra bu yaptıklarına pişman olup:

"–Ne kötü yaptık! Müslümanların çoğunu öldürdük, az bir şey kalmışlardı, onları da bırakıp geldik. Haydi, dönün de köklerini kazıyın!" dediler. Tam dönmeye azmettikleri esnâda Allah Teâlâ kalplerine bir korku attı, böylece arzularından vazgeçtiler. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 129)

Cenâb-ı Hak, Hendek savaşı esnâsında ihânet ederek anlaşmayı bozan, sonra da kalelerine sığınıp savaş hazırlığı yapan yahudilerin yüreğine de büyük bir korku salmıştır. (bk. Ahzab 33/26; Haşr 59/2)

Kâfirlerin kalbine atılan korkunun esas sebebi ise, onların Allah'a şirk koşmalarıdır. Zira onlar da biliyor ki, gönül bağladıkları varlıklar mutlak kudret sahibi değildir ve kendilerine yardım edemez. Âyetin devamından anlaşıldığına göre "şirk", hiçbir ilmî esasa dayanmayan ve aklın kabul etmeyeceği yanlış ve haksız bir davranıştır. Diğer taraftan şirkle küfür aynı mânaya gelir ve bu helâk edici vasıflara sahip olan insanların kalbi, dâimâ korku doludur.

Uhud'da olup bitenlere ve bunların sonucuna gelince:

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ
يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ
وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

152. Esasen Allah size olan sözünde durdu: O'nun izniyle düşmanlarınızı kırıp geçiriyordunuz. Fakat Allah size arzuladığınız zafer ve ganimeti gösterince gevşeyiverdiniz, Peygamber'in verdiği emre uyup uymama husûsunda birbirinizle tartıştınız ve itaatsizlik ettiniz. İçinizde dünyayı isteyen de vardı, âhireti isteyen de... Sonra Allah, sizi denemek için o kâfirler karşısında bozguna uğrattı. Bununla beraber, yine de sizi affetti. Zira Allah, mü'minlere karşı çok lutufkârdır.

Uhud'da olanlar olup Allah Rasûlü (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye döndüğünde, ashâbından bazıları:

"–Bu musîbetler başımıza nereden geldi? Halbuki Allah bize zaferi va'detmişti?" dediler. Bunun üzerine bu 152. âyet-i kerîme nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 129)

Cenâb-ı Hak, mü'minlere; sabır, takvâ ve emre itaat gibi gerekli şartlara riâyet ettikleri takdirde yardım edeceğini va'detmişti. (bk. Âl-i İmrân 3/125) Nitekim Uhud günü savaşın ilk saatlerinde yardım etmiş ve çok isteyip hoşlandıkları zaferin yüzünü onlara göstermişti. Allah'ın izni ve yardımıyla müşrikleri öldürmeye ve ganimet toplamaya başlamışlardı. Bir müddet sonra okçulardan bir kısmının kalbi zaafa düştü. Sabredemeyip ganimet hırsına kapıldılar. Kumandanlarını dinlemeyip kendi görüşleri istikâmetinde yerlerini terk ettiler. Böylece Rasûlullah (s.a.v.)'in, ne pahasına olursa olsun ayrılmamaları yönündeki emrine isyân etmiş oldular. İçine düştükleri bu hazîn âkıbetin tek sebebi, dünya muhabbetiydi. Neticede, dünyayı isteyenler vazîfelerini terk edip savaş meydanına ganimet toplamaya inmiş, âhireti arzu edenler de şehâdet makâmına nâil olarak cennete kanatlanmışlardı.

İşte o zaman ilâhî yardım yüz değiştirdi ve ilâhî imtihân vasfına büründü. Allah Teâlâ, hem emre itaat etmeyenleri cezalandırmak hem de müslümanların musibet esnâsındaki sabırlarını ve imandaki sebâtlarını imtihan etmek istedi. Allah'ın yardımı kesilince, kuvvetli olan düşman süvârileri Ayneyn tepesini dolaşarak müslümanları arkadan çevirdiler. Kaçmakta olan müşrikler de geri

dönünce müslümanlar iki ateş arasında kaldı. Neticede 70 civârında şehîd verdiler, pek çoğu da yaralandı.

Ancak Cenâb-ı Hak, af ve merhametiyle muamele ederek daha fazla zâyiat vermelerine müsaade etmedi. Müşrikler, müslümanları tamâmen yok edemeden çekip gittiler.

Mü'minlerin başına gelen musîbetler, işledikleri günahlar yüzündendir. Yâni Allah ve Rasûlü'nün emrine aykırı davranmaları sebebiyledir. Allah günahlarının bir kısmını bu dünyada cezalandırmak sûretiyle tedip eder ve kendilerine öğüt verir. Ancak hatâlarının çoğunu da affeder.

Cenâb-ı Hak, mü'minleri teskîn etmek için hemen onları affettiğini beyân etmiştir. Zira Allah'ın gazabından korktukları için mü'minlerin kalpleri durabilirdi. Bu durum, aynı zamanda mü'minlerin imanlarındaki sadâkate delâlet etmektedir.

Bununla birlikte Uhud'dan aktarılan şu manzara, hem savaşın dehşetini hem de mü'minlerin bozguna uğrama hallerini fevkalade etkili bir şekilde resmetmektedir:

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُنَ عَلٰٓى اَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فٖٓى اُخْرٰيكُمْ

فَاَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَٓا اَصَابَكُمْ ط وَاللّٰهُ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

153. Hani siz savaş meydanından kaçıp uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. O esnâda Peygamber de arkanızdan seslenip sizi geri çağırıyordu. İşte bu en tehlikeli hengâmede Allah, kaçırdığınız zaferin ve başınıza gelenlerin üzüntüsünü unutturmak üzere size keder üstüne keder verdi. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

Müslümanlar Uhud'da iki ateş arasında kalınca bozulup dağılmışlardı. Dost düşman karışmış, hatta içine düştükleri telâş ve dehşet sebebiyle müslümanların birbirlerini yaralayıp öldürdüğü olmuştu. Peygamber Efendimiz'in etrafında 14 kişi kadar bir topluluk kalmıştı. (İbn Sa'd, *et-Tabakât,* II, 42) İslâm ordusunun büyük bir kısmı sağa sola bakmadan kaçmış, kimi Medine'ye kimi de dağa doğru gitmişti. Rasûlullah (s.a.v.):

"*–Bana doğru gelin ey Allah'ın kulları! Bana doğru gelin ey Allah'ın kulları!*" diye nidâ edince otuz kişi gelip önünde diz çökerek:

"Senin yanından hiç ayrılmamak üzere, yüzüm yüzünün önünde siper ve kalkandır! Vücudum senin vücuduna fedâdır! Allah'ın nihâyetsiz selâmı dâimâ senin üzerine olsun!" dediler. (Vakıdî, *el-Megâzî,* I, 240; İbn Sa'd, *et-Tabakât,* II, 46; İbn Kesîr, *el-Bidâye,* IV, 25)

İbn Abbas (r.a.) şöyle anlatır:

"Uhud'da günün ilk saatlerinde zafer Rasûlullah (s.a.v.) ve ashâbınındı. Öyle ki, müşriklerin sancaktarlarından yedi veya dokuz kişi öldürülmüştü. Sonra müslümanlardan pek çok kimse şehîd edildi. Müslümanlar dağa doğru koşmakla birlikte insanların «Mağara» dedikleri yere ulaşamadılar, ancak «Mihras» diye bilinen Uhud dağındaki bir su altında toplandılar. Bu esnâda şeytan da: «Muhammed öldürüldü!» diye yüksek sesle bağırdı. Bunun gerçek olduğu hususunda kimse şüphe etmedi.

Biz öldüğüne inanmış vaziyette beklerken Rasûlullah (s.a.v.) Sa'd b. Muâz ile Sa'd b. Ubâde arasında ay gibi üzerimize doğdu. Onu kendisine has yürüyüşünden tanıdık. Allah Rasûlü (s.a.v.)'i görünce o kadar sevindik ki, sanki bize hiçbir şey isabet etmemiş gibi olduk." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 287-288; Hâkim, *el-Müstedrek,* II, 324/3163; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid,* VI, 110-111)

Müslümanların Uhud günü yaşadıkları "keder üstüne keder" şunlar olabilir: Bir taraftan yaptıkları yanlışın ızdırabıyla kıvranıyor, diğer taraftan da maddî ve mânevî pek çok kayıplara uğramış bulunuyorlardı. Zaferi ve ganimeti pek yakınlarında gördükten sonra ellerinden kaçırmışlardı. Pek çok şehîd ve yaralı vardı. Medine'nin toplam nüfusundan bile fazla olan düşmanın, geri dönüp kendilerini ve Medine'deki yakınlarını ortadan kaldırma korkusunu yaşıyorlardı. Vatanlarını ve hürriyetlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya idiler. Allah Rasûlü'nün şehîd edildiği haberiyle de yıkılmışlardı. Daha sonra bunun yalan olduğunu öğrenseler de Efendimiz'in pek çok yerinden yaralandığını görmüşlerdi. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) Uhud dağındaki bir kayanın üzerine çıkmak istemiş ancak yaralarından dolayı dermansız kaldığı ve sırtında iki zırh olduğu için buna gücü yetmemişti. Talha b. Ubeydullah (r.a.) hemen eğilerek Efendimiz'i sırtına alıp kayanın üzerine çıkarmıştı. (Tirmizî, Menâkıb, 21/3738; İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 165)

Rasûlullah (s.a.v.) ağır yaralar aldığı için öğle namazını da oturduğu yerde kılmak mecbûriyetinde kalmıştı. (Vakidî, *el-Meğâzî,* I, 294) Allah Rasûlü (s.a.v.)'in bu hâle gelmesine sebep oldukları için duydukları gam ve keder, ashâb-ı kirâma bütün musîbetleri unutturmuştu.

Cenâb-ı Hak, bu tür ağır ibtilâlar vermek sûretiyle mü'minlerin metânet ve tecrübelerini artırmayı murâd etmiş, hayatta karşılaşacakları zorluklara dayanma gücünü kazandırmıştır. Beterin beteri olduğunu, acının acıyı unutturacağını hatırlatarak şükür ve rızâ hissiyatı içinde olmalarını arzulamıştır. Dünyevî nimet ve musîbetlerin değersizliğini öğretip onları her hâlukârda Allah'a sığınmaya ve âhirete hazırlanmaya alıştırmıştır. Allah'ın lutuf

ve merhametine bakın ki, kendi hataları neticesinde uğradıkları musîbetleri bile nihâyetinde mü'minlerin lehine ve faydasına çevirmiştir. "Madem bana isyân ettiniz, cezasını çekin!" deyip onları yüzüstü bırakmamıştır.

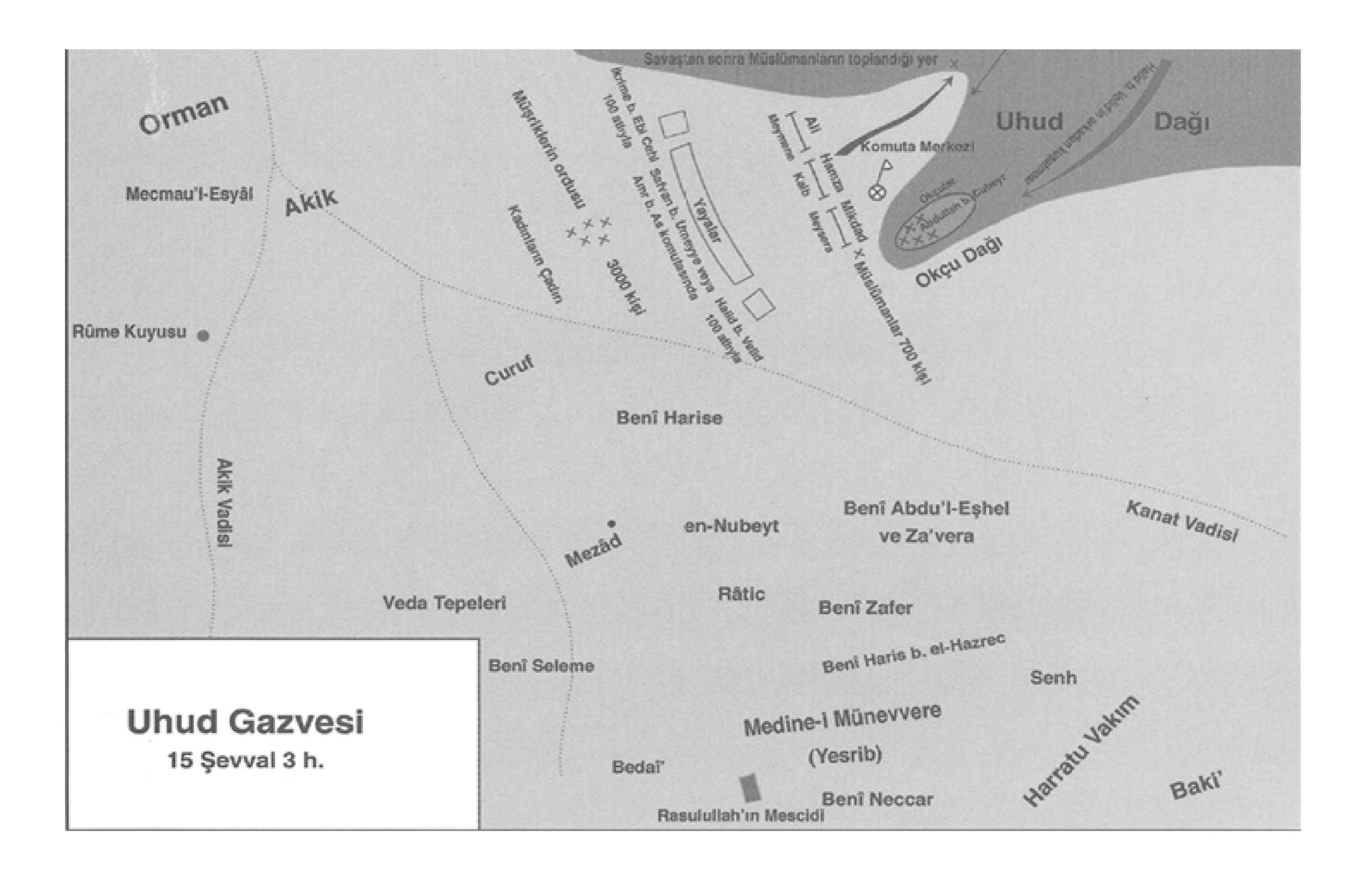
Bazı müfessirler, âyetin "üzülmeyesiniz diye" kısmını, önceki âyetin "sizi affetmiştir" kısmına bağlayarak şöyle mâna vermişlerdir:

"Kaçırdığınız fırsatlara ve başınıza gelen belâlara üzülmeyesiniz diye Allah sizin günahlarınızı bağışladı." Çünkü Allah'ın affında, bütün gam ve hüzünleri gideren hususiyetler mevcuttur.

Artık bundan sonraki hayatta dikkatli olmak lâzımdır. Zira Allah Teâlâ, kullarının bütün amellerini, maksatlarını gâyelerini ve niyetlerini bilir. O'nun iyi olanlara iyilikle, kötü olanlara da azapla karşılık vermeye gücü yeter. Bu gerçeği hakkıyla anlamak, kulu günahlardan uzaklaştıracak en büyük müessirdir.

Ancak Cenâb-ı Hak, kullarını hep gam ve keder içinde bırakmaz. İmtihan dünyasının bir cilvesi olarak kederler ve sevinçler, musîbetler ve nimetler birbirini tâkip eder. Allah Teâlâ, Uhud'da mü'minleri imtihan etmiş, lâkin hemen akabinde lûtfunu da göndermiştir:

Uhud Gazvesi
15 Şevval 3 h.
Orman
Mecmau'l-Esyâl
Akik
Rûme Kuyusu
Akik Vadisi
Savaştan sonra Müslümanların toplandığı yer
Uhud Dağı
Halid b. Velid'in arkadan kuşatması
Komuta Merkezi
Okçular
Abdullah b. Cubeyr
Okçu Dağı
Ali
Meymene
Hamza
Kalb
Mikdad
Meysera
Müslümanlar 700 kişi
İkrime b. Ebi Cehl
100 atlıyla
Yayalar
Safvan b. Umeyye veya
Amr b. As komutasında
Halid b. Velid
100 atlıyla
Müşriklerin ordusu
3000 kişi
Kadınların Çadırı
Curuf
Benî Harise
Kanat Vadisi
Benî Abdu'l-Eşhel
ve Za'vera
en-Nubeyt
Mezâd
Veda Tepeleri
Râtic
Benî Zafer
Benî Seleme
Benî Haris b. el-Hazrec
Senh
Medine-i Münevvere
(Yesrib)
Harratu Vakım
Bedaî'
Rasulullah'ın Mescidi
Benî Neccar
Bakî'

Mü’minleri Saran Tatlı Bir Uyku

ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْ وَطَٓائِفَةٌ
قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ
هَلْ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ يُخْفُونَ فِي
اَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَا
قُتِلْنَا هٰهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ
اِلٰى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي
قُلُوبِكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

154. Sonra Allah, bu kederin ardından size bir güven duygusu indirdi: tatlı bir uyuklama hâli ki içinizden en samimi olanları bürüyordu. Bu arada bir kısmı da canlarının derdine düşmüş, Allah hakkında câhiliyeye ait gerçek dışı zanlar besliyor ve: “Savaşa çıkma husûsunda bizim fikrimizi mi sordular?” diyorlardı. Sen de onlara: “Bütün karar ve yetki tamâmen Allah’a âittir” de. Onlar, aslında sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyor ve kendi aralarında: “Bizim fikrimiz sorulsa ve tercih hakkımız olsaydı, burada böyle öldürülmezdik” diyorlardı. Onlara de ki: “Siz evlerinizde bile bulunsaydınız, haklarında ölüm takdir edilmiş olanlar, düşüp ölecekleri yerlere bir sebeple mutlaka çıkıp gideceklerdi.” Allah bunları, kalplerinizdeki samimiyeti denemek, gönüllerinizi şeytanın vesvesesinden temizlemek için yapmıştır. Allah sînelerde saklanan en gizli duyguları dahi bilir.

Müşrikler savaş meydanında istedikleri gibi dolaşıyor, müslümanlar da Uhud eteklerindeki kayalıklara çekilmiş kendilerini korumaya çalışıyorlardı. Büyük bir korku ve üzüntü içindeydiler. Peygamber Efendimiz bir kısım ashâbıyla yanlarına doğru gelirken, onları dahî tanıyamamış ve hemen ok atmaya hazırlanmışlardı. Allah Rasûlü (s.a.v.) yanlarına gelince biraz rahatladılar. O’nu sağ sâlim görünce bütün acılarını unuttular. (Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 294-295) Öğle namazını oturdukları yerde kıldıktan sonra şehîd olanlardan bahsetmeye ve onlar için yakınmaya başladılar. Şeytan onları üzmek için vesveseler veriyor, düşmanın kendilerine ve Medine’ye saldırması ihtimâliyle korkutuyordu. Kalkanlarının altında böylesine bitkin bir vaziyette beklerken Cenâb-ı Hak,

samîmî mü'minlerin üzerine tatlı bir uyuklama indirdi.

Ebû Talha şöyle der:

"Uhud günü yerimizdeyken bizi bir uyuklama sardı. Kılıcım elimden düşüyor, alıyorum tekrar düşüyor, tekrar alıyordum. (Buhârî, Tefsir 3/11) Bir ara başımı kaldırıp baktım, mü'minlerden herkes uyukluyor, kalkanının altına doğru eğiliyordu. Diğer bir kısım insanlar, yani kendi canlarından başka bir şey düşünmeyen münafıklar ise, insanların en cesâretsizi, en korkağı ve Cenâb-ı Hakk'ın dînini yardımsız ve yüzüstü bırakmakta en önde gideni idiler." (Tirmizî, Tefsir 3/3007-3008)

Allah'a, Rasûlü'ne ve âhiret gününe imanları tam olan ve dünyaya gereğinden fazla değer vermeyen mü'minler, tatlı tatlı uyuklayıp kılıçları ellerinden düşerken, kalplerinde şüphe taşıyan münafıkları uyku tutmuyor, kendi kendilerine konuşuyor, korku ve endişe içinde bekleşip duruyorlardı. Nefisleri küfür ve irtidat için vesveseler veriyor ve onları korkutuyordu. Muattib b. Kuşeyr:

"– Savaşın nasıl yapılacağı hususunda bizim fikrimiz sorulsaydı, burada bu kadar kişi öldürülmezdi" diyor, Zübeyr b. Avvâm (r.a.) da uyku ile uyanıklık arasında onun sözlerini işitiyordu. (Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 296; İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 68)

Allah'ın indirdiği bu hafif uyku, mü'minlerden korku ve yorgunluğu giderip sükûnet ve dinçlik verdi. Mûcizevî bir hâl yaşadıkları için, ilâhî yardımın kendileriyle birlikte olduğundan iyice emin oldular. Zira daha evvel Bedir savaşında da harpten önce böyle bir uyuklama inmiş, mü'minlere emniyet, sebât ve kuvvet bahşetmişti. (bk. Enfâl 8/11)

Bilinmelidir ki peygamberlerin devamlı gâlip geleceği ve asla mağlup edilemeyeceği şeklindeki bir düşünce yanlıştır. Böyle olsaydı bütün insanlar cebren iman ederdi. Bu da imtihan sırrına aykırı olurdu. Cenâb-ı Hak, gerçek mânada iman edenleri diğerlerinden ayırmak ve bazı kullarına şehitlik nasîb etmek için, galebe ve zafer günlerini insanlar arasında çevirip durduğunu beyân etmiştir. (bk. Âl-i İmrân 3/140)

Münafıkların, "Bize kalsaydı savaş için Uhud'a gelmezdik, bu kadar insan öldürülmezdi!" şeklindeki sözleri de mânasızdır. Allah bir şeyi takdir ettiyse, o bir sebeple muhakkak gerçekleşir. Uhud'da ölmesi takdir edilenler, savaş olmasaydı bile herhangi bir vesileyle buraya gelip ruhlarını teslim ederlerdi. Onun için kaderden kaçış yoktur. Rasûlullah (s.a.v.): *"Allah Teâlâ bir kimsenin herhangi bir yerde ölmesini istediğinde, o kimse için o yerde bir ihtiyaç zuhur ettirir"* buyurmuştur. (Tirmizî, Kader 11/2146, 2147; Hâkim, *el-Müstedrek,* I, 102/127)

Allah Teâlâ, Uhud savaşı gibi bir takım musîbet ve kederleri, mü'minleri imtihan etmek için verir, yoksa bu, onları ihmâl edip yardımsız bıraktığından değildir. Sabır ve sebât ettikleri takdirde bunu günahlarına keffâret kılar, derecelerini artırır, imanlarını kuvvetlendirir ve kalplerindeki yanlış duyguları temizler. Şeytanın verdiği vesvese ve şüpheleri giderir. Müslümanlara hatâlarını gösterip nasıl olmaları gerektiğini öğreterek kemâle ermelerini sağlar. Mü'minle münâfığı ayırıp ortaya çıkarır.

Meselenin takdir boyutu anlatıldıktan sonra şimdi de söz, mağlûbiyetin dışa yansıyan sebeplerine getirilmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ
مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

155. İki ordunun karşı karşıya geldiği o gün, içinizden arkasını dönüp savaştan kaçanlar var ya, yaptıkları bazı hatâlar yüzünden şeytan onları doğru yoldan kaydırmak istemişti. Yine de Allah onları affetti. Çünkü Allah, çok bağışlayandır, ceza vermede acele etmeyendir.

Uhud'da hatâ, savaşa çıkmaya karar veren Rasûlullah (s.a.v.)'in değil, emir dinlemeyen ve düşmanla karşı karşıya gelince zaaf gösterip dağılan askerlerindir. Şeytan onları, bazı yanlış düşünce ve davranışları yüzünden aldatıp yoldan çıkarmak istemiş ve bu hususta kısmen başarılı da olmuştur. Lâkin, yaptıklarına pişman oldukları için Allah onları affetmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, çokça affeden ve kullarını cezalandırmakta acele etmeyen yüce bir Mevlâ'dır.

Merhameti bol olan Rabbimiz, mü'minlerin kusurlarından bahsettikten sonra, fazla üzülmemeleri için hemen onları affettiğini beyân etmiştir. Bu hususu 152. âyette bildirdiği gibi burada da tekrarladı. 159. âyette de Peygamber Efendimiz'e mü'minleri affetmesini ve onlar için Allah'a istiğfarda bulunmasını emredecektir. Bu da O'nun ne kadar mağfiret ve hilim sahibi olduğunu gösterir.

Bu konuda mü'minlere uyarılar şöyle devam ediyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا
ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا
لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللّٰهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾

156. Ey iman edenler! Sizler, seferde iken ölen veya savaşırken şehit düşen kardeşleri hakkında: "Eğer yanımızda kalsalardı ne ölür, ne de

öldürülürlerdi" diyen kâfirler gibi olmayın! Allah, böylesi duyguları o kâfirlerin kalbinde bir pişmanlık ve üzüntü haline getirecektir. Oysa hayat veren de öldüren de Allah'tır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.

Uhud sonrası münafıklar, şehîdler için:

"–Bizim yanımızda olsalardı öldürülmezlerdi" dediler. (Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 317)

Fâsık Ebû Âmir, Uhud'da harp meydanını gezerken, şehîd olan oğlu Hanzala (r.a.)'ı gördü. Göğsüne teperek:

"–Sen ikinci dîne girmekle felâkete uğradın! İşte ben senin vurulup düştüğün yere kadar gelmiş bulunuyorum, ey şeref kirletici oğul! Eğer sen evlatlık vazîfeni yapıp babanın sözünü dinlemiş olsaydın, hiç şüphesiz ölmez, yaşardın!" dedi. (Zehebî, *Siyer,* I, 132)

Rasûlullah (s.a.v.) ve ashâbı ağır yaralı vaziyette Medine'ye döndüklerinde, münafıklarla yahudiler sevinip gülüyor ve en çirkin sözleri açıkça söylüyorlardı. Münafık başı Abdullah b. Übey'in, samîmî bir müslüman olan oğlu Abdullah da Uhud'da yaralanmıştı. Sabaha kadar ateş yakıp yaralarını dağlamakla meşgul oldu. Babası kendisine:

"–Onunla bu şekilde savaşa çıkman doğru değildi! Muhammed beni dinlemedi de çocuklara uydu. Vallahi ben böyle olacağını gözümle görür gibiydim" deyip duruyordu.

Oğlu da cevâben:

"–Allah Teâlâ'nın, Rasûlü'ne ve müslümanlara takdir edip başlarına getirdiği şey, her şeyden daha hayırlıdır" diyordu. (Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 317)

Hiç şüphesiz, inançsızların sahip olduğu bu düşünce yapısı, onları hayat boyu rahatsız edip üzüntülere garkeder. "Şöyle yapsaydık böyle olurdu, şunu yapmasaydık bu başımıza gelmezdi" şeklindeki anlayışlarıyla, kalplerinde dâimâ bazı şeylerin hasretini ve acısını çeker dururlar.

Münafıklar bu anlayışları sebebiyle, ticârî seferlere ve cihâda çıkmaya cesâret edemezler. Cesur müslümanlar büyük kârlar veya ganimetler elde ederek döndükçe de pişmanlık ve hüzün duyar, tahassür içinde kalırlar. Âhiretteki pişmanlık ve acıları ise daha büyük olacaktır.

Halbuki insana hayatı veren de onu öldüren de Allah'tır. Eceli gelmeyen bir insan Hâlid b. Velîd (r.a.) gibi en ön safta yüzlerce savaşa katılır ve vücûdunun her yerinden yara alır, ancak ileri yaşlarda yatağında can verir. (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe,* II, 111) Kimisi de evinde bir yudum suyu içerken boğulur.

Allah Teâlâ, kullarının bütün yaptıklarını görmektedir. Öyleyse kâfirler gibi davranmayıp hakîkî mü'minlerin yolundan gitmeli, Allah'a güvenip dayanmalı ve şu gerçeği aklından çıkarmamalıdır:

يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا

157. Allah yolunda öldürülseniz ya da başka bir şekilde ölseniz, şunu bilin ki, hiç şüphesiz Allah'ın bağışlaması ve rahmeti, kâfirlerin dünyada kalıp topladıkları her türlü menfaatten daha hayırlıdır.

Allah yolunda cihâd etmek, yâni söz ve davranışlarımızla güzel bir gayretin içinde olmak en kıymetli ameldir. O yolda öldürülenleri Allah'ın mağfireti ve rahmeti kaplar ki, bu, kişinin dünyada elde edebileceği her şeyden daha hayırlıdır. Kişinin dünya malından istifade edip edemeyeceği belli değildir; ya kendisi ölür ya malı telef olur. Bunlar olmasa bile, dünya lezzetleri elem ve acılarla karışık, sıkıntılarla doludur. Âhiret nimetleri ise böyle değildir. Diğer taraftan, dünya nimetleri geçicidir; bunlar ne kadar mükemmel olursa, elden çıktığında insanın gönlünde bıraktığı acı ve tahassür o kadar büyük olur. Âhiret nimetleri ise ebedî ve elemsizdir. Orada, elde edilen bir nimeti kaybetme korkusu yoktur. Bu bakımdan:

وَلَئِنْ مُتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

158. Rahat döşeğinizde ölseniz de, Allah yolunda öldürülseniz de, sonunda hepiniz Allah'ın huzûrunda toplanacaksınız.

Allah Teâlâ, önceki âyette mücâhitleri Allah'ın mağfiretine koşmaya teşvik etmişti, burada ise derecelerini daha da yükselterek Allah'ın huzurunda toplanmaya teşvik etmektedir. Cenâb-ı Hak, önceki âyette evvelâ; **"Allah'ın mağfireti"** buyurdu ki bu, ikâbından korkarak kendisine ibâdet eden mü'minlere işarettir. Sonra **"ve rahmeti"** buyurdu ki bu, mükâfatını elde etmek için kendisine ibâdet edenlere işarettir. Bu âyette de: **"Sonunda hepiniz muhakkak Allah'ın huzurunda toplanacaksınız!"** (Âl-i İmrân 3/158) buyurmak sûretiyle Allah'a sırf Rab olduğu için ve kulluk sebebiyle ibâdet edenlere işaret etmiştir. İşte bu son grubun hâli, kulluktaki derecelerin en yükseği ve makamların en yücesidir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* IX, 49)

Önceki âyetlerde müslümanlara, ayaklarının kaydığı bazı noktalar ve bunun sebepleri hatırlatılmıştı. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti gâlip gelerek söz hemen yumuşak muameleye ve affa getirildi. Allah'ın rahmeti hatırlatıldıktan sonra her şeye rağmen hatâlı mü'minleri affedip onlar için Allah'tan mağfiret talebi emredilerek buyruluyor ki:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ ۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا

مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ فَاِذَا
عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

159. Allah tarafından lutfedilen bir rahmet sâyesinde sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, insanlar etrafından dağılıp giderlerdi. Artık onları affet, onlar için Allah'tan bağışlanma dile. Karara bağlanacak işlerde onlarla istişâre et! Kesin kararını verince de, yalnız Allah'a güvenip dayan! Çünkü Allah, kendisine güvenip dayananları sever.

Rasûlullah (s.a.v.), Allah'ın lûtfettiği güzel ahlâkın bir tezâhürü olarak dâimâ insanlara af ve merhametle muamele etmiştir. Uhud gibi ağır imtihanlara uğramalarına sebep olan okçulara karşı bile bu güzel ahlâkını değiştirmemiş, kusurlarını yüzlerine vurmayarak onlara yumuşak ve nâzik davranmıştır.

Lügavî inceliklerden hareketle âyet-i kerîmeden, "Allah'ın rahmetindeki mükemmelliğe hayranlık" mânası çıkaran âlimler olmuştur. Bu durumda âyette: "Öyle bir rahmet ki, seni bu derece müşkil durumda bile hatalı kişilere yumuşak davranmaya sevkediyor! Bu ilâhî teyide şükretmek gerekir" denilmektedir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* IX, 51; Elmalılı, *Hak Dini,* II, 1212)

Bu merhamet sâyesinde kişi, insanları affetmekle kalmayıp bir de onlar için Allah'a istiğfar eder. Cenâb-ı Hak, daha önce geçen 152 ve 155. âyetlerde Uhud'da hata yapan mü'minleri affettiğini iki defa haber vermişti. Üçüncü olarak da burada Rasûlullah (s.a.v.)'e onları affetmesini ve onlar için istiğfarda bulunmasını emir buyurmaktadır.

Rasûlullah (s.a.v.), Uhud'a çıkarken ashâbıyla istişare etmişti. Ancak başlarına pek çok sıkıntı geldi. Bu hâdiselerin ardından hemen istişâre emrinin gelmesi son derece mânidardır. Efendimiz'in müslümanlarla istişâreye devam etmesi, onlara karşı sergilediği affın tam olduğunu gösterdi. Bilgi ve tecrübelerine mürâcaat edilen müslümanlar da, kendilerine değer verildiğini anlayarak memnûn oldular ve Allah Rasûlü'ne karşı muhabbetleri arttı. Böylece Rasûlullah (s.a.v.) ümmetini en güzel şekilde terbiye etti ve onlara emsalsiz bir örnek şahsiyet oldu.

İstişâre veya müşâvere; herhangi bir hususta işin ehli olan veya o hususta görüş bildirebilecek kimselerin fikirlerine mürâcaat etmek, onlarla görüş alış-verişinde bulunmak demektir. Cenâb-ı Hak, âyet-i kerîmede, kullarının istişâreye önem vermelerini arzu buyurmaktadır. Diğer bir âyette de şöyle buyrulur:

"O mü'minler aralarındaki işlerini istişâre ederek yürütürler." (Şûrâ 42/38)

Rasûlullah (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurmuştur:

"İyi bilin ki Allah ve Rasûlü'nün mü âvereye ihtiyacı yoktur. Ancak Allah Teâlâ bunu benim ümmetime bir rahmet kıldı. Onlardan her kim isti are ederse doğru ve yerinde hareket etmekten mahrum olmaz. Her kim de isti areyi terk ederse hatâdan kurtulamaz." (Beyhakî, *uabu'l-iman,* VI, 76)

"İsti âre eden pi mân olmaz." (Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid,* II, 280)

Ebû Hüreyre (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'den daha fazla ashâbıyla istişâre eden bir kimse görmedim!" demiştir. (Tirmizî, Cihâd 35/1714)

Hz. Süleyman (a.s.) da, oğluna nasihat ederken: "Yavrucuğum! Ehil bir kimseyle istişâre etmeden kesinlikle bir iş hakkında karar verme! Şâyet böyle yaparsan sonunda üzülmezsin!" demiştir. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* X, 110)

Hz. Ömer (r.a.), toplumu ilgilendiren meselelerde karar vereceği zaman müslümanlarla istişare ederdi. Genç, yaşlı bütün âlimler Hz. Ömer'in danışma meclisinde bulunurlardı. (Buhârî, Tefsir 7/5, 110/4; İ'tisam 2)

Ömer b. Abdülazîz, halîfe seçildiğinde, kendisine dâimâ doğruyu ve iyiyi tavsiye edecek bir istişâre heyeti kurmuş, onlar da halîfeyi îkaz ve nasîhatleriyle yanlışlıklardan korumaya çalışmışlardır. (bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* X, 110)

İstişâre edilecek kişilerin sâlih, müttakî, emîn ve işin ehli olmalarına dikkat edilmelidir. Zira Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz: *"Kendisiyle isti âre edilen, güvenilir bir kimse olmalıdır"* buyurmuşlardır. (Tirmizî, Edeb 57/2822)

İstişâre eden kimseyi yanıltmak, büyük bir ihânettir. Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Kim doğru olmadığını bildiği halde müslüman karde ine bir i i tavsiye ederse, ona ihânet etmi   olur." (Ebû Dâvûd, İlim 8/3657)

"Kime müslüman karde i bir mesele danı ır, onunla isti âre eder de o da karde ine yanlı   yolu gösterirse, ona ihânet etmi   olur." (Buhârî, *el-Edebü'l-müfred,* no: 259)

İstişare neticesinde ortaya çıkan görüşe uymak zarûrî değildir. Ancak bir karar verildiğinde Allah'ın yardımına, tevfîkine ve muhâfazasına itimad edip güvenmek îcâb eder.

Azim ve tevekkül, müslümanın sahip olması gereken iki mühim esastır. İkisi birlikte bulunmalıdır. Ancak tevekkülü yanlış anlamamalıdır. Tevekkül, insanın kendisini ihmâl etmesi değil, zâhirî sebeplere sarılmakla birlikte kalbini onlara bağlamayıp Hak Teâlâ'nın muhâfazasına sığınması demektir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* IX, 55)

Yemenliler hacca giderken yanlarına yol azığı almaz ve bunun tevekkül olduğunu zannederek:

"–Biz Allah'ın evini ziyârete gidiyoruz; O bizi doyurmaz mı?" derlerdi.

Mekke'ye varınca da insanlardan bir şeyler istemek durumunda kalırlardı. Bunun üzerine; **"...Bir de yolculuk için yanınıza azık alın..."** (Bakara 2/197) âyeti nâzil oldu. (bk. Buhârî, Hacc 6; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 63)

Cenâb-ı Hak, âyetin sonunda tevekkül ehlini, yani üzerine düşenleri hakkıyla yaptıktan sonra Allah'a güvenip teslim olanları sevdiğini beyân etmiştir. Öyleyse mü'minler, Allah'a yönelip O'nun hâricinde her şeyden yüz çevirmelidirler. Çünkü:

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۚ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

160. Eğer Allah size yardım ederse, hiçbir kuvvet sizi yenemez. Fakat sizi yardımsız ve yüzüstü bırakırsa, O'ndan başka sizi kim kurtarabilir? O halde mü'minler, ancak Allah'a dayanıp güvensinler.

Allah Teâlâ, Bedir'de az bir kuvvetle mü'minleri gâlip kılmış, Uhud'da ise gâlip durumdayken, bazı hataları sebebiyle yardımını çekivermiş ve müslümanlar darmadağın olmuşlardır. Demek ki Allah'ın yardım etmesi veya yardımsız bırakması, bir takım sebep ve hikmetlere dayanmaktadır. Allah'ın yardımına erişebilmek için O'nun rızâsına uygun hareket etmeli ve gazabını celbedecek davranışlardan sakınmalıdır. Nitekim **"Ey iman edenler! Siz Allah'ın dinine ve peygamberine yardım ederseniz, Allah da size yardım eder ve bu uğurda bulunduğunuz her yerde ayaklarınızı sağlam tutar, kaydırmaz"** (Hz. Muhammed 47/7) âyet-i kerîmesi buna işaret eder.

Mü'minler Allah'a güvenip tevekkül ettikleri gibi O'nun Rasûl'üne de îtimâd etmelidirler. Rasûlullah (s.a.v.)'in herhangi bir haksızlık yapacağını akıllarından geçirmemelidirler:

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۗ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

161. Hiçbir peygamberin emânete hıyanet etmesi asla söz konusu olamaz. Kim böyle bir haksızlık yaparsa, kıyâmet günü hıyânet ettiği şeyin günahıyla gelecektir. Sonra herkese yaptığının karşılığı tastamam ödencek ve hiç kimseye haksızlık yapılmayacaktır.

Uhud'da yerlerini terkeden okçular, Allah Rasûlü'nün; "Ganimet olarak kim ne alırsa ona sahip olur" buyuracağını düşünmüşlerdi. Nebiyy-i Ekrem Efendimiz onlara:

"–Ganimet hususunda haksızlık yapıp size pay vermeyeceğimizi mi zannettiniz?" buyurdu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmeyi indirdi. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nü§zûl,* s. 131)

"Ganimet mallarından gizlice bir şey almak ve emânete hıyânet etmek" mânasına gelen اَلْغُلُولُ (ğulûl) kelimesi, genel olarak kamu malında yolsuzluk ve suistimali ifade etmektedir. Kıyâmet günü hâinlerin, "haksız yere aldıkları malla birlikte gelmesi", şiddetli bir tehdît olup, onların mahşer meydanında herkesin huzûrunda rezil olacağını ve büyük bir azâba mâruz kalacağını göstermektedir. Âyetin **"Sonra herkese yaptığının karşılığı tastamam ödencek ve hiç kimseye haksızlık yapılmayacaktır"** (Âl-i İmrân 3/161) kısmında ise, bu şekilde ağır ceza verilmekle hâinlerin zulme uğratılmadığı, bilakis onların kendi işledikleri günahın cezasını çektiği hatırlatılmaktadır. Yani insanların basit gördüğü bu ihânet, Allah katında çok büyük bir günahtır ve cezası da ona göre verilecektir.

Adiy b. Amîre (r.a.) şöyle anlatır:

Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in şöyle buyurduğunu işittim:

"Bir i e memur tâyin ettiğimiz kimse, bizden bir iğneyi veya ondan daha küçük bir eyi gizlerse, bu hıyânet olur ve kıyâmet günü onunla gelir."

Bunun üzerine Ensâr'dan siyah tenli bir adam ayağa kalktı, -şu anda sanki o zâtı hâlâ görür gibiyim-:

"–Ya Rasûlallah! Bana verdiğiniz vazîfeyi geri alınız!" dedi. Rasûlullah (s.a.v.):

"–Sana ne oldu?" diye sordu. Ensârî:

"–Şöyle şöyle dediğinizi işittim" cevabını verdi. Allah Rasûlü (s.a.v.):

"–Ben o sözü imdi de söylüyorum: Sizden kimi mâlî bir vazîfeye tâyin edersek, o malın azını da çoğunu da getirsin. O maldan kendisine verileni alır, verilmeyenden ise geri durur." (Müslim, İmâre 30; Ebû Dâvûd, Akdıye 5/3581)

Ebû Hüreyre (r.a.), Peygamber Efendimiz'in bu konudaki mühim bir îkazını şöyle nakleder:

Bir keresinde Nebî (s.a.v.), aramızda ayağa kalktı, ganimet ve devlet malına hiyânet hakkında konuşma yaptı. Hıyânetin çok büyük bir fenâlık olduğunu, günahının çok fazla olacağını bildirip, bunun şiddetle haram kılındığını izah etti ve şöyle buyurdu:

"Sakın sizden biri, kıyâmet gününde omuzunda hıyânetle elde ettiği bir koyun avaz avaz melerken, öbürü de omuzunda bir at ki nerken kar ıma çıkarak:

«–Yâ Rasûlallah, bana yardım et!» diye yalvarmasın. Aksi takdirde ben ona:

«–Sana hiçbir ekilde efâat edemem, ben sana dünyada Allah'ın hükmünü tebliğ etmi tim!» diye cevap veririm.

Biri de omuzunda bir deve böğürdüğü halde bana gelip:

«–Yâ Rasûlallah, yardım eyle!» demesin! Ben ona da:

«–Senin için hiçbir sûretle efâat edemem; çünkü ben sana dünyada Allah'ın hükmünü tebliğ etmi tim!» derim.

Bir ba kası da omuzunda altın, gümü yüklü olarak gelip:

«–Yâ Rasûlallah, bana yardım et!» demesin. Ben ona:

«–Sana hiçbir türlü yardım edemem. Çünkü ben, dünyada sana Allah'ın hükmünü tebliğ etmi tim» derim.

Bir diğeri de üzerinde hıyânetle elde ettiği elbiseler dalgalandığı halde gelip:

«–Yâ Rasûlallah, bana yardım et!» demesin. Ben ona da:

«–Sana hiçbir ekilde yardım edemem. Çünkü ben dünyada sana Allah'ın hükmünü tebliğ etmi tim» derim." (Buhârî, Cihâd 189; Müslim, İmâret 24)

Dolayısıyla emânete hıyânet gibi kötü bir vasfın bir peygamberde olabileceğini düşünmek ne kadar büyük bir hatâdır. Peygamberler sadece Allah'ın râzı olduğu işleri yaparlar ve onlar insanlar için büyük bir ilâhî lutuftur:

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ بَٓاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُ ۜ وَبِئْسَ
الْمَص۪يرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ۜ وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

162. Allah'ın rızâsını gözetip ona göre davranan kişi, hiç üzerine Allah'ın gazabını çekip de nihâî barınağı cehennem olan kimse gibi olur mu? Cehennem, ne kötü bir varış yeridir!

163. Onların Allah yanındaki dereceleri farklı farklıdır. Allah onların yaptığı her şeyi görmektedir.

Allah'ın rızâsına uygun iş yapanla Allah'ın gazabına uğrayan hâin ve günahkârı; Uhud'a gelip cihâd eden mü'minle geri kalan münafığı; sevap kazananla günaha dalanı, sebât edenle firâr edeni aynı kefede tutmak doğru değildir. Allah katında hepsi derece derecedir.

Şunu belirtmek gerekir ki, mü'minler sahip oldukları nimetlerin farkında olmalı, özellikle Allah Rasûlü (s.a.v.)'e ümmet olma nimetinin büyüklüğünü kavrayarak bu nimete nasıl bir şükrâne duygusu içinde olmak gerektiğinin derin derin düşünmelidirler:

En Büyük Nimet

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ اِذْ بَعَثَ ف۪يهِمْ رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِه۪ وَيُزَكّ۪يهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَۚ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿١٦٤﴾

164. Gerçekten Allah, içlerinden bir Peygamber seçip kendilerine göndermekle mü'minlere büyük bir lutufta bulunmuştur. O Peygamber onlara Allah'ın âyetlerini okuyor, onları her türlü kötülüklerden temizliyor, onlara kitap ve hikmeti öğretiyor. Bundan önce onlar, hiç şüphesiz apaçık bir sapıklık içinde idiler.

"Peygamber gönderme" nimetini anlayabilmek, o peygamberi gönderen Zât'ı tanımaya bağlıdır. Nitekim Halid b. Velid (r.a.)'ın şu hatırası bu hususu ne güzel izah eder:

Birgün Hâlid b. Velid (r.a.), Arap kabilelerinden birine uğramış ve kabile reisi kendisine:

"–Ya Hâlid! Bize Allah'ın Rasûlü'nü sûret ve sîreti ile tasvîr et" demişti. Hâlid (r.a.) ise:

"–Bu imkânsız, buna kelimeler yetişmez" deyince, kabile reisi:

"–O halde hiç olmazsa anlayış ve kavrayışın nispetinde hulâsa et" dedi.

Bunun üzerine Hâlid (r.a.) şu muhteşem cevâbı verdi:

"–Gönderilen, gönderenin kadrince olur. Gönderen, kâinatın yaratıcısı Allah Teâlâ olduğuna göre, gönderdiğinin şânını, var sen hayâl ve tasavvur eyle!.." (Münâvî, *Feyzü'l-Kadir,* V, 92)

Peygamberlerin insan olarak ve kendi kavimlerinden çıkması ayrı bir lutuftur. İnsanlar, kendi içlerinden olan kişinin ahlâk, karakter ve şahsiyetini daha yakından tanır, itimat eder, tâbi olur. Zira insanlar şahsiyet ve karaktere hayrandır. Onu taklid eder ve onu daha kolay örnek alırlar. Bilmediklerini rahatça sorup öğrenir, davranışlarını rahatça taklid edebilirler. Böylece kolaylıkla ebedî kurtuluşa nâil olurlar.

İbn Abbas (r.a.), **"Rasûlüm! Biz, seni bütün varlıklar için ancak eşsiz bir rahmet olarak gönderdik"** (Enbiyâ 21/107) âyeti hakkında şu açıklamayı yapar:

"Kim Allah'a ve Rasûlü'ne iman ederse o dünyada ve âhirette tam olarak rahmete nâil olur. Diğer taraftan kim de Allah'a ve Rasûlü'ne iman etmezse,

önceki kavimlerin dünyada uğradığı «yerin dibine geçme», «maymuna çevrilme», «üzerlerine taş yağdırılması» gibi ilâhî azaplardan muhâfaza edilir. Bu, onun, Allah Rasûlü sâyesinde nâil olduğu dünyevî rahmettir." (Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve,* V, 486)

Allah Teâlâ bu âyette Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'i göndermekle mü'minlere olan nimetlerini şöyle ifade buyurur:

• Peygamber onlara Allah'ın âyetlerini okuyor.

• Onları maddî ve mânevî bütün kirlerden temizleyip tezkiye ediyor: Tevhîd dâvetinin maksadına ulaşması, ancak nefisleri küfür, şirk ve günah gibi mânevî kirlerden temizleyip huşû ve huzûra erdirmekle mümkündür. Nitekim mâzîsi câhiliyye insanı olan ashâb-ı kirâm, hidâyet bulup Allah Rasûlü (s.a.v.)'in feyizli sohbeti ve mânevî terbiyesiyle gönüllerini arındırdıkları anda dünyanın en mümtaz insanları hâline geldiler. Onların, dillerde ve gönüllerde dolaşan fazilet menkıbeleri çağları ve iklimleri aştı. Bu mübârek nesil insanlığa bir saâdet devri armağan etti.

• Onlara kitap ve hikmeti, yani Kur'an ve sünneti öğretiyor: Bu merhalede ise uyulması gereken kanunları ve hükümleri beyân eden kitabın, yâni Kur'ân-ı Kerîm'in tâlimi gelir. Kur'ân-ı Kerîm'in rûhunda derinleşebilmek, kalbî seviyeye, yani takvâya bağlıdır.

Peygamber'in öğrettiği "hikmet" kelimesine şu mânalar verilmiştir:

• Kur'an,

• Kur'an'ın tefsirini bilmek, mânalarını anlamak,

• Öğütler, âdâb, ilim, adâlet, hilim, kötülükten uzak durmak, ameli sağlam yapmak, eşya ve olaylardaki gerçeklerin sırrını sezebilmektir.

Peygamber (s.a.v.)'in sünnet-i seniyyesi: İmam Şâfî (r.h.) bu ve benzeri âyetleri delil getirerek hikmetten maksadın sünnet olduğunu ve Kur'an'la birlikte sünnete uymanın da farz olduğunu ifade eder. Sünnet-i seniyyeye ittiba edip yaşandığını en güzel misali ashâb-ı kirâm (r.a.) hazeratıdır. Onlar tüm hareket ve davranışlarında sünnet-i seniyyeyi sergilemişlerdir.

Cenâb-ı Hak en büyük lutuflarda bulunup dururken ve Peygamberimiz (s.a.v.) âlemler için böylesine büyük bir nimet iken, müslümanların mağlup olmaları veya geri kalmaları kendi hatâları sebebiyledir. Bu husûsu ve bir de Uhud'da başa gelen musîbetlerin hikmetlerini açıklama sadedinde buyruluyor ki:

اَوَلَمَّٓا اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَاۙ قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَاۜ قُلْ هُوَ
مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٦٥﴾

165. Bedir’de düşmanlarınıza verdiğiniz iki misli zarar, Uhud’da kendi başınıza gelince: “Bu musîbet de nereden?” diye soruyorsunuz, öyle mi? Rasûlüm de ki: “Elbette kendi yaptıklarınız yüzünden!” Şüphesiz Allah’ın her şeye gücü yeter.

Müslümanlar, Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte Allah yolunda savaştıkları için gâlip geleceklerini umuyorlardı. Mağlup olunca, kendi kendilerine sormaya ve hezimetin sebebini düşünmeye başladılar. Bir taraftan da münafıklar ortalığa şüphe atıyor, Efendimiz’in va‘dinin gerçekleşmediğini söylüyorlardı. Cenâb-ı Hak, bütün bu düşüncelerin yanlış olduğunu bildirdi ve musîbetin asıl sebebinin müslümanların hataları olduğuna dikkat çekti.

Diğer bir izaha göre Cenâb-ı Hak, Bedir’de müslümanların esir edinmelerini ve bunlar karşılığında fidye almalarını hoş karşılamamıştı. Müslümanlar, ellerindeki yetmiş esir karşılığında fidye almaktan vazgeçmek veya buna mukâbil kendilerinden yetmiş şehit vermek arasında muhayyer bırakılmışlardı. Ancak onlar, “Bunlar bizim akrabalarımızdır, onlardan alacağımız fidyelerle kuvvetleniriz. Hem şehit olmak da bizim için bir şereftir” şeklinde fikir yürüterek fidye almışlardı. İşte Uhud’daki yetmiş şehîd bu kararlarının neticesiydi. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 32-33; Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 107; İbn Sa‘d, *et-Tabakât,* II, 22; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ,* IX, 68)

Ancak, bu belâlar her zaman bir günah sebebiyle olmayıp bir takım hikmetler gereği imtihan kastıyla da gelebilir. Yine bir takım gizli hikmetler sebebiyle Cenâb-ı Hak, lutfunu kahır, kahrını da lutuf sûretinde gösterebilir. Nitekim Uhud’da çekilen meşakkatler içinde pek çok hikmetler gizlidir. Bunların bir kısmı sonraki âyetlerde şöyle açıklanmaktadır:

وَمَٓا اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَۙ ﴿١٦٦﴾

وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا ۚ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُوا ۚ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ ۜ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاِيمَانِ ۚ يَقُولُونَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

166. İki ordunun karşılaştığı o gün başınıza gelen felâket, ancak Allah’ın izniyle olup, bu O’nun gerçek mü’minleri ortaya çıkarması içindi.

167. Bir de münafıkları ortaya çıkarması içindi. Onlara: “Gelin, Allah yolunda savaşın yahut hiç olmazsa nefsinizi ve malınızı korumak üzere savunmada yer alın!” denilmişti de, onlar: “Savaş olacağını bilseydik, elbette sizin peşinizden gelirdik” dediler. Bu tutumlarıyla onlar o gün

imandan çok inkâra yakındılar. Çünkü kalplerinde olmayan şeyi ağızlarıyla söylüyorlardı. Elbette Allah, onların içlerinde gizlediklerini çok iyi bilmektedir.

Uhud'da olanların hikmetlerinden biri, gerçek mü'minleri insanlar arasından süzüp çıkarmak ve olgunlaştırmak, münafıkları da ayırıp açığa vurmaktır. Gerçekten Uhud savaşından sonra münafıklar toplum tarafından iyice anlaşılmış ve itibarları düşmüştür.

Nitekim Abdullah b. Übey b. Selûl'ün başını çektiği 300 kişilik bir grup, Uhud'a varmadan yoldan geri dönmüşlerdi. Onlara "Gelin Allah yolunda savaşın, bunu istemiyorsanız hurmalıklarınıza kadar gelmiş olan düşmana karşı kendinizi ve vatanınızı müdâfaa edin. Bilfiil savaşmak istemiyorsanız bari gelip ordumuzu kalabalık gösterin de düşmana göz dağı verin!" denildiğinde "Savaş olacağını bilseydik veya savaşmayı bilseydik sizinle gelirdik" demişlerdi. 167. âyet onların bu durumunu haber vermektedir.

O münâfıklar:

اَلَّذِينَ قَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ۜ قُلْ فَادْرَؤُا عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

168. Kendileri evlerinde oturup savaştan geri kaldıkları yetmiyormuş gibi, üstelik savaşıp şehit düşen kardeşleri hakkında da: "Sözümüzü dinleselerdi öldürülmezlerdi" dediler. Onlara de ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, haydi ölümü kendi başınızdan savın da görelim!"

Cenâb-ı Hak burada eceli inkâr eden münafıklara susturucu bir cevap vererek, "İddiânız doğruysa haydi öyleyse başkalarını bırakın da kendinizi ölümden kurtarın!" buyurmuştur. Hakikaten ölüm bütün iddiâları geçersiz kılan ve bütün yalancıları susturan bir cevaptır.

Hem Allah yolunda öldürülmeyi zarar olarak düşünmemek gerekir. Zira şehit olmak ölmek değil, bilakis gerçek mânada dirilip hakîki hayâta kavuşmak demektir:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا ۜ بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ۙ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَآ اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۙ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ ۙ اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۘ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا

يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

169. Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü zannetme! Aksine onlar diridirler ve Rableri yanında rızıklanmaktadırlar.

170. O şehitler, Allah'ın kendilerine bağışladığı nimetlerle sonsuz bir mutluluk duyarlar. Arkalarından gelecek olup, henüz kendilerine katılmamış olan mücâhid kardeşleri adına da: "Onlara hiçbir korku yok, onlar asla üzülmeyecekler" müjdesiyle sevinirler.

171. Yine onlar, Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine olan büyük lutfu ve ihsânıyla sevindikleri gibi, ayrıca Allah'ın, mü'minlerin mükâfatını zâyi etmeyeceği yolundaki va'dinden dolayı da büyük bir sevinç duyarlar.

Şehitler Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine bahşettiği husûsî bir hayatla diridirler. **"Rableri yanında rızıklanmaktadırlar"** (Âl-i İmrân 3/169) ifadesinden anlaşıldığına göre Allah'a yakın bir mevkî elde etmişler ve orada akla hayâle gelmez cennet nimetleriyle ikram olunmaktadırlar. Ölümden sonra sâlihlerin rûhları cennetteki güzel makâmlarını görüp sevinir, kötülerin rûhları da cehennemdeki yerlerini görüp elem ve ızdırap duyarlar. Şehitler ise yüce makamlarını görmekle kalmaz, Allah katında dünyadaki insanların topladığı şeylerden çok daha kıymetli ve daha büyük nimetlere mazhar olurlar. Rasûlullah (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurur:

"Cennete giren hiçbir kimse, yeryüzündeki her ey kendisinin olsa dahi dünyaya geri dönmeyi arzu etmez. Sadece ehit, gördüğü ileri derecedeki itibar ve ikram sebebiyle tekrar dünyaya dönmeyi ve on defa ehit olmayı ister."

Bir rivayette: "*ehitliğin faziletini gördüğü için*" buyrulmuştur. (Buhârî, Cihâd 21; Müslim, İmâre 109)

Fahr-i Kâinat Efendimiz, diğer bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"...Ümmetime ağır gelmeyecek olsaydı, hiçbir seriyyeden geri kalmaz, hepsine katılırdım. Allah yolunda ehîd olmak, sonra diriltilip tekrar ehîd olmak yine diriltilip tekrar ehîd olmak isterdim." (Buhârî, İman 26; Müslim, İmâre 103, 107)

Şehîdler, kendilerine lutfedilen nimetlere sevindikleri gibi geride bıraktıkları mü'minler ve özellikle kendilerinden sonra şehîd olacak kişiler için de sevinir ve bunu onlara müjdelemek isterler. Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle anlatır:

"Bir defasında ben üzüntülü bir haldeyken Rasûlullah (s.a.v.)'le karşılaşmıştık. Bana:

«–Seni niye böyle üzgün görüyorum?» buyurdu.

«–Babam Uhud'da şehîd düştü. Geriye bakıma muhtaç kalabalık bir aile ve bir hayli de borç bıraktı" dedim. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.):

«–Allah’ın babanı nasıl kar ıladığını sana müjdeleyeyim mi?» buyurdu. Ben: «Evet!» deyince şöyle devam etti:

«–Allah, hiç kimseyle yüz yüze konu maz, dâimâ perde arkasından konu ur. Ancak, babanı diriltti ve onunla perdesiz yüz yüze konu tu:

“–Ey kulum, benden ne dilersen iste, vereyim!” buyurdu. Baban:

“–Ey Rabbim, beni dirilt, senin yolunda tekrar ehîd olayım!” dedi. Allah Teâlâ:

“–Ama ben daha önce, «Ölenler artık dünyaya geri dönmeyecekler!» diye hükmettim” buyurdu. (Tirmizî, Tefsir 3/3010) *Baban da:*

“–Ey Rabbim, öyleyse benim hâlimi arkamda kalanlara bildir!” dedi. Bu talep üzerine u âyet-i kerîmeler nâzil oldu...»

Daha sonra Rasûlullah (s.a.v.) şehîdlerle ilgili olan bu âyet-i kerîmeleri tilâvet buyurdu. (İbn Mâce, Mukaddime 13/190)

Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Uhud’da karde leriniz isabet alıp ehîd edilince Allah Teâlâ onların ruhlarını alıp ye il ku lar hâline getirdi. ehîdlerin rûhları cennet nehirlerine gelir, cennet meyvelerinden yer ve ar ın gölgesindeki altundan kandillere gelirler. ehîdler yeme-içmelerinin ho luğunu, gezdikleri ve kaldıkları yerlerin güzelliğini görünce:

«–Cihâddan ayrı kalmamaları ve sava tan korkmamaları için, bizim cennette hayatta olup türlü nimetlerle rızıklandığımızı karde lerimize kim ula tıracak?» dediler. Her türlü noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah Teâlâ:

«–Ben bunu sizin adınıza onlara haber veririm» buyurdu ve bu âyet-i kerîmeleri Rasûlü’ne indirdi.” (Ebû Dâvûd, Cihâd 25/2520; Müslim, İmâret 121)

Buradan anlaşıldığına göre müslümanlar, kardeşlerinin iyiliğine kendi iyiliklerinden daha çok sevinmelidirler. Zira öncelikle şehîdlerin, kardeşlerine ihsân edilen nimetler sebebiyle sevindikleri bildirilmiştir.

Görüldüğü üzere Allah Teâlâ, mü’minlerin mükâfatını kat kat fazlasıyla vermektedir. Ancak Cenâb-ı Hakk’ın râzı olduğu bu mü’minlerin bazı vasıfları taşıması lâzımdır. Bu vasıflar şöyle beyân edilir:

لِلَّذِينَ ۛ اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ

اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌ ۚ ﴿١٧٢﴾

172. O mü’minler, savaşta bunca yara aldıktan sonra bile, Allah ve Rasûlü’nün tekrar savaşa dönme çağrısına uymuşlardı. İşte böyle güzel davranışta bulunanlarla, Allah’a ve Rasûlü’ne karşı gelmekten sakınanları âhirette büyük mükâfatlar beklemektedir.

Uhud savaşı, hicretin 3. senesinde 7 Şevvâl Cumartesi günü olmuştu.

Rasûlullah (s.a.v.) ve müslümanlar pek çok yaralar almış vaziyette akşam Medine’ye döndüler. Allah Rasûlü (s.a.v.), 8 Şevvâl Pazar günü sabah namazını kıldırdığında, yanında Sa‘d b. Ubâde, Hubâb b. Münzir, Sa‘d b. Muâz, Evs b. Havlî, Katâde b. Nûman, Ubeyd b. Evs gibi ensârın önde gelenleri vardı. Bunlar mescidde Efendimiz’in kapısı önünde gecelemişlerdi. Yaralı hâllerine bakmayarak Allah Rasûlü’nü muhtemel tehlikelere karşı korumayı düşünmüşlerdi. Namazdan sonra Fahr-i Kâinat Efendimiz, Hz. Bilâl’den insanlara şöyle seslenmesini istedi:

“–Rasûlullah (s.a.v.) dü manı tâkip etmenizi emrediyor! Dün bizimle sava anlardan ba kası tâkibe çıkmasın!” (Vakidî, *el-Megâzî,* I, 334)

Ebû Katâde, kabilesinden yaraları ve yaralıları tedâvi eden insanların yanına varıp:

“–Rasûlullah (s.a.v.)’in münâdîsi düşmanı tâkip etmenizi emrediyor!” dedi.

Onlar da hemen silahlarına doğru fırladılar, bir anda yaralarını unutuverdiler. Benî Seleme kabilesinden 40 yaralı bu tâkip için hazırlandı. Diğer kabilelerden de pek çok yaralı vardı. Ebû İnebe kuyusunun yanında Allah Rasûlü’ne katıldılar. Kılıçlarını yanlarına alarak Rasûlullah (s.a.v.) için saf tutmuşlardı. Allah Rasûlü (s.a.v.) onlara bakıp yaralarının çok olduğunu görünce hislendi ve:

“Allahım, Benî Selime kabilesine rahmet eyle!” diye dua etti. (Vakidî, *el-Megâzî,* I, 335)

Efendimiz (s.a.v.) ve müslümanlar o esnâda ağır yaralı ve pek yorgun olmalarına rağmen düşmanı tâkip ettiler. Pek çoğunun biniti de yoktu. Bunlar, birbirlerini sırtlarında taşıyarak Allah Rasûlü’nün yanında sefere iştirak ettiler. (İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 53; Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 243, 269, 316, 334-335)

İşte Allah ve Rasûlü’ne itaat hususunda hiçbir mâzerete sığınmayan böylesine fedakâr insanlar, Allah’ın rızâsına nâil olur ve büyük bir mükâfat kazanırlar. İhsân ve takvâ hâllerinin yüksekliği nisbetinde ecirleri de büyük olur.

Gelen âyet, gerçek mü’minlerin gönlünde yer alan cesaret ve korkusuzluğa işaret ediyor:

اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ
اِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

173. Onlar ki, bazı kimseler kendilerine: “Düşmanlar sizinle savaşmak üzere ordular topladı, onlardan korkun!” dediklerinde, bu onların imanını bir kat daha artırdı da: “Allah bize yeter, O ne güzel vekîldir!” mukabelesinde bulundular.

Peygamber Efendimiz’in tâkibe çıktığını haber alan Ebû Süfyan, geri dönmekten vazgeçerek Mekke’ye doğru yöneldi. Bu esnâda Abdülkays oğullarından Medine’ye yiyecek almaya giden bir kâfileye rastladı. Onlara:

“–Benim sözlerimi Muhammed’e ulaştırmak üzere elçilik yapsanız, buna karşılık ben de Ukaz panayırında develerinize kuru üzüm yükleyiversem olur mu?” dedi. Abdülkays oğulları bu teklifi kabul edince Ebû Süfyan:

“–Yanına vardığınızda ona; bizim üzerlerine yürümek ve köklerini kazımak için toplandığımızı haber verin!” dedi.

Abdülkays oğulları, Peygamber Efendimiz’e Hamrâü’l-Esed’de rastlayıp, Ebû Süfyan’ın sözlerini naklettiler. Rasûlullah (s.a.v.):

حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (Hasbünallahü ve ni‘mel vekîl) *“Allah bize yeter, O ne güzel vekîldir!”* buyurdu. (İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 55-56; Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 340)

Ebû Süfyân, Uhud’dan ayrılmadan önce müslümanlara bir sene sonra Bedir’de tekrar karşılaşmayı teklif etmiş, Rasûlullah (s.a.v.) de bu teklife müsbet cevap vermişti.

Allah Rasûlü (s.a.v.), hicretin dördüncü yılında Zâtürrikâ gazvesinden dönünce, vermiş olduğu sözü yerine getirmek üzere müslümanlarla birlikte Bedir’e çıktı. Ebû Süfyân da çıkmak için hazırlanmıştı fakat hareket edeceği gün kararını değiştirdi. O esnâda henüz İslâm’a girmemiş olan Nuaym b. Mesûd’un umre için Medine’den geldiğini öğrendi. Ona:

“–Ben Muhammed’in ashâbına «Bedir’de buluşup savaşalım» diye söz vermiştim. Vakit geldi lâkin bu sene kuraklık ve kıtlık var. Bizim için sert ve kurak bir yıl değil, belki yumuşak, otlu, sulu ve bolluk olan bir yıl daha iyi ve elverişlidir. Ben bu yıl Muhammed’le karşılaşmak istemiyorum. Fakat, karşılaşmadığım takdirde, o bize karşı cesaretlenecektir. Sen hemen Medine’ye yetiş ve dayanamayacakları kadar kuvvet topladığımı bildirerek onları Bedir’e çıkmaktan vazgeçir. Bu işi başarırsan sana yetişkin yirmi deve verelim” dedi.

Ebû Süfyan sadece Nuaym ile değil, Mekke’den Medine’ye gidecek kimi bulursa aynı şekilde haberler gönderiyordu. Bir taraftan da Medine’deki münafıklar çalışıyor ve müslümanları seferden vazgeçirmeye uğraşıyorlardı. Bu gayretler neticesinde bir kısım müslümanlarda sefere çıkma hususunda isteksizlik belirmeye başladı. Cesaret ve metanet âbidesi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) durumu öğrenince:

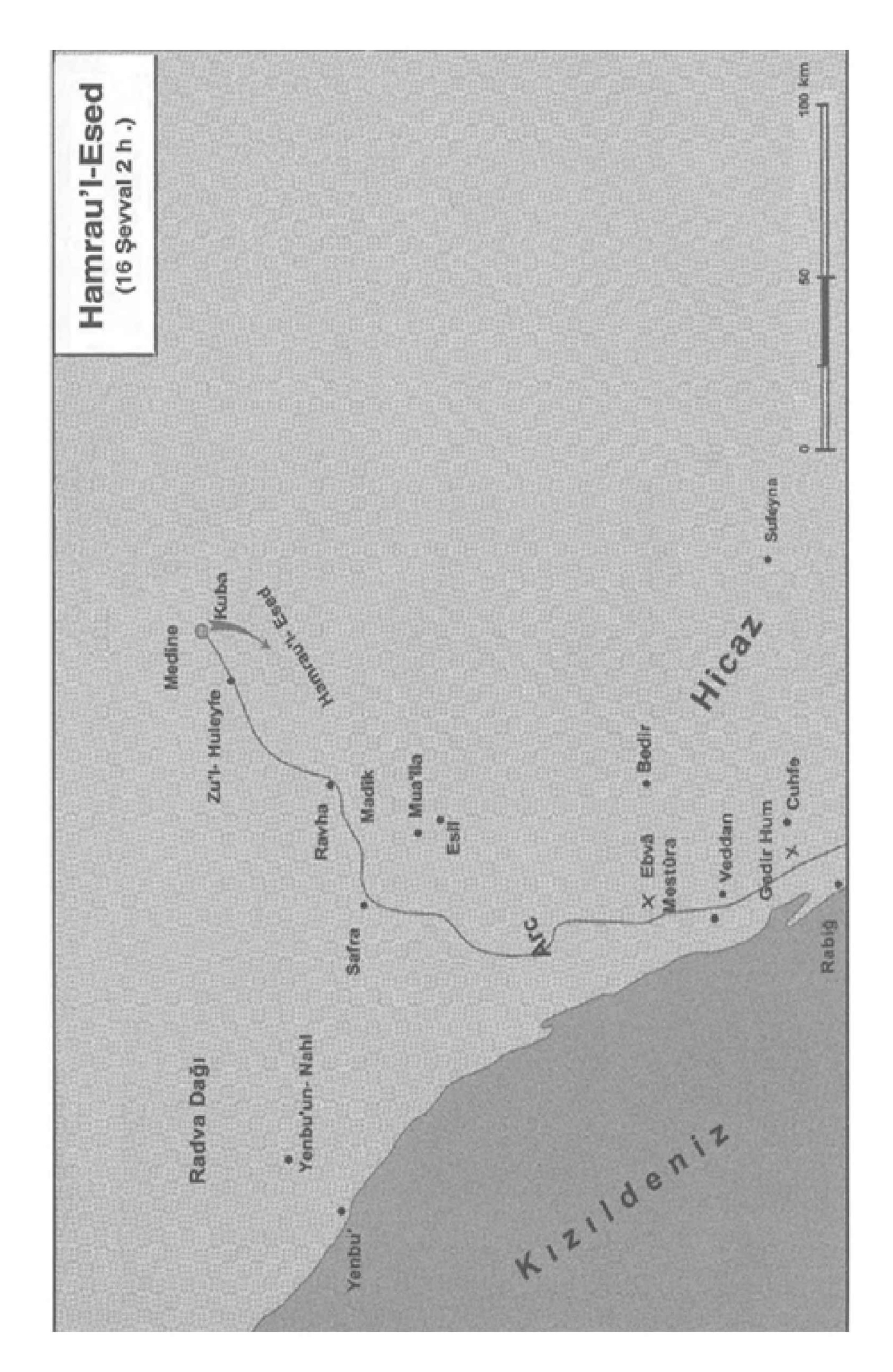
“–Varlığım kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki, yanımda hiç kimse olmasa bile, ben tek ba ıma Bedir’e gideceğim!” buyurdu.

Bunun üzerine Allah Teâlâ müslümanlara yardım edip kalplerine sebât verdi. Nihâyet İslâm ordusu ticaret mallarını da yanlarına alarak Bedir’e vardı. O

dönemde Bedir'de panayır kurulurdu. Efendimiz'in Bedir'e geldiğini haber alan Ebû Süfyan da yola çıktı. Mekke yakınlarındaki Merru'z-Zahrân'a gelince, Cenâb-ı Hak kalbine bir korku düşürdü. Kuraklığı bahane ederek geri dönmeye karar verdi. Ebû Süfyan, ordusuyla birlikte geri dönünce, Mekke halkı:

"Siz sevik yani kavut yemek için yola çıkmışsınız!" diyerek onlara "Sevik Ordusu" adını taktılar.

Bu durumda mü'minlere ticâretten başka yapılacak bir iş kalmamıştı. Müslümanlar ticâret mallarını satarak bol kâr elde ettiler. Rasûlullah (s.a.v.), Bedir'de sekiz gün Ebû Süfyân ve ordusunu bekledikten sonra hiçbir nâhoş durumla karşılaşmadan Medine'ye döndü. (bk. İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 221-222; İbn Sa'd, *et-Tabakât,* II, 59-60; Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 384-389)

Şüphesiz ki bu durum, civâr kabileler üzerinde müslümanların lehine müthiş bir tesir meydana getirdi.

Nitekim âyet-i kerîme bu hâdiseye de işaret etmektedir. Müşriklerin yalan

yanlış propagandaları karşısında müslümanlar حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَك۪يلُ (Hasbünallahü ve ni‘me’l-vekîl) “Allah bize yeter, O ne güzel vekîldir!” diyerek Allah’a tevekkül edip yola çıkmışlardır. Bu davranışlarıyla yegâne yardımcı olarak Allah’ı görmüşler ve Allah’tan başka hiç kimseye ihtiyaçlarının olmadığını ortaya koymuşlardır.

Allah’ı ve Rasûlü’nü râzı etmek üzere gösterilen bu gayretin ve çıkılan bu seferin dönüşü de muhteşem oldu:

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوٓءٌۙ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٧٤﴾

174. Sonra da savaşta kendilerine hiçbir fenâlık dokunmadan, Allah’ın büyük nimet ve ihsânıyla geri döndüler. Böylece Allah’ın rızâsını da kazanmış oldular. Allah, pek büyük lutuf sahibidir.

Müslümanlar iki sefere çıkarken de gösterdikleri itaat, tevekkül, cesâret ve iman celâdeti neticesinde maddî-mânevî pek çok nimet ve ilâhî ihsânlarla döndüler. Düşmanlarını korkuttular, ticâret yapıp maddî kazanç elde ettiler, cihâd sevabı kazandılar, sabır, sebât ve iman gibi mânevî hasletlerini kuvvetlendirdiler. Düşman, karşılarına çıkamadığı için herhangi bir zarara da uğramadılar. Bütün bunların yanında bir de Allah’ın rızasına nâil oldular. Zira sırf Allah’ın rızâsını kazanmak için yollara düşmüşlerdi. Diğer bütün söz ve davranışları da hep Allah’ın rızâsını kazanmaya mâtuftu. Geride oturup kalanlara gelince onlar hiçbir şey elde edememiş, pişmanlık ve hüsran ateşlerinde yanmışlardı.

İki grup arasındaki esas fark, şeytanın tahriklerine kanıp kanmama farkıydı:

اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ اَوْلِيَٓاءَهُۖ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٧٥﴾

175. Sizi korkup düşmandan kaçmaya çağıran ancak şeytandır ki, içinize kendi dostlarının korkusunu yerleştirmek istiyor. Şu halde, gerçekten mü’min iseniz onlardan korkmayın, yalnız benden korkun!

Nasıl ki Ebû Süfyan ve onun gönderdiği adamları, düşmanın çok kuvvetli olduğunu söyleyerek müslümanları cihâda çıkmaktan alıkoymaya çalışmışlarsa, bugün de çeşitli şeytanlar müslümanların iyiliğe koşmasına mânî olmak ve gözlerini korkutmak isteyebilirler. Lâkin bu şeytanlar ancak kendi yüreksiz dostlarını korkutabilir, imanı sağlam olan sebâtkâr mü’minlere bir şey yapamazlar. Çünkü gerçek mü’minler yaratıklardan değil sadece Allah’tan

korkar, O'nun emirlerini yerine getirirler.

Buraya kadar mü'minlerin davranışları övülüp eriştikleri nimetler zikredildi. Şimdi de inkâra saplananlar uyarılarak mâruz kalacakları şiddetli azap haber verilecektir. Yaşanan üzücü olaylardan sonra, Rasûlullah (s.a.v.)'i tesellî etmek için hitap tarzı değiştirilerek buyruluyor ki:

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176. Küfürde birbirleriyle yarışanlar seni üzmesin! Çünkü onlar, Allah'a hiçbir şekilde zarar veremeyeceklerdir. Allah diliyor ki, onların âhirette hiçbir nasibi olmasın. Onları pek büyük bir azap beklemektedir.

Kureyş müşrikleri, münafıklar, mürtedler ve yahudiler gibi inkârcılığın canlı kalması ve imanın sönmesi için gayret sarfedenler, ne kadar çok ve kuvvetli görünseler de, Allah'a, O'nun dostlarına ve İslâm'a hiçbir zarar veremezler. Onların zararı kendilerinedir. Cenâb-ı Hak onları bulundukları hâl üzere bırakıyor ve dünya nimetlerinden istifade ettiriyor ki, bütün zevk ve lezzetlerini bu dünyada bitirsinler ve âhirette iyilik adına alacakları bir şey kalmasın. Nitekim bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"O gün, dünyada iken küfre batmış olanlar ateşe sunulacak ve kendilerine şöyle denecek: «Siz bütün zevklerinizi dünya hayatınızda hoyratça harcayıp tükettiniz ve bunlarla safâ sürdünüz. Âhirete eli boş geldiniz. Bu gün ise, hiç hakkınız olmadığı halde yeryüzünde büyüklük taslamanız ve doğru yoldan çıkmanız sebebiyle alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız!»" (Ahkãf 46/20)

Bunlar, imanı verip küfrü satın alanlardır. Oysa:

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

177. İmânı verip küfrü satın alanlar, kesinlikle Allah'a hiçbir zarar veremeyeceklerdir. Üstelik, onlar için acı verici bir azap vardır.

Yahudiler, Allah Rasûlü'nün hak peygamber olduğunu bile bile inkâr ediyorlardı. Münafıklar da müslümanların yanında iman ettiklerini söyledikleri halde şeytanlarıyla baş başa kalınca iç yüzlerini ortaya koyup inkâr üzere olduklarını ifade ediyorlardı. Bir de iman ettikten sonra dinden dönen mürtedler vardı ki bunların sayısı oldukça azdır. Bütün bunlar imanı verip karşılığında küfrü alan, küfürde kalmak için ağır bedeller ödeyen kimselerdir. İşte bunlar Allah'a hiçbir zarar veremedikleri gibi kendileri de pek acı verici bir azâba dûçar

olacaklardır.

Yüce Allah'ın kâfirleri hemen helâk etmeyip onlara mühlet vermesinin hikmetine gelince:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ خَيْرٌ لِاَنْفُسِهِمْ ط اِنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ لِيَزْدَادُوا اِثْمًا ج وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾

178. İnkâr edenler, sakın kendilerine mühlet vermemizin haklarında hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara, ancak günahları daha da artsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

Birisi Peygamber Efendimiz'e:

"–Yâ Rasûlallah! Hangi insan daha hayırlıdır?" diye sormuştu. Allah Rasûlü (s.a.v.):

"–Ömrü uzun, ameli güzel olan" buyurdu. Bu sefer o kişi:

"–İnsanların en kötüsü kimdir?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.):

"–Ömrü uzun, ameli kötü olan!" buyurdu. (Tirmizî, Zühd 22/2330; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 40, 43, 47)

İbn Abbas (r.a.) der ki:

"Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki yeryüzündeki bütün insanlar için ölüm hayattan daha hayırlıdır. Bir kimse mü'min ise Allah Teâlâ onlar için şöyle buyurmaktadır:

«Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah tarafından bir ikram olmak üzere, altından ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennetler vardır. İtaat ehli sâlih kullar için Allah katındaki nimetler daha hayırlıdır.» (Âl-i İmrân 3/198)

Şayet o kimse fâcir bir kimseyse Allah Teâlâ onlara da şu an tefsiri yapılan 178. âyet-i kerîme ile îkâzda bulunmaktadır. (Hâkim, *el-Müstedrek,* II, 326/3168)

Bütün bunlardan sonra şimdi de insanların başına gelen Uhud ve benzeri acı hâdiselerin sır ve hikmetine tekrar temas edilerek şöyle buyruluyor:

مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ط وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِى مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَآءُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ ج وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

179. Allah, murdarı temizden, kâfiri mü'minden ayırmadıkça mü'minleri şu içinde bulunduğunuz hâl üzere bırakmayacaktır. Allah size gaybı da göstermez ki, mü'mini kâfiri ayırabilesiniz. Ancak Allah elçilerinden

dilediğini seçip onlara dilediği ölçüde gaybî haberleri bildirir. O halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Eğer iman eder ve günahlardan sakınırsanız sizin için çok büyük bir mükâfat vardır.

Allah Teâlâ, ihlâslı mü'minlerle münafıkların birbirinden fark edilmeyecek şekilde belirsiz yaşamasını ve aynı haklara sahip olup eşit şekilde muamele görmesini istemez. Çünkü bu hâl mü'minlere zarar vermekte; kimin samimî kimin sahtekâr olduğunu bilemediklerinden çeşitli fitne ve zararlara mâruz kalmaktadırlar. Bu sebeple Cenâb-ı Hak mü'minlerin arasında yaşayan kötü niyetli imansızları belli edip ortaya çıkarmak sûretiyle gerçek mü'minleri rahatlatmaktadır.

Diğer taraftan iman etmenin de bir bedeli vardır. Bu bedeli ödemeleri için Cenâb-ı Hak müslümanları hep aynı minval üzere yaşatmaz. Onları bir takım imtihanlara tâbi tutar ve çeşitli zorluklarla yüz yüze getirir. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"İnsanlar, hiç imtihana tâbi tutulmadan, sadece "İnandık!" demekle bırakılıvereceklerini mi sandılar? Gerçek şu ki biz, onlardan öncekileri de imtihan ettik. Böylece Allah, doğru söyleyenleri de ortaya çıkaracak, yalancıları da elbette ortaya çıkaracaktır." (Ankebût 29/2-3)

Allah Teâlâ, pek çok hikmetlere binâen insanları gaybî bilgilere nüfûz edip onları öğrenmelerine müsaade etmemiştir. Dolayısıyla insanlar gaybı bilemezler. Kesin bir şekilde "Şunun kalbinde şöyle duygular var, şu cennetlik şu da cehennemliktir" gibi söz ve düşüncelere sahip olamazlar. Aynı şekilde, başlarına gelen olayların hikmet ve sebebini de çoğu zaman açıkça bilemezler. Ancak Allah Teâlâ peygamberlerinden dilediğine gerektiği ölçüde bu tür bilgiler verir. (bk. Cin 72/26-27)

Bu sebeple âyetin devamında Rasûlullah (s.a.v.)'in gaybden pek çok haberler verdiğine şâhit olan insanlar, artık Allah'a ve Efendimiz'in peygamberliğine inanmaya dâvet edilmektedir. İman edip bir de sâlih amellerle dolu takvâ üzere bir hayat yaşarlarsa, kendilerine büyük mükâfatlar verileceği müjdelenmektedir. O halde münafık ve kâfirler imana gelmeli, mü'minler de imanlarını kuvvetlendirip takvâlarını artırmalıdırlar. Bunun yolu ise maldan ve candan fedakarlıktan geçer:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ ط
بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ ط سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ط وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ط وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ع ﴿١٨٠﴾

180. Allah'ın, lûtfundan kendilerine bol bol verdiği nimetleri O'nun yolunda harcama hususunda cimrilik edenler, bunun kendileri haklarında hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için pek fenâ bir durumdur. Çünkü cimrilik ettikleri şeyler kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Kaldı ki, göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

Önceki âyetlerde daha çok Allah yolunda savaşıp can vermekten bahsedilmişti, şimdi de söz mal vermeye gelmiş bulunmaktadır. Bu da daha çok zekât ve sadaka vererek gerçekleşir. Zekâtını verenler büyük bereketlere nâil olurlar. Bu farzı ihmâl edenler ise korkunç tehditlerle karşı karşıyadırlar. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

"Bir kimseye Allah Teâlâ mal verir, o da zekâtını ödemezse, bu mal kıyâmet günü oldukça zehirli büyük bir yılan hâlinde kar ısına çıkarılır. Yanaklarının üzerinde gazap ve zehirinin iddetini gösteren iki siyah nokta vardır. O gün bu azgın yılan, mal sahibinin boynuna dolanıp ağzını kapatacak ekilde iki yanağından iddetle ısırır ve:

«–Ben senin dünyada çok sevdiğin malınım, ben senin hazînenim!» der."

Daha sonra Rasûlullah (s.a.v.), sözlerine delil olarak tefsirini yaptığımız bu 180. âyet-i kerîmeyi okumuştur. (Buhârî, Zekât 3; Tirmizî, Tefsir 3/3012)

Âyet-i kerîmede zekât ve sadakaya yaklaşmayanlar cimrilikle kınanmışlardır. Fahr-i kâinat (s.a.v.) de: *"İnsanda bulunan en fenâ duygu, a ırı cimrilik ve iddetli korkudur"* buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Cihâd 20/2511)

Ashâb-ı kirâm da cimriliğin ne kadar kötü bir haslet olduğunu ifade için: "Hangi hastalık cimrilikten daha beter ki!" derlerdi. (Buhârî, Humus 15; Meğâzî 73; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 308)

"Semâvî mîras" da peygamberlik ve ilim gibi nimetlerdir. Allah bunları da dilediğine lûtfeder. Dolayısıyla Ehl-i kitap Allah Rasûlü'nün peygamberliğini kıskanmamalı ve ona tâbi olmalıdırlar. Bugün de Allah'ın velî kullarını, âlimleri ve semâvî mirastan pay alan diğer insanları kıskanmayıp kendilerinden faydalanmaya çalışmak gerekir.

Peygamber Efendimiz'le alakalı önceki mukaddes kitaplarda zikredilen bilgiler husûsunda gerek başkalarına gerekse kendilerine karşı cimri davranan ve Allah yolunda vermeye teşvik eden âyetleri bahane ederek ileri geri konuşan Ehl-i kitaba cevap olarak buyruluyor ki:

Allah Hakkında
Uygunsuz Konuşan Şaşkınlar

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذ۪ينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ فَق۪يرٌ وَنَحْنُ اَغْنِيَٓاءُۢ سَنَكْتُبُ مَا
قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّۙ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَر۪يقِ ﴿١٨١﴾
ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِۚ ﴿١٨٢﴾

181. "Allah fakirdir, biz ise zenginiz" diyenlerin sözünü Allah elbette işitmiştir. Onların bu söylediklerini de, haksız yere peygamberleri öldürmelerini de yazacağız ve kendilerine: "Tadın o yakıcı cehennem azabını!" diyeceğiz.

182. Bu yakıcı azap, bizzat kendi ellerinizle âhirete gönderdiğiniz suç ve günahlarınızın karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına asla zulmetmez.

Allah yolunda harcamaya ve O'na güzel bir borç vermeye (bk. Bakara 2/245) teşvik eden âyetleri işittiklerinde yahudiler, anlayışsızlık ve inatlarının şaşmaz bir delili olarak "Allah fakir düşmüş, bizden borç istiyor" gibi hezeyanlarda bulundular. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 137-138) Cenâb-ı Hak, Yüce Zâtı'na karşı büyük cürümler işlemeyi âdet hâline getirmiş olan yahudilerin bu tür sözlerini, haksız yere peygamberlerini öldürmekle aynı seviyede tuttu ve onları şiddetli bir azâb ile tehdit etti. Âyette Allah'ın söylenen sözleri işittiği ve bunları kaydettiği ifade edilerek tehdit daha kuvvetli hâle getirilmiştir.

Yahudiler, hakikati kabule dâvet edildikçe inat ediyor ve çeşitli bahaneler buluyorlardı. Bir bahaneleri de şuydu:

اَلَّذ۪ينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَٓا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتّٰى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ
تَأْكُلُهُ النَّارُۜ قُلْ قَدْ جَٓاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْل۪ي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذ۪ي قُلْتُمْ
فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٨٣﴾

183. Onlar: "Allah, bize, gökten inecek ateşin yakacağı bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamayı emretti" dediler. De ki: "Benden önce nice peygamberler, size apaçık deliller ve söylediğiniz o mûcizeyi getirmişti. Eğer doğru sözlüyseniz, o peygamberleri niçin öldürdünüz?"

Yahudiler bir defâsında Allah'ın kendilerine, gökten inen bir ateşin gelip

kurbanını yakmadıkça kimsenin peygamberliğine inanmamayı emrettiğini söylediler. Önceki peygamberler zamanında, gökten bir ateş inerek takdim edilen kurbanları, sadakaları ve ganimetleri yakıp yok ederdi. Bu durum, o ibâdetin kabul edildiğine bir delil olurdu. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* IV, 262; Zemahşerî, *el-Ke âf,* I, 218; Buhârî, Humus 8; Müslim, Cihâd 32)

Tevrat'ta, ateşin kurbanı yakması, Hz. İlyas'ın peygamberliğinin ispatlanması için gösterilen bir mûcize olarak değerlendirilir. (I. Krallar, 18, 19)

Yüce Rabbimiz câhil insanoğlunun her isteğini hemen yerine getirmez. Zira insan kendisi için iyiliği isterken kötülüğü de ister. Hatta başına taş yağdırılmasını isteyecek kadar câhilleşir. Bir de Cenâb-ı Hak, istenilen mûcizeyi gerçekleştirdikten sonra hâlâ iman etmeyenlerin üzerine büyük bir felâket indirir ve kimseye azâb etmediği şekilde azâb eder. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 242, 258)

Dolayısıyla burada Allah Teâlâ, istedikleri mûcizeyi gerçekleştirmeyerek onlara merhamet etmiş ve mühlet tanımış olmaktadır. Diğer bir husus da, istedikleri bu mûcizenin indirilmesi, onların âyette bahsedilen yalan iddiâlarını tasdik mânasına gelirdi. Yani her peygamber mutlaka kurban ve ateş mûcizesini getirmek mecbûriyetindeymiş gibi anlaşılırdı. Allah Teâlâ ise yalan bir iddiâyı tasdik etmez. (Elmalılı, *Hak Dini,* II, 1243)

Rasûlüm!

وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاؤُ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ

184. Eğer seni yalanlarlarsa, hiç üzülüp tasalanma. Çünkü senden önce de apaçık mûcizeler, hikmet ve öğüt dolu sahifeler ve aydınlatıcı kitaplarla pek çok peygamber geldi ve onlar da aynı şekilde kavimleri tarafından yalanlandılar.

Yalanlanmak doğru insanların pek ağırına gideceği için Cenâb-ı Hak bu âyette Efendimiz (s.a.v.)'i tesellî etmiş, inkârı meslek edinen kimselerin sözlerini kâle almaması gerektiğini bildirmiştir.

Bundan sonra mü'minlere tesellî, inkârcılara da tehdit olmak üzere buyruluyor ki:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَمَنْ

مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا

185. Her nefis ölümü tadacaktır. Yaptıklarınızın karşılığı ancak kıyâmet günü tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete

konulursa, gerçekten o kurtuluşa ermiştir. İyi bilin ki, bu dünya hayatı, aldatıcı bir faydadan başka bir şey değildir.

Dünya imtihan yeri, âhiret ise hesap verme ve karşılık alma âlemidir. Bu sebeple, iyiliğinin karşılığını hemen göremeyenler üzülmemeli, kötülüğüne karşılık bulmayanlar da buna aldanmamalıdır. İmanla ölerek cehennemden kurtulup cennete nâil olabilenler, en yüce gayelerine kavuşmuşlardır. Zâten Hz. Ali (r.a.) de, تَمَامُ النِّعْمَةِ (tamâmu'n-ni'meti) "nimetin tamamlanması" ifadesini bu şekilde tefsir etmiştir. (Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl,* I, 201)

ş

Rasûlullah (s.a.v.): *"Cennette bir kamçının kapladığı yer, hiç üphesiz dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır. Dilerseniz u âyet-i kerîmeyi okuyun!"* buyurmuş ve ardından bu 185. âyeti tilâvet etmiştir. (Tirmizî, Tefsir 3/3013. bk. Buhârî, Cihâd 73)

Yine bir hadis-i şerifte:

"Kim cehennemden uzakla tırılıp cennete konulmak isterse; ölümünü, Allah'a ve âhiret gününe iman ederek kar ılasın ve diğer insanlara, kendisine yapılmasını istediği ekilde muamele etsin!" (Müslim, İmâre 46; Nesâî, Bey'at 25)

Bu hakikatleri idrak ederek dünyaya bakışımızı düzeltmeliyiz. Dünyada nice imtihanlarla karşılaşabiliriz ki bunların karşılığını ancak âhirette alabiliriz. İşte Cenâb-ı Hak, mü'minleri tesellî etmek ve Ehl-i kitabın az önceki iddialarına cevap vermek üzere şöyle buyuruyor:

لَتُبْلَوُنَّ فٖى اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ
مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذٖينَ اَشْرَكُٓوا اَذًى كَثٖيرًاۜ وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ
ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴿١٨٦﴾

186. Mallarınız ve canlarınız husûsunda mutlaka imtihan edileceksiniz; sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve günahlardan sakınırsanız, elbette bu davranış, yapılmasında azimli ve kararlı olunması gereken en mühim işlerdendir.

Cenâb-ı Hak, mü'minleri malları ve canları hususunda devamlı imtihana tâbi tutar. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Erkek olsun, kadın olsun mü'min, Allah'a günahsız olarak kavu uncaya kadar kendisinden, çoluk çocuğundan ve malından belâ eksik olmaz." (Tirmizî, Zühd 57/2399; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 287, 450; *Muvatta',* Cenâiz 40)

Ashâb-ı kirâm da gerek Mekke döneminde gerekse Medine döneminde pek çok

imtihanlardan geçmişlerdi. Bir taraftan yahudilerin, 181 ve 183. âyetlerde gördüğümüz gibi Allah ve Rasûlü hakkındaki ağır sözleri ve şiirleriyle üzülüyor, bir taraftan da müşriklerle mücâdele ediyorlardı. Yahudi şâir Ka'b b. Eşref, Peygamberimiz (s.a.v.)'i alaya alan ve kötüleyen şiirler söyler ve Kureyş müşriklerini onun aleyhine tahrik ederdi. Kureyş'in müşrik şâirleri de Allah Rasûlü aleyhine şiirler söyler, insanları aldatarak doğru yoldan uzaklaştırırlardı. Öyle ki, sonunda ensârın en güçlü şâiri Hassân b. Sâbit (r.a.), müşrikleri hicvetmek için Rasûlullah (s.a.v.)'den izin istemiş, o da izin vermişti. (Buhârî, Menâkıb 16; Müslim, Fezâilü's-sahâbe 156-157)

Ehl-i kitap ve müşrikler Rasûl-i Ekrem Efendimiz'e ve ashâbına bu şekilde eziyet ederlerken Allah Teâlâ, onlara sabrı, takvâyı ve affı emretmişti.

Kötülüğe, aynıyla karşılık vermek, kötülüklerin artmasına sebep olur. Bundan dolayı Allah Teâlâ, dünya zararlarını azaltmak için sabrı, âhiret zararlarını azaltmak için de takvâyı emretmiştir. Bu durumda âyet-i kerîme, dünya ve âhiretin tüm âdâbını öz olarak ifade etmektedir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* IX, 105)

İster naklî ister aklî ister tecrübî olsun faydalı ilim sahibi olmak çok önemli ve faziletli bir iştir. Bundan daha önemlisi, o ilmi amele yansıtmak ve özellikle buna ihtiyacı olan başka insanlara da öğretmektir:

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُۘ فَنَبَذُوهُ

وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِه۪ ثَمَنًا قَل۪يلًاۜ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

187. Hani Allah, Ehl-i kitaptan: "Bu kitabı insanlara mutlaka açıklayacak ve onu kesinlikle gizlemeyeceksiniz" diyerek söz almıştı. Onlar ise bu sözü önemsemeyip kulak ardı ettiler ve değersiz dünya menfaatine karşılık onu sattılar. Yaptıkları bu alışveriş gerçekten ne kötüdür!

Kendilerine Kur'ân-ı Kerîm gibi en yüce bir kitap lûtfedildiği için, âyette bahsedilen sözleşmeye kıyâmete kadar gelecek müslümanlar da dâhildir. (Elmalılı, *Hak Dini,* II, 1252) Yâni, müslümanlar da Kur'ân'ı, Peygamber Efendimiz'i ve onun sünnet-i seniyyesini insanlara açıklayıp anlatmakla sorumludurlar. Allah onlardan da söz almıştır. Bu hususta yavaş davranmamalı ve hiçbir şeyi gizlememelidirler.

Nitekim Ebû Hüreyre (r.a.), "Şâyet Allah Teâlâ, kitap ehlinden söz almış olmasaydı, ben size hiçbir hadis rivayet etmezdim" demiş ve bu âyet-i kerîmeyi okumuştur. (Hâkim, *el-Müstedrek,* I, 190/366. bk. Buhârî, İlim 42)

Sorumluluk mevkiinde olup da bunun hakkını vermeyenler şu ilâhî tehdide

muhataptırlar:

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَٓا اَتَوْا وَيُحِبُّونَ اَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا
فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٨٨﴾

188. İşledikleri çirkin davranışlarla sevinen ve yapmadıkları güzel şeylerle övülmek isteyenlerin sakın azaptan kurtulacaklarını sanma! Onlar için can yakıcı bir azap vardır.

Konunun akışı Ehl-i kitapla ilgili olmakla birlikte, gelen rivayetlerden âyet-i kerîmenin, burada yerilen ahlâk ve karakterdeki bütün insanlara şâmil olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Saîd (r.a.) şöyle anlatır:

Rasûlullah (s.a.v.) sefere çıktığında, bir takım münafıklar geride kalır, savaşa iştirak etmezlerdi. Peygamber Efendimiz döndüğünde ise yeminler ederek özür dilerlerdi. Üstelik yapmadıkları şeylerden dolayı da övünmek isterlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ 188. âyeti inzâl buyurdu. (Buhârî, Tefsir 3/16; Müslim, Münâfikîn 7)

Bu münafıklar, seferde müslümanların başına hoşlanılmayacak bir şey gelirse bu gazveden geri durduklarına sevinirlerdi. Eğer gazve hoşlarına gidecek şekilde sonuçlanırsa, bu sefer de gelip Peygamberimiz'e yeminler ederek mazeretler üretir ve yapmadıkları bu işle, yani katılmadıkları bu gazve ile övülmelerini isterlerdi. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 141)

Yine yahudiler, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in Tevrat'ta zikredilen isim ve sıfatlarını gizleyip bu yaptıklarına seviniyorlardı. Bir de kendilerini tezkiye ediyor ve "Biz oruç, namaz ve zekât ehliyiz. Biz İbrâhim'in dini üzereyiz" diyorlardı. Kendilerini bununla avutarak Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini inkârda ağız birliği ettiklerine seviniyor, bu vasıflarıyla övülmek istiyorlardı. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* IV, 273)

İbn Abbas (r.a.) şöyle der:

"Rasûlullah (s.a.v.) Ehl-i kitâba bir şey sordu, ancak onlar bunu gizleyip açıklamadılar. Ona başka şeyler söylediler. Bir de Efendimiz'e verdikleri yalan haberden dolayı sanki doğru haber vermiş gibi övünmek istediler. Bir yandan da hakikati gizlediklerinden dolayı «Muhammed'i inandırdık» diye sevindiler." (Müslim, Münâfikîn 8; Buhârî, Tefsir 3/16; Tirmizî, Tefsir 3/3014)

Gayr-i müslimlere, özellikle de yahudilerin "Allah fakirdir" hezeyanlarına cevap olmak ve inkârcıların hakkı bulandırmalarında kurtulmanın yolunu göstermek üzere, mü'minlere de istikâmet verilerek buyruluyor ki:

Göklerin ve Yerin Yaratılışında Nice Deliller Var

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾

189. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a âittir. Allah her şeye kâdirdir.

Göklerin ve yerin mutlak mülkiyet ve hükümranlığı Allah'ın olunca O'nun mülkünde yaşayanlar, ilâhî emir ve yasaklar istikâmetinde hareket etmeleri gerektiğini bilmelidirler. Zira Allah'ın emirlerine karşı gelmek isteyenlerin cezaya mâruz kalacakları ve O'nun hükmünden kurtulamayacakları bir gerçektir.

Aslında insan, kendindeki en büyük ilâhî mevhibe olan aklını çalıştırıp ibret nazarıyla etrafına şöyle baktığında çözemeyeceği bir problem kalmayacaktır. Çünkü:

اِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِۚ ﴿١٩٠﴾

190. Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akl-ı selim sahipleri için pek çok delil ve ibretler vardır.

Yüce Allah'ın emsâlsiz saltanat ve kudretini idrak edebilmemiz için, etrâfımızı kuşatan ilâhî kudret akışlarına bakıp ibret almamız yeterlidir. Bunların en açık olanları, o muazzam göklerin ve yerin yaratılışıyla gece ve gündüzün muhteşem bir nizam dahilinde birbirini tâkip etmesi, kısalıp uzamasıdır. Allah'ın kâinata koyduğu âhenk ve dengenin kusursuz olduğunu, asırlar geçmesine rağmen bir saniye bile şaşmadığını müşâhede etmekteyiz. Âyet-i kerîmede, mekân ve zaman mefhumları içinde yer alan bütün varlığı inceden inceye düşünmemiz istenmektedir. Cenâb-ı Hak, bu hususta gâfil davrananları zemmederek şöyle buyurur:

"Göklerde ve yerde Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini gösteren öyle deliller var ki! Onlar, bu delillerle sürekli iç içe, yan yana bulunurlar, fakat üzerinde hiç düşünmeden tam bir aldırmazlık içinde onlardan yüz çevirirler!" (Yûsuf 12/105)

Bu muazzam ve muhteşem ilâhî kudret akışlarını tefekkür bakımından Fahr-i Kâinat Efendimiz'in hâlini Hz. Âişe şöyle anlatır:

"Bir gece Rasûlullah (s.a.v.) bana:

«–Ey Âi e! İzin verirsen, geceyi Rabbime ibâdet ederek geçireyim» dedi. Ben de:

«–Vallahi seninle beraber olmayı çok severim, ancak seni sevindiren şeyi daha çok severim» dedim.

Sonra kalktı, güzelce abdest aldı ve namaza durdu. Ağlıyordu... O kadar ağladı ki, elbisesi, mübârek sakalları, hattâ secde ettiği yer gözyaşlarıyla sırılsıklam ıslandı. O, bu haldeyken Hz. Bilâl namaza çağırmaya geldi. Ağladığını görünce:

«–Yâ Rasûlallah! Allah Teâlâ senin geçmiş ve gelecek günahlarınızı affettiği halde niçin ağlıyorsunuz?» dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.v.):

«–Allah'a çok ükreden bir kul olmayayım mı? Vallahi bu gece bana öyle âyetler indirildi ki, onları okuyup da üzerinde derin ve sistemli bir ekilde dü ünmeyenlere yazıklar olsun!» karşılığını verdi ve Âl-i İmrân sûresi 190-191. âyetleri okudu. (İbn Hibbân, *es-Sahîh,* II, 386)

İbn Abbas (r.a.) 10 yaşlarında bir çocukken, Allah Rasûlü (s.a.v.)'in teheccüd namazını öğrenmek için teyzesi Meymûne vâlidemizin odasında kalmıştı. Hâdisenin devamını kendisi şöyle anlatıyor:

"Gece teyzem Meymûne'nin odasında kaldım. Rasûlullah (s.a.v.) âilesiyle bir müddet sohbet ettikten sonra uyudu. Gecenin son üçte biri olunca kalktı, göğe baktı ve 190. âyeti okudu..." (Buhârî, Tefsir 3/17, 18; Tevhîd 27)

Peygamber Efendimiz'in bu âyetleri teheccüdlerde okumayı âdet edinmesi, dinî ve kevnî gerçekleri tefekkürün, en güzel seher vakitlerinde yapılabileceğini göstermektedir.

Kur'an'ın maksadı, kalpleri mâsivâdan kurtarıp mârifetullaha ulaştırmaktır. Önceki âyetlerde bazı hükümler açıklanmış ve bâtıl ehline cevaplar verilmişti. Bundan sonra ise kalpler Cenâb-ı Hakk'ın ulvî sıfatlarıyla nûrlandırılacaktır. Diğer taraftan, Kur'ân-ı Kerîm'in sûreleri ve konuları, umûmiyetle öğüt ve ibret veren âyetlerle sona erer. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr,* IV, 196) İşte bundan sonraki âyetler de, dikkatleri ibret alınması gereken hususlara çekerek âdetâ sûreyi hulâsa edivermiştir. Cenâb-ı Hakk'ın ulûhiyet, kudret ve hikmetinin delilleri zikredildikten sonra şimdi de kulluk ile alakalı hususlara geçilmektedir:

اَلَّذ۪ينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ ف۪ي

فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًاۚ سُبْحَانَكَ

191. O akıl sahipleri, ayakta dururken, otururken ve yanları üzerine yatarken dâimâ Allah'ı zikrederler; göklerin ve yerin yaratılışını tefekkür ederler ve: "Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen bütün eksik sıfatlardan uzaksın. Bizi cehennem azabından koru!" derler.

İnsan; ayaktayken, otururken, yatarken, çalışırken, istirahat ederken, yâni her hâlinde kalbiyle, zihniyle, diliyle ve âzâlarıyla zikir, tefekkür ve ibâdet hâlinde olabilirse, akl-ı selîm sahibi bir mü'min kıvâmına erme yolunda mesafe almış sayılır.

Buradaki "zikir"den maksadın "namaz" olduğu da söylenmiştir. Yani mü'min, gücü yettiği sürece ayakta, yorulunca oturarak, hasta ise yattığı yerden, yâni her hâlükârda çokça namaz kılmaya teşvik edilmiştir.

Göklerin ve yerin büyük bir âhenk içinde ve sağlam bir şekilde yaratılışını derin derin tefekkür edip, onlardaki hikmet ve sırlara âşinâ olmaya çalışmak, kulluk şuuruna erme bakımından büyük bir ehemmiyete sahiptir. Böyle bir tefekküre dalan insan, Allah'ın azamet ve kudretini idrak ederek hikmeti anlamaya başlar. Allah'ın gökleri, yeri ve ikisi arasındaki varlıkları oyun eğlence olarak, gâyesiz, nizamsız, dayanıksız ve boş yere değil (bk. Enbiyâ 21/16; Sãd 38/27; Duhãn 44/38) gerçek bir gaye ve hikmetle yarattığını (bk. Hicr 15/85; Ahkãf 46/3) kavrar. Bu şekilde Allah'ın yaratıkları üzerinde tefekkür ederek azamet-i ilâhîyeye yaklaşan insan, hemen Allah'a ilticâ eder ve hayatını, âhirete göre tanzim edip büyük hesap gününe hazırlık yapmaya başlar.

Ziyâ Paşa ne güzel söyler:

"Bin ders-i maârif okunur her varakında

Yâ Rab ne güzel mekteb olur mekteb-i âlem."

"Kâinat kitabının her sayfasında ve milyarlarca ağacın her yaprağında binlerce ilâhî mârifet dersi okunur. Yâ Rabbi! Kâinat mektebi gerçekten ne güzel mektep olur, o mektepteki dersleri anlayabilecek akıl, idrak ve irfanı olanlar için."

Hasan Basrî Hazretleri şöyle buyurur: "Bir müddet tefekkürde bulunmak, bütün bir geceyi şuursuzca ibâdet ederek geçirmekten daha hayırlıdır."

"Tefekkür bir aynadır. Sana iyiliklerini ve kötülüklerini gösterir."

Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir: "Allah -azze ve celle- Hazretleri'ni zikrederek konuşmak çok güzel bir davranıştır. Allah'ın nimetleri üzerinde tefekkür etmek ise ibâdetlerin en faziletlisidir."

Bişr b. Hâris el-Hâfî Hazretleri şöyle buyurur: "İnsanlar Allah Teâlâ'nın azameti hakkında tefekkür etseler, O'na isyân edemez, günah işlemezler."

Âmir b. Abdi Kays da der ki: "Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.)'in ashâbından bir değil, iki değil, üç değil, pek çok kişiden işittim, şöyle buyuruyorlardı: «İmanın ışığı tefekkürdür.»" (Bu sözler için bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an,* I, 438)

Gökler ve yer hakkında düşünerek azamet-i ilâhîye karşısında hayran kalan mü'minler, tefekkürlerine dua ve ilticâyı da katarak ibâdetlerine büyük bir huşûyla devam ederler.

سُبْحَانَكَ (sübhâneke) ifadesi, insan aklının, göklerin ve yerin yaratılışında Allah'ın hikmetlerini idrakten âciz kaldığını ikrar ve tasdik etmektir. Allah Teâlâ bunları boş yere yaratmamış, her ne kadar aklımızla idrak edemesek de bunları yüce hikmetler ve engin sırlarla vücûda getirmiştir. Ayrıca "sübhân" kelimesinde "bütün mahlukâtı tarafından hiç aralıksız tesbih edilen zat" anlamı da vardır. Zira pek çok âyet, yerde ve gökte bulunan her şeyin aralıksız ve kesintisiz olarak Allah'ı tesbih ettiğini haber vermektedir. (bk. İsrâ 17/44; Hadîd 57/1; Saff 61/1; Cuma 62/1; Teğabün 64/1)

Dua etmek isteyen kişi, âyette olduğu gibi önce zikir ve tefekkürle huşûya ermeli, ardından Allah Teâlâ'yı senâ etmeli, daha sonra da talebini zikretmelidir.

Bu âyette, temiz ve tam akıl sahibi kimselerin vasıfları zikredilmiştir. Kişi ne kadar zikir, tefekkür ve Allah'a ilticâ hâlinde bulunabilir, etrâfındaki ilâhî sanat hârikalarından ibret alabilirse, o kadar akl-ı selîm sahibi sayılır.

Cehennemden korunmak için Allah'a yalvaran akıllı mü'minler dua ve ilticâlarına şöyle devam ederler:

رَبَّنَآ اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهُ ط وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾

192. "Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi cehenneme koyarsan, onu gerçekten rezil rüsvâ edersin. Zâlimlerin hiçbir yardımcısı olmayacaktır."

Cehennem, maddî ve mânevî azapların mekânıdır. Orada bedenler ızdırap görecektir. Lâkin rûhların mânevî azap ve ızdırabı daha büyük ve daha şiddetli olacaktır. Nitekim âyet-i kerîmede cehenneme giren insanların son derece rezil rüsvâ olacağı beyân edilerek, kıyâmet günü hor ve hakîr düşmenin, başa gelebilecek en büyük belâlardan biri olduğu hissettirilmektedir. Akl-ı selîm sahibi mü'minler burada cehennem azâbından Allah'a sığınmaktadırlar. Ancak dualarından anlaşıldığına göre onların asıl maksadı huzûr-i ilâhîde rezil olmaktan kurtulmaktır. Zira bütün kemâl sıfatlarla muttasıf olan Allah Teâlâ'nın karşısına suçlu olarak çıkmak ve O'nun tarafından cehennemde cezalandırılmak kul için ne büyük bir utanç vesilesidir.

Kıyâmet günü hüküm verme yetkisi yalnız Allah'a ait olacaktır. Bu ilâhî hükme göre küfür üzere devam ederek kendilerine zulmedenlere orada yardım edebilecek kimse bulunmayacaktır. Bu bakımdan mü'minler niyazlarına şöyle devam ederler:

رَبَّنَآ اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْاِيمَانِ اَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا ق رَبَّنَا
فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ ج ﴿١٩٣﴾

193. “Rabbimiz! Gerçekten biz, «Rabbinize iman edin!» diye imana çağıran Peygamber’i işittik ve hemen iman ettik. Rabbimiz, günahlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört. Vefatımızla bizi hayırlı, fazilet sahibi ve itaatkâr kullarının arasına kat!”

Âyet-i kerîmenin işâretine göre bir müslüman, imanını ve Peygamber Efendimiz’e itaatini vesîle edinerek Allah’tan af dileyebilir. Bundan sonra da, itaatkâr ve sâlih kullardan olup, son nefesini bu hâl üzere verme gayreti içinde olmalıdır. Yani bir mü’min, Allah’ın râzı olduğu bir kul olarak yaşamalı, böyle insanlarla birlikte bulunmalı ve âhirette de onlarla birlikte haşrolunmak için dua etmelidir. Şunu da unutmamalıdır ki; kişi yaşadığı hâl üzere ölür ve öldüğü hâl üzere haşrolunur. (Münâvî, *Feyzu’l-kadîr,* V, 663; Zemahşerî, *el-Ke âf,* V, 247)

Bütün korkuları Cenâb-ı Hakk’ın huzûrunda utanç verici bir vaziyete düşmek olan mü’minler, dualarında Allah’a; “Bizi âhirette rezil rüsvâ etme!” diye yalvarıyorlar:

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

194. “Rabbimiz! Peygamberlerin vasıtasıyla va‘dettiğin mükâfatları bize ver; kıyâmet gününde bizi rezil-rüsvâ etme! Şüphesiz sen asla sözünden dönmezsin!”

Mü’minler bunu taleb ederken Cenâb-ı Hakk’ın şu va‘dine dayanıyorlar:

“…O gün Allah Peygamber’i ve onunla beraberindeki mü’minleri utandırmayacak, hayal kırıklığına uğratmayacaktır. …” (Tahrîm 66/8)

Onlar Allah’a; “Madem ki sen Habîb-i Ekrem’inle birlikte iman edenleri de utandırmayacağını müjdeliyorsun, işte biz de iman ediyoruz, ey Rabbimiz bizleri de o gün rezil rüsvâ eyleme!” diyorlar. Bu hâlleriyle de Allah’a güvendiklerini ve O’na karşı hüsn-i zan beslediklerini ortaya koyuyorlar. Şu fırıncının yaptığı gibi:

Garip bir fırıncı vardı. Kendisine sahte para verseler de onu alır, paranın sahteliğini bildiği halde bunu muhâtabına söylemez ve istenen ekmeği verirdi. Herkes onun bu hâline şaşar ve kimse bunu neden yaptığını anlayamazdı. Nihâyet ölüm vakti geldiğinde fırıncı ellerini yüce dergâha açtı ve şöyle yalvardı:

“Allahım! Biliyorsun ki, yıllarca insanlar bana sahte dirhem getirdi ve ben bunu onların yüzüne vurmayıp istediklerini verdim. Allahım! Şimdi ben senin huzûruna sahte tâatlerle geliyorum; ne olur onları yüzüme vurma!..”

Pek çok âyet-i kerîme haber verdiği üzere Allah Teâlâ, müttakîlere mükâfat, yardım ve saâdet, fâsıklara da azap va‘detmiştir. Bu durumda âyet-i kerîmeden anlaşılacak bir mâna da şudur: “Allahım! Va‘dettiğin şeyleri kazandıracak

amelleri işlemeye bizi muvaffak kıl, azâbına müstahak olacağımız amellerden de bizi muhâfaza buyur!” Âmîn!.

Mü’minlerin bu niyâz ve yalvarışına Cenâb-ı Hak’tan şöyle cevap geliyor:

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنّ۪ي لَٓا اُض۪يعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ
اُنْثٰىۚ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍۚ فَالَّذ۪ينَ هَاجَرُوا وَاُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
وَاُو۫ذُوا ف۪ي سَب۪يل۪ي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ
وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

195. Bunun üzerine Rableri, onların dualarına şöyle icâbet buyurdu: “Ben, erkek olsun kadın olsun içinizden çalışan hiç kimsenin amelini boşa çıkarmayacağım. Zira siz birbirinizi tamamlayan parçalarsınız. Hicret eden, yurtlarından çıkarılan, benim yolumda ezâ-cefâ gören, hakarete uğrayan, savaşıp şehit olanların da günahlarını mutlaka affedeceğim ve onları Allah tarafından bir mükâfat olmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Zâten, en güzel mükâfat ancak Allah katındadır.

Allah’ı zikir, Cenab-ı Hakk’ın kudret ve azametini tefekkür, varlıkların mûcizevî yaratılışlarından ibret alma ve Yüce Allah’ı şanına lâyık olarak tesbihle kalp seviyeli bir incelik kazanıp büyük bir huşû, haşyet ve samimiyetle niyâz ve ilticâda bulununca, Cenâb-ı Hakk’ın derhal icâbet ettiği görülmektedir.

Hasan-ı Basrî Hazretleri: “Onlar, Rableri dualarına karşılık verinceye kadar «Rabbenâ! Rabbenâ! Rabbimiz! Rabbimiz!» diye yalvarıp durdular” buyurmuştur. (Kurtubî, *el-Câmi‘*, IV, 318)

Câfer-i Sâdık Hazretleri: “Üzücü ve tehlikeli bir işle karşılaşan kişi, beş defa «Rabbenâ!» derse, Allah onu korktuğundan emin kılar ve arzusuna nâil eyler” buyurmuştu. Kendisine, “Bu nasıl olur?” diye sorulunca:

“–İsterseniz Âl-i İmrân sûresinin 191-194. âyetlerini okuyunuz!” cevabını verdi. (Kurtubî, *el-Câmi‘*, IV, 318)

Rivayete göre âyet-i kerîme, Ümmü Seleme vâlidemizin:

“–Yâ Rasûlallah! Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de kadınların hicretiyle ilgili bir şey zikretmiyor?!” sözü üzerine nâzil olmuştur. (Tirmizî, Tefsir 4/3023)

Buna göre kadın olsun erkek olsun kim Allah yolunda fedakarlıkta bulunur, hicret eder, dinini yaşadığı için memleketinden çıkarılır, bu uğurda kavlî ve fiilî meşakkatlere katlanır, İslâm’ın yücelmesi için malıyla, canıyla, ilmiyle... cihâd

eder, savaşır ve bu yolda şehîd edilirse, Allah onun günahlarını affeder ve cennetine koyar. Orada kendisine, akla hayale gelmez nimetler lûtfeder. Onun dünyada yaptığı amellere ve katlandığı sıkıntılara kendi katından karşılık ve mükâfatlar ihsân eder. Allah'ın verdiği mükâfat ise her şeyin üstünde ve her şeyden daha hayırlıdır. Bundan daha iyi ve güzelini düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla, bu ebedî nimetlerden mahrum kalacak kâfirlerin dünyadaki geçici zevk u safalarına aldanmamak gerekir:

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

196. Rasûlüm! Kâfirlerin refah içinde diyar diyar dolaşmaları, ticâret yaparak kazanç sağlamaları sakın seni aldatmasın!

197. Bu, çok kısa süreli bir faydalanmadan ibârettir. Sonunda o kâfirlerin varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü bir yataktır!

Bu âyet-i kerîmelerin çeşitli ülkelerde ticaret yapıp bol kazanç elde eden müşrikler ve yahudiler hakkında nâzil olduğu rivayet edilir. Bazı mü'minler:

"–Allah'ın düşmanları şu gördüğümüz bolluk ve refah içinde yüzerken biz açlık ve sıkıntıdan neredeyse öleceğiz" demişlerdi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu gerçekleri bildirdi. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 143; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* IX, 124)

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Âhirete göre dünya, sizden birinizin parmağını denize daldırmasına benzer. O ki i parmağında ne kadarcık bir su kaldığına baksın!" (Müslim, Cennet 55)

Dünya malı, insanın Allah katındaki değerinin bir ölçüsü değildir. Allah kâfirlere mühlet verir, imkân açar, onlar da nasiplerini bu dünyada yer bitirirler. Ancak bu dünya çok kısadır. Hemen bitiverir. Onun ardından inkârcılar için kötü bir azap, Allah yolunda meşakkatlere katlanan mü'minler için de ebedî bir saâdet başlar:

لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾

198. Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah tarafından bir ikram olmak üzere, altlarından ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennetler vardır. İtaat ehli sâlih kullar için Allah katındaki nimetler daha hayırlıdır.

نُزُلْ (nüzül) kelimesi, misafiri ağırlamak için ona ikram edilen yiyecek, içecek vb. ikramlara verilen bir isimdir. Yüce Allah mü'minlere değer verdiği için onlara ihsân edeceği nimetlere bu ismi vermiştir.

Cenâb-ı Hakk'ın اَلْاَبْرَارُ (ebrâr), yâni itaatkâr, hayır ve fazilet ehli, iyi ve sâlih kullarına vereceği mükâfatın, kâfirlerin dünyada istifade ettiği nimetlerden daha güzel olduğu muhakkaktır. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Cennette yay kadar bir yer, üzerine güne in doğup battığı her eyden daha hayırlıdır." (Buhârî, Cihâd 5, 6; Rikãk, 51; Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd 17)

Diğer taraftan Rasûlullah (s.a.v.) "ebrâr" kelimesini açıklayarak şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ bazı kullarını «Ebrâr» diye isimlendirmi tir. Çünkü onlar hem baba ve annelerine hem de çocuklarına iyilik ve ihsânda bulunmu lardır. Anne-babanın senin üzerinde hakları olduğu gibi aynı   ekilde çocuklarının da senin üzerinde hakları vardır." (Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid,* VIII, 268)

Buraya kadar kitap ehlinden olan yahudi ve hıristiyanların kötülüklerinden bahsedilmiştir. Buna bakarak onların hepsinin de kötü olduğu, bir müddet geçici dünya menfaatinden istifade ettikten sonra ebedî azâba dûçâr olacağı düşünülmemelidir. O kâfirler içinden de samimî bir şekilde mü'minler topluluğuna katılarak hüsn-i hatimeye nâil olanların bulunduğu unutulmamalıdır. Onların içinden de iman eden akıllı kişiler çıkmış ve bundan sonra da çıkmaya devam edecektir. Dolayısıyla mü'minler, ümitsizliğe düşmeden bütün insanları İslâm'a dâvete devam etmelidirler. Bu hakikati beyân etmek için şöyle buyrulmuştur:

وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَٓا اُنْزِلَ
اِلَيْهِمْ خَاشِع۪ينَ لِلّٰهِۙ لَا يَشْتَرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَل۪يلًاۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ
اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

199. Ehl-i kitap içinde öyleleri vardır ki, onlar Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene iman ederler. Tam bir teslimiyet, büyük bir saygı ve gönül ürpertisi içinde Allah'a teslim olmuşlardır. Allah'ın âyetlerini değersiz dünya menfaati karşılığında satmazlar. İşte onların Rableri yanında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah, hesabı pek çabuk görendir.

Müslüman olan Habeş Necâşîsi Ashama vefat ettiğinde, Rasûlullah (s.a.v.):

"–Bugün Allah'ın sâlih kulu Ashama vefât etti!" buyurup namazgaha çıkmış ve ashâbını saf hâline getirip Necâşî için gıyabî cenaze namazı kıldırmıştı. (Müslim,

Cenâiz 65, 62-67)

Bu hâdiseyi istismar etmek isteyen münafıklar:

"–Habeşistan'da ölen ve hiç görmediği bir hıristiyanın namazını kılıyor!" demişlerdi. Bunun üzerine bu âyet inmiştir. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 144)

Mücâhid, bu âyet-i kerîmenin Ehl-i kitaptan müslüman olanların tamamı hakkında nâzil olduğunu söyler. Bilhassa, Ehl-i kitaptan müslüman olup da bazı zarûretler sebebiyle imanını açıklayamayan ve onlar arasında yaşayan mü'minler kastedilmektedir. Bunlar, münafıkların zıddıdır. Âyet de zâten münafıklara cevap mâhiyetindedir. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr,* IV, 207)

Allah'a imanlarının yanında hem Kur'an'a hem de kendi kitaplarına inanan, Allah'a itaat edip boyun eğen ve acziyetlerinin farkına varan Ehl-i kitap, diğerleri gibi kendi kitaplarını tahrif edip değiştirmez ve kimseden gizlemezler. Kitaplarında ne buyrulmuşsa, onu doğru bir şekilde insanlara anlatırlar. İşte böyle olan Ehl-i kitaba Cenâb-ı Hak husûsî bir ecir verir. Çünkü zor bir işi başarmışlardır. Diğerlerinin kapıldığı gurur, kibir ve haset illetlerine mağlup olmamışlardır.

Cenâb-ı Hak herkesin hesâbını çok çabuk görür ve mükâfatlarını da hemen verir. O halde:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

200. Ey iman edenler! Sabredin, sebât gösterin, sabır yarışında düşmanlarınızı geçin, dâimâ savaşa hazırlıklı olun, uyanık bulunun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa erebilesiniz.

İnsan için en büyük fazilet sabırdır. Ancak sabır, zillete katlanmak değil, meşakkatlere tahammül etmektir. Sonunda katlanılmayacak acılarla yüz yüze gelmemek için önceden her türlü zorluklara ve sıkıntılara mertçe ve insanca tahammül göstermektir. Allah yolunda, din uğruna, millet için rahatını, uykusunu, malını, canını fedâ edivermektir.

Âyetteki وَصَابِرُوا (ve sâbirû) kelimesinin iki mânası vardır:

Birincisi; hakkı müdâfaa ederken, kâfirlerin bâtıl dâvâları uğruna sarfettiği gayretten daha fazla gayret gösterin ve sebât edin! Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin!

İkincisi; kâfirlerle savaşırken şecaat, yiğitlik ve kahramanlık gösterme husûsunda birbirinizle yarışın!

Hasan Basrî Hazretleri, "Sabır ve sebât gösterin" emrinden kastın, beş vakit namaza sebât ile devam etmek olduğunu ifade etmiştir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 323)

Şöyle de açıklanmıştır: "Musâbere; nefsin arzularına devamlı muhalefet etmektir. Nefis, bir şeye dâvet ederken, kişinin ona gitmeyip vazgeçmesidir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 323)

Sözlükte "düşmanın geleceği yeri bekleyip korumak" mânasına gelen اَلرِّبَاطُ (ribât), terim olarak "Allah yolundan ayrılmamak, düşmana karşı uyanık ve hazırlıklı bulunmak" anlamlarına gelir. İster süvari ister piyade olsun, sınır boylarında bekleyen kimseye "nöbetçi, nöbet bekleyen" anlamında "murâbıt" denilmiştir. Murâbıt, "bir müddet beklemek için sınıra giden kimse" demek olup, silah altında bulunan, kışla ve karakollarda duran ve nöbet bekleyen asker için kullanılır.

Bir namazdan sonra diğerini beklemeye de ribât denilmiştir. Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) bir gün:

"–Size, Allah'ın kendisiyle günahları yok edip, dereceleri yükselttiği amelleri haber vereyim mi?" buyurmuştu. Ashâb-ı kirâm:

"–Evet, haber verin ey Allah'ın Rasûlü!" karşılığını verdiler. Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz:

"–Güçlüklere rağmen abdesti güzelce almak, mescitlere doğru çokça adım atmak ve bir namazdan sonra diğerini gözlemektir. İ te, bekleyeceğiniz en faziletli nöbet budur" buyurdu. (Müslim, Tahâret 41)

Takvâ, kişinin Allah'ın gazabından ve azabından kendini korumasıdır. Bu da ancak Allah'ı tanımak, O'nu râzı edecek ve gadaplandıracak şeyleri bilmekle mümkündür. Bunları bilmek ise Allah'ın kitabını anlamaya, Peygamberi'nin sünnetini ve bu ümmetin "selef-i sâlihîn" denilen büyüklerinin hayatını bilmeye ve onları örnek almaya bağlıdır. Kim hakkı ve ehlini korumak, dâvetini yaymak uğrunda sabreder, engellere direnir, tehlikelere karşı uyanık olup gerekeni yapar ve Allah'ın emrine saygısızlıktan sakınır, diğer işlerinde de bu kâideleri göz önünde bulundurursa kurtuluşa erer ve Allah katındaki saâdete nâil olur.

Geçen iki sûre olan Bakara ve Âl-i İmrân'ı hulâsa etmek gerekirse:

Bakara sûresinde umûmiyetle ulûhiyet konusu işlenmiş, Âl-i İmrân'da ise peygamberlik konusu ele alınarak bütün yönleriyle ortaya konmuştur. Bakara sûresinde yahudilikle, bu sûrede ise hıristiyanlıkla ilgili hususlara ağırlık verilmiştir. Bakara sûresinde Hz. Âdem'in, bu sûrede ise Hz. İsa'nın yaratılışı konu edilmiş ve iki yaratılış arasındaki benzerliğe dikkat çekilmiştir.

Şimdi ise Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinde yeri geldikçe kısa kısa temas edilen rabbânî terbiye gereği insanın yaratılışı ve kardeşliğinden başlayarak toplumun oluşumu ve sağlam ağlarla birbirine bağlanmasının bir rüknü olan aile hayatıyla ilgili hukuk ve vazîfelerin açıklanması ve dinî terbiyenin tamamlanması

bağlamında Nisâ sûresi başlayacaktır:

سُورَةُ النِّسَاءِ

4- NİSÂ SÛRESİ

4. NİSÂ SÛRESİ

Nisâ sûresi Medine'de nâzil olmuştur, 176 âyettir. İsmini, birinci âyette geçen ve "kadınlar" mânasına gelen النِّسَاءُ (Nisâ) kelimesinden alır. Ayrıca bu kelime sûre boyunca sıkça tekrar edilmektedir. Mushaf tertîbine göre 4, nüzûl sırasına göre 98. sûredir.

Konusu

Sûrede öncelikle toplumun temeli olan ailenin istikrarı için gereken tavsiye ve direktifler verilir. Bu açıdan bilhassa nikâh ve mirasla alakalı hükümler açıklanır. Kadından ve kadınların toplum içindeki yerinden bahsedilir. Kadınlarla erkeklerin aynı asıldan geldiklerine vurgu yapılarak, akrabalık haklarına riayet emredilir. Emânetin ehline verilmesinin ve adâletin lüzumu hatırlatılır. Ayrıca vakit namazı, korku namazı, namaz için gerekli taharet ve teyemmüm gibi konulara temas edilerek insanların sağlam ve sıhhatli bir kulluk şuuru oluşturmalarında önemli hususlara yer verilir. Mü'minler kendilerini savunmaya teşvik edilir. Bununla birlikte onlara İslâm'ı tebliğ etmenin ehemmiyeti de öğretilir. Hicretin hükmü açıklanır. Mü'minlerle "münafıklar, yahudiler ve müşrikler" arasındaki münâsebetlere ait hükümler getirilir. Yahudilerin bazı yanlış inanç, tutum ve davranışları tenkit ve tashih edilir. Her şeyin ötesinde en çok müslüman fert ve toplumu kuvvetlendirme ve sağlam bir birlik oluşturma gayesiyle, müslüman şahsiyetinin ve ahlâkî karakterinin mükemmel, yüksek ve güçlü olması yönünde telkinler yapılır.

İbn Abbas (r.a.) şöyle der:

Nisâ sûresinde bulunan sekiz âyet, bu ümmet için güneşin üzerine doğduğu ve battığı şeylerin hepsinden hayırlıdır:

"Allah, haramları ve helâlleri size apaçık bildirerek yolunuzu aydınlatmak istiyor ..." (Nisâ 4/26)

"Allah sizi günahlardan, yanlış yollara gitmekten koruyup affına ve rahmetine yöneltmek diliyor...." (Nisâ 4/27)

"Allah sizin yükünüzü hafifletip dinî hayatı yaşanılır kılmak istiyor. ..." (Nisâ 4/28)

"Siz eğer yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız, biz sizin küçük günahlarınızı örteriz..." (Nisâ 4/31)

"Allah zerre kadar bile olsa kimseye zulmetmez." (Nisâ 4/40)

"Allah, kendisine şirk koşulmasını kesinlikle bağışlamaz. Bunun altındaki günahları ise dilediği kimse için affeder..." (Nisâ 4/48)

“Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah’tan bağışlanma dilerse, şüphesiz Allah’ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici olarak bulur.” (Nisâ 4/110)

“Eğer siz şükredip inanırsanız Allah size ne diye azap etsin.” (Nisâ 4/147) (İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’an,* I, 448)

Nisâ sûresi, içerisinde hukukî ve ahlâkî hükümlerin en çok bulunduğu sûrelerden birisidir. Kulların bütün bu ağır hükümlerin üstesinden gelebilmeleri için sûreye takvâdan ve Allah’ın her şeyi görüp bildiğinden söz edilerek başlanmaktadır.

Rabbinizden Korkun

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا
زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَث۪يرًا وَنِسَٓاءًۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ي تَسَٓاءَلُونَ
بِه۪ وَالْاَرْحَامَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَق۪يبًا ﴿١﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın ismiyle...

1. Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden, bu ikisinden de birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. İsmi hürmetine birbirinizden dilekte bulunduğunuz o Allah'a saygısızlık etmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Çünkü Allah sizin üzerinizde tam bir gözeticidir.

Sûre, "Ey insanlar!" hitabıyla başlar. Bu hitap, sûrede açıklanan buyrukların, benimsenip yaşanması istenen aile ve toplum nizamının, emir ve yasakların tüm insanlık ailesini ilgilendirdiğini gösterir. Zira bütün insanlık aynı Rabbin kulları ve aynı ana babanın çocuklarıdır. O halde, insanlar arasındaki her türlü münâsebet insâniyet ve kardeşlik çerçevesinde ele alınmalı; bütün hukukî meselelerin temelinde bu prensip esas olmalıdır. İnsanlarla Rableri arasındaki münâsebet ise dâimâ tek Allah'a lâyık "kulluk" ilişkisi üzerine kurulmalıdır.

Verilen ilk emir, Allah'a karşı takvâ sahibi olmaktır. Allah'a karşı takvâ, özetle O'nun tüm yasaklarından titizlikle kaçınıp, derece derece her türlü emirlerini gücümüz oranında yerine getirmektir. Bir tek insandan milyarlarca insanı varlık sahasına çıkaran Yüce Yaratıcı'nın sonsuz kudreti üzerinde etraflıca düşünmeli ve O'nun bütün insanları öldükten sonra diriltip hesaba çekeceği unutulmamalı, dünyada da bu inanç ve anlayışa uygun bir hayat sürmelidir.

Âyette geçen نَفْسٍ وَاحِدَةٍ (nefsun vâhidetun) "bir tek nefis" ibaresiyle Âdem, زَوْجَهَا (zevcehâ) "onun eşi" ibaresiyle de Havva kastedilir. Allah Teâlâ, Âdem'i doğrudan doğruya topraktan yaratıp ona ruhundan üflemiş, Havva'yı ise Âdem'i vasıta kılarak yaratmıştır. Bu husus, rivayetlerde Havva'nın, Âdem'in bir kaburga kemiğinden yaratıldığı şeklinde ifade edilir. (bk. Buhârî, Nikâh 79-80; Müslim, Radâ' 65) Bunlardan anlaşılan, kadın da erkekle aynı özden yaratılmış olmakla beraber, bir anlamda kadının varlığının erkeğin varlığına tâbi olduğu, bir mânada kadının erkeğin ruhundan koptuğudur. Ancak erkeğin kendine has

fizikî ve rûhî özellikleri, kadının da kendine has fizikî ve rûhî özellikleri vardır. Her birini tabii özelliklerine göre kabullenmek ve o istikâmette değerlendirmek gerekir. Buna göre eğer hadîs-i şerifte kadın kaburga kemiğine benzetilmişse (bk. Buhârî, Nikâh 79-80), bu kadının hâlet-i rûhiyesini, gönül yapısını izah eden muşahhas bir misaldir. Kaburga kemiği ancak kavisli olduğunda uygun, sağlam ve maksada elverişlidir. O zaman vazîfesini yerine getirir. Düz olsaydı akciğerin şekline uymaz ve onu koruyamazdı. O halde kadınları erkeklere benzetmeye çalışmak, tabii özelliklerini yok etmeye kalkışmak, kavisli yaratılmış kaburga kemiğini düz hale getirmeye uğraşmak gibidir. Bu teşebbüs onun aslî hüviyetinin bozulmasına yol açacaktır.

Ancak konuyla ilgili âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerden, erkek ve kadın arasında yaratılışlarının başlangıcı ve sahip oldukları öz ile ruh itibariyle çok derinlere inen bir irtibat bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzdendir ki, erkeğin kadına duyduğu iştiyak, bir şeyin kendi nefsine, kendi cüzüne duyduğu sevgiyle; kadının erkeğe hissettiği iştiyakı da bir şeyin kendi vatanına, kendi aslına duyduğu sevgiyle açıklanabilir.

Verilen ikinci emir, akraba hukukunu gözetmek ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakınmaktır. Allah Teâlâ, kendine itaatin hemen peşinden bunu emreder ki bu, sıla-i rahimin önemine dikkat çeker. اَلْاَرْحَامَ (erhâm), “rahim” kelimesinin çoğuludur. Rahim ise annenin döl yatağıdır. Bundan hareketle akrabalığa da bu isim verilir. “Sıla-i rahim”, akrabayı ziyâret; “kat-i rahim” ise akraba ile alakayı kesmektir. Rahim kelimesinin muhabbet, merhamet, şefkat ve rikkat mânaları vardır. Burada “erhâm” hakkına riâyet emredilmekle, kadınlara karşı şefkatli davranılması, âile hukukuna riâyet edilip aralarında akrabalık bağı bulunan insanların birbirine karşı şefkat ve muhabbetle davranmaları, akraba ile irtibatı kesmemeleri emredilir.

Âyetin **“Allah sizin üzerinizde tam bir gözeticidir”** (Nisâ 4/1) cümlesiyle Cenâb-ı Hak, bütün insanların her hallerine vâkıf olduğunu bildirir. Dolayısıyla her yaptığımız iş ve harekette, dile getirdiğimiz her sözde, gönlümüzden geçirdiğimiz her düşüncede Allah’ın varlığını hissetmemiz, O’nun bizi görüp gözetlediğinin farkında bulunmamız gerekir. Eğer kul bu ve benzeri âyetleri kendi varlığında gerçekleştirebilirse “murâkabe’ denilen makama erişir. Bu makam, sahibine ilim ve hal olmak üzere iki meyve veren şerefli bir makamdır. İlim tarafı; Allah’ın kendisinden tam mânasıyla haberdar olduğunu, bütün amellerinde kendisini gördüğünü, her sözünü işittiğini, gönlünden geçen her şeyin farkında olduğunu kulun bilmesidir. Hal tarafı ise, kalbin bu bilginin gereğini yerine getirmesidir. Bu da ancak bu bilginin kalbi bütünüyle kaplaması

ve kalbin bundan asla gâfil kalmaması yoluyla olur.

Üçüncü emir, yetimlerin haklarını korumakla ilgili geliyor:

وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا
اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾

2. Yetimlere mallarını verin. Helâli haram olanla değiştirmeyin; onların mallarını kendi malınıza katarak yemeyin. Çünkü böyle yapmanız, gerçekten çok büyük bir günahtır.

اَلْيَتَامٰى (yetâmâ), “yetîm” kelimesinin çoğuludur. Babasını kaybetmiş, fakat henüz buluğ çağına ermemiş çocuklara “yetim” denir. Kocası ölmüş kadın içinde “yetîme” vasfı kullanılır. Bu sûrenin çeşitli âyetlerinde yetimlerin haklarına riâyet hususunda ehemmiyetle durulur. Bunlar sırası geldikçe izah edilecektir. Rahmet Peygamberi (s.a.v.) de değişik vesilelerle yetîmlerin himâyesine ve haklarının korunmasına dikkat çeker. Bu bakımdan şu hadîs-i şerifler çok mânidârdır:

“Müslümanlar içinde en hayırlı ev; içinde yetîme iyi muamele edilen evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de yetîme kötü muamele edilen evdir.” (İbn Mâce, Edeb 6)

“Bir kimse, müslümanların arasında bulunan bir yetimi alarak yedirip içirmek üzere evine götürürse, affedilmeyecek bir suç i lemediği takdirde, Allah Teâlâ onu mutlaka cennete koyar.” (Tirmizî, Birr 14/1917)

Yüce Rabbimiz, yetimlerin, yaşları küçük olduğu sürece mallarını sadece kendileri için harcamayı ve gerekli yaşa geldiklerinde mallarını en güzel yolla kendilerine teslim etmeyi emreder. Onların korunup kollanmasını, haklarının zâyi edilmemesini ister. Yetimlerin şahsî ve mâlî menfaatlerini koruyup kollayan kişiler “velî” olarak bilinir. Kur’ân-ı Kerîm, yetîmlere karşı mesuliyetlerini yerine getirmediği gibi yetîmin malını gasp eden, emânete hıyanet eden velileri bu tür hal ve hareketlerden men etmektedir. Buna göre:

Öncelikle kendi başına malvarlığını idare edebilecek olgunluğa ulaşamamış yetimlerin malvarlığını idare edenler bu malları haksız olarak yememelidirler.

İkincisi; vakti geldiğinde haklarını yetimlere vermelidirler.

Üçüncüsü; haram ve pis olanla helâl ve temiz olanı birbirine karıştırmamalıdırlar. Bu ifadeyle ilgili de şu izahlar yapılabilir:

• Ey velîler veya vasîler! Elinizde bulunan yetimin temiz, hoş bir malını kendi değersiz kötü bir malınızla değişmeye kalkışmayın.

• Yetim malı size haram ve kirlidir. Kendi malınız ise helâl ve hoştur. Bundan

dolayı kendi helâl olan malınızla, yetimin haram olan malından bir değiştirme, bir alışveriş yapmaya kalkmayın. Yetimin mallarını olduğu gibi koruyun. Korunması için satılması gerekli olanları bile değerlerine satın ki töhmet altında kalmayasınız.

• Kendi mallarınıza güzel güzel bakıp da yetimin malını kötü bir durumda bırakmayın, ona kendi malınıza bakar gibi ve hatta ondan daha fazla bir özenle bakın.

• Yetimin malına saldırarak almayınız ki, elinizde güzel mallarınızın ona karşılık yok olmasına sebep olup da felakete düşmeyin.

• Nihâyet kendi helâl rızkınızı beklemeyerek sabırsızlanıp yetimin malını haram olarak yemek için pis boğazlığa kalkışmayın.

Çünkü böyle yaptığınız takdirde, çok büyük bir günah kazanmış olursunuz.

Yetim kızlarla evlenme ve birden çok evlilik yapma konusuna gelince:

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ
النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُواۜ ﴿٣﴾

3. Yetim kızlarla evlenip de, adâletli davranamayacağınızdan korkarsanız, o zaman onları değil, size helâl olup hoşunuza giden kadınlardan birini, hatta bunlardan iki, üç veya dördünü birden nikâhlayabilirsiniz. Şâyet bunlar arasında da adâleti sağlayamayacağınızdan endişe ederseniz, o zaman sadece bir kadınla evlenin veya sahip olduğunuz câriyelerle yetinin. Böyle davranmanız, zulme ve haksızlığa meyletmemeniz için en uygun yoldur.

Yetimlerin haklarını gözetip koruyan veli, onların evliliğiyle ilgili hususlarda, eğer meşrû bir mazeret yoksa kendisi damat adayı olabilir. O, ister kendisi isterse başkası olsun, evlilikle ilgili şartlar hususunda da doğrudan söz sahibidir. Bir velî, velâyeti altındaki yetîm kızla bizzat evlenmek isterse, yetîm kızın başka bir koruyucusu olmadığı için, bütün tasarruf yetkisi o veliye ait olmaktadır. Bu noktada da hakkın kötüye kullanılması ve yetim hakkının zâyi olması ihtimali yüksektir. Nitekim bu âyetler geldiği sırada ve ondan önce bazı kişiler, velâyetleri altındaki yetîm kızları, sevmedikleri halde yalnızca mallarına rağbet ettikleri için nikâhlarına alırlar, bu kızlara iyi davranmazlar, miraslarını yemek için ölmelerini isterlerdi. Bu âyetle böyle davranmaları yasaklanmıştır.

Hz. Aişe, bu âyetin iniş sebebiyle ilgili olarak şöyle der:

“Bir erkeğin yanında bir yetîm kız bulunur ve bu erkek onun hem velîsi hem

vârisi olur. Yetîmin malı vardır ve o erkekten başka da ne onu müdafaa edebilecek ne de nikâhlanmasına vesile olabilecek başka kimse vardır. Yetîm kızın tek velîsi olan bu erkek onun malına tamah ederek, malına kimsenin ortak olmaması için kızı evlendirmez, ona iyi davranmaz, zorbalık yapar." (bk. Buhârî, Tefsir 4/1) İşte bu âyet-i kerîme velâyet altındaki yetim kızlar dışında dünyada evlenilebilecek birçok kadın bulunduğuna işaret etmekte ve hakkın kötüye kullanılması ihtimaline karşı, velayet altındaki yetim kızlar yerine başka kadınlarla evlilik tavsiyesinde bulunmakta, yetim kızlara eziyet edilmemesini ferman buyurmaktadır.

Âyet-i kerîme yetimler hakkında adâlet yapamamaktan korkulması halinde, harama düşülmemesi için diğer kadınlarla evlenilmesini tavsiye etmektedir. Çok evlilik meselesine ise, doğrudan yetimlerle ilgili hükümleri bildirmeyi hedefleyen, evlilik yoluyla da olsa yetimlerin mallarını yemeyi yasaklayan bir ibarenin içerisinde, dolaylı olarak temas etmektedir. Âyet-i kerîmeden anlaşılan şudur:

Genellikle insan fıtratına ve aile huzuruna uygun olan tek kadınla evlenmektir. Bilhassa eşler arasında meşrû ve makul çerçevede adâleti sağlayamama endişesi durumunda tek kadınla evlenilmesi gerekir. Böyle bir durumda birden çok evlilik, bile bile zulüm ve haksızlığa sebep olacağı için kesinlikle yasaktır. Ancak âyet-i kerîme açık bir şekilde birden fazla iki, üç ve dört kadınla aynı anda evliliğe izin vermektedir. İnsan ve toplum hayatında buna ihtiyacın olduğu bilinmektedir. Bilhassa erkek nüfusun azaldığı içtimâî kargaşa ve savaş dönemlerinde bu izin cemiyet planında çok büyük bir ehemmiyet kazanır. Ferdî ihtiyaçları dikkate aldığımızda da, her şart altında tek kadınla evlilik mecbur tutulduğu takdirde eşlerin ayrılmasını gerektirecek olan hastalık, kısırlık ve benzeri bazı husûsî durumların, çok evlilik izni sayesinde ayrılık olmaksızın çözümlenebildiği görülmektedir.

Günümüzde tek kadınla evlilik sanki tarih boyunca uygulanan ve öbür türlüsü düşünülemeyecek tek normal yolmuş gibi takdim edilmekle birlikte, aslında en başından beri çok evlilik insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Çok eşliliği kabul etmeyen günümüz Batı toplumlarında birden fazla kadınla kanun dışı kurulan beraberlikler çok yaygındır. Kaldı ki, yapılan araştırmalara göre, çok evliliğin serbest olduğu Osmanlı devletinde yüzyıllar boyunca ve büyük bir coğrafyada, birden fazla eşi olan erkek sayısı, tek eşlilere göre çok az bir nispette kalmıştır. Dolayısıyla âyet tek evliliği asıl olarak kabul etmekle birlikte, fıtrata uygun biçimde, gerekli durumlar için çok evlilik kapısını da açık bırakmaktadır. Ancak bu iznin, eşleri arasında adâleti sağlayabilecek durumda

olan erkekler için söz konusu olduğu da unutulmamalıdır. Ancak söz konusu adâlet, mutlak adâlet değil, meşrû, marûf ve makûl şartlar içinde sağlanacak adâlettir. (bk. Nisâ 4/129)

Âyetin "ikişer, üçer, dörder" şeklindeki ifade tarzı, aynı anda nikâh altında bulundurulabilecek hanım sayısını tayin eder. Buna göre bir erkek aynı anda en fazla dört hanımı nikâhı altında bulundurabilir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.), müslüman olduğu zaman on hanımı bulunan Sakifli Gaylan b. Ümeyye'ye: *"Sen bunlardan dört tanesini seç, diğerlerinden ayrıl!"* buyurmuştur. (Muvatta, Talâk 76; Tirmizî, Nikâh 33)

Şimdi de evlilikte mehir konusunu hükme bağlamak üzere buyruluyor ki:

فَكُلُوهُ هَن۪ٓيـًٔا مَر۪ٓيـًٔا ﴿٤﴾ وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةًۜ فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا

4. Evlendiğiniz kadınlara mehirlerini gönül hoşluğuyla verin. Eğer mehrin bir kısmını kendi arzularıyla size bağışlarlarsa, onu da gönül rahatlığı içinde afiyetle yiyin.

"Mehir"; evlenme akdinde erkeğin kadına verdiği veya borçlandığı mal ve meblağı ifade eder. Mehir erkeğin kadına karşı gösterdiği rağbetin ve sevginin bir sembolüdür, kocanın eşine verdiği bir nevi hediyedir. Mehir kadın için bir çeşit maddî güvenlik anlamı da taşır. Evlilikte peşin olarak ödenmeyen mehir, boşanma durumunda mutlaka ödenmelidir. İslâm'da mehir dışında başlık parası gibi bir uygulama yoktur. Âyet-i kerîme mehrin ödenmesini bir hukukî vazîfe olarak ortaya koymakta; mehrin kadına Allah tarafından bir farz olduğu bilinerek, gönül rızâsıyla verilmesi gerektiğini söylemektedir. Eğer kadın kendi rızâsıyla mehrini kocasına bağışlamak isterse bu câizdir. Fakat bu hususta gönül rızâsı esastır, kocası eşine baskı yapamaz.

Hem kendi mallarıyla hem de yetimlerin mallarıyla ilgili yapılması gerekenlere gelince:

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّت۪ي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ
ف۪يهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾

5. Allah'ın, hayatınızın dayanağı kıldığı, koruyasınız diye sizin idâre ve emânetinize verdiği gerek mülkünüz, gerekse yetimlerin mallarını bir takım aklı ermez, nereye ve nasıl harcanacağını bilmez israfçı kişilere vermeyin. Bunun yerine o mallarla böylelerinin yeme-içme ihtiyaçlarını sağlayın, giyeceklerini temin edin. Kaba ve kırıcı olmaktan sakınıp onlara güzel ve yerinde sözler söyleyin.

İslâmın korunmasına önem verdiği esaslardan birisi de malvarlığıdır. Zira dünya hayatımızı idâme ettirmeye vesile olması bakımından malın kıymeti büyüktür. Bu sebeple Yüce Rabbimiz hesapsız, ölçüsüz bir şekilde malvarlığının telef edilmesine cevaz vermeyip, israfı ve savurganlığı yasaklar. (bk. A'râf 7/31; İsrâ 17/26-27) Kime ait olursa olsun husûsî malvarlıkları aynı zamanda "millî servet" mefhumu içerisinde kabul edildiği için, herhangi bir özel mülkiyette bütün toplumun hakkı bulunduğu unutulmamalıdır. Âyette geçen اَلسَّفِيهُ (sefih) kelimesi, malını akla uygun bir şekilde değerlendirme ve harcama kabiliyetinden mahrum, kâr-zararı ayıramayan, reşit olmayan, aklı ermeyen kişi anlamına gelir. Böyle kimselerin malvarlığını idare etmek için bir "vâsî" tâyin edilir. Normal durumlarda çocukların velileri aynı zamanda onların vasîleridir.

Ey veliler, sorumlular:

وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْۚ وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُواۜ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِۜ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَس۪يبًا ﴿٦﴾

6. Velîsi bulunduğunuz yetimleri evlilik çağına varıncaya kadar gözetip deneyin. Eğer onların akılca olgunlaşıp kâr-zararı ayırt edebilecek bir duruma ulaştıklarına kanaat getirirseniz, o takdirde mallarını kendilerine hemen devredin. Büyüyecekler de mallarını elimizden alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan velî, yetim malına tenezzül etmesin; muhtaç olan da ihtiyaç ve emeğine uygun olarak meşrû ölçüde bir şey yesin. Mallarını kendilerine teslim ettiğinizde de yanlarında şâhit bulundurun. Hesap sorucu olarak Allah yeter.

Yetimler evlenme çağına gelip mallarını akıllıca kullanabilme kabiliyetini de elde etmişlerse, veli ve vasîler onlara mallarını teslim etmelidirler. Yetimler, mallarına sahip çıkacakları çağa gelmeden önce bu malların israfla heba edilmesi yasaktır. Kendi mallarını idare edemeyen yetimlerin malları üzerinde tasarrufta bulunan veli ve vasîler, şayet ihtiyaçları varsa, yaptıkları hizmet karşılığında örfe ve kanuna uygun bir pay alabilirler. Bunda bir sakınca yoktur. Çünkü onların bakımı, korunması için belli bir emek sarf etmektedirler. İhtiyacı olmayanların ise böyle bir pay almaya tenezzül etmemeleri, bu işi ücretsiz ve sırf Allah rızâsı için yapmaları Allah'ın rızâsına uygun daha faziletli bir davranıştır.

Kur’ân-ı Kerîm mirasla ilgili, özellikle kadınların haklarını ön plana çıkaran şu hukukî düzenlemeleri yapmaktadır:

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٧﴾

7. Ana babanın ve akrabanın vefat edip geride bıraktığı mallarda erkek mirasçıların bir payı olduğu gibi; ana babanın ve akrabanın vefat edip geride bıraktığı mallarda kadın mirasçıların da bir payı vardır. Bunlar, gerek az olsun gerek çok olsun, Allah tarafından takdir edilmiş ve mirasçıya verilmesi gereken paylardır.

Bu âyet-i kerîme mirasın taksimatıyla alakalı beş esas ihtiva eder:

• Hem erkeklerin hem de kadınların mirasta bir hakları vardır.

• Az olsun çok olsun miras bütün vârisler arasında paylaşılmalıdır. O kadar ki, eğer ölen kişi bir miktar kumaş bırakmış olsa bile gerekiyorsa mesela on parçaya ayrılmalıdır. Bununla birlikte eğer bir varis isterse diğerinin rızâsını alarak onların paylarını satın alır ve tüm mirasa sahip olabilir.

• Bu kâide taşınabilir ve taşınamaz, zirâî veya sınâî her tür mal için geçerlidir.

• Ölen kişi arkasında mal bıraktığı takdirde miras söz konusu olur.

• Yakın akrabalar hayatta iken uzak akrabalara miras düşmez.

Burada az veya çok miras malından hem erkeklerin, hem de kadınların pay sahibi olduğu bildirilmek sûretiyle, İslâm öncesinde kadınlara mirastan pay vermemek şeklindeki âdet kaldırılmıştır. Rivayete göre Ensar’dan Evs b. Sâbit vefat ettiğinde geride hanımıyla üç kızını bırakmış, iki amcaoğlu câhiliye âdetine göre mirasının tamamını almış ve onlara hiçbir şey bırakmamışlardı. Kadın durumu Rasûlullah’a arzetmiş, Efendimiz *“Haydi evine git, bakalım Allah ne gösterecek?”* buyurarak vahyi beklemiş ve mirasın yalnız erkeklere mahsus olmadığını bildiren bu âyet nâzil olmuştur. (bk. Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl,* s. 148)

Miras konusuna giriş mâhiyetindeki bu âyet-i kerîme, aynı zamanda aşağıda payları ayrıntılarıyla açıklanacak olan miras hisselerinin, titizlikle sahiplerine verilmesini ihtar etmektedir:

وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

8. Miras paylaştırılırken, mirasçı olmayan akrabalar, yetimler ve fakirler de orada hazır bulunuyorlarsa, onlara da bu mirastan bir şeyler verin ve gönüllerini alacak tatlı güzel sözler söyleyin.

Bu âyet, İslâm'ın yerleştirmeğe çalıştığı şefkat ve karşılıksız yardım gibi faziletlerin müşahhas bir misâlini ortaya koyar. Buna göre vefat edip de az veya çok bir mal bırakmış olan kimse, kanunî mirasçıları yanında mirastan payı bulunmayan uzak akraba, hizmetçi veya konu-komşusu varsa, bunlara da mirastan bir şeyler vermelidir. Âlimler umûmiyetle âyetteki tavsiyenin emir değil, mendupluk ifade ettiği görüşündedirler. Dolayısıyla böyle bir payın verilmesi zorunlu değildir. Fakat böyle davranmak, elbette kişiyi Allah'ın rızâsına götürecek faziletli bir iştir.

Burada yetimlerin haklarına riayet tekrar tekrar hatırlatılır:

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

9. Arkalarında eli ermez, gücü yetmez küçük çocuklar bıraktıkları takdirde, onların halleri nice olur diye endişe edenler, aynı endişeyi diğer insanlar için de taşıyıp yetimlerin hakkına dokunmaktan öylece korkup ürpersinler. Ürpersinler de Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve gerek miras taksiminde, gerekse yetimlere, yoksullara muamelede sözün doğrusunu ve güzelini söylesinler.

10. Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, aslında karınlarına sadece ateş doldurmuş oluyorlar. Onlar pek yakında çılgın alevli bir ateşe gireceklerdir.

Âyetlerde kalbe ve duygulara hitap eden bir ifade kullanılır. Bu işlerde söz sahibi kişiler, velîler ve vâsîler, kendilerini vefat eden kişinin, yetimlerini de kendi evlatları yerine koyup öyle düşünmeli, buna göre hareket etmelidirler. Kendi çocuklarına kıyasla yetim haklarına dikkat ve riayet göstermelidirler. Şayet böyle yapmayacak ve onların mallarını haksız olarak yiyecek olurlarsa, şunu bilsinler ki yedikleri ancak ateştir. Karınlarını ateşle doldurmaktadırlar. Âhiret gününde bu hareketlerinin karşılığını alevli bir ateşte ceza görmek sûretiyle çekeceklerdir.

Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v.) Miraca çıktığı gecede gördüklerini anlatırken şöyle buyurmuştur:

"Baktım, dudakları deve dudaklarına benzeyen bir topluluğun yanındayım. Ba larında bulunan biri bunların dudaklarını tutuyor, ağızlarına ate ten bir ta parçası koyuyor, ağızlarından koyulan bu ta a ağılarından çıkıyor. Bunların öyle bir bağırı ı, öyle bir inleyi i var ki, çok acı! «Ey Cebrâil, bunlar kim oluyor?» diye sordum bana: «Bunlar

yetimlerin mallarını zulüm ile yiyenlerdir» dedi." (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* XV, 18-19)

Mirasın kime ne kadar verleceğini belirlemek üzere şöyle buyruluyor:

Vârisler ve Hakları

يُوصٖيكُمُ اللّٰهُ فٖٓي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۚ فَاِنْ كُنَّ نِسَٓاءً
فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَۚ وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُۜ
وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌۚ فَاِنْ
لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُٓ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُۚ فَاِنْ كَانَ لَهُٓ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ
السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٖي بِهَٓا اَوْ دَيْنٍۜ اٰبَٓاؤُ۬كُمْ وَاَبْنَٓاؤُ۬كُمْۚ لَا
تَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعاًۜ فَرٖيضَةً مِنَ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٖيماً
حَكٖيماً ﴿١١﴾ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌۚ
فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٖينَ
بِهَٓا اَوْ دَيْنٍۜ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌۚ فَاِنْ
كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَٓا
اَوْ دَيْنٍۜ وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُٓ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ
فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُۚ فَاِنْ كَانُٓوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَٓاءُ
فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَٓا اَوْ دَيْنٍۙ غَيْرَ مُضَٓارٍّۚ وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَلٖيمٌۜ ﴿١٢﴾

11. Çocuklarınızın mirastan payları konusunda Allah size şu emirleri veriyor: Erkek çocuğun payı, kız çocuğun payının iki katıdır. Eğer çocukların hepsi kız ve ikiden fazlaysa, mirasın üçte ikisi onlarındır. Eğer kız çocuk tekse mirasın yarısını alır. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan ana-babasından her birine altıda bir pay düşer. Eğer çocuğu yoksa, tek vârisi de ana-babasıysa, o takdirde mirasın üçte biri annenindir. Ölenin kardeşleri varsa, o zaman annenin payı altıda birdir. Bütün bu taksimler, ölenin yaptığı vasiyet yerine getirildikten ve varsa borcu ödendikten sonra yapılacaktır. Ana babanız ve çocuklarınızdan hangisinin faydaları itibariyle size daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz. Bütün bunlar Allah tarafından belirlenmiş ve mutlaka sahiplerine verilmesi gereken paylardır. Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkiyle bilen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam

olandır.

12. Hanımlarınızın çocukları yoksa, bıraktıkları mirâsın yarısı sizindir. Çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Fakat bu taksim, vasiyetlerinin yerine getirilmesinden ve borçlarının ödenmesinden sonra yapılacaktır. Sizin çocuklarınız yoksa, bıraktığınız mirasın dörtte biri dul eşlerinizindir. Çocuklarınız varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Fakat bu taksim, vasiyetinizin yerine getirilmesinden ve borçlarınızın ödenmesinden sonra yapılacaktır. Eğer mirâs bırakan erkek veya kadının ana babası ve çocukları yok da, sadece bir erkek veya bir kız kardeşi varsa, bu durumda onların her birine altıda bir pay düşer. Bundan fazla iseler, üçte bire ortak olurlar. Ama bütün bunlar da, ölenin vasiyetinin yerine getirilmesinden ve borçlarının ödenmesinden sonradır. Ancak vasiyetin yerine getirilip borcun ödenmesinde mirasçılar zarara uğratılmamalıdır. Bunlar, Allah'ın size olan emridir. Allah her şeyi hakkiyle bilendir, cezalandırmada acele etmeyendir.

İslâm'a göre mirasın nasıl taksim edileceği bu âyetlerle sûrenin sonunda yer alan 176. âyette beyân edilir. Âyetlerin izah ettiği kısımlar dışında kalan hususlar ise Rasûlullah (s.a.v.)'in sünnetiyle açıklığa kavuşturulur.

İslâm öncesi câhiliye Arapları mirası kendilerine göre taksim ederlerdi. Mesela akrabalık bağı dışında "hılf" denilen karşılıklı ahitleşmeyi ve evlat edinmeyi de miras için esas kabul etmişlerdi. Bunlardan "karşılıklı ahitleşme", iki kişinin birbirini vâris tanıması esasına dayanıyordu. İkisinden hangisi önce ölürse öteki onun malına varis olurdu. Birisi bir başkasının oğlunu evlat edinirse, bundan böyle nesebi evlat edinene nispet edilir ve o kişinin vârisi olurdu. Yine câhiliye döneminde miras yalnız at üzerinde savaşabilen yetişkin erkeklere kalabilirdi. Kadınlara ve küçük çocuklara mirastan pay verilmezdi. Bu âyetlerle birlikte İslâm'ın miras hususundaki esasları açık ve detaylı bir biçimde belirlenmiş oldu.

İslâm hukukuna göre mirastan belirli paylara sahip olan yakın akrabalara "ashâbü'l-ferâiz" denir. Tek başlarına olunca mirasın tamamını, ferâiz ashâbıyla beraber olunca ise mirasın geri kalanını alan akrabaya ise "asabe" denir. Mesela ölenin oğlu tek başına olunca mirasın tamamını, ölenin karısıyla beraber bulunduğu takdirde de sekizde bir hisseden geri kalan sekizde yedi hisseyi alır.

Bu âyetlerde ölenin oğlu, kızı, anası, babası, hanımı ve kardeşinin miras payları açıkça ifade edilir. Buna göre ölenin çocuklarından erkeğe kadının iki katı kadar pay verilecektir Allah Teâlâ'nın tanzîm buyurduğu aile ve toplum yapısı açısından âdil olan budur. İslâm'da aslolan, erkek ve kadının bir aile hayatı içerisinde yaşamasıdır. Aile içinde de mâlî mesuliyet, ev halkının

nafakasının temini erkeğin omuzlarına yüklenmiştir. Erkek hem kendinin, hem de eşi ve çocuklarının nafakasını karşılamak zorundadır. Buna mukâbil, kadın yalnız kendinden mesuldür ve kendisine kalan miras hissesi üzerinde tek başına tasarrufa yetkilidir.

Ölenin bir kızı varsa mirasın yarısını, ikiden fazla kızı varsa üçte ikisini alacaklardır. Âyet iki kızı bulunması durumunu açıkça zikretmemektedir. Müçtehitler, çeşitli delillere dayanarak, iki kızın payının da ikiden fazlası gibi üçte iki olacağını kabul etmişlerdir.

“Ana babanız ve çocuklarınızdan hangisinin faydaları itibariyle size daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz” (Nisâ 4/11) beyânıyla, miras paylarının âyetlerde emredildiği şekilde yerine getirilmesi lüzumu hatırlatılır. Vârislerden bir kısmını diğerine tercih edecek ve bir kısmını mahrum bırakıp zarara uğratacak tarzda vasiyetler yapılmaması tembih edilir. Çünkü mirasta asıl olan şahsî hissiyât ve tasarruflar değil, akrabalık bağı ve yakınlık derecesidir.

Bu âyetlerde birkaç kere tekrarlanan **“ölenin yaptığı vasiyet yerine getirildikten ve varsa borcu ödendikten sonra”** (Nisâ 4/11) ifadesi, mirasta öncelikle bu iki meselenin halledilmesi gerektiğini gösterir. Buna göre önce ölünün borçları ödenir, sonra vasiyeti yerine getirilir, daha sonra da kalan miras paylaştırılır. Kişinin malvarlığı üzerinde yapabileceği vasiyetin miktarı hadislerde üçte birle sınırlandırılmış, vârislere vasiyet yoluyla mal bırakmak da yasaklanmıştır.

Gelen âyetlerde Allah Teâlâ’nın beyân buyurduğu bu miras hükümlerine uymamız gerektiği kuvvetli ifadelerle belirtilir. Bunlara aykırı uygulamalardan uzak durmamız istenir:

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ ۜ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِد۪ينَ ف۪يهَا ۜ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا ف۪يهَا ۖ وَلَهُ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴿١٤﴾

13. İşte bunlar Allah’ın belirlediği sınırlardır. Kim Allah’a ve Peygamberi’ne itaat ederse Allah onu, içinde ebedî kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. İşte en büyük başarı ve kurtuluş budur.

14. Kim de Allah’a ve Peygamberi’ne isyân eder ve O’nun sınırlarını aşarsa Allah onu, içinde devamlı kalacağı bir ateşe sokar. Onun için zelîl ve perişan eden bir azap vardır.

İslâm, mirasta payları dağıtırken âdil denge esasına riâyet ettiği gibi, vârisleri tâyin ederken de yakınlık derecesi ile beraber faydayı göz önüne almış, hem dünya hem de âhiret hayatında ölüye faydası dokunan ve dokunacak olan akrabayı mirastan mahrum etmemiştir. Bu sebepledir ki gerek miras hükümleriyle, gerekse Kur'an ve sünnette ifadesini bulan her türlü hükümle ilgili olarak Allah ve Rasûlü'ne itaat edenler cennetle müjdelenirken, herhangi bir biçimde bu hükümlerin ortaya koyduğu sınırları aşanlar, cehennem ateşiyle ikaz ve tehdit edilir.

Mirasla ilgili düzenlemelerden sonra sıra, İslâm aile yapısı açısından çok büyük önem arzeden kadın-erkek ilişkilerini düzenlemeye ve bununla ilgili yapılacak ıslah çalışmalarına gelmektedir:

Âile Hayatı

وَالّٰت۪ي يَأْت۪ينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَٓائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْۚ
فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ
يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَب۪يلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَاۚ فَاِنْ
تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَاۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَح۪يمًا ﴿١٦﴾

15. Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şâhit getirin. Bunlar şâhitlik ederlerse, o kadınları, ölüm kendilerini alıp götürünceye veya Allah haklarında bir çıkış yolu belirleyinceye kadar evlerde tutun, dışarı bırakmayın.

16. İçinizden iki erkek fuhuş yaparsa onları cezalandırın. Eğer tevbe eder, hallerini düzeltirlerse artık onlara ceza vermekten vazgeçin. Çünkü Allah tevbeleri çokça kabul eden, çok çok merhamet edendir.

اَلْفَاحِشَةُ (fâhişe); çok çirkin, edep dışı hareket demektir. İster erkekle kadın, ister erkekle erkek, ister kadınla kadın arasında cereyan etsin tüm gayr-i meşrû cinsî münâsebetleri ifade eder. Zinâ suçunun cezasıyla alakalı âyet-i kerîmeler birlikte değerlendirildiğinde 15. âyetin kadınların kendi aralarında yaptıkları sevicilik, lezbiyenlik gibi fuhuştan; 16. âyetin de erkeklerin kendi aralarında yaptıkları livâta, homoseksüellik fuhşundan bahsettiği anlaşılır. Nitekim Nûr sûresinin 2. âyetinde kadınlarla erkekler arasında yapılan fuhuş yani zinâ suçunun hükmü açıklanmaktadır. Şu halde suçların cezalarıyla alakalı hükümlerde bir nesih söz konusu değildir. Buna göre:

• Seviciliğin cezası kadınları evlerde hapsetmektir. "Allah'ın onlara bir yol açması" ise hallerini düzeltmeleri ve erkeklerle evlenmeleridir.

• Livata suçunun cezası, bunu yapanlara söz ve fiille eziyet çektirmek, onlara maddî ve mânevî olarak acı vererek canlarını yakmak, böylece bu iğrenç fiili işlemekten vazgeçmelerini sağlamaktır. Ceza olarak ne söyleneceği, ne yapılacağı âyette açıklanmamış, ictihad ve uygulamaya bırakılmıştır.

• Bekar kadınla bekar erkeğin yaptığı zinânın cezası Nûr sûresi 2. âyette açıklandığı üzere yüzer sopa vurmaktır.

• Sünnet deliliyle evli kadın ve evli erkeğin zinâ cezası ise recimdir.

Bütün bunlar büyük günahlar olup, onların affı için yapılacak makbul tevbenin şartları hakkında buyruluyor ki:

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولٰٓئِكَ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾
وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ ۚ حَتّٰٓى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْاٰنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۗ أُولٰٓئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾

17. Allah'ın kabul edeceği tevbe, ancak câhillikleri sebebiyle günah işleyip de, o günahtan çarçabuk vazgeçenlerin tevbesidir. İşte Allah, böylelerinin tevbesini kabul buyurur. Allah her şeyi hakkiyle bilen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

18. Yoksa hayatı boyunca günah işleyip işleyip de, nihâyet kendisine ölüm gelip çattığında: "Ben şimdi tevbe ediyorum" diyenlerin ve kâfir olarak ölenlerin tevbeleri kabul edilmeyecektir. Biz, böyleleri için can yakıcı bir azap hazırladık.

Rasûlullah (s.a.v.):

" üphesiz Allah, perde dü medikçe kulun tevbesini kabul eder ve onu affeder" buyurunca ashâb-ı kirâm:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Perde nedir?" diye sordu. Peygamber Efendimiz de:

"- Perde ki inin mü rik olarak ölmesidir" buyurdu. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 174)

Allah Teâlâ âyet-i kerîmede iman sahibi olduğu halde ömrünü günah ve fısk içinde geçirenle kâfir olarak öleni bir arada zikretmek sûretiyle, geciktirmeden bir an önce tevbe etmenin ehemmiyetini gösterir.

"Cehâlet" kelimesi sadece basit "bilgisizlik" mânası taşımaz. Cehâlet, duyuların ve şehvetin aklın gücünü örtmesi, kabaran şehvet hissiyatının tahrikiyle hareket etmek demektir. Bu kelime "ilim" değil, "hilim" kelimesinin zıddıdır. Dolayısıyla âyetteki "câhillikleri sebebiyle" ifadesi, işlenen günahın günah olduğunu bilmemek değil, gaflet haliyle nefse uymayı, yapılan işin sonucunu akla getirmemeyi, bildiği halde iradesine uyamayacak bir halde bulunmayı ifade eder. Nitekim âlim dahi olsa bir mü'min, günaha daldığı esnâda Allah'tan gafil ve câhildir.

Tevbe mü'minler üzerine farz olup makbul bir tevbenin dört şartı vardır:

• Kalben pişman olmak,

• O anda tüm günahları terk etmek,

• Tekrar günah işlememeye azmetmek,

• Tevbeyi başka bir şey değil, ancak Allah korkusu ve O'ndan duyulan hayâ sebebiyle yapmak.

Ehlullaha göre kulların Allah'a olan yakınlık dereceleri, diğer konularda olduğu gibi tevbe hususunda da sorumlulukları farklı kılar. Yakınlık ne kadar fazla ise mükellefiyet de ona göre fazlalaşır, tevbe edilmesi lâzım gelen süre de ona göre kısalır.

İslâm, erkek-kadın, genç-ihtiyar, müslim-gayri müslim tüm insanların haklarını savunan ve koruyan yüce bir dindir. Bu sebepledir ki, öncelikle câhiliye döneminde hakları yenen ve zulme uğrayan kadınların durumunu düzeltmek, genel olarak da tüm kadınlara iyi davranmayı öğütlemek üzere şöyle buyuruyor:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَٓاءَ كَرْهًاۜ وَلَا
تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّٓا اَنْ يَأْت۪ينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۚ
وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۚ فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـٔاً
وَيَجْعَلَ اللّٰهُ ف۪يهِ خَيْراً كَث۪يراً ﴿١٩﴾

19. Ey iman edenler! Kadınları mirâs yoluyla zorla almanız size helâl değildir. Onlar apaçık bir hayâsızlık yapmadıkça, kendilerine verdiğiniz şeylerin bir kısmını geri almak için onları sıkıştırmayın. Eşlerinizle hoşça ve güzelce geçinin. Onlardan hoşlanmazsanız da sabredin. Olabilir ki bir şey hoşunuza gitmez de, bakarsınız Allah onda sizin için pek çok hayırlar takdir etmiştir.

Âyetin iniş sebebi hakkında İbn Abbas (r.a.) şöyle der:

"Câhiliye döneminde bir adam öldüğü vakit onun velileri, adamın hanımı üzerinde daha bir hak sahibi olurlardı. Onlardan biri istediği takdirde onunla evlenebilirdi. İsterlerse onu başkasıyla evlendirir, istemezlerse evlendirmezlerdi. Onlar, kadının akrabalarından daha çok onun üzerinde hak sahibi idiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Buhârî, Tefsir 4/6; Ebû Dâvûd, Nikâh 23)

Âyetteki "kadınları mirâs yoluyla zorla almak" ifadesi kadınların kendisi için söz konusudur. Âyetin bu kısmına "kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir" şeklinde mâna vermek de mümkündür. Bu ifade ise onların malları için söz konusudur. İslâm'dan önce her ikisi de yapılmaktaydı. Bir adam, babası öldüğünde üvey annesine sahip olurdu. Eğer ölen kişinin başka bir eşinden oğlu yoksa, şayet kadın erken davranıp akrabalarının yanına kaçamazsa, ölenin

yakınlarından birisi kadının üzerine bir elbise atar ve ona sahip olurdu. İstediği takdirde ölenin verdiği mehir dışında herhangi bir mehir vermeksizin onunla evlenirdi. İsterse de başkasıyla evlendirir, mehrini kendisi alır, kadına o mehirden bir şey vermezdi. Bir de kadının kendisine değil, malına zorla vâris olmak vardı. Bu da iki şekilde olurdu: Ya kocası karısını sevmediği halde boşamaz, ölmesini ve malının kendisine kalmasını beklerdi. Ya da veliler velayetleri altındaki kadın ve kızları evlendirmez, böylece mallarının kendilerine kalmasını isterlerdi. İslâm geldikten sonra câhiliye döneminin bütün bu haksız âdetleri sona ermiştir. (bk. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* X, 9-10)

"Apaçık bir hayâsızlık" kaydı zinâyı veya karı kocanın ayrılmasını gerektirecek bir davranışı, hak ve sınır tanımaz bir durumu ifade eder. Kadın evlilik hukukunun sona ermesini gerektirecek böyle bir harekette bulunursa ancak, koca daha önce kendisine verdiği mehrin bir kısmını almak için kadını zorlayabilir ve böylelikle evliliği sona erdirebilir. Eğer böyle bir durum yoksa, erkeğin eşiyle iyi geçinmesi, ona karşı dinin meşrû gördüğü, aklın ve örfün hoş karşıladığı şekilde muamele etmesi gerekir.

Âyetin son kısmı, âile yapısını ayakta tutmak için çok mühim bir kâide koymaktadır: Evliliğin başında kişinin eşinin gerek fizikî güzellik gerek ahlâk bakımından bazı hoşa gitmeyen eksiklikleri olabilir. Koca ilk planda bunlara takılarak hemen eşini boşama yoluna gitmemelidir. Sabırlı, soğuk kanlı ve dikkatli davranmalıdır. Çünkü o hanımın mutlu bir aile hayatının temini için henüz keşfedilmemiş farklı güzellikleri olabilir. Bu güzelliklerin ortaya çıkmasına fırsat vermek gerekir. Zamanla onun iyi yönlerinin, eksikliklerinden daha fazla olduğunu ve onların eksikliğini kapatacak kadar baskın olduğunu anlayabilir. Rasûlullah (s.a.v.): *"Mü'min bir erkek, mü'min olan hanımından tiksinip nefret etmesin. Çünkü onun bir huyundan ho lanmayacak olsa dahi, bir ba ka huyundan ho lanabilir"* (Müslim, Radâ' 61) buyurur. Bu sebeple kocanın uzun bir süre düşünmeden, hanımının eksisini artısını tartmadan onu boşamaya karar vermesi doğru değildir. Çünkü boşanma, Allah'ın sevmediği ve başka çare kalmayınca başvurulacak bir durumdur. Evlilik ise, ortada ciddi bir sebep bulunmadığı halde sadece duyguların tesiriyle kolayca bozulabilecek bir akit değildir.

Her ne olursa olsun erkek eşini boşayıp yerine bir başkasını almak istiyorsa, evvelki eşine çuvallar dolusu mehir vermiş de olsa ondan bir şeyi alması helâl olmaz:

وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍۙ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا

تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا ۗ اَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ
وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

20. Eğer siz bir eşi boşayıp da yerine bir başka eş almak isterseniz, boşadığınız eşe yüklerle mehir vermiş olsanız bile, ondan hiçbir şeyi geri almayın. Yoksa siz fuhuş yaptı diye eşinize iftira ederek ve apaçık bir vebâl yüklenerek mi verdiğinizi geri alacaksınız?

21. Hem onu nasıl geri alabilirsiniz ki? Zira sizler evlenip birbirinizle içli dışlı beraber oldunuz, üstelik onlar da sizden kesin bir söz aldılar.

Câhiliye döneminde, bir kusuru bulunmadığı halde eşinden ayrılmak isteyen bazı erkekler verdikleri mehri de kurtarmak isterler, bunun için kadını iftirayla tehdit ederler, kadın bu tehditten yıldığı için istemeye istemeye mehrini iade ederdi. (bk. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* X, 12) "Yoksa siz onu iftirayla ve apaçık günahla mı alacaksınız?" ibaresiyle bu eski çirkin âdete işaret edilmiş ve bunlar yasaklanmıştır.

"Yüklerle" olarak tercüme edilen اَلْقِنْطَارُ (kıntãr) kelimesi çokluktan kinayedir. Peygamberimiz (s.a.v.) mehir konusunda mutad olanın takip edilmesini, aşırı gidilmemesini tavsiye etmiş olmakla birlikte bu âyetin ifadesinden dolayı âlimler mehrin üst sınırının olmadığını kabul etmişlerdir. Hz. Ömer, mehrin üst sınırını 1280 gram gümüş olarak belirlemeye karar vermiş, mescidde minbere çıkarak bu kararını açıklamıştı. Bunu işiten Kureyşli bir kadın mescide gelip halîfeye itiraz etmiş, aralarında şu konuşma geçmiştir:

"-Ey mü'minlerin emîri! Allah'ın kitabı mı yoksa senin emrin mi uygulama önceliğine sahiptir?"

Bu soruya taaccüp eden Ömer (r.a.): "Tâbi ki Allah'ın kitabı, niçin bunu soruyorsun?" diye karşılık verdi. Kadının:

"-Sen biraz önce insanların fazla mehir ödemelerini yasakladın, halbuki Allah Teâlâ kitabında **«... Onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın»** (Nisâ 4/20) buyurmaktadır" demesi üzerine Hz. Ömer:

"- Herkes Ömer'den daha bilgili", bir başka rivayette: "Doğru düşünen ve söyleyen bir kadın, hata eden bir başkan, Allah yardımcımız olsun!" demiş; ardından tekrar minbere çıkarak mescittekilere şunları söylemiştir:

"- Sizi, kadınlara mehir verme konusunda aşırı gitmekten menetmiştim. Herkes kendi malında dilediğini yapsın, serbestsiniz." (bk. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* X, 12)

“Kesin bir söz” olarak çevrilen مِيثَاقًا غَلِيظًا (mîsâkan galîzan) ibaresi, Allah’ın emri ve Peygamber’in sünneti üzere yapılan nikâh akdini ifade eder. Çünkü bu akit hayat boyu güzel geçinmeyi, bu olmadığı takdirde de güzellikle yolları ayırmayı gerektirmektedir. Bu akde ve ahde uymayarak, sözde durmayarak verilen bir hakkı geri almaya çalışmak ise zulümdür, günahtır.

Şimdi söz, evlenilmesi haram olan kadınlara getirilerek buyruluyor ki:

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَٓاؤُ۬كُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَۜ اِنَّهُ كَانَ

فَاحِشَةً وَمَقْتًاۜ وَسَٓاءَ سَب۪يلًا ﴿٢٢﴾

22. Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin. Şüphesiz bu, çok çirkin bir hayâsızlık, Allah’ın gazabını celbeden bir günah ve pek iğrenç bir yoldur!

Bu ve bundan sonraki iki âyet evlenilmesi haram olan kadınları saymaktadır. Yukarıda sözü edilen kadınlara vâris olunması meselesinden de anlaşıldığı üzere, câhiliye döneminde babaların eşleriyle, yani üvey analarla evlenilirdi. Âyet bu çirkin câhiliye âdetini ortadan kaldırır. Baba ve dedelerin evlendiği kadınlarla evlenmeyi kesin olarak yasaklar. Tekitli ifadelerle bunun ne kadar insanlık haysiyetine aykırı bir durum olduğunu beyân eder. Âyetin, **“ancak geçmişte olanlar müstesnâ”** (Nisâ 4/22) kısmı, bu âyetin nüzûlünden önce olanların affedildiğini müjdeler. Fakat şu an böyle bir evlilik devam ediyorsa derhal ayrılmalı, bundan sonra da kesinlikle böyle bir uygulamaya dönülmemelidir.

“Babalarınızın nikâhladığı” cümlesindeki “nikahladığı” kelimesiyle “evlilik akdi”nin mi, yoksa “cinsî münâsebet”in mi kastedildiği hususu iki şekilde anlaşılmıştır:

• Evlenme akdi,

• Hem evlenme akdi hem akit olmaksızın cinsel temas, yani zinâ. Bu ikinci görüşü kabul edenler, babaların zinâ ettiği kadının, oğlun üvey anası gibi olduğunu ve onunla evlenmenin câiz olmadığını kabul etmiş olurlar.

Evlenilmesi haram olan diğer kadınlar şunlardır:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ

وَبَنَاتُ الْاَخِ وَبَنَاتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰت۪ٓي اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ

الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهَاتُ نِسَٓائِكُمْ وَرَبَٓائِبُكُمُ الّٰت۪ي ف۪ي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَٓائِكُمُ

الّٰتى دَخَلْتُمْ بِهِنَّۘ فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْۘ وَحَلَٓائِلُ اَبْنَٓائِكُمُ الَّذينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْۙ وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحيمًاۙ ﴿٢٣﴾ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَٓاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۚ كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنينَ غَيْرَ مُسَافِحينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِه۪ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَر۪يضَةًۜ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِه۪ مِنْ بَعْدِ الْفَر۪يضَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يمًا حَك۪يمًا ﴿٢٤﴾

23. Ey mü'min erkekler! Şu kadınlarla evlenmeniz size haram kılınmıştır: Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanalarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle cinsî münâsebette bulunduğunuz eşlerinizden olup himâyenizde bulunan üvey kızlarınız. Eğer anneleriyle cinsî münâsebette bulunmadan ayrılmışsanız, üvey kızlarınızı nikâhlamanızda size bir günah yoktur. Keza öz oğullarınızın eşleriyle evlenmeniz ve iki kız kardeşi nikâhınız altında birleştirmeniz size haram kılındı. Ancak geçmişte olanlar müstesnâ; onlar affedilir. Çünkü Allah çok bağışlayıcı, engin merhamet sahibidir.

24. Sahip olduğunuz cariyeler müstesnâ, evli kadınları nikâhlamanız da size haram kılınmıştır. İşte bütün bunlar, Allah'ın sizin için belirlediği kesin hükümlerdir. Bu sayılanların dışındaki kadınları, iffetli yaşamak, zinâ etmemek ve mehirlerini ödemek şartıyla nikâhlamanız size helâldir. Bu şartlar altında onlardan hangisiyle bir arada bulunup beraberliklerinden yararlanmak istiyorsanız, üzerinizde bir borç olarak belirlenmiş olan mehirlerini ödeyin. Fakat mehrin miktarını belirledikten sonra onu aranızda karşılıklı rızâ ile artırıp eksiltmekte size herhangi bir günah yoktur. Şüphesiz Allah her şeyi hakkiyle bilen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

İslâm'da evlenilmesi haram olan kadınlar şu şekilde sıralanmaktadır:

A. Nesep sebebiyle haram olan kadınlar:

1. Anneleriniz: Kendi anneleriniz, babanızın ve annenizin anneleri, ne kadar yukarıya varırsa varsın bütün nineleriniz size haram kılındı.

2. Kızlarınız: Gerek kendi kızlarınız, gerek oğlunuzun veya kızınızın kızları, kız

torunları ne kadar aşağı inerse insin, sizin zürriyetinizden gelen bütün kızlar size haramdır.

3. Kızkardeşleriniz: Ana baba bir, yahut anne bir veya baba bir bütün kızkardeşleriniz.

4. Halalarınız: Babalarınızın, dedelerinizin kızkardeşleri olan bütün halalarınız.

5. Teyzeleriniz: Annelerinizin ve ninelerinizin kızkardeşleri olan büyük küçük bütün teyzeleriniz.

6. Erkek kardeşlerinizin kızları, kız torunları, o kanaldan gelen bütün kız yeğenleriniz.

7. Kızkardeşlerinizin kızları, kız torunları, o kanaldan gelen bütün kız yeğenleriniz.

Buraya kadar sayılan kadınlar, nesep olarak haram olan kadınlardır.

B. Emzirme sebebiyle haram olan kadınlar:

1. Sizi emzirmiş olan süt anneleriniz ve nineleriniz. Süt anne yani kişiyi emziren kadın, yahut bu kadının nesep veya süt anneleri ve nineleridir. Bunların hepsi emene haramdır.

2. Süt kardeşleriniz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.): *"Neseben haram olanların hepsi süt bakımından da haramdır"* (Buhârî, Nikâh 20; Müslim, Radâ' 2) buyurmuştur. Âlimlerin çoğuna göre haram kılan emzirme ilk iki yaşla sınırlıdır. Evliliği haram kılan sütün miktarı hususunda ise fikir ayrılığı vardır. Çoğunluk iki yaşını doldurmamış çocuğun midesine inen bir yudum sütün dahi "süt hısımlığı" ilişkisi doğurduğunu kabul etmiştir. Bazıları ise bunun için asgari beş doyumluk emmenin gerekli olduğunu söylemişlerdir.

C. Nikâh sebebiyle haram olan kadınlar:

1. Eşlerinizin anneleri: Cinsî münâsebet olsun olmasın, nikâhladığınız bütün kadınların anneleri yani kayınvâlideleriniz ve onların anneleri size haramdır.

2. Kendileriyle cinsî münâsebet yaptığınız eşlerinizin çocukları olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız. Eğer nikâhladığınız halde henüz kendileriyle cinsî münâsebet yapmadıysanız, evliliğiniz son bulduğunda, onların kızlarıyla evlenmenizde bir sakınca yoktur.

3. Kendi sulbünüzden gelen öz oğullarınızın eşleri yani gelinleriniz. Bu ifade bütün torunlarınızın eşlerini de kapsar. "Sulbünüzden gelen" kaydıyla evlatlıklar bu hükümden çıkarılmıştır.

4. İki kız kardeşi bir arada nikâhlamak da size haramdır. Nikâhın sahih olabilmesi için birinin ölmüş veya boşanmış olması ve boşananın da iddetini tamamlamış olması lâzımdır.

Rasûlullah (s.a.v.): *“Kadın, halasının üzerine; hala karde inin kızı üzerine; kadın teyzesinin üzerine; teyze kızkarde inin kızı üzerine, bunlardan büyük küçüğün, küçük büyüyün üzerine nikâh edilemez”* (Ebû Dâvûd, Nikâh 12/2065) buyurarak bir kadının halası, teyzesi, erkek ve kızkardeşinin kızı ile birlikte nikâhlanamayacağı hükmünü koymuştur.

6. Başkalarının nikâhı altında bulunan bütün kadınlar da size haram kılınmıştır.

24. âyette geçen اَلْمُحْصَنَاتُ (muhsanât) ve مُحْصِنِينَ (muhsınîn) kelimeleri, “korumak, erişilmez kılmak, kuvvetlendirmek” mânasındaki “ihsaan” kökünden gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu kelime kadınlar için kullanıldığında “evli olmak, iffetli olmak ve hür olmak” mânalarını ifade eder. Her üç durum da kadını zinâdan korumakta, yani onu bu kötü yola düşmekten engellemektedir. Kelimenin geçtiği âyetlerde bu üç mânadan hangisinin kastedildiği ise sözün gelişinden ve karinelerden anlaşılır. Burada “evli kadınlar” hakkında kullanılır. Câhiliye döneminde bazı durumlarda bir kadın birden fazla erkekle evlenebiliyordu, bu âyetle bu âdet ortadan kaldırılmış olmaktadır.

Evlenilmesi haram olanların dışındaki kadınlarla sahih bir nikâh yapıp mehirlerini vermek sûretiyle evlenmek câizdir. Yalnız bunları yaparken, işin meşrû çerçevede olmasına dikkat etmek, iffetli olmak ve zinâdan uzak durmak gerekir.

Câriyelerle evlenme konusunda ise şu hükümler getirilmektedir:

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ
مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ
بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ ۚ فَاِذَٓا
اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ
الْعَذَابِ ۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۜ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۚ ﴿٢٥﴾

25. İçinizde hür mü’min kadınlarla evlenecek servet ve imkânı bulunmayanları, sahibi olduğunuz mü’min cariyelerle evlendirin. Allah sizi imanlarınızla değerlendirir ve her birinizin imanının keyfiyet ve derecesini çok iyi bilir. Hür olsun, câriye olsun hepiniz aynı kökten birer insan; mü’minler olarak da aynı dinin ve aynı toplumun mensuplarısınız. O halde câriyeleri, iffetli yaşamaları, açıkça veya gizli dostlar tutarak zinâ

etmemeleri şartıyla ve sahiplerinin de izniyle nikâhlayın. Mehirlerini de dinin ve örfün gereklerini dikkate alarak güzelce verin. Evlendikten sonra zinâ ederlerse onların cezası hür kadınların cezasının yarısıdır. Câriyelerle evlenme izni, içinizden kötü yola düşmekten korkanlar içindir. Ancak sabredip onlarla evlenmemeniz sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

Eski devirlerde köle ve cariyelere insan nazarıyla bakılmadığı için, câriye nikâhlamak erkek için haysiyet kırıcı bir davranış olarak kabul ediliyordu. Âyet bu anlayışı yumuşatmak ve gerekli durumlarda cariyelerin de nikâhlanabileceği düşüncesine hazırlamak maksadıyla, bütün insanların aynı kökten geldiğine, herkesin insanlıkta birbirine eşit olduğuna, hele mü'minlerin aynı dinin ve toplumun parçası olduklarına dikkat çekmektedir. “Allah sizin imanınızın keyfiyet ve derecesini çok iyi bilir” cümlesi de, kadın ve erkeklerin, hür ve kölelerin imanlarını ve bütün bu insanların iman bakımından birbirlerine karşı üstünlüklerini en iyi bilenin Allah olduğunu ifade etmekte, böylelikle de Allah katında önemli olanın soy sop değil, iman kuvveti olduğunu ihsas ettirmektedir. Dolayısıyla mü'minler de insanları değerlendirirken bu ölçüye dikkat etmelidirler.

Câhiliye döneminde câriye sahipleri, bunları ücret karşılığı fuhuş yapmak üzere kiraya verir ve bundan para kazanırlardı. Âyette geçen إتِّخَاذُ الْأَخْدَانِ (ittihâzü'l-ahdân) ifadesi, gizli dost tutmak mânasında olup, genellikle câriyelerin belirli birisiyle buluşup zinâ etmesi anlamına gelmekteydi. Âyet bu çirkin ve insanlık dışı âdeti yasaklamış, cariyelerle evliliğin namus ve hukuk temeli üzerine oturmasını istemiştir.

Evlenip iffetleri koruma altına alındıktan sonra zinâ eden cariyelere hür kadınların cezasının yarısı, yani yüz sopanın yarısı olan elli sopa cezası uygulanacaktır. Âlimlerin çoğunluğuna göre âyetteki “muhsanât” kelimesi evli kadınları değil, bekâr hür kadınları ifade etmektedir. Zira evli hür kadınların zinâ cezası sünnetle sabit olan recimdir ve bu ceza bölünebilir nitelikte değildir.

Unutmayın ki:

يُر۪يدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ط وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٢٦﴾

26. Allah, haramları ve helâleri size apaçık bildirerek yolunuzu aydınlatmak, sizi daha önce yaşamış sâlih insanların gerçek kurtuluş yollarına iletmek ve sizi yanlış yollara gitmekten koruyup affına ve rahmetine yöneltmek istiyor. Allah her şeyi hakkıyla bilen, her hükmü ve

işi hikmetli ve sağlam olandır.

Cenâb-ı Hak bir başka âyette Nûh'a verilen, İbrâhim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye edilen şeylerin Rasûlullah'a da bildirilip din kılındığını beyân buyurmaktadır. (bk. Şûrâ 42/13) İşte Nisâ sûresinde açıklanmış olan bu uygulamalar da yüzyıllar boyu tecrübe edilmiş, insanları fazilete ve saâdete sevketmiş yollardır. Yüce Allah öncelikle câhiliye devrinden yeni çıkmış, eski peygamberleri ve tevhidin cihanşumûl tarihini bilmeyen Araplara ve onlar vasıtasıyla tüm insanlığa bilmedikleri bu hükümleri öğretmeyi, böylelikle onların affa mazhar, dünyada ve âhirette mesud olmalarını dilemektedir. Çünkü:

وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾

27. Allah haramları ve helâlleri açıklayarak sizi günahlardan, yanlış yollara gitmekten koruyup affına ve rahmetine yöneltmek diliyor. Ancak şehvetlerine uyanlar, sizin büsbütün yoldan çıkıp uçurumlara yuvarlanmanızı istemektedirler.

Yüce Allah bu âyette, 26. âyette de geçen "**Allah haramları ve helâlleri açıklayarak sizi günahlardan, yanlış yollara gitmekten koruyup affına ve rahmetine yöneltmek diliyor**" ifadesini tekrar kullanmak sûretiyle her türlü günahı ve yanlış yolları terk ederek iyilik ve güzellik yoluna sülûk etmenin önemine vurgu yapmakta, böyle yaptıkları takdirde kulların tevbelerinin kabule şâyan hâle geldiğini haber vermekte, bir anlamda bütün insanlara samimi olarak tevbe etme çağrısında bulunmaktadır. Çünkü Cenâb-ı Hak mü'minlerin dâimâ iyilik, doğruluk ve istikâmet üzere bulunmalarını, yaptıkları tevbelerde sâbit kadem olmalarını ve böylece onları bağışlamayı murad etmektedir.

Nefsânî arzuları peşinde koşanlar, özellikle kadın-erkek ilişkilerinde sınır tanımayıp yalnız şehvetlerine uymanın derdinde olanlar ise herkesi kendilerine benzetmeyi arzu ederler. Başkalarının da kendileri gibi hak yolundan sapmalarını, helâl-haram tanımayarak yalnız dünyevî zevkler peşinde koşup insanlık vazîfelerini unutmalarını, behimî ve anlamsız bir hayat peşinde koşmalarını isterler. İnsanoğlu dünyadaki kulluk imtihanı boyunca iki etki arasında bir mücadele vermektedir. Cenâb-ı Hak bu âyetle kullarının şehvete değil hikmete, fazilete, ilâhî emirlere uymalarını istemektedir.

İşte insanın, nefsinin olumsuz arzularına karşı bu iradeyi göstermesi gerekir. Fakat bu oldukça zordur. Bu yüzden:

يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

28. Allah sizin yükünüzü hafifletip dinî hayatı yaşanılır kılmak istiyor.

Çünkü insan yaratılış itibariyle zayıf ve zaafları olan bir varlıktır.

Geçen âyetlerde insandaki şehevî arzunun meşrû yoldan tatmini için gerekli hükümleri beyân eden Kur'ân-ı Kerîm, bu âyette insanın söz konusu zaafına işaret etmek sûretiyle zinâya ve gayri meşrû yollara sapmaktan nehyettiği gibi, meşrû nikâh yollarını kolaylaştırmak gerektiğine de işaret etmiş olmaktadır. Esasen İslâm dinî bir bütün olarak, tarih boyunca insanoğluna yüklenmiş olan ağır sorumlulukları kaldırıp onun yükünü hafifletmeyi hedeflemiştir. Rasûl-i Ekrem Efendimiz:*"Ben kolay ve müsâmahakâr hanîf dîni ile gönderildim"* (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 266) buyurmak sûretiyle buna işaret etmiştir. Bu bakımdan İslâm âlimleri ve fakîhleri, hem dinin mâhiyetini hem de insanların maslahatını çok iyi bilerek tatbiki mümkün olabilecek bir yol tutmalıdırlar. Dinden taviz vermemeli, bilakis dinî doğru bir şekilde anlayıp anlatmalıdırlar.

İnsanın bir başka zaafı da aşırı mal tutkusudur. Bununla alakalı olarak da şöyle buyruluyor:

Mallarınızı Haksız Yollarla Yemeyin

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ
تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ
رَح۪يمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْل۪يهِ نَارًا
وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرًا ﴿٣٠﴾

29. Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda hırsızlık, rüşvet, faiz ve kumar gibi meşrû olmayan yollarla yemeyin. Karşılıklı rızâya dayanan bir ticaret yapmanız ise elbette meşrûdur. Kendi nefislerinizi de öldürmeyin. Doğrusu Allah size karşı çok merhametlidir.

30. Kim haddi aşarak ve haksızlığa saparak yasaklanan bu fiilleri işlerse, şunu bilsin ki, biz onu pek yakında o müthiş cehennem ateşine sokacağız. Bu ise Allah için çok kolaydır.

"Meşrû olmayan yollarla yemek"ten maksat, hukuk ve ahlâk dairesinin doğru kabul etmediği yollardan elde edilen haksız kazançtır. Bu gibi yollar arasında hırsızlık, gasp, kumar, faiz ve tefecilik, rüşvet sayılabilir. Âyet-i kerîmede rızık yollarının en genişi olması bakımından ticaret tavsiye edilmekte, ancak ticaretin de karşılıklı rızâya dayalı olması şart koşulmaktadır. Ticarette satın alınan malın üzerine konulan kârın müşahhas bir karşılığı olmaması sebebiyle, ilk nazarda haksız kazanç türlerini andırıyor gibi gözüktüğü için âyette ticaret bunlardan istisna edilmiştir. Ticaret yapan kişi zahmetlere katlanarak, emek çekerek, vakit ayırarak yürüttüğü bu faaliyetinde kamuya yararlı bir hizmet görmekte, insanların ihtiyacı olan malları temin etmektedir. Ticaretin bilhassa istisna edilerek zikredilmesinde, ticaretin hukuken meşrû olmasından başka, ekonomik mülahazaların da sözkonusu olduğu söylenebilir. Zira ticarette sermayenin nemalandırılması esas olduğu için, hazırdan yeme anlayışının en büyük devası ticaret olduğu gibi, karşılıklı rızâya dayanan bir ticaret anlayışının hem ferdî, hem millî ekonomiye büyük katkılar sağlayacağında şüphe yoktur.

Bu âyetin inişinden sonra sahabîler başkasına ait mallardan yemek hususunda o kadar titiz davranmaya başlamışlardı ki, bir başkasının yemeğini yemeye bile çekinir hâle gelmişlerdi. Ancak Nûr sûresindeki: **"Eş ve çocuklarınızın evlerinde yemek yemenizde bir sakınca yoktur..."** (Nûr 24/61) âyeti onları rahatlatmıştı. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* V, 43-44)

"Kendi nefislerinizi öldürmeyin" emri, genellikle birbirinizi öldürmeyin

şeklinde anlaşılmıştır. Bu emir, malların haksız yoldan yenilmemesi gerektiği buyruğundan hemen sonra gelmesi bakımından dikkat çekicidir. Ekonomik haksızlık, neticede sosyal problemlere, cinâî suçlara, asayişsizliklere sebebiyet verecektir. Bu sebeple âyette "mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin, meşrû çizgiler içerisinde ticaret yapın, aksi takdirde çıkacak toplumsal anarşi neticesinde birbirinizi itlaf edersiniz" denilmiş olmaktadır.

Her kim kendi canına veya hukukî sebeplerle idam yahut meşrû müdafaa gibi geçerli bir sebep olmaksızın bir insanın canına haksız bir yolla kıyarsa, onun gidip varacağı yer ateştir. Böylelerini ateşle cezalandırmak Allah için çok kolaydır.

Rasûlullah (s.a.v.) buyurur:

"Kim kendini dağdan atıp öldürürse o cehennem ate inde sürekli olarak yuvarlanır durur. Kim zehir içip kendisini öldürürse cehennem ate i içinde elindeki zehiri sürekli içer durur. Kim kendisini bir demir parçasıyla öldürürse cehennem ate i içinde sürekli olarak o demir parçasını karnına sokar." (Buhârî, Cenâiz 83; Müslim, İman 175)

Allah Teâlâ'nın kahır ve cezasını anlatan bu bilgilerden sonra mü'minlere bir rahmet esintisi olarak şu müjde geliyor:

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَٓائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

31. Siz eğer yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız, biz sizin küçük günahlarınızı örteriz. Ve sizi, saygı ve ikram göreceğiniz şerefli bir mevkiye çıkarır ve neticede pek hoş, çok değerli ve ikramı bol bir yere yerleştiririz.

Mü'minlere en çok ümit veren âyetlerden birisi budur. Cenâb-ı Allah, büyük günahlardan kaçınmak şartıyla mü'minlerin küçük günahlarını affedebileceğini beyân buyuruyor. Hadislerde bildirilen büyük günahlar arasında Allah'a şirk koşmak, haksız yere adam öldürmek, iffetli birine zinâ iftirası atmak, zinâ etmek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, faiz yemek, yalan şâhitlikte bulunmak, hırsızlık yapmak, içki içmek... gibi günahlar bulunmaktadır. (bk. Buhârî, Edeb 6; Eyman 16; Müslim, İman 143-145) Bununla birlikte unutulmamalıdır ki, önemsenmeden işlenen küçük günahlar da âdet haline gelir ve sürekli işlenirse büyük günah gibi olur ve mü'minin kalbini karartır. Ayrıca kâmil mü'minlere yakışan, kendilerini Allah'tan uzaklaştıran her türlü hareketi ve düşünceyi büyük günah bilip ondan uzak durmaktır.

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Büyük günahlardan uzak durulursa bir namaz öteki namaza kadar, bir cuma öteki cumaya kadar bir ramazan öteki ramazana kadar olan küçük günahlara kefâret olur."* (Müslim, Tahâret 14-16; Tirmizî, Salât 160)

Yüce Allah, kullarını günahlardan sakındırıp hallerini ıslaha yönlendirdikten sonra şimdi de erkek ve kadınlara ait olan hakları ve eşler arası münasebetleri düzenleyen hükümleri beyân etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِه۪ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ لِلرِّجَالِ نَص۪يبٌ
مِمَّا اكْتَسَبُواۜ وَلِلنِّسَٓاءِ نَص۪يبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَۜ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِه۪ۜ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمًا ﴿٣٢﴾

32. Allah'ın bir kısmınıza diğerlerinden daha fazla verdiği, dolayısıyla başkalarında bulunup sizde olmayan şeylere göz dikip imrenmeyin. Erkeklere çalışıp kazandıklarından bir pay olduğu gibi, kadınlara da çalışıp kazandıklarından bir pay vardır. O halde çalışın da, daha hayırlı şeyleri Allah'ın lutfundan isteyin. Şüphe yok ki Allah her şeyi bilir.

Mü'minlerin annelerinden Ümmü Seleme (r.a.) bir gün Rasûlullah'a: "Ey Allah'ın elçisi! Erkekler savaşıyor, biz savaşamıyoruz. Biz mirasta onların aldığının yarısını alıyoruz" diyerek açıklama istemişti. Ayrıca kadınların hicretlerinin Kur'an'da zikredilmemesi, bir erkek şâhide karşılık iki kadın şâhidin gerekli olması gibi hususlar hatırlatılarak, her türlü amelin karşılığında kadınların erkeklerden geri olup olmadığı sorulmuştu. (Tirmizî, Tefsir 4/8-9) Bu gibi sorulara cevaben nâzil olan âyet-i kerîmelerden biri de budur.

Cenâb-ı Allah, kadın ve erkeklere farklı özellikler ve faziletler bahşetmiştir. Dolayısıyla bu hususlarda iki tarafın da takdire râzı olup hayır yolunda yürümeleri gerekir. Kadına ve erkeğe yaraşan, diğerlerinin nasibini temenni etmek, boş kuruntu ve hayaller peşinde koşmak değil, Allah'ın kendilerine bahşettiği kabiliyet ve istidada uygun olarak çalışmaktır. Bununla birlikte meşrû olan bir şeyi, başkasının elindekine göz dikmeksizin Allah'ın lutfundan istemekte bir sakınca yoktur. Kul Allah'ın takdirine rızâ gösterdiği, gerçekleşmesi mümkün olmayan boş temennilerde bulunmadığı, başkalarının sahip olduğu nimetlerin hasetle yok olmasını istemediği sürece, maddî ve mânevî her türlü nimeti Allah'ın fazlından talep ve niyaz etmesi câizdir.

İslâm'ın cihanşümul bir din oluşunu belgeleyen bâriz özelliklerinden biri de her hak sahibine hakkının verilmesi konusunda gösterdiği emsalsiz dikkattir:

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۜ وَالَّذ۪ينَ عَقَدَتْ
اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَص۪يبَهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدًا۟ ﴿٣٣﴾

33. Ana baba ile yakın akrabanın ölümden sonra bırakacakları her terike

için vârisler belirledik. Yemin ederek kendileriyle sözleşme yaptığınız kimselerin paylarını da verin. Muhakkak Allah her şeye hakkıyla şâhittir.

اَلْمَوَالِيَ (mevâlî), “mevlâ” kelimesinin çoğuludur. Ölen akrabalarının bıraktıkları terikeden pay alan “mirasçılar” demektir. Dolayısıyla “mevâlî” kelimesi, farz ve asabe sahipleri ile diğer mirasçıların hepsini şümûlüne alır. Allah Teâlâ, ölen ana baba, akrabaların bıraktıkları terikeye kimlerin ne şekilde vâris olacağını beyân buyurmuştur. Her hak sahibine hakkı ne ise o verilecektir. (bk. Nisâ 4/11-14, 176)

“Yemin ederek sözleşme yaptığınız kimseler”den (Nisâ 4/33) maksat kendileriyle dostluk ve kardeşlik sözleşmesi yapılmış olanlardır. Hanefi mezhebine göre, herhangi bir kişi müslüman olur, vârisi de bulunmazsa, o bir dindaşına: “Tazminat ödemem gerekirse senin benim akilemden alman, ölümümden sonra da senin bana vâris olman üzere kardeşlik sözleşmesi yapalım” diye anlaşma yaparsa, bu akit geçerlidir. Bunlar da sıra kendilerine geldiği zaman mirastan pay alırlar.

عَاقَدَتْ (âkadet) kırâatine göre âyetin bu kısmına **“yeminlerinizle karşılıklı anlaşma akdi yaptığınız kimseler”** mânası da verilir. Buna göre “nikah akdi” ile koca veya karının yahut “koruma akdi” ile köle ile efendisinin terikelerinden miras alacak mirasçıları da Allah Teâlâ belirlemiştir. Bunlara da payları ne ise verilecektir. Nitekim Nisâ sûresi 12. âyette karı ile kocanın birbirlerine ne şekilde vâris olacakları açıklanmıştır.

İslâm’ın tanzim ettiği aile içinde kadının erkek, erkeğin de kadın üzerindeki haklara ve bu vesileyle erkeğin kadın üzerindeki üstünlüğüne temas edilerek şöyle buyruluyor:

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا
مِنْ اَمْوَالِهِمْ ؕ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ؕ وَالّٰتِي
تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ۚ فَاِنْ
اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

34. Erkekler kadınlar üzerinde yönetici ve koruyucudurlar. Bunun sebebi, Allah’ın insanların bir kısmını diğerlerinden üstün yaratması ve bir de erkeklerin, kendi mallarından mehir ve evin geçimi gibi harcama yükümlülüklerinin olmasıdır. Şu halde sâliha kadınlar itaatkârdırlar. Allah’ın, onların kocaları üzerindeki haklarını korumasına karşılık,

hanımlar da kocalarının bulunmadığı zamanlarda ve kimsenin görmeyeceği yerlerde namuslarını, onların mallarını ve çocuklarını korurlar. Dikbaşlılık ve serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince; öncelikle bunlara nasihat edin, vazgeçmezlerse yataklarında yalnız bırakın, bu da sonuç vermezse onları dövün. Size itaat ederlerse artık onlara haksızlık etmek için herhangi bir bahane aramayın. Çünkü Allah çok yücedir, çok büyüktür.

"Koruyucu ve yönetici" olarak çevrilen kelime, اَلْقَوَّامُ (kavvâm)dır. Kavvâm; bir işe bakan ve onu gereği gibi yapıp sonuçlandırmaya önem veren mânasını taşır. Buna göre erkekler kadınların genel anlamda hâkimi olmakla birlikte, bu hâkimiyet mutlak ve keyfî değil, *"Bir kavmin efendisi, ona hizmet edendir"* (Deylemî, *Firdevs,* II, 324) hadisindeki mânaya uygun olarak, hizmet etme anlamını da içinde barındıran bir hâkimiyettir. Böylelikle, Kur'an'ın belirlediği aile ve toplum içindeki iş bölümünde, kadınla erkek arasında mutlak bir eşitlikten bahsetmek doğru değildir. Ancak her iki cinsin fıtratlarına uygun düşecek bir işbölümünden ve dayanışmadan söz etmek mümkündür.

Âyette kocaların eşleri üzerindeki değil de, genel olarak erkeklerin kadınlar üzerindeki koruyuculuk ve yöneticiliğinden bahsedilir. Erkeklerin bu özelliği de, biri fıtrî, diğeri ise kesbî ve içtimâî nitelikte olan şu iki sebebe bağlanır:

Birincisi; Allah insanların bir kısmını diğerlerinden daha üstün özelliklerle yaratmıştır. Burada genel olarak erkeklerin kadınlara nispetle fıtraten bir üstünlüğe sahip oldukları anlaşılır. Ancak söz konusu edilen ve erkeğin yaratılıştan sahip olduğu üstünlük her bakımdan değil, "kavvâm"lık vazîfesinin gerekleri olan bazı hususiyetlerdir. Fizikî güç, aklî olgunluk, idarî kabiliyet gibi özellikler bunlar arasında sayılabilir. Bununla birlikte, âyet-i kerîme, bu üstünlüğü mutlak mânada erkeklere hasretmemiş, bazı insanları diğer bazılarına üstün kıldığını ifade eden bir üslupla nâzil olmuştur. Buradaki söz gelişinden, erkeklerde bulunup kadınlarda olmayan bazı hususiyetler öncelikle anlaşılması lâzımdır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, her erkeğin her kadından bu noktada üstün olduğunu söylemek doğru değildir. Fert fert karşılaştırmak yerine, cins olarak genel mânada erkeğin kadından yöneticilik bakımından üstün olduğu söylenebilir. Ancak bazı kadınların bazı erkeklerden bu hususta daha ileri olduğu da müşâhede edilen bir durumdur. Ayrıca kadın cinsi de erkek cinsinde bulunmayan bazı fıtrî özelliklerle mücehhez kılınmıştır. Bu sebeple her iki cinsin birbirine çeşitli yönlerden muhtaç ve bağımlı olduğu unutulmamalıdır. Yine bu ifade tarzından, erkeğin "kavvâm" olabilmesi için sözü edilen

üstünlüklere sahip olması gerektiği anlaşılır.

İkincisi; erkekler mallarından harcama yapmaktadırlar. Yani aile geçimini ve diğer mâlî yükümlülükleri üstlenen cins erkektir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren genellikle ailenin geçimini sağlayan taraf erkek olmuştur. Nitekim mirasta kadının erkeğe göre yarım hisse alması da bu noktayla alakalıdır. Günümüzde kadınlar iktisâdî hayata önemli ölçüde dâhil olmakla beraber, büyük çoğunluk itibariyle aynı durum devam etmektedir.

Ailenin teşekkülünü sağlayan temel esaslar olan karı-koca, aile hayatını Allah'ın rızâsına uygun bir şekilde yürütebilmek için bazı dinî, hukukî, ahlâkî kâidelere uymak mecburiyetindedirler. Bu kâidelere uyulduğu müddetçe ciddi bir problem çıkmayacaktır. Ancak taraflar bu kâidelere uymazsa çeşitli yaptırımlar devreye girecektir. Bu sebepledir ki, bu âyet-i kerîmede kadının, 128. âyette ise kocanın hukuku çiğnemesi söz konusu edilerek, problemin çözümü için bazı tedbirler konulmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'e göre kadınlar, aile hukukuna riayet edip etmemelerine göre iki sıfatla vasıflanır: "Sâliha" ve "nâşize". Sâliha kadınlar itaatkârdır. Onların mümeyyiz vasıfları hem Allah'a hem de eşlerine itaatkâr olmalarıdır. Bunlar ilâhî kanunlara uygun davranır, ailenin namus ve şerefine leke sürmezler. Rasûlullah (s.a.v.), böyle sâliha ve dindar kadınları överek şöyle buyurmuştur:

"Kadınların en hayırlısı, yüzüne baktığında seni mutlu eden, bir ey yapmasını istediğinde itaat eden, yanında bulunmadığın sırada gerek nefsi ve gerekse malın açısından seni korumaya çalı an kadındır." (Ebû Dâvûd, Zekât 32; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 251, 432)

"Dünya geçici bir faydalanmadan ibarettir. Onun fayda sağlayan en hayırlı varlığı dindar kadındır." (Müslim, Radâ' 64)

"Bir kadın be   vakit namazını kılar, orucunu tutar, namusunu korur ve kocasına itaat ederse; ona «Cennete istediğin kapıdan gir» denilir." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 191)

Bir kadın, şayet "kavvâm"lık vazîfesini lâyıkıyla yerine getiren bir kocaya karşı itaatsizlik, bahsedilen kâidelere karşı çıkma ve başkaldırma alâmetleri gösterirse, âyet-i kerîme kocanın alması gereken bazı tedbirleri bildirir. Bu tedbirler sırasıyla şöyledir:

• Nasihat etmek,

• Yatakta yalnız bırakmak,

• Yüze vurmamak ve yara bere bırakacak tarzda olmamak şartıyla hafifçe dövmek.

Dövmekle alakalı unutulmaması gereken şu üç noktaya dikkat etmek gerekir.

Birinci olarak, erkek ailevî vazîfelerini yerine getirmiş ve kavvâmlık çerçevesine giren mesuliyetlerini îfâ etmiş olmalıdır. İkinci olarak, burada dövülmesi söz konusu edilen kişi, ailenin şeref ve haysiyetine aykırı hareket eden, itaatsizliği ve başkaldırması söz konusu olan ve diğer tedbirler kâr etmeyen bir kadındır. Dövme işi, boşanmaya gidilen bir yolda, ailenin bozulmaya yüz tutan bir yönünün ıslahı için son çarelerden biri olarak zikredilmektedir. Üçüncü olarak da, hiçbir âlim ve müfessir kadının feci bir surette dövülebileceğine cevaz vermemiş, bilakis dövmenin hafif, iz bırakmayacak, zarar vermeyecek, yüze gelmeyecek şekilde olması gerektiği ısrarla belirtilmiştir. Bütün bunlardan sonra, ibaresi apaçık olan bir hususu farklı amaçlarla, farklı zihniyetlerle tevil yoluna gitmek câiz değildir.

Şunu da göz ardı etmemek lâzımdır ki, âyet-i celilede son çare olarak sunulan dövme fiili, hiçbir zaman istenen bir durum olmamakla ve bütün kadınlara şamil bulunmamakla beraber toplum kapsamlı olarak incelendiğinde bazı kadınların hafif de olsa şiddet kullanmaktan başka bir dilden anlamayacakları gerçeğidir. Kadınla ilgili konulara kadın duygusallığı içinde yaklaşan bazı dar görüşlü kimseler sanki Allah kelamında bir yanlış varmış gibi bir gayret içine girip anlamı gayet açık ve net bulunan bir kelimeyi, bir tabiri, bir gerçeği tersine çevirip gerçek dışı bir yoruma zorlamaktadırlar. Kocasına dâimî itaatsizlik halinde olan, ailenin itibarını hiçe sayarak davranan, sözden anlamayan, yerine göre kocasına şiddet kullanmayı düşünen bir kadını te'dib edip yuvayı yıkılmaktan kurtarmaya çalışmak ve bu formülü başka hiç çare kalmamışsa son çare olarak uygulamakta bir mahzur yoktur. Şimdilerde karısı tarafından şiddete maruz kalan erkeklerin sayısı artmasına rağmen birçok kimse görmezlikten gelirken, böyle bir konuda feminist yaklaşımların kendilerini nerelere götüreceğini hesaplamayan basîretsiz kişiler düşünmeden ve toplumu tanımadan konuşmaya devam etmektedirler.

Bu açıklananların yanında, dinimizin hukukî kâidelerden başka ahlâkî tavsiyeleri olduğu da unutulmamalıdır. Bazı durumlarda uygulanabilecek ihtimaller, fetva ve takvâ yolları olarak iki şekilde mülahaza olunabilir. Bu bakımdan, âyet-i kerîmede gerekli durumlarda ve şartlarına uygun biçimde dövme izni yer almakla birlikte, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) erkeklerin eşlerini dövmelerini menetmiş (Buhârî, Nikâh 93), kendisi de hayatı boyunca hiç kimseye elini kaldırmamıştır. Rasûlullah (s.a.v.), hanımlarıyla zaman zaman sıkıntılı günler yaşamış, aralarındaki kıskançlık neticesi mübârek gönlünü huzursuz eden durumlarla karşılaşmış, hatta dünyalık isteklerinden bunaldığı için bir ay boyunca bütün eşlerinden ayrılıp tek başına inzivaya çekildiği bir

dönem dahi olmuş, buna rağmen asla hiçbir hanımına değil el kaldırmak, kırıcı bir söz dahi söylememiştir. Böyle bir Peygamber'in ümmeti olan müslümanlara da kadınlara karşı onunki gibi bir inceliğe sahip olmaya çalışmak yaraşır.

Gönül ehli bir âlim şöyle der: "Kadının bir eziyetine katlanmak, aslında yirmi eziyetinden kurtulmak demektir. Bir eziyete katlanınca çocuğunuzu tokattan, tencerenizi kırılmaktan, buzağınızı dayaktan, kedinizi itilip kakılmaktan, elbisenizi yanmaktan, misafirlerinizi de bırakılıp gitmekten kurtarmış olursunuz."

Rasûlullah (s.a.v.), erkekleri hanımların eziyetlerine karşı daha müsamahakâr olmaya teşvik için şöyle buyurur:

"Dünyada hiçbir kadın e ine eziyet etmez ki hûrilerden olan e i ona   öyle çıkı masın: «Allah canını alsın. Ona eziyet etme. O senin yanında misâfirdir. Yakında seni bırakıp bize gelecek!»" (Tirmizî, Radâ' 19)

Bütün bu tedbirler faydalı olduğu ve serkeşlik yapıp başkaldıran kadın bu davranışından vazgeçtiği takdirde, artık ona haksızlık yapmak için kocanın herhangi bir bahane araması, sözlü veya fiilî olarak eza etmesi zulümdür, câiz değildir. Aksi takdirde karşısında çok yüce olan Allah'ı bulur ki, Allah'ın zulmeden erkeğe karşı olan kudreti, erkeğin kadına karşı olan kuvvetinden çok daha büyüktür.

Bütün bu aile içi önlemler fayda vermez ve aile dağılma noktasına gelirse Yüce Allah son çare olarak şöyle bir çözüm yoluna gidilmesini tavsiye buyuruyor:

وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِه۪ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَاۚ اِنْ
يُر۪يدَٓا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَاۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يمًا خَب۪يرًا ﴿٣٥﴾

35. Şâyet karı-kocanın aralarının iyice açılmasından ve artık yuvanın dağılmasından endişe ederseniz, erkeğin ve kadının ailesinden birer hakem belirleyin. İki taraf da iyi niyetle işi düzeltmek isterse, Allah karı-kocanın arasındaki dargınlığı giderip barışmalarını sağlayacaktır. Şüphesiz Allah her şeyi bilir, kullarının her hâlinden haberdardır.

Eğer karı koca arasındaki anlaşmazlık ve geçimsizlik, ayrılık derecesine varacak olursa, bu kez anlaşmazlık iki tarafın ailesinden birer hakeme havale edilir. Hakem olacak kişi akıllı, hükmüne râzı olunacak derecede olgun ve ıslah edebilecek yeterlilikte bir kişi olmalıdır. Kadının ve kocanın ailesinden birer hakem seçilmesinin şüphesiz pek çok sebep ve hikmeti vardır:

- Karı-koca arasındaki anlaşmazlıkları en iyi akrabaları bilir.
- Aralarını birleştirmeyi en çok onlar ister.

• Taraflar şahsî meselelerini kendilerine rahatlıkla anlatabilir.

• İki tarafın da, onların vereceği hükme râzı olması kuvvetle muhtemeldir.

Hakem tayin edecek merci, devletin ilgili makâmı olmakla birlikte, bu durum karı-kocanın bizzat hakem tayin etmelerine mani değildir. Bir hakemin koca, diğerinin de kadın tarafından olmasının bağlayıcı olup olmadığı hususu tartışmalı olduğu gibi, hakemin salahiyeti de tartışmalıdır. Kimi âlim ve müçtehidler hakemin hükmünün hâkiminki gibi olacağını, yani bundan sonra evlilik bağının devam edip etmemesine hakemin re'sen karar verebileceğini söylerken, aralarında Ebû Hanîfe'nin de bulunduğu daha az sayıdaki âlime göre, hakemin salahiyeti vekilinki gibidir. Yani tarafların rızâsı hilafına bir karar veremezler. Buna göre hakemlerin vazîfesi tarafların arasını düzeltmek, kusurlu olan tarafı yola getirmek için uygulanacak yöntem ve müeyyideyi belirlemek gibi hususlardan ibarettir.

Asıl mesele aileyi çözülmekten kurtarmak, arayı ayırmak değil uzlaştırmaktır. Nitekim âyette de "arayı bulmak"an bahsedilmiş, "ayırmak"tan bahsedilmemiş, hakemlerin salahiyeti mevzuu da bu yüzden ictihad konusu olmuştur. Dolayısıyla Allah'ın rızâsı ayrılmakta değil, birleşmektedir. Seçilen iki hakem gerçekten, iyi niyetle, Allah'ın rızâsını umarak eşlerin arasını düzeltmek isterse, Allah onları buna muvaffak kılar. Gayretlerini bereketli kılar, eşler arasına ülfet ve muhabbet verir. O her şeyi bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır, onları buna nasıl muvaffak kılacağını da yine en iyi kendisi bilir.

İster karı-koca, ister diğer bütün insanlar arasında olsun barış ve huzuru teminin yegâne yolu, yakından uzağa ulaşabildiğimiz herkese iyilik yapmaktır. Bununla alakalı şöyle buyruluyor:

Allah'a Kulluk ve Bütün Mahlukâta İyilik

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِه۪ شَيْـٔاً وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً وَبِذِي الْقُرْبٰى
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّب۪يلِۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالاً فَخُوراًۙ ﴿٣٦﴾

36. Allah'a kulluk edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babanıza iyilikte bulunun. Akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolda kalmışlara, elinizin altında bulunan köle, câriye, hizmetçi ve işçilere iyilik yapın. Çünkü Allah, kendini beğenen ve çokça övünüp duran kimseleri kesinlikle sevmez.

Bu ve müteakip âyetlerde, sûrenin ana konuları arasında bulunan toplum düzeni ve insanlar arasındaki beşerî münâsebetler ele alınır. İslâm toplum düzeninin esası Allah'ın birliğine iman etmek, O'na kulluk etmek ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmamak olduğu için, öncelikle bu hususa dikkat çekilir. Bir Allah'a inanan ve O'na kulluk eden fertlerden müteşekkil bir toplumun birbirleriyle olan ilişkileri hep iyilik ve ihsân üzerine kurulmalıdır. Buna göre ana baba başta olmak üzere âyette sayılan gruplara iyi davranmak, onlarla iyi geçinmek İslâm hukuk ve ahlâkının temel unsurları arasında yer alır.

İyilik yapılacak, iyi davranılacak insanların başında ana baba gelir. Ana babadan sonra yakınlık derecesine göre akrabalara da iyilik edilmeli, "ihsân" kelimesinin bütün şümulüyle, mümkün olan her türlü hayır ve iyilik yapılmalıdır. Sûrenin başından itibaren zâten yetim hakları üzerinde ehemmiyetle durulmakta olup bu âyette tekrar onlara iyi davranılması hususu zikredilmiştir. Yoksullara iyilik yapmak ise dinimizin her zaman ısrarla vurguladığı bir ictimâî yardım anlayışının esaslarından birisidir. Aynı şekilde komşu hakları da dinimizde çok önem verilen hususlardan biridir. Rasûlullah (s.a.v.) birçok hadislerinde komşu haklarına dikkat çekmiş, komşuluğun önemini göstermiştir:

"Cebrâil, kom u hakları üzerinde o kadar önemle durdu ki, neredeyse kom uyu kom uya mirasçı yapacak zannettim." (Buharî, Edeb 28; Müslim, Birr 140-141)

"Allah'a ve âhiret gününe inanan kimse kom usunu rahatsız etmesin." (Buhârî, Edeb 31; Müslim, İman 74, 75)

"Allah'a ve âhiret gününe inanan kimse kom usuna iyilik etsin." (Müslim, İman 77)

Âyette uzak ve yakın komşudan bahsedilir. Yakın komşu, evleri en yakında olan komşular, uzak komşu ise nispeten daha uzakta olan komşulardır. Yakın ve uzak kavramları, akrabalık bağının bulunup bulunmaması veya müslüman olup olmama ölçülerine göre de değerlendirilebilir. İslâm'a göre gayri müslim komşuların da komşuluk hakkı vardır.

Yolda kalmış olanlara yardım da önemli bir husustur. "Elinizin altında bulunanlar" Kur'an'ın nâzil olduğu dönemde köleler için kullanılan bir ifade olup günümüzde kölelik kaldırılmış, ancak iktisâdî ve içtimâî olarak çok daha yaygın bir kölelik çeşidi yeryüzüne yayılmıştır. Zamanımızda insanlık haysiyetine yakışmayacak şartlar altında çalışmak zorunda olan milyonlarca işçi, işverenlerin ellerinin altında sayılır. Onların haklarına riayet etmek ve gerekli her türlü insânî yardımda bulunmak, kendilerine düşen bir İslâmî ve insânî vecibedir.

Yüce Allah Kur'ân'da zaman zaman sevmediği kimseleri açıklamıştır. Bunlardan bir grup da kendini beğenen ve böbürlenip duran insanlardır. Tamâmen Allah'ın bahşettiği varlıkla ve O'na ait olan her türlü imkânlar sayesinde diğer insanlara karşı bir varlık ve üstünlük vehmeden kişiler, Allah'a hakîkî mânada kulluk şuurundan uzak oldukları gibi, âyetin başında yasaklanan şirkten de tamâmen kurtulmuş sayılmazlar. Bu tür olumsuz yönde ilerleyen kimselerin diğer kötü sıfatları açıklanmak üzere şöyle buyruluyor:

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ
فَضْلِهِ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾

37. Bunlar cimrilik yapan, etrafındaki insanlara cimriliği emreden ve Allah'ın lutf-u kereminden kendilerine verdiği nimetleri de gizleyen kimselerdir. İşte biz böyle nankör kâfirler için zelîl ve perişan edici bir azap hazırladık.

Âyetin, Ensâr-ı kirâmı fakirlikle korkutarak iyilik ve ihsândan engellemeye çalışan yahudiler hakkında nâzil olduğu rivayet edilir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* V, 121) Bununla beraber cimrilik her toplum ve her devir için umumî bir ahlâkî bozukluk olduğu için âyetin hitabı her zamana ve her topluma şâmildir.

Bu cimrilerin mukabilinde de bir grup vardır:

وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ
الْآخِرِ ۗ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ

لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ
عَلٖيمًا ﴿٣٩﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۚ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا
وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ اَجْرًا عَظٖيمًا ﴿٤٠﴾

38. Allah’a ve âhiret gününe inanmadıkları halde mallarını insanlara gösteriş için harcayanları da Allah sevmez. Bir kimsenin arkadaşı şeytan olursa, o ne fenâ bir arkadaştır!

39. Onlar, Allah’a ve âhiret gününe inanıp, Allah’ın kendilerine ihsân ettiği nimetlerden O’nun yolunda harcasalardı, ne zararları olurdu sanki! Ama Allah onları çok iyi bilmektedir.

40. Şu kesindir ki, Allah zerre kadar bile olsa kimseye zulmetmez. Ama zerre kadar bir iyilik yapılsa, onun sevabını kat kat artırır ve ayrıca kendi yüce katından pek büyük bir mükâfat verir.

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

“ üphesiz Allah, mü’min kulun iyiliğini eksiltip ona zulmetmez. Mü’min dünyada yaptığı iyiliğe kar ılık rızıkla mükâfatlanır; âhirette de ayrıca mükâfatını görür. Kâfir ise dünyada yaptığı iyiliğin kar ılığını alır, âhirette ona hiçbir kar ılık yoktur.” (Müslim, Kıyâmet 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 125, 283)

Bu sebeple Cenab-ı Hak kıyâmetin dehşetiyle uyararak şöyle buyuruyor:

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهٖيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ
شَهٖيدًا ۜ ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوّٰى
بِهِمُ الْاَرْضُ ۜ وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدٖيثًا ۚ ﴿٤٢﴾

41. Kıyâmet günü her ümmetten bir şâhit getirip, Rasûlüm, seni de bunlar üzerine şâhit kıldığımız vakit o kâfirlerin halleri nice olacak?

42. Dünyada iken hakkı inkâr edip peygambere karşı gelenler, işte o gün yerin dibine geçirilmeyi isteyecekler ve ne söyledikleri bir sözü ne de yaptıkları bir işi Allah’tan gizleyebilecekler!

Âlemlerin Rabbi kıyâmette her ümmeti hesaba çekerken, şâhitlik görevini o ümmetlerin peygamberleri üstlenecektir. Peygamberlerin Seyyidi olan Rasûl-i Ekrem Efendimiz ise, hem Ümmet-i Muhammed’in, hem de diğer bütün peygamberlerin şâhidi olacaktır. Hâtemü’l-Enbiyâ olarak o, şahsında her türlü insânî fazileti ve kemâli birleştiren en yüce insan, insân-ı kâmilin en zirve numûnesi, diğer bütün peygamberlerin faziletlerini de şahsında toplamış,

hepsinin tebliğlerine vâkıf olmuş âdil bir şâhit olarak diğer peygamberlerin şâhitliklerine şâhitlik eden, onların risalet ve nübüvvet vazîfelerini hakkıyla yaptıklarını ikrar eden nihâî beşerî otorite olacaktır.

Tıpkı Hûd sûresindeki istikâmet emrinin saçları beyazlatan mesuliyet şuuru gibi, bu âyet-i kerîmenin Rasûlulullah'a yüklediği bütün insanlığı kucaklayan büyük vazîfe, Efendimiz'i duygulandırırdı. Peygamberimiz (a.s.) bir gün, ashâbın kurralarından Abdullah b. Mesûd'a: *"Bana Kur'an oku!"* buyurdu. İbn Mesûd: "Yâ Rasûlallah! Sana indirilen Kur'an'ı, ben sana nasıl okuyabilirim?!" dedi. Peygamberimiz *"Ben onu, kendimden ba kasından dinlemeyi daha çok severim"* buyurdu. Bunun üzerine İbn Mesûd Nisâ sûresinden okumaya başladı. **"Kıyâmet günü her ümmetten bir şâhit getirip, Rasûlüm, seni de bunlar üzerine şâhit kıldığımız vakit o kâfirlerin halleri nice olacak?"** (Nisâ 4/43) âyetine geldiğinde Rasûlullah Efendimiz *"Yeter!"* buyurdu. İbn Mesûd Peygamberimiz'e baktığında gözlerinin yaşla dolduğunu görmüştü. (Buhârî, Tefsir 4/9; Müslim, Misâfirîn 247-247)

İşte o dehşetli kıyâmet günü Âlemlere Rahmet (s.a.v.) Efendimiz'i üzecek perişan bir halde olmamak için henüz dünyadayken ilâhî emirlere uymanın ehemmiyetine dikkat çekmek üzere buyruluyor ki:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا
تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرٖى سَبٖيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى
اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ
تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعٖيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدٖيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

43. Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilecek derecede ayıkıncaya, cünüp iken de -yolcu olanlarınız hâriç- yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta ya da yolcu iseniz veya sizden biriniz abdestini bozmuşsa veyahut kadınlarınızla cinsî münâsebette bulunmuşsanız; bu durumlarda abdest alacak veya yıkanacak su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: yüzünüzü ve kollarınızı onunla meshedin. Doğrusu Allah, çok affedici, çok bağışlayıcıdır.

Hicretin başlarında, henüz içki haram kılınmadan önce **"Rasûlüm! Sana içki ve kumarın hükmünü soruyorlar. Şöyle de: «Onlarda büyük bir günah ve zarar, bununla birlikte insanlar için birtakım faydalar da vardır; fakat günah ve zararları faydalarından daha büyüktür»"** (Bakara 2/219)

meâlindeki âyet nâzil olunca, sahâbeden bazıları “Biz onu zararı ve kötülüğü için değil, faydalarından dolayı içiyoruz” diyerek içmeye devam ettiler. Bundan üç yıl sonra bir gün, Abdurrahman b. Avf bir yemek hazırlamış, arkadaşlarını da dâvet etmişti. Yediler, içki içtiler, sarhoş oldular. Akşam namazı vakti girince aralarından biri imam oldu, namaza durdular. İmam, namazda Kâfirûn sûresindeki **“Bundan böyle ben sizin taptıklarınıza asla tapacak değilim. Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz”** (Kâfirûn 109/4-5) âyetlerini **“Ben sizin taptıklarınıza kulluk ederim, siz de benim kulluk ettiğime taparsınız”** şeklinde yanlış okudu. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. (Ebû Dâvûd, Eşribe 1; Tirmizî, Tefsir 4/12) Müslümanlardan şarap içmeye devam edenler, bu âyetin nüzûlünden sonra ancak sabah ve yatsı namazlarından sonra içmeye başladılar. Çünkü bu namazlardan sonra içtikleri zaman bir sonraki namaz vaktine kadar sarhoşluktan ayılmaya vakit bulabiliyorlardı.

Bu âyet içkinin tedrîcen haram kılınışında, yukarıda zikri geçen Bakara sûresi 219. âyettten sonra ikinci adım olup, içki kesin bir ifadeyle Mâide sûresi 90. âyetle haram kılınmıştır.

Âyet-i kerîmede sarhoşken ve cünüplük durumunda namaza yaklaşılmaması emredilmekte, ancak cünüplük durumuyla ilgili olarak “yolcu olan” istisnâ edilmektedir. Yani yolculuk halinde su kolay bulunamadığı takdirde, cünüp olanlar teyemmüm ederek namaz kılabilecektir. Burada yolcu olanları ifade ederken kullanılan ibare عَابِرِي سَبِيلٍ (âbirî sebîl)dir ki bunun tam kelime karşılığı “yolu geçenler” demektir. Âyetin aşağısında, teyemmümle ilgili olarak yine yolculardan bahsederken عَلٰى سَفَرٍ (alâ sefer) kelimesi kullanılmıştır. Yolcuların iki kere zikredilmemesi gerektiğini düşünen bazı müfessirler, ilkine farklı bir mâna vermişlerdir. Bu görüşe göre “âbirî sebîl” ifadesi, “yolu mescid”den geçenler, mescidde oturmadan bir tarafından girip diğer tarafından geçenler hakkında olup, buna göre evlerinin ana yola ulaştıran kapısı mescide açıldığı için yolu mecburen mescidden geçenlerin cünüpken geçmelerine izin verilmiş olmaktadır. Diğer görüşü benimseyen âlimler ise, yolcuların iki kere zikredilmesini, su kıtlığının ve ihtiyacının yolculuk durumunda daha fazla olmasıyla açıklamaktadırlar.

Bu âyet sefer halinde, Mâide sûresinin 6. âyeti ise hazar halinde, gerekli durumlarda teyemmümün gusül ve abdest yerine geçtiğini ifade etmek sûretiyle birbirini tamamlamaktadır. Hicretin 6. yılında Müreysî seferinde Hz. Âişe’nin gerdanlığı kaybolmuş, aramak için vakit harcanmış, suyun bulunduğu menzile ulaşma imkânı kalmamıştı. Abdest için su bulamayan halk durumu Hz.

Ebûbekir'e şikayet etmiş, o da kızı Hz. Âişe'ye çıkışmıştı. Bu sırada Rasûlullah Efendimiz Hz. Âişe'nin dizine başını koymuş istirahat etmekte iken teyemmüm âyeti nâzil oldu. (bk. Buhârî, Teyemmüm 1; Tefsir 4/10) Ancak bu esnada nâzil olan âyetin tefsiri yapılmakta olan âyet mi, yoksa Mâide sûresi 6. âyet mi olduğu hususunda müfessirler ve âlimler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır.

Teyemmüm, sözlükte "kasdetmek, niyet etmek" anlamına gelen bir kelime olup, dinî bir terim olarak husûsî bir mâna kazanmıştır. Bununla birlikte, teyemmümün sözlük anlamı olan "niyet" onun mâhiyetine dâhil olmuş ve niyetsiz teyemmüm geçerli görülmemiştir. Teyemmüm şöyle yapılır: Niyet edildikten sonra yer kabuğuna ait temiz toprak, kil, kum, taş gibi bir nesneye iki elin içi ile dokunup yüz, sonra bir defa daha dokunup dirseklere kadar kollar meshedilir. Bu hem abdest, hem de cünüpler için gusül yerine geçer.

Dokunularak teyemmüm yapılacak toprağın "tayyib" yani "tertemiz" olması gerektiği beyân buyrulur. Teyemmüm esasen bedeni temizleyen bir uygulama olmamakla birlikte, temizlik şuurunu dâimâ diri tutması bakımından önemli bir mânevî tesire sahiptir. Abdest veya gusül edilemediği takdirde hükmen bunların yerine geçen sembolik bir temizlik uygulaması olan teyemmümün verdiği en önemli ders, mü'minin hiçbir şart altında zâhiren ve bâtınen temizliği bırakmaması gerektiğidir. "Bir şeyin tamamı elde edilemeyince, tamamının da terkedilmesi gerekmez" şeklindeki umumî kâide, burada da geçerlidir.

"Kadınlarla cinsî münâsebette bulunmak" diye tercüme edilen اَللَّمْسُ وَ الْمُلَامَسَةُ (lems/mülâmese) kelimesinin hakîkî mânası el veya bedenin bir kısmıyla dokunmak, mecazi mânası ise cinsî temasta bulunmaktır. "Lems" ile eşanlamlı olan "mess" kelimesi de Kur'an'da cinsî münâsebet anlamında kullanılmıştır. (bk. Bakara 2/236-237) Aralarında İmam Şâfiî'nin de bulunduğu bazı âlimler yalnız deri temasının abdesti bozacağını kabul etmişlerse de, Peygamberimiz ve sahâbîlerin uygulamasıyla da desteklenen genel kanaat, burada "lems" ile kastedilenin cinsî temas olduğudur.

Fert, aile ve toplum hayatını yakından ilgilendiren bir kısım esaslara yer verildikten sonra söz, İslâm'ın kabul edilip yayılması önünde büyük bir engel teşkil eden Ehl-i kitabın yanlış tutum ve davranışlarına getirilerek şöyle buyruluyor:

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ

اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَائِكُمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا وَكَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾

44. Bakmaz mısın şu kendilerine kitaptan bir pay verilenlere: Nasıl da

sürekli doğru yolu bırakıp sapıklığı satın alıyorlar ve bu yetmiyormuş gibi, sizin de düz yoldan çıkmanızı arzuluyorlar!

45. Allah, düşmanlarınızın kimler olduğunu sizden daha iyi bilir. Gerçek dost olarak Allah yeter, yardımcı olarak da Allah yeter!

"Kendilerine kitaptan bir pay verilenler"den maksat yahudi âlimleridir. Tevrat'ı ve Eski Ahit'in diğer kitaplarını iyi bilen, uzun yüzyıllar boyunca yerleşmiş bir dinî ilimler geleneğinin sağladığı birikime sahip olan bu şahıslar, kutsal kitaplarda vasıfları belirtilen son peygamberin Rasûlulullah (s.a.v.) olduğunu kesinlikle bildikleri halde hidâyet yolunu kabulden kaçınıyor ve sapkınlık yolunda kalmayı tercih ediyor, üstüne üstlük bir de müslümanları da saptırmaya uğraşıyorlar. Allah, müslümanların düşmanları olan bu gürûhun ahvâlini herkesten iyi bilmekte ve Kur'an'ın çeşitli âyetlerinde de bunların içyüzlerini, vasıflarını teker teker açıklamaktadır. Tâ ki mü'minler sahip oldukları hidâyet yolundan sapmaksızın dosdoğru yürümeye devam etsinler.

Şimdi de yahudilerin Tevrat'ı tahriflerinin ve Peygamberimiz (s.a.v.)'e düşmanlıklarının birer emaresi olan bir kısım sözlerine yer verilmek üzere şöyle buyruluyor:

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ ط
وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ
وَأَقْوَمَ لا وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

46. Yahudilerden bir kısmı kelimelerin yerlerini değiştirerek tahrif ederler. Peygamber'e de dillerini eğip bükerek ve din ile alay ederek: "Duyduk ama itaat etmiyoruz", "Dinle, dinlenmez olası" ve "râinâ: bizim çoban" derler. Eğer onlar "İşittik ve itaat ettik", "Dinle ve bizi gözet: ünzurnâ" deselerdi şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı. Fakat küfürleri sebebiyle Allah onları lânetlemiştir; artık onlardan pek azı inanır.

Yazılı bir metnin lafzını veya anlamını çarpıtmaya "tahrîf" denir. Lafzî tahrîfte bir kelimenin yerine bir başkası geçirilir. Yahudi âlimlerinden bazılarının Tevrat'ta böyle keyfî değişiklikler yaptığına dâir rivayetler vardır. Mâna ile ilgili tahrîf, bir dilden başka dile çeviri yapıldığı zaman veya muğlak bir ibare tefsir edilirken sözkonusu olur. Yahudilerin bütün bu tahrif çeşitlerini uyguladıkları kaynaklarda beyân edilmiştir. Bazı bid'at fırkalarının kendi hevâlarına tâbi

olarak yaptıkları tefsirler de bu kısma girer. İbn Abbas der ki: “Kimsenin Allah kelâmını tahrif etmeye gücü yetmez, ancak sözü yanlış bir şekilde tefsir edebilirler.”

Yahudiler, yaptıkları bütün bu tahriflerle de kalmamışlar, bazıları tahrifin sözlü olan bir başka çeşidini uygulayarak, aradaki ses benzerliği dolayısıyla mü’minlerin söyledikleri bazı kelimelere kötü anlam yükleyerek Rasûlullah’a hakaret kastı gütmüşlerdir. Mesela mü’minler zaman zaman Peygamberimiz’e رَاعِنَا (râ‘inâ) derler ve bununla “bizi gözet, durumumuza uygun söz söyle” demek isterlerdi. Bunu duyan bir kısım yahudiler ise İbrânice’de bu kelimeye benzeyen ve “kalın kafalı, ahmak” anlamlarına gelen “râ‘ûnâ”yı kastederek “râ‘inâ” demişler, bunu derken sarhoş gibi dillerini eğip bükmüşler, bir de buna çift anlamlı غَيْرَ مُسْمَعٍ (gayra müsma‘) ibaresini eklemişler, bununla da “dinlemeyez olası” diye bir başka hakareti kastetmişler, bütün bu hareketlerinde de hak dine tânetme, onu küçük düşürme amacını gütmüşlerdi. Müslümanlar gibi “işittik ve itaat ettik” diyecekleri yerde de “işittik ve isyan ettik” diyerek küfürdeki inatlarını iyice ortaya koymuşlardı. Kötü niyetle, gerçeği bile bile yaptıkları bütün bu edepsizlikleriyle Allah’ın lânetine müstahak olmuşlardır. (bk. Bakara 2/104) Bu sebeple şöyle bir tehdidi haketmişlerdir:

Ey Ehl-i Kitap!
Kur’an’a İnanın

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَٓا اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّٓا اَصْحَابَ السَّبْتِۜ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾

47. Ey kendilerine kitap verilenler! Biz birtakım yüzleri silip dümdüz ederek enseleri hâline çevirmeden, yahut cumartesi gününe saygı göstermeyen kimseleri lânetlediğimiz gibi sizi de lânetlemeden önce, yanınızdaki Tevrat’ı doğrulamak üzere indirdiğimiz Kur’an’a iman edin. Allah’ın emri mutlaka yerine gelecektir.

Bu âyette Kur’an’a ve Peygamber’e inanmamakta inat eden Ehl-i kitaba yönelik büyük bir azap tehdidi vardır. “Yüzleri silip dümdüz etmek” bir yüzü yüz olmaktan çıkacak şekilde değişime uğratmak, yüzdeki organları silip yok etmek; “arkalarına çevirmek”ten kasıt da yüzdeki organları başın arkasına koymak anlamına gelebilir. Bir insan yüzünün kafanın arkasında olmasının değil gerçekleşmesi, hayali bile dehşet vermeye yetecektir. Bu ifadeler şayet mecazi anlamda kullanılıyor ise, bu durumda bir yüzü yüz yapan özelliklerin yok edilmesi; idrâkten ve idrâk duyularından mahrum bırakılması, insanın ileriye, kemâle yönelik olan yürüyüşünün ters istikâmete çevrilip geriye, ilkelliğe, nâdânlığa yöneltilmesi ve böylelikle iki cihanda şekâvet damgası yapıştırılarak ebedî azâba dûçar kılınması kastediliyor demektir. Bedenleri, yahut tıynetleri maymunlara ve domuzlara çevrilen “Ashâb-ı sebt” kıssasına Bakara sûresi 65-66. âyetlerde temas edilmiş, bu kıssa daha geniş olarak da A‘râf sûresi 163-166 âyetlerde anlatılmıştır.

Ancak kul, nefis ve şeytanın aldatması ve gafletin tesiriyle ne kadar günaha düşerse düşsün, bütün günahları bağışlayıcı sonsuz merhamet sahibi bir Rabbinin olduğunu unutmamalı, ümitsizliğe kapılmamalı ve O’nun tevbe çağrısına kulak vermelidir:

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِه۪ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰٓى اِثْمًا عَظ۪يمًا ﴿٤٨﴾

48. Allah, kendisine şirk koşulmasını kesinlikle bağışlamaz. Bunun

altındaki günahları ise dilediği kimse için affeder. Kim Allah'a şirk koşarsa, hiç şüphesiz korkunç bir iftirada bulunmuş, pek büyük bir günah işlemiş olur.

Rivayete göre Hz. Ali: "Kur'ân'da en çok hoşuma giden âyet, **«Allah, kendisine şirk koşulmasını kesinlikle bağışlamaz. Bunun altındaki günahları ise, dilediği kimse için affeder»** (Nisâ 4/48) âyetidir" demiştir. (Tirmizî, Tefsir 4/23)

Hadis-i kudside şöyle buyrulur:

"Kim bana hiçbir şeyi ortak koşmamak şartıyla dünya dolusu günahla gelse, ben kendisini bir o kadar mağfiretle karşılarım." (Müslim, Zikir 22; Tirmizî, De'avat 99)

Bilinmelidir ki şirkin, Allah'tan başka ilâh edinme şeklindeki kaba biçiminden başka, başta riya olmak üzere daha gizli olan çeşitleri de vardır. İşte kâmil bir iman, şirkin her türlüsünden uzak durmayı gerektirir. Her türlü benlik iddialarından geçerek varlıklarını Allah'ı bilmeye ve O'nu bulmaya adamış olan Hak dostları, şirkin müsamaha edilmeyeceği şuurunu derinleştirmişler, şirkten uzak durma hususunda çok ince bir yol tutmuşlar, şirkin açığını ve gizlisini tamamıyla terk etmişlerdir. Rableriyle olan muamelelerini, kalplerinden geçen hususları bu zaviyeden sürekli teftişe tâbi tutmuşlardır. Mevlâlarından başka hiçbir şeye sevgi göstermemeye ve O'ndan başka hiçbir şeyden korkmamaya gayret göstermişlerdir. Çünkü kâinatta olan biten şeylerde O'ndan başka hiçbir şeye ait gerçek bir tesir ve fiil bulunmadığını kabul ve tasdik etmişlerdir. Böylece O'ndan başka hiçbir şeye gerçek bir varlık atfetmeyerek tevhidlerini sağlamlaştırıp şirkin her türlüsünden uzaklaşmışlardır.

Allah dostlarından Hüseyin Lâmekânî Hazretleri, dostlarından birine yazdığı mektupta şöyle der: "Dostum! Kendi vaktinizde Hakk'ın menzilini ve mertebesini bilmek, Hakk'ın sevmediği fiilleri, sözleri, sıfatları ve zâtı terk eylemektir. Şimdi düşünün, «Hak Teâlâ'nın kuluyuz ve O'nu her şeyden çok severiz» dersiniz. Hakk'ın sevmediği fiillerinizden, sıfatlarınızdan ve zâtınızdan Hak aşkına ve Allah muhabbeti için neyi terk ettiniz? Neden vazgeçtiniz? Biliniz ki, o terk edip vazgeçtiğiniz miktar, Allah katında sizin dereceniz ve mertebeniz olacaktır. Fakat, «Fiillerimizden, sıfatlarımızdan ve zâtımızdan Hakk'ın sevmediği nedir?» diye soracak olursanız, şunu söyleyebilirim: «Hak Teâlâ kendi sözlerinden gayrı sözü, kendi fiillerinden gayrı fiili, kendi sıfatlarından gayrı sıfatı ve kendi zâtından gayrı zâtı sevmez...»"

Bu bakımdan insanın, nefsini tüm menfiliklerden arındırarak Rabbin ölçülerine göre temizlenmesi zor bir iştir. Buna rağmen bazı kendini bilmezler böyle bir tezkiye iddiasında bulunabilirler. Onlara cevaben buyruluyor ki:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا
يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَكَفٰى بِهٖ إِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٠﴾

49. Bakmaz mısın, şu kendilerini temize çıkarıp duranlara? Oysa Allah dilediğini temize çıkarır ve hiç kimseye kıl kadar olsun haksızlık edilmez.

50. Hele şunlara bak! Nasıl da Allah adına yalan uyduruyorlar! Apaçık bir günah olarak bu onlara yeter.

Rivayete göre bazı yahudiler bir gün çocuklarını alıp Rasûlullah (s.a.v.)'in huzuruna geldiler. "Ya Muhammed! Bu çocukların günahı var mıdır?" diye sordular. Efendimiz (s.a.v.): "Hayır!" buyurunca, "İşte biz de bunlar gibiyiz. Gece yaptığımız günahlar gündüz, gündüz yaptığımız günahlar gece silinir" diye kendilerini temize çıkarmak istediler. Bunun üzerine yahudiler hakkında bu âyetler nâzil oldu. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* X, 102)

Bu âyetler bize, yanlış inanç ve çirkin ameller içinde bocalayan insanların kendi kendilerini övmelerinin; nefislerinin günahsız ve kalplerinin temiz olduğunu iddia etmelerinin bir değeri olmayacağını, mühim olanın bizzat Allah tarafından tezkiye edilmek olduğunu öğretmektedir.

Devam eden âyetlerde kötü halleri hatırlatılan bir kısım Ehl-i kitap, henüz nefisleri tezkiye olmadığı halde böyle bir iddiada bulunanlara ibretli bir misal olarak anlatılır:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ
وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هٰؤُلَاءِ أَهْدٰى مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾
أُولٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾
أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

51. Bakmaz mısın şu kendilerine kitaptan bir pay verilenlere: Onlar, aslı esası olmayan bir takım bâtıl şeylere ve şeytânî güçlere inanıyorlar. Kâfirler için de "Bunlar iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar.

52. İşte bunlar Allah'ın lânetlediği kimselerdir. Allah kime lânet ederse, artık onun için hiçbir yardımcı bulamazsın.

53. Yoksa onların Allah'ın mülk ve saltanatında bir payları mı var? Öyle olsa onlar insanlara çekirdeğin sırtındaki küçücük bir tomurcuğu bile vermezler.

Uhud savaşından sonraki günlerde Medine'deki yahudi önderlerinden Huyey

b. Ahtab ile Ka‘b b. Eşref, yanlarına kendi dinlerinden yetmiş süvari alarak, Kureyşle bir ittifak anlaşması yapmak üzere Mekke’ye gitmişlerdi. Maksatları müslümanlarla olan anlaşmalarını bozmak ve onlara karşı savaşmaktı. Bu sebeple Kureyşle ittifak kurmak istiyorlardı. Kureyş ileri gelenleri onlara “Siz Ehl-i kitapsınız, Muhammed’e bizden daha yakın sayılırsınız. Size güvenmemiz için şu bizim putlarımıza secde edin de mutmain olalım” dediler. Yahudiler de derhal kabul edip gereğini yaptılar. Sonra Ebû Süfyan Ka‘b b. Eşref’e: “Sen kitap okur, âlim bir adamsın, biz ise ümmîyiz, bilmeyiz. Söyle, bizim tuttuğumuz yol mu, yoksa Muhammed’in yolu mu daha doğru?” diye sordu. Ka‘b: “Muhammed ne diyor?” diye sorunca “Yalnız Allah’a ibâdeti emrediyor ve şirki yasaklıyor” diye cevapladı. “Sizin dininiz nedir?” sualine de “Biz Kâbe’nin sorumlularıyız, hacılara su veririz, misafirlere yemek yediririz, esirleri kurtarırız, şunu yaparız bunu yaparız..” diye anlattı. Bunun üzerine Ka‘b “Sizin yolunuz daha doğrudur” diyerek putperestleri iman ehline tercih ve tafdil etti. Bu âyetler bunun üzerine nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl,* s. 160-161)

Yahudilerin böyle davranmalarının sebebi, kalplerini simsiyah zift gibi sarmış olan müzmin kıskançlık hastalığıydı:

اَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلٰى مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪ۚ فَقَدْ اٰتَيْنَٓا اٰلَ
اِبْرٰهٖيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظٖيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ
اٰمَنَ بِه۪ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُۜ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعٖيرًا ﴿٥٥﴾

54. Yoksa onlar, Allah’ın lutuf ve kereminden bağışladığı nimetlerden dolayı insanları mı kıskanıyorlar? Evet, biz İbrâhim’in soyuna kitabı ve hikmeti verdik; onlara büyük bir mülk ve hâkimiyet bahşettik.

55. Buna rağmen onlardan bir kısmı Peygamber’e inandı, kimi de ondan yüz çevirdi. İnanmayanlara, kaynar ve alevli bir ateş olarak cehennem yeter!

Malum olduğu üzere yahudiler Hz. İbrâhim’in oğlu Hz. İshâk’ın; Araplar da diğer oğlu Hz. İsmâil’in soyundan gelirler. Asırlar boyunca Hz. İshâk soyundan çok sayıda peygamber gelmiştir. Yahudiler bu peygamberlerden birçoğuna eziyet etmiş, bir kısmını öldürmüşler, kendilerine bahşedilen büyük nimetlerin kadrini bilememişlerdir. Eski Ahit’te vasıflarını gördükleri son peygamberin de İshâk soyundan olacağına iyice inanmışlardı. Fakat İsmâil soyundan, yani Araplar arasından zuhur ettiğini görünce, onun hak peygamber olduğunu bildikleri halde kıskançlıkla inkâr yoluna saptılar.

Böyle bile bile küfre sapanların cezası hem ebedî hem de çok ağır olacaktır:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًاۜ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاۜ لَهُمْ فِيهَٓا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

56. Âyetlerimizi inkâr edenleri pek yakında korkunç bir ateşe sokacağız. Onların derileri kızarıp kavruldukça, yerlerini başka derilerle değiştireceğiz ki, azabı hiç aralıksız tatmaya devam etsinler. Şüphesiz ki Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

57. Buna karşılık, iman edip sâlih amel işleyenleri, içinde ebediyen kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğiz. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Biz onları, serin ve hoş gölgeler altına alacak, sürekli taze ve hiç kesilmeyen nimetler içinde yaşatacağız.

Allah'ın âyetlerini inkâr eden ve bu hal üzere ölen kâfirlerin, cehennemin azabını ebedî olarak tadacakları, burada "yanan derilerinin yerine yenilerinin getirilmesiyle" beyân edilir. Âyette geçen اَلنَّضْجُ (nadc) kelimesi, meyvenin pişip olgunlaşması mânasına gelir. Pişip olgunlaşan meyve, yavaş yavaş hayâtiyetini kaybeder, sonunda dalından düşer. Aynı şekilde deriler de pişince hayâtiyetini kaybedip bedenden düşer. Allah o kâfirler için, derileri pişip düştükçe yeni deriler yaratır ki, müstahak oldukları ateş azabını devamlı tatsınlar. Aslında azabı duyan ruhtur, beyindir. Fakat beyindeki azap duygusunu uyandıran, derideki sinirlerdir. Dolayısıyla âyet-i kerîmede, azabın deri sinirleri vasıtasıyla duyulduğu istikâmetindeki ilmî gerçeğe işaret vardır. Pişen derilerin yenileriyle değiştirilmesi, azabın devamlılığını ifade eder. Kâfirler böyle ebedî bir azap içinde kıvranıp perişan olurken, buna mukâbil iman edip sâlih amel işleyenler, cennetlerde olacaklar, onun akla hayale gelmez nimetlerine erişeceklerdir. Kâfirler cehennemin akıl almaz ateşlerinde yanarken mü'minler, tarifi imkânsız bir huzur ve mutluluk yaşayacakları cennetin eşsiz gölgelikleri altında ebedî saâdet damlalarını yudumlayacaklardır.

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

*"Cennette öyle bir ağaç vardır ki, binitli biri bu ağacın gölgesinde yüz sene yolculuk etse yine de o gölgeyi katedemez. İsterseniz **«Uzayıp yayılmı gölgeler»*** (Vâkıa 56/30)

âyetini okuyun. Cennette, hiç bir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir be erin aklına gelmeyecek nimetler vardır. Dilerseniz ***«Yaptıkları bütün bu güzel i ler kar ılığında onlar için göz ve gönül aydınlığı olacak hangi sürpriz nimetlerin saklı tutulduğunu hiç kimse hayal bile edemez»*** (Secde 32/17) *âyetini okuyun. Cennetten kırbaç kadar bir yer, dünyadan ve içinde bulunanlardan daha hayırlıdır. Dilerseniz* ***«Kim cehennemden uzakla tırılıp cennete konulursa, gerçekten o kurtulu a ermi tir.»*** (Âl-i İmrân 3/185) *âyetini okuyun."* (Buhârî, Bed'ü'l-halk 8; Müslim, Cennet 6)

Fakîh Ebü'l-Leys der ki: "Bu değerli nimetlere nâil olmak isteyenin şu beş şeye devam etmesi gerekir.

• Nefsini bütün günahlardan alıkoymasıdır.

• Az bir dünyalığa rızâ göstermesidir. Çünkü cennetin bedeli dünya sevgisini terk etmektir.

• İbâdet ve tâate hırslı olması ve her bir tâate özel bir önem vermesidir. Çünkü bağışlanıp cennete girmesine belki de o taat sebep olacaktır.

• Sâlihleri ve hayır ehlini sevmesi ve onlarla beraber olup arkadaşlık etmesidir. İnsanın arkadaşının hayır ehli olması gerekir. Çünkü arkadaşlık insana tesir eder. Allah sâlihlerden birini bağışladığı zaman o da kardeşlerine ve arkadaşlarına şefâat eder.

• Çokça dua ederek Allah'ın kendisine cenneti nasip etmesini ve sonunu hayırlı kılmasını niyâz etmesidir.

Cehennemden kurtulup cennete erişmenin en mühim şartı ise fert ve toplum hayatında emânet ve adâlete dikkat etmektir:

Emânetleri Ehline Verin

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَاۙ وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ
النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِۜ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

58. Şüphesiz Allah size emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adâletle hükmetmenizi emrediyor. Böylece Allah size ne güzel öğüt veriyor! Doğrusu Allah her şeyi hakkiyle işiten, kemâliyle görendir.

Bütün bir siyasî hikmeti "emanet" ve "adâlet" kelimeleriyle özetleyen bu şümullü âyet-i kerîmenin iniş sebebi olarak kaynaklarda şu hâdise zikredilir:

Mekke'nin fethi günü Rasûlullah Mekke'ye girdiği zaman Kâbe'nin anahtarını muhafaza eden Osman b. Talha kapıyı kilitlemiş, anahtarını Rasûlullah'a teslim etmemişti. Gerekçe olarak da, "Eğer Rasûlullah olduğunu kabul etseydim, teslimden geri durmazdım" demişti. Bunun üzerine Hz. Ali, Osman'ı tutup kolunu bükerek anahtarı zorla elinden aldı ve Kâbe kapısını açtı. Rasûlullah içeri girip iki rekat namaz kıldı. Çıktığı zaman Hz. Abbas anahtarın kendisine verilmesini ve eskiden kendi uhdesinde bulunan sikâyet yani hacıları sulama hizmetiyle beraber sidânetin, yani Kâbe anahtarı muhafızlığının kendisinde birleştirilmesini talep etti. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Rasûlulullah anahtarların Osman'a teslimini ve kendisinden özür dilemesini Hz. Ali'ye emretti. Hz. Ali de götürüp özür dileyince Osman "Önce anahtarları zorla alıp eziyet ettin, sonra geldin tamire çalışıyorsun" dedi. Hz. Ali de "Senin hakkında Allah Teâlâ Kur'an âyeti indirdi" diyerek âyeti okuyunca Osman hemen kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu ve bundan böyle de Kâbe anahtar muhafızlığı Osman'ın neslinde ve ailesinde kaldı. (Müslim, Hac 390; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 161-162)

اَلْاَمَانَةُ (emânet), insanın emin ve güvenilir olması, yani kendisine herhangi bir şeyin kalp huzuruyla ve korkusuzca teslim edilebilir ve arzu edildiği zaman da sâlimen alınabilir bir halde bulunması hâline denilir. İnsanın bu emniyet vasfına bağlı olarak ona teslim edilen şeye de "emânet" denilmektedir. Âyette bu ikinci mânada kullanılmaktadır.

İnsanoğlu, yeryüzünde ilâhî iradeye uygun bir düzen kurabilme ve Allah'ı tanıyabilme kabiliyetleriyle donatılmış olması bakımından Allah Teâlâ'nın emânetini taşıyan yegâne varlıktır. Bu özelliğiyle de diğer yaratılmışlar üzerinde hüküm ve tasarruf kudretine sahiptir. Her işi ehline, lâyık olana havale

etmek de, hangi mevkide olursa olsun, insanın insan olması bakımından sahip olduğu bu genel emânet yükümlülüğünün bir neticesidir. Mesuliyetli ve kazançlı işlerin ehil olmasa da yakınlara, ahbaplara, aynı gruba mensup olanlara dağıtılmasının neredeyse normal bir davranış biçimi haline geldiği günümüzde, bu âyetin mesajı daha da önem kazanmaktadır.

Rasûlullah (s.a.v.) bu hususta yaşanabilecek ihmallerin ne gibi vahim neticelere sebep olduğu hususunda bizleri ikaz buyurur. Nitekim kıyâmetin ne zaman kopacağını soran birine Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.):

“- Emânet zâyi olduğu zaman kıyâmeti bekle!” buyurmuştu.

“Emânet nasıl zâyi olur?” sorulunca da:

“İ , ehline verilmediği zaman, i te o zaman kıyâmeti bekle!” buyurmuştur. (Buhârî, İlim 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 361)

Bir insanın üç nevi muamelesi vardır: Rabbiyle, kendisiyle ve diğer insanlarla. Bu her üç çeşit muamelede de emânete riâyet sözkonusudur:

Birincisi; insanın Rabbine karşı olan emânet mesuliyeti; O’nun emir ve yasaklarına uymak, Allah’ın kendisine bahşetmiş olduğu maddî ve mânevî imkânları yanlış yollarda kullanmamak, hayatını ilâhî rızâya uygun yaşamak gibi hususlardır ki buradaki emânet neticede kulun Rabbine karşı olan vazîfeleridir. İbn Mesûd (r.a.): “Emânet her şeyde lâzımdır: Abdestte, gusülde, namazda, zekâtta, oruçta...” demiştir. Şu halde insanoğlu her azasını ve kuvvetini bu emânet duygusu içerisinde kullanmak zorundadır.

İkincisi; insanın kendine karşı emâneti; dinî ve dünyevî hususlarda kendisi için en faydalı olanı tercih etmesi, zararlı arzularına uyup sonunda pişman olacağı yollara sapmamasıdır.

Üçüncü olarak diğer insanlara ve topluma karşı olan emâneti ise, onların hukuklarını gözetmek, alışverişte aldatmamak gibi şeylerdir. Buna göre her bir grubun bir diğerine, özetle âlimlerin halka, kocanın hanımına ve çocuklara, yöneticilerin yönetilenlere karşı yerine getirmesi gereken bir emâneti vardır.

Âyette geçen الْعَدْلِ (adâlet) kelimesine gelince, “her şeyi yerli yerine koymak, herkese ve her şeye hakkını vermek” mânasına gelmektedir. Bu, içerisinde bütün bir hukuk ilminin gayesini ve özünü taşıyan derin anlamlı, çok şümullü küllî bir kelimedir. İnsanı ve kâinatı yaratan Cenâb-ı Hak, Rahmân sûresinde de buyurduğu üzere cümle varlığın özüne “mîzân”ı yerleştirmiş (bk. Rahmân 55/7-9), yani varlığa maddî ve mânevî anlamda her şeyi ilâhî nizamla irtibatlı kılan yüce bir denge bahşetmiş, bunun yeryüzünde ve insanlar arasındaki yansıması olmak üzere de adâlet ve hakkaniyet duygusunu kalplere yerleştirmiştir. Müslümanlar da yüzyıllar boyunca dinî naslardan ve aklın temel ilkelerinden

yararlanarak hukukla ilgili mîzânın esaslarını bulmak ve uygulamak için çalışmışlardır. Şu halde hukukun gâyesi kâinattaki ilâhî nizamla irtibatlı olarak yeryüzünde adâleti tesis etmek, bunun için en uygun kâideleri bulmak ve bulduktan sonra da uygulanması için –diğer içtimaî müesseselerle işbirliği halinde- gerekli bütün şartları tesis etmektir.

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Kıyâmet gününde Allah'ın en çok sevdiği ve kendisinin meclisine en yakın olacak insan, âdil devlet ba kanıdır. O gün Allah'ın en çok kızdığı ve kendisinin meclisine en uzak olacak insan da zâlim devlet ba kanıdır." (Tirmizî, Ahkâm 4)

Hz. Ali der ki: "Devlet başkanının Allah'ın indirdiği ile hükmetmesi ve emâneti yerine getirmesi üzerine borçtur. Devlet başkanı böyle yaptığı takdirde, insanların da onu dinlemeleri, ona itaat etmeleri ve çağırdığı zaman yanına gitmeleri üzerlerine borçtur." (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* V, 200)

Şakîk-i Belhî'nin Hârûn Reşid'e yaptığı şu tavsiyeler devlet başkanının üzerinde bulunan ve yerine getirmesi gereken sorumluluğun büyüklüğünü göstermesi açısından pek mânidârdır:

"- Aklını başına topla! Zira Hak Teâlâ seni Hz. Sıddîk'ın makâmına oturmuş olduğundan, ondan istediği gibi senden de sıdk istiyor. Fâruk makâmına oturmuş olduğundan, ondan istediği gibi senden de hakla bâtıl arasını ayırmanı istiyor. Zinnûreyn makâmına oturmuş olduğundan, ondan istediği gibi senden de hayâ ve kerem istiyor. Murtazâ makâmına oturmuş olduğundan, ondan istediği gibi senden de ilim ve adâlet istiyor."

Hârûn: "Biraz daha" deyince, Şakîk nasihatına devam etti:

"- Allah'ın bir yeri var, ona cehennem derler, seni ona kapıcı yapıp eline üç şey vermiş: Mal, kılıç, kırbaç. Demiş ki, halkı bu üç şeyle cehennemden uzaklaştır:

• Muhtaç biri yanına gelirse, malını ondan esirgeme!

• Kim Hakk'ın fermanına aykırı davranırsa, kırbaçla onu edeplendir.

• Kim haksız olarak, adam öldürürse, maktûlün vârislerinin iznini alarak onu bu kılıçla kısas olarak idam et. Eğer bunları yapmazsan cehenneme gidenlerin ilki sen olursun."

Hârûn "Biraz daha" dedi. Şakîk yine devam etti:

"–Sen suyun menbaısın, vâliler bu suyun arklarıdır. Eğer su kaynağı saf ve berrak olursa, arklar da aynı şekilde saf ve berrak olur." (Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ,* I, 236)

Şunu da unutmamak gerekir ki, sorumluluk sahibi insanların isabetli davranabilmeleri, böylece emânet ve adâletin gerçekleşmesi ancak Allah ve Rasûlü'ne kayıtsız şartsız itaate bağlıdır. Bu sebeple buyruluyor ki:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ وَاُو۬لِي الْاَمْرِ مِنْكُمْۚ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ ف۪ي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْو۪يلًا ﴿٥٩﴾

59. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve içinizden kendilerine yetki verdiğiniz yöneticilere de itaat edin. Eğer Allah'a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız, hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz bir meseleyi hemen Allah'a ve Peygamber'e arzedin. Böyle yapmanız, hem hakkınızda daha hayırlıdır, hem de netice itibariyle daha güzeldir.

Yüce Allah yöneticilere emânetleri ehline vermeyi ve insanlar arasında adâletle hükmetmeyi emrettikten sonra, halka da Allah ve Rasûlü'ne, ayrıca emânet ve adâlet vasıflarına sahip mü'min yöneticilere itaati emretmektedir. Allah'a itaat, O'nun Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen buyruklarına itaat anlamına gelir. Âyette Rasûlullah'a itaat emredilirken "itaat edin" emri tekrar edilmiştir. Buradan anlaşıldığına göre Rasûlullah'a itaat emri Allah'a itaat emrinden ayrı ve müstakil bir mâna taşımaktadır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilen esaslara ilâveten, Rasûlullah (s.a.v.)'in din ile alakalı her türlü davranışları uyulmaya esas teşkil etmektedir. Ulü'l-emr'e itaat emredilirken ise "itaat" kelimesi tekrarlanmamıştır. Buradan da onlara uymanın Kur'an ve Rasûlullah'a uymaya bağlı olduğu, yani yöneticilerin meşrû olmayan emirlerine uymanın gerekmediği anlaşılmıştır. *"Allah'ın emrine uymadığı takdirde, hiç kimseye itaat edilmez"* (Buhârî, Ahkâm 4) hadis-i şerifi bu mânayı desteklemektedir.

"Ulü'l-emr"; emir sahipleri, emir verme salahiyetine sahip âmirler demektir. Bundan maksadın müslüman yöneticiler ve âlimler olduğu belirtilir. Müslüman toplumun değerlerini ve inançlarını paylaşan, onlardan olan idarecilere itaat edilmelidir. Ayrıca gerek halk tabakasının gerekse idare mevkiinde bulunan yöneticilerin, bilmedikleri konularda âlimlere başvurmaları gerekmektedir. Dolayısıyla "ulü'l-emr" kavramı içerisinde hem âlimlerin hem de yöneticilerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Müfessirlerden bazıları emir sahiplerini açıklarken, Allah ve Rasûlü'nden sonra gerçek mânada itaat edilmeye lâyık yegâne topluluğun "ehl-i hall ve'l-akd" denilen ve bir görüş üzerinde ittifak etmeleri halinde bu görüşün şer'î bir delil teşkil ettiği, ümmeti temsil eden bir nevi "âlimler meclisi", "icma topluluğu" olduğunu ifade etmişlerdir.

Anlaşmazlık konusu olan herhangi bir hususu "Allah'a arzetmek", "Kur'an'a

arzetmek” demek olduğu gibi, “Rasûl’e arzetmek” de “sünnete arzetmek” anlamına gelir. Gerek ümmet arasında, gerekse halkla yöneticiler arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıkların çözümü için Kur’an ve sünnet kıyâmete kadar iki temel rehberdir. Şayet anlaşmazlık konusu olan meselenin bizzat naslarda çözümü varsa bu herkes için bağlayıcıdır. Yoksa buradaki umûmî kâidelerden hareketle âlimlerin içtihadına uymak gerekir.

Ancak bazı insanlar var ki, onlar Allah’ın ve Peygamber’in emrine değil, bunun tam karşısında yer alan şeytânî güçlere uymayı tercih ederler:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ اٰمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ ۚ وَيُرِيدُ
الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ
اللّٰهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ۚ ﴿٦١﴾

60. Rasûlüm! Hem sana indirilene, hem de senden önce indirilenlere inandıklarını iddia edenleri görmedin mi? Onlar kalkıp şeytânî güçlerin hükmüne başvurmak istiyorlar. Halbuki o şeytanî güçleri bütünüyle reddetmekle emrolunmuşlardı. Çünkü şeytan onları doğru yoldan büsbütün uzaklaştırıp, korkunç bir sapkınlığa düşürmek istemektedir.

61. Onlara “Allah’ın indirdiği Kur’an’ın ve Peygamber’in hükmüne gelin!” denildiği vakit, münafıkların senden iyice çekinip büsbütün uzak durduklarını görürsün.

Rivayete göre münafıklardan birisi ile bir yahudi davalı oldular. Yahudi ihtilafı halletmek üzere Rasûlullah’a gitmeyi teklif etti, münafık ise Ka‘b b. Eşref isimli İslâm düşmanı yahudiye gitmeyi istedi. Meselede münafık haksız, yahudi haklı idi. Bu sebeple münafık Rasûlullah’ın ancak hak ile hüküm verdiğini bildiği için rüşvet almakla meşhur yahudi reisine gitmeyi isterken, yahudi de, hakla vereceği hükmün lehine olacağından emin olduğu için Efendimiz’e gitmekte diretti. Neticede Rasûlullah önünde muhakeme olundular. Rasûlullah (s.a.v.) davayı haklı olan yahudi lehinde karara bağladı. (Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* V, 211-213)

اَلطَّاغُوتُ (tâğût) kelimesi, azgınlık ve düşmanlıkta ileri giden, şeytanca düzenler kuran azgın kimseleri ifade eder. Âyette Ka‘b b. Eşref ve onun gibi din düşmanlığında haddi aşanları belirtmek üzere kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Münafıklar, kalplerinde mânevî bir hastalık taşıdıklarından merhameti sonsuz Rabbimiz, bu hastalığın tedavisi için onlara hallerine uygun davranılmasını ve

tesirli söz söylenmesini istiyor:

فَكَيْفَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُصٖيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدٖيهِمْ ثُمَّ جَٓاؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ
اِنْ اَرَدْنَٓا اِلَّٓا اِحْسَانًا وَتَوْفٖيقًا ﴿٦٢﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذٖينَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فٖى قُلُوبِهِمْ
فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فٖٓى اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلٖيغًا ﴿٦٣﴾

62. Önceden işledikleri günahlar yüzünden başlarına bir felaket inince halleri nice olur? Kaldı ki sonra Allah'a yemin ederek "Biz iyilik yapıp, insanların arasını uzlaştırmaktan başka bir şey düşünmedik!" diyerek sana gelirler.

63. Allah, onların kalplerinde ne var, ne yok çok iyi biliyor. Bu sebeple sen onlara aldırma, onlara öğüt ver ve ruhlarına işleyecek tesirli sözler söyle.

Münafıklar kalben iman etmedikleri halde zahiren müslüman göründükleri için kendilerine iyi davranılması emredilmekte, kalplerindeki hastalığın izalesi için tesirli ve güzel sözler söylenmesi istenmektedir.

Nitekim sözün tesiriyle ilgili Mevlânâ Hazretleri şöyle der:

"Sözün üç yerden çıktığını söylerler: Nefisten, akıldan ve aşktan.

Birincisi; nefsin sözüdür. Nefisten gelen söz, bulanık ve tatsızdır. Bundan ne söyleyen bir zevk alır, ne de dinleyene bir faydası olur.

İkincisi aklın sözüdür. Bu söz akıllılarca makbuldür; birçok faydaların da kaynağıdır. Hem dinleyeni ve hem de söyleyeni zevkle doldurur.

Üçüncüsü aşkın sözüdür. Bu da söyleyeni mest ve dinleyeni de sarhoş edip neşelendirir." (Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 476)

İşte peygamberlerin mübârek ağızlarından çıkan sözler, aşkın sözüdür. Kalbi etkileyip insanı mesteder. Bu sebeple Allah Teâlâ, onların ruhları hoş eden sözlerine kulak verip kendilerine itaat edilmesi için gönderdiğini bildiriyor:

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُٓوا
اَنْفُسَهُمْ جَٓاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحٖيمًا ﴿٦٤﴾

64. Biz, her bir peygamberi, Allah'ın izniyle kendisine itaat edilsin diye gönderdik. Şayet onlar kendilerine zulmettiklerinde hemen sana gelip Allah'tan bağışlanma isteselerdi ve Peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, onlar Allah'ın tevbeleri çok kabul edici ve çok merhametli olduğunu mutlaka görürlerdi.

Peygamberler Allah'ın yeryüzünde kendilerine kayıtsız şartsız itaat edilmesini

emrettiği yegâne kullardır. Diğer insanlara itaat şartı, ancak peygamberlerin öğretilerinde tecelli eden ilâhî iradeye uygunluk ölçüsünde geçerlidir. Gerek müslüman, gerekse kâfir ve münafıklar için tevbe ve rahmet kapısı hayatta olduğu sürece Rasûlullah (s.a.v.)'dir. Her türlü kusur ve günah sebebiyle kendisine başvuran ve samimi bir niyetle tevbe edenlerin tevbelerini Cenâb-ı Hak kabul buyuracağını va'detmiştir. Rasûlullah'ın vefatından sonra da kıyâmete kadar tevbe kapısı açıktır. Ancak tevbenin kabulü için iman şarttır. İmanın kabulü için de Allah Rasûlü (s.a.v.)'in verdiği her hükme gönüllü olarak teslimiyet şarttır:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ ف۪يمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا
يَجِدُوا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْل۪يمًا ﴿٦٥﴾

65. Hayır! Hayır! Rabbine yemin olsun ki, onlar aralarında baş gösteren anlaşmazlıklarda Rasûlüm seni hakem yapmadıkça, sonra da verdiğin hükümlere, içlerinde hiçbir sıkıntı ve itiraz duymadan tam bir teslimiyetle bağlanmadıkça gerçek mü'min olamazlar.

Yüce Allah bir anlaşmazlık halinde Rasûlullah (s.a.v.)'i hakem kılmayı ve her türlü konuda onun verdiği hükme can u gönülden, kalpte hiçbir sıkıntı ve itiraz kalmaksızın itaat etmeyi kâmil imanın ölçütlerinden biri olarak beyân buyurmaktadır. Âyetin iniş sebebi olan hâdise şudur: Zübeyr b. Avvam ile komşusu arasında bahçe sulama meselesi yüzünden bir anlaşmazlık çıkmıştı. Hakem olarak Rasûlullah'a başvurdular. Efendimiz suyu kullanım hakkının Hz. Zübeyr'in olduğunu anladı, ancak komşunun da mağdur olmaması için ona da bir hak verilmesini istedi ve *"Zübeyr! Bahçeni suladıktan sonra suyu sal, daha sonra da kom un sulasın"* buyurdu. Fakat komşusu: "Ey Allah'ın Rasûlü! O, halanın oğlu olduğu için mi böyle hükmediyorsun?" diyerek Efendimiz (s.a.v.)'in verdiği karara itiraz etti. Peygamberlik makamına gerekli saygının gösterilmediğini gören Rasûlullah (s.a.v.)'in rengi attı ve Hz. Zübeyr'e su hakkını sonuna kadar kullanmasını tavsiye ederek: *"Zübeyr! Tarlanı sula. Sonra suyu, hurma ağaçlarının köklerine ula ıncaya kadar bahçende tut!"* buyurdu. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Buhârî, Musâkât 6,7; Müslim, Fezâil 129)

Bu âyet-i kerîme ve iniş sebebinden anlaşıldığı gibi, iman kuru bir davadan ibaret değildir. Aksine gönülden bağlanmak, inanmak ve kabullenmektir. Bir taraftan "Allah ve Rasûlü'ne inandım" deyip, diğer taraftan hükümlerine râzı olmamak, münafıklığın açık bir alâmetidir. "Şeriatın kestiği parmak acımaz" denmiştir. Acımaz; çünkü mü'minin kalbinde o acıyı unutturacak kadar kuvvetli bir iman vardır.

Hem peygamberin vereceği hükümler, insan takatinin üstünde, beklenmedik ve olağanüstü şeyler değil bilakis adâlet ve hakkaniyet ölçülerinde insan fıtratına en uygun hükümlerdir:

وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا
فَعَلُوهُ اِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ ۜ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا
لَهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيتًا ۙ ﴿٦٦﴾ وَاِذًا لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا اَجْرًا عَظِيمًا ۙ ﴿٦٧﴾
وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾

66. Eğer onlara “Kendinizi öldürün!” yahut “Yurtlarınızdan çıkın!” diye emretmiş olsaydık, içlerinden pek azı müstesna, bu emri yerine getirmezlerdi. Halbuki onlar, verilen öğütleri tutsalardı, hem kendileri için daha hayırlı olur hem de iman, azim ve sebâtları daha da artardı.

67. O zaman yanımızdan kendilerine elbette büyük bir mükâfat verirdik.

68. Ve onları mutlaka dosdoğru bir yola ulaştırırdık.

Allah Teâlâ daha önceki ümmetleri, ezcümle İsrâiloğulları’nı, kalp katılıklarının giderilmesi, işledikleri ağır günahların affı gibi çeşitli hikmetlere binâen kimi zaman çok ağır tekliflerle sorumlu kılmıştır. İslâm ise fıtrata uygunluk ve kolaylık dinî olup insan tabiatına aykırı, mutad olandan fazla teklifler getirmemiştir. Hak Teâlâ 66. âyette, daha önceki âyetlerde beyân buyrulan itaat esasının bir zeyli olmak üzere, İslâm’daki bütün emir ve yasakların kolaylıkla itaat edilebilir cinsten olduğunu dolaylı bir biçimde beyân buyurmaktadır. Daha önemlisi İslâmî emir ve yasaklara uymanın neticesi çok parlaktır:

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّنَ
وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيقًا ۜ ﴿٦٩﴾
ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيمًا ۟ ﴿٧٠﴾

69. Kim Allah’a ve Peygamber’e itaat ederse, işte onlar Allah’ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîklar, şehitler ve sâlihlerle beraberdirler. Bunlar ne güzel arkadaştır!

70. Bu, Allah’ın bahşettiği çok büyük bir lutuftur. Ona kimlerin lâyık olduğunu ve bunların derecesini Allah’ın bilmesi yeter!

Âyette ilâhî nimetlere nâil oldukları için tebcil ve takdir edilen yüksek rütbeli

bahtiyarlar şunlardır:

Nebîler: Allah Teâlâ'nın insanlar arasında seçip vahiy gönderdiği peygamberlerdir.

Sıddîklar: "Sıddîk" doğru ve âdil olan kimsedir. Her zaman doğruluk ve hak üzere olan, bütün işlerinde hakkı koruyan ve doğru olan, tüm kalbiyle her zaman hakkın ve adâletin yanında yer alan, hiçbir zayıflık göstermeksizin tüm haksızlıklara karşı çıkan kimsedir. Sıddîk olan kimse o derece temiz ve nefsânî kirlerden uzaktır ki, sadece dostları değil, düşmanları bile ondan tarafsızlık ve adâlet bekler.

Hak dostlarından Ebû Muhammed Tüsterî (k.s.) der ki:

"Şunlar sıddîklar zümresinin ahlâkındandır: İster doğru, ister yanlış olsun Allah adına yemin etmezler. Kimsenin gıybetini yapmazlar ve onların yanında kimsenin gıybeti yapılmaz. Midelerini fazla doyurmazlar. Bir şeye söz verdiler mi dönmezler, onu mutlaka yerine getirirler." (Şârânî, *Velîler Ansiklopedisi,* I, 254)

Şehîdler: "Şehîd", bir şeye şâhit olan "tanık" demektir. Aslında, hayatının her alanında gereğini uygulayarak imana şâhitlik eden kişi şehîddir. Allah yolunda öldürülen kişiye de şehîd denir. Çünkü o Allah için isteyerek ölümü seçer. Doğru olduğuna inandığı şey için hayatını feda etmesi, imanındaki ihlâsın açık bir alâmetidir. Herhangi bir şey hakkında "doğrudur" demesinin, o şeyin gerçekten doğru olduğuna yeter delil teşkil ettiği kimseler de şehîddir.

Sâlihler: "Sâlih" ise itikadında, niyetinde, sözlerinde ve hareketlerinde doğru olan ve hayatının her yönünde doğruluğu benimseyen kimsedir.

Arkadaşlığa lâyık olan en güzel insanlar bunlardır. Dünyada da âhirette de bu gibi arkadaşlar edinmeye ve onlara yakın olmaya çalışmak zarûrîdir. Bu hususta dikkat edilmesi gereken bir kısım incelikler bulunmaktadır. Nitekim Ebû Osman Hirî'ye, mü'minlere dost ve arkadaş olmanın şartları soruldu. Şöyle açıkladı:

"- Elinde bulunan maldan din kardeşlerine bol bol dağıtmandır; ancak onların mallarından bir şey alıp yememen şartıyla...

- Din kardeşlerine hep uyumlu davranmandır; ancak onlardan senin emrine uymalarını beklememen şartıyla...

- Onlara karşı nefsinin hoşgörülü olmasını istemendir; ancak onların, sana karşı hoşgörülü olmalarını beklememen şartıyla...

- Bu arada onlardan gelen az olsa dahi, sana verdiklerini çok görmen; senden onlara giden şeyleri de az bulmandır." (Hânî, *el-Hadâiku'l-verdiyye*, s. 260)

Hz. Sevbân ile alakalı şu rivayet hem âyetin iniş sebebini izah etmekte, hem de âyetin derin mânasının kalplere işlemesini sağlamaktadır:

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in bir sohbetinde Sevbân (r.a.), Habîbullah'a pek derin ve

dalgın bir sûrette bakıyordu. Gâyet de ızdıraplı bir hâli vardı. Öyle ki onun bu hâli, Âlemlerin Efendisi'nin dikkatini çekti. Merhametle sordu:

"–Yâ Sevbân! Nedir bu hâlin?"

Hz. Sevbân bu iltifat ile muhabbet çağlayanı hâline gelen sevdâlı gönlüyle şöyle dedi:

"–Anam, babam ve bu cânım sana fedâ olsun yâ Rasûlallah! Senin hasretin beni öyle yakıp kavurmaktadır ki, nûrundan ayrı geçirdiğim her an bana ayrı bir hicran olmaktadır. Dünyada böyle olunca âhirette hâlim nice olur diye dertleniyorum. Orada siz peygamberlerle beraber olacaksınız. Benim ise, ne olacağım ve nerede bulunacağım belli değil! Üstelik cennete giremezsem, sizi görmekten tamâmen mahrum kalacağım! Bu hâl beni yakıp kavuruyor ey Allah'ın Rasûlü!"

Bunun üzerine bu âyetler nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 168-169)

Peygamber-i Zîşân (s.a.v.) de, Sevbân ile birlikte ashâb-ı kirâmdan da zaman zaman vâkî olan bu ve benzeri hicranlı sözlere ve ayrıca kıyâmete kadar gelecek olan ümmetin muhabbet ve aşk kâfilesinin yanık gönüllerine sürûr dolu bir müjde sadedinde şöyle buyurdu:

"Ki i, sevdiği ile beraberdir..." (Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165)

Allah ve Peygamber sevgisi, sevgilerin en yücesidir. Bu sevgiyi elde etmenin ve korumanın bedeli ise can ve malı o uğurda verebilmektir. Bu sebeple buyruluyor ki:

Gerektiğinde Topyekün Savaşın

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَم۪يعًا ﴿٧١﴾

71. Ey iman edenler! Düşmana karşı korunma tedbirinizi alın. Duruma göre bölükler halinde sefere çıkın veya gerektiğinde topyekün savaşın.

Burada teşvik edilen savaş büyük ihtimalle Mekke fethidir. Hudeybiye antlaşmasından sonraki sulh ve rahatlık devrinde Mekkeli müşriklerle Medineli münafıklar boş durmayıp müslümanların kökünü kazımak için planlar yapıyorlardı. Ayrıca Mekke'de ve başka yerlerde, kâfirler arasında kalmış, baskı altında yaşayan mü'minler, zayıf ve mazlum insanlar bulunuyordu. Hem kendilerini korumak hem de bu insanları kurtarmak için mü'minlerin devamlı teyakkuzda bulunmaları, tedbirli olmaları istenmekte, gerektiğinde savaşmaları ve küçük gruplar halinde tâciz ve vurkaç hareketleri yapmaları yahut topyekün muharebe etmeleri emredilmektedir. Ancak savaşa çıkarken içlerinde zayıf karakterli bir kısım münafıkların olabileceğini ve bunlara karşı dikkatli olmaları gerektiğini hatırlatmak üzere buyruluyor ki:

وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّۚ فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُص۪يبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ
اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَه۪يدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ لَيَقُولَنَّ
كَاَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَن۪ي كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوزَ فَوْزًا عَظ۪يمًا ﴿٧٣﴾

72. İçinizde öyleleri var ki, gerçekten ağırdan alır, savaşa gitmez. Savaşta başınıza bir felaket geldiğinde de: "Neyse ki, Allah bana yardım etti de onlarla beraber bulunmadım" der.

73. Şayet size Allah'tan bir zafer ve ganimet erişirse, o zaman da, aranızda daha önce sanki hiçbir tanışıklık yokmuş gibi, "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir kazanç elde etseydim" der.

Âyetlerin ifadesine göre münafık karakterli öyle kimseler vardır ki savaş, gaza veya herhangi ictimai bir hizmet söz konusu olunca mutlaka ağırdan alır, tembel davranır ve geri kalır. Mü'minlerin başına bir musibet gelip başarılı olamadıkları, sıkıntı çektikleri veya şehîd oldukları takdirde üzülecek yerde sevinir. Hatta onlarla beraber bulunmayışını Allah'ın bir lutfu olarak görür. Fakat Allah tarafından mü'minlere bir lutuf ve ihsân ulaştığında, fetihler yaparak ganimet elde ettiklerinde sanki onunla müslümanlar arasında hiçbir

tanışıklık, hiçbir sevgi bağı yokmuş gibi üzülür ve onlarla beraber bulunup büyük mükâfatlara ermiş olmayı ister. Hâsılı müslümanların başarılı ve muzaffer olmasından memnun olmaz, aksine memnuniyet duyacak yerde üzülür, onlarla beraber bulunmadığına ise âhiret düşüncesiyle değil, sırf dünya sevgisiyle pişman olur. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* V, 228-229)

Allah yolunda, sırf O'nun rızasını isteyerek savaşacak olanlar şunlardır:

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ۜ وَمَنْ يُقَاتِلْ

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

74. O halde dünya hayatını verip âhireti almak isteyen samimi mü'minler Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya gâlip gelirse, biz ona pek yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.

Dinî hizmetleri îfada, özellikle cihâd ve savaş gibi candan ve maldan fedakârlık gerektiren ilâhî buyrukları yerine getirmede ağır davranan "münafık" karakterin karşısına "mü'min" şahsiyet konur. Cihâdı yalnız Allah için yapan böyle sağlam imanlı kişiler, savaşa çağrıldıklarında herhangi bir hesap kitap yapmaz ve hemen emre icâbet ederler. Çünkü onlar, her daim ebedî âhiret mutluluğu için dünyayı fedâ etmeye hazırdırlar. İster gâlip gelsinler, isterse şehît olsunlar, her hâlükârda Allah katında büyük mükâfatlara kavuşacaklardır.

Allah yolunda canını seve seve verecek böyle mücahidlere her zaman ihtiyaç olacaktır. Çünkü yeryüzünde haksızlıkların sona ermesi ve zulme uğramış çaresiz insanların imdat feryatlarının dinmesi zor gözükmektedir:

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ

وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ

الظَّالِمِ اَهْلُهَا ۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ۜ ﴿٧٥﴾

75. Size ne oluyor ki, Allah yolunda, ayrıca, baskı altına alınıp çaresiz bırakılarak: "Rabbimiz! Ahâlisi zâlim olan şu memleketten bizi kurtar. Bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!" diye yalvarıp duran zavallı erkekler, kadınlar ve yavrular uğrunda savaşmıyorsunuz?

Fetih öncesinde Mekke'de, zayıflık, yaşlılık ve imkânsızlık gibi sebeplerle Medine'ye hicret edememiş, yahut Hudeybiye antlaşması gereğince hicret ettiği halde Mekkeli müşriklere iade edilmiş bazı müslümanlar bulunuyordu. Bunlar müşriklerin baskı ve zulümleri altında yaşıyorlar, bir kurtarıcı göndermesi için

Allah'a yalvarıyorlardı. Bu âyette bu mazlumların yakarışlarına bir cevap bulunduğu gibi, her çağda savaşın esas gâyesine de işaret edilmektedir. Buna göre savaşın maksadı baskıyı ve zulmü ortadan kaldırmak, adâleti ve din hürriyetini temin etmektir.

Âyette "çocukların" zayıflarla beraber zikredilmesi, müşriklerin zulümlerinin çok fazla olduğunu, hatta babalarını zorlamak, onların yerine öfkelerini çocuklardan çıkarmak için küçük yavrulara ulaşacak kadar aşırıya gittiklerini gösterir.

Şu tarihî misâl, ezilip hor görülen ve ayaklar altında çiğnenen mazlum yığınların seslerine kulak verip onlara yardım etmenin, rahmânî sillelerden korunup ilâhî teminat altına girme bakımından önemine dikkat çeker:

Selçuklu Sultânı Alaaddin Keykubad, şehrin kalesini tamamladığında, Hz. Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'den teberrüken kaleyi görmesini ve kale hakkındaki fikrini beyân etmesini ricâ eder. Bahâeddin Veled Hazretleri, gidip yapılanları görür ve şöyle der:

"–Kaleniz, sel felâketlerini, düşman akınlarını önlemek için fevkalâde güzel ve kuvvetli görünüyor. Lâkin sen, idâren altındaki mazlumların, ezilen insanların beddua oklarına karşı hangi tedbiri aldın? Çünkü onların beddua okları, yalnız senin kalen gibi bir kaleyi değil, yüzbinlerce kale burcunu deler geçer ve dünyayı harâbeye çevirir. En iyisi sen, adâlet ve iyilikten kale burçları yap ve sâlihlerden, hayırlı dua askerleri teşkîl etmeye gayret et. Böylesi senin için surlardan daha emindir. Zira halkın ve dünyanın güven ve huzuru o dua askerleriyle sağlanır."

Alah yolunda savşamanın nasıllığı ve şartlarına gelince:

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ

فَقَاتِلُٓوا اَوْلِيَٓاءَ الشَّيْطَانِۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

76. İman edenler Allah yolunda savaşırlar. Kâfirler ise şeytânî güçlerin yolunda savaşırlar. Öyleyse, ey mü'minler, haydi şeytanın taraftarlarıyla savaşın. Bilin ki, şeytanın hîlesi cidden zayıftır.

Allah yolunda savaşmak; adâlet ve hakkaniyet yolunda, göklerdeki kusursuz ilâhî nizamın benzerinin yeryüzünde de tesisi için savaşmak demektir. Allah yolunun düşmanları ise Allah'tan gayri taptıkları yalancı ilâhları, şeytanın izinde yürüyen önderleri yolunda savaşırlar.

Ahmed b. Sehl (r.h.) der ki: "Senin dört tane düşmanın vardır:

Birincisi, dünyadır. Onun silahı, insanlara karışmak, hapishânesi ise uzlet yani halka karışmayıp inzivâya çekilmektir.

İkincisi, şeytandır. Onun silahı tokluk, hapishânesi ise açlıktır.

Üçüncüsü, nefistir. Onun silahı uyku, hapishânesi ise uyanıklıktır.

Dördüncüsü, hevâdır. Onun silahı konuşmak, hapishânesi ise susmaktır.”

Şeytanın hîlesi, hakîkaten zayıftır. Çünkü Allah, her zaman dostlarına yardım eder. Bu yardım ise nefislerini tezkiye etmeleri, arıtıp yüceltmeleri, kalplerini dünyevî meşgalelerden arındırmaları ve sırlarını tevhid nuruyla doldurmaları sâyesinde ortaya çıkar. Çünkü şeytan zulmânî bir varlık olup nûrânî şeylerden kesin olarak kaçar.

Şeytanın hilelerine kanmadan Allah yolunda yiğitçe ve mertçe savaşabilmek için, ölüm gerçeğini anlamak ve onu En Yüce Sevgili’ye ulaşabilmenin yegâne yolu olarak görmek gerekir. Aksi takdirde ölüm korkusu, insanı savaş gibi ilâhî emirlere karşı gelmeye ve pek çok mânevî bereketlerden mahrum kalmaya sevk edebilir:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا
الزَّكٰوةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ
كَخَشْيَةِ اللّٰهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا
أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ
اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾

77. Ne zaman savaş izni verileceğini sorup durdukları bir zamanda kendilerine: “Şimdilik elinizi savaştan çekin, namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin” denilen kimseleri görmedin mi? Nihâyet üzerlerine savaş farz kılınınca içlerinden bir kısmının, Allah’tan korkar gibi, hatta daha da fazla insanlardan korkmaya başladığını ve: “Rabbimiz, bize savaşı niçin farz kıldın? Bize biraz daha mühlet verseydin olmaz mıydı?” dediklerini görürsün. Onlara de ki: “Dünyanın menfaati pek azdır ve kısa bir süre içindir. Âhiret ise, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için bütünüyle hayırdır ve size orada kıl kadar bile bir haksızlık yapılmaz.”

Mekke’deyken müşriklerin çeşitli zulüm ve işkencelerine maruz kalan mü’minler, onlara mukabele etmek, müşriklerle savaşmak istiyor, ancak bu izin onlara verilmiyordu. O dönemde zekât ve namazla nefislerin terbiye edilmesi gerekiyor, savaşmak için henüz şartların olgunlaşmadığı anlaşılıyordu. Hicretten sonra savaşmayı emreden âyetler inmeye başladığı zaman müslümanlardan bazılarıyla özellikle münafıklara bu emir ağır geldi, düşmanla

savaşmaktan çekindiler, keşke biraz daha gecikseydi diye temenni ettiler. Bunun sebebi, savaşa gitmenin ölümle aynı şey olduğu şeklindeki yanlış zanlarıdır. Halbuki:

اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِى بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ وَاِنْ
تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هٰذِهِ
مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ فَمَالِ هٰٓؤُلَٓاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ
حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَٓا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ
فَمِنْ نَفْسِكَ وَاَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

78. Her nerede olursanız olun, isterse tahkim edilmiş sağlam ve yüksek kaleler içinde bulunun ölüm mutlaka gelip sizi yakalar. Onlar bir iyiliğe kavuşsalar: "Bu, Allah'tandır" derler. Başlarına bir kötülük gelince de "Bu, senin yüzündendir" derler. De ki: "Nimet de, belâ da hepsi Allah'tandır!" Fakat bu adamlara ne oluyor ki, bir türlü sözü anlamaya yanaşmıyorlar?

79. Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her kötülük de nefsindendir. Rasûlüm! Seni bütün insanlara elçi olarak gönderdik. Buna şâhit olarak Allah yeter.

İnsanoğlu ölümden asla kaçamaz, ecel geldiği takdirde kişi isterse korunaklı kalelerde saklansın, ister göklere çıkıp yıldızlara otursun ölüm gelip onu bulur. Henüz eceli gelmeyen kişi ise cenk meydanlarının en ön saflarında çarpışıp dursa da daha görecek günleri vardır. Onun için ölüm korkusu sebebiyle vazîfeden kaçılmaz, geçici dünya hayatının fani menfaatleri için ebedî saâdetlerden uzak kalınmaz. Nitekim Şâir İbn Kemâl der ki:

"Kısmetindir gezdiren yer yer seni,
Göğe çıksan âkıbet yer yer seni.
Hem anınçün ana derler ana yer,
Âdem'i ol kendi besler, kendi yer!"

Rivayet edildiğine göre yahudilerle münafıklardan bazıları, Rasûl-i Ekrem Efendimiz Medine'ye gelip tebliğe başladıktan sonraki günlerde, işleri iyi gidip rahat olduklarında "Bu Allah'tandır" diyorlar, işleri ters gittiğinde, sıkıntı çektiklerinde ise -haşa- "Bu, Muhammed'in yüzündendir" diyor ve Efendimiz (s.a.v.)'e uğursuzluk atfediyorlardı. Bu cümleden olmak üzere o sıralarda görülen

bir kıtlığı Peygamberimiz'e atfetmişler, "Biz böyle uğursuz bir adam görmedik, o geleli meyvalarımız az biter oldu, mallar pahalılandı" demişlerdi. (Kurtubî, *el-Câmi*', V, 284) Yahudiler daha önce de benzer sözleri Hz. Mûsâ'ya söylemişlerdi. (bk. A'râf 7/131) Halbuki her türlü hayır ve şer Allah'ın takdiri ve yaratmasıyla meydana gelir. O'nun izni, müdahalesi ve yaratması olmaksızın hiçbir şey gerçekleşemez.

Ancak 79. âyette hayır ve iyiliğin Allah'tan, kötülüğün ise insandan olduğu beyân edilir. Cenâb-ı Hak önce takdir etme ve vücuda getirme bakımlarından iyi-kötü her şeyi kendi zatına izâfe buyurur. Hemen arkasından ise, bu ifadeden bazılarının hiçbir şeyden mesul olmadıkları mânasını çıkarmamaları, kesbi reddedip cebr anlayışına sapmamaları için insanların yaptıkları kötü işlerden mesul olduklarını, bunları ancak kendi kusur ve yanlış takdirleri sebebiyle işlediklerini bildirir. İlahî rızâ bunlara taalluk etmez. Hayır, menfaat, sevap gibi hususlarda ise hem ilâhî rızânın, hem ilâhî takdir ve yaratışın mevcut olması, güzel şeylerin kullara kolaylaştırılması hasebiyle bunların Allah'a ait olduğu belirtilir. İnsanın hiçbir emeği olmayan güzellikler ve hayırlar tamâmen birer lutuf, hediye, ihsân-ı ilâhî kabilindendir. İnsanın kesbiyle işlediği güzellikler ise aslında insanı böyle şeylere yönelten, gönlüne bunları yapma duygusu veren, yapabilme gücünü bahşeden, onu o işe muvaffak kılan Allah'a aittir.

Ayrıca müslümanların iyi amellerini, başlarına gelen güzel şeyleri, muvaffak oldukları başarıları Allah'a izafe etmeleri de imanlarının icabı ve edebin bir gereğidir. Kötü işlere, günah, masiyet ve seyyielere ise Hakk'ın rızâsı olmadığı için gönülde bunları yapmaya yönelik arzu ilâhî değil, nefsânî ve şeytânî kaynaklıdır. İnsan kendi zaafı, kusuru, hatası neticesinde kötü bir şey işlediğinde, her ne kadar kulun iradesine uygun olarak bu fiili de vücuda getiren Allah ise de, o işin mesuliyeti kula ait olacaktır.

Hulâsa; gerçek mânada Allah dışında var kılan, iyi ve kötüyü takdir eden kimse yoktur. Bu bakımdan iyi de kötü de Allah'tandır. Ancak insanların yaptıkları kötü şeyleri kendilerinden soyutlayarak tamâmen Allah'a atfetmelerinde hem bir sû-i edep, hem de mesuliyeti inkâr etmeye götürecek bir anlayışsızlık vardır. Şu halde mü'min her zaman güzel ameller yapmaya çalışacak ve bunu asla kendinden bilmeyecek, kötü bir iş işlediğinde de bunun kendi kusuru olduğunu anlayıp hemen tevbe edecektir. Hz. İbrâhim'in **"Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur"** (Şuarâ 26/80) ifadesinde, aslında hastalık da şifa da Allah'tan olduğu halde hastalığı kendine, şifayı Yüce Allah'a atfetmesindeki edep herkes için örnek olmalıdır. Şüphesiz güzel ahlâkın ve âdâbın en güzel numûneleri, Allah Rasûlü (s.a.v.)'de mevcuttur. Bu sebeple ona itaatin gerekliliği sadedinde

şöyle buyruluyor:

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ
حَفٖيظًاۜ ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌۘ فَاِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَٓائِفَةٌ
مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذٖى تَقُولُۜ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَۚ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ
وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكٖيلًا ﴿٨١﴾

80. Peygamber'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de itaatten yüz çevirirse aldırma! Çünkü biz seni, onların üzerine bekçi olarak göndermedik.

81. O münafıklara bir şey emrettiğin zaman: "Baş üstüne" diyorlar. Fakat senin yanından çıktıkları zaman içlerinde bir gürûh, senin söylediğinin tam tersi planlar kuruyorlar. Ama Allah onların karanlık planlarını bir bir kaydetmektedir. Şu halde sen onlara aldırış etme, Allah'a dayan. Kendisine dayanılıp güvenilecek vekil olarak Allah yeter.

Allah Rasûlü (s.a.v.)'e itaatin önemini göstermesi bakımından şu rivayet pek dikkat çekicidir:

İbrâz b. Sâriye (r.a.) şöyle anlatır:

Rasûlullah (s.a.v.) bize çok tesirli bir öğüt verdi. Bu öğütten dolayı kalpler ürperdi, gözler yaşardı. Bizler:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Bu öğüt, sanki ayrılmak üzere olan birinin öğüdüne benziyor, bari bize bir tavsiyede bulun" dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

"- *Size Allah'a çok saygı duymanızı, ba ınıza bir Habe li köle bile ba kan olsa, onu dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Benden sonra sağ kalıp uzunca bir hayat sürecek olanlar pek çok ihtilaflar görecekler. O zaman size gerekli olan, benim sünnetime ve doğru yolda olan Hülefâ-i Ra idin'in uygulamalarına sarılmanızdır. Benim ve onların sünnetlerine sımsıkı sarılınız. Sonradan ortaya çıkarılmı bid'atlerden iddetle kaçınınız. Çünkü her bid'at sapıklıktır."* (Ebû Dâvûd, Sünnet 5; Tirmizî, İlim 16)

Hadis âlimi İbn Avn şöyle der:

"Üç şey vardır ki, ben onları hem kendim hem de kardeşlerim için istiyorum:

• Sünneti öğrenip tatbikâtına gayret etmek.

• Kur'an'ı anlamak, üzerinde tefekkür edip araştırmak.

• İnsanları ancak hayır üzere bırakmak, hayırla muamele etmek veya insanları yalnızca hayra dâvet etmek." (Buhârî, İ'tisâm 2)

Şunu belirtmek gerekir ki, Peygamber kimseyi zorla imana getirmez. Bu bakımdan o, imandan yüz çevirenlere karşı bir bekçi değildir. Çünkü dinde

zorlama yoktur. Zorla müslüman olmuş görünenden de hayırdan çok zarar gelir. Nitekim böylelerinden bazıları görünüşte, sadece ağızlarıyla itaat ettiklerini söylerken huzurdan çıktılar mı söylediklerinin aksine şeyler peşine düşerler, isyan ve tezviratla uğraşırlar. Eğer onlar Kur'ân-ı Kerîm üzerinde etraflıca düşünecek olsalardı, onun getirdiklerinin Allah'ın emri olduğunu bilir ve böyle yanlış bir yol tutmazlardı:

كَثِيرًا ﴿٨٢﴾ اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا

82. Acaba Kur'an üzerinde hiç düşünmüyorlar mı? Şayet o, Allah'tan başkasının sözü olsaydı, elbette onda pek çok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı.

Âyette geçen اَلتَّدَبُّرُ (tedebbür) kelimesi, sahibini, istenilen mânaları anlayıp kavramaya ulaştıran düşünce, tefekkür ve teemmül mânasına gelir. Bu tefekkür ancak, lafzı az, fakat bu lafızlara yerleştirilen yüklü mânaları içeren sözleri anlamada söz konusudur. Böyle bir söz üzerinde düşünceyi yoğunlaştırdıkça hiç de basit olmayan daha değişik ve orijinal mânalar ortaya çıkar. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr,* XXIII, 252) Tefekkür, derinlemesine düşünmektir. Tedebbür ise okunan âyetin bir sonrasında, onun bir sonrasında... bir bütün olarak Kur'an'ın başından sonuna kadar ne var ve bunların her biri sistem içinde nasıl bir konumda diye takib ederek okumaktır. Bu olmadan Kur'ân-ı Kerîm'de bir çelişkinin olup olmadığını kimse fark edemez. Ancak lâyıkıyla "tedebbür" yapan kişi, sistemin bütününü anlar ve işin tadına varır. Zâten âyetin devamında da Kur'an'da hiçbir çelişki bulunmadığı vurgulanmaktadır.

Bu sebepledir ki, mü'min olsun veya olmasın makul düşünebilen, selim akıl sahibi herkes, âyet ve sûrelerinin inişi uzun yıllara yayılmış bulunan Kur'an'ın hem iç tutarlılığında, hem de ifadelerindeki muhkemlik ve güzellik noktasında hemfikirdirler. Rasûlullah devrinde İslâm'a karşı her türlü fırsatı kullanmak isteyen müşrik, Ehl-i kitap ve münafıklar, Kur'an'ın tutarsızlık veya insan sözlerinde bulunan herhangi bir kusur içerdiğini ileri sürememişlerdir. Gayr-i müslimlerin yalnız kendilerinin bildiği düşünce ve niyetlerini açıkça ortaya koyan, insanları hak ve hayra, tevhid ve fazilete sevkeden, ileriye yönelik verdiği haberleri gerçekleşen ve gerçekleşmekte devam eden; insan, varlık, ahlâk, tarih, dünya ve evren gibi tek bir insanın herbirinde doğru ve tutarlı şeyler söylemekten âciz kalacağı çok büyük meseleleri içeren bu ilâhî kitap, kıyâmete kadar her türlü kontrole açıktır ve kaynağının Hak olduğu hakîkatini tekrarlayıp durmaktadır. İşte bu ilâhî kitap, İslâm toplum düzeninin sağlanması ve onun yıkıcı taaruzlardan korunması için şu önemli tâlimatı vermektedir:

وَاِذَا جَٓاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهِ ۜ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى
الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِي الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا
فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

83. Onlara, müslüman toplumun güvenliğini ilgilendiren veya mü'minler arasında korku ve paniğe yol açabilecek bir haber geldiğinde, olayın sebep olabileceği zararları düşünmeden, onu hemen yayıverirler. Halbuki onlar bu haberi Rasûlulullah'a ve aralarındaki yetki sahibi kimselere götürselerdi, işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkarabilecek olanlar, elbette onun mâhiyetini anlayıp, ne yapılması gerektiğini bilirlerdi. Eğer Allah'ın üzerinizde lutfu ve rahmeti olmasaydı, pek azınız hâriç, hepiniz şeytana uyup giderdiniz.

Toplumu iyi veya kötü bir şekilde etkileyecek olan haberleri doğruluğunu tahkik etmeden, sonuçlarını düşünmeden hemen yaymak menedilmektedir. Bunun yerine doğru olan, böyle haberleri toplumda fikir ve sorumluluk sahibi olan, o haberlerin mâna ve maksadını anlayıp gereğini yapacak mevkide olan âlim ve yöneticilerle paylaşmak ve daha sonra onların tavsiyelerine göre hareket etmektir. Bu âyette toplumu bilgilendirme mevkiinde bulunan medyanın sorumluluğuna da önemli bir işaret vardır.

Rivayete göre münafıklar fırsat buldukça yalan yanlış birtakım haberler yayarlar, müslümanların bir kısmı da askeri birliklerle ilgili iyi-kötü ne işitirlerse hemen tetkik ve tahkik etmeden, önünü ardını düşünmeden ilan ederlerdi. Bu yüzden de bazı sıkıntılar ortaya çıkardı. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* V, 247) Âyet-i kerîme, bu vesileden hareketle genel bir prensip ortaya koymaktadır.

Cenâb-ı Hak, önceki âyetlerde İslâm toplumu içinde meydana gelebilecek bir kısım aksaklıklara temas ettikten sonra, hitabını Peygamberimiz (s.a.v.)'e yönlendirerek, hangi şart altında olursa olsun dâimî surette Allah yolunda cihâd etmesini; hâliyle mü'minlere örnek olup sözüyle de onları cihâda teşvik etmesini istemektedir:

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللّٰهُ
اَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۜ وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَأْسًا وَاَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾

84. Rasûlüm! Allah yolunda savaş! Sen ancak kendinden sorumlusun.

Mü’minleri de savaşa teşvik et. Allah, bu yolla kâfirlerin kuvvetini kıracaktır. Çünkü Allah’ın kudreti sınırsız, cezalandırması da pek şiddetlidir.

Tek başına da kalsa mü’min ilâhî rızâyı elde etmek için gereken hedefe doğru yürümekle, Allah’ın sözünü yüceltmek için cihâd etmekle sorumludur. Bu sebeple desteksiz tek başına kalacak olsa dahi Peygamberimiz (s.a.v.)’e, cihâddan geri durmaması emir buyrulmuştur. Buradan kimi zaman tek bir insanın dahi çok önemli işler yapabileceği, kimsenin kendi güç, kabiliyet ve istidatlarını küçümsememesi gerektiği de anlaşılabilir. Herkesin söz geçirmesi kesin olan tek kişi kendisi olduğu için, nihâyetinde herkes kendinden mesuldür. Bir yandan da müslümanların, Peygamber’i ve onun yolunu terk etmemeleri, Hak yolunda birlik olmaları ve İslâm yolunda mallarıyla canlarıyla cihâd etmeleri için bir teşvik vardır. Çünkü:

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا ۚ وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً
سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾

85. Kim Allah için bir iyiliğe aracılık ederse, onun sevabından kendisi için bir pay vardır. Kim de kötülüğe aracılık ederse, onun da günahından ona bir pay düşer. Allah her şeyi görüp gözeten ve karşılığını verendir.

Kim güzel bir işin gerçekleşmesi, bir iyiliğin yapılması için aracılık ederse bundan dolayı ecir alır. Kim de iyi olmayan bir iş için, şeriata ve hakkaniyete aykırı bir mesele için, daha ehil olanı varken ehliyetsizin işbaşına getirilmesi için hatırını ve nüfuzunu kullanarak araya girerse o da bunun karşılığını görecektir. Yapılan bütün bu muameleleri gören, bunları yakından takip eden, herkese ve her şeye hakkını veren ancak Allah’tır.

Rasûlullah (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurur:

“İslâm’da iyi bir çığır açan kimseye, bunun sevabı vardır. O çığırda yürüyenlerin sevabından da kendisine verilir. Fakat onların sevabından hiçbir ey noksanla maz. Her kim de İslâm’da kötü bir çığır açarsa, o ki iye onun günahı vardır. O kötü çığırda yürüyenlerin günahından da ona pay ayırılır. Fakat onların günahından hiçbir ey noksanla maz.” (Müslim, Zekât 69; Nesâî, Zekât 64)

Bu bakımdan müslüman devamlı iyi bir çığır açmanın gayreti içinde olacak, fazileti elden bırakmayacak ve kendine yapılan bir iyiliğe de olabildiği kadar daha güzeliyle karşılık vermeye çalışacaktır:

وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

86. Size bir selâm verildiğinde, onu daha güzeliyle, hiç değilse aynısıyla alın. Unutmayın ki Allah, her şeyin hesabını tutmaktadır.

Âyette “selam” mânasında geçen اَلتَّحِيَّةُ (tahiyye) kelimesi, esas itibariyle sağlık ve uzun ömür dileme anlamına gelir. Câhiliye döneminde Araplar birbirlerine selâm verecekleri zaman حَيَّاكَ اللهُ (hayyâkallah) yani “Allah sana uzun ömür versin” derlerdi. Uzun ömür her zaman iyilik ve saâdet sebebi olmadığı için İslâm’dan sonra dünya ve âhiret selâmetini içine alan (esselâmü aleyküm) ibaresi yaygınlaşmıştır.

İslâm’da selâmın yeri çok önemlidir, “İslâm” kelimesiyle “selâm” aynı kökten gelir. Cenab-ı Allah’ın bir ismi de “es-Selâm”dır. Her türlü iyi niyeti ve duayı içine alan bu kelime, müslümanların kaynaşmasının ve yekvücut olmasının sembolü olmuştur. Peygamberimiz bilhassa Medine’yi ilk teşriflerinde, müslümanları birbirine kaynaştırmak için selamlaşma üzerinde çok durmuş, herkesle selamlaşmanın fazileti ve ecri konusunda sık sık tavsiyelerde bulunmuştur.

Fıkhî açıdan selâm vermek sünnettir, verilen selâmı almak ise farzdır. Türkçemizde اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ (es-selâmü ‘aleyküm) veya bunun hafifletilmiş şekli olan سَلَامٌ عَلَيْكُمْ (selâmun ‘aleyküm) en yaygın selâm şekilleridir. اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللهِ وَ بَرَكَاتُهُ (es-Selâmü ‘aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtuhu) ise selâmın en şümullü ve zengin biçimidir ki âyet-i kerîmede de “daha güzeli” ifadesiyle buna işaret buyrulur.

İmrân b. Husayn (r.a.) şöyle anlatıyor:

Rasûlullah (s.a.v.)’e bir adam geldi ve:

“– es-Selâmü ‘aleyküm” dedi. Efendimiz onun selâmına aynı şekilde karşılık verdikten sonra adam oturdu. Allah Rasûlü:

“– On sevap kazandı” buyurdu. Sonra bir başka adam geldi, o da:

“– es-Selâmü ‘aleyküm ve rahmetullâh” dedi. Peygamberimiz ona da verdiği selâmın aynıyla mukâbelede bulundu. O kişi de yerine oturdu. Rasûl-i Ekrem:

“– Yirmi sevap kazandı” buyurdu. Daha sonra bir başka adam geldi ve:

“– es-Selâmü ‘aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtüh” dedi. Fahr-i Kâinat o kişiye de selâmının aynıyla karşılık verdi. O kişi de yerine oturdu. Efendimiz onun hakkında da:

“– Otuz sevap kazandı” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Edeb 131-132)

Bu gibi âyet-i kerîme ve hadis-i şerifler, müslümanın her zaman ve zeminde İslâmî âdâb ve nezâkete uygun en güzel davranışları sergilemelerini ister.

Selamlamada, hediyeleşmede ve bütün beşeri münâsebetlerde hep fazilet tarafını tercih etmelerini talep eder. Zira müslüman dâimâ sevdiren, cezbeden, bağlayan, ülfet ettiren kişidir. Halbuki kaba ve nazik olmayan davranışlar, insanları uzaklaştırır. Kalplerini soğutur. Güzel ve nazik davranışlar ise kalpleri ısıtır, muhabbeti artırır. Özellikle insanlar arası ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde, böyle faziletli ince, nazik ve güzel davranışlar kat kat gerekli ve faydalı olur. Bu tür faziletli davranışlarda başarılı olmanın şartı ise tek olan Allah'a bağlanmak, yaptığımız her ameli O'nun rızâsını tahsil için yapmak ve ebedî âhiret hayatını hiç hatırdan çıkarmamaktır:

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فٖيهِۜ وَمَنْ
اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدٖيثًا ﴿٨٧﴾

87. Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. O, geleceğinde hiçbir şüphe bulunmayan kıyâmet gününde sizi elbette bir araya toplayacaktır. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?

Kendinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah Teâlâ, insanları kıyâmet gününe kadar öldürerek yerin altında, kıyâmet günü de dirilterek mahşer meydanında bir araya toplayacaktır. Bunda en küçük bir şüpheye mahal bulunmamaktadır. Zira bu hakikati haber veren Allah'tır ve O'ndan daha doğru sözlü de hiç kimse yoktur. Bu günde insanların Cenâb-ı Hakk'a hesap vermek üzere kabirlerin kalkmaları sebebiyle ona "Kıyâmet günü" denmiştir.

Mü'minler, böyle derin bir şekilde Allah'a iman ve âhiret korkusuyla hayatı tüm yönleriyle düzenlemeli, özellikle münafıkların tehlikeli oyunlarına karşı son derece uyanık olmalıdırlar:

Münafıklara Dikkat

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا اَتُرِيدُونَ
اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾
وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَٓاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ
اَوْلِيَٓاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ
حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾

88. Ey mü'minler! Size ne oluyor ki münafıklar konusunda iki muarız gruba ayrılıyorsunuz? Görüyorsunuz ki, işledikleri bunca günah yüzünden Allah onları tersyüz etmiş, gerisin geri küfre döndürmüştür. Allah'ın saptırdıklarını siz mi doğru yola getirmek istiyorsunuz? Oysa Allah kimi saptırırsa, artık onun kurtulması için sen asla bir çıkış yolu bulamazsın!

89. O münafıklar, kendilerinin küfre yuvarlandığı gibi sizin de o şekilde küfre yuvarlanmanızı ve sapkınlıkta eşit hâle gelmenizi isterler. Onlar, inanıp Allah yolunda hicret edinceye kadar sakın onları dost ve sırdaş edinmeyin. Şayet iman ve hicretten yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.

Âyet-i kerîmelerin iniş sebebiyle ilgili nakledilen iki hâdise şöyledir:

Allah Rasûlü (s.a.v.), Uhud savaşına çıktığında onunla birlikte gelenlerden bir kısmı geri döndü. Bunun üzerine Peygamberimiz'in ashâbı ikiye bölündü. Bir grup "onlarla savaşalım" ya da "onları öldürelim" diyor, diğer grup da "onlarla savaşmayalım, onları öldürmeyelim" diyordu. İşte bunun üzerine bu âyetler indi. (Buhârî, Meğâzî 16; Tefsir 4/15; Müslim, Munâfıkîn 6)

Rivayete göre bazı Araplar Medine-i Münevvere'ye gelerek müslüman olmuşlar, orada iken veba ve hummaya yakalanmışlar: "Belki buradan çıkarsak vebadan kurtuluruz" diyerek Medine'den çıkmışlardı. Çıkarlarken ashaptan bazıları onlara rastlamış ve "Neden geri dönüyorsunuz? Sizi Medine'den geri döndürüp çıkaran nedir?" diye sormuşlardı. Onlar da: "Vebaya yakalandık ve bu yüzden orayı sevmedik" dediler. Ashâb-ı kirâm onlara: "Sizin için Allah Rasûlü'nde güzel bir örnek yok muydu?" dedikten sonra kendi aralarında ayrılığa düşmüş ve Medine'den ayrılan bu kimseler hakkında bazıları "münafık" derken, bazıları da: "Hayır, onlar müslüman" demişlerdi. Bu tartışma üzerine bu âyet-i kerîme inerek onların münafık olduklarını beyân etmiştir. (Vâhidî,

Esbâbu'n-nüzûl, s. 172)

Allah Teâlâ, bunlar gibi iki yüzlü kimseleri, içlerinde taşıdıkları nifak, yaptıkları büyük yanlışlar ve nihâyet açıkça ortaya koydukları irtidatları yüzünden, hor ve hakîr olmak, esir alınmak ve öldürülmek gibi kâfirlere tatbik edilen hükümlere maruz kılmıştır. Halbuki zahiren de olsa Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini kabul ettikleri müddetçe münafıkları öldürmeye dinimiz müsaade etmemiştir. Fakat âyette işaret edildiği üzere küfürlerini açıkça ortaya koydukları zaman, Allah Teâlâ onlara, kâfirlere tatbik edilecek hükümleri tatbik etmeyi emretmektedir. Çünkü onlar, kendi tercihleriyle doğru yolu terk edip sapıklık yolunu seçmişlerdir. Sadece kendileri inkâr yoluna sapmakla kalmayıp, mü'minleri de küfre düşürmek ve küfür cephesinde onlarla birlikte olmak sevdasına düşmüşlerdir. Bu vasıftaki kimseler, iman ve hicrete yanaşmadıkları ve yüz çevirip gittikleri takdirde cezaları, ister Harem bölgesi olsun isterse Harem dışında olsun yakalanıp öldürülmektir.

Ancak onlardan şu iki grup insanla savaşmanız, onları yakalayıp öldürmeniz câiz değildir:

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ اَوْ جَٓاؤُ۫كُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ۚ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾

90. Ancak aranızda anlaşma bulunan bir kavme sığınanları veya ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı göze alamayıp size gelenleri öldürmeyin. Allah dileseydi onları üzerinize musallat ederdi de mutlaka sizinle savaşırlardı. Bundan böyle sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp barış teklif ederlerse, bu takdirde Allah size, onların aleyhinde bir yol tutmanıza müsaade etmez.

Bunlardan:

Birincisi; sizinle anlaşması bulunan bir kavim ile anlaşma yapmış kimseler. Çünkü bunlar da dolaylı olarak kendileriyle anlaşma yaptığınız kimselerden sayılırlar.

İkincisi; hem öldürülmekten korktukları için sizinle, hem de aynı dinden olmaları sebebiyle kendi kavimleriyle savaşmaktan göğüsleri daralarak size gelenler. Mesela Müdlicoğulları kabilesi, hem müslümanlarla hem de Kureyş'le savaşmamak üzere anlaşma yapmışlardı. Müslümanlarla, aralarında anlaşma

olduğu için savaşmaktan göğüsleri daralmıştı. Bir de Allah Teâlâ onların kalplerine korku attı. Yine aynı dinden oldukları için kendi kavimlerine karşı sizinle beraber olup savaşmaktan da göğüsleri iyice daralmıştı.

Âyetin, **“Allah dileseydi onları üzerinize musallat ederdi de mutlaka sizinle savaşırlardı”** (Nisâ 4/90) kısmı, Cenâb-ı Hakk’ın müslümanlara olan husûsî yardımını beyân etmektedir. Zira her şeye kâdir olan Allah, dilediği her şeyi yapabilir. İsterse müşriklere güç ve kuvvet verip, kalplerindeki korkuyu kaldırarak size saldırmalarına müsaade edebilir. Bunun da hikmeti şudur:

• Müslümanlar arasında kötülüklerin yaygınlaşması ve mâsiyetlerin iyice artması sebebiyle, buna karşılık ilâhî bir ceza ve intikamdır.

• Bir iptilâ ve denemedir. (bk. Hz. Muhammed 47/31)

• Mü’minlerin günahlarını temizleyip nefislerini tezkiye etmek içindir. (bk. Âl-i İmrân 3/141)

Münafıklardan bir grup da şunlardır:

سَتَجِدُونَ اٰخَر۪ينَ يُر۪يدُونَ اَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْۜ كُلَّمَا رُدُّٓوا
اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا ف۪يهَاۚ فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُٓوا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ
وَيَكُفُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْۜ وَاُو۬لٰٓئِكُمْ
جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُب۪ينًاۚ ﴿٩١﴾

91. Bir de hem sizden hem de kendi kavimlerinden güven içinde olmayı isteyen başka münafıklar da bulacaksınız. Onlar, ne zaman fitne fesat çıkarmaya dâvet edilseler, hemen oraya baş aşağı dalarlar. Eğer size karşı savaşmaktan uzak durmaz, barış teklifinde bulunmaz ve ellerini üzerinizden çekmezlerse, onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürün. İşte bu gibiler aleyhinde size apaçık bir savaş izni vermişizdir.

Bir grup kimseler de var ki, bir taraftan müslümanlarla barış içinde olmaya gayret ederler. Müslüman olduklarını göstermek için sadece dilleriyle kelime-i tevhid getirerek onlardan gelecek tehlikelerden emin olmak isterler. Diğer taraftan da müslümanlardan gizledikleri, fakat yeri gelince ortaya çıkardıkları küfürleri sebebiyle kendi kavimlerinden emin olmaya çalışırlar. Rivayete göre bunlar Esed ve Gatafan kabilelerinden bir topluluktur. Medine’ye geldiklerinde müslüman olmuşlar ve müslümanlardan emîn olmak için anlaşma yapmışlardı. Kabilelerinin yanına dönünce de onlardan emîn olmak için müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozmuşlar ve kâfir olmuşlardı. (Kurtubî, *el-Câmi‘*, V, 311)

Allah Rasûlü (s.a.v.), kalpleriyle inkâr ettikleri halde sadece dilleriyle inandıklarını söyleyen münafıkları, dıştan göründükleri gibi kabul ediyor ve küfürlerini açıkça ortaya koymadıkça onlara mü'min muamelesi yapıyordu. Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede söz konusu ettiği kimselerin münafık olduklarını haber vermekte ve bunun göstergelerini bildirmektedir. Bu göstergeler onların müslümanlara zarar vermeleri, barışa yanaşmamaları ve savaşa devam etmeleridir. Bu durumda Allah Teâlâ mü'minlere, onları buldukları yerde yakalayıp öldürme müsaadesi vermektedir.

Ancak bu öldürme müsaadesi belli şartlar altında ve belli şahıslar için geçerlidir. Bu bakımdan mü'minler haksız yere insan öldürmekten şiddetle uzak durmalıdırlar. Çünkü dinimizde haksız yere cana kıymak büyük bir günahtır. Hata ile veya kasten oluşuna göre de ağır cezaları vardır:

Hata ile
Cana Kıyanların Cezası

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا
فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ يَصَّدَّقُوا ۜ فَاِنْ كَانَ
مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۜ وَاِنْ كَانَ مِنْ
قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِه۪ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۚ
فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ ۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾

92. Bir mü'minin diğer bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Fakat yanlışlıkla olabilir. Kim yanlışlıkla bir mü'mini öldürürse, cezası, mü'min bir köleyi azat etmesi ve ölenin ailesine diyet ödemesidir. Ancak ölenin ailesi bağışlarsa, diyet ödemesi gerekmez. Şâyet ölen mü'min olmakla birlikte size düşman olan bir kavimden ise, öldürenin cezası, sadece mü'min bir köleyi azat etmesidir. Eğer öldürülen kişi, aranızda anlaşma bulunan kâfir bir kavimdense, o takdirde ceza, ölenin ailesine diyet ödemesi ve mü'min bir köleyi azat etmesidir. Bunları yerine getirmek için yeterli imkânlara sahip olamayan, bunun yerine peş peşe iki ay oruç tutmalıdır. Allah bu cezaları, yanlışlıkla adam öldüren kimsenin tevbesini kabul etmek için koymuştur. Allah, hakkiyle bilen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

Âyet-i kerîmenin iniş sebebi hakkında bir kısım rivayetler bulunmaktadır. Bunların her biri, bir mü'minin yanlışlıkla öldürülmesini konu alır. Urve b. Zübeyr'in naklettiği hâdise şöyledir: Huzeyfe b. Yeman (r.a.), Uhud savaşında Peygamber Efendimiz'le beraberdi. O sırada müslümanlar yanlışlıkla Huzeyfe'nin babası Yeman'ı, kâfir zannedip yakalamışlar ve kılıçla boynunu vurmuşlardı. Halbuki Huzeyfe tam o esnada "O, benim babamdır!" demiş, fakat müslümanlar Huzeyfe'nin sözünü, ancak babasını öldürdükten sonra anlayabilmişlerdi. Bunun üzerine Huzeyfe, "Allah sizi bağışlasın, çünkü O, merhametlilerin en merhametlisidir" dedi. Bu söz, Allah Rasûlü'nün yanında Huzeyfe'nin değerini daha da artırdı. İşte bunun üzerine de bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* X, 180)

Bilerek ve haksız yere bir mü'minin başka bir mü'mini öldürmesi haram

kılınmıştır. Bu şekilde bir mü’mini öldüren kişinin cezası kısas yoluyla idamdır. Eğer bir mü’min başka bir mü’mini yanlışlıkla; mesela av hayvanı veya kendisine karşı savaşan bir kâfir zannederek öldürür ya da ölümüne sebep olursa, bunun günahından kurtulabilmek için ödemesi gereken maddî ve mânevî cezalar vardır. Bu cezalar, öldürdüğü kişinin mensup olduğu aile ve toplumun durumuna göre değişiklik arzetmektedir:

Öldürülen, İslâm toplumu içinde yaşayan müslüman bir aileye mensupsa öldürenin ödeyeceği iki ceza vardır. Birincisi, öldürülenin ailesine teslim edeceği diyettir. Bu da Peygamber Efendimiz’in belirlemesiyle yüz deve veya ona denk altın veya gümüş paradır. (bk. Buhârî, Cizye 12; Müslim, Kasame 6) Günümüz değerleriyle hesaplanırken bin dinar yani zekâttaki “nisap” miktarının elli katının esas alınması pratik bir yoldur. Öldürülen kişinin ailesi isterse bunu bağışlayabilir; diyet almaktan vazgeçebilir. İkincisi mü’min bir köle azat etmesidir. Bununla, yanlışlıkla da olsa hür bir hayatı yok ettiği için, ona bedel olarak topluma hür bir hayat kazandırmak hedeflenmiştir. Köle azat etmeye gücü yetmeyenler, hiç ara vermeksizin iki ay oruç tutarlar.

Şayet öldürülen mü’min, fakat ailesi gayri müslim ve aynı zamanda müslümanlara düşman bir toplum içinde bulunuyorsa, o takdirde öldüren sadece mü’min bir köle azat etmekle sorumludur. Öldürülen kişinin ailesine diyet ödemez. Çünkü böyle bir durumda ödeyeceği diyet, kâfirleri müslümanlara karşı kuvvetlendirmek ve onlara yardım etmek mânası taşıyacaktır. Bu ise hikmete uygun değildir.

Eğer öldürülen mü’min, müslümanlarla aralarında anlaşma bulunan bir kavimden ise birinci şıkta olduğu gibi yine ödenecek ceza ikidir. Öldürülenin ailesine teslim edilecek diyet ve mü’min bir kölenin azat edilmesidir. Köle azat etmeye imkânı olmayan ise, tevbesinin kabul edilebilmesi için iki ay peş peşe oruç tutacaktır.

Bir mü’mini kasten öldürmeye gelince:

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَاَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

93. Bir mü’mini kasten öldürenin cezası ise, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için pek büyük bir azap hazırlamıştır.

Bu âyet-i kerîme Mıkyes b. Subâbe’nin, kardeşinin öldürülmesi üzerine işlediği cinayet hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki; Mıkyes ve kardeşi Hişâm müslüman olmuşlardı. Bir gün Mıkyes, kardeşi Hişâm’ı, Neccâr oğulları içinde öldürülmüş

olarak buldu ve gelip Rasûlullah (s.a.v.)'e durumu bildirdi. Peygamberimiz de yanına Fihr oğullarından ve Bedir ashâbından Zuheyr b. İyâz'ı katarak:

"–Eğer kâtili biliyorsanız kısas yapılmak üzere bunlara teslim edin, bilmiyorsanız diyetini verin" diye Neccâr oğullarına gönderdi. Neccâr oğulları o zaman Kubâ'da oturuyorlardı. Bunlar Neccâr oğullarına geldiler ve Rasûlullah (s.a.v.)'in emrini tebliğ ettiler. Onlar da:

"–Allah Rasûlü'nün emri başımız üstüne. Kâtili bilmiyoruz, fakat diyetini verelim" dediler. Hişâm'ın diyeti olarak yüz deveyi o ikisine teslim ettiler. Mıkyes ve Zubeyr de develeri alarak Medine'ye doğru yola çıktılar. Kubâ-Medine arası yaklaşık bir saatlik yoldu. Yolda şeytan Mıkyes'e vesvese verdi. Mıkyes kendi kendine: "Sen ne yapıyorsun? Kardeşinin diyetini alıp da insanları kendi aleyhine mi konuşturacaksın? Yanındakini öldür, cana can olsun, aldığın diyet de kâr kalsın" deyip bir gaflet anında Zubeyr'in başını bir taşla parçaladı. Develerden birine binerek, diğerlerini de alıp götürdü. Bir şiir söyleyerek dinden döndüğünü îlan etti ve Mekke'ye kaçtı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 174)

Kasten adam öldürmenin dünya hayatıyla ilgili hükmü Bakara sûresinde, **"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas emredildi"** (Bakara 2/178) âyetiyle beyân buyrulmuştur. Âhiretle ilgili hükmü de şudur: Mü'min veya kâfir kim bir mü'mini kasten, bile bile, hayatına kasdederek öldürürse onun cezası cehennemdir. Orada pek uzun müddet ve belki sonsuza kadar cezalandırılır. Çünkü Allah ona gazab etmiş, onu lânetlemiş, merhamete lâyık görmeyip onun için büyük bir azab hazırlamıştır. Zira böyle bir cinâyet, imanla birlikte işlenmeyecek kadar büyük bir günahtır. Bu sebeple diyet ödemek ve köle azat etmek bu suça bir ceza olarak kabul edilmemiş, bilakis onun akibeti Allah'a bırakılmıştır.

İbn Abbas gibi bazı sahabîler bu suça tevbenin kabul olunmayacağını söylemişlerdir. Bazıları da yüce Allah'ın **"Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Ama dilediği kimselerin bunun dışındaki günahlarını bağışlar"** (Nisâ 4/116) âyetine dayanarak tevbe eden kâtilin de bağışlanacağı görüşündedirler. Buna göre âyette geçen اَلْخُلْدُ (huld) "sonsuzluk" kelimesi "uzun bir zaman dilimi" olarak tefsir edilmiştir.

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'de cehennemde ebedî kalışı bildiren ne kadar âyet varsa hepsi kâfirlere ait olduğu halde Sadece **"Bir mü'mini kasten öldürenin cezası ise, içinde ebedî kalacağı cehennemdir"** (Nisâ 4/93) âyet-i kerîmesi, bir mü'mini kasten öldüren mü'minleri de kapsamaktadır. Fakat konuyu derinlemesine tetkik eden âlimler, şirk ve küfrün dışındaki günahların eninde

sonunda bağışlanacağına dâir âyet ve hadisleri daha kuvvetli bulmuşlardır. Dolayısıyla bu âyetten maksat, insanları bir mü'mini kasten öldürmekten şiddetle menetmektir.

İkinci olarak da "Mü'mini, sırf mü'min olduğu için öldürme" mânası kastedilmektedir.

Mü'mini kasten öldürme günahının affedilebileceğine dâir âlimlerimiz üç delil serdetmişlerdir:

• Küfür, mü'mini kasten öldürmeden daha büyük bir günahtır. Küfrün tevbesi kabul edildiğine göre bu günahın tevbesi öncelikle kabul edilir.

• Furkãn Sûresi 68-69. âyetlerde büyük günahlar sayılmakta, bunlardan birisi olarak da haksız yere adam öldürmek zikredilmekte ve bunlara verilecek uhrevî ceza bildirilmektedir. 70 ve 71. âyetlerde ise bu günahların hepsini işleyenin bile tevbesinin kabul edileceği haber verilmektedir. Dolayısıyla sadece adam öldürme günahını işleyenin tevbesinin makbul olması daha evlâ olur.

• Nisâ Sûresi 48 ve 116. âyetlerde tekraren Allah Teâlâ'nın şirk hâriç diğer bütün günahları dileyeceği kimseler için, tevbe şartı zikredilmeksizin bağışlayacağı bildirilir. Dolayısıyla Allah'ın o günahları kul tevbe ettikten sonra bağışlaması ihtimali daha kuvvetlidir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* X, 191)

Cana kıymanın büyük bir günah olması ve savaş ortamlarında bu ihtimalin daha da artması sebebiyle Allah Teâlâ mü'minleri şöyle ikaz buyurur:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا ضَرَبْتُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِناًۚ تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَث۪يرَةٌۜ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يراً ﴿٩٤﴾

94. Ey iman edenler! Allah yolunda cihâd için sefere çıktığınız zaman iyice araştırın, dikkatli olun da size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatlerini arzulayarak: "Sen mü'min değilsin" deyip onu öldürmeye kalkmayın. Unutmayın ki, Allah katında pek çok ganimetler vardır. Daha önceleri siz de onlar gibiydiniz; Allah size iman nimetini lûtfetti. O halde iyice araştırın da bir yanlışlık yapmayın! Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

Bu âyetin iniş sebebi olan hâdiseyi, aynı zamanda olayın kahramanı olan Üsâme b. Zeyd şöyle nakletmektedir:

Rasûlullah (s.a.v.), bizi Cüheyne kabilesinin Huraka kolu üzerine göndermişti.

Sabahleyin onlar sularının başındayken üzerlerine hücum ettik. Ben ve ensardan bir kişi onlardan bir adama ulaştık. Üzerine yürüyünce, adam: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ (lâ ilâhe illallah) "Allah'tan başka ilâh yoktur" dedi. Bunun üzerine ensardan olan arkadaşım hücumdan vazgeçti; bense mızrağımı adama sapladım ve onu öldürdüm. Medine'ye döndüğümüzde bu olay Peygamber (s.a.v.)'in kulağına gitti ve bana:

"– Ey Üsâme! Lâ ilâhe illallah dedikten sonra adamı öldürdün ha?" buyurdu. Ben :

"– Yâ Rasûlallah! O, bu sözü sadece canını kurtarmak için söyledi" dedim. Peygamber Efendimiz tekrar :

"– Lâ ilâhe illallah dedikten sonra adamı öldürdün ha?" diye yine sordu ve bu sözü o kadar çok tekrarladı ki, ben, daha önce müslüman olmamış olmayı bile temenni ettim. (Buhârî, Diyât 2; Müslim, İman l58-159)

Peygamber Efendimiz bu olaya son derece üzüldü ve bunun üzerine sözkonusu âyet-i kerîme indi.

İslâm'da cihâdın gâyesi ne toprak işgal etmek, ne ganimet elde etmek ne de şu veya bu sebeple insan hayatına son vermektir. İslâm cihâdı, insanla Rabbi arasındaki engelleri kaldırmak ve onu Allah'a teslim olmuş bir kul haline getirebilmek için farz kılmıştır. Bu teslimiyetin mânası da herkesi müslüman yapmak değil, hidâyetten nasibi olanlara onun yolunu aralamak, bunun dışında kalanları da İslâm'ın hâkimiyetine boyun eğdirmektir. Aslında müslümanlar, herkesin hidâyete erişmesini arzu ederler. Çünkü bu durum, elbette hidâyete eren insanın dünya ve âhirette faydasına olacak ve ebedî mutluluğa ermesini sağlayacaktır. Fakat bunu güç kullanarak silah zoruyla kabul ettirmek doğru değildir. Güç, insanları zorla müslüman yapmak için değil, onlara İslâm'ın hâkimiyetini kabul ettirmek için kullanılmalıdır.

Cihâd esnasında bir kısım aksaklıkların olması müslümanların azimlerini kırmamalıdır. Bilakis bu aksaklıkları gidererek daha büyük bir azimle Allah yolunda cihâda devam etmelidirler. Çünkü:

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

95. Hastalık, körlük, topallık gibi bir mazereti bulunmaksızın savaştan geri kalıp evde oturan mü'minlerle, mallarıyla canlarıyla Allah yolunda savaşanlar elbette bir değildir. Allah, mallarıyla canlarıyla savaşanları, herhangi bir sebeple savaştan geri kalan kimselerden derece itibariyle daha üstün tutmuştur. Gerçi Allah, her birine varılacak en güzel yurt olan cenneti va'detmektedir. Yine de Allah, cihâd edenleri, pek büyük bir mükâfatla, mücâdeleden kaçıp oturanlara üstün kılmıştır.

96. Onlar için Allah'ın yanında yüksek dereceler, bir bağışlanma ve bir rahmet vardır. Çünkü Allah, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

Cihâd hususunda bütün mü'minler aynı seviyede değildir. Maddî, mânevî ve bedenî imkânlar bakımından onların durumları birbirinden farklılık arzetmektedir. Dinimiz, her ferdi ancak imkânları ölçüsünde sorumlu tutar. Nitekim bu âyet-i kerîme, cihâd etmek veya cihattan geri kalmak bakımından mü'minleri sınıflandırmakta, ancak "mazeret sahibi olanları" istisnâ etmektedir. Bunlar hastalık, körlük, topallık gibi cihâda katılmalarını engelleyecek fizikî bir özrü bulunanlardır. (bk. Fetih 48/17) Savaşa gidebilecek binit, elbise, silah gibi maddî imkânlardan mahrum olanlar da bu gruba dâhildirler. (bk. Tevbe 9/91-92)

Âyette geçen **"bir mazereti bulunmaksızın"** (Nisâ 4/96) kaydıyla alakalı olarak Allah Rasûlü'nün vahiy katiplerinden Zeyd b. Sabit, şu hâdiseyi nakleder: Rasûlullah cihâd edenlerle oturanların eşit olmadıklarını bildiren âyeti bana yazdırırken âmâ sahabî Ümmü Mektûm çıkageldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Yemin ederim ki, eğer güç yetirebilseydim, gözlerim görüyor olsaydı ben de cihâda katılırdım" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah'ın dizi benim dizimin üzerinde iken vahiy gelmeye başladı, bacağıma öylesine bir ağırlık çöktü ki uyluk kemiğimin kırılacağını zannettim. Sonra Allah Rasûlü'nün üzerinden bu hal giderildi ve **"bir mazereti bulunmaksızın"** kaydı geldi. (Buhârî, Tefsir 4/18)

Bu âyet, mazeret sahiplerinin ecir ve sevap bakımından mücâhitlerle eşit olduğuna delâlet etmektedir. Rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.) Tebük seferinden dönüp Medine'ye yaklaştığı zaman:

"*Medine'de öyle insanlar vardır ki siz nereye gittiyseniz, hangi vâdiyi geçtiyseniz muhakkak onlar da sizinle beraber oradaydı*" buyurdu. Orada bulunanlar:

"- Yâ Rasûlallah! Onlar Medine'de idi. Nasıl bizimle beraber olabilirler?" dediklerinde Allah Rasûlü (s.a.v.):

"*Evet, onlar Medine'dedirler. Fakat onları orada alıkoyan mazeretleridir*" diye cevap verdi. (Buhârî, Cihâd 35; Müslim, İmâre 159; Ebû Dâvûd, Cihâd 19)

Ancak imkânları olduğu ve herhangi bir özrü bulunmadığı halde cihattan geri kalanların durumu ayrı mütalaa edilmektedir. Bunlar mü'min oldukları için

kendilerine cennet va‘dedilmekle beraber, derece ve mükâfat itibariyle mallarıyla canlarıyla cihâd edenlerle eşit tutulmaları mümkün değildir. Şüphesiz Allah, mallarıyla canlarıyla kendi yolunda cihâd edenleri katında yüksek derecelere erdirecek, onlara büyük mükâfatlar ikram edecek, bütün günahlarını bağışlayacak ve onlara merhametiyle muamele edecektir.

Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

"Cennette yüz derece vardır. Allah Teâlâ bu dereceleri kendi yolunda cihâd edenler için hazırlamı tır. Her iki derece arasındaki mesâfe yerle gök arası kadardır." (Buhârî, Cihâd 4)

İnsanlar içinde bir grup da vardır ki, kendilerine yazık edip cehennemlik olmuşlardır:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ ۜ قَالُوا
كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ۜ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً
فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۜ فَأُولٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ ۜ وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا ۙ ﴿٩٧﴾

97. Melekler, dininin emirlerini yerine getirmeyerek kendilerine yazık ederken canlarını aldıkları kimselere: "Sizler ne işle meşguldünüz?" diye sorarlar. Onlar: "Biz düşman yurdunda dinimizi yaşamaktan âciz bırakılmış, gerçekten zayıf kimselerdik" derler. Melekler de onlara: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Orada uygun bir yere hicret etseydiniz ya!" derler. Onların varacağı yer cehennemdir. Orası, son durak olarak ne fenâ bir yerdir.

"Kendilerine yazık ederken öldürülen" kimselerden maksat, hicret emri geldikten sonra imkânları bulunduğu halde Peygamberimiz ve ashâbıyla beraber Mekke'den Medine'ye hicret etmeyen, Mekke'de müşrikler arasında yaşamaya devam eden, bu sebeple ya tekrar küfre dönen veya dinlerini tehlikeye atanlardır. Nitekim Abdullah b. Abbas (r.a.) âyetin iniş sebebiyle alakalı olarak şu rivayette bulunmuştur:

"Müslümanlardan bir grup insan müşriklerle beraber bulunuyor, savaşlarda da Rasûlullah'a karşı müşriklerin sayısını arttırmış oluyorlardı. Bu arada atılan oklardan ve sallanan kılıçlardan isabet alıp yaralanıyor veya ölüyorlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Buhârî, Tefsir 4/19)

Dolayısıyla onlara düşen vazîfe, din ve inançlarının gereğini rahat bir şekilde yerine getirmelerine mâni olan, hatta tam aksi istikâmette davranmaya zorlayan müşrikleri bir an önce terk edip, müslümanların arasına katılmak ve onlarla beraber yaşamaktır.

Âyette **“aciz bırakılmış, gerçekten zayıf kimseler”** diye tercüme ettiğimiz اَلْمُسْتَضْعَفُونَ (müstad‘afûn) kelimesi, içinde yaşadıkları hâkim topluluk tarafından ezilen, önem verilmeyen, isteklerine kulak asılmayan, haklarını savunma ve alma bakımından güçleri yeterli olmayan âciz kimseleri ifade eder. Kur’an’ın yaklaşımına göre müstad‘af olmak, makbul bir durum değildir. Mü’mine yakışan zillet değil izzettir; mahkum değil hâkim olmaktır. Bu sebeple öncelikle böyle zelîl bir duruma düşmemek gerekir. Başa geldiği takdirde ise en kısa zamanda bir yolunu bulup bu zelîl durumdan kurtulmak icap eder. Zira meleklerin, canlarını aldıkları sırada onların zayıf kimseler oldukları yönündeki mazeretlerini makul karşılamayıp, **“Allah’ın arzı geniş değil miydi, orada uygun bir yere hicret etseydiniz ya”** (Nisâ 4/97) demeleri buna teşvik etmektedir.

Âyet-i kerîme her ne kadar Mekke’de kalan müslümanlar hakkında inmiş olsa da hükmü genel olup, bu durumda olan herkesi içine almaktadır.

Gerçekten âciz, güçsüz ve çaresizlere gelince:

إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ
حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللّٰهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ
وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾

98. Ancak hiçbir çareye gücü yetmeyen ve hicret için bir yol bulamayan gerçekten âciz ve zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar bunun dışındadır.

99. Allah’ın bunları affedeceği umulur. Allah çok affedici, çok bağışlayıcıdır.

99. âyette kesin bir dille “Allah onları affedecektir” değil de, “affetmesi umulur” şeklinde bir ifadenin kullanılması, hicreti terk etmenin son derece tehlikeli bir durum olduğunu hatırlatmakta, hatta mecbûren hicret edemeyip kalan kimsenin kendini emniyette hissetmemesini, hicret etmek için fırsat kollamasını ve kalbini ona bağlayıp bir çıkar yol aramasını istemektedir. Zira en zor şartlarda bile hicret etmeye çalışmak büyük bir mükâfata, bolluk ve genişliğe, Allah’ın mağfiret ve rahmetini kazanmaya vesile olacaktır:

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ
وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ
وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

100. Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde barınacak pek çok güzel yer ve maddî-manevî genişlik ve bolluk bulur. Kim de evinden Allah ve Rasûlü'ne hicret etmek niyetiyle çıkar, sonra da hedefine varmadan kendisine ölüm yetişirse, artık onun mükâfatı şüphesiz Allah'a aittir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

Allah Teâlâ insanı, sadece yemesi, içmesi ve elinden geldiği kadar dünyanın bir kısım imkânlarından istifade etmesi için değil, kendine kulluk yapması için yaratmıştır. Dolayısıyla o, geniş olan yeryüzünde Allah'a en güzel şekilde kulluk edebileceği yerleri aramak, bulmak ve oraya hicret etmekle mükelleftir. Ancak bunu başarabilmesinin önünde iki mühim engel vardır:

Birincisi; insan, içinde doğup büyüdüğü ve yaşadığı vatanını sever; orada huzur ve refahının daha çok olduğunu düşünür. Hicret etme mecburiyetinde kalınca, "Eğer vatanımı terk edersem, sıkıntıya, zorluğa ve maişet darlığına düşerim" diye endişe eder. İşte âyet-i kerîmenin **"Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde barınacak pek çok güzel yer ve maddî-manevî genişlik ve bolluk bulur"** (Nisâ 4/100) kısmı, böyle bir endişenin yersiz olduğunu beyân buyurmaktadır.

Hicrete mani olacak ikinci sebep ise şudur: Hicret etmek isteyen kişi, "Eğer ben şöyle bir hedefe ulaşmak ve daha güzel şeyler elde etmek için vatanımı terk edersem, onu ya elde ederim veya edemem. Dolayısıyla elde edip edemeyeceğim şüpheli olan bir şey yüzünden, elimde mevcut olan imkânlarımı ve huzurumu zâyi etmemek daha evlâdır" diye düşünebilir. İşte âyet-i kerîmenin **"Kim de evinden Allah ve Rasûlü'ne hicret etmek niyetiyle çıkar, sonra da hedefine varmadan kendisine ölüm yetişirse, artık onun mükâfatı şüphesiz Allah'a aittir"** (Nisâ 4/100) kısmı da böyle bir endişenin gereksiz olduğuna, her halükârda Cenâb-ı Hakk'ın, niyetine göre kula mükâfatını vereceğine vurgu yapmaktadır. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Kimin niyeti Allah'a ve Rasûlü'ne varmak, onlara hicret etmekse, eline geçecek sevap da Allah'a ve Rasûlü'ne hicret sevabıdır." (Buhârî, Bed'ü'l-vahy 1; Müslim, İmâret 155)

Âyet-i kerîmenin iniş sebebi olarak zikredilen şu hâdise de güzel bir niyetle hicrete yönelmenin fazilet ve değerini ortaya koymaktadır:

"Melekler, dininin emirlerini yerine getirmeyerek kendilerine yazık ederlerken canlarını aldıkları kimselere... (Nisâ 4/97) âyet-i kerîmesi nâzil olunca, müslümanlardan hasta olan bir kişi şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim, benim mazeretim yoktur. Çünkü ben, yolu da bilen birisiyim, varlıklı da birisiyim. Haydi beni bineğime bindiriniz." Onu bineğine bindirdiler. Yola devam

ederken Ten'im denilen yerde eceli yetip vefat etti. Ashâb-ı kirâm: "Eğer hicret edip bize ulaşabilmiş olsaydı ecrini eksiksiz olarak hakeder ve alırdı" dediler. Oğulları gelip olayı Peygamber Efendimiz'e haber verdiler. Bunun üzerine **"Kim de evinden Allah ve Rasûlü'ne hicret etmek niyetiyle çıkar da..."** (Nisâ 4/100) âyeti nâzil oldu. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* V, 323-325; Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 449)

Küfür diyarından yani müslüman olmayanların kültür ve düzenlerinin hâkim bulunduğu ülkeler ve toplumlardan İslâm diyarına hicret etme farziyeti kıyâmete kadar geçerlidir. Peygamberimiz (s.a.v.)'in *"Mekke fethinden sonra hicret mecburiyeti kalkmı tır; lâkin cihâd ve iyi niyetle yurdundan ayrılmanın gerekliliği devam eder; bu sebeple sava a çağırıldığınız zaman hemen katılın"* (Buhârî, Cihâd 1) beyânı, sadece Peygamber Efendimiz'in bulunduğu yere hicret etme mecburiyetini kaldırmıştır. (bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 350) Çünkü İslâm'ı öğrenmek ve yaşamak için müsait olmayan hatta insanları dinden döndürmek üzere baskı yapılan bir bölgede oturmaya devam etmek, kişinin imanını ve dinî hayatını tehlikeye atacaktır.

Şimdi de cihâd ve hicret için yola çıkanlara seferde, korku halinde, düşman karşısında, hatta hastalık ve yağmur gibi zarûrî durumlarda bir kolaylık ve bir merhamet tecellisi olarak namazı kısaltmalarına müsaade eden beyânlar gelmektedir:

Yolculukta
Namazı Kısaltmak

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ
الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾

101. Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, kâfirlerin size bir fenâlık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda üzerinize bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.

"Namazı kısaltmak", farzı dörder rekat olan öğle, ikindi ve yatsı namazlarını ikişer rekat olarak kılmaktır. Dolayısıyla sabah ve akşam namazlarında kısaltma yapılamaz. Bu âyet-i kerîme sefere çıkılıp düşman korkusu söz konusu olursa namazın kısaltılmasına müsaade etmektedir. Yolculukta emniyet durumunda namazları kısaltmak ise Allah Rasûlü'nün sünnetiyle sabittir. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

"*Yolculukta namazı kısaltmak Allah'ın size bir sadakasıdır; öyleyse siz de onun sadakasını kabul edin.*" (Müslim, Müsâfirîn 4)

Görüldüğü üzere korku ve tehlike hallerinde namazı kısaltmak, Allah'ın kullarına sağladığı bir ruhsattır, kolaylıktır. Tehlikesiz yolculuklarda namazı kısaltma izni ise Allah'ın kullarına bir sadakasıdır. Onun ruhsatı da, sadakası da kabul edilip ona göre ibâdet edilmelidir. Gerçekten de Allah Rasûlü (s.a.v.), yapmış olduğu bütün seferlerde gerek korku gerek emniyet halinde olsun, rekâtların sayısını kısaltmıştır. Bu konuda âlimlerin bir görüş ayrılığı yoktur.

Ordu, savaş halindeyken namazı cemaatle nasıl kılacaklarını tarif etmek üzere buyruluyor ki:

وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَاْخُذُوا
اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَٓائِكُمْ وَلْتَاْتِ طَٓائِفَةٌ
اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَاْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ
مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ
مَرْضٰى اَنْ تَضَعُوا اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ

لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾

102. Rasûlüm! Savaşta mü'minler arasında bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir grup silahlarını da yanlarına alarak seninle beraber namaza dursunlar. Bu esnâda diğer grup düşmanı gözetlesin. Namaz kılan grup secde yapıp rekâtı tamamlayınca, düşmanı gözetlemek üzere arka tarafa geçsin. Sonra henüz namaz kılmamış olan diğer grup gelsin ve seninle beraber namazlarını kılsınlar. Hem yer değiştirirken hem de namaz esnâsında ihtiyat tedbirlerini alsınlar, silahlarını da yanlarında bulundursunlar. Çünkü kâfirler, silahlarınızı ve teçhîzâtınızı unutup bırakmanızı, böylece âni bir baskınla üzerinize saldırmayı çok arzu ederler. Ancak yağmur-çamurdan dolayı sıkıntıya düşerseniz, yahut hasta iseniz namaz kılarken silahlarınızı yere bırakmanızda size bir vebâl yoktur. Fakat yine de gelebilecek tehlikelere karşı tedbiri elden bırakmayın. Şüphesiz ki Allah, kâfirler için pek alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.

Burada düşman saldırısı gibi ciddî bir tehlike ânında, durumun müsaadesi ve gereğine göre, cemâatin iki gruba ayrılarak, imâmın arkasında farz bir namazı kısaltıp nöbetleşe nasıl kılacaklarının husûsî bir şekli tarif edilmektedir: İki rekâtli namazın ilk rekâtini imamla birlikte kılan birinci grup, ikinci secdeden sonra cemâatten ayrılıp vazîfe başına gider. İkinci grup gelerek imamla birlikte kalan rekâtı tamamlar ve vazîfeye döner. İmam kendi başına selâm verir. Daha sonra da birinci grup "lâhik" hükmünde olduğu için kıraatsiz, ikinci grup ise "mesbûk" durumunda olduğu için kıraatli olarak yine nöbetleşe namazlarını tamamlar. (bk. Muvatta, Salâtü'l-havf 1-3) Böylece namaz hem cemâatle îfâ edilmiş hem de düşman tarafından gelebilecek tehlikelerin önüne set çekilmiş olur.

Savaş halinde ve düşman saldırısının muhtemel olduğu anda bile, namazın cemaatle nasıl kılınacağının tarif edilmesi ve bunun emredilmesi, Rabbimizin namaz ibâdetine ve onun cemaatle îfasına ne seviyede ehemmiyet verdiğinin açık bir delili olarak kabul edilmelidir. Ancak âyet-i kerîmede de tekrar tekrar vurgulandığı gibi, herhangi bir âni baskın ve saldırının vuku bulması ihtimaline binâen silahların ve ihtiyat tedbirlerinin alınması emredilmektedir. Rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.) bir gazve esnasında ashâbı ile öğle namazını kılmış, müşrikler de bunu görmüştü. Sonradan "Biz ne fenâ yaptık, niye o sırada saldırıvermedik" dediler ve diğer bir namaz sırasında baskın yapmaya karar verdiler. Yüce Allah da bu âyetle Peygamberi'ne onların sırlarını bildirdi. (bk.

Ebû Dâvûd, Salâtü’s-sefer 12/1236)

Şimdi de bu şekilde namaz tamamlandıktan sonra ve emniyete kavuştukları zaman müslümanların nasıl davranacakları açıklanmaktadır:

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا
اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ ۚ إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

103. Korku hâlinde kıldığınız namazı bitirince ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzerine yatarken Allah’ı zikredin. Korkudan emîn olduğunuz vakit ise artık namazı normal zamandaki şartlarına uyarak dosdoğru kılın. Çünkü namaz, mü’minler üzerine vakitleri belirlenmiş farz bir ibâdetdir.

Özellikle savaş halinde iken tekbir, tehlil getirerek ve ilâhî yardımın celbi için dua ederek Allah’ı anmanın önemi ve gerekliliği ile ilgili şöyle buyrulur:

“Ey iman edenler! Düşman ordusuyla karşılaştığınız zaman sebât edin, dayanın ve Allah’ı çok çok zikredin ki başarıya erebilesiniz.” (Enfâl 8/45)

Savaş bitip kalpler sukûnete ererek huzur ve emniyet hâli tahakkuk edince mü’minler, vakti gelen namazları bütün rükun ve şartlarına dikkat ederek kılacaklar, savaş sırasında kılamadıkları namazları da kaza edeceklerdir. Zira fiilen savaşta bulunmak namaz kılmayı engelleyen bir durum olup, bu takdirde namazları kazaya bırakmak gerekebilir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v.), Hendek savaşı sırasında dört vakit namazı kazaya bırakmıştır.

Âyetin **“Namaz, mü’minler üzerine vakitleri belirlenmiş farz bir ibâdetdir”** (Nisâ 3/103) bölümü, farz namazların vakitlerine umûmi mânada işaret etmektedir. Başka âyetlerde haber verildiğine göre bunlar sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı vakitleridir. (bk. Hûd 11/114; İsrâ 17/78; Tâhâ 20/130; Rûm 30/17-18) Peygamber Efendimiz, bu âyetlerdeki mânaların tefsiri ve beyânı sadedinde namaz vakitlerini, onların başlangıç ve bitiş zamanlarını tayin etmiş ve namazların nasıl kılınacağını da bizzat tatbik ederek açıklamıştır.

Ancak bütün kulluk namazdan ibaret değildir. Allah’ın dinini yüceltmek için cihâd etmek, din düşmanlarıyla mücadelede gerekli bütün çalışmaları yapmak ve bu hususta en küçük bir gevşeklik göstermemek de Allah’a kulluğun önemli bir yönünü teşkil eder:

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۖ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۚ
وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

104. Düşmanınız olan o kavmi, toparlanmalarına fırsat vermeden takip

etmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız, şüphesiz onlar da sizin gibi acı çekiyorlar. Üstelik siz Allah'tan, onların ummadıkları şeyleri umuyorsunuz. Allah, hakkiyle bilen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

Âyetin nüzûl sebebi hakkında şöyle bir hâdise nakledilir: Uhud günü müslümanların başına gelenler geldikten sonra Allah Rasûlü ve ashâbı dağa çıktılar. Aşağı taraftan Ebû Süfyan gelip: "Ey Muhammed, yara yaraya karşılıktır, savaş böyle sırayladır; gâlibiyet bir gün size ise bir gün de bizedir" dedi. Allah Rasûlü (s.a.v.) ashâbına: " *una cevap versenize!*" buyurdu. Onlar: "Ortada eşitlik yok: Bizim ölülerimiz cennette, sizinkiler ise cehennemdedir" dediler. Ebû Süfyân: "Uzzâ bizimdir, sizin Uzzâ'nız yok" dedi. Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.): *"Allah bizim Mevlâmızdır, sizinse mevlânız yok, deyiniz"* buyurdu. Ebû Süfyân: "Yücel ey Hübel, yücel ey Hübel!" dedi. Peygamberimiz: *"Allah en yücedir, en uludur! deyiniz"* buyurdu. Ebû Süfyân: "Bizim ve sizin buluşma yerimiz Küçük Bedir olsun" dedi. O gün müslümanlar yaralı olarak uyudular. İkrime der ki: "İşte orada « **Size Uhud'da bir yara dokunduysa, biliyorsunuz ki Bedir'de de düşmanlarınıza benzeri bir yara dokunmuştu....»** (Âl-i İmrân 3/140-141) âyetleri ile bu âyet, yani **«Düşmanınız olan o kavmi, toparlanmalarına fırsat vermeden takip etmekte gevşeklik göstermeyin...»** (Nisâ 4/104) âyet-i kerîmesi nâzil oldu." (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, V, 357-358)

İniş sebebi bu olmakla beraber âyet-i kerîmenin mânası bütün zamanları ve mü'minlerin kâfirlerle yaptıkları ve yapacakları bütün savaş hallerini şümûlüne almaktadır. Müslümanlar, düşmanları karşısında devamlı hazırlıklı olmalıdırlar. Havada, karada ve denizde kâfirlerle savaşıp muzaffer olabilmek ve bu gâlibiyetin devamını sağlayabilmek için ordu, silah ve mühimmat itibariyle her türlü donanımı sağlama mecburiyeti vardır. Bu hususta siyasî, iktisadî, içtimâî ve askerî her türlü çalışmanın yapılması, yatırımların devam etmesi, fedakârlık gösterilmesi ve masraftan kaçınılmaması gereklidir. Barışı sağlamanın ve huzur içinde yaşayabilmenin en emin yolu da budur.

Düşman denilince akla sadece savaş gelmemeli, onların da insan olduğu, dolayısıyla bir kısım haklarının bulunduğu gözden uzak tutulmalıdır. Özellikle kâfirlerle savaşma ve onları takip etme bahsindeki buyrukları görüp de onlara hâinlik etmeyi, haksızlık yapmayı ve yapmadıkları bir şeyi "yaptılar" diyerek iftira etmeyi dinin gereği zannetmemelidir. İslâm dininin hedefi ve Kur'an'ın iniş hikmeti, hakkı yerleştirmek ve her hak sahibine hakkını vermektir. Hak, kâfirle de ilgili olsa yine haktır. Kâfirin inkâr hâli, onun haklarına tecavüzü helâl kılmaz. Hak olan bir dinin gereği, kâfirin bile lehinde veya aleyhinde ancak

Allah'ın indirdiği hak ve adâlete dayanan hükümlerle hükmetmektir. Şimdi bunun güzel bir misali verilmektedir:

Kur’an Anlaşmazlıkları Çözmek İçin Gelmiştir

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَيكَ اللّٰهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

105. Rasûlüm! Doğrusu biz, ilâhî gerçekleri ortaya koyan bu kitabı sana, insanlar arasında Allah’ın gösterdiği şekilde hüküm verebilesin diye indirdik. Sakın, hâinlerin savunucusu olma!

Kur’ân-ı Kerîm, insanlar arasında Allah Teâlâ’nın muradına uygun tarzda adâlet ve hakkaniyet prensiplerine dayalı olarak hükmedilmesi için indirilmiştir. Çünkü O, hakkı açıklayan, her türlü bâtıl ve eğrilikten uzak, sadece hak yolu, adâleti ve doğruyu gösteren bir hidâyet düstûrudur. Bu âyetler hakkında şöyle bir iniş sebebi rivayet edilmektedir:

Zaferoğullar’ından ve Ensar’dan Tu‘me b. Übeyrık, komşusu Katâde b. Numân’ın evinden bir zırh çalmıştı. Zırh, içinde un bulunan bir çuvalda idi. Çuval da yırtık olduğundan evine kadar un dökülerek gitmişti. Sonra çaldığı zırhı yahudilerden Zeyd b. Semîn adında bir adamın yanına sakladı. Çalınan zırh Tu‘me’nin yanında aranıp bulunamayınca o:

“– Vallahi ben almadım ve onun hakkında bir bilgim de yok” diye yemin etti. Zırhın sahipleri:

“– Hayır, vallahi zırhı o çaldı. Gece karanlıkta bize geldiğini gördük, zırhı aldı, evine girinceye kadar da izini sürdük, zâten un izini de görmüştük” dediler. Ancak Efendimiz hırsızlık suçlamasını reddeden Tu‘me’ye yemin teklif edip, o da çalmadığına dâir yemin edince zırhın sahipleri mecburen Tu‘me’yi serbest bıraktılar. Un izini takip ederek nihâyet yahudinin evine geldiler ve onu tutup Allah Rasûlü’ne getirdiler. Yahudi:

“– Zırhı bana Tu‘me b. Übeyrık verdi” dedi ve yahudilerden bir cemâat da buna şâhitlik ettiler. Tu‘me’nin kabilesi olan Zaferoğulları ise:

“– Gelin, Rasûlullah’a gidelim” dediler ve Efendimiz’e gelip Tu‘me’nin durumunu anlattılar. Arkadaşlarını müdafaa sadedinde:

“– Ey Allah’ın Rasûlü! Eğer hırsızlığı yahudinin yaptığını ilân ederek onu cezalandırmazsan arkadaşımız helâk olacak, rezil rüsvâ olacak, yahudi de suçsuz çıkacak” dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyetleri indirerek, kimin hâin, kimin temiz ve günahsız olduğunu açıkça bildirdi ve Rasûlullah (s.a.v.)’e de doğruyu gösterdi. Buna karşı Tu‘me Hakk’a teslîm olup tevbekâr olacak yerde

Mekke'ye kaçarak dinden döndü. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* V, 362-364; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 183)

Buna göre hırsızlık veya herhangi bir suç işlendiğinde, sanık veya sanıkların tâyininde bir belirsizlik ve zorluk söz konusu olursa hâkimin, sanıkların din ve milliyetine bakmaksızın tam bir adâlet duygusuyla konuya yaklaşması ve tarafsız bir şekilde konuyu araştırarak hüküm vermesi gerekir. Çünkü onun vazîfesi, hakkın yerine getirilmesi ve gerçek sahibini bulması için gayret göstermektir. Dolayısıyla dâvacının makamı, şöhreti, serveti ve sağladığı menfaat ne olursa olsun, haksız olduğu takdirde herhangi bir hakim veya avukat onun tarafını tutamaz, lehinde hüküm çıkarmak için çalışamaz. Haklı olduğunu bilmediği bir kimseyi başkası karşısında savunamaz. Bu, câiz değildir. Dolayısıyla, vereceği hükmün yanlış olma ihtimaline karşılık Cenab-ı Hak Peygamberi'nden istiğfar etmesini istemektedir:

وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَح۪يمًاۚ ﴿١٠٦﴾

106. Allah'tan bağışlanma dile! Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayıcıdır ve çok merhametlidir.

Peygamberler, hakkında vahiy inmemiş hususlarda hüküm verirken o ana kadarki birikimlerine göre hüküm verirler. Niyetleri de vahyin henüz bir düzenleme getirmediği konularda en güzeli yakalamaktır. Bu konularda vahiyle bir düzenleme gelirse peygamberin daha önce verdiği hüküm kesinlikle zelle sayılmamak gerekir. Ancak vahiy gelse de -hâşâ- peygamber daha farklı bir görüş ortaya koysaydı ancak bu hata sayılabilirdi ki böyle bir şey peygamberler için hem düşünülemez, hem de asla onlardan böyle bir durum vâki olmamıştır.

Hukukî dâvalarda haklı olan taraf bulunduğu gibi bir de haklı olmayan taraf vardır. Bir taraf tabii olarak hakkını ararken, bir de bile bile hıyânet içinde olanlar vardır. Hâkime düşen kesinlikle hakkın yanında yer alıp diğerini savunmamaktır:

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذ۪ينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ ۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَث۪يمًاۚ ﴿١٠٧﴾

107. Haksızlık yaparak kendilerine hâinlik edenleri savunma! Şüphesiz Allah, hâinlikte ve günah işlemekte aşırı gidenleri hiç sevmez.

"Nefse hıyânet", kişinin kendini aldatması, bir menfaat elde edeceği zannıyla hareket edip, beklentisinin tam aksine büyük bir zarara uğramasıdır. Bu bakımdan bir insanın haksızlık yapmaya veya bir günah işlemeye cür'et ederek kendini cehennem azabına maruz bırakması, kendini aldatmak ve Allah'ın

emâneti olan nefse hâinlik etmek anlamına gelmektedir. Allah bu tür pek hâin, pek günahkâr olan; hâinlikten sakınmayan ve günahtan çekinmeyen kimseleri hiç sevmez. O halde böyle kimseleri savunmak, avukatlığını yapmak, onu haklı çıkarma niyetiyle lehinde deliller bulmaya çalışmak doğru bir davranış değildir.

Şimdi “nefse hıyânetin” açık bir misâli verilmektedir:

يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُونَ
مَا لَا يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾

108. Onlar, yaptıkları hâinlik ve işledikleri günahları insanlardan gizlemeye çalışırlar da, hayâ edip Allah’tan gizlemezler. Halbuki onlar, bilhassa gece karanlığında gizli gizli Allah’ın râzı olmayacağı ihânet planları yaparken Allah onların yanıbaşındaydı. Zâten Allah, onların yaptıkları her şeyi ilmiyle kuşatmış durumdadır.

Kendilerine hıyânet edenler, insanlardan utandıkları ve zararlarından korktukları için planladıkları günahlarını onlardan gizliyorlar. Fakat her şeyi hakkiyle bilen ve gören, dolayısıyla haya edilmeye ve azabından sakınılmaya en lâyık varlık olan Allah’ı hesaba katmıyorlar. Halbuki Allah, gece gündüz hep onlarla beraberdir. Geceleyin gizlice bir araya gelip, Allah’ın râzı olmayacağı sözleri düzüp, bunu nasıl uygulayacaklarını planlarken O hep yanlarında bulunmaktadır. Allah, onların bütün yaptıklarını ilmiyle her yönden kuşatmıştır. Hiçbir şeyi gözden kaçırmaz ve cezasını bir gün mutlaka verir. Bu, yanlış olma ihtimali bulunmayan değişmez bir gerçektir. O halde kulun, bütün niyet, söz ve fiillerini, kendinden bir an bile gâfil olmayan bir yüce Rabbin murakabesinde ve O’nun muradına uygun tarzda tanzim etmesinden başka bir çıkar yol yoktur.

Şunu unutmamak gerekir ki:

هَا اَنْتُمْ هٰؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللّٰهَ
عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾

109. Haydi diyelim, siz dünya hayatında onları savunmaya çalıştınız; peki kıyâmet günü Allah’a karşı onları kim savunacak? Yahut kim onlara vekil olacak?

Dünyada yapılanlar dünya hayatıyla sınırlı kalmayacak, bunların âhiret hayatını, cennet ve cehennemi alakadar eden çok ciddî bir boyutunun olduğu bir gün bütün açıklığıyla ortaya çıkacaktır. Kıyâmet günü Allah Teâlâ ne emrederse

sadece o geçerli olacak, hiç kimsenin O'nun emrine ve hükmüne aykırı davranması mümkün olmayacaktır. Çünkü o günün tek hâkimi Cenâb-ı Hak'tır. (Fâtiha 1/3; Mü'min 40/16)

Hâsılı, dünya hayatında haksızların yanında yer alanlar, onların savunuculuğunu yapmaya çalışanlar, âhirette bu imkândan mahrum kalacakları için, onları Allah'a karşı kesinlikle savunamayacak, kendileri de o hıyânete ortak olacaklardır. Onları savunacak veya onlara vekillik yapacak başka bir kimse de bulunmayacaktır. Neticede haksızlık yapanlar da, haksızlığa destek çıkanlar da hepsi birlikte Allah'ın hesâbı ve azabıyla yüz yüze geleceklerdir.

Ancak, henüz dünyada yaşarken elbette tevbe ve istiğfar kapısı açıktır:

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا
رَحٖيمًا ﴿١١٠﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهٖ وَكَانَ
اللّٰهُ عَلٖيمًا حَكٖيمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ خَطٖيٓئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ
بَرٖيٓئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبٖينًا ﴿١١٢﴾

110. Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan bağışlanma dilerse, şüphesiz Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici olarak bulur.

111. Günah işleyen kimse, onu ancak kendi aleyhine işlemiş olur. Allah, her şeyi hakkiyle bilen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır.

112. Kim de bir hata yapar veya günah işler de sonra onu suçsuz birinin üzerine atarsa, muhakkak ki büyük bir iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

Kur'an, son nefese kadar tevbe kapısını açık tutar. İnsana hatasından dönüp halini ıslaha fırsat verir. Dolayısıyla hırsızlık etmek ve iftira atmak sûretiyle başkasına kötülük yapan veya şirk ve benzeri gibi herhangi bir günahı işleyerek kendine zulmeden kul, tevbe edip Allah'tan mağfiret talep ettiği zaman, bağışlanma ihtimali vardır. Çünkü günahları bağışlayacak olan sadece Allah'tır. Allah ise çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Her hangi bir kul eğer bir günah i ler, sonra abdest alır iki rekat namaz kılar ve Allah'tan bağı lanma dilerse, mutlaka Allah onu bağı lar"* buyurmuş, sonra da: **"Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan bağışlanma dilerse, şüphesiz Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici olarak bulur"** (Nisâ 4/110) âyetini okumuştur. (Tirmizî, Salât 181; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 9)

Günah, kesinlikle onu işleyen kişinin aleyhinedir. Çünkü günah, fıtratı bozar. Onun kiri, kişinin berrak kalp aynasında hemen ortaya çıkar; onu gerçeği görüp dinlemeye karşı kör ve sağır eder. Âyet-i kerîmede: **“Hayır, gerçek hiç de öyle değil! Aslında onların işledikleri günahlar, kalplerini bütün bütün paslandırmıştır”** (Mutaffifîn 83/14) buyrularak bu hususa işaret edilir. Bu sebeple her günah, kişinin bizzat nefsine, insanlık cevherine yaptığı bir hâinlik olup, onun zararını görecek ve cezasını çekecek olan da yine kendisidir.

Yapılan bir kötülüğü veya günahı, bunlarla hiçbir ilgisi bulunmayan suçsuz birinin üzerine atmak ise daha büyük bir günahtır. Bunu yapan kişi hem iftira etmiş hem de apaçık bir günah işlemiş olur. Günahlar bir yük ve ağırlık olduğundan, buna işaret edilmek üzere âyette özellikle “yüklenmek” fiili kullanılmıştır. Nitekim bir başka âyette: **“Gerçek şu ki onlar kendi günahlarını yüklenecekler, kendi günahlarıyla beraber saptırdıkları insanlara ait nice günahları da yükleneceklerdir...”** (Ankebût 29/13) buyrulur.

Âyette geçen اَلْخَطِيئَةُ (hatîe) kelimesine küçük günah; اَلْاِثْمُ (ism) kelimesine büyük günah; birincisine “yapanla sınırlı kalan küçük günah”, ikincisine ise “zulüm ve öldürme gibi başkasına tecavüz eden günah”; birincisine “gerek isteyerek olsun, gerek bilmeden olsun, yapılması uygun olmayan”, ikincisine ise “isteyerek yapılan günah” gibi mânalar verilmiştir.

Başkasına, yapmadığı bir kötülüğü iftira etmek, ağır ve büyük bir günah olduğu gibi, kendi günahını başkasına yüklemeye çalışmak, o günaha bu ağır ve büyük günahı ilave etmektir. Yani günahın katlanarak daha ağır ve büyük hale gelmesidir. Böyle bir duruma düşen kulun yapacağı şey pişman olmak, tövbe etmek, hakkı sahibine teslim etmek, adâlete başvurmak, Allah’a yönelmek ve O’ndan bağışlanmayı dilemektir.

Bütün bu hatırlatmalardan sonra Cenâb-ı Hak, Peygamberimiz (s.a.v.)’e olan özel ihsânlarını ve mü’minlerin uymaları gereken yolu şöyle beyân ediyor:

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَۜ
وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍۜ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُۜ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

113. Rasûlüm! Eğer üzerinde Allah’ın lutuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup vereceğin hükümde seni bile adâletten saptırmaya kesinlikle yeltenmişti. Fakat onlar, başkasını değil ancak kendilerini

saptırırlar ve sana da hiçbir zarar veremezler. Çünkü Allah, sana kitabı ve hikmeti indirmekte ve sana bilmediğin şeyleri öğretmektedir. Allah'ın sana olan lutfu gerçekten çok büyüktür.

Haksızlık, yalan ve iftira yoluyla Peygamberi yanıltmaya çalışanlar, sadece kendilerini yanıltırlar ve ona hiçbir zarar veremezler. Zira Allah Peygamberi'ne kitap ve hikmeti indirmiştir. Kitap, Kur'ân-ı Kerîm'dir. Hikmet ise sünnettir; dîni bütün inceliği ile anlayıp tatbik edebilme özelliğidir. Ona bilmediği şeyleri de öğretmiştir. Allah Rasûlü (s.a.v.), daha önce kitabın ve imanın ne olduğunu bilmezken, Cenâb-ı Hakk'ın öğretmesiyle bunlardan haberdâr olmuş, yolu aydınlanmış ve gerçekleri görme imkânı bulmuştur. (bk. Şûrâ 42/53) Yine onu, münafıkların sırlarına müttali kılmış, onların çeşitli hile ve tuzaklarından sakınabilecek yolları göstermiştir. Bu sebeple herhangi bir art niyetli kimsenin, Peygamber'i aldatmaya, saptırmaya ve ayağını kaydırmaya hiçbir zaman gücü yetmeyecektir. Onlar ne kadar gizli toplantılar tertip etseler de bu konuda istedikleri neticeye ulaşamayacaklardır. Bu sebeple Yüce Rabbimiz, gizli yapılabilecek toplantıların mahiyetini, şartlarını ve gayesini belirlemek üzere şöyle buyuruyor:

لَا خَيْرَ فِى كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ إِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ
اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ط وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾

114. Onların kendi aralarında yaptıkları gizli görüşmelerin ve fısıldaşmaların çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi, iyilik yapmayı ya da insanların arasını düzeltmeyi emredenlerinki bunun dışındadır. Kim bunu Allah'ın rızâsını kazanmak niyetiyle yaparsa, ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.

Âyet-i kerîme gizli olarak yapılan toplantı ve fısıldaşmaların çoğunda hayır olmadığını haber vermekte; bundan sadece hayırlı işlerin hepsini içine alan şu üç durumu istisna etmektedir:

- Sadaka vermek,
- Şeriatin ve aklın güzel gördüğü her türlü iyiliği emretmek,
- İnsanların arasını ıslaha çalışmak.

Bu hususla ilgili olarak diğer bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"Ey iman edenler! Aranızda gizli konuşacak olursanız sakın günah işlemek, düşmanlık etmek ve Peygamber'e karşı çıkmak için fısıldaşmayın. Ancak iyilik ve takvâ üzere bir araya gelin ve konuşun. Bir gün huzurunda toplanacağınız Allah'a karşı gönülden saygı besleyin ve O'na itaatsizlikten

sakının!” (Mücâdile 58/9)

Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) de şöyle buyurur:

“Üç ki i olduğunuzda iki ki i, arkada larını bir kenara bırakarak kendi aralarında gizlice fısılda masınlar. Çünkü bu durum, arkada larını üzer.” (Müslim, Selâm 38)

Hasılı çıkar yol, Allah Rasûlü (s.a.v.)’in yoluna ve tüm samimiyetleriyle bu yola bağlanmış mü’minlerin yoluna uymaktır:

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ
الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَۜ وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

115. Kim de, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra Peygamber’e aykırı davranır, mü’minlerin yolundan başka bir yol tutarsa, onu döndüğü o bâtıl yolda bırakır ve cehenneme atarız. Cehennem ise, varılacak ne kötü bir yerdir.

Bu âyet, hırsızlık yapan ve bunu başkasının üzerine atmaya çalışan Tu‘me b. Ubeyrık hakkında inmiştir. O, tevbe edip günahından af dileyecek yerde Mekke’ye kaçıp müşriklere katıldı. Dinden dönerek Allah Rasûlü’ne muhalefet etti ve kâfir olarak öldü. (Taberî, *Câmi‘u’l-beyân,* V, 376)

Cenâb-ı Hak, peygamber göndermek, ona kitap ve hikmeti öğretmek sûretiyle insanlara doğru yolu bütün berraklığıyla beyân buyurmuştur. Peygamber ve beraberindeki mü’minler, bu yolda istikâmet üzere yürüyerek, sonradan gelenlere örnek olacak pek güzel bir İslâmî hayat yaşamışlardır. Dolayısıyla gidilecek yol, yolda uyulması gereken işaretler ve varılacak menzil bellidir. Bu yol, itikat ve amelde tevhidi esas alan sapasağlam İslâm dînidir. Bu yol, Allah ve Rasûlü’ne kayıtsız şartsız itaat yoludur. Varılacak menzil ise dünyada huzur ve saâdet, âhirette de cennet ve rızâ-i ilâhîdir. Şimdi kim, tercihini Peygamber’e muhalefetten yana kullanır, ona düşmanlığı seçer ve mü’minlerin yolundan başka bir yola girerse, varacağı yer çok fenâ bir mekan olan cehennemdir.

Âyet-i kerîmede “Peygamber’e karşı gelmek” ile “mü’minlerin yolundan başkasına tâbi olmak” ayrı birer fiil olarak zikredilir. Âyetin bu sarih ifadesiyle, Allah Rasûlü’ne uymak istendiği gibi, mü’minlerin yoluna uymak da açıkça istenmektedir. Zira **“kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra Peygamber’e aykırı davranma”** ifadesinden sonra **“mü’minlerin yolundan başka bir yol tutma”** (Nisâ 4/115) kaydının getirilmesi, her iki şıkkın da bizzat matlup ve gerekli olduğunu gösterir. Buna göre Rasûlullah (s.a.v.)’e karşı çıkmak, mü’minler yoluna gitmemek demek olduğu gibi, mü’minler yoluna gitmemek de Rasûlullah (s.a.v.)’e karşı çıkmak demek olduğu açıkça

belirtilmiştir. Bundan dolayıdır ki, Ehl-i Sünnet âlimleri, âyetin bu kısmını icma-ı ümmete uymanın farz olduğunu ifade için sevkolunmuş bir delil olarak anlamışlardır. Böylece icma-ı ümmet yani İslâm âlimlerinin ittifakı ile doğrunun ortaya çıkabileceği ve ona da uymanın farz olduğu kabul edilmiştir. Zâten âyette kullanılan الاتباع (ittibâ) kelimesi de asıl meselenin "uyma" esası üzerinde cereyan ettiğini göstermektedir.

Dolayısıyla müslümanların, bugün bu âyet-i kerîmenin mesajı üzerinde önemle durmaları gerekmektedir. İslâm hakkında yapılan yayınlar ve söylenen sözler bu açıdan büyük bir ehemmiyet taşımaktadır. Zira müslümanları ne kadar derinden yaraladığını düşünmeden rastgele söylenen sözler, birçok tahribata sebep olmaktadır. Çünkü bu yolla müslümanların tuttuğu yoldan farklı ve onlara zıd görüşler sanki İslâm'ın görüşü gibi sunulabilmekte, bu da müslümanlar arasında düşünce, inanç ve amel zaafına neden olabilmektedir. Hatta onlara bir kısım günahların kapısını aralayabilmekte ve onları şeytanın tuzağına düşme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır:

Allah Kendisine Şirk Koşulmasını Affetmez

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾

116. Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Ama dilediği kimselerin bunun dışındaki günahlarını bağışlar. Artık kim Allah'a şirk koşarsa, doğru yoldan çok uzak bir sapıklığa düşmüş olur.

Rivayete göre yaşlı bir kimsenin, Peygamberimiz'e gelip: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben büyük küçük günahlara batmış yaşlı bir adamım. Ancak şu kadar var ki ben, Cenâb-ı Hakk'ı bildiğim ve O'na iman ettiğim günden beri O'na hiçbir şeyi ortak koşmadım. Şimdi benim Allah katındaki durumum ne olacak" demesi üzerine bu âyet nâzil olmuştur. (Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 386)

Allah'a şirk koşan kimse, doğru yoldan çok uzaklara sapar ve bütün hayırlardan mahrum kalır. Neticede cennetten de uzak düşer. Kişi, haktan uzaklaştığı nispette cennetten de uzak kalacaktır. Onu rızâ-i ilâhîden ve cennetten en çok uzaklaştıracak günah ise şüphesiz şirk olacaktır. Bu sebeple şirkin, açık ve gizli bütün yönlerini en iyi şekilde bilip onlardan uzak durmak, kulun yapması gereken en mühim vazîfelerin başında yer almaktadır.

Şirkin en açık şekli, Allah'ın dışında putlar edinip onlara tapmaktır:

إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١١٧﴾

117. Onlar, Allah'ı bırakıp, kendilerine dişi isimler verdikleri putlara taparlar. Böyle yapmakla aslında başkasına değil, ancak hayırsız ve azgın şeytana tapmış olurlar.

Müşrikler, taptıkları putları daha ziyade kadın şeklinde tasvir ediyor, onlara kadınların kullandıkları zînet eşyaları takıyor ve onlara Lât, Menât, Uzzâ gibi kadın isimleri veriyorlardı. Melekleri de "Allah'ın kızları" diye isimlendiriyor (bk. Necm 53/27) kendileri için Allah katında şefaat edeceklerine inanıyorlardı. Bu sebeple âyette özellikle اَلْإِنَاثُ (inâs) "dişiler" ifadesi kullanılmıştır. Onlar, yanlış düşüncelerine uygun olarak ürettikleri putlarından hem bir kısım menfaatler elde etmeye çalışıyor, hem de onları duygusal yönden bir tatmin vasıtası olarak görüyorlardı. Özellikle ruhlarında kadına karşı duydukları derin alakayı, kadın suretinde putlar edinerek ortaya koyuyorlardı. Onlar, bu şekilde

bir davranışla başka değil ancak şeytana tapıyorlar, ondan medet umuyorlardı. Çünkü buna onları teşvik eden ve yaptıran hayırsız, isyankâr, azgın ve inatçı şeytandan başkası değildir. Gerçekten de gönüllerindeki kulluk duygularını ve en yüksek sevgilerini Allah'a yönlendirmeyip de putlara, kadınlara, makam ve şöhrete tahsis edenler, şeytana aldanmış ve ona kul olmuşlardır.

Halbuki:

لَعَنَهُ اللّٰهُۢ وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَص۪يبًا مَفْرُوضًاۙ ﴿١١٨﴾ وَلَاُضِلَّنَّهُمْ
وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ
خَلْقَ اللّٰهِۜ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا
مُب۪ينًاۜ ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنّ۪يهِمْۜ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا
﴿١٢٠﴾ اُو۬لٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۘ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَح۪يصًا ﴿١٢١﴾

118. Allah o şeytana lânet etmişti. O da bunun üzerine şöyle demişti: "Yemin olsun ki senin kullarından bana uyup neticede bana ait olacak bir pay edineceğim."

119. "Onları mutlaka doğru yoldan saptıracağım. Onları boş ümitler ve yalan sevdâlarla oyalayacağım. Onlara emredeceğim, hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığı şekli değiştirecekler." O halde kim Allah'ı bırakıp şeytanı dost edinirse, elbette o, açıktan açığa büyük bir zarara uğramış olur.

120. Şeytan onlara bir takım vaatlerde bulunur ve onları boş ümitlerle oyalar. Zâten şeytanın onlara olan va'di, boş bir aldatmadan başka bir şey değildir.

121. İşte onların barınakları cehennemdir; oradan kaçıp kurtulacak bir yer de bulamayacaklardır.

Şeytanın elde etmek istediği payla alakalı olarak Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurur:

"*Allah Teâlâ kıyâmet günü:*

«- Ey Âdem! Cehenneme gidecek kâfileyi gönder» buyuracak, Âdem:

«- Cehennem kâfilesi de nedir?» diyecek, bunun üzerine Cenâb-ı Hak:

«- Her bin ki iden dokuz yüz doksan dokuz ki i» buyuracaktır." (Müslim, İman 379)

Şeytan akıl, irade ve imanı zayıf olan kimseleri doğru yoldan saptırmaya çalışır. Onları gerçekleşmesi mümkün olmayan dipsiz emeller, boş ümitler ve temennîlerle oyalar, uğraştırır durur. Her insanı yaşı, bilgisi, mevkisi,

ihtiyaçları, arzu ve isteklerine göre ümitlere boğar. Özellikle günahta ısrar etmelerini sağlamak üzere ömürlerinin uzun olacağını, iyilik yapacak daha çok zaman bulabileceklerini, ileride tevbe edip Allah'a dönebileceklerini söyler ve bu düşünceyi onların zihinlerine yerleştirmeye çabalar. Onları dâimâ Allah'ın râzı olmayacağı yanlış işlere yönlendirir. Buna âyet-i kerîmede iki muşahhas misal verilmektedir:

Birincisi; putlara adanan veya belli vasıfları taşıyan hayvanların kulaklarını yarmak, gözlerini çıkarmak. Bu misal, din ve akıl dışı bütün yanlış anlayış ve hurafelerin şeytanın bir aldatmacası olduğuna işaret etmektedir.

İkincisi; Allah'ın yaratışını ve yarattıklarını değiştirmek. Bu misal de fıtrata ve selim tabiata uymayan sapmalara işaret etmektedir. Örnek olarak şu hususlara temas etmek mümkündür:

• İnsanların faydalanması için yaratılan güneş, yıldız, ay, taş ve ateş gibi yaratıkları putlaştırmak.

• Helâle haram, harama helâl, iyiye kötü, kötüye iyi demek; hayır yerine şer işlemek, îmâr edilmesi gerekeni yıkıp, yıkılması gerekeni îmâr etmek.

• Yaratılış kanunu zıddına işler yapmak; kadını erkek, erkeği kadın yapmaya çalışmak; kadın yerine erkek, erkek yerine kadın çalıştırmak.

• Erkekleri iğdiş edip hadım ağası yapmak; uzuvları yaratılış görevlerinin dışında kullanmak; nikâh yerine zinâ etmek, temizi bırakıp pisliklere koşmak.

• Bıyıkları sakalları yolmak, yüzleri boyamak, kılıklarını değiştirmek; kulak, burun kesip göz çıkarmak.

• Menfaati bırakıp zararı seçmek, ciddilikleri atıp eğlenceye heves etmek, doğruluğu budalalık, eğriliği hüner saymak.

• Ruhların yaratılışındaki selâmet ve saflıklarını bozmak; hidâyet yolunu ve Allah'a kulluğu terk etmek; yaratılanı yaratıcı yerine koymak, tevhitten uzaklaşıp bâtıl dinler ve fikirler arkasında koşmak ve şeytanın peşinden gitmek.

İşte dünya hayatında insanlara apaçık düşman olan, akıllarını şaşırtan, kalplerine nüfuz ederek onları hak ve hayırdan uzaklaştıran melun bir kuvvet vardır ki, o şeytandır. Dolayısıyla Allah'ı bırakıp da şeytanı dost ve âmir edinenler, Allah'ın emrini dinlemeyip şeytana itaat edenler, artık çok açık ve büyük bir ziyan içindedirler.

İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince:

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ

تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًاۜ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّاۜ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾

122. İman edip sâlih ameller işleyenleri, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere yerleştireceğiz. Bu, Allah'ın gerçek va'didir. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?

İmanla beraber sâlih amellerin zikredilmesi, küfürle beraber taatin fayda vermeyeceği gibi, imanla beraber taatsizliğin ve masiyetin de kişiye zarar vereceği gerçeğine işaret etmektedir. Allah, imanıyla ameliyle emrine uygun kulluk hayatı yaşayan mü'minleri cennetlerle mükâfatlandıracaktır. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın değişmesi mümkün olmayan gerçek bir va'didir. Allah'tan daha doğru sözlü olan ve va'dini tutan başka bir kimse olamaz. Allah'ın haber verdiği gerçekler, insanların şahsî düşüncelerine göre değişmez:

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَٓا اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِۜ مَنْ يَعْمَلْ سُٓوءًا يُجْزَ بِهٖ
وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ
الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾

123. Gerçek, ne sizin boş temennîleriniz ne de Ehl-i kitabın asılsız kuruntularına bağlıdır. Gerçek şudur ki; kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görecek ve Allah'tan başka da ne bir dost bulabilecek ne de bir yardımcı.

124. İster erkek ister kadın olsun, kim mü'min olarak sâlih ameller işlerse, işte onlar cennete girecek ve hurma çekirdeğinin küçücük oyuğu kadar bile haksızlığa uğramayacaklardır. [28]

Rivayete göre yahudilerle hıristiyanlar: "Cennete bizden olandan başkası girmeyecektir" dediler. Kureyşliler: "Biz, öldükten sonra diriltilmeyeceğiz" dediler. Bunun üzerine 123. âyet nâzil oldu. Diğer bir rivayete göre ise mü'minlerle Ehl-i kitap birbirlerine karşı övünmeye koyuldular. Kitab ehli: "Peygamberimiz sizin peygamberinizden öncedir. Kitabımız kitabınızdan öncedir ve biz sizden daha çok Allah'a yakınız" dediler. Mü'minler de: "Peygamberimiz peygamberlerin sonuncusudur. Kitabımız ise, diğer kitaplara karşı hakem mevkiindedir" dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 396)

Hz. Ebûbekir şöyle anlatır: Birgün Rasûlullah (s.a.v.)'in yanında bulunurken **"Gerçek şudur ki; kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görecek ve Allah'tan başka da ne bir dost bulabilecek ne de bir yardımcı"** (Nisâ 4/123) âyeti nâzil oldu. Efendimiz:

"*- Ebûbekir, bana indirilen bu âyeti sana okutayım mı?*" buyurdu. Ben:

"- Tabii ki ya Rasûlallah" dedim. Bana bu âyeti okuttu. Sanki belimin kırılıp

ayrıldığını hissettim ve öylece kasılıp kaldım. Peygamberimiz:

"*- Neyin var, ne oldu?*" diye sordu. Ben:

"- Anam babam sana fedâ olsun ya Rasûlallah, hangimiz günah işlemez ki! Şimdi biz işlediklerimiz yüzünden mutlaka cezalandırılacak mıyız?" diye üzüntümü ifade ettim. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.v.) şu açıklamayı yaptı:

"*- Ey Ebûbekir! Sen ve diğer mü'minler hatalarınız sebebiyle dünyada bazı sıkıntı ve me akkatlere uğratılarak cezalandırılırsınız. Öyle ki Allah'a günahsız olarak kavu ursunuz. Diğerlerine gelince onların yaptıkları biriktirilir ve cezaları kıyâmet gününe bırakılır.*" (Tirmizî, Tefsir 4/3039)

Şunu ifade etmek gerekir ki:

وَمَنْ اَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ
اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًاۜ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا ﴿١٢٦﴾

125. Allah'ı görürcesine iyilik yapan bir kimse olarak bütün varlığıyla Allah'a teslim olan ve şirkten uzak dupduru bir tevhid inancıyla İbrâhim'in dînine uyan kimseden daha güzel bir dine kim sahiptir ki? Üstelik Allah, İbrâhim'i dost edinmiştir.

126. Göklerde olanlar da yerde olanlar da hepsi Allah'ındır. Allah, ilim ve kudretiyle her şeyi kuşatmıştır.

Bir insanın dînini en güzel şekilde yaşamasının ve yüksek seviyede dindâr bir kişiliğe sahip olmasının en mühim şartları şunlardır:

• İnanılması gereken esaslara kâmil mânada iman edip kalbini, ruhunu ve benliğini her türlü mânevî kirliliklerden arındırıp tam olarak Allah'a teslim etmek.

• İbâdet, ahlâk ve muamelâtla alâkalı vazîfelerini ihsân kıvamında yerine getirmek. Allah Rasûlü (s.a.v.) ihsânı: "*Allah'ı görüyormu gibi ona kulluk etmendir. Zira her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görmektedir*" (Buhârî, İman 37; Müslim, İman 57) şeklinde tarif etmektedir.

• Gerçek bir müvahhid olarak, tevhid esasına dayanan Hz. İbrâhim'in dînine tâbi olmak. Zira Hz. İbrâhim'in dîni, bütün dinler arasında sıhhati ve makbûliyeti hususunda ittifak edilen ve İslâm'a en uygun olan bir dindir. Hz. İbrâhim de peygamberler arasında üstün bir yeri olan ve "Ebû'l-Enbiyâ" diye yâd edilen bir peygamberdir. Cenâb-ı Hak, onun getirdiği dine uymaya teşvik için, mümeyyiz bir vasfını öne çıkararak **"Allah, İbrâhim'i dost edinmiştir"** (Nisâ 4/125)

buyurmuştur.

Âyette geçen اَلْخَلِيلُ (halîl), dost demektir. Dosta bu ismin verilmesi, onun sevgisinin kalbin en ücra köşelerine sızıp yerleşmesi ve doldurmadığı en ufak bir gedik bırakmamasından dolayıdır. Dolayısıyla halîl, muhabbetinde en küçük bir halel, eksiklik bulunmayan kimse demektir. İşte İbrâhim (a.s.) yüce Allah'ı çok seven ve Allah tarafından da çok sevilen bir peygamber idi. Onun Allah dostu oluşuyla ilgili dikkat çekici misallerden biri şöyledir:

Rivayete göre Hz. İbrâhim, kâfirlerin elebaşılarını misafir etmiş, kendilerine birtakım hediyeler vermiş, onlara ihsânda bulunmuştu. Onun bu misafirperverliği ve cömertliği karşısında hayran kalan misafirler kendisine herhangi bir ihtiyacı olup olmadığını sormuşlar, o da: "Rabbime bir defa secde etmenizi istiyorum" demişti. Bunun üzerine onlar secde ettiler, o da yüce Allah'a şöylece dua etti: "Allahım! Ben ancak elimden gelen bir işi yaptım. Allahım sen de sana lâyık olanı yap." Yüce Allah, bunun üzerine onlara İslâm'la şereflenmeyi lutfetti. (Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 401- 401)

Unutmamak gerekir ki, Allah'ın sevdiği bir kul olabilmek ve O'nun dostluğu istikâmetinde mesafe alabilmek için kul hakları hususunda titiz davranmak; hele yetimler, zayıflar ve çaresiz kadınlar gibi ezilen kesimlerin hukukuna son derece dikkat etmek lâzımdır. Bu sebeple buyruluyor ki:

Hurma çekirdeğinin üstündeki, hurma fidanının kendisinden neş'et edip büyüdüğü çok ince beyaz çukurcuğa اَلنَّقِيرُ (nakîr), yarığındaki ipliğe اَلْفَتِيلُ (fetîl), çekirdeğe yapışık ince kabuğa da اَلْقِطْمِيرُ (kıtmîr) denilir. Bu kelimeler, en küçük ölçü ve miktarları belirtmek için kullanılır.

Sana Kadınlar Hakkında Soruyorlar

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۖ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي
الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ
اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى
بِالْقِسْطِ ۖ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

127. Kadınlar hakkındaki dinî hükümleri açıklamanı istiyorlar. De ki: "Allah, onlar hakkındaki hükmünü açıklıyor: Kitapta size okunan âyetler; kendilerine verilmesi gereken miras, mehir gibi şeyleri vermediğiniz, üstelik güzel ve zenginse nikâhlamak istediğiniz, miraslarını kaybetmemek için başkalarıyla nikâhlamak istemediğiniz yetim kızlar, çaresiz kalmış çocuklar hakkında ve yetimlere karşı adâleti yerine getirmeniz hususunda gerekli hükmü vermektedir. İyilik olarak her ne yaparsanız, mutlaka Allah onu bilmektedir."

Câhiliye devrinde bir adam, himâyesinde bulunan yetim kız güzel ve varlıklı ise onunla evlenir böylelikle malını yerdi. Kız çirkinse, kendisi evlenmediği gibi onun başkalarıyla evlenmesine de mâni olur, nihâyet o kız ölünce mirasına sahip çıkardı. Ayrıca o devirde kadınlara ve çocuklara mirastan hiç pay vermezlerdi. (bk. Buhârî, Tefsir 4/23; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* XI, 50) Bu gibi âyetlerin inmesiyle bu tür çirkin muameleler yasaklanmış oldu.

Yetim kızlar ve onların malları hakkında yine bu sûrenin ilk âyetlerinde şu ilâhî ikazlar yer almaktadır:

"Yetimlere mallarını verin. Helâli haram olanla değiştirmeyin; onların mallarını kendi malınıza katarak yemeyin. Çünkü böyle yapmanız, gerçekten çok büyük bir günahtır." (Nisâ 4/2)

"...Büyüyecekler de mallarını elimizden alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin." (Nisâ 4/6)

Rivayete göre Hz. Ömer, kendisine yetim bir kızın velisi geldiğinde bakar, eğer o yetim güzel ve zengin ise:

"- Onu senden başka biriyle evlendir, ona senden daha hayırlı birini bul" derdi. Eğer yetim çirkin ve fakir ise:

"- Onu kendine nikâhla, çünkü ona bakmaya ve iyi davranmaya herkesten çok sen lâyıksın" derdi (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 275).

Âyette geçen "çaresiz çocuklar"dan maksat, kendisini koruyacak yakınlarını

kaybetmiş, merhametsiz kimselerin eline düşmüş ve hakkını korumaktan âciz erkek çocuklardır. Bunların da haklarının korunması, ellerinden tutulması ve ihtiyaçlarının karşılanması müslümanların yerine getirmesi gereken mühim bir dinî vecibedir. Bu tür ictimâî hizmetleri îfaya teşvik bakımından Hâtemü'l-Esam'ın şu sözü ne kadar mânidardır:

"Üç şey vardır ki, onlar olmadan üç şey iddia eden yalancı mevkiine düşer:

• Malını Allah yolunda harcamadan cenneti sevdiğini iddia eden,

• Harâmlardan sakınmadan Allah'ı sevdiğini iddia eden,

• Fakirleri sevmeden Peygamber Efendimiz'i sevdiğini iddia eden yalancıdır."

Nisâ sûresi 34. âyette evlilik hayatında kadının sebep olduğu "nuşûz"dan, 35. âyette de kadın veya kocanın istememesi sebebiyle ortaya çıkan boşanma tehlikesinden bahsedilmişti. Gelen âyette ise kocanın "nuşûz"undan neş'et eden aile problemleri üzerinde durulmaktadır:

وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَٓا اَنْ
يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًاۜ وَالصُّلْحُ خَيْرٌۜ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّۜ
وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

128. Eğer bir kadın kocasının serkeşliğinden, geçimsizliğinden ve büsbütün kendisinden yüz çevirip uzaklaşmasından korkarsa, o takdirde anlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Karşılıklı anlaşmak, elbette en iyi yoldur. Şu bir gerçek ki nefisler, bencil ve menfaatlerine düşkün olarak yaratılmışlardır. Bu bakımdan ey kocalar, siz eşlerinize güzel davranır ve onlara haksızlık etmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptığınız her şeyden haberdârdır.

اَلنُّشُوزُ (nuşûz) kelimesi sözlük olarak "yüksek yer, yüksek yere çıkmak, bulunduğu yerden ayrılmak" gibi mânalara gelir. Hanımın nüşûzü "kocasından nefret etmesi, baş kaldırması, ona itaat etmeyi kendine yedirememesi, başkasına göz koyması" gibi durumlardır. Kocanın nüşûzünden maksat ise "nefret, uzaklaşma, normal evlilik ilişkilerini aksatma, söz ve fiille incitme, sert davranma, kötü muâmele etme" gibi durumlardır. İki taraftan veya taraflardan birinden kaynaklanan böyle bir duygu veya davranış sebebiyle aile hayatının devamı tehlikeye düşmekte, evlilik bağının kopması ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Kocasının serkeşliği, geçimsizliği, kötü muamelesi ve yüz çevirmesi sebebiyle zor durumda kalan bir kadın, aslında hâkime müracaat etmek sûretiyle boşanma talebinde bulunabilir. Fakat âyet-i kerîme hemen boşanmayı değil, aileyi dağılmaktan kurtarmak için alınacak tedbirler üzerinde durmaktadır. O da iki

tarafın, hususiyle de kadının bir kısım fedakârlıklar yaparak aralarında anlaşmaya varmalarıdır. Çünkü barışmak ve anlaşmak, evliliğin devamı, aile hayatının bekâsı ve çocukların fazla zarar görmeden sıhhatli bir şekilde yetiştirilmeleri açısından büyük bir ehemmiyet arzetmektedir. Şu hâdise, hangi şartlar altında olursa olsun eşlerin bir şekilde anlaşarak aralarında mutlaka barış ve huzuru temine gayret göstermeleri gerektiğine ne güzel bir misaldir:

İmrân b. Hattan el-Haricî, insanların en çirkinlerinden biri idi. Hanımı ise son derece güzeldi. Hanımı bir gün ona baktı ve: "Elhamdülillah" dedi. Bunun üzerine kocası, "Ne oldu?" diye sorunca da: "Hem ben, hem de sen cennetliklerden olduğumuz için, Allah'a hamdettim. Çünkü sana, benim gibi güzel bir kadın nasip oldu, sen de şükrettin. Bana da senin gibi bir adam nasip oldu, ben de sabrettim. Şüphe yok ki Allah hem şükreden kullarına, hem de sabreden kullarına cennetini va'detmiştir" dedi. (Zemahşerî, *el-Keşşâf,* I, 276)

Âyette insan tabiatının ayrılmaz ve derin bir özelliğine dikkat çekilmektedir. O da onun mal-mülk edinme sevdası ve menfaatine karşı aşırı düşkünlüğüdür. Bu özellik hem kadında hem de erkekte vardır. Her ikisi de kendi tutkularını gerçekleştirmek ve lehlerine olanı elde etmek isterler. Dolayısıyla kocası tarafından kötü muameleye maruz kalan bir kadın, ona bir takım menfaatler sağlamak, mehir, nafaka ve benzeri özel haklarından vazgeçmek sûretiyle onun sert ve incitici davranışlarını engelleyerek kendisine karşı iyi davranmasını sağlayabilir. Fakat bundan daha güzeli, Allah'ın her şeyden haberdâr olduğu inancıyla, O'nun azabından korkup rahmetini umarak kocaların eşlerine iyi davranması ve evlilik hayatını zedeleyecek her türlü kötü muameleden vazgeçmesidir.

Nisâ sûresinin 3. âyetinde eşler arasında adâleti sağlamaktan korkulduğu takdirde tek kadınla yetinilmesi tavsiye edilmişti. Şimdi tekrar çok evlilik ve eşler arasında adâleti sağlama konusuna temas edilerek şöyle buyruluyor:

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَاِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَاِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

129. Ne kadar isteseniz de eşleriniz arasında adâleti sağlamaya güç yetiremezsiniz. Hiç olmasa birine büsbütün meyledip, diğerini ne kocalı ne de kocasız bir halde askıda bırakmayın. Eğer yanlış davranışlarınızı düzeltir ve birbirinize haksızlık etmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır ve engin merhamet sahibidir.

130. Eğer karı-koca boşanıp birbirinden ayrılacak olurlarsa, sınırsız lutuf ve keremiyle Allah, onlardan her birinin ihtiyacını giderir. Çünkü Allah'ın hazînesi geniştir, O'nun her işi ve hükmü hikmetli ve sağlamdır.

129. âyette ne kadar çalışılsa çalışılsın eşler arasında tam olarak adâleti sağlamanın mümkün olmadığı bildirilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, çok evliliği yasaklamadığına göre her iki âyette bahsedilen "adâlet"e farklı mânalar vermek gerekir. Anlaşılan o ki, kadınlar hakkında iki çeşit adâletten söz etmek mümkündür:

Birincisi; nafaka yani yiyecek, içecek, giyecek ve barınma ihtiyaçları ile gece birlikte kalma gibi hukukta adâlet ve eşitliktir. Bunlar insanın güç yetirebileceği; istek ve iradesine bağlı olan işlerdir. Yerine getirilmesi emredilen adâlet de budur. Sakınılması gereken adâletsizlik ise birine bütünüyle meyledip diğerini hanımlık muamelesinden tamâmen mahrum etmek, büsbütün terk ve ihmal edilmiş gibi bırakarak eziyet etmektir.

İkincisi; gönül ilişkisi, sevgi ve bağlılıkta adâlet ve eşitliktir ki, bu insanın güç ve iktidarının dışındadır. Âyet-i kerîmede bu gerçeğe temas edilerek, erkekler bu hususta mazur görülmekte, bir bakıma işin böyle bir derûnî ciheti olduğu göz ardı edilmeksizin, buna rağmen luzûmu hâlinde çok evliliğe ışık yakılmaktadır. Ancak birden çok evlilik yapan erkeğin, gönül ilişkilerini bir tarafa bırakırsak, hususiyle maddî konularda, iradeye bağlı ve ölçülebilir hak ve menfaatlerde hanımların hepsine adâletle muâmele etmesi, birine teveccüh gösterip diğerini ne kocalı ne kocasız sayılabilecek şekilde askıda bırakmaması istenmektedir.

Allah Rasûlü (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurmaktadır: *"İki hanımı olup da birine büsbütün meyleden ve diğerini ihmal eden kimse kıyâmet gününde bir tarafı eğik olarak gelir."* (Ebû Dâvûd, Nikâh 38; Tirmizî, Nikâh 42)

Eşler arasında bir sıkıntı olduğunda ıslah için tavsiye edilen bu çare yolarına başvurmanın her seferinde mutlaka müspet bir netice vermesi mümkün olmayabilir. Dolayısıyla yapılan girişimler sonuçsuz kalır, herhangi bir yolla eşler arasında barış ve anlaşma sağlanamaz, her ikisi de kendi istekleriyle birbirlerinden ayrılırlarsa, Allah Teâlâ kendi kudret, kuvvet ve zenginliği ile her birine ikramda bulunur, ihtiyaçlarını karşılar ve birini diğerine muhtaç etmez. Çünkü Allah'ın ilmi, kudreti ve rahmeti sonsuz geniştir; hazineleri bitip tükenmez. O'nun her hükmü ve işi sağlam ve hikmetlidir. Dolayısıyla Allah'ı iyi tanımalı, her türlü hal ve harekette O'na karşı gelmekten sakınılmalıdır. Zâten takvâ, bütün insanlardan istenilen açık bir ilâhî emirdir:

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ اُوتُوا

الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَۜ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا
فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَم۪يدًا ﴿١٣١﴾
وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلًا ﴿١٣٢﴾
اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِاٰخَر۪ينَۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ
قَد۪يرًا ﴿١٣٣﴾ مَنْ كَانَ يُر۪يدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِۜ وَكَانَ اللّٰهُ سَم۪يعًا بَص۪يرًا ﴿١٣٤﴾

131. Göklerde olan ve yerde olan herşey Allah'ındır. Yemin olsun ki biz, sizden önce kendilerine kitap verilenlere de size de Allah'tan korkup sakınmanızı emrettik. Eğer inkâra sapıp nankörlük ederseniz bunun Allah'a hiçbir zararı olmaz. Çünkü göklerde olan ve yerde olan her şey Allah'ındır. Allah, hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç değildir; her türlü övgü O'na âittir.

132. Evet, göklerde ne var, yerde varsa hepsi Allah'ındır. Vekîl olarak Allah yeter.

133. Ey insanlar! Allah dilerse sizi yok eder, yerinize başkalarını getirir. Bunu yapmaya Allah'ın kudreti elbette yeter.

134. Kim dünya nimet ve mutluluğunu istiyorsa, şunu bilsin ki, dünyanın da âhiretin de nimet ve mutluluğu Allah katındadır. Allah, her şeyi hakkiyle işiten ve kemâliyle görendir.

Müslümanları kadınlara ve yetimlere karşı merhametli, şefkatli ve adâletli olmaya teşvik etmek için Allah Teâlâ, anlatılan konunun neticesi sayılabilecek bu âyetlerde kısa fakat son derece tesirli bir tavsiyede bulunarak şu hususları yeniden hatırlatmaktadır:

Birincisi; Allah önceki Ehl-i kitaba ve onlardan sonra gelen bütün mü'minlere, hatta tüm insanlara her türlü işlerini yaparken kalplerinde Allah korkusu olmasını, O'nun azabından ve sevgisini kaybetmekten sakınmalarını emretmiştir.

İkincisi; Allah hem dünyanın fânî hem de âhiretin bâkî tüm nimet, fayda ve mükâfatlarının yegâne sahibidir. Bunlardan kâbiliyet, istidât, gayret ve cesaretleri ölçüsünde seçim yapmak insanlara düşmektedir. Eğer insanlar bu dünyanın geçici nimetlerini isterlerse, hatta âhiretin ebedî saâdetini bunlara feda ederlerse, Allah onlardan dilediğine istediği kadar dünyalık nasip eder. Fakat onlar için âhirette bir nasip olmayacaktır. (bk. Bakara 2/200; İsrâ 17/18)

Üçüncüsü; insanların, hem bu dünyanın hem de âhiretin sonsuz nimetlerine kavuşmalarını sağlayacak olan iman ve itaat yolunu tercih etmeleri şüphesiz daha hayırlı olacaktır.

Bu ebedî sermayeden pay almak isteyenler de, gelen âyetlerde beyân edildiği şekilde kâmil bir imanla birlikte hak ve adâlet ölçülerine azami dikkat göstermelidir:

Doğru Şâhitlik Yapın

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى
اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَق۪يرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى
بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًا ﴿١٣٥﴾

135. Ey iman edenler! Kendinizin, ana-babanızın ve yakın akrabanızın aleyhinde bile olsa, Allah için doğru dürüst şâhidlik yaparak, adâleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun! Hakkında şâhidlik yaptığınız kimse zengin de olsa fakir de olsa böyle davranın. Çünkü Allah, ikisine de sizden daha yakındır, hâllerini daha iyi bilir. Şu hâlde, sakın âdil davranmaktan yüz çevirip nefsin arzularına uymayın. Eğer dilinizi eğip büker, gerçeği olduğu gibi söylemekten çekinir veya büsbütün ondan yüz çevirirseniz, başınıza geleceği siz düşünün! Zira Allah, yaptığınız her şeyden hakkıyla haberdârdır.

Önceki âyetlerde yetimlere ve kadınlara adâletle davranmak emredilmişti. Şimdi ise bütün hususlarda âdil davranılması, adâletin hayatın her safhasına yaygınlaştırılması ve bunun bir îcâbı olan doğru şâhitlik emredilmektedir. اَلْقَوَّامُونَ (kavvâmûn) kelimesinin mübâlağa sîgasında gelmesi, adâletin ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermektedir. Böylece “Adâleti ayakta tutmakta devamlı olun, haksızlığa hiç yaklaşmayın, hiçbir zaman ve hiçbir durumda adâleti zedelemeyin!” denilmektedir.

Âyet-i kerîme, muhâkemenin iki aslî unsuru olan hüküm verme ve şâhitliği bir araya getirmiştir. Hâkimlerin âdil ve müstakim olması, şâhitlerin de Allah için hakkı müdâfaa etmesi ve güzel ahlâklarıyla insanlara örnek şahsiyetler hâline gelmesi arzu edilmektedir.

Bir ism-i şerîfi de Adl olan Cenâb-ı Hak katında adâlet öyle ehemmiyetlidir ki, kişi kendi aleyhine bile olsa Allah için doğru şâhitlik yapmalıdır. Üzerinde başkalarının hakkı varsa ikrar ve itiraf etmelidir. Aynı şekilde, anne-babası ve akrabaları aleyhine de olsa âdil hüküm ve doğru şâhitlikten kaçınmamalıdır. Diğer taraftan, kişinin üçüncü şahıs aleyhine yapacağı şâhitlik, kendisinin ve akrabalarının herhangi bir zarara uğramasına sebep olacaksa bile yine dosdoğru şâhitlik yapmalıdır.

Hüküm ve şâhitlik esnâsında kişilerin zenginlik ve fakirlik durumları kesinlikle dikkate alınmamalıdır. Zengine yaranmak veya fakire merhamet etmek için hak ve adâletten ayrılmak doğru değildir. Allah zengine de fakire de herkesten daha yakındır, onları insanlardan daha iyi koruyup gözetir. Adâlet, zenginliğe veya fakirliğe göre belirlenecek bir konu değildir. O ancak hakka ve doğruluğa göre belirlenir. Zenginlik ve fakirliğin hikmetleri ise başkadır. Bunlar, kulluk imtihanının bir gereğidir. Bu sebeple doğru şâhitlik ve adâletle muâmele etme konusunda Allah zengin ile fakir arasında herhangi bir fark gözetmemiştir.

Adâleti ikâme ve doğru şâhitlik hususunda Rasûlullah (s.a.v.) şöyle ikaz buyurmaktadır:

"Sizler bana muhâkeme olmak üzere geliyorsunuz. Belki biriniz, delilini getirmekte diğerinden daha becerikli olabilir ve merâmını daha iyi anlatabilir. Ben de dinlediğime göre o kimsenin lehinde hüküm veririm. Şunu bilin ki kimin lehine kardeşinin hakkını alıp hüküm vermişsem, ona cehennemden bir pay ayırmış olurum." (Buhârî, Şehâdât 27; Müslim, Akdiye 4)

Başka bir hadiste de şöyle buyrulur:

"Kim ırzı çiğnenmek ve mahremiyeti lekelenmek üzere olan bir müslümana yardım etmeyip yüzüstü bırakırsa, Allah Teâlâ da onu, yardımını beklediği yerde yüzüstü bırakır. Kim de ırzı çiğnenmek ve mahremiyeti lekelenmek üzere olan bir müslüman kardeşine yardım ederse, Allah da ona, yardımını beklediği yerde yardım eder." (Ebû Dâvûd, Edeb 36)

Adâlet ve doğru şâhitlik gibi Allah Teâlâ'nın tüm emirlerini yerli yerince ve zamanında îfâ edebilmek için devamlı surette sağlam bir iman ve istikâmet üzere bulunmak şarttır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَع۪يدًا ﴿١٣٦﴾

136. Ey iman edenler! Allah'a, Rasûlü'ne, Rasûlü'ne indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaplara imanda sebât edin! Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhireti inkâr ederse, koyu bir sapıklığa sapmış, haktan tamâmen uzaklaşmış olur.

Rivayet edildiğine göre yahudi âlimlerden bir topluluk, Peygamber Efendimiz'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz sana, kitabına, Mûsâ'ya, Tevrat'a ve Üzeyr'e iman ediyoruz ve bunlardan başka kitapları ve peygamberleri tanımıyoruz" demişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.v.) de: *"Hayır, Allah'a, bütün peygamberlerine,*

Muhammed'e ve kitabı Kur'an'a ve ondan önceki kitaplara iman ediniz" buyurdu. "Yapmayız" dediklerinde bu âyet nâzil oldu ve hepsi iman ettiler. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* XI, 60)

Âyet-i kerîme iman etmek isteyen kimselerin, nelere ve nasıl inanmaları gerektiğini bildirmektedir. Bunlardan birine bile inanmayan kimsenin imanı geçerli değildir. Bunlardan birini bile inkâr eden kimse geçerli ve kurtarıcı imana kavuşamamış, dolayısıyla hak dinden sapmış ve yolunu bulamayacak derecede şaşırmış sayılır. Böylelerini bekleyen âkıbet, dünyada alçaklık, âhirette ise elim bir azaptır:

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًاۜ ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًاۙ ﴿١٣٨﴾ اَلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَۜ اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًاۜ ﴿١٣٩﴾

137. İman edip sonra kâfir olanlar, sonra yine iman edip tekrar kâfir olanlar sonra da inkârlarını iyice artıranlar yok mu, Allah onları kesinlikle bağışlamayacak ve onları doğru yola ulaştırmayacaktır.

138. Rasûlüm! Münafıkları, kendileri için hazırlanmış olan can yakıcı bir azapla müjdele.

139. Onlar, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost ve sırdaş ediniyorlar. Yoksa onlar kâfirlerin yanında izzet, şeref ve kuvvet mi arıyorlar? Boşuna aramasınlar. Çünkü izzet, şeref ve kuvvet tamamiyle Allah'a aittir.

Münafıkların iki mühim özelliğine dikkat çekilir:

• Mü'minleri bırakıp kâfirleri dost ve sırdaş edinmek, onlarla hemhâl olmak, onlarla oturup kalkmak.

• Kâfirlerin himayesine girip onlardan izzet, şeref, güç ve kuvvet almaya çalışmak; gâlibiyet, şeref ve üstünlüğü onlarla birlikte olmakta aramak.

Burada mü'minlere de açık bir ikaz bulunmaktadır. Onların asıl güvenecekleri, dayanacakları ve kader birliği yapacakları kimseler iman kardeşleridir. Onları bırakıp ne din ne iman tanımayan kâfirleri dost edinmek, onlara güvenip dayanmak doğru değildir. Zira mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinen kimselerde imanın zayıflaması ve bir kısım nifak alametlerinin ortaya çıkması büyük bir ihtimal dâhilindedir. Çünkü Allah'ın âyetlerini yalanlayan veya onlarla alay edenlere meylettikleri ölçüde şeref ve üstünlüklerini kaybedeceklerdir. Şimdi bu hususta çok ciddî bir ikaz gelmektedir:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ
بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِ اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ
اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

140. Allah size kitabında şu hükmü indirmiştir: "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini veya bunlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, bunu yapanlar başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber kesinlikle oturmayın. Yoksa siz de tıpkı onlar gibi olursunuz." Şüphesiz Allah, münafıkları da kâfirleri de hep birlikte cehennemde toplayacaktır.

Mekke'de müşrikler, meclislerinde Kur'an'dan bahseder ve onunla alay ederlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: **"Âyetlerimiz hakkında alaylı tavırlarla münâsebetsizliğe dalanları gördüğünde, onlar başka bir konuya geçinceye kadar kendilerinden uzak dur. Şayet şeytan sana bir an için unuttururda yanlarında kalacak olursan, hatırlar hatırlamaz derhal kalk ve o zâlimler gürûhuyla bir arada oturma!"** (En'âm 6/68) âyet-i kerîmesini indirdi. Allah Rasûlü (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret ettikten sonra bu sefer yahudiler aynı şeyi yapmaya başladılar. Onların bu meclislerde dinleyicileri de münafıklardı. Bunun üzerine de Allah Teâlâ bu âyeti inzâl buyurdu. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gay b,* XI, 64-65)

Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiği ve onlarla alay edildiği yerlerde oturmak bile yasaklanırken, onları dost edinmek ve onlardan bir izzet ve şeref beklemek nasıl doğru olabilir? Âyette geçen **"Yoksa siz de tıpkı onlar gibi olursunuz"** (Nisâ 4/140) ikazı oldukça dikkat çekicidir. Buna göre Allah'ın âyetlerini inkâr ve alaya almak küfür olduğu gibi, bu durumdayken onlarla beraber oturmak da küfür sayılmaktadır. Orada oturan kişi, açık veya gizli olarak bu duruma itiraz etmediği müddetçe küfürden kurtulamaz. Çünkü küfre rızâ küfür, günaha rızâ günahtır. O halde eğer onlara tepki gösterme gücünü bulamıyorsa, bu âyet-i kerîmenin tehdit ettiği kimselerden olmamak için yanlarından kalkıp gitmesi gerekir.

Rivayete göre Ömer b. Abdülaziz (r.h.), içki içen bir topluluğa rastladı ve onları cezalandırdı. Onların arasında da oruçlu biri vardı ve: "Şu kişi oruçludur" dediler. Bunun üzerine: **"...Bunu yapanlar başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber kesinlikle oturmayın. Yoksa siz de tıpkı onlar gibi olursunuz"** (Nisâ 4/140) âyetini okudu. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* IV, 444) O, bu davranışıyla günaha rızânın günah olduğunu; o günahı işleyenin de, ona râzı olanın da o günahın cezasına hep birlikte maruz kalacaklarını göstermiş oldu.

Şeyh Ubeydullâh Ahrâr (k.s.), bu hususta yârânına şöyle nasîhat eder:

“- Ağyâr ve bîgânelerle sohbet etmek, kalbe fütûr, rûha dağınıklık ve gönle perişanlık verir. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî, bir gün içinde böyle bir perişanlık duydu. Bir türlü kendisini toplayamadı; meclisindekilere:

«- Hele bir bakın meclisimizde yabancı biri var mı?» dedi. Araştırdılar, kimseyi bulamadılar. Fakat Bâyezid-i Bistâmî ısrâr etti:

“- Hele iyi araştırın. Asâların olduğu yere de bakın. Eğer öyle olmasaydı, içimde bu perişanlık olmazdı» dedi. Tekrar araştırdılar ve bir gâfilin asâsını buldular. O asâyı dışarı attılar; Bayezid-i Bistâmî’nin gönül huzûru da yerine geldi.

Yine bir gün Hâce Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri, huzûruna gelen yakınlarından birine:

“- Senden yabancılık kokusu geliyor” dedi ve ilâve etti:

“- Gâlibâ sen, yabancı birinin elbisesini giymişsin.” O kimse hayretle:

“- Evet öyle” dedi ve o elbiseyi değiştirip tekrar geldi. (Hânî, *el-Hadâiku’l-verdiyye,* s. 666)

Bu sebepledir ki, Mevlânâ Hazretleri oğlu Sultan Veled’e şu nasihatte bulunmuştur:

“Bahaeddin, eğer dâimâ cennette bulunmak istersen, herkesle dost ol, hiç kimsenin kinini yüreğinde tutma! Çünkü bir adamı dostlukla anarsan dâimâ sevinç içinde olursun. İşte o sevinç cennetin ta kendisidir. Eğer bir kimseyi düşmanlıkla anarsan dâimâ üzüntü içerisinde olursun. İşte bu gam da cehennemin ta kendisidir. Dostları andığın vakit, içinin bahçesi çiçeklenir, gül ve fesleğenlerle dolar. Düşmanları andığın vakit, için, dikenler ve yılanlarla dolar, canın sıkılır, içine bir pejmürdelik gelir. Bütün peygamberler ve velîler böyle yaptılar, içlerindeki bu karakteri dışlarına vurdular. Halk onların bu güzel huylarına mağlûp olup tutuldu. İradeleriyle onların ümmeti ve müridi oldular.” (Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri,* II, 210)

Şimdi de dost edinilmesi ve birlikte oturulması yasaklanan münafıkların bir kısım özellikleri deşifre ediliyor:

اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ قَالُوا اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ
وَاِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌۙ قَالُوا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَۜ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ
لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًاۚ ﴿١٤١﴾

141. Münafıklar, sizinle ilgili olup bitenleri çok yakından izler ve devamlı olarak havayı yoklarlar: Şayet Allah size bir zafer lutfederse: "Biz de sizinle beraber değil miydik?" derler. Eğer kâfirlerin zaferden bir payı olursa, o zaman da onlara yaklaşmak için: "Biz size yardım ederek gâlibiyetinizi temin etmedik mi? Mü'minlerden gelecek felaketlere karşı sizi korumadık mı?" derler. Allah, kıyâmet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, mü'minler aleyhinde kâfirlere, kalıcı bir gâlibiyet için kesinlikle fırsat tanımayacaktır.

Âyetin, **"Allah, mü'minler aleyhinde kâfirlere kalıcı bir gâlibiyet için kesinlikle fırsat tanımayacaktır"** (Nisâ 4/141) kısmının hem dünya hem de âhiret hayatını ilgilendiren yönü vardır. Allah, kıyâmet günü mü'minler ve münafıklar arasında hükmünü verecek, orada mü'minlerin üstünlükleri ve elde ettikleri en büyük başarı ortaya çıkacaktır. Nitekim şu âyet-i kerîme bu hakîkati beyân etmektedir: **"Dünya hayatı kâfirlere süslü ve sevimli gösterildi. Bu sebeple iman edenlerle alay edip dururlar. Halbuki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, kıyâmet günü onlardan üstün olacaklardır."** (Bakara 2/212) Dünya hayatına gelince, **"Biz, bu gâlibiyet ve mağlubiyet günlerini insanlar arasında döndürür dururuz"** (Âl-i İmrân 3/140) şeklindeki ilâhî kanun gereğince gâlibiyet zaman zaman müslümanların, zaman zaman da kâfirlerin olsa da Allah, mü'minlerin devletini sona erdirme ve izlerini silme fırsatını kâfirlere asla vermeyecektir. Bununla birlikte kâfirlerin eline fırsat geçmemesi için mü'minlerin kendi aralarında tefrikaya düşüp savaşmamaları, iyiliği emir ve kötülükten sakındırma vazîfelerini ihmal etmemeleri ve günah girdabına gömülmemeleri gerekir.

Münafıkların diğer özelliklerine gelince:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْۚ وَاِذَا قَامُٓوا اِلَى الصَّلٰوةِ

قَامُوا كُسَالٰىۙ يُرَٓاؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلًاۙ ﴿١٤٢﴾

مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَۗ لَٓا اِلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ وَلَٓا اِلٰى هٰٓؤُلَٓاءِۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

142. Münafıklar, kendilerince güyâ Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar. Oysa Allah, onların hilelerini sürekli kendi başlarına çeviriyor. Onlar namaza kalktıklarında tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı da pek az hatırlarına getirirler.

143. Onlar, mü'minlerle kâfirlerin arasında bocalayıp duranlardır. Tam olarak ne mü'minlere ne de kâfirlere bağlanabilirler. Allah kimi saptırırsa,

artık sen onun için bir kurtuluş yolu bulamazsın.

Burada münafıkların dört önemli özelliğine temas edilir:

• Onlar, namazı tembel tembel, isteksiz bir şekilde kılmaya çalışırlar. Kendilerini müslüman gösterebilmek için cemaatle namaza iştirakleri gerektiğinden, cemaate gelmek onlara çok zor gelir. Namazı ancak riyakârlık yapmak için kılarlar. Bu sebeple herhangi bir sevap ummazlar. Onu terk etmekten dolayı da ceza göreceklerine inanmazlar. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Münafıklara en ağır gelen namaz, yatsı namazı ile sabah namazıdır."* (Buhârî, Mevâkît 20; Müslim, Mesâcid 252) Çünkü gündüzün çalışıp yoruldukları için yatsı namazına gitmek, derin uyku vaktine rast geldiği için de sabah namazına gitmek onlara ağır gelir.

• İnsanlara gösteriş yaparlar. Bütün kıldıkları namaz ve yaptıkları hayırlar hep gösteriş içindir. Allah'a gerçek mânada inanmadıkları ve O'ndan bir sevap ummadıkları için yaptıklarını sadece dünyevî beklenti ve endişelerle yaparlar.

• Allah'ı az zikrederler, neredeyse hatırlarına bile getirmezler. Zira Allah'ın zikri onların dillerine ve kalplerine yerleşmemiştir. Gönüllü olarak ne tesbih ne tehlil getiriler ne de Kur'an okurlar. Sadece riya için kıldıkları namazlarda tekbir getirirler. Bu da elbette çok zikir sayılmaz. Gerçekten de müslüman görünen nice insanlar vardır ki, günlerce beraber olsan onlardan ne bir tehlil ne de bir tesbih duymak mümkün olabilir. Ancak dünya ve dünyalıklarla alakalı faydasız konuşmalar bütün vakitlerini doldurur. Bundan hiç usanmazlar. Bunun bir münafıklık alâmeti olduğunun farkında bile değildirler. Halbuki mü'minin üç kalesi vardır. Bunlar mescid, zikrullah ve Kur'an tilâvetidir. Bu üç şeyden biriyle meşgul olan mü'min, kendini şeytandan koruyan bir kaleye sığınmış sayılır.

• Onlar iman ile küfür arasında kararsızlık, tereddüt ve şaşkınlık içindedirler. İç ve dış dünyaları tam bir istikrarsızlık manzarası arzetmektedir. Ne mü'minlere yar olabilirler, ne de kâfirlere tam olarak bağlanabilirler. İki grup arasında bocalar dururlar. Her iki tarafı da memnun etme çabası içerisinde uğraşır, böylece ömürlerini boş yere tüketirler. Tercihlerini sapıklıktan yana kullandıkları için, Allah onları doğru yoldan saptırmış ve derin bir şaşkınlık içine bırakmıştır. Böyle durumda olan kimselere bir hidâyet ve kurtuluş yolu bulmak mümkün değildir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Münafığın durumu, hangi sürüye katılacağını bilemeyen, iki sürü arasındaki a kın koyun gibidir. Kimi zaman bu tarafa, kimi zaman da diğerine gider, kalır." (Müslim, Munâfıkîn 17)

Bu bakımdan kurtuluş itibariyle mü'min, münafık ve kâfirin durumunu bir

nehre atılan üç kimsenin hâline benzetmek mümkündür. Mü'min nehri geçer. Kâfir olduğu yerde kalır. Münafık ise, nehri geçmeye teşebbüs eder, fakat ortasına geldiğinde muvaffak olamayacağını anlar. O vakit kâfir ona: "Bana doğru gel de boğulmayasın" diye seslenir. Mü'min de ona: "Benden tarafa gel de kurtul" diye bağırır. Bunun üzerine münafık ne tarafa gideceğine bir türlü karar veremez. Tereddüt içinde oyalanırken boğulup gider. İşte bu misalde olduğu gibi münafık ölene kadar şüpheden kurtulamaz.

Bu sebeple Yüce Rabbimiz, mü'minleri kâfir ve münafıkların zararlarından korumak üzere şöyle buyuruyor:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِر۪ينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِن۪ينَۜ
اَتُر۪يدُونَ اَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُب۪ينًا ﴿١٤٤﴾

144. Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp kâfirleri dost ve sırdaş edinmeyin. Yoksa, böyle bir akılsızlıkta bulunup da aleyhinizde Allah'a apaçık bir delil vermek ve O'nun azabını üzerinize çekmek mi istiyorsunuz?

İslâm'dan önce Medine'de yaşayan Evs ve Hazreç kabilesinden olan Araplar ile Kurayza oğulları yahudileri arasında emzirme, yeminle birbirlerine bağlanma gibi sebeplerle oluşmuş bir takım ilişkiler ve dostluklar vardı. Allah Rasûlü (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye gelip de onlar müslüman olunca, yahudilerle olan dostluklarının doğru olup olmadığından, ya da bu dostluklarını devam ettirmelerinde bir sakınca bulunup bulunmadığından şüphe ettiler. Durumu gelip Rasûlullah'a anlattılar ve: "Yâ Rasûlallah, biz kimlerle dost olalım?" diye sordular. Efendimiz'in: *"Muhacirlerle dost olun"* buyurması üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* XI, 69)

Münafıkların uğrayacağı cezaya gelince:

اِنَّ الْمُنَافِق۪ينَ فِي الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِۚ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ
نَص۪يرًاۙ ﴿١٤٥﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوا
د۪ينَهُمْ لِلّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ مَعَ الْمُؤْمِن۪ينَۜ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِن۪ينَ اَجْرًا عَظ۪يمًا ﴿١٤٦﴾

145. Şüphesiz münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar. Onları oradan kurtaracak hiçbir yardımcı da bulamazsın.

146. Ancak tevbe edip hallerini düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılanlar ve dinlerini tam bir ihlasla yaşayıp bütün samimiyetleriyle Allah'a yönelenler başka. İşte onlar gerçek mü'minlerle beraberdirler. Allah mü'minlere pek

büyük bir mükâfat verecektir.

Araplar aşağı doğru inen tabakalar hakkında اَلدَّرْكُ (derku), yukarı doğru çıkanlara da اَلدَّرَجَةُ (derece) derler. Buna göre cennette dereceler, cehennemde ise derekeler vardır. Cehennem ateşi aşağıya doğru çeşitli tabaka ve mevkilerden oluşur. Yakıcılık durumuna göre ona çeşitli isimler verilir. Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen isimlerden bazıları şunlardır: Cehennem, Cahîm, Hamîm, Saîr, Hutame, Lezâ, Sekar, Hâviye, Ğayy... İşte münafıklar, farklı isimlerle ve sıfatlarla anılan cehennem ateşinin en alt tabakasında bulunurlar. Burada cezalandırılmalarının sebebi ise küfürlerinin ileri derecede oluşu, hilelerinin çokluğu ve mü'minlere eziyet verme imkânları elde edip bunları tatbik etmelerinden dolayıdır.

Kullarına sonsuz merhamet sahibi olan Rabbimiz, cehennemin en alt tabakasına lâyık olan münafıklara bile tevbe kapısını açık tutmakta; günahlarından tevbe edip hâlini düzeltenleri, Allah'a kulluğa sımsıkı sarılanları, gösterişi terk edip dînin emirlerini samimi bir şekilde sadece Allah için yapanları affedeceğini, onları gerçek mü'minlerden sayacağını ve mü'minlerle beraber onlara da büyük bir mükâfat vereceğini müjdelemektedir. Bunun sebep ve hikmeti şudur:

مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلٖيمًا ﴿١٤٧﴾

147. Eğer siz şükredip inanırsanız Allah size ne diye azap etsin. Allah, iyiliklerin karşılığını bol bol veren ve her şeyi hakkiyle bilendir.

Şükrün en mühim alâmeti, Allah'ın lutfettiği nimetlerin kadrini bilmek ve bunu dil ile söyleyip davranışlarla sergilemektir. Bunu başarabilmek için de müslüman, nimet veren Varlığın kendisine olan lutfunun farkında olup şükürde O'na başkasını ortak koşmamalı, O'na nihâyetsiz muhabbet ve bağlılık duymalı ve O'nun emirlerine itaat edip, rızâsına muhâlif hareketlerden kaçınmalıdır.

Şu dört şey insanın lehine, şu üç şey de insanın aleyhinedir. Lehine olan dört şey: Şükür, iman, dua ve istiğfardır. Bu hususta âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur:

"Eğer siz şükredip inanırsanız Allah size ne diye azap etsin." (Nisâ 4/147)

"Rasûlüm, sen onların arasında bulunduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir. Bir de yaptıklarına pişmanlık duyup günahlarının bağışlanmasını diledikleri sürece de Allah onlara azap etmeyecektir." (Enfâl 8/33)

"Rasûlüm! De ki: "Eğer kulluğunuz ve yakarmanız olmasa Rabbim size ne

diye değer versin ki?” (Furkãn 25/77)

Aleyhine olan üç hususa gelince, bunlar: Hilekârlık, haddi aşmak ve ahdi bozmaktır. Nitekim bu hususta da âyetlerde şöyle buyrulur:

“Oysa kötülük planları, ancak onu kuranların ayağına dolanır.” (Fâtır 35/43)

“Ey insanlar! Taşkınlığınız ancak kendinize zarar verecektir.” (Yûnus 10/23)

“Artık kim bey‘atini bozarsa ancak kendi zararına bozmuş olur.” (Feth 48/10)

Dâima iyilikleri seven ve emreden, kötülükleri ise sevmeyip yasaklayan Yüce Allah, haksızlığa uğrayan kullarına bir kısım ruhsatlar tanımaktadır ki onlardan biri şudur:

Allah Kötü Sözlerin Açıkça Söylenmesini Sevmez

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّٓوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَۜ وَكَانَ اللّٰهُ
سَمٖيعًا عَلٖيمًا ﴿١٤٨﴾ اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُٓوءٍ
فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدٖيرًا ﴿١٤٩﴾

148. Allah çirkin sözün, açıkça söylenmesinden asla hoşlanmaz. Ancak zulme uğrayan kimsenin durumu başkadır. Allah, her şeyi hakkiyle işitir ve kemâliyle bilir.

149. Siz, açık veya gizli bir iyilik yaptığınızda ya da size yapılan bir kötülüğü bağışladığınızda, şunu bilin ki Allah da sizi affedecektir. Çünkü Allah, çok affedicidir, her şeye gücü yetendir.

Rivayete göre bir adam bir kavme misafir olmuştu. Onu misafir etmede, yedirip içirmede kötü davrandılar da onlardan şikâyette bulundu. Bu âyet-i kerîme, onun şikâyette bulunmasına ruhsat tanımak üzere nâzil oldu. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 189)

Bir diğer rivayete göre Peygamber Efendimiz'in de hazır bulunduğu bir mecliste bir adam Hz. Ebûbekir'in aleyhinde konuştu. Ebûbekir cevap vermedi. Adam konuşmaya devam edince dayanamadı ve cevap verdi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kalkıp meclisten ayrılmak istedi. Ebûbekir: "Ey Allah'ın Rasûlü, bu adam benim aleyhimde konuşurken oturuyordun, ben cevap verince çıkmaya davrandın?!" dedi. Efendimiz: *"O, senin aleyhinde konu urken bir melek senin yerine o adama cevap veriyordu. Fakat sen cevap verince melek gitti, yerine eytan gelip oturdu"* buyurdu ve bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Ebû Dâvûd, Edeb 41/4896; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* XI, 72)

Allah Teâlâ, ne fiil ne de söz olarak, ne gizli ne de âşikâr kötülüğün hiç birini sevmez. Kötü fiil şöyle dursun, kötülüğün söz kabilinden olarak bile meydana konulmasını istemez. Sadece sözle bile olsa kötülük ilan edildiği ve açıklandığı zaman oraya ilâhî gazap ve azap iner. Ancak zulüm ve haksızlığa uğrayan kişi bundan müstesnâdır. Zulme uğramış, hakkına tecavüz edilmiş olan kimse feryat edebilir, zâlim aleyhine bağıra bağıra beddua edebilir yahut ondan yakınarak kötülüklerini söyleyebilir, hatta kötü sözlerine misliyle karşılıkta bulunabilir.

Hasan Basri (r.h.), şu üç şahıs aleyhinde konuşmanın gıybet olmayacağını söyler. Bunlar; zâlim sultan, açıktan günah işleyen fâsık, insanları kendi

uydurduğu bid‘ate çağıran bid‘atçi kimsedir.

Ancak ister fiilî olsun ister kavlî olsun açık veya gizli yapılan bütün iyiliklerin ve kendimize yapılan kötülük ve haksızlıkları affetmenin Allah katında büyük mükâfatı vardır. Özellikle **“Siz, açık veya gizli bir iyilik yaptığınızda”** (Nisâ 4/149) ifadesiyle söze başlanması kötülüğü bağışlamaya teşvik için bir giriştir. Zâten ardından da Allah’ın affediciliği ve her şeye kâdir olduğu zikredilmiştir. Buradan, Allah’ın râzı olduğu davranışın, cezalandırmaya gücü yeterken affetmek olduğu anlaşılmaktadır.

Af ve iyilikten yana hiçbir nasibi olmayıp Allah’ı ve peygamberleri inkâr edenlere gelince:

اِنَّ الَّذٖينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرٖيدُونَ اَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهٖ
وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍۙ وَيُرٖيدُونَ اَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ
ذٰلِكَ سَبٖيلًاۙ ﴿١٥٠﴾ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّاۚ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرٖينَ عَذَابًا مُهٖينًا ﴿١٥١﴾

150. Allah’ı ve peygamberlerini inkâr eden, Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyen ve “peygamberlerin bir kısmına inanırız, bir kısmına inanmayız” deyip, böylece iman ile küfür arasında bir yol tutmaya çalışanlara gelince:

151. İşte bunlar gerçek mânada kâfirdirler. Biz de kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.

Burada üç grup kâfirden bahsedilmektedir:

• Hem Allah’ı hem de peygamberlerini inkâr edenler, hiç birine iman etmeyenler. Müşrikler, dinsizler ve ateistler bu gruba girer.

• İman etme bakımından Allah ile peygamberi birbirinden ayıranlar, yani Allah’a iman iddiasında bulunup da peygamberlere inanmayanlar.

• Peygamberlerden bazısına inanıp bazısına inanmayanlar. Yahudi ve hıristiyanlar bu gruba girmektedir. Özellikle Peygamber Efendimiz’e iman etmemeleri tenkit edilmektedir.

Bu davranışların hepsi küfür, bunu sergileyenler de kâfirdir. Çünkü imanla küfür, hakla bâtıl arasında orta bir mertebe yoktur. Bir peygamberi inkâr bütün peygamberleri inkâr, peygamberleri inkâr ise Allah’ı inkâr demektir.

Günümüzde özellikle müsteşriklerin gündeme getirdiği iddialar ve bunların bir kısım modernistler tarafından yüksek sesle dillendirilmesi sonucu, Peygamberimiz (s.a.v.) ve onun sünneti hakkında Kur’an’ın bu konudaki yaklaşımına kesinlikle uymayan bir kısım inkârî temayüller baş göstermiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'den anladığımıza göre "Peygamber", yeryüzünde Allah'ın temsilcisidir. O, Allah'tan din vahyini almakta, Allah adına konuşmakta, Allah adına karar verip iş yapmaktadır. Bizim Allah hakkında, din hakkında ve dînin bahsettiği bütün hususlarda sahip olduğumuz bilgiler, bütünüyle Peygamber (s.a.v.)'in verdiği bilgilere dayanmaktadır. Çünkü bu mânada Allah ile irtibat hâlinde bulunup söz söyleme yetkisine sahip tek kişi odur. Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ pek çok âyette kendisi ile beraber Peygamber'e itaati emretmiş ve **"Peygamber'e itaatin aynen kendine itaat"** (bk. Nisâ 4/80) olduğunu haber vermiştir. Kulun Allah'ı sevip O'nun af ve mağfiretine ulaşabilmesini Peygamberi'ne uymaya bağlamıştır. (bk. Âl-i İmrân 3/31)

O halde Peygamber (s.a.v.)'i ve onun sünnetini devre dışı bırakmaya çalışmak, bununla ilgili kalplere şüphe tohumları atmak gibi hâince ve şeytanca teşebbüsler, "Allah ile peygamberlerin" arasını ayırmaya yeltenmekten başka bir şey değildir. Bunu bilinçli planlayanlar ve uygulayanlar kapkaranlık küfür dehlizlerinde bulundukları gibi, bilerek veya bilmeyerek buna alet olanlar da aynı küfür dehlizlerine doğru süratle yol almaktadırlar. Kurtuluş için bu bâtıl yoldan dönüş gereklidir ki, bir sonraki âyet bunun çaresini öğretmektedir:

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ اُو۬لٰٓئِكَ سَوْفَ

يُؤْتِيهِمْ اُجُورَهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾

152. Allah'a ve peygamberlerine inanıp peygamberlerin arasını ayırmayanlara gelince, Allah onlara yakında mükâfatlarını verecektir. Allah, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

Makbul iman, Allah'a ve peygamberlerine inanmak ve iman itibariyle onlar arasında bir ayırıp yapmamaktır. Bu şekilde inanıp gereğini yapanlar ebedî mükâfata, ilâhî mağfiret ve rahmete nâil olacaklardır.

Şimdi de, peygamberlere karşı sergilenen menfî tavra misal olarak Ehl-i kitabın hâli gözler önüne serilmekte ve müslümanların bu konuda dikkatli olmaları istenmektedir:

يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَٓاءِ فَقَدْ سَاَلُوا

مُوسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُٓوا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ

بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا

عَنْ ذٰلِكَ وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾

153. Rasûlüm! Ehl-i kitâp senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Buna aldırış etme. Çünkü onlar Mûsâ'dan daha büyüğünü istemiş, "Bize Allah'ı açıkça göster!" demişlerdi. Derken, böyle küstahça istekleri yüzünden onları hemen yıldırım çarpmıştı. Sonra, kendilerine apaçık deliller ve mûcizeler gelmesine rağmen buzağıyı tanrı edinmişlerdi. Yine de bütün bunları affetmiş; Mûsâ'ya da apaçık bir delil, kudret ve hâkimiyet vermiştik.

Rivayete göre yahudilerin Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e: "Ey Muhammed, eğer gerçekten peygamber isen Mûsâ'nın getirdiği gibi kitabı gökten bize bir defada toptan getir" demeleri üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 189) Diğer bir rivayete göre ise bir grup yahudinin Peygamberimiz'e gelip "Mûsâ'nın Allah katından levhaları getirdiği gibi sen de bize Allah katından levhalar getir ki seni tasdik edelim" diye istekte bulunmaları üzerine nâzil olmuştur. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* VI, 10)

Ehl-i kitap, iman edeceklerinden dolayı değil tamâmen işi yokuşa sürmek ve peygamberi zor durumda bırakmak niyetiyle Allah Rasûlü (s.a.v.)'den böyle bir talepte bulunmuşlardır. Nitekim Hz. Mûsâ'dan bundan daha büyük bir şey istemişler: **"Allah'ı açıkça görmedikçe sana iman etmeyeceğiz!"** demişler ve gözleri göre göre kendilerini yıldırım çarpmıştı. Sonra şükretmeleri için ölümlerinin ardından Allah onları tekrar diriltmişti. (bk. Bakara 2/55-56) Fakat fazla geçmeden, Hz. Mûsâ'nın gösterdiği beyaz el, asâ, denizin yarılması gibi Allah'ın varlığına, birliğine ve kudretine açıkça delâlet eden mûcizeleri görmelerine rağmen buzağıyı ilâh edinmişlerdi. (bk. Bakara 2/51; Tâhâ 20/83-89)

"Mûsâ'ya verilen apaçık delil"den maksat, gösterdiği mûcizelerdir. Çünkü o, bunlar vesilesiyle peygamberliğini ispat etmiş, muhâliflerini kıpırdamayacak şekilde susturmuş ve onlar üzerinde nüfûz ve hâkimiyetini kurmuştur.

Diğer taraftan:

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا
لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

154. Verdikleri sözde durmaları için dağı üzerlerine kaldırmış ve: "Şehrin kapısından secde ederek, emirlerimize boyun eğerek girin!" demiştik. Yine onlara: "Cumartesi yasağını hiçe sayarak haddi aşmayın!" buyurmuş ve onlardan pek sağlam bir söz almıştık.

Yahudiler, ıslahı zor bir millet oldukları için, Allah Teâlâ emirlerini yerine

getirmek üzere onlardan söz alırken ve onlardan sözlerinde durmalarını isterken dağı üzerlerine bir gölge gibi kaldırmış; bunları dine kâmil bir imanla değil, dağın altında kafalarını ezecek gibi bir vaziyette bağlamıştır. (bk. Bakara 2/63; A'râf 7/171) Onlara verilen emirlerden ikisi de şehrin kapısından başlarını eğip secde eder vaziyette girmeleri (bk. Bakara 2/58) ve balık tutmak gibi yasak işler yaparak cumartesi gününün mahremiyetini çiğnememeleri ve haddi aşmamalarıdır. (bk. Bakara 2/65-66)

Yahudilerin lânete uğramalarının ve kalplerinin mühürlenmesinin sebepleri ise şöyle beyân edilir:

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ
حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌۜ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا
يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًاۖ ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ
بُهْتَانًا عَظِيمًاۙ ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ
رَسُولَ اللّٰهِۚ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْۜ وَاِنَّ الَّذِينَ
اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُۜ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّۚ
وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًاۙ ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

155. Fakat verdikleri sözden dönmeleri, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, peygamberleri haksız yere öldürmeleri ve: "Kalplerimiz perdelidir" demeleri yüzünden biz onları lânetledik. Aslında Allah, onların kalplerini inkârları yüzünden mühürlemiştir. Artık pek azı dışında onlar iman etmezler.

156. Bu lânet ve mühürleme, küfürde ısrarla devamları ve babasız çocuk doğurması sebebiyle Meryem'e büyük bir iftira atmaları yüzündendir.

157. Bir de: "Biz, Allah'ın Rasûlü Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demeleri yüzünden. Oysa onlar İsa Mesih'i ne öldürebildiler ne de çarmıha gerebildiler. Öldürdükleri başkası idi, fakat onlara İsa gibi gösterildi. Şüphesiz ki İsa hakkında anlaşmazlığa düşenler, onun öldürülmesi hususunda da şüphe içindedirler. Bu konuda zanna tâbi olmaktan başka hiçbir bilgileri yoktur. Kesin olan şu ki, onu öldüremediler:

158. Bilakis Allah onu kendi katına yükseltti. Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır.

Yahudiler, peygamber olduğunu bildikleri Hz. İsa'yı öldürmeyi istemişler ve

buna azmetmişlerdi. Fakat onu ne öldürebildiler, ne de çarmıha gerip asabildiler. Zira o dönemde idamlar çarmıha germek sûretiyle yapılır, mahkumlar çarmıhta bir müddet kaldıktan sonra kemikleri, özellikle de omurga kemikleri kırılıp omiriliği çıkarılarak öldürülürdü. Ancak Hz. İsa'nın yerini haber veren ihbarcı ona benzetilmiş ve çarmıha gerilerek o katledilmiştir.

Allah Teâlâ, İsa (a.s.)'ı yahudilerin elinden kurtarmış, akıl yoluyla mâhiyetini tam olarak bilemeyeceğimiz bir yolla kendine, kendi katına yükseltmiştir. Fakat meselenin nasıl vuku bulduğu ve ayrıntıları konusunda bir açıklama yapılmamıştır. Ne Allah'ın onu bedeniyle birlikte yeryüzünden gökteki bir yere yükselttiği, ne de onun diğer insanlar gibi ölüp ruhunun göğe yükseltildiği belirtilmemiştir. Mesele o kadar kapalı bir dille anlatılmıştır ki, bu hâdise hakkında, onun olağanüstü ve mûcizevi olduğunu söylemekten başka bir değerlendirme yapmak imkânsız gibidir. Evet Hz. İsa Allah'a yükseltilmiştir; kıyâmete yakın tekrar dünyaya gelecek ve Peygamber Efendimiz'in izinde İslâm'ın tebliğini yapacaktır. Hadîs-i şerîfte buyrulur:

"*Hz. İsa, üzerinde kızıl toprak renginde iki elbise olduğu hâlde iner; haçı kırar, domuzu öldürür, cizyeyi kaldırır, insanları İslâm'a çağırır. Allah, onun zamanında İslâm hâriç bütün dinleri ortadan kaldırır. Yeryüzüne emniyet gelir. Bunun bereketiyle arslanlar develerle otlar. Çocuklar, yılanlarla oynar.*" (İbn Mâce, Fiten 33/4077)

Bir başka hadis-i şerif de şöyledir:

"*Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, Meryem oğlu İsa'nın, İslâm eriati ile hükmedecek adâletli bir hâkim olarak aranıza ineceği, haçları kırıp, domuzları öldüreceği, Ehl-i kitâptan cizyeyi kaldıracağı (yâni Ehl-i kitâbın da müslüman olup yahudilik ve hıristiyanlığın kalkacağı) vakit yakındır. O zaman mal öylesine artar ki, kimse onu kabul etmez; tek bir secde, dünya ve içindekilerin tamamından daha hayırlı olur.*" Bu hadis-i şerifi rivayet eden Ebû Hüreyre (r.a.) rivayetinin sonunda der ki: "Dilerseniz şu âyeti okuyun: **« Ehl-i kitaptan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecek; o da kıyâmet günü onlar aleyhinde şâhit olacaktır.»** (Nisâ 4/159) (Buhârî, Buyû 102, Enbiyâ 49; Müslim, İman 242)

Âyette bahsedilen **"İsa hakkında anlaşmazlığa düşenler"**den maksat hıristiyanlardır. Onların Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi konusunda ortak bir inançları yoktur. Bir inanca göre çarmıha gerilen kişi Hz. İsa değil, ona çok benzeyen bir adamdı. Başka bir görüşe göre, çarmıha gerilen kişi Hz. İsa idi, fakat çarmıhta ölmemişti ve çarmıhtan indirildiğinde yaşıyordu. Bazıları da Hz. İsa'nın çarmıhta öldüğüne, daha sonra tekrar dirilip havarileriyle birçok kez buluşup, konuştuğuna inanırlar. Bir kısmı ondan Kutsal Ruh'un çıkarıldığını söylerler. Bazıları da Hz. İsa'nın ölümünden sonra, insan vücudu içinde

dirildiğini ve bu vücut içinde yükseltildiğini söyler. Tüm bunlar, hıristiyanların bu konuda gerçek bir bilgiye sahip olmadıklarını, farklı görüşlerini sadece tahminlere dayandırdıklarını ve bir şüphe içinde bulunduklarını gösterir.

Sonuç olarak:

عَلَيْهِمْ شَهِيدًاۚ ﴿١٥٩﴾ وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ

159. Ehl-i kitaptan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecek; o da kıyâmet günü onlar aleyhinde şâhit olacaktır.

Kendilerine ölüm gelip çatmadan önce yahudiler Hz. İsa'yı yalanlamaktan, hıristiyanlar da ona ulûhiyet isnadından tevbe ederek Hz. İsa'ya olması gereken şekilde iman etmek zorundadırlar. Ölüm anı gelip tevbe kapısı kapanmadan tevbe edip imana gelmelidirler. Zira âhiret perdelerinin aralandığı o zamanda imanın faydası olmayacaktır. (bk. Nisâ 4/18) Böylelikle kâfir olarak ruhlarını teslim edecekleri için Hz. İsa kıyâmet günü onlara şâhit olacak, hıristiyanlar aleyhinde: "Ey Rabbbim, bunlar bana ilâh ve Allah'ın oğlu" dediler, diye; yahudiler aleyhinde de: "Ey Rabbim bunlar beni yalanladılar" diye şâhitlik yapacaktır.

Özellikle yahudilerin, Allah'ın gazabına uğramalarına sebep olan daha başka zulümleri de vardır:

فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ
عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًاۙ ﴿١٦٠﴾ وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ
اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِۜ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٦١﴾

160. Yahudilerin yaptıkları zulümler ve pek çok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları yüzünden daha önce kendilerine helâl kılınmış olan bir kısım temiz ve hoş yiyecekleri biz onlara haram kıldık.

161. Bir de kendilerine yasaklandığı halde faiz almaları ve haksız yollarla insanların mallarını yemeleri yüzünden. İçlerinden kâfir olanlara can yakıcı bir azap hazırladık.

Yenmesi meşrû ve helâlken zulümleri ve burada sayılan diğer günahları ve azgınlıkları sebebiyle yahudilere haram kılınan şeyler, En'âm sûresinde şöyle açıklanmıştır:

"Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kılmıştık. Sığır ve koyunların sırt ve bağırsaklarına yapışmış yahut kemiğe karışmış yağları dışındaki tüm iç yağlarını da onlara haram kılmıştık. Azgınlıkları

yüzünden biz onları böyle cezalandırdık. Gerçekten biz gerçeği söyleriz." (En'âm 6/146)

Burada şöyle bir inceliğe dikkat çekilebilir: Rabbimiz, yahudiler hakkında: **"Biz onlara temiz ve iyi şeyleri haram kıldık"** (Nisâ 4/160) buyurur. Ümmet-i Muhammed hakkında ise **"O Peygamber temiz ve hoş olan bütün yiyecek ve içecekleri onlara helâl, kötü ve pis olan şeyleri ise onlara haram kılmaktadır"** (A'râf 7/157) ve **"Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin"** (Mâide 5/88) buyurmuştur. Dolayısıyla ümmet-i Muhammed'e yani bize günahlarımızdan ötürü herhangi bir şey haram kılınmamıştır. Allah Teâlâ bizi bu âyetlerle temiz ve güzel olan şeylerin haram kılınmasından emniyette kıldığı gibi, inşallah âhirette de bizi acı bir azaptan emniyette kılacaktır. Çünkü âyet-i kerîmede temiz ve güzel olan şeylerin haram kılınması ile âhirette acı bir azap hazırlanması beraber zikredilmiştir. Âlimlerimiz bu gibi âyetlerden ilhamla: "Yasakları çiğnemek, mübah olanların haram kılınmasını gerektirir. Mübah olan şeylerde israfa düşmek ise, münacâttan, Allah'a gönülden yalvarış ve yakarıştan mahrum olmayı gerektirir" demişlerdir. (Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, II, 390)

Fakat yahudilerin hepsi aynı durumda değildir:

لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ
وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُق۪يم۪ينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ اُو۬لٰٓئِكَ سَنُؤْت۪يهِمْ اَجْراً عَظ۪يماً ﴿١٦٢﴾

162. Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ile, sana indirilene ve senden önce indirilen kitaplara iman eden mü'minlere; özellikle namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere pek büyük bir mükâfat vereceğiz.

"İlimde derinleşmiş olanlar"; eğrilikten hoşlanmayan, ilim yolunda sağlam duran, neyi bildiğini neyi bilmediğini seçebilen, bildikleri sayesinde bilmediklerinin önemini mümkün mertebe çözebilen, Allah katından gelen bilgiler hakkında en küçük bir şüphe duymayan ve bildikleriyle amel eden gerçek ilim sahibi kimselerdir. (bk. Âl-i İmrân 3/7)

Âyet-i kerîmede ilimleri bu mertebeye erişen âlimlerin; bütün isim, sıfat ve fiilleriyle Allah'ı, Allah'ın hükümlerini, emir ve yasaklarını bilip, bunlara göre amel ettikleri beyân edilir. Şöyle ki:

• Onların, Allah'ın hükümlerini bilmeleri, **"Onlar sana indirilen ve senden önce indirilen kitaplara iman ederler"** (Nisâ 4/162) ifadesi ile açıklanmıştır.

• Onların bildikleri ilâhî hükümler, emir ve yasaklarla amel etmeleri, **“Onlar namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler”** (Nisâ 4/162) tabiriyle anlatılmıştır. Burada en şerefli ibâdetlerden olmaları hasebiyle özellikle namaz ve zekât zikredilmiştir. Çünkü namaz, bedenî ibâdetlerin en şereflisi, zekât da mal ile yapılan ibâdetlerin en şereflisidir.

• Onların isim, sıfat ve fiilleriyle Allah’ı tanımaları ise **“Allah’a ve âhiret gününe iman ederler”** (Nisâ 4/162) ifadesiyle haber verilmiştir. Şüphesiz en kıymetli bilgi, mebde’ ve meâd yani ilk yaratılış ve âhiret bilgisidir. Mebde’ bilgisi âyette, “Allah’a inanırlar” sözüyle, meâd bilgisi de, “âhiret gününe inanırlar” sözüyle anlatılmıştır. İşte bu üç vasfı kâmil mânada kendinde toplayan kimseler, Kur’an’ın ifadesiyle “râsih âlim” yani ilimde derinleşmiş âlim olma şerefine ererler. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb,* XI, 85)

Bu şerefe en yüksek seviyede nâil olanlar şüphesiz ilâhî vahye mazhar olan peygamberlerdir. Rasûlullah (s.a.v.) de o peygamberler silsilesinin hem serveri hem de son mührüdür:

Diğer Peygamberler Gibi Sana da Biz Vahyediyoruz

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا
إِلَى إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسٰى وَأَيُّوبَ
وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَ وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ
قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللّٰهُ
مُوسٰى تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ
عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

163. Rasûlüm! Biz, Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyediyoruz. Nitekim İbrâhim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkub'a onun soyundan gelen peygamberlere, İsa'ya, Eyyûb'e, Yûnus'a Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.

164. Bundan önce kıssalarını sana anlattığımız peygamberlere ve kendilerinden sana bahsetmediğimiz daha başka peygamberlere de vahyettik. Allah Mûsâ ile de özel bir şekilde konuştu.

165. Müjdeleyici ve korkutucu böyle nice peygamberler gönderdik; tâ ki peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı ileri sürebilecekleri bir bahaneleri kalmasın! Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır.

Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz, ilk defa peygamberlik dâvasıyla ortaya çıkmış bir şahıs değildir. Ondan önce isim ve kıssaları Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen ve zikredilmeyen pek çok peygamber gelmiş, Allah'tan vahiy almış ve bunu insanlara tebliğ etmişlerdir. Nitekim bunlardan bir kısmının ismi burada geçmektedir.

اَلزَّبُورُ (Zebûr), kelime olarak "yazılı şey" mânasında olup, Hz. Dâvûd'a verilen kitabın adıdır. Kaynaklarda verilen bilgilere göre Zebûr yüz elli sûreden ibaret olup, bunlarda herhangi bir hüküm, helâl ve harama dâir bir buyruk yoktu. Bu kitap bir takım hikmetli sözler ve öğütler ihtiva etmekteydi. (bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 17)

Peygamberlerin gönderiliş maksadı, iman edip dâvetlerini kabul edenleri cennetle müjdelemek, inkâr yolunu tutanları da cehennemle uyarmaktır. Üstelik

peygamber geldikten sonra insanların kıyâmette Allah’a karşı ileri sürebilecekleri bir bahaneleri kalmayacaktır. (İsrâ 17/15; Tâhâ 20/134)

Peygamberlerin gelmediği dönemlerde yaşayan, yaşadıkları bölge itibariyle peygamberlerin tebliğlerine ulaşamayan veya bunlarla yeteri kadar irtibat kuramayan insanlar, sadece Allah’ın varlığı ve birliğini tanıyarak O’na inanmakla mesuldürler. Bunun dışında dinî bakımdan herhangi bir sorumlulukları yoktur. Fakat peygamberin dâvetini işitip dînin ne olduğunu anlayanlar, aynı şekilde sonraki asırlarda dünyaya geldiği halde dîni doğru bir şekilde öğrenme imkânı bulanlar iman etmeyip inkâr yolunu tutarlarsa, bunun mutlaka cezasını çekeceklerdir.[29]

Kur’ân-ı Kerîm’in gerçekliğine gelince:

وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يدًا ﴿١٦٦﴾ لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَٓا اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهُ بِعِلْمِه۪ۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَۜ

166. Allah, sana indirdiğini bizzat kendi ilmine dayalı olarak ve kendi ilmi dâhilinde indirdiğine şâhitlik etmektedir. Melekler de buna şâhitlik ederler. Aslında şâhit olarak Allah yeter.

Allah Teâlâ, Kur’an’ı kendine hâs bir ilim ile indirmiştir. O öyle ilâhî bir kelâmdır ki, böyle bir kitap indirmeye Allah’tan başka hiç kimsenin ilim ve kudreti yetişemez. Bütün insanlar ve cinler kıyâmete kadar ona karşı gelmekten âcizdirler. Onun nazmındaki fesahat ve belagat incelikleri, muhtevâsındaki kapsamlılık ve derinliği, gayba ait mânalarındaki yüksek hakikatleri, hükümlerindeki hikmet ve güzellikleri ilâhî ilimden başkasının kuşatabilmesi mümkün değildir. Bu sebeple Kur’ân-ı Mübîn, her şeyi bilen ve her yaptığını bilerek yapan Allah Teâlâ’nın ezeli ilmiyle indirdiği hak bir ferman, eşsiz bir mûcizedir. Bunun şâhidi de Allah ve melekleridir. Bir şeye Allah şâhit ise, onun doğruluğuna başka şâhit aramaya gerek yoktur. Bu şehâdet, Peygamber Efendimiz ve mü’minleri teselli etmekte, onların mânevî kuvvetlerini artırmakta ve bu ilâhî mesajı işitenleri Kur’an’a bu açıdan bakmaya teşvik etmektedir. Bu gerçeği inkâr edenleri ise cehennem ateşiyle şöyle uyarmaktadır:

اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَع۪يدًا

﴿١٦٧﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا

لِيَهْدِيَهُمْ طَر۪يقًاۙ ﴿١٦٨﴾ اِلَّا طَر۪يقَ جَهَنَّمَ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَدًاۜ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرًا ﴿١٦٩﴾

167. Hal böyleyken Kur’an’ı inkâr edenler ve başkalarını da Allah yolundan alıkoyanlar, hiç şüphesiz haktan uzaklaşıp içinden çıkılmaz bir

sapıklığa düşmüşlerdir.

168. Evet, o inkâr edenleri ve zulmedenleri Allah ne bağışlayacak, ne de onlara bir kurtuluş yolu gösterecektir.

169. Allah onlara ancak içinde ebedî olarak kalacakları cehennem yolununu gösterecektir. Bunu yapmak Allah için pek kolaydır.

Yüce Rabbimiz tüm insanlığı böyle hazin bir sonuçtan sakındırmak için şu dâvette bulunmaktadır:

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَاٰمِنُوا خَيْرًا
لَكُمْ ۜ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

170. Ey insanlar! Peygamber size Rabbinizden gerçeği getirdi; o halde kendi iyiliğiniz için ona inanın. Eğer inkâr ederseniz, şunu bilin ki göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Allah, hakkiyle bilen, her işi ve hükmü sağlam ve hikmetli olandır.

Görüldüğü üzere hitap, bütün insanlaradır. Onları, Allah Rasûlü (s.a.v.)'in Rabbinden gerçeğin ta kendisi olarak getirdiği Kur'an'a imana ve İslâm'a tâbi olmaya dâvet etmektedir. İnsanların inkâr, zulüm ve haksızlık yollarını terk edip iman yolunu tercih etmeleri şüphesiz onların faydasına olacaktır. Zira dünya ve âhiret saâdetine ancak bu yoldan yürüyerek ulaşabileceklerdir. İnkâra saplanmaları ise ne kendilerine bir fayda sağlayacak, ne de Allah Teâlâ'ya bir zarar verebilecektir. Zira göklerde ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah, onların iman ve amellerine muhtaç olmadığı gibi, inkârlarından zarar görmekten de uzaktır.

Elest bezminde Rabbine kulluk sözü veren ve dünyaya imtihan için gelen insanın, kâbiliyet ve istidâtları nispetinde büyük bir gayret göstererek yüceler yücesine tırmanabilmesi için iki hususa çok dikkat etmesi lâzım gelir:

• Rasûlullah (s.a.v.)'i çok sevmek; O'nun sevgisini candan, malından, âile ve evlattan daha üstün tutmakdır.

• Emrettiği ve yasakladığı bütün hususlarda Rasûlullah (s.a.v.)'e gönülden tâbi olmaktır. Ancak bu yola kulun Allah Rasûlü ile münâsebeti güçlenir ve ona tam olarak tâbi olmak sâyesinde kemâlin zirvesine doğru yol alır.

Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Benim ve Allah'ın beni size kendisiyle peygamber olarak gönderdiği İslâm'ın benzeri u kimse gibidir ki, o kimse bir kavme gelerek: «Ben u gözlerimle dü manı gördüm. Görüyorsunuz, ben açık bir uyarıcıyım. Hemen kaçıp kurtulmaya bakın» der. Bazıları onun sözüne inanarak hemen hareket edip gece boyunca giderek kurtulurlar, bir kısmı

da onu yalanlayarak yerlerinde kalırlar. Sabahleyin dü man ansızın onları basar ve hepsini öldürür. İ te, bana itaat ederek Hak'tan getirdiklerime tâbi olanlarla, bana isyan edip Hak'tan getirdiklerimi yalanlayanların misâli budur." (Buhârî, İ'tisam 2; Müslim, Fezâil 16)

Bu sebeple genel mânada bütün insanlık uyarılıp Peygamber'e ve Kur'an'a imana çağrılırken, özel olarak da Ehl-i kitap yanlışlarını terk edip doğru yolu kabule dâvet edilmektedir:

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا ف۪ي د۪ينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ
اِنَّمَا الْمَس۪يحُ ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُۚ اَلْقٰيهَٓا اِلٰى مَرْيَمَ
وَرُوحٌ مِنْهُۘ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِه۪ۚ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌۜ اِنْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْۜ
اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌۜ سُبْحَانَهُ٘ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌۢ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلًاࣖ ﴿١٧١﴾

171. Ey Ehl-i kitap! Dininizde aşırı gidip taşkınlık yapmayın ve Allah hakkında doğru olandan başkasını söylemeyin! Şunu bilin ki, Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan bir ruhtur. O halde Allah'a ve peygamberlerine tam iman edin de "Allah üçtür" demeyin. Kendi iyiliğinize olarak bundan vazgeçin. Çünkü Allah, bir tek ilâhtır. Hâşâ O, çocuğu olmaktan pak ve uzaktır. Göklerde ne var, yer de ne varsa hepsi O'nundur. Vekîl olarak Allah yeter.

Yahudiler, Hz. İsa hakkında, annesi Hz. Meryem'e iftira atacak noktaya kadar işi aşırıya götürmüşlerdir. Hıristiyanlar da ona ulûhiyet atfetmek ve onu Allah'ın oğlu olarak telakki etmek gibi bir aşırılığın içine girmişlerdir. Her iki yöneliş de günah ve küfürdür. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ümmetini aşırılıklardan sakındırmak için, *"Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı överken yaptıkları gibi, beni överken a ırıya gitmeyin. Benim hakkımda, «O, Allah'ın kulu ve Rasûlüdür» deyin"* buyurmuştur. (Buhârî, Enbiyâ 48)

Hz. İsa, Allah'ın değil Hz. Meryem'in oğludur. Onu Hz. Meryem babasız olarak doğurmuştur. O Allah değil, ancak Allah'ın peygamberidir. Meryem'e melekler vasıtasıyla müjdelediği bir kelimesi; "Ol!" buyurması ve Cebrâil'in üflemesiyle Meryem'in rahminde yarattığı bir mûcizesidir. (bk. Âl-i İmrân 3/45) O, Allah tarafından gönderilen bir ruhtur; Allah onunla nice ölü kalplere hayat vermiştir. Dolayısıyla Allah'a Allah olarak, peygamberlere de O'nun peygamberi olarak inanmak, böyle tanımak ve bunları birbirine karıştırmamak gerekir.

İster “Allah-Mesih-Meryem” şeklinde açık şirk ile, ister “Baba-Oğul-Ruhu’l-Kudüs” terkibinde olduğu gibi yoruma dayalı bir şirk ile katiyen “Allah üçtür” denilmemeli, bundan vazgeçilmelidir. Zira böyle söylemek dinle, tevhitle bağdaşmayacak derecede büyük bir küfürdür. Bu yanlış inancı terk etmek onların faydasına olacaktır. Çünkü Allah, tek ilâhtır, hiçbir ortağı yoktur, olması da mümkün değildir. O’nun bir çocuğu olması ihtimali de yoktur. Allah, bu tür noksanlıklardan yücedir; pak ve uzaktır. Göklerde ve yerde olan her şey O’nundur. Onları yaratan, yöneten ve bunlarda tasarruf eden yegâne kudret sahibi O’dur.

O halde Allah’ın birliğini tam olarak kavramalı, ne İsa ne melekler hiçbir varlığı Allah’a ortak koşmamalı, bilakis Hz. İsa ve meleklerin Allah’a nasıl kulluk ettiklerini görüp onları örnek almalıyız:

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَۜ
وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾
فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ اُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ
مِنْ فَضْلِهِۚ وَاَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيمًاۙ
وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾

172. Ne İsa Mesîh, ne de Allah’a yakın melekler Allah’a kul olmaktan asla kaçınmazlar. Kim Allah’a kulluktan kaçınır ve bunu kibrine yediremezse, bilsin ki Allah, öylelerinin hepsini kendi huzurunda toplayacaktır.

173. Ama iman edip sâlih ameller işleyenlerin mükâfatını Allah tam olarak verecek, hatta nihâyetsiz lutfundan onlara daha fazlasını ikram edecektir. Kendisine kulluktan kaçınıp büyüklenenleri ise can yakıcı bir azap ile cezalandıracak ve onlar kendilerine Allah’tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabileceklerdir.

Müşrikler **“Melekler Allah’ın kızlarıdır”** (Nahl 16/57) diyorlar, hıristiyanlar da Hz. İsa’nın Allah’ın oğlu olduğunu iddia ediyorlardı. Burada bu iki iddia çürütülmektedir. Peygamber de olsa Allah’a yakın melek de olsa Allah’ın dışındaki her şey O’nun yaratığı ve kuludur. Hem peygamberler ve melekler, Allah’a en çok ve en keyfiyetli kulluk yapması gereken kimselerdir. Çünkü onlar Allah’ı, O’nun rahmetini ve gazabını herkesten çok tanıyanlardır. Onlar âhirete inanmakta, iman edip güzel güzel ameller işleyen kullarına Allah’ın bol bol mükâfat vereceğini, büyüklenip kulluğundan yüz çevirenleri ise cezalandıracağını yakînen bilmektedirler. Dolayısıyla kullukta en ön safta olması

gereken Hz. İsa'nın ve mukarreb meleklerin Allah'a kulluktan yüksünmeleri, uzak durmaları nasıl mümkün olabilir?

Bu kadar tesirli izah ve ikazlardan sonra, önemine binâen tüm insanlık Kur'an'a ve Peygamberimiz'e iman noktasında yeniden uyarılmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴿١٧٤﴾ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فٖى رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍۙ وَيَهْدٖيهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقٖيمًاۜ ﴿١٧٥﴾

174. Ey insanlar! Rabbinizden size kesin bir delil geldi ve size yolunuzu aydınlatan apaçık bir nûr indirdik.

175. Allah'a inanıp O'na sımsıkı sarılanları Allah, katından bir rahmet ve lutuf içine daldıracak ve onları kendine varacak dosdoğru bir yola eriştirecektir.

اَلْبُرْهَانُ (burhân) kelimesi, "hüccet, kesin delil" mânasında olup bundan maksat Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Çünkü onun en büyük özelliği, hakkın hak, bâtılın bâtıl olduğunu gösterecek deliller ortaya koymasıdır. Peygamberin mûcizeleri, onun delilleridir. "Apaçık nur"dan maksat ise Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'an, kalplere iman nurunun yerleşmesine vesile olduğundan bu ismi almıştır. Gözler Kur'an'la aydınlandığı gibi dînin hükümleri de Kur'an'la aydınlanır. Hâsılı Allah'a kâmil mânada inanıp O'nun gönderdiği İslâm dînine tam olarak sarılanlar doğru yolu bulacak ve Allah'ın nihâyetsiz rahmet, lutuf ve ihsânına ereceklerdir.

İnsan hayatının her alanını en ince adâlet ve hakkaniyet ölçülerine göre düzenleyen İslâm'ın, mirasla ilgili koyduğu hükümlerden biri de şöyledir:

يَسْتَفْتُونَكَۜ قُلِ اللّٰهُ يُفْتٖيكُمْ فِى الْكَلَالَةِۜ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَۚ وَهُوَ يَرِثُهَٓا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَۜ وَاِنْ كَانُٓوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَٓاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۜ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّواۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿١٧٦﴾

176. Rasûlüm! Senden açıklama istiyorlar. De ki: "Allah size şimdi kelâle (geride vâris olarak baba ve çocuk bırakmadan ölen kişinin mirası) hakkında açıklama yapıyor: Bir erkek ölür, geride çocuğu kalmaz, bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı o kız kardeşindir. Kız kardeş

geride çocuk bırakmadan ölürse, erkek kardeş onun bütün malına mirasçı olur. Ölen erkeğin geride iki kız kardeşi kalırsa, bunlar mirasın üçte ikisini alırlar. Vârisler, erkek ve kız kardeşler ise, bir erkeğe iki kız payı verilir. Allah size bu hükümleri açıklıyor ki, herhangi bir yanlışlığa ve şaşkınlığa düşmeyesiniz. Allah, her şeyi hakkiyle bilmektedir.

الْكَلَالَةُ (kelâle), babası ve çocuğu olmayan bir kimsenin mirası, demektir. Âyette bununla alakalı hükümler şöyle açıklanmaktadır:

• Ölen erkeğin çocuğu yok, sadece bir kız kardeşi varsa, bıraktığı malın yarısı o kız kardeşine verilir. Kız kardeşin, mirasın yarısını alabilmesinin şartı, ölenin hem erkek çocuğunun olmaması hem de babasının geride kalmamış olmasıdır. Eğer ölen erkeğin kız çocuğu bulunursa, o zaman kız kardeş, yine malın yarısını alır. Eğer erkeğin babası yaşıyorsa bu durumda kız kardeş icmâya göre vâris olamaz. Burada sözü edilen ana-baba bir veya baba bir kız kardeştir. Ana bir kız ve erkek kardeşin mirastaki hükmü, Nisâ sûresi 12. âyette açıklanmıştır.

• Erkek, ölen kız kardeşinin geride kalan herhangi bir çocuğu bulunmadığı takdirde onun mirâsının tamamını alır. Bu, ana-baba bir veya baba bir erkek kardeş olur ise böyledir. Fakat ana bir erkek kardeş olduğunda mirasın tamamını alamaz.

• Ölen erkeğin iki kız kardeşi varsa, bıraktığı mirasın üçte ikisi onlara verilir.

• Ölen erkeğin vârisleri, erkek ve kız birçok kardeş iseler, bir erkeğe, iki kadının payı kadar pay verilir.

Cenâb-ı Hakk'ın miras hususunda bu şekilde teferruatlı ve oranları belirleyerek açıklamada bulunmasının hedefi, kulların, Allah'ın emrine uygun olarak hareket etmelerini ve doğru olanı yapmaktan şaşmamalarını sağlamaktır.

Her şeyi hakkiyle bilen Allah, insanların gerek hayat gerekse ölüm ve ötesiyle alakalı bütün durumlarını çok iyi bildiğinden her bakımdan onların maslahat ve yararlarını ihtiva eden hükümleri açıklamaktadır. Bu vesileyle onları ilim ve nûr ile dosdoğru bir yol üzerinde yürüyüp emsalsiz güzellik ve sonsuzlukta ilâhî bir sofraya oturmaya dâvet etmek üzere Mâide sûresi başlıyor:

Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ ile konuşması hakkında A'râf 7/143. âyetin tefsirinde izah yapılmıştır.

سُورَةُ الْمَآئِدَةِ

5- MÂİDE SÛRESİ

5. MÂİDE SÛRESİ

Mâide sûresi 120 âyettir. Medine'de inmiştir. Sûre ismini, içinde "yemekli sofra" mânasındaki اَلْمَائِدَةُ (mâide) kelimesinin geçtiği 112. âyetten almaktadır. Esasında bu sûre İslâm nimetinin ikram edildiği ilâhî bir sofradır. Ayrıca bu sûreye, birinci âyetinde akidlerin yerine getirilmesi emredildiği için Ukûd, okuyanları azap meleklerinin elinden kurtaracağı için Münkıze ve dinî hükümler çeşitli âyetlere serpiştirildiği için Muba'sire adları da verilmiştir. Bu sûre Hudeybiye anlaşmasından sonra, Hicret'in 6. senesinde veya 7. senesinin başlarında vahyolunmuştur. Mushaf tertibine göre 5, nüzûl sırasına göre 110. sûredir.

Konusu

Sûrede özetle şu mevzular ele alınmaktadır:

• Müslümanların dinî, içtimaî, iktisadî ve siyasî hayatlarını tanzim eden düzenlemelere yer verilir. Harâm ve helâl olan yiyeceklerle alakalı kesin hükümler konur. Abdest, gusül ve teyemmümle ilgili hükümler; isyan, toplumun huzurunu bozma, hırsızlık ve kısası gerektiren hususlarla ilgili cezalar bildirilir.

• Hâkim duruma geçen müslümanlar, iktidarın kendilerini bozması tehlikesine karşı ikaz edilip, adâlete bağlı kalmaları, kendilerinden önce geçen kitap ehlinin hatalarına düşmemeleri, onları dost ve sırdaş edinmemeleri konusunda tekrar tekrar uyarılır.

• Yahudiler ve hıristiyanlar, ısrarla sürdürdükleri yanlış tavırlarına karşı ikaz edilir ve sırat-ı müstakim olan İslâm yoluna tâbi olmaya çağrılır.

Fazîleti

Hz. Âişe (r.a.): "Mâide sûresi nüzûl bakımından son inen sûrelerdendir. Şu halde onda bulduğunuz helâlleri helâl, haramları da haram tutunuz" (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 188) demektedir.

Abdullah b. Amr b. Âs ise: "Nebi (s.a.v.) bineği üzerinde iken ona Mâide sûresi indi. Binek taşıyamadı, bunun üzerine Efendimiz bineğinden indi" (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 176) diyerek sûrenin önemini ve dindeki ağırlığını vurgular.

Sözlerinizi Yerine Getirin

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِۜ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَه۪يمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى
عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُر۪يدُ ﴿١﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın ismiyle...

1. Ey iman edenler! Yaptığınız anlaşmaları tam olarak yerine getirin. Harâm olduğu size bildirilen ve bildirilecek olanların dışındaki hayvanların eti size helâl kılındı. Ancak ihramlı iken avlanmanız helâl değildir. Şüphesiz Allah, dilediği hükmü verir.

"Yaptığınız anlaşmalar" diye tercüme edilen اَلْعُقُودُ (ukûd), "akd" kelimesinin çoğuludur. "Akd" sözlükte "ipin iki ucunu birbirine bağlamak, sağlam bağ ve düğüm" gibi mânalara gelir. Bundan hareketle "belgeye bağlanmış anlaşma"ya akit denilmiştir. Burada gerek fertler arasında, gerek fertle toplum arasında, gerek toplumlar ve devletlerarasında gerekse adak ve yemin gibi kul ile Allah arasında bağlayıcı olan ve yerine getirilmesi gereken bütün sözleşmeler kastedilmiştir. Mü'minler, bu sözleşmelerin gereği neyse onu tam olarak yerine getirmekle mesuldürler.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz, işlenen bir kısım günahların ve bunlar içinde de ahdi bozmanın sebep olacağı feci akıbetleri şöyle haber verir: *"Bir toplumda hile ve sahtekârlık ba gösterirse Allah onların kalplerine korku salar. Bir cemiyette zinâ yaygınla ırsa, orada ölümler artar. Bir kavim ölçü ve tartıyı eksik tutarsa orada rızık darlığı ba gösterir. Bir kavimde adâletsizlik yaygınla ırsa orada kanlı hâdiseler artar. Ve bir millet ahdini bozarsa Allah onlara dü manı musallat eder."* (Muvatta, Cihâd 26)

Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyye ile haram kılınanlar haricinde bütün hayvanların etleri helâldir. اَلْبَه۪يمَةُ (behîme), karada ve denizde yaşayan dört ayaklı hayvanları ifade eden bir kelimedir. اَلْاَنْعَامُ (en'âm) ise deve, sığır, koyun ve keçi gibi evcil hayvanları (bk. En'âm 6/142-144), bunlarla birlikte ceylan, geyik ve benzeri gibi eti yenen yabani hayvanları da içine alır. Pençeli ve yırtıcı hayvanlar ile at, eşek ve katır gibi tek tırnaklı hayvanlar ise bu gruba dâhil değildir. Etlerinin yenmesi haram kılınan hayvanlar bu sûrenin 3. âyetinde sayılmaktadır. Peygamber Efendimiz de: *"Yırtıcı hayvanlardan azı di li olan her bir hayvan haramdır"* (Buhârî, Sayd 29; Müslim, Sayd 15) ve benzeri beyânlarıyla eti

yenmesi haram olan diğer hayvanları haber vermiştir. Hac ve umrede ihramlı iken kara hayvanlarını avlamak haram kılınmış, deniz hayvanlarını avlamak ise serbest bırakılmıştır. (bk. Mâide 6/96)

Şimdi ise İslâm'ın bir kısım önemli alametlerine ve bunlara karşı saygılı olmak gerektiğine işaret etmek üzere şöyle buyruluyor:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَٓائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا
الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَٓائِدَ وَلَٓا اٰمّٖينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ
رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًاۜ وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُواۜ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ
قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُواۘ وَتَعَاوَنُوا عَلَى
الْبِرِّ وَالتَّقْوٰىۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

2. Ey iman edenler! Allah'ın dîninin alâmetlerine, haram aylara, Kâbe'ye hediye edilen kurbanlık hayvanlar ile onların boyunlarına takılan gerdanlıklara, Rablerinin lutuf ve rızâsını isteyerek Beyt-i Harâm'a gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman isterseniz avlanabilirsiniz. Mescid-i Harâm'ı ziyaretinizi engellediler diye bir topluluğa duyduğunuz öfke, sakın sizi onlara karşı saldırganlık yapmaya sevk etmesin. İyilik ve takvâda birbirinizle yardımlaşın; günah ve düşmanlıkta ise yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.

Âyet-i kerîme Dubey'a oğullarından Hutam hakkında inmiştir. Adı Şurayh b. Dubey'a el-Kindî idi. Hutam, Yemâme'den Medine-i Münevvere'ye Peygamber (s.a.v.)'i görmeye gelir. Yanındaki atlıları Medine dışında bırakarak yalnız başına Efendimiz'in huzuruna girer ve: "İnsanları neye dâvet ediyorsun?" diye sorar. Allah Rasûlü (s.a.v.): "Allah'ın tek ilâh olduğuna şehâdet etmeye, namazı kılmaya, zekâtı vermeye" buyurur. Efendimiz'in dâvetini kabul etmiş görünerek: "Ancak, kabilem içinde kendilerine danışmadan karar veremeyeceğim büyüklerim var, ben onlara geri döneyim, belki müslüman olur, onları da size getiririm" der ve oradan ayrılır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ashâbına, Hutam yanına girdiğinde: *"Yanınıza eytanın diliyle konu an bir adam girdi"*; çıktığında da: *"Bu adam sizin yanınıza kâfir yüzüyle girmi ti, bir zâlimin çıkı ıyla çıktı. Bu adam müslüman filân değil"* buyurmuştu.

Nitekim Hutam Medine'den çıkarken Medinelilerin otlamak üzere dışarı saldıkları hayvanlarını sürüp götürür. Müslümanlar peşine düşerlerse de kaçıp

kurtulur, yakalayamazlar. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.v.) Umretu'l-kazâ[30] için Mekke-i Mükerreme'ye girdiğinde Yemâme hacılarının telbiyesini işitir ve ashâbına: "Bunlar Hutam ve arkadaşları" buyurur. Hutam, Medinelilere ait olup da gasbederek götürdüğü hayvanları hacda kurban olmak üzere nişanlamış ve Kâbe'de kurban edilmek üzere getirmiştir. Efendimiz'in yanında bulunan müslümanlar Hutam'ı yakalamak üzere ona doğru harekete geçince bu âyet-i kerîme nâzil olur. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nuzûl,* s. 19; Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* VI, 78-79)

Âyet-i kerîmede genelde Allah'ın bütün emirlerine, özel olarak da hac ve umre ile alakalı bir kısım alâmet ve işaretlere saygı gösterilmesi, hürmetsizlik edilmemesi istenir. اَلشَّعَائِرُ (şe'âir), alâmet, işaret ve nişan gibi mânalara gelen اَلشَّعِيرَةُ (şa'îre) kelimesinin çoğuludur. "Allah'ın şe'âiri", Cenâb-ı Hakk'ın kullardan yerine getirmelerini istediği dinî mükellefiyetler, ibâdet ve taatlere işaret eden alâmetlerdir. Mesela ihram, mîkatler, cemreler, Safa ve Merve, Meş'ar-i Harâm, Arafe, tavaf ve sa'y[31], kurban, tıraş olma ve ihramdan çıkma gibi durumlar hac ve umre için birer nişânedir.

"Harâm ay", savaşın haram olduğu aydır. Hicrî takvime göre bunlar Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. اَلْهَدْيُ (hedy), Allah'a mânen yaklaşmak için veya bir cinâyetten dolayı kefâret olarak kesilmek üzere Harem-i Şerif'e götürülen veya gönderilen kurbana denir. اَلْقَلَائِدُ (kalâid), gerdanlık mânasındaki اَلْقِلَادَةُ (kılâde) kelimesinin çoğuludur. Harem-i Şerif'e gönderilen kurbanların boyunlarına, kurbanlık olduğunun bilinmesi ve onlara saldırılmaması için bağlanan nesnelere bu isim verilir. Aynı zamanda boyunlarına gerdanlık takılmış olan kurbanlıklara da "kalâid" denilir.

Bütün bunlara lâyık oldukları hürmet gösterilmeli; Allah'tan dünyaya ait bir ticaret ve O'nun hoşnutluğunu arzulayarak Kâbe'yi ziyaret etmek isteyenlere de mâni olunmamalıdır. Ziyaretlerine müsaade edilmeli, özellikle hac aylarında asayişin korunmasına çok daha dikkat gösterilmelidir.

Müşrikler hicretin 6. yılında umre için Mekke'ye gelen müslümanları engelleyerek şehre sokmamışlar, Kâbe'yi tavaf etmelerine müsaade etmemişlerdi. Ancak bir yıl sonra müslümanların Kâbe'yi tavaf etmelerine izin verileceği hükmünü içeren Hudeybiye Antlaşması yapıldı. Âyetten anlaşıldığına göre müşriklerin müslümanlara karşı hasmâne tutumları ve bu arada onları büyük bir hasretle arzuladıkları Kâbe ziyaretinden engellemeleri bazı müslümanları intikam alma düşüncesine sevk etmiş, müslümanlar Mekke'yi fethederek oranın yönetimini ellerine geçirince bazı kimseler daha önce kendilerine kötülük etmiş olanları cezalandırmak ve yapılan kötülüklere

misillemede bulunmak istemişlerdi. Ancak âyet, bu hâdisenin müslümanların zulüm yapmalarına bir gerekçe olamayacağını bildirmiş, onları af ve iyilik yolunu tutmaya teşvik etmiştir.

Birinci âyette işaret edildiği üzere eti haram olan hayvanlar hakkında buyruluyor ki:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْز۪يرِ وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِه۪
وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّط۪يحَةُ وَمَٓا اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَا
ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِۜ ذٰلِكُمْ فِسْقٌۜ
اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ د۪ينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِۜ اَلْيَوْمَ
اَكْمَلْتُ لَكُمْ د۪ينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَت۪ي وَرَض۪يتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ
د۪يناًۜ فَمَنِ اضْطُرَّ ف۪ي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍۙ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٣﴾

3. Size şunlar haram kılındı: Kendiliğinden ölen murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adına kesilen hayvanlar, henüz canı çıkmadan yetişip şartına uygun tarzda kestikleriniz dışında boğularak, bir şey vurularak, yukarıdan yuvarlanarak, boynuzlanarak yahut yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanarak ölen hayvanlar, putlara ait sunaklarda kesilen hayvanlar ve zar atarak, kumar oynayarak elde edilen etler, yiyecekler. Bunları yemek, Allah'ın yolundan çıkmaktır. Bugün artık kâfirler dîninizi söndürmekten ve sizi dinden döndürmekten ümitlerini kesmiş durumdadırlar. O halde onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin dîninizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Ancak kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günaha meyletmeksizin haram olan bu etlerden yiyebilir. Çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

Bu âyet-i kerîmede etleri yenmesi haram olan hayvanlar sayılmaktadır. Bunlardan leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkasının adına kesilen hayvanlarla ilgili izah Bakara sûresi 173. âyette yapılmıştı. Bunlara ilâveten:

• (Münhanika): Gerek takıldığı iple, gerek elle, gerek ağaç veya taş arasına sıkışarak herhangi bir sebeple nefesi sıkışarak boğulup ölen hayvan.

• Mevkûze: Ağaç parçası ve taş gibi öldürücü şeylerle yakından veya uzaktan vurulup öldürülen hayvan.

• Müteraddiye: Yüksekten aşağı yuvarlanarak veya atılarak yahut bir kuyuya, bir suya düşerek ölen hayvan.

• Natîha: Bir başka hayvan tarafından boynuzlanarak öldürülmüş hayvan.

• Yırtıcı hayvanlar tarafından yakalanıp parçalanarak ölen hayvan. “Yırtıcı hayvanlardan” maksat, parçalayıcı sivri dişleri bulunan aslan, kaplan, kurt, köpek ve benzeri gibi saldıran, kapan, yırtan ve öldüren hayvanlardır. Pençesi bulunan yırtıcı kuşlar da buna dâhildir.

Bu beş maddede sayılan hayvanlara eğer henüz ölmeden kavuşulur, şartlarına uygun olarak kesilir ve kanları akıtılırsa etleri helâl olur.

• Dikili taşlar üzerinde kesilen hayvan. Câhiliye döneminde Kâbe’nin etrafında dikilmiş taşlar vardı. Bunlara nusub (çoğulu: ensâb) denilirdi. Putlar için kurbanlar bunların üzerinde kesilir ve Kâbe’ye saygı niyetiyle kanları bu taşların Beytullâh’a bakan yönlerine sürülürdü. İslâm bu maksatla kesilen hayvanların etini de haram kılmıştır.

• Fal oklarını atmak sûretiyle taksim edilen et. Âyet-i kerîmede taksimat yaparken fal oklarının kullanılmasının haram kılındığı bildirilmiş olmakla birlikte maksat bu oklarla paylaşılan etin haram kılınmış olmasıdır. Çünkü sözün gelişi, yenilmesi haram olan etlerle alakalıdır. Câhiliye döneminde putlar için kesilen hayvanın parasını kimin vereceğine ve etinin nasıl dağıtılacağına fal oku çekilerek karar verilirdi. Böyle bir taksimat bir tür kumar sayılacağı için âyet-i kerîme bu eti de haram kılmış ve bunları yemenin doğru yoldan sapma olduğunu haber vermiştir.

Fakat ölmekten korkacak derecede aç ve zor durumda kalan kimse, zaruret miktarını geçmemek veya kendisi gibi çaresiz durumda olan birinin elinden almamak şartıyla haram kılınan bu etlerden yiyebilir. Çünkü zaruretler haramları mübah kılar. Sonsuz mağfiret ve merhamet sahibi olan Allah, bu tür zarûrî durumlar sebebiyle kullarına merhamet eder ve onları cezalandırmaz.

Âyetin, **“Bugün sizin dîninizi kemâle erdirdim...”** (Mâide 5/3) kısmı, Hz. Âdem’den beri toplumların ihtiyaçlarına göre düzenlenen İslâm dîninin Peygamberimiz’le beraber kemâle erdiğini haber verir. Hayatın tüm alanlarını tanzim eden itikat, ibâdet, ahlâk ve muamelât hükümleriyle, mükemmel teşrî usûlü ve içtihat kanunlarıyla İslâm, Allah katında tek makbul dindir. Hz. Muhammed (s.a.v.)’e gelen İslâm, önceki dinleri neshetmiştir. Fakat kendisinin, bildirdiği helâl ve haramların neshedilme ihtimali kalmamıştır. Cenâb-ı Hak, böylece mü’minlere olan nimetini tamamlamış, dînine uygun yaşadıkları nispette onlara başarı nasip etmiştir. Nitekim asr-ı saâdette Peygamberimiz ve ashâbı, büyük bir mücadele ve sabırdan sonra Mekke’yi fethederek Kâbe’yi rahatça tavaf edebilme imkânı elde etmişler, böylece giderek gelişen siyasî, içtimaî, iktisâdî ve hukukî bir güç hâline gelmişlerdir. Rabbimizin bizim için

seçip râzı olduğu İslâm’ı öğrenme ve yaşama nispetinde de, üzerimizde bulunan bu ilâhî nimetin tamamlanma müjdesine nâil olma, zafer ve galibiyet günlerini yakalama ihtimali devam edecektir.

Peygamber Efendimiz’in verdiği şu misal, İslâm’ın Rasûlullah (s.a.v.)’in gönderilmesiyle birlikte kemâle ermesini daha açık bir şekilde izah eder: *“Benden önceki peygamberler ile benim durumum u misalde olduğu gibidir: Bir adam görkemli bir bina in a eder. Onu güzelle tirir, süsler ve tamamlar. Fakat kö elerden birinde bir kerpici eksik bırakır. İnsanlar onu gezip dola ırlar ve çok beğenirler. Ancak « uraya bir kerpiç konsaydı da tamam olsaydı» derler. İ te ben, o mükemmel binayı tamamlayan kerpiç gibiyim.”* (Buhârî, Menâkıb 18; Müslim, Fedail 22)

Dinin kemâle erdiğini haber veren bu âyet-i kerîme o kadar mânidardır ki, yahudilerden bir adam Hz. Ömer’e gelerek: “Ey mü’minlerin emîri! Kitabınız da okuduğunuz öyle bir âyet var ki eğer o biz yahudi toplumuna inseydi biz o günü mutlaka bayram ilan ederdik” der. Hz. Ömer (r.a.): “Bahsettiğin âyet hangisidir?” diye sorunca, yahudi: *“«Bugün sizin için dîninizi kemâle erdirdim...»* âyetidir” (Mâide 5/3) diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle buyurur: “Biz bu âyetin Peygamber (a.s.)’a nâzil olduğu günü ve yeri biliyoruz. Bu âyet, Cuma günü Rasûlullah (s.a.v.) Arafat’ta iken nâzil olmuştur.” (Buhârî, İman 33; Müslim, Tefsir 5) Hz. Ömer böyle cevap vermek sûretiyle o günün bizim için de bayram olduğuna işaret etmiştir.

Harâm olan etler ve yiyecekler bildirildikten sonra şimdi de bir kısım helâllere yer verilmektedir:

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْۜ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُۙ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ
الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُۘ فَكُلُوا مِمَّٓا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ
وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾

4. Rasûlüm! Senden, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: “Size bütün iyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Allah’ın size öğrettiği bilgi ile eğittiğiniz avcı hayvanların, sizin için yakaladıklarını yiyin ve ava gönderirken üzerlerine Allah’ın ismini anın. Allah’a karşı gelmekten sakının; çünkü Allah, hesâbı pek çabuk görendir.

Âyette geçen اَلْجَوَارِحُ (cevârih) kelimesi bütün yırtıcı ve parçalayıcı hayvanları ifade eden bir kelime olmakla birlikte, burada avlanmak üzere eğitilmesi mümkün olanları kastedilir. اَلْمُكَلِّبُ (mükellib), yırtıcı hayvanları eğiten ve onlara av peşinde gitmeyi öğreten kimse demektir. Bu kelimenin köpek

mânasına gelen “kelb”den türetilmesi, köpeğin eğitilmeye en müsait hayvan olmasındandır. Buna göre kara hayvanlarından pars, kaplan ve köpek; kuşlardan da doğan, kartal, şahin, atmaca ve akbaba gibi yırtıcı hayvanların, eğitildikleri takdirde, yakaladıkları avların eti helâldir. Bu maksatla eğitilmiş olan hayvanların beslenmesi ve alınıp satılması da helâldir. Âyetin **“ava gönderirken üzerlerine Allah’ın ismini anın”** (Mâide 5/4) kısmı, eğitilmiş hayvanın av üzerine salıverilirken besmele çekilmesi yani بِسْمِ اللّٰهِ (bismillah) denilmesinin gerekliliğini ifade eder. Bu sebeple Hanefi mezhebine göre besmele çekilmeden salıverilen hayvanın yakaladığı avın eti helâl değildir. Nitekim bu hususta Ebû Sa‘lebe (r.a.) şöyle bir hâdise nakleder:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’e: “Ya Nebiyyallah! Ben Ehl-i kitap arasında yaşıyorum. Onların kaplarından yemek yememiz câiz midir? Bazan arazide ok atarak, bazan de eğitilmiş veya eğitilmemiş köpeğimle avlanıyorum. Bunlardan hangisini yiyebilirim?” dedim. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Ehl-i kitabın kaplarından ba ka kap bulursanız onların kaplarından yemeyin. Ama ba ka kap bulamazsanız, yıkadıktan sonra onlarda yemek yiyebilirsiniz. Okunla avladığına gelince, atarken “bismillah” dediysen yiyebilirsin. Avın pe ine gönderirken Allah’ın adını andıysan eğitilmi köpeğin tuttuğunu da yiyebilirsin. Eğitilmemi köpeğin yakaladığına gelince onu boğazlamaya yeti ebildiğin takdirde yiyebilirsin.” (Buhârî, Zebâih 4; Müslim, Sayd 8)

Ehl-i kitabın kestikleri etleri ve pişirdikleri yemekleri yemek ve kadınlarıyla evlenmek konusunu açıklamak üzere buyruluyor ki:

اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ ۜ وَطَعَامُ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ ۖ
وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ ۘ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ
مِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ مُحْصِن۪ينَ
غَيْرَ مُسَافِح۪ينَ وَلَا مُتَّخِذ۪ٓي اَخْدَانٍ ۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْا۪يمَانِ فَقَدْ حَبِطَ
عَمَلُهُ ۘ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ۟ ﴿٥﴾

5. Bugün size bütün iyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Ehl-i kitabın yiyeceği size helâl, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. İffetinizi korumanız, zinâ etmemeniz, gizli dost edinmemeniz şartıyla ve mehirlerini verdiğiniz takdirde hür ve iffetli mü’min kadınlar ile sizden önce kitap verilmiş olanların hür ve iffetli kadınları size helâldir. Her kim inanılması gereken kâideleri inkâr ederse, onun bütün amelleri boşa gider ve o âhirette kesin

olarak zarara uğrayanlardan olur.

Ehl-i kitabın kestikleri ve pişirdikleri yemekler müslümanlara, müslümanlarınki de onlara helâldir. Fakat yemeklerine İslâm'ın haram kıldığı domuz eti, haram içecekler ve benzeri şeyler katarlarsa bunun helâl olmayacağı açıktır. Yani onların kestiği hayvanın ve pişirdiği yemeğin malzemelerinin dînin helâl saydığı şeylerden olması gerekir.

Âyette geçen اَلْمُحْصَنَاتُ (muhsanât) kelimesi terim olarak, "evli, iffetli ve hür kadınlar" mânasında kullanılır. Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de bazan bu mânalardan sadece "evli" (bk. Nisâ 4/24), bazan sadece "hür" ve bazan de sadece "iffetli" (bk. Nisâ 4/25) anlamında kullanılır. Bazan de ikisini veya üçünü birlikte içerir. Burada ise "hür ve iffetli" mânasına geldiği görülmektedir. Burada Kur'an'a inanmış mü'minlerden ve Ehl-i kitaptan bu vasıfta olan kadınlarla evlenebilmenin şartları beyân edilmektedir. Bunlar:

- Mü'min erkeğin kendisinin de hür ve iffetli olması,
- Zinâ yolunu tutmaması,
- Gizli dost, metres edinmemesi,
- Evleneceği kadına mehrini ödemesi.

Müslüman erkeklerin, Ehl-i kitap kadınlarla evlenmelerine izin verildiği halde, müslüman kadınların Ehl-i kitap erkeklerle evlenmelerine kesinlikle izin verilmemiştir.

Âyetin **"Her kim inanılması gereken kâideleri inkâr ederse, onun bütün amelleri boşa gider ve o âhirette kesin olarak zarara uğrayanlardan olur"** (Mâide 5/5) kısmı, müslümanların Ehl-i kitapla münâsebetlerinde çok dikkatli olmaları gerektiği hususunda ciddi bir ikaz özelliği taşımaktadır. O halde onların yiyeceklerini yerken ve kadınlarıyla evlenirken imana bir zarar getirmekten, dinden dönme tehlikesine düşmekten son derece çekinilmelidir.

İnsanın ebedî hayatını alakadâr eden böyle hassas noktalarda ilâhî koruma altına girebilmek için bilhassa ibâdet hayatına ve ibâdet için lâzım gelen abdest, gusül gibi temizlik meselelerine önem vermek gerekir:

Umretu'l-kaza: Rasûlullah (s.a.v.) ashâbıyla birlikte hicretin altıncı yılı Hudeybiye seferinin gerçekleştiği sene yapamadıkları, ancak bir yıl sonra yedinci yılda kaza ederek yaptıkları umre.

Mîkat: İhrama girilen yerler. **Cemre:** Minâ'da şeytan taşlamak üzere atılan taşlar. **Tavaf:** İbâdet kastıyla Kâbe'nin etrafında dönme. **Sa'y:** Safâ ile Merve

arasında yürüyüş.

Abdest, Gusül ve Teyemmüm

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ
وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُ۫سِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِۜ
وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواۜ وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ
اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا
صَعٖيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدٖيكُمْ مِنْهُۜ مَا يُرٖيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ
عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرٖيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

6. Ey iman edenler! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve kollarınızı yıkayın, başınıza meshedin ve topuklara kadar da ayaklarınızı yıkayın! Eğer cünüp iseniz güzelce yıkanıp temizlenin. Şayet hasta veya yolcu olursanız yahut biriniz tuvaletten gelirse ya da eşlerinizle cinsî münâsebette bulunur da, abdest veya gusül almanız gereken böyle durumlarda su bulamazsanız, o zaman temiz toprağa ellerinizi sürüp onunla yüzlerinizi ve dirseklere kadar kollarınızı meshedin. Bu tür emirlerle Allah size güçlük çıkarmak istemez; bilakis şükredesiniz diye sizi tertemiz kılmak ve size olan nimetini tamamlamak ister.

Bu âyette öncelikle namaz kılabilmek için alınması gerek abdestin farzları sayılmaktadır. Bunlar:

1. Yüzü yıkamak. Yüz, yukarıdan aşağıya doğru alında saçın bittiği yerden çene altına kadar, yatay olarak da iki kulak yumuşakları arasında kalan kısımdır. Ağza ve burna su vermek, kulakların içini meshetmek ise sünnettir.

2. Kolları yıkamak. Kol, parmak uçlarından dirseklere kadar olan kısımdır.

3. Başı meshetmek. Baş, kulakların üstünde kalan kısımdır. Başın neresinin ve ne kadarının meshedileceği konusunda mezhepler arasında görüş ayrılıkları vardır. Hanefîler'e göre başın en az dörtte birini meshetmek vaciptir.

4. Topuklara kadar ayakları yıkamak. Ayak, parmak uçlarından topuk kemiklerine kadar olan kısımdır.

Peygamber Efendimiz, ayaklarını güzelce yıkamamış ve ökçelerinde biraz kuru kalmış kimseler hakkında: *"O ökçelerin ate ten vay hâline!"* (Buhârî, Vudû 29; Müslim, Tahâret 25) buyurmuştur.

Rivayet edildiğine göre:

“Osman b. Affân (r.a.) bir su kabı istedi, ondan iki eline su döküp onları üç defa yıkadı. Sonra ağzına ve burnuna su verdi, sonra yüzünü üç defa yıkadı, sonra kollarını dirseklere kadar üç defa yıkadı, sonra başını meshetti, sonra her bir ayağını üçer defa yıkadı. Sonra da: «Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’in bu şekilde abdest aldığını gördüm» dedi.” (Buhârî, Vudû 28; Müslim, Tahâret 3)

Abdestte yıkanılması gereken azaları birer kez yıkamak farz, üçer kez yıkamak ise sünettir. (bk. Tirmizî, Tahâret 22)

Allah Rasûlü (s.a.v.), abdest almanın faziletiyle alakalı olarak şöyle buyurur:

“Müslüman bir kul abdest alır ve yüzünü yıkarsa, gözleri ile bakarak i lediği her günah, abdest suyu veya suyun son damlasıyla yüzünden akar gider. İki elini yıkadığında, elleriyle tutarak i lediği her günah, abdest suyu veya suyun son damlasıyla ellerinden çıkar gider. Ayaklarını yıkadığı zaman, ayaklarıyla yürüyerek i lediği her günah, abdest suyu veya suyun son damlasıyla ayaklarından çıkar gider. Neticede bu kimse, günahlardan arınmı olur.” (Müslim, Tahâret 32; Tirmizî, Tahâret 2/2)

Bir diğer hadis-i şerif de şöyledir:

“ üphesiz ki benim ümmetim, kıyâmet gününde, abdest izlerinden dolayı yüzleri nurlu, elleri ve ayakları parlak olarak çağrılacaktır. Nûrunu artırmaya gücü yeten kimse bunu yapsın.” (Buhârî, Vudû 3; Müslim, Tahâret 35)

Âyette beyân edilen ikinci husus “cünüplükten temizlenmek”, yani gusül abdesti almaktır. Rüyâda veya uyanıkken meninin fışkırarak çıkması, meni çıkmasa bile erkek ve kadının cinsel uzuvlarının birleşmesi sebebiyle meydana gelen abdestsizlik hâline “cünüplük” denilir. Cünüp olan kişi, niyet etmeli, ağzını ve burnunu üçer kez su verip çalkalamalı ve bedeninin tamamını temiz bir şekilde yıkamalıdır.

Abdest ve guslü su ile yıkayarak almak, suyun bulunup mazeretin bulunmadığı haller için geçerlidir. Eğer gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra gerçekten su bulunamazsa yahut hastalık veya yolculuk suyu aramaya mâni ya da var olan suyu kullanmaya engel olursa, o zaman abdest veya gusül yerine “teyemmüm almak” yani niyetle birlikte temiz bir toprağa elleri sürüp, onunla yüzleri ve kolları meshetmek yeterlidir. Buna göre âyetteki **“hastalık ve yolculuk”** kayıtları, suyu bulmaya veya kullanmaya mâni olan özürleri; **“tuvaletten gelmek veya cinsî münâsebette bulunmak”** kaydı, abdesti veya guslü gerektiren sebepleri; **“suyu bulamamak”** kaydı ise bunların yerine teyemmümün geçerli olma şartını göstermektedir.[32]

Mü’minlerin temizlik ve ibâdet hayatıyla alakalı bu ilâhî emirlerden maksat, kullara bir baskı yapmak, onları sıkıntı ve zahmete koşmak değil; bilakis onları, tertemiz kılmak, maddî mânevî, görünür görünmez pisliklerden ve günahlardan

temizlemek ve onlara nimetini tamamlamaktır. Bunun da hedefi, kulların kendilerine bunca nimeti veren, onları sahipsiz olarak kendi hallerine bırakmayan Allah'ı tanımaları ve O'na gereği gibi şükretmeleridir.

Kuşeyrî (r.h.), Allah'ın mü'minleri temizlemek ve onlara olan nimetini tamamlamak istemesiyle alakalı şu açıklamayı yapmaktadır:

"Allah sizin dış azalarınızı günahlardan, rahmetiyle de kalplerinizi gafletten temizlemek ister. Nimetin tamamlanması, akıbetin güzel olmasıdır. Eğer bir insan iman ve irfan vasfına sahip olarak dünyadan çıkabilirse hakîkî saâdeti tamamlanmış ve en temiz nimetlere nâil olmuş olur. Gerçek mânada nimetin tamamlanması ise nimet vereni müşâhede etmektir. Zira herkes bir şekilde nimet elde edebilir. Fakat herkes o nimeti vereni göremez." (Kuşeyrî, *Letâifü'l-i ârât*, I, 252-253)

Nîsâbûrî (r.h.) şöyle der: "Kalbin temizliği, onun Allah'tan başkasından yüz çevirmesidir. Sırrın temizliği, müşâhededir. Gönlün temizliği elde olana rızâ göstermektir. Rûhun temizliği hayâ sahibi olup Allah'tan korku hâlinde bulunmaktır. Karnın temizliği, helâl yemek, haram ve şüpheli yiyeceklerden sakınmaktır. Bedenin temizliği, şehvetleri terk etmek ve pislikleri gidermektir. Ellerin temizliği, haram ve şüpheli şeyleri terk ederek helâl rızık için çalışmaktır. Dilin temizliği zikir ve istiğfardır."

Bahsedilen bu temizliğe erişebilmek için Allah'a verdiğimiz kulluk sözümüzü yerine getirmemiz lâzımdır:

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذ۪ي وَاثَقَكُمْ بِه۪ۙ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

7. Allah'ın size olan nimetlerini ve "İşittik ve itaat ettik!" diyerek verdiğiniz kesin ve bağlayıcı sözü hiç hatırınızdan çıkarmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, sînelerde gizli tutulan bütün sırları hakkiyle bilir.

"Mîsak", kişinin akit yaparak, sağlam bir şekilde bağlandığı ve yerine getirmeyi taahhüt ettiği söz demektir. Allah'ın mü'minlerden aldığı sözden maksat, Elest bezminde **"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"** sorusuna **"Evet, sen bizim Rabbimizsin!"** şeklinde verdikleri cevabın gereği olan kulluk sözüdür. (bk. A'râf 7/172) Bununla birlikte bu misaktan, ashâb-ı kirâm (r.a.)'ın, hoşlarına giden ve gitmeyen bütün durumlarda Allah Rasûlü (s.a.v.)'i dinleyip ona itaat edecekleri hususunda verdikleri sözlerin kastedilmiş olması da mümkündür. (bk. Buhârî, Ahkâm 43; Müslim, İmâre 41-42) Nitekim onların,

Akabe gecesindeki ve Hudeybiye'de ağaç altındaki bey'atleri böyle gerçekleşmiş, Efendimiz'in her bir teklifine "İşittik ve itaat ettik" diye mukabele etmişlerdi. Allah Teâlâ da bunu, bizzat kendine yapılmış bey'at olarak haber vermiştir. (bk. Fetih 48/10) Ayrıca her bir mü'min, kelime-i şehâdetle beyân ettiği iman ikrarının Allah'a verdiği sağlam bir söz olduğunu bilip, onun gereğini yerine getirmeye çalışmalıdır. Bunlara ilâveten Cenâb-ı Hakk'ın birliğini ve dîni hükümlerin doğruluğunu gösteren aklî ve naklî deliller de Allah'ın mü'minlerden aldığı ahit muhtevasında değerlendirilebilir. Öyleyse mü'minler, Allah'a verdikleri kulluk sözünün şuurunu taşıyarak, ister dost ister düşman bütün insanlar nezdinde hak ve adâletin şaşmaz ölçüsü olmalıdırlar:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ لِلّٰهِ شُهَدَٓاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ
شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى
وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

8. Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan ve adâletle şâhitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz öfke, sakın sizi adâletsiz davranmaya sevketmesin! Adâletli olun; takvâya en uygunu, en yakışanı budur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdârdır.

Aynı konu biraz değişik ifadelerle Nisâ 4/135. âyette de geçmişti. Fakat orada maksat daha çok sevgi ve iltimas yerlerinde adâleti gözetmek; kendisi ve ana, baba, akrabalar gibi sevdikleri aleyhinde bile olsa doğruyu itiraf edip adâleti yerine getirmekti. Bu âyette maksat ise düşmanlık ve nefret yerlerinde adâleti gözetmek, düşmanın lehinde bile hak ve adâletin gereğini yerine getirmektir. Orada iç siyâset, burada ise dış siyasetle alakalı bir yönlendirme yapılmıştır. O halde mü'minlerin vazîfesi, İslâm toplumu içinde ve İslâm toplumunun diğer toplumlarla münâsebetlerinde haksızlığı ortadan kaldırarak, hakkı ve adâleti yerine getirmektir. Çünkü Kur'an'ın ana esaslarından biri, adâlet ilkesine dayalı ve hukukun üstünlüğünün kabul edildiği sosyal bir düzen kurmaktır. Bunu başarabilmek için fertlerin takvâ ölçüleri içinde yetiştirilmesi, onlara Allah'ın bütün yaptıklarından haberdâr olduğu inancının yerleştirilmesi ve her şeyden önce bir takvâ toplumunun inşa edilmesi gerekmektedir. Bu takvâ toplumunun temelini, küfürden uzak durup iman ve sâlih amellere devam etmek oluşturur:

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظ۪يمٌ

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ ﴿٩﴾

9. Allah, iman edip sâlih ameller işleyenlere, günahlarını bağışlayacağını ve onlara pek büyük bir mükâfat vereceğini va'detmiştir.

10. İnkâra saplanıp âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar o kızgın, alevli ateşin yoldaşlarıdırlar.

Nimetlere şükretmek, Allah'a verilen kulluk sözünü tutmak, dosta düşmana adâletle muâmele etmek, takvâ üzere bir hayat yaşamak gibi güzel ameller Cenâb-ı Hakk'ın affını celbedecek ve cennete girmenin anahtarı olacaktır. Aksi ise ebedî hüsranla sonuçlanacaktır. O halde:

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطُٓوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

11. Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani bir topluluk kötülük yapmak üzere size ellerini uzatmaya yeltenmişti de, Allah onların ellerini sizden geri çekmişti. Öyleyse Allah'a karşı gelmekten sakının! Mü'minler de yalnızca Allah'a güvenip dayansınlar.

Âyetin iniş sebeplerinden biri şöyledir:

Allah Rasûlü (s.a.v.), Amr b. Umeyye ed-Damrî tarafından öldürülen iki Amir'linin diyeti konusunda yardımlarını istemek üzere Nadîr oğullarına gitmişti. Efendimiz onlara gelince gizlice birbirlerine: "Muhammed'i öldürmek için bundan daha iyi bir fırsat asla elinize geçmez. Birisine emredin, onun yanında durduğu evin damına çıksın, üzerine bir kaya yuvarlasın da bizi şu adamdan kurtarıp rahata erdirsin" dediler. Amr b. Cihâş söyleneni yapmak üzere kalktığında Peygamberimiz (s.a.v.)'e Cebrâil tarafından yahudilerin bu suikastlerinin haberi geldi ve oradan ayrıldı. Bunun üzerine de bu âyet-i kerîme nâzil oldu. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* VI, 197)

Bu vesileyle söz İsrâiloğulları'na intikal ettirilmekte, daha önce atalarına yöneltilen ilâhî tâlimatlar ve onların bu tâlimatlar karşısındaki tutumları hatırlatılarak tüm Ehl-i kitap Hz. Muhammed (s.a.v.)'e imana dâvet edilmektedir:

Lems ve teyemmüm için bk. Nisâ 4/43.

İsrâiloğulları’na Tâlimatlar

وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنٖى اِسْرَآئِيلَۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا
وَقَالَ اللّٰهُ اِنّٖى مَعَكُمْۜ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ
بِرُسُلٖى وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ
سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ فَمَنْ كَفَرَ
بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾

12. Allah İsrâiloğulları’ndan kesin ve bağlayıcı bir söz almıştı. Biz onlardan, her bir kabileye bir kişi olmak üzere on iki temsilci tâyin etmiştik. Allah şöyle buyurmuştu: “Ben elbette sizinle beraberim. Şayet namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları bütün gücünüzle destekler ve Allah rızâsı için güzel bir borç verirseniz ben de mutlaka sizin günahlarınızı bağışlar ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştiririm. Artık bundan sonra hanginiz inkâra saplanırsa, dümdüz yolun ortasında kesinlikle sapıtmış olur.”

Âyette geçen اَلنَّقِيبُ (nakîb) kelimesi lügatte “teftiş eden, denetleyen, koruyan, nöbet tutup gözetleyen, tecrübe olunmuş, kendine güvenilen kimse” gibi mânalara gelir. Burada “bir topluluğun durumlarını bilen, sırlarına âşina olan, işlerine güçlerine kefil olan ve kendisine güvenilen temsilcisi” anlamında kullanılmıştır. İsrâiloğulları on iki kabileye ayrılmış olduğundan dolayı her kabileden bir temsilci seçilmişti. Bunlar, Hz. Mûsâ’nın savaş ile görevlendirilmiş olduğu Cebbarlar şehrine gidip durumlarını öğrenmek ve dönüp peygamberleri Mûsâ’ya haber vermek için gönderilmişlerdi. Gittiler, orada bulunan zorbaların büyük bir güce sahip olduklarını gördüler ve onlara karşı koyamayacaklarını düşündüler. Gelir gelmez de durumu kavimlerine haber verdiler. Halbuki Hz. Mûsâ onlara bunu söylemeyi yasaklamıştı. Fakat sözlerinde durmadılar, caydılar. Sadece iki kişi sözünde durabildi. Mâide 5/20-26. âyetlerde onların bu kıssası yeniden ele alınacaktır.

Cenâb-ı Hak, özelde gönderilen bu on iki temsilciye, genelde ise bütün insanlara affedilip cennete girebilmenin şartlarını şöyle beyân etmektedir:

Namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, peygamberlere inanmak ve onlara yardımcı olmak, Allah rızâsı için güzel bir borç vermek.

Burada geçen “karz-ı hasen” ifadesi “güzel bir borç” mânasında olup, helâl

yoldan kazanılan para ve malların sırf âhiret sevabını ve rızây-i Bâri'yi tahsil için Allah yolunda harcanmasıdır. Bu şekilde harcanan malların ve verilen borçların mükâfatını Şüphesiz Allah Teâlâ kat kat verecektir. Bu mükâfatların başında ise günahların bağışlanması ve cennete girebilmek gelmektedir. İnkâr yolunu tutanlar ise, kendilerine gösterilen doğru yoldan sapmışlar ve bunun feci akıbetine uğramışlardır:

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ۚ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ ۙ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

13. Fakat verdikleri sözden dönmeleri yüzünden onları lânetledik ve kalplerini kaskatı yaptık. Onlar Tevrat'ın kelimelerini, kastedilen mânayı bozacak şekilde yerlerinden oynatıp değiştiriyorlar. Kendilerine bildirilen ilâhî hükümlerin büyük bir kısmını da unuttular. İçlerinden pek azı dışında onlardan dâimâ hâinlik görürsün. Yine de sen onları affet ve yaptıklarına aldırış etme, katlan! Şüphesiz Allah, iyilik ve ihsân sahiplerini sever.

Yahudiler, dünya sevgisi ve nefsânî arzuları tatmin tutkusu sebebiyle kulluk vazîfelerini tamâmen unutmuşlar, istediklerini yapabilmek için de Allah'ın kelâmını değiştirmeye ve onu şahsi arzularına göre yorumlamaya başlamışlardı. (bk. Bakara 2/75; Nisâ 4/46) Yine kalplerinin katılığı ve bozukluğu sebebiyle kendilerine Tevrat vasıtasıyla bildirilen ilâhî emirlerin önemli bir kısmını unutmuşlar; onlardan faydalanmayı akıllarına bile getiremez olmuşlardı. Tevrat'ta Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olacağı haber verildiği halde, buna kulak verip Efendimiz'e inanacak ve onun rehberliğinde cennetlik olacak yerde, onu inkâr, hatta fırsat buldukça öldürmeye teşebbüs ettiler. Âyet-i kerîme pek azı hâriç onların bu tür hâinliklere devam edeceklerini, Peygamber'e ve onun ümmetine zarar vermeye çalışacaklarını haber vermekte; fakat Efendimiz'e de af yolunu tutmasını, yapılanlara katlanıp aldırış etmemesini tavsiye buyurmaktadır. Bu hükmün, savaşı ve ahdi bozanları cezalandırmayı emreden âyetlerle (bk. Tevbe 9/5, 29; Enfâl 8/58) iptal edildiği söylenmişse de İslâm, müntesiplerine affetmeyi bir terbiye metodu olarak öğretmekte ve bu kapıyı mümkün oldukça açık tutmaktadır.

Hıristiyanların durumu da yahudilerden farklı değildir:

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا

بِهٖۚ فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَٓاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۜ وَسَوْفَ
يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

14. “Biz hıristiyanız” diyenlerden de kesin ve bağlayıcı söz almıştık; fakat onlar da kendilerine bildirilen ilâhî hükümlerin büyük bir kısmını unuttular. Bu yüzden aralarına kıyâmet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kin saldık. Allah, onlara bütün yaptıklarını bir bir haber verecektir.

Hıristiyanlar İncil gereğince Allah’a ve peygamberlerine iman edeceklerine, kulluk vazîfelerini yerine getireceklerine ve Tevrat ve İncil’de haber verildiği üzere son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)’e inanacaklarına dâir Hz. İsa’ya söz vermişlerdi. Fakat bunlar da çok geçmeden verdikleri bu sözden vazgeçtiler, kendilerine bildirilen ilâhî hükümlerin mühim bir kısmını unuttular, onlarla amel edip faydalanma yolunu terk ettiler. Tevhid inancını kaybettiler ve onları düzeltip doğru yola eriştirecek Son Peygamber’e tâbi olmaktan da vazgeçtiler. Böylece aralarına kıyâmete kadar devam edecek düşmanlık, kin ve nefret tohumlarını ekmiş oldular. Gerçekten de hıristiyanlar çeşitli mezheplere ayrıldılar, birbirlerini küfürle itham edip kin ve nefret saçtılar. Asırlarca birbirlerinin kanlarını döktüler ve âyetin ifadesinden anlaşıldığına göre kıyâmete kadar da düşmanlık ve kan dökmeye devam edeceklerdir. Allah, yapmakta oldukları bu yanlışlıkları kendilerine âhirette haber verecek ve gerçek cezalarını orada çekeceklerdir.

Yahudi ve hıristiyanların sapıklığa düştükleri hususlara ayrı ayrı değinildikten sonra şimdi de Ehl-i kitaba topluca hitap edilerek onlardan gerçek kurtarıcıya inanmaları isteniyor:

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَث۪يرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ
مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَث۪يرٍۜ قَدْ جَٓاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ
مُب۪ينٌۙ ﴿١٥﴾ يَهْد۪ي بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ
مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِه۪ وَيَهْد۪يهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿١٦﴾

15. Ey Ehl-i kitap! Tevrat ve İncil’de olup da gizlediğiniz pek çok şeyi size açıklayan, pek çoğunu da yüzünüze vurmayan Peygamberimiz geldi. Gerçekten size Allah’tan bir nûr ve gerçeği açıkça gösteren bir kitap geldi.

16. Allah, o nûr ve kitap vasıtasıyla rızâsını arayanları ebedî huzur ve kurtuluş yollarına iletir; onları sadece kendi izniyle küfür ve günah

karanlıklarından iman aydınlığına çıkarır ve onları dosdoğru yola ulaştırır.

Yahudiler, Tevrat'taki Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman, recm âyeti, cumartesi yasağını çiğnediklerinden ötürü maymunlara çevrilen bedbahtların kıssası gibi hususları; hıristiyanlar da İncil'deki Hz. İsa'dan sonra Ahmet isminde bir peygamberin geleceği yönündeki müjdeyi gizliyorlardı. Bu sebeple onlara Kur'ân-ı Kerîm'de çok şiddetli ikazlar yapıldığı görülmektedir. (bk. Bakara 2/159, 174) İşte Allah Rasûlü (s.a.v.), kendine indirilen Kur'ân-ı Kerîm sayesinde onların kitaplarında olduğu halde gizledikleri pek çok hususu açıklığa kavuşturmuştur. Bunlar, açıklanması zarûrî olan dinî esasları içermektedir. Bir kısım gizledikleri şeyler de var ki, bunlar açıklanması zarûrî olan dinî esaslarla alakalı olmadığından, daha fazla rezil rüsvâ olmamaları için Peygamber Efendimiz bunları yüzlerine vurmamış, açıklamadan geçivermiştir.

15. âyette geçen **"Allah'tan bir nûr"**dan maksat Peygamber Efendimiz'dir. **"Apaçık bir kitap"**tan maksat da Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'an hakkı bâtılı, helâli haramı, hayrı ve şerriyle insanların muhtaç olduğu bütün dîni hususları açıkladığı için bu isimle anılmıştır. Allah'ın rızâsına erme niyetiyle Peygamberimiz'e inanan ve Kur'an'ın gösterdiği aydınlık yoldan yürüyenleri Cenâb-ı Hak, sapıklık yollarından kurtarıp huzur, selâmet ve emniyet yollarına eriştirecek; küfür, şirk ve günah karanlıklarından çıkarıp iman, İslâm ve ihsân aydınlığına çıkaracak ve onları dosdoğru yola, hak dine ulaştıracaktır. Fakat bile bile inkârlarında ısrar edenlere yapılacak bir şey yoktur:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَۜ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعًاۜ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

17. "Allah, Meryem oğlu Mesîh'tir" diyenler kesinlikle kâfir olmuşlardır. Onlara şöyle de: "Şayet Allah Meryem oğlu Mesîh'i, annesini ve yeryüzünde bulunan herkesi helâk etmek istese, O'na kim engel olabilir?" Göklerin, yerin ve aralarında bulunan her şeyin mülkiyeti ve hâkimiyeti Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Çünkü Allah'ın her şeye gücü yeter.

Hıristiyanların küfre düşmelerinin sebebi Hz. İsa'yı Allah olarak kabul etmeleridir. Halbuki Nisâ sûresi 171. âyette de izah edildiği gibi İsa, Allah değil, O'nun yaratıp peygamber yaptığı bir kuludur. Eğer İsa, Allah olsaydı, ebedî,

ölümsüz ve her şeye gücü yeten biri olması gerekirdi. Gerek kendisinin gerek başkalarının başlarına gelecek musibetleri önleyebilmesi gerekirdi. Halbuki böyle değildir. Allah Teâlâ, annesinin canını aldığı halde o, annesinin ölümünün önüne geçememiştir. Yine Allah İsa'yı öldürmeyi murad edince de, onun ölümüne de kimse engel olamaz. Hatta Allah yeryüzündeki bütün canlıları helâk etmek istese, helâk edebilir... O halde ibâdete lâyık tek ilâh, başkası değil yalnızca Allah (c.c)'dür. Hiç kimsenin Allah Teâlâ ile "oğul" veya "sevgili" gibi bir nesep ya da gönül bağı olmadığı gibi, herkesin o tek ilâha kulluk etme vazîfesi bulunmaktadır:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُ۬هُۜ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ
بِذُنُوبِكُمْۜ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَۜ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ
وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۘ وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُ ﴿١٨﴾

18. Yahudiler ve hıristiyanlar: "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" dediler. De ki: "Öyleyse Allah sizi niçin günahlarınız yüzünden cezalandırıp duruyor? Doğrusu siz de O'nun yarattığı sıradan insanlarsınız." O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azab eder. Göklerin, yerin ve aralarında bulunan her şeyin mülkiyeti ve hâkimiyeti Allah'ındır. Sonunda dönüş de ancak O'nadır.

Rivayete göre bir kısım yahudiler Allah Rasûlü (s.a.v.)'e gelip onunla konuştular. Efendimiz de onları İslâm'a dâvet edip, kabul etmedikleri takdirde karşılaşacakları ilâhî azap ile onları uyardı. Onlar da aynen hıristiyanlar gibi "Ey Muhammed! Bizi ne ile korkutuyorsun? Bizler Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" dediler. Bu hâdise üzerine bu âyet nâzil oldu. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* VI, 224)

Onlar bu sözleriyle Allah'a yakınlıklarını ifade etmek, dolayısıyla Allah'ın kendilerine af, şefkat ve merhametle davranıp azap etmeyeceğini söylemek istemişlerdir. Halbuki bu, onların uydurdukları kuruntudan başka bir şey değildir. Cenâb-ı Hak **"Öyleyse Allah, günahlarınız yüzünden sizi niçin cezalandırıp duruyor?"** (Mâide 5/18) sözüyle bu iddiaların asılsız olduğunu haber vermektedir. Nitekim tarih boyunca Allah onları günahları sebebiyle cezalandırmıştır. Yurtlarından sürülmüşler, lânetlenmişler, maymun ve domuza çevrilmişler, zillet ve meskenete düşmüşler ve çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Gittikleri yanlış yoldan dönmedikleri takdirde âhirette de ebedî azaba maruz kalacaklardır.

Âyet-i kerîmede gerçek mânada muhabbet ehlinin, azaptan emniyette olacaklarına dâir bir müjde bulunduğu da hissedilmektedir.

O halde:

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَا جَٓاءَنَا مِنْ بَش۪يرٍ وَلَا نَذ۪يرٍۘ فَقَدْ جَٓاءَكُمْ بَش۪يرٌ وَنَذ۪يرٌۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٩﴾

19. Ey Ehl-i kitap! Peygamberlerin arasının kesildiği bir zamanda, ileride: "Bize ne bir müjdeci geldi, de bir uyarıcı" demeyesiniz diye size dinî gerçekleri açıklayan elçimiz gelmiş bulunuyor. Gerçekten size hem müjdeleyen hem de uyaran bir peygamber gelmiştir. Allah, her şeye gücü yetendir.

اَلْفَتْرَةُ "fetret" kelimesi sözlükte "kesilmek, sakinlik, zayıflık ve gevşeklik" gibi mânalara gelir. Terim olarak ise "iki peygamber arasındaki kesinti süresi", daha özel anlamda da "Hz. İsa ile Hz. Muhammed (s.a.v.) arasında dinî tebliğ yapılmaksızın geçen süre" için kullanılır. Bu süre kaynaklarda 577 ile 600 arasında değişen rakamlarla ifade edilmektedir. İlâhî vahyin kesintiye uğradığı, yeryüzünün peygamberin nurlu ve diriltici nefesinden mahrum kaldığı bu kadar bir müddetten sonra tekrar dinî hakikatleri açıklamak üzere Hz. Muhammed (s.a.v.) gelmiştir. Böylece ne Ehl-i kitabın ne de bütün insanlığın, **"Bize ne bir müjdeci geldi, de bir uyarıcı"** (Mâide 5/19) tarzında bir itirazına da açık kapı bırakılmamıştır.

Cenâb-ı Hak, İsrâiloğulları'na olan hatırlatmalarına şöyle devam ediyor:

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَعَلَ ف۪يكُمْ اَنْبِيَٓاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًاۗ وَاٰتٰيكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ اَحَدًا مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٠﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّت۪ي كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِر۪ينَ ﴿٢١﴾

20. Bir zamanlar Mûsâ kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: O, içinizden peygamberler gönderdi; sizi hükümdarlar yapıp daha önce köle iken hür insanlar hâline getirdi. Dünyada hiç kimseye vermediği şeyleri size verdi."

21. "Ey kavmim! Haydi, Allah'ın sizin için takdir ve girmenizi emir buyurduğu şu mukaddes ülkeye girin ve sakın düşmandan korkarak gerisin geriye dönüp kaçmayın. Yoksa kaybedenlerden olursunuz."

Hz. Mûsâ, yerlileriyle savaşıp Arz-ı Mukaddes'e girmelerini istediği kavmine öncelikle Allah'ın ihsân ettiği husûsî nimetleri hatırlatmaktadır. Şöyle ki:

• Allah Teâlâ, hiçbir millete nasip olmayacak şekilde İsrâiloğulları'ndan pek çok peygamber göndermiştir. Bu peygamberler, Hz. İbrâhim soyundan gelmişlerdir.

• Daha önceleri Mısır'da Firavun'un ve kavminin köleleri olarak çalıştıkları, her türlü aşağılayıcı ve horlayıcı muameleye tâbi tutuldukları halde Allah onları kurtarmış ve hürriyetlerine kavuşturmuştur. Aynı zamanda onlar arasından hükümdarlar ve büyük insanlar çıkmıştır.

• Allah, kendi dönemlerinde dünyada hiç kimseye vermediği büyük nimetleri onlara ikram etmiştir: Kızıl denizi ikiye ayırması, onları Firavun'un elinden kurtarması, Tih çölünde onlara kudret helvasıyla bıldırcın eti ikram etmesi bunlardan bazılarıdır.

"Arz-ı Mukaddes", temiz ve mübârek yer demektir. İçinde "Beyt-i Makdis"in bulunduğu bugünkü Filistin topraklarıdır. Hz. İbrâhim ve ondan sonra birçok peygamber burada yaşadığı, vahye mazhar olduğu ve defnedildiği için bu ismi almıştır. Bu bölge "Arz-ı Mev'ûd: va'd edilen topraklar" diye de anılır. Allah Teâlâ o toprakları İsrâiloğulları'na, oraya girip orada hak din olan İslâm'ı hâkim kılmaları için va'detmişti. Dolayısıyla bu topraklar İsrâiloğulları'na bir ırk olmaları hasebiyle değil, İslâm'ın temsilini yüklenip, bayraktarlığını yapmaları adına va'dedilmiş topraklardı.

Bütün bunlara rağmen İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ'ya cevabı olumsuzdu:

قَالُوا يَا مُوسٰى اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَۗ وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَاۚ فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾

22. Onlar şöyle cevap verdiler: "Ey Mûsâ! Orada çok güçlü ve zorba bir topluluk var. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa o zaman biz de gireriz."

23. Allah'ın buyruklarına karşı gelmekten korkan ve O'nun iman, sadakat, yakîn gibi nimetlerine eren iki yiğit ortaya atılıp şöyle dedi: "Şehrin kapısını zaptedip, üzerlerine saldırın. Bir kere oraya girmeyi başardığınız zaman, mutlaka siz gâlip geleceksiniz. Gerçekten mü'min iseniz yalnızca Allah'a güvenip dayanın."

İsrâiloğulları on iki kabileden oluşuyordu. Hz. Mûsâ her kabileden bir temsilci olmak üzere on iki temsilci seçmişti. Bunlar Arz-ı Mukaddes'te yaşayan halkla alakalı haber toplamak için yola çıktılar ve zorbaların şehrine vardılar. Geri dönüp de Hz. Mûsâ'ya orada gördükleri insanların kuvvetlerini, boylarının uzunluğunu ve iri cüsselerini haber verdiklerinde Mûsâ (a.s.) onlara: "Bu durumu gizli tutun ve karargâhtan hiç kimseye söylemeyin, yoksa bozulup dağılırlar" tenbihâtında bulundu. Fakat onlardan her biri, kendi yakınlarına ve amca çocuklarına bunu haber verdi. Böylece haber, İsrâiloğulları arasında yayıldı. Bu yüzden onlar, o topraklarda azgın, zorba, karşı konulmaz; istediğini zorla, cebren ve ezerek yaptıran; boylarına erişilmez iri, güçlü, kuvvetli kimseler bulunduğunu ileri sürerek savaşmayı göze alamadılar ve direttiler.

Seçilen on iki temsilciden sadece iki kişi Mûsâ (a.s.)'ın tenbihâtını dinleyip durumu kimseye anlatmadı. Bunların isminin Yûşa b. Nûn ve Kâleb b. Yûfennâ olduğu söylenir. Bunlar âyetin ifadesiyle Allah'tan korkan, O'nun emrine karşı gelmekten sakınanlardandı. Allah da onlara iman, yakîn ve salâh gibi mânevî ihsânlarda bulunmuştu. Bu iki kişi Hz. Mûsâ'nın peygamberliğine, va'dindeki ve verdiği haberindeki doğruluğuna hakkıyla iman etmiş olduklarından, gördükleri kuvvet ve heybete rağmen, Allah'ın lutfuyla, sözlerinde durmuşlardır. Böylece itimat ve güvenilirliklerini ortaya koymuşlar, kavimlerini de, savaştıkları takdirde mutlaka gâlip geleceklerini söyleyerek ve Allah'a güvenip dayanmalarını öğütleyerek itaate teşvik etmişlerdir.

Ne çare ki, Hz. Mûsa'yla birlikte imanlı o iki kişinin samimi nasihat ve ısrarlarına rağmen İsrâiloğulları savaşmamaktaki inatlarını sürdürdüler:

قَالُوا يَا مُوسٰى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَٓا اَبَدًا مَا دَامُوا ف۪يهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ
وَرَبُّكَ فَقَاتِلَٓا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي لَٓا اَمْلِكُ اِلَّا
نَفْس۪ي وَاَخ۪ي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَاِنَّهَا
الْقَوْمِ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٦﴾ مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَع۪ينَ سَنَةًۚ يَت۪يهُونَ فِي الْاَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى

24. "Ey Mûsâ! Onlar orada bulundukları sürece biz oraya asla girmeyeceğiz. Haydi, sen ve Rabbin birlikte gidip savaşın; biz işte burada oturuyoruz" dediler.

25. Mûsâ Allah'a şöyle yalvardı: "Rabbim! Benim kendimden ve kardeşimden başka hiç kimseye sözüm geçmiyor. Artık bizimle şu yoldan çıkmış âsi kavmin arasında sen hükmünü ver!"

26. Allah buyurdu ki: "O mukaddes ülke bundan böyle onlara kırk yıl

yasaklanmıştır. Bu süre içinde bulundukları yerde şaşkın şaşkın dolaşıp dursunlar. Sen, yoldan çıkmış o âsî kimseler için hiç gam çekme!"

İsrâiloğuları, **"Haydi, sen ve Rabbin birlikte gidip savaşın..."** (Mâide 5/24) sözleriyle, Allah'ı ve peygamberini hakir görmek, alaya almak ve onlara aldırış etmediklerini göstermek istemişlerdir. Bu durum karşısında yapılacak bir şeyin kalmadığını gören Hz. Mûsâ, ilâhî rahmet ve yardımı celbedici kalbî bir rikkatle, üzüntü içerisinde Allah Teâlâ'ya yalvarmıştır. Kavminin isyanından dolayı başlarına bir musibetin gelmesinden korkan Hz. Mûsâ, böyle bir yakarışta bulunarak herkese lâyık olduğu cezanın verilmesini, isyankâr kavminin ateşine kendisini de yakmamasını Allah'tan istemiştir. Cenâb-ı Hak da, şahsiyetleri erozyona uğramış bu neslin böyle fütuhat gibi şerefli bir vazîfeye lâyık olmadıklarını bildirerek Hz. Mûsâ'yı teselli etmiştir.

Aslında, Allah'a ve peygambere isyan hastalığı ilk defa İsrâiloğulları'nda ortaya çıkan bir şey olmayıp, bunun kökleri tâ Hz. Âdem zamanına ve onun iki oğlu arasında vuku bulan menfur cinâyete kadar uzanır. Bu cinâyet, haksız yere insanların canına kıymayı göze alan tüm zâlimler için son derece caydırıcı irşat ve ikazlar taşımaktadır:

Hz. Âdem'in İki Oğlu

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّۢ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا
وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِۜ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَۜ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّق۪ينَ
﴿٢٧﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَن۪ي مَٓا اَنَا۬ بِبَاسِطٍ يَدِيَ اِلَيْكَ
لِاَقْتُلَكَۚ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٨﴾ اِنّ۪ٓي اُر۪يدُ اَنْ تَبُٓوءَ
بِاِثْم۪ي وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُ۬ا الظَّالِم۪ينَۚ
﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخ۪يهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ
﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَار۪ي سَوْءَةَ
اَخ۪يهِۜ قَالَ يَا وَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ
سَوْءَةَ اَخ۪يۚ فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِم۪ينَۚ ﴿٣١﴾

27. Onlara Âdem'in iki oğlunun başından geçen ibret verici şu gerçeği anlat: Onlar Allah'a birer kurban takdîm etmişlerdi de birinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen kıskanıp: "Seni mutlaka öldüreceğim" deyince, öteki şu cevabı vermişti: "Allah ancak takvâ sahiplerinin ibâdetini kabul buyurur."

28. "Sen beni öldürmek için elini uzatsan bile, ben seni öldürmek için elimi uzatacak değilim. Çünkü ben, Âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım."

29. "Doğrusu ben isterim ki, sen hem benim günahımı hem kendi günahını yüklenesin de ateş ehlinden olasın. Zâlimlerin cezası işte budur."

30. Nihâyet nefsi onu kardeşini öldürmeye sürükledi; onu öldürdü de mahvolup gidenlerden oldu.

31. Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermesi için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Kãtil bunu görünce: "Yazıklar olsun bana! Şu kargadan daha bilgisiz, daha mı âcizim ki, kardeşimin cesedini nasıl ortadan kaldıracağımı bilemedim" diye dövündü ve pişmanlığa düşenlerden oldu.

Burada haset, hırs ve dünya sevgisi gibi nefsânî hastalıkların insanın başına neler getirdiğinin ve onu nasıl yanlış bir yola sürüklediğinin bir örneği verilir. Örnek olarak Hz. Âdem'in iki oğlu seçilmektedir. Bunların ismi Hâbil ve Kâbil'dir.

İnsan neslinin çoğalabilmesi için Hz. Havvâ, bir batında birden çok çocuk

dünyaya getirmekteydi. Aynı batında doğan çocuklar kardeş olmaktaydı ve birbirleriyle evlenmeleri harâmdı. Ancak diğer bir batında doğanlarla evlenebiliyorlardı.

Rivayete göre Kâbil, kendisiyle aynı batında doğan kızkardeşini almak istedi. Hâbil ise, bunun şeriate uygun olmadığını, diğer zamanda doğan kardeşlerinden birini alması gerektiğini söyledi. Kâbil, bu îkazı dikkate almayarak, kendisinin yaptığı fiilin doğru bir davranış olduğu iddiâsında bulundu. Bunun üzerine Hâbil, burada kimin doğru hareket ettiğinin anlaşılması için Allah'a birer kurban adamayı teklif etti. O zamanlar kurban, herkesin mesleği îcâbı, elinde bulunan maldan verilirdi. Kurban verilen bu şeyler, bir dağ başına konur, bir müddet sonra gidip bakıldığında; gökten inen ateş tarafından yakılarak ortadan kaybolan kurban Cenâb-ı Hak yanında kabul edilmiş sayılırdı. (bk. Âl-i İmrân 3/183) Hâbil'in koyun sürüleri vardı. Kurban vermek için, içlerinden en semiz ve gösterişli olan bir koçu seçti. Kâbil ise, ziraatle uğraşırdı. O da, cılız buğdaylardan oluşan bir demeti kurban olarak ayırdı. Hâbil ile Kâbil, bir müddet sonra bıraktıkları kurbanların akıbetini görmek için gittiler. Hâbil'in kurban ettiği koç, kabul edilmişti; Kâbil'in cılız buğday demeti ise, olduğu gibi duruyordu. (İbn Sa'd, *et-Tabakât,* I, 36) Bu hâdise karşısında Kâbil son derece öfkelendi ve âyet-i kerîmede haber verildiği üzere kardeşi Hâbil'i katletti.

29. âyetteki "benim günahım" demek, "şâyet sana karşılık vererek el uzatırsam, gireceğim günahın bir misli" demektir. Şu halde biri haddi aşar, diğeri de karşılık verir, neticede her ikisi de ölürlerse, başlatan, iki cinayet, diğeri de bir cinâyet işlemiş olur. Beriki, karşılık vermeyecek olursa, bu bir cinâyetten de kurtulur. Fakat kātil yine iki cinâyet işlemiş ve iki günah yüklenmiş olur ki, birisi mazlumu öldürmek, diğeri kendini cezaya lâyık bulup ateşe atmak cinâyetidir. Bundan başka "benim günahım" demek "beni öldürmek günahı"; "senin günahın" da "daha önce işlediğin günahların" demek olabilir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* XI, 164; Elmalılı, *Hak Dini,* III, 1654)

İnsanlık târihinde, ilk defa meydana gelen adam öldürme ve kardeş kanı dökme hâdisesi hakkında Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Zulmen öldürülen her insanın kanının günahından Âdem'in ilk oğluna da mutlakâ bir şpay ayrılır. Çünkü o insan öldürme çığırını ilk ba latan ki idir." (Buhârî, Enbiyâ 1; Müslim, Kasâme 27)

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur:

"İslâm'da iyi bir çığır açan kimseye, bunun sevabı vardır. O çığırda yürüyenlerin şsevabından da kendisine verilir. Fakat onların sevabından hiçbir ey eksilmez. Her kim de İslâm'da kötü bir çığır açarsa, o ki iye onun günahı vardır. O kötü çığırda

yürüyenlerin günahından da ona pay ayırılır. Fakat onların günahından da hiçbir ey eksilmez." (Müslim, Zekât 69; Nesâî, Zekât 64)

Hâbil'in sergilediği davranışın güzelliğini tasdik sadedinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurur:

"İleride öyle fitneler olacak ki o vakitte oturan kimse ayakta durandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyen ko andan daha hayırlı olacaktır." Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.): "Yâ Rasûlallah! Adam evime girip, öldürmek için elini bana uzatsa ne yapmamı tavsiye buyurursunuz?" deyince, Peygamberimiz (a.s.): *"Âdem'in oğlu Hâbil gibi ol!"* buyurmuştur. (Tirmizî, Fiten 29/2194)

İslâm dîni, beş husûsun muhâfaza ve müdâfaasını emretmiştir. Bunlar: Can, akıl, din, nesil ve maldır. Kişi, bunlara yapılan herhangi bir taarruza karşı gerekli mücâdeleyi yapmalıdır. Fakat, bu mücâdeleyi yaparken şeriatın gösterdiği yolu tâkip etmelidir. Ancak şu var ki, zâlim veya mazlum olma durumunda kalınca Peygamber Efendimiz'in tavsiyesi istikâmetinde, zâlim olmayı değil, mazlum olmayı tercih etmelidir.

Hâbil ve Kâbil kıssasından çıkarılacak netice şudur:

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۛ كَتَبْنَا عَلٰى بَنٖى اِسْرَٓائٖلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ
نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمٖيعًا ۜ وَمَنْ اَحْيَاهَا
فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ جَمٖيعًا ۜ وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ
كَثٖيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

32. İşte bundan dolayı İsrâiloğulları için şu hükmü koyduk: "Bir cana kıymanın veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmanın cezası olmaksızın kim bir kimseyi öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir canı kurtarırsa sanki bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur." Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller, mûcizeler getirdiler. Ne var ki, bütün bunlardan sonra onların pek çoğu hâlâ yeryüzünde taşkınlık yapıp durmaktadırlar.

Rivayete göre Medine yahudileri Peygamber Efendimiz'i ve sahâbeden bazılarını öldürmek için tuzak kurmaya çalışıyorlardı. Bu sebeple yüce Allah onlara adam öldürmenin ne kadar büyük bir cinayet olduğunu göstermek için Hz. Âdem'in iki oğlunun kıssasını anlattıktan sonra onların kutsal kitaplarında da haksız yere bir insanı öldürmenin bütün insanlığı öldürmek; bir canı kurtarmanın da bütün insanlığı kurtarmak gibi olduğunun yazılı bulunduğuna dikkat çekmiştir.

Bir insanı haksız yere öldürmenin büyük bir insanlık suçu olduğu ortadadır. Çünkü böyle bir cinâyet büyük bir fitneye sebep olur; toplumda öldürme olaylarının yayılmasına, insanların birbirine düşmesine ve içtimaî nizamın bozulmasına yol açar. Ayrıca haksız olarak bir başkasının canına kıyan kimse, yalnızca o kişiye haksızlık yapmakla kalmaz, aynı zamanda insan hayatının kutsallığına inanmadığını ve başkalarına karşı hiçbir merhamet duygusu taşımadığını da göstermiş olur. Halbuki insan hayatının emniyet altına alınabilmesi için insanların birbirine saygı göstermeleri, hayatın kutsal olduğuna inanıp muhafazasına ciddiyetle çalışmaları ve kãtilleri ilâhî emirlere uygun olarak cezalandırmaları gerekir.

Bu sebeple İslâm, haksız yere insan öldürmeyi önlemek, toplumun can güvenliğini sağlamak, onları huzurlu ve mutlu bir hayata kavuşturmak için bu suçu işleyenlere dünyada kısas cezasını emretmiş (Bakara 2/178-179), âhirette ise kãtilin Allah'ın gazabı, lâneti ve cehennem azabıyla cezalandırılacağını (Nisâ 4/93) haber vermiştir.

Nitekim aşağıdaki âyetlerde de yeryüzünde bozgunculuk yapan ve insanların haklarına saldıran kimselere verilecek bir kısım cezalar beyân edilmektedir:

إِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا

اَنْ يُقَتَّلُوٓا اَوْ يُصَلَّبُوٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا

عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾ مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ

33. Allah ve Rasûlü'ne karşı savaş açanların ve silahlı eylemlerle yeryüzünde fitne fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ya öldürülmek veya asılmak yahut el ve ayaklarının çapraz kesilmesi ya da bulundukları yerden sürgün edilmektir. Dünyada onların cezası böyle bir rezilliktir; âhirette de onlar için pek büyük bir azap vardır.

Kaynaklarda bu âyetle alakalı birkaç iniş sebebi zikredilir. Bunlardan sahih hadis kaynaklarında zikredilen bir rivayet şöyledir:

Ukl veya Ureyne kabilesinden bir topluluk, Rasûlullah (s.a.v.)'in huzuruna gelmişlerdi. Medine'nin havasından etkilenerek rahatsız oldular. Bunun üzerine Peygamberimiz onlara süt veren bir takım develeri tahsis edip, onlardan faydalanmalarını, sütlerinden içmelerini istedi. Bunun üzerine onlar da kalkıp gittiler. Sağlıklarına kavuştukları vakit, Peygamberimiz'in tâyin ettiği çobanı öldürdüler. Davarları önlerine katıp götürdüler. Sabah erken vakitte onların bu yaptıkları Allah Rasûlü'ne ulaşınca, o da arkalarına takipçi gönderdi. Güneş yükseldiği sırada yakalanıp getirildiler. Peygamberimiz'in emri üzere el ve

ayakları kesildi, gözleri çıkarıldı. Medine'nin kara taşlığına bırakıldılar. Su istiyorlar, onlara su verilmiyordu. Bu hâdiseyi Enes b. Mâlik'ten rivayet eden Ebû Kılâbe şöyle demiştir: İşte bunlar, hırsızlık yapmışlar, adam öldürmüşler, iman ettikten sonra kâfir olmuşlar, Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaş açmışlardır. (Ebû Dâvûd, Hudûd 3/4364; Buhârî, Tefsir 5/5; Müslim, Kasâme 9)

Bu olay üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olarak (bk. Ebû Dâvûd, Hudûd 3/4366) Allah ve Rasûlü'ne isyan edip onların buyruklarına karşı savaş açan ve yeryüzünde fesat çıkaranlara ne tür cezalar verileceğini beyân etmiştir.

Allah ve Rasûlü'ne savaş açanlar ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak için koşanlardan maksat, Allah ve Rasûlü'nün koyduğu kanunlara karşı düşmanca tavır alıp meşrû nizama karşı çıkan; insanları Allah yolundan uzaklaştıracak faaliyetlerde bulunan; hırsızlık, eşkıyalık ve kanunsuzluk yapan, yol kesip insanlara korku salan, halkın emniyet ve asayişini bozup canlarına, mallarına veya namuslarına tecavüz eden kimseler veya bu nevi suçları örgütlenerek yapanlardır. Bunlar gayri müslimlerden olabileceği gibi müslümanlardan da olabilir. Fesad çıkarılan yerden maksat ise İslâm devletinin hâkim olduğu yerler ve anlaşma yaptığı ülkelerdir.

Yukarıda bahsedilen suçları işleyenlere, işledikleri suç nispetinde verilecek cezalar âyet-i kerîmede şöyle sıralanmaktadır:

• Öldürülmeleri: Bu kimseler eğer sadece öldürme suçunu işlemişlerse had gereği olarak asılmaksızın sadece öldürülürler. Ölenin vârisleri affetseler bile bu affa îtibar edilmez. Çünkü bu ceza, şahısların değil şeriatın hakkıdır.

• Eğer yol kesenler, hem insan öldürür hem de mal gaspederlerse, bu takdirde cezaları ölümle birlikte bir de asılmalarıdır. Suçlular diri veya öldürüldükten sonra asılmaları konusunda görüş ayrılığı vardır. Fakat onları diri olarak asmanın, başkalarını aynı suçu işlemekten vazgeçirmede daha tesirli ve daha caydırıcı olacağı kesindir.

• El ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi: Eğer bozguncular yol keserek bir müslüman veya zımmînin kendisini öldürmeksizin sadece malını gaspederlerse sağ elleri bilekten, sol ayakları da topuk kemiğinden kesilir. Ellerinin kesilmesi malı gaspetmeleri, ayaklarının kesilmesi ise yol güvenliğinde tedirginlik meydana getirmeleri sebebiyledir.

• Bulundukları yerden sürülmeleri veya hapsedilmeleri: Bozguncular, korkutma ve bozgunculuk yapmaya çalışmak dışında bir şey yapmamışlarsa yani cana kıymamış ve mal gaspetmemişlerse, cezaları bulundukları yerden sürgün edilmelidir. Âlimlerin çoğu bunu "hapsetmek" olarak anlamışlardır. Çünkü ancak hapsetmek sûretiyle o kişinin belâsından insanları emniyete almak

mümkün olabilir. Sürgün edildiği takdirde, gittiği yerde de bu tür bozgunculuk ve eşkıyalık yapabilir. Ayrıca hapis de, suç işleyenin kötülüğünü halktan uzaklaştırmak olduğu için de bir çeşit sürgün sayılır.

Sözkonusu edilen bu cezaların uygulanmasında şöyle bir istisna yapılmaktadır:

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾

34. Ancak, siz kendilerini ele geçirmeden önce suçundan tevbe edenler bu hükmün dışındadır. Şunu bilin ki Allah, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

Âyette sözkonusu edilen istisna, son tarafından da anlaşılacağı gibi sadece Allah yani kamu haklarıyla alakalı bir istisnadır. Kul hakları ise tevbeyle ortadan kalkmaz. Hak sahipleri isterlerse ceza talebinde bulunabilirler, isterlerse affederler.

Meselâ; yol kesiciler eğer bir insanı öldürüp ele geçmeden önce tevbe etseler, had gereği olarak öldürülme cezaları düşer. Fakat ölenin yakını, isterse kısas yoluyla hakkını alabilir, isterse affedebilir. Eğer yol kesiciler oradakilerin mallarını alır ve yakalanmadan önce tevbe ederlerse, elleri ve ayaklarının çapraz olarak kesilme cezaları düşer. Fakat mal sahiplerinin hakkı bâkî kalır ve hırsızların çaldıkları malları iade etmeleri gerekir. Yakalandıktan sonra tevbe edenlere gelince âyetin zâhir mânasına göre bunların tevbe etmeleri artık dünyevi cezalarının kaldırılması hususunda kendilerine bir fayda vermez. Şüphesiz âhirette bu tevbelerinin faydasını görecek olsalar da dünyada kul haklarını ödemek ve had cezası neyse onu çekmek mecburiyetindedirler. Âyet-i kerîme, müslüman yol kesiciler hakkındadır. Çünkü müşriğin, hem yakalanmadan önce hem de sonra tevbe etmesi ona uygulanacak cezayı kaldırır.

Müslümanlara tavsiye edilen en güzel yol ise bütün günahları, hatta mekruhları bile terk ederek Allah’a güzel bir kul olabilmektir:

Allah’a Yaklaştıracak Vesîleler Edinin

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُٓوا اِلَيْهِ الْوَس۪يلَةَ وَجَاهِدُوا ف۪ي
سَب۪يلِه۪ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

35. Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının; O’na yaklaşıp rızâsını kazanmanın yollarını arayın ve O’nun yolunda cihâd edin ki kurtuluşa erebilesiniz.

اَلْوَس۪يلَةَ (vesîle) kelimesi sözlükte “rütbe, pâye, derece, muhabbet ve yakınlık” mânalarına gelir. Kişinin Allah’a yaklaşmasını sağlayan amellere de vesile denilmiştir. Dolayısıyla burada “vesile”den maksat, Allah’ın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından kaçınmak sûretiyle Allah’a yaklaşmaya çalışmaktır. Bu bakımdan mü’mini Allah’a yaklaştıracak ve O’nun rızâsına ermesine yardımcı olacak her türlü ibâdet, ahlâk ve amel birer vesiledir. Bu ibâdet ve ameller, aynı zamanda mü’minin Allah’ın sevgisine erişip, katında yüksek derecelere ulaşmasını da sağlayacaktır. Nitekim bir hadis-i kudsîde kişiyi Allah’a yaklaştıracak ve O’nun sevdiği bir kul hâline getirecek ameller şöyle haber verilmektedir:

“Her kim ihlâs ile bana kulluk eden bir dostuma düşmanlık ederse, ben de ona karşı savaş ilân ederim. Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli herhangi bir amelle bana yakınlık kazanamaz. Kulum bana farzlara ilâveten işlediği nâfile ibâdetlerle durmadan yaklaşır, nihâyet ben onu severim. Kulumu sevince de ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden her ne isterse, onu mutlaka veririm; bana sığınırsa, onu korurum.” (Buhârî, Rikãk 38)

İmam Kuşeyrî (r.h.), “vesîle arama” emrine şu mânaları vermiştir:

• Nefsânî güç ve kuvvetten geçerek Hakk’ın nimet ve ihsânını görmek,
• Allah’ın önceden sana olan ihsânları vesilesiyle O’na yaklaşmak,
• Allah’ın senin için güzel olanı seçmesi,
• İnancı her türlü şüpheden tam olarak arındırmak,
• Ömrün sonuna kadar dostluk ölçüleri içinde sadâkat, doğruluk ve dürüstlüğü devam ettirmek,
• Amelleri riyâdan, halleri kendini beğenme düşüncesinden ve nefsi de dünyevî hazlardan uzaklaştırmaktır. (Kuşeyrî, *Letâifü’l-işârât,* I, 263)

Mü’minler, kurtuluşa erebilmek ve Allah’a daha yakın bir kul olabilmek için, iman ve takvâ ile birlikte, her türlü sâlih ve güzel amelleri işlemeye, kalplerini

"kalb-i selîm" hâline getirmeye gayret edeceklerdir. Bunlar arasında da hususiyle Allah yolunda cihâda önem vereceklerdir. Hem kendilerini hem de diğer insanları Allah'ın yolundan alıkoyan ve Allah'tan başkasına kulluk etmeye zorlayan bütün engelleri ortadan kaldırmak için mal ve canlarıyla ciddi bir mücadele vereceklerdir. İnsanların kâfir olarak ölmemeleri ve cehennemden insan kurtarmak için gayret göstereceklerdir:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا
بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾
يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٧﴾

36. İnkâr edenlere gelince, yeryüzünde bulunan her şey, hatta bir o kadarı daha onların olsa ve kıyâmet gününün azabından kurtulmak için bunların hepsini fidye olarak verseler dahi asla kabul edilmez. Onlara can yakıcı bir azap vardır.

37. Onlar ateşten çıkmak isterler, fakat oradan kesinlikle çıkamazlar. Onlar için dâimî bir azap vardır.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur:

"Kıyâmet gününde kâfir getirilir ve ona «Söyler misin, senin dünya dolusu altının olsa bunları u an kendini kurtarmak için fidye olarak verir misin?» denildiğinde «Evet» cevâbını verir. Bunun üzerine ona: «Senden bundan daha kolayı istendi fakat bundan çekindin» denilir." (Buhârî, Rikâk 49; Müslim, Munâfıkîn 52)

Kâfir olarak ölenler, cehennemde ebedî kalacaklar, çıkmak isteyecekler, fakat oradan asla çıkamayacaklardır. (bk. Mü'minûn 23/107; Hac 22/19-22)

Allah Rasûlü (s.a.v.) bu mevzu da şöyle buyurur: *"Cennetliklere: «Ey cennet ehli, burada ebedî kalacaksınız, artık ölüm yok» denilir. Cehennemliklere de: «Ey cehennem ehli, siz de orada ebedî kalacaksınız, artık ölüm yok» denilir."* (Buhârî, Rikâk 50; Müslim, Cennet 40)

Diğer bir hadis-i şerifte ise cehennemin azabının şiddeti ve cennet nimetlerinin güzelliğinden şöyle bir manzara sunulur:

"Kıyâmet günü, cehennemliklerden dünyada kendisine en çok nimet verilen kimse getirilip ate e daldırılır. Daha sonra ona: «Ey insanoğlu, dünyada bir iyilik gördün mü, herhangi bir nimetle kar ıla tın mı?» denilir de o: «Vallahi hayır yâ Rabbi» diye cevap verir. Azâbın iddeti, ona sahip olduğu dünya nimetlerini unutturmu tur. Daha sonra cennetliklerden dünyada en sıkıntılı, en çok musîbet ve belâya uğrayan ki i getirilir. Cennete sadece bir defâ girdirilip çıkartılarak ona da: «Ey insanoğlu, dünyada hiç sıkıntı çektin mi, bir belâya uğradın mı?» diye sorulur. O da bunlara cevap olarak: «Yemin

ederim ki hayır Allahım! Ne bana bir fakirlik uğradı ve ne de bir sıkıntı gördüm» der.” (Müslim, Munâfikîn 55)

Dolayısıyla dünya hayatı bu ebedî gerçekler ışığında çok iyi değerlendirilmeli, Allah’ın yasaklarından titizlikle kaçınılmalı, bu yasakları işleyenler olursa da, cehennem azabına düşmeden dünyada cezasını vermelidir. Bu suçlardan biri de dînimizin kesinlikle yasakladığı hırsızlıktır:

وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَٓاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ اللّٰهِ ط

38. Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına bir karşılık ve Allah tarafından caydırıcı bir ceza olmak üzere sağ ellerini bilekten kesin. Allah kudreti dâimâ üstün gelen, her işi ve hükmü, hikmetli ve sağlam olandır.

اَلسَّرِقَةُ (sirkat), sözlükte “başkasının malını gizli olarak almak, hırsızlık etmek” demektir. Dinî bir terim olarak “hırsızlık”, “başkasına ait bir malın, muhafaza edildiği yerden sahibinin rızâsı olmaksızın ve sahiplenmek kastıyla gizlice alınması” anlamına gelir. Bu suçu işleyen kimseye de “hırsız” denir. Âyette hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerinin kesilmesi emredilmektedir. Ancak hırsıza el kesme cezasının verilebilmesi için genel olarak şu şartların oluşmuş olması gerekir:

Hırsız, cezaî ehliyetin gereği olan temyiz gücüne sahip ve ergenlik çağma ulaşmış olmalıdır. Yaptığı işin haram olduğunu bilmelidir. Hırsızlığın haram olduğunu bilmeyen yeni müslüman olmuş bir kimseye bu ceza uygulanmaz. Hırsızlığı kasıtlı olarak yapmalı, yani başkasına ait olduğunu bildiği bir malı sahiplenmek maksadıyla bilinçli bir şekilde ve isteyerek almış olmalıdır. Malı, muhafaza edildiği yerden gizlice almış olmalıdır. Açıkta bırakılan veya koruma altında bulunmayan bir malın alınması had cezasını gerektiren hırsızlık suçunu oluşturmaz. Çalınan mal hukuken korunan, iktisadî değere sahip olmalıdır. Meselâ meyve, sebze gibi kısa sürede bozulan şeylerin çalınmasında da el kesme cezası uygulanmaz. Açlık, zaruret ve zorlama gibi hırsızlık suçunu işlemeyi kısmen veya tamâmen mazur gösterecek bir mazeret bulunmamalıdır.

Çalınan malın değeri belirli bir miktara ulaşmış olmalıdır. Hanefîler’e göre bu sikkeli, hâlis 28 gr altın veya bu değerde bir şeydir. Şâfi ve Mâlikîler’e göre 1 gr altın; Hanbelîler’e göre de 8.5 gr gümüş veya 1 gr altındır.

Bu şartlar altında hırsızlık yapan kişi, eğer bu suçu ilk defa işlemişse, yetkili makamlar ve şahıslar tarafından sağ eli bileğinden kesilir. İkinci kez aynı suçu işlerse sol ayağı topuktan kesilir. Üçüncü kez hırsızlık yaparsa, tevbe edip halini düzeltinceye kadar hapsedilir.

Hırsızlığın cezasının el kesme şeklinde olmasının hikmetiyle alakalı şu izahlar

yapılabilir:

• Hırsız, zenginin eli ve dayanağı mevkiinde olan malını aldığı için onun da eli kesilir. Yani o, haksız bir yolla başkasının hakkını aldığı için onun da elini kesip koparırlar.

• Kula âit olan bütün mal mülk, Allah Teâlâ'nın kulun yanındaki hazinesidir. Kul ise onun bekçisidir. Hırsızlık yaptığında izinsiz olarak Mevlâsının hazinesine el uzattığından, ihanet etmek sûretiyle uzattığı o elin kesilmesi cezasına çarptırılır.

Hırsızın tevbe etmesi durumunda yapılması gerekenlerle ilgili buyruluyor ki:

فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٣٩﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يُعَذِّبُ
مَنْ يَشَٓاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

39. Kim işlediği bu haksızlıktan sonra tevbe eder ve hâlini düzeltirse, şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

40. Bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkiyeti ve hâkimiyeti Allah'ındır. O dilediğine azap eder, istediğini bağışlar. Allah'ın her şeye gücü yeter.

39. âyet-i kerîmenin zâhirînden, yaptığına pişman olup tövbe eden hırsızın, tövbesinde samimi olduğu anlaşıldığı takdirde elinin kesilmeyeceği anlaşılmaktadır. Ancak bu mevzuda farklı görüşler dile getirilmiştir. Özetle Hanefîler'e göre hırsız çaldığı malı yakalanmadan önce iade edip tövbe ederse eli kesilmez. Hanbelî ve bir kısım Şâfiîler'e göre hırsız yakalanıp mahkemeye sevkedilmeden önce tövbe ederse, belli şartlarda ceza düşer. Bazı âlimlere göre ise hırsız, dâva hâkime götürülmeden önce bile tövbe etse had cezası düşmez. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Mahzûm kabilesinden hırsızlık eden, fakat yaptığına pişman olan bir kadının elinin kesilmesine hükmetmiştir. (Buhârî, Enbiyâ 54; Müslim, Hudûd 9) Çünkü el kesme, suçun cezasıdır; tövbe ise işlediği günahtan Allah'a sığınmadır.

İslâm hırsızlığı yasaklamış bununla birlikte hırsızlığa sebep olacak yolları da kapatmaya çalışmıştır. Zira İslâm'ın hedefi insanları cezalandırmak değil, bilakis onları huzur içerisinde ve mutlu bir şekilde yaşatmaktır. Bu nevi hedeflerini gerçekleştirmek için de zekâtı farz kılmış (bk. Tevbe 9/60), sadakayı teşvik etmiş, zenginlerin mallarında fakir ve yoksullar için bir hak olduğunu bildirmiş (Zâriyât 51/19), hâsılı her fırsatta zenginlerin fakirlere yardım etmelerini

istemiştir. Diğer taraftan, zaruret hallerinde haram olan şeylerden bile ölçülü bir şekilde yiyip içmeye ruhsat vermiştir. (bk. Bakara 2/173; Mâide 5/3)

Hırsızlıkla ilgili açıklamaların ardından münafıkların ve yahudilerin düzenbazlıkları karşısında Rasûlullah (s.a.v.)'i teselli etmek üzere şöyle buyrulur:

Küfürde Yarışanlar Seni Üzmesin

يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذٖينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذٖينَ قَالُٓوا اٰمَنَّا
بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۚ وَمِنَ الَّذٖينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ
سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرٖينَ ۙ لَمْ يَأْتُوكَ ۜ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهٖ
يَقُولُونَ اِنْ اُوتٖيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ۜ وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ
فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـٔاً ۜ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ
قُلُوبَهُمْ ۜ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظٖيمٌ ﴿٤١﴾

41. Ey Peygamber! Gerek kalpleri iman etmediği halde yalnızca dilleriyle "İnandık!" diyen münafıklardan, gerekse yalanı can kulağıyla dinleyen ve sana gelmemiş bir topluluk hesabına casusluk eden yahudilerden küfürde birbirleriyle yarışırcasına koşturup duranlar sakın seni üzmesin. Onlar, kitaptaki kelimelerin yerlerini ve anlamlarını değiştirerek tahrif ederler. Peygamber'in huzuruna gelenlere şöyle derler: "Eğer size şöyle bir hüküm verilirse kabul edin, eğer istediğimiz hüküm verilmezse, aman onu kabulden geri durun!" Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse, artık sen onu Allah'ın elinden kurtaramazsın. Onlar, kalplerini Allah'ın temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada bir rezillik, âhirette de pek büyük bir azap vardır.

Âyet-i kerîmenin iniş sebebiyle alakalı bir rivâyet şöyledir:

Peygamberimiz (s.a.v.)'in yanına yüzü kömürle karartılmış bir yahudi getirildi. Efendimiz yahudileri çağırıp şöyle dedi: *"Sizler kitabınızda zinâ edenin cezasının böyle olduğunu mu görüyorsunuz?"* Onlar, "Evet" deyince, Peygamberimiz ilim adamlarından birisini çağırdı ve şöyle buyurdu: *"Tevrat'ı Mûsâ'ya indiren Allah adına bana söyle, kitabınızda zinâ edenin haddini böyle mi buluyorsunuz?"* O kişi: "Hayır. Eğer bu şekilde bana yemin verdirmeseydin gerçeği söylemeyecektim. Biz, bunun cezasının recm olduğunu görüyoruz. Fakat zinâ, soylularımız arasında çoğaldı. Bu sebeple soylu bir kimseyi yakaladık mı, onu bırakırdık. Zayıf birisini yakaladık mı, ona had uygulardık. Bu sefer şöyle dedik: Gelin ortaklaşa bir ceza tespit edelim ve bunu, soyluya da soylu olmayana da uygulayalım. Sonunda recm yerine yüzü kömürle karartmayı ve sopa vurmayı kararlaştırdık." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Allahım! Onlar senin emrini*

ortadan kaldırdıktan sonra ihya eden ilk kişi benim" dedi ve zinâ eden evli kişilerin recmedilmesini emretti. Yüce Allah da bu âyeti indirdi. (Müslim, Hudûd 28; Ebû Dâvûd, Hudûd 25)

Âyet-i kerîme, yahudiler ve münafıkların sergiledikleri bağnazca tavırlar, hâince tuzaklar, her türlü olumsuz tutum ve davranışlara karşı Peygamber Efendimiz'i teselli etmekte ve üzülmemesini tavsiye buyurmaktadır. Ayrıca bu tür kötü karakterli insanların dâimâ bulunabileceğine işaret ederek gerçek mü'minlerin bunlara karşı uyanık olmalarını sağlamak maksadıyla onların önde gelen vasıflarına dikkat çekmektedir:

• Onların işleri güçleri yalandır. Yalan onlarda alışkanlık hâline gelmiştir. Bu sebeple doğru sözden hoşlanmaz, onu dinlemekten sıkılırlar.

• Bunlar, yalan söylemek ve dinlemekle kalmaz aynı zamanda, Allah Rasûlü (s.a.v.)'in yanına gelmeyip gizli planlar yapan, geriden geriye insanları şaşırtıp yanlış iş yaptıran yahudi ve İslâm düşmanları lehine casusluk yaparlar.

• Özellikle yahudi din adamları Tevrat'ın kelimelerinin yerlerini değiştirerek onlara nefsânî arzuları istikâmetinde mâna verirler. Dünya menfaati mukâbilinde Allah'ın hükmünü değiştirir, tahrif ve tebdil ederler. Böylece hem kendilerini hem de başkalarını hak yoldan uzaklaştırırlar.

Buna rağmen böyle kişiler Peygamberimiz (s.a.v.)'e bir dâva getirdiklerinde, bu dâvanın hükme bağlanması hususunda Efendimiz'e şu tavsiyede bulunulmaktadır:

سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِۜ فَاِنْ جَٓاؤُ۫كَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْۚ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـٔاًۜ وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطٖينَ ﴿٤٢﴾

42. Onlar, yalan ve iftirayı dinlemeye pek meraklı, haram yemeye çok düşkündürler. Şayet bir dâva için sana başvururlarsa, istersen aralarında hüküm ver, istersen onları kendi hallerine bırak. Müracaatlarını geri çevirdiğin takdirde sana hiçbir zarar veremezler. Ama hüküm verecek olursan, aralarında adâletle hükmet. Çünkü Allah, adâletli davrananları sever.

اَلسُّحْتُ (suht) kelimesi sözlükte "bir şeyin kökünü kazımak" demektir. Burada her türlü haram mal mânasında kullanılmıştır. Harâm, bereketi olmadığı ve ev bark yıktığı için bu isimle isimlendirilmiştir. Bu kelime daha çok sahibinin gizlemek mecburiyeti hissettiği bir ayıp, bir âr olan basit ve alçak menfaatler için kullanılır. Rüşvet, fâhişenin aldığı ücret, şarap parası, leş parası, kâhine

verilen ücret gibi şeyler buna örnek verilebilir.

İşte o yahudi ve münafıklar, yalana çokça kulak veren, onu can kulağıyla dinleyen ve devamlı haram yiyen kimselerdir. Rüşvet alırlar, yalan olduğunu bildikleri bir dâvayı dinleyip hüküm verirler veya başkasının istedikleri hükmü vermesi için çalışırlar. Basit bir menfaat için bile hemen yalana başvurur, arabozuculuk ve kandırma peşinde koşarlar. Rüşvet karşılığı bile bile yalancı şâhit dinler, yalancı şâhitlik ederler. Para karşılığında haksızların ve yalancıların yalanını yayınlamaktan çekinmezler.

Başka din mensuplarının müracaatları hâlinde öncelikle Peygamber Efendimiz, onun vefâtından sonra da İslâm âlimleri, hüküm verip vermemekte serbest bırakılmışlardır. Ancak bir müslümanla bir zimmî, aralarındaki dâvayı müslüman bir hâkime götürdüklerinde hâkimin bu dâvaya bakıp hüküm verme mecburiyeti vardır. Bunda âlimler arasında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur.

Şu da hayrete şâyan bir başka durumdur:

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ
بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾

43. Hem Allah'ın hükümlerinin yer aldığı Tevrat ellerindeyken nasıl oluyor da senin hakemliğine başvuruyorlar ki? Başvuruyorlar, hemen arkasından ne diye verdiğin hükmü kabul etmeyerek dönüp gidiyorlar? Aslında onlar mü'min değildirler.

Bu âyet, Peygamber Efendimiz'e hüküm sormak için gelen yahudi ve münafıkların bu hususta samimi olmadıklarını haber vermektedir. Eğer samimi olsalardı ya içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat'la amel eder, meseleyi Peygamberimiz (s.a.v.)'e getirmeye gerek duymazlardı. Ya da Peygamberimiz'in verdiği hükme râzı olup ondan yüz çevirmezlerdi.

Aslında o dönem itibariyle Tevrat'ta onların meselelerini çözecek ilâhî hükümler yer almaktadır. Çünkü:

اِنَّٓا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا
لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا
عَلَيْهِ شُهَدَٓاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتٖي ثَمَنًا
قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

44. İçinde doğru yolu gösteren ve gerçekleri aydınlatan âyetler bulunan

Tevrat'ı şüphesiz biz indirdik. Allah'a teslim olmuş peygamberler, müçtehitler ve diğer âlimler yahudilere ait dâvalarda onunla hüküm verirlerdi. Çünkü hepsi de Allah'ın kitâbını korumakla vazîfelendirilmişlerdi ve onun hak kitap olduğuna şâhit idiler. Öyleyse siz insanlardan korkmayın da yalnız benden korkun. Âyetlerimi azıcık bir dünya menfaati karşılığında satmayın! Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir.

Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'dan başlayarak, Hz. İsa dâhil olmak üzere bütün peygamberler, yahudiler arasındaki meselelerin çözümünde Tevrat'la hükmetmişlerdir. Peygamberimiz de, bu surenin 41-43. âyetlerinde geçtiği üzere yahudiler arasında Tevrat'la hükmetmiştir. Dolayısıyla bahsedilen peygamberlere, Peygamberimiz de dâhildir. Peygamberlerden başka yahudilerin اَلرَّبَّانِيُّونَ (rabbaniyyûn) denilen "dini ilimlerle, hususiyle Tevrat'la meşgul olan, insanlara doğru bilgi ve inancı öğreten, kendilerini Allah'a adamış müçtehid âlimleri, fakihleri" ve yine اَلْاَحْبَارُ (ahbâr) denilen ve bizdeki müftüler mukâbilinde olan "dini ilimleri bilen ve öğreten din âlimleri" de Tevrat'la hükmetmişlerdir. Bunlar aynı zamanda Allah'ın kitabını tahrif edilmekten ve değiştirilmekten korumakla vazîfeli olmuşlar, onun doğruluğuna şâhitlik yapmışlar ve üzerinde gözcü olmuşlardır. Allah'ın kitabını korumak ise:

• Onun tahrif ve tebdil edilmesini, değiştirilmesini, yanlış anlaşılmasını, belli kâidelere bağlı kalmadan tefsir edilmesini önlemekle;

• Metnini yazmak ve ezberlemekle,

• Mânasını ve hükmünü öğrenmekle,

• Emir ve nehiyleri istikâmetinde amel etmekle ve

• Onu başkalarına öğretmekle olur. Bunları başarabilmek için bir takım zorlukları göğüslemek, Allah'tan başka kimseden korkmamak ve dünyevi menfaatler karşısında eğilmemek, Allah'ın hükmünü her şeyin fevkinde görmek lâzımdır.

44 ve bundan sonraki 45 ve 47. âyetlerde Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyenler sırasıyla "kâfirler", "zâlimler" ve "fâsıklar" olarak vasıflandırılmışlardır:

Kâfirler, Allah'ın hükümlerini inkâr ettikleri, kabul etmedikleri veya hafife aldıkları için onunla hükmetmeyenlerdir. Zâlimler, Allah'ın hükümlerine inandıkları halde onunla hükmetmeyenlerdir. Çünkü Allah'ın hükmü adâleti, onun zıddı zulmü temsil eder ve onunla hükmetmeyenler de zâlim olur. Fâsıklar, Allah'ın indirdiğiyle hükmetmemek sûretiyle O'nun emrinden çıkanlardır. Görüldüğü üzere küfür, zulüm ve fısk, ilâhî hükmü çiğnemenin birer neticesidir.

İlahi hükmün tatbik edilmediği yerlerde bu üç günahtan birinden veya hepsinden kaçınmak mümkün değildir. Değişen, işin keyfiyetine ve reddedişin boyutuna göre suçun cinsidir.

Tevrat'ta yer alan, Kur'ân-ı Kerîm'in de onaylayıp aldığı hükümlerden biri şudur:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَٓا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ
بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ
تَصَدَّقَ بِه۪ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

45. Biz Tevrat'ta onlara şunu farz kılmıştık: "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş karşılıktır; yaralamalar da böyle kısas yapılacaktır." Fakat kim kısas hakkını bağışlarsa bu, onun günahları için bir kefâret olur. Her kim de Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir.

Burada bahsedilen hükümler Kur'ân-ı Kerîm'de genel olarak zikredildiğinden ve yürürlükten kaldırıldığına dâir herhangi bir nas bulunmadığından müslümanlar için de geçerlidir.

شَرْعُ مَنْ قَبْلَنَا (şer'u men kablenâ) denilen, Peygamber Efendimiz'den önceki ilâhî dinlerin hükümlerinin şimdiki müslümanları bağlayıcı olup olmadığı konusunda bir kısım değerlendirmeler yapılmıştır. Önceki peygamberler vasıtasıyla bildirilen hükümler ümmet-i Muhammed'e nispetle iki kısma ayrılır:

Birincisi; Kur'ân-ı Kerîm'de veya Peygamber Efendimiz'in sünnetinde yer almayanlar. Bunların müslümanlar için bağlayıcı olmadığı hususunda âlimlerin görüş birliği vardır.

İkincisi; Kur'ân-ı Kerîm'de veya Peygamber'in sünnetinde zikri geçen hükümler. Bunları da üçe ayırmak mümkündür:

• Müslümanlar açısından yürürlükten kaldırılmış olduğuna dâir delil bulunan hükümler. Bunların da müslümanlar için geçerli olmadığı hususunda görüş birliği vardır. Meselâ En'âm sûresinin 145-146. âyetlerinde söz konusu edilen tırnaklı hayvanların yahudilere haram kılınmasına dâir hüküm böyledir.

• Müslümanlar hakkında da geçerli olduğuna dâir delil bulunan hükümler. Bunlar müslümanlar için de bağlayıcıdır. Bakara sûresinin 183. âyetinde zikredilen oruç hükmü bu kısma misal teşkil eder.

• Kur'ân-ı Kerîm'de veya Peygamberimiz (s.a.v.)'in beyânlarında kabul veya red yönünde bir işaret olmaksızın zikri geçen ve yürürlükten kaldırıldığına dâir bir

delil bulunmayan hükümler. Bunların müslümanlar bakımından bağlayıcı olup olmadığı İslâm âlimlerince tartışılmıştır; fakat çoğunluk bağlayıcı olduğu kanaatindedir. Açıklamakta olduğumuz âyet de bu son gruba girmektedir.

Hz. İsa ve İncil'e gelince:

وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ
التَّوْرٰيةِ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ
يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ
الْاِنْجِيلِ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

46. Daha sonra, o peygamberlerin izleri üzere Meryem oğlu İsa'yı, kendinden önce indirilen Tevrat'ın hükümlerini doğrulayıcı olarak gönderdik. Ona da içinde doğru yolu gösteren ve gerçekleri aydınlatan âyetler bulunan İncil'i, kendisinden önceki Tevrat'ı tasdik etmek üzere ve takvâ sahiplerine bir yol gösterici ve öğüt olarak verdik.

47. İncil ehli de, Allah'ın orada indirdiği ile hükmetsin! Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar fâsıkların tâ kendileridir.

Burada hem Hz. İsa'nın hem de İncil'in Tevrat'ı doğrulayıcı olduğuna dikkat çekilmektedir. Hz. İsâ'nın Tevrat'ı doğrulamasından maksat ona iman etmesi, emir ve yasaklarını yaşaması ve yaşatmaya çalışmasıdır. İncil'in Tevrat'ı doğrulaması ise onun tevhid, nübüvvet, haşir ve adâlet gibi temel esaslarıyla birlikte neshedilmemiş birçok hükmünü içermesi demektir. İncil ehli olan hıristiyanlar, Tevrat'ın kendileri için geçerli olan hükümleriyle beraber İncil'deki hükümlerle amel etmekle sorumlu tutulmuşlardır.

Allah Rasûlü (s.a.v.), hakimlerin mesuliyetinin büyüklüğü hakkında şöyle buyurur:

"Hâkimler üç sınıftır. İkisi cehennemde, biri cennettedir. Cehenneme girecek olan bir grup hâkim bilerek adâletsiz hükmettiği için, diğeri bilmeden hükmedip de insanların haklarının yok olmasına sebep olduğu için girer. Hak ve adâlete uygun hükmeden hâkim ise cennete girer." (Ebû Dâvûd, Akdiye 2; Tirmizî, Ahkâm 1)

Tevrat ve İncil'le alâkalı ilâhî beyânlar bu şekilde bildirilmiştir. Fakat Allah Teâlâ'nın indirdiği kitaplar bunlardan ibaret değildir. Bilindiği üzere son olarak, önceki bütün ilâhî kitapları doğrulayıcı ve koruyucu vasfıyla Kur'ân-ı Kerîm'i inzal buyurmuştur:

وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ

وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ عَمَّا
جَٓاءَكَ مِنَ الْحَقِّ ؕ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ؕ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ
لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فٖي مَٓا اٰتٰيكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ؕ
اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمٖيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فٖيهِ تَخْتَلِفُونَۙ ﴿٤٨﴾

48. Rasûlüm! Sana da Kur'an'ı, kendinden önceki kitapları doğrulayıcı ve onları koruyup denetleyici olarak her yönden gerçeğe uygun bir tarzda indirdik. O halde daha önce kendilerine kitap verilenler arasında Allah'ın indirdiğiyle hükmet; sana gelen gerçekleri bir tarafa bırakarak onların asılsız isteklerine uyma. Biz her biriniz için, o dönemin peygamberine ait bir şeriat ve bir yol-yöntem belirledik. Eğer Allah dileseydi, sizi, tarih boyu aynı şeriate bağlı bir tek ümmet yapardı. Fakat her birinizi, kendisine verdiği kitap ve şeriat ile imtihan etmek için böyle ümmetlere ayırdı. Öyleyse ey mü'minler, siz de durmayın, hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Neticede hepinizin dönüşü Allah'adır ve anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri O size bildirecektir.

Kur'an'ın bir vasfı olarak zikredilen اَلْمُهَيْمِنُ (müheymin) sözlükte "koruyan, gözeten, şâhitlik eden, kollayan, barındıran" gibi mânalar içermektedir. Dolayısıyla Kur'an, önceki ilâhî kitapların da amel edilmesi gerekli olan hükümlerini kaybolma ve bozulmadan koruyacak, şâhitliğiyle gerçek olan bilgileri ibkâ, bozuk olanları ise iptal edecek, bu kitabın tasdikinden geçmeyen yahut buna aykırı olan diğer kitaplar ve geçmiş şeriatlerin hükümleriyle amel etmek câiz olmayacaktır. Yani bu kitap, onlar üzerinde, tasdik ve teyidine başvuruda bulunulacak emin bir merci, bir koruyucu, bir murâkıb ve gerçek bir şâhit olacaktır. Artık Tevrat veya İncil'in hükümleriyle amel etmenin mutlak olması da bu kitabın getirdiği ahkamla kayıtlı bulunacaktır. O halde bundan böyle hem Ehl-i kitabın hem de diğer insanların problemlerinin çözümünde artık Kur'an'ın ahkamıyla hükmetmek gerekmekte; bu hükümleri bir kenara bırakıp insanların arzularına uymamak icab etmektedir.

Âyet-i kerîmede geçen اَلشِّرْعَةُ (şir'a) kelimesi sözlükte "bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su almak veya içmek maksadıyla girilen yol" mânasına gelir. "Şeriat" de aynı mânadadır. Terim olarak şeriat, "Allah tarafından peygamberi vasıtasıyla bildirilen hükümlerin hepsini kapsayan ilâhî kanun" demektir. Bu kelimenin "sadece ibâdet ve muamelâtla alâkalı hususları düzenleyen kâideler"

anlamında kullanıldığı da görülmektedir. اَلْمِنْهَاجُ (minhâc) kelimesi ise sözlükte "açık yol, metot, yöntem" demektir. Bir değerlendirmeye göre minhâc, "Allah'a, peygamberlere ve âhirete iman gibi dînin açık, sabit, sürekli, zamana, mekâna ve ahvale göre değişmeyen esasları" mânasına gelmektedir. Buna göre dînin değişmeyen esaslarına "minhâc", zamana, mekâna ve ahvale göre değişebilen ayrıntılarına da "şeriat" denilebileceğini söylemek mümkündür.

Allah Teâlâ, gönderdiği her peygambere, kendi döneminde yaşayan insanların ihtiyaçlarını dikkate alarak bir şeriat ve yürüyecekleri apaçık bir yol talim buyurmuştur. Dolayısıyla peygamberlere bildirilen şeriatler arasında, dînin temel düstûrları dışında, özellikle muamelâta ait yönlerde bir kısım farklılıklar olmuştur. Her ümmet, peygamberleri tarafından kendilerine tebliğ edilen şeriate göre sorumlu tutulmuştur. Bu da insanların dünyada tâbi tutuldukları imtihanın bir gereğidir.

O halde:

وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِـعْ اَهْوَٓاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَۜ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُر۪يدُ اللّٰهُ اَنْ يُص۪يبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْۜ وَاِنَّ كَث۪يرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾

49. Hangi dinden olurlarsa olsunlar, onların arasında Allah'ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma. Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından bile seni saptırmamaları için, onlara karşı son derece dikkatli ol! Eğer senin verdiğin hükmü kabul etmez de yüz çevirip giderlerse, şunu bil ki Allah, bir kısım günahları sebebiyle onları belâya uğratmak istemektedir. Zâten insanların birçoğu Allah'ın yolundan çıkmış kimselerdir.

Rivayete göre bir grup yahudi kendi aralarında "Gelin Muhammed'e gidip onunla konuşalım. Belki onu dîninde fitneye düşürebiliriz" diye konuşup Rasûlullah (s.a.v.)'e geldiler ve: "Ey Muhammed, biliyorsun ki biz, yahudilerin bilginleriyiz, eşrafıyız ve efendileriyiz. Eğer biz sana tâbi olursak kavmimiz bize muhalefet etmez ve bütün yahudiler sana tâbi olurlar. Şimdi bizimle kavmimiz arasında çözülmesi gereken bir dâva var. Bu dâvada gelip senden hüküm isteyelim, seni aramızda hakem kılalım. Sen de onların aleyhine, bizim lehimize hüküm ver. Biz de sana iman edelim, seni tasdik edelim" dediler. Peygamberimiz onların bu tekliflerini kabul etmedi ve bu âyet nâzil oldu. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* VI, 370-371)

Âyet-i kerîmede Allah’ın hükümlerine sırt çevirmenin, onlara göre amel etmekten uzak durmanın, bir de o hükümlerin uygulanmasına engel olmaya çalışmanın cezasının tehir edilmeyip hemen verileceği ikâzı yapılmaktadır. Çünkü Kur’an ve Peygamber’in verdiği hükmü kabul etmemek, bunlardan yüz çevirmek, açıktan açığa adâleti reddedip haksızlığa ve zulme yönelmek mânasını taşır. Adâletin yerine getirilmemesi ise toplumu felâketlere sürükleyecektir. Peygamber’in emrine aykırı davranmanın dünyada belâ ve musibetlere, âhirette de azaba sebep olacağında şüphe yoktur. (bk. Nûr 24/63)

Nitekim Medine yahudileri her fırsatta İslâm’a karşı düşmanca tavır aldıkları ve müslümanlara ihanet ettikleri için başlarına büyük musibetler gelmiş; bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da sürgün edilmiştir. Bu durum, Allah’ın hükmü yanında, onu bir tarafa itip câhiliye hükmünü tercih etmenin tabii bir neticesinden başka bir şey değildir:

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

50. Yoksa onlar, hâlâ câhiliye hükmünü mü arzu ediyorlar? Oysa gerçeği kesin olarak bilen bir toplum için, Allah’tan daha güzel hüküm veren başka kim olabilir?

İki türlü hüküm vardır. Birincisi Allah’ın koyduğu ve râzı olduğu hükümdür. Diğeri ise bunların dışında kalan hükümlerdir. Âyet-i kerîme Allah’ın dışındaki kimselerin koyduğu hükümleri “câhiliye hükmü” olarak tavsif etmektedir. Aslında “câhiliye”, özel olarak, Araplar’ın İslâm’dan önceki dinî ve sosyal hayat telakkilerini, genel olarak da fert ve toplumların günah ve isyanlarını ifade eden bir terimdir. Burada belli bir döneme verilen isimden ziyade zulüm, haksızlık, adâletsizlik, menfaatperestlik temelleri üzerine oturan bir zihniyeti temsil etmekte; bunu isteyen insanlar ve gruplar kınanıp onlarla dostluk ilişkilerine dikkat edilmesi istenmektedir:

Hakk’ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri

Sûrelerin Kur’ân-ı Kerîm’deki Sırasına Göre Fihrist

Hakk’ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri

Alfâbetik Sûreler Fihristi